НАСТАВНИ ПЛАН И ПРОГРАМ
ШКОЛЕ ЗА МУЗИЧКЕ ТАЛЕНТЕ У ЋУПРИЈИ

УВОД

Школа за музичке таленте у Ћуприји (у наставку текста Школа) једина у Републици Србији остварује одређени програм образовања и васпитања који је од посебног културног, просветног и историјског значаја. Основана је 1973. године по узору на Централну музичку школу у Москви и школу Мењухин у Лондону. У Школи се истовремено стиче основно и средње, опште и музичко образовање и васпитање у условима школског и домског смештаја, по јединственом наставном плану и програму. Школу похађају ученици различитог узраста од шест до 18 година из свих крајева Републике Србије. Уколико постоји потреба Школа може да реализује и припремни програм намењен деци од шест и седам година са циљем развијања моторичких и слушних способности, односно као вид припреме за полагање пријемног испита и даље школовање у овој Школи.

Циљ и задатак

Основни циљ и задатак Школе је да прати и открије изразито музички надарену децу и да их по посебном програму образује, пружајући им изузетне услове за њихов правилан општи развој и оптимални развитак њихових талената. Осим пружања општег основног и средњег образовања и васпитања и појачаног музичког програма који се односи на гудачке инструменте (виолина, виола, виолончело и контрабас), Школа реализује и задатке породичног васпитања, прилагођавајући услове живота породичном амбијенту који ће стимулисати слободни развитак личности деце и њихових креативних могућности.

Како популацију ове школе чине ученици посебних музичких способности, чији је темпо напредовања у стручној настави динамичнији од просечног, потребно је остварити паралелност тог напредовања и у општеобразовној настави адекватним видовима наставе и избором метода и техника рада. Реализација овако сложене програмске структуре остварује се специфичном унутрашњом организацијом наставног процеса, режимом дана, седмице и школским календаром. С тим у вези је и посебно наглашена улога наставника који већину програма реализују индивидуалним радом или радом у сасвим малим групама. То доводи до развоја блиских односа са ученицима и проширивања улоге наставника улогом родитеља јер се ова деца рано одвајају од породице.

НАСТАВНИ ПЛАН

Ред. Број	А1 ОБАВЕЗНИ ОПШТЕОБРАЗОВНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII		IX		X		Укупно
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	
1.	Српски језик	**5**	**185**	**5**	**185**	**5**	**185**	**4**	**148**	**4**	**148**	**3**	**111**	**3**	**108**							**1070**
2.	Српски језик и књижевност															**3**	**108**	**3**	**111**	**3**	**105**	**324**
3.	Енглески језик	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**72**	**2**	**72**	**2**	**74**	**2**	**70**	**732**
4.	Други страни језик	**-**		**-**						**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**36**	**1**	**36**	**1**	**37**	**1**	**35**	**218**
5.	Математика	**3**	**111**	**3**	**111**	**3**	**111**	**3**	**111**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**72**	**2**	**72**	**-**	**-**	**-**	**-**	**736**
6.	Свет око нас	**2**	**74**	**2**	**74**																	**148**
7.	Природа и друштво	**-**	**-**	**-**	**-**	**2**	**74**	**2**	**74**													**148**
8.	Ликовна култура	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**36**							**258**
9.	Физичко васпитање	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**72**	**2**	**72**	**2**	**74**	**2**	**70**	**732**
10.	Историја									**1**	**37**	**2**	**74**	**1**	**36**	**1**	**36**					**183**
11.	Географија									**1**	**37**	**2**	**74**	**1**	**36**	**1**	**36**					**183**
12.	Физика											**1**	**37**	**1**	**36**	**1**	**36**	**1**	**37**			**146**
13.	Биологија									**2**	**74**	**1**	**37**	**1**	**36**	**1**	**36**	**1**	**37**			**220**
14.	Хемија													**1**	**36**	**1**	**36**					**72**
15.	Филозофија																			**1**	**35**	**35**

16.	Социологија																			**1**	**35**	**35**
17.	Психологија																			**2**	**70**	**70**
18.	Информатика и рачунарство *									**1**	**37**	**1**	**37**		**30**		**30**	**1**	**37**			**171**
19.	Историја са историјом културе и цивилизације																	**2**	**74**			**74**
УКУПНО: А1		**15**	**555**	**15**	**555**	**15**	**555**	**14**	**518**	**17**	**629**	**18**	**666**	**16**	**606**	**15**	**570**	**13**	**481**	**12**	**420**	**5555**
	А2 ОБАВЕЗНИ СТРУЧНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	**I**		**II**		**III**		**IV**		**V**		**VI**		**VII**		**VIII**		**IX**		**X**		
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	
20.	Главни предмет/инструмент	**5**	**185**	**5**	**185**	**5**	**185**	**4**	**148**	**4**	**148**	**4**	**148**	**4**	**144**	**4**	**144**	**4**	**148**	**4**	**140**	**1575**
21.	Камерна музика**							**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**72**	**2**	**72**	**2**	**74**	**2**	**70**	**510**
22.	Оркестар**							**4**	**148**	**4**	**148**	**4**	**148**	**4**	**144**	**4**	**144**	**4**	**148**	**4**	**140**	**1020**
23.	Упоредни клавир					**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**74**	**1**	**37**									**259**
24.	Солфеђо	**3**	**111**	**3**	**111**	**3**	**111**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**74**	**2**	**72**	**2**	**72**	**2**	**74**	**2**	**70**	**843**
25.	Теорија музике											**1**	**37**	**1**	**36**							**73**
26.	Музички инструменти													**1**	**36**							**36**
27.	Хармонија															**2**	**72**	**2**	**74**	**1**	**35**	**181**
28.	Контрапункт																	**1**	**37**	**2**	**70**	**107**
29.	Историја музике са упознавањем музичке литературе													**2**	**72**	**2**	**72**	**2**	**74**			**218**
30.	Музички облици																	**2**	**74**	**2**	**70**	**144**

31.	Национална историја музике																			1	35	35
32.	Читање с листа							1	37	1	37	1	37	1	36	1	36	1	37	1	35	255
	УКУПНО А2	**8**	**296**	**8**	**296**	**10**	**370**	**15**	**555**	**15**	**555**	**15**	**555**	**17**	**612**	**17**	**612**	**20**	**740**	**19**	**665**	**5256**
	УКУПНО А1 + А2	**23**	**851**	**23**	**851**	**25**	**925**	**29**	**1073**	**32**	**1184**	**33**	**1221**	**33**	**1218**	**32**	**1182**	**32**	**1221**	**31**	**1085**	**10811**
Ред. број	**Б. ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ**																					
1.	Верска настава/грађанско васпитање ***	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**36**	**1**	**36**	**1**	**37**	**1**	**35**	**366**
УКУПНО А1 + А2+Б		**24**	**888**	**24**	**888**	**26**	**962**	**30**	**1110**	**33**	**1221**	**34**	**1258**	**34**	**1254**	**33**	**1218**	**33**	**1258**	**32**	**1120**	**11177**

Напомена:

* Реализује се у седмом и осмом разреду кроз блок наставу.

** Фонд часова оркестра и камерне музике може бити већи од планираног и тада се настава одвија суботом или недељом у блоку.

***Ученици обавезно бирају сваке школске године један од два понуђена изборна предмета, а настава се реализује у складу са важећим наставним програмима за ове предмете за основну школу и средњу музичку школу.

Ред. број	**B. ФАКУЛТАТИВНИ ПРЕДМЕТИ***	**I**		**II**		**III**		**IV**		**V**		**VI**		**VII**		**VIII**		**IX**		**X**		**Укупно**
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	
1.	Корективна гимнастика	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**37**	**1**	**36**	**1**	**36**	**1**	**37**	**1**	**35**	**366**
2.	Увод у оркестарско дириговање**															**1**	**36**	**1**	**37**			**73**
3.	Упоредни клавир													**1**	**36**	**1**	**36**					**72**
4.	Увод у аранжирање**																	**1**	**37**	**1**	**35**	**72**

Напомена:
* Само за ученике који изаберу предмет.
** Ученик може да изабере предмет само у једној школској години.

Ред. број	**ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА**	**I**	**II**	**III**	**IV**	**V**	**VI**	**VII**	**VIII**	**IX**	**X**	**Укупно**
		годишње	годишње	годишње	годишње	годишње	годишње	годишње	годишње	годишње	годишње	
1.	Додатни рад	до 74	до 74	до 74	до 74	до 74	до 74	до 72	до 72	до 74	до 70	до 732
2.	Припремни и допунски рад	до 74	до 74	до 74	до 74	до 74	до 74	до 72	до 72	до 74	до 70	до 732
3.	Концертне активности	Према Годишњем плану рада Школе										
4.	Фестивали	Према Годишњем плану рада Школе										
5.	Такмичења /домаћа и међународна	Према Годишњем плану рада Школе										

НАСТАВНИ ПРОГРАМИ ОПШТЕОБРАЗОВНИХ ПРЕДМЕТА

СРПСКИ ЈЕЗИК

Циљ и задаци

Циљ наставе *српског језика* јесте да се ученици оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да овладају основним законитостима српског књижевног језика, на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине.

Задаци наставе *српског језика*:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе српског језика сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе српског језика буду у пуној мери реализовани;
- развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује;
- описмењавање ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда српског књижевног језика;
- поступно и систематично упознавање граматике и правописа српског језика;
- упознавање језичких појава и појмова, овладавање нормативном граматиком и стилским могућностима српског језика;
- оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима његове усмене и писмене употребе и у различитим комуникационим ситуацијама (улога говорника, слушаоца, саговорника и читаоца);
- развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности;
- развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање, богаћење речника, језичког и стилског израза;
- увежбавање и усавршавање гласног читања (правилног, логичког и изражајног) и читања у себи (доживљајног, усмереног, истраживачког);
- оспособљавање за самостално читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних родова и врста;
- упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу;
- поступно, систематично и доследно оспособљавање ученика за логичко схватање и критичко процењивање прочитаног текста;
- развијање потребе за књигом, способности да се њоме самостално служе као изворoм сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке (одељењске, школске, месне); поступно овладавање начином вођења дневника о прочитаним књигама;
- поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);
- усвајање основних теоријских и функционалних појмова из позоришне и филмске уметности;

- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује;
- навикавање на редовно праћење и критичко процењивање емисија за децу на радију и телевизији;
- подстицање ученика на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво;
- подстицање, неговање и вредновање ученичких ваннаставних активности (литерарна, језичка, рецитаторска, драмска, новинарска секција и др.);
- васпитавање ученика за живот и рад у духу хуманизма, истинољубивости, солидарности и других моралних вредности;
- развијање патриотизма и васпитавање у духу мира, културних односа и сарадње међу људима.

ПРВИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 годишње)

Оперативни задаци:

- усвајање правилног изговарања гласова, гласовних скупова, речи и реченица;
- савладавање технике читања и писања на ћириличком писму;
- навикавање на употребу књижевног језика у говору и писању;
- формирање навике за читко, уредно и лепо писање;
- поступно увођење у доживљавање и разумевање књижевних текстова;
- уочавање врста књижевних дела према захтевима програма;
- усвајање основних књижевнотеоријских и функционалних појмова према захтевима програма;
- оспособљавање за усмено и писмено препричавање, причање и описивање према захтевима програма.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ОСНОВЕ ЧИТАЊА И ПИСАЊА

Претходна испитивања

Испитивање способности свакога детета за говорно општење (способност за репродуковање краћег садржаја, умешност за слободно говорно комуницирање, богатство речника, одступања од књижевног језика, говорни недостаци); испитивање предзнања из читања и писања (познавање слова, читање и писање); формирање индивидуалних табела са резултатима испитивања ради уједначавања одељења, избора метода и поступака и праћења напредовања ученика.

Припрема за читање и писање

Вежбе у посматрању (визуелне вежбе) – запажање и одабирање значајних појединости; развијање аналитичког посматрања, тематски организовано посматрање предмета, биљака, животиња, лица, слика, цртежа и илустрација; запажање облика, боја, положаја предмета и бића; уочавање покрета, динамике кретања, мимичких активности и гестикулације.

Вежбе у слушању (акустичке вежбе) – откривање и разликовање звукова, шумова и тонова, разликовање говорних карактеристика (говора) наставника, друга, глумца и спикера. Неговање пажљивог слушања говорника и саговорника.

Развијање културе усменог изражавања: причање на основу посматрања и причање на основу низа слика; препричавање текста, луткарске представе, цртаног филма.

Формирање и усавршавање културе комуницирања: навикавање на културну фразеологију и говорне конвенције; говорно сналажење у разним околностима.

Усвајање и развијање појма реченице, речи и гласа. Развијање осећања за основне говорне јединице.

Аналитичка, синтетичка и аналитичко-синтетичка вежбања.

Лексичка и синтаксичка вежбања: богаћење речника, активирање пасивног речника, анализа гласовне структуре речи. Вежбе артикулације – чист, јасан и правилан изговор свих гласова.

Моторичке вежбе: вежбање покрета руке, шаке и прстију, писање различитих црта и линија као основних елемената слова; једноставно и спонтано ликовно изражавање; усмерено и слободно цртање – у корелацији са захтевима из ликовне културе; спонтаност, доследност и функционалност у захтевима да се ученици умешно служе прибором за писање, цртање и сликање.

Почетно читање и писање

Основни наставни приступ учењу читања и писања остварује се применом гласовне аналитичко-синтетичке методе. У њене структурне делове (приступне језичке активности, аналитичка и синтетичка вежбања за усвајање појма гласа, писање слова, читање одговарајућег текста и разговор о њему, писање речи и реченица и сл.) функционално и осмишљено интегришу се посебни поступци: одвојено, упоредно и комбиновано учење читања и писања, појединачно и групно усвајање слова – према слободном опредељењу учитеља и у зависности од датих наставних околности.

У околностима претходног стручног и организованог обезбеђења неопходних уџбеника и наставних средстава, учитељ се може определити и за комплексни поступак у учењу читања и писања.

Увежбавање логичког читања на одговарајућим текстовима из буквара: правилан изговор свих гласова, правилно наглашавање речи, течно повезивање речи у реченици јачином и темпом природнога говора. Осмишљено и подстицајно вредновање читања сваког ученика понаособ. Разговор о прочитаном.

Увежбавање графички правилног и естетски ваљаног (лепог) писања: појединачних слова, речи и реченица. Систематично и доследно остваривање хигијенских, техничких и практичних навика везаних за писање (правилно седење и држање тела, функционална употреба прибора за писање и сл.). Одмерено, примерено и подстицајно вредновање рукописа сваког ученика понаособ.

Посебна методичка брига усмерава се на ученике који већ имају извесна предзнања из читања и писања, као и на оне ученике који заостају у стицању основне писмености.

Усавршавање читања и писања

После усвајања основне писмености (оријентационо током првог полугодишта), наставља се увежбавање и усавршавање читања и писања и током другог полугодишта, до степена аутоматизованих радњи. Функционалним, осмишљеним и примереним повезивањем стечених знања и вештина, током усвајања почетног читања и писања, са одговарајућим програмским садржајима из осталих предметних подручја (граматика и

правопис, језичка култура, лектира) начелно се омогућује ученику да на сваком часу говори, чита и пише.

ЈЕЗИК

Граматика

Реченица; реч; глас и слово – препознавање.

Уочавање улоге гласа у разликовању значења речи.

Разликовање реченице као обавештења, питања и заповести изговором (интонацијом) и препознавањем у тексту.

Изговор и писање гласова ћ, ч, ђ, џ, х и р, ако ученицима причињавају тешкоће.

Правопис

Употреба великог слова на почетку реченице, у писању личних имена и презимена, имена насеља (једночлана).

Правилно потписивање (име, па презиме).

Употреба тачке на крају реченице. Место и функција упитника и узвичника у реченици.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: *Славујак*
Народна песма: *Божић штапом бата*
Јован Јовановић Змај: *Мати*
Десанка Максимовић: *Хвалисави зечеви*
Григор Витез: *Нема за мачке школе*
Момчило Тешић: *Сликовница*
Мира Алечковић: *Ветар сејач*
Душан Радовић: *Јесења песма*
Стеван Раичковић: *Цртанка*
Влада Стојиљковић: *Са мном има нека грешка*
Воја Царић: *Пролеће*
Љубивоје Ршумовић: *Ау, што је школа згодна*
Владимир Андрић: *Хлеб*

Избор из поезије Јована Јовановића Змаја, Момчила Тешића, Десанке Максимовић и Григора Витеза

Избор из народне лирике (успаванке и шаљиве песме)

Епика

Народна прича: *Свети Сава и ђаци* (Буквар)
Народна прича: *Голуб и пчела*
Доситеј Обрадовић: *Два јарца; Две козе*
Десанка Максимовић: *Бајка о лабуду*
Бранко Ћопић: *Сунчев певач*
Тома Славковић: *Зец и вук*
Божидар Тимотијевић: *Кад пролеће дође, све набоље пође*
Драган Лукић: *Јабука* (Буквар)
Езоп: *Лав и миш*
Лав Толстој: *Два друга*

Избор из народне епике (шаљиве приче, пословице, загонетке, брзалице)

Драма

Душан Радовић: *Тужибаба*

Лаза Лазић: *Цар и скитница*

Александар Поповић: *Неће увек да буде први*

Популарни и информативни текстови

Избор из илустрованих енциклопедија и часописа за децу

Читање текста

Правилно и течно читање наглас речи, реченица и кратких текстова – провера разумевања прочитаног. Оспособљавање ученика да у читању уочавају и знаке интерпункције (тачка, упитник, узвичник). Поступно овладавање интонацијом обавештајних, упитних и узвичних реченица. Прилагођавање читања текстовној ситуацији (гласно и тихо, брзо и споро читање).

Читање дијалошког текста – индивидуално и по улогама. Систематско, доследно и критичко вредновање ученичког читања.

Увођење ученика у читање, у себи, реченица и кратких текстова (након савладавања основних елемената технике читања наглас).

Активно слушање уметничког читања текста (звучни и видео-записи).

Навикавање ученика на правилно дисање; стицање хигијенских навика при читању.

Тумачење текста

Текстови из лектире користе се за усавршавање читања и писања и увођење ученика у основне појмове о књижевности.

Уочавање наслова, имена аутора, садржаја и илустрација у књизи.

Уочавање просторних и временских односа и битних појединости у описима бића и природе. Уочавање главних ликова, њихових особина и поступака. Запажање основних емоционалних стања (радосно, тужно, смешно). Појмови добро, зло.

Одговори на питања о прочитаном садржају (реченице, одломка, песме, приче, басне, бајке, драмског текста). Уочавање и разумевање карактеристичних реченица у тексту.

Систематично и поступно усвајање књижевних и функционалних појмова.

Књижевни појмови

Лирика

Песма; стих и строфа; основно осећање – на нивоу препознавања.

Епика

Прича; догађај; место и време збивања.

Књижевни лик – изглед, основне етичке особине и поступци.

Пословица, загонетка – препознавање.

Драма

Драмска игра. Драмска радња (на нивоу препознавања).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање – слободно и усмерено: препричавање краћих и једноставнијих текстова из буквара, читанке, часописа за децу, луткарских позоришних представа, цртаних филмова, радијских и телевизијских емисија за децу.

Причање о догађајима и доживљајима – слободно и усмерено: теме које се односе на ближе и шире окружење (непосредна околина, родитељски дом, школа, игра, излети; посете, сусрети); причање на основу стваралачке маште; причање према низу слика – поступно откривање слика, по логичном редоследу.

Описивање предмета – слободно и подстицањем: уочавање и именовање изразитих обележја једноставних предмета и омиљених играчака; описивање биљака и животиња – описивање биљака на основу заједничког посматрања; слободно описивање животиње љубимца и описивање животиња на основу заједничког посматрања. Описивање предмета, биљака и животиња на основу личног искуства/сећања и знања из предмета *свет око нас*.

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: правилан изговор гласова, сугласничких група, речи, ономатопеја, брзалица.

Ортографске вежбе: преписивање речи и кратких реченица са датим задатком; проверавање и вредновање уредности и читкости писања.

Диктат за примену правописних правила. Аутодиктат.

Лексичке вежбе: грађење речи; синоними; антоними; речи са умањеним и увећаним значењем и сл.

Синтаксичке вежбе: усмерено и самостално састављање реченица; реченице са допуњавањем; реченице од задатих речи и сл.

Одгонетање и решавање ребуса.

Казивање напамет научених текстова (лирских и епских).

Сценско импровизовање драмског/драматизованог текста.

Служење речником и писање/стварање сопственог речника.

Конвенционални језички стандарди у усменом општењу (са непознатом и одраслим саговорником – употреба личне заменице **Ви** из поштовања и пристојности); писање честитке.

Домаћи писмени задаци (до пет) и њихова анализа на часу – у другом полугодишту.

ДРУГИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 годишње)

Оперативни задаци:

- уочавање и схватање реченице као основне језичке категорије; препознавање и разумевање главних реченичних делова;
- упознавање са фонетским и морфолошким појмовима према захтевима програма;
- савладавање нових програмских захтева из правописа;
- овладавање техником читања и писања латиницом;
- мотивисање, подстицање и усмеравање на читање лектире;
- увежбавање читања наглас; усавршавање читања у себи у функцији тумачења текста;
- уочавање и тумачење битних чинилаца текста према захтевима програма;
- симултано усвајање књижевних и функционалних појмова;
- овладавање основним облицима језичког изражавања и даља усавршавања и неговање језичке културе;

– систематско и доследно реализовање програмираних и њима сличних вежбања у говору и писању.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Граматика

Реченица – обавештење, питање и заповест. Уочавање потврдних и одричних реченица. Обележја реченице у говору (интонација и пауза) и у тексту (велико почетно слово и знаци интерпункције: тачка, упитник, узвичник).

Препознавање главних делова реченице (предикат, субјекат).

Именице и глаголи (уочавање и препознавање). Разликовање основних глаголских облика за исказивање садашњег, прошлог и будућег времена; разликовање потврдних и одричних глаголских облика. Разликовање рода и броја именица.

Глас и слог, самогласници и сугласници; слоготворно **р**. Подела речи на слогове у изговору (једноставнији примери).

Правопис

Употреба великог слова у писању личних имена и презимена, надимака уз лично име, имена животиња, вишечланих географских имена и улица (једноставнији примери).

Писање адресе.

Растављање речи на крају реда (основна правила).

Писање речце **ли** у упитним реченицама и речце **не** уз глаголе у одричним реченицама.

Скраћенице за мере (корелација са наставом математике).

Тачка. Упитник. Узвичник. Две тачке и запета у набрајању.

Усвајање латинице – читање и писање у другом полугодишту.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: *Мајка Јова у ружи родила*
Народна песма: *Смешно чудо*
Породичне и шаљиве народне лирске песме - избор
Јован Јовановић Змај: *Патак и жабе*
Момчило Тешић: *Пролећно јутро у шуми*
Мира Алечковић: *Песма за мамине очи*
Бранко Ћопић: *Болесник на три спрата*
Душан Радовић: *Лепо је све што је мало*
Стеван Раичковић: *Кад почне киша да пада*
Драган Лукић: *Школа*
Мирослав Антић: *Тајна*
Љубивоје Ршумовић: *Једнога дана*
Владимир Андрић: *Дај ми крила један круг*
Добрица Ерић: *Чуо сам*
Избор из поезије Љубивоја Ршумовића и Добрице Ерића
Избор из *Антологије српске поезије за децу* (приредио Душан Радовић)

Епика

Народна песма: *Марко Краљевић и орао*
Народне приповетке: *Старо лијино лукавство; Седам прутова*
Народна прича: *Свети Сава, отац и син*
Српске народне бајке - избор
Народне басне: *Коњ и магарац; Лисица и гавран*
Доситеј Обрадовић: *Пас и његова сенка*
Десанка Максимовић: *Сликарка зима*
Гроздана Олујић: *Шаренорепа*
Бранко Ћопић: *Доживљаји мачка Тоше* (одломци)
Ханс Кристијан Андерсен: *Бајке* (избор)
Јакоб и Вилхелм Грим: *Три брата*
Александар Сергејевич Пушкин: *Бајка о рибару и рибици*
Лав Н. Толстој: *Врабац и ласте*
Феликс Салтен: *Бамби* (одломак)
Избор из народног усменог стваралаштва (шаљиве приче, пословице)

Драма

Гвидо Тартаља: *Зна он унапред*
Драган Лукић: *Стара слика на зиду*
Александар Поповић: *Два писма*

Популарни и информативни текстови

Избор из енциклопедија и часописа за децу

Читање текста

Увежбавање и усавршавање технике читања наглас и у себи с разумевањем прочитаног. Усклађивање интонације и темпа читања са природом текста (приповедање, опис, дијалог). Поступно и доследно увођење ученика у начин вођења дневника о прочитаним књигама; повремено читање и коментарисање забелешки на посебним часовима. Читање дијалошког текста по улогама.

Читање наглас и у себи, са ограниченим временом и унапред постављеним захтевима (усмерено читање). Читање у себи као припрема за самостално читање и учење.

Тумачење текста

Слободно (самостално) саопштавање утисака о прочитаном тексту.

Разумевање прочитаног текста. Уочавање хронологије и повезаности догађаја у приповедању. Запажање карактеристичних детаља у описивању лика и амбијента. Разумевање намера и осећања описаних у тексту. Заузимање властитих ставова према поступцима ликова. Откривање и тумачење порука у тексту.

Схватање важнијих целина у тексту (одељак) и одређивање поднаслова. Схватање одељка у целини и у његовим битним појединостима.

Уочавање различитих значења речи у тексту и тумачење њихове изражајне функције.

Систематично усвајање књижевних и функционалних појмова.

Књижевни појмови

Лирика

Песма, осећања; стих, строфа – на нивоу препознавања и именовања.

Епика

Фабула – редослед догађаја (препознавање).

Главни и споредни ликови, њихове особине и поступци.

Поруке.

Епска песма, бајка, басна – препознавање.

Драма

Драмски јунак, драмска радња, драмски сукоб, дијалог; позорница, глумац – на нивоу препознавања.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање садржине краћих текстова, филмова, позоришних представа, радијских и телевизијских емисија за децу – слободно детаљно препричавање; детаљно препричавање по заједничком плану; препричавање садржаја у целини и по деловима (слободно и по заједничком плану).

Причање о догађајима и доживљајима – индивидуално и по заједничком плану; предметност причања: ближе и даље окружење, стварност и машта, непосредно доживљавање и сећање/раније стечено искуство; причање према низу слика изложених у целини, које представљају целовит, занимљив и динамичан догађај.

Описивање предмета са којим се ученик први пут среће; властити избор предмета за описивање – слободно или по раније утврђеном плану. Описивање биљака и животиња на основу непосредног посматрања – особине које су најуочљивије у тренутку посматрања. Усвајање основних елемената приступа описивању – стварање заједничког и индивидуалног плана описа.

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: правилан изговор речи, исказа, краћих реченица и пословица.

Ортографске вежбе: преписивање реченица и краћих одломака текстова ради усавршавања технике и брзине писања; увежбавање читког и уредног рукописа.

Аутодиктат и контролни диктат: провера тачности запамћивања и усвојености правописних правила.

Лексичке и семантичке вежбе: основно и пренесено/фигуративно значење речи; грађење речи – формирање породица речи; синоними и хомоними; некњижевне речи и њихова замена језичким стандардом и др.

Синтаксичке вежбе: самостално и подстицајно састављање реченица, проширивање задатих реченица, прилагођавање реда речи комуникативним потребама у контексту. Загонетање и одгонетање, решавање и састављање ребуса и укрштених речи.

Казивање напамет научених текстова (лирских, епских и драмских).

Сценско приказивање драмског/драматизованог текста.

Служење речником и енциклопедијом за децу и писање сопственог речника.

Слушање и вредновање/критичко процењивање говора/разговора у емисијама за децу на радију и телевизији.

Неговање културе слушања саговорника; писање разгледнице и краћег писма.

Домаћи писмени задаци (до осам) и њихова анализа на часу.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 годишње)

Оперативни задаци:

- овладавање техником читања и писања на оба писма;
- савладавање просте реченице (појам, главни делови);

- стицање основних појмова о именицама, придевима и глаголима;
- постепено увођење у тумачење основне предметности књижевног дела (осећања, догађаји, радње, ликови, поруке, језичко-стилске карактеристике);
- овладавање усменим и писменим изражавањем према захтевима програма (препричавање, причање, описивање, извештавање);
- постепено упознавање методологије израде писменог састава.

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Граматика

Именице: заједничке и властите; род и број именица.

Глаголи: радња, стање, збивање; разликовање облика којима се означава садашњост, прошлост и будућност. Разликовање лица и броја глагола. Потврдни и одрични облик глагола.

Придеви: род и број придева; описни и присвојни придеви.

Реченица: појам реченице; врсте реченица по значењу: обавештајне, упитне, узвичне и заповедне; главни делови реченице – предикат и субјекат; речи које означавају место, време и начин вршења радње; потврдни и одрични облик реченице.

Уочавање управног говора у тексту.

Речи које значе нешто умањено и увећано.

Речи истог облика, а различитог значења.

Речи различитог облика, а истог или сличног значења.

Правопис

Обнављање и вежбе у примени правописних правила.

Употреба великог слова у писању имена народа, вишечланих географских имена, празника, наслова књига, часописа и новина.

Писање датума.

Писање назива улица.

Писање бројева словима.

Писање речце НЕ уз глаголе, придеве и именице.

Писање речце ЛИ.

Азбука и абецеда – изговор напамет и уочавање примене у списковима ученика и сл. Интерпункцијски знак на крају обавештајних, упитних, узвичних и заповедних реченица.

Писање сугласника **ј** у речима (отклањање грешака ако их ученици чине) – између самогласника **и - о / о - и;**

Писање скраћеница типа: бр., уч., стр., год. и скраћенице за мере.

Ортоепија

Правилно изговарање гласова **Ч, Ћ, Џ, Ђ** и **Х.**

Интонација реченице: тон и јачина гласа у изговарању реченице; истицање речи у реченици (реченични акценат); интонационо подешавање гласа у изговарању обавештајне, упитне, узвичне и заповедне реченице; изговарање потврдног и одричног облика реченице; значај брзине и паузе у говору.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика
Народна песма: *Женидба врапца Подунавца*
Народна песма: *Двије сеје брата не имале*
Бранко Радичевић: *Циц*
Јован Јовановић Змај: *Пролећница*
Војислав Илић: *Први снег*
Григор Витез: *Какве је боје поток*
Десанка Максимовић: *Вожња*
Драган Лукић: *Шта је отац*
Душан Васиљев: *Зима*
Душан Радовић: *Замислите*
Душан Костић: *Септембар*
Бранислав Црнчевић: *Љутито мече*
Љубивоје Ршумовић: *Домовина се брани лепотом*
Добрица Ерић: *Славуј и сунце*
Милован Данојлић: *Љубавна песма*
Бранко Миљковић: *Песма о цвету*
Мирослав Антић: *Шта је највеће*
Обичајне народне лирске песме (избор)
Избор из поезије Душана Радовића
Епика
Народна песма: *Марко Краљевић и бег Костадин*
Народна басна: *Вук и јагње*
Езоп: *Корњача и зец*
Народна приповетка: С*вети Сава и сељак без среће*
Народне приповетке: *Ветар и сунце; Свијету се не може угодити*
Народна бајка: *Чардак ни на небу ни на земљи*
Десанка Максимовић: *Прича о раку кројачу*
Бранко Ћопић: *Мачак отишао у хајдуке*
Стеван Раичковић: *Бајка о белом коњу*
Бранко В. Радичевић: *Самоћа*
Гроздана Олујић: *Стакларева љубав*
Стојанка Грозданов - Давидовић: *Прича о доброј роди*
Арапска народна приповетка: *Лав и човек*
Браћа Грим: *Бајке (избор)*
Максим Горки: *Врапчић*
Оскар Вајлд: *Себични џин*
Сун Ју Ђин: *Свитац тражи пријатеља*
Пјер Грипари: *Заљубљене џипеле*
Драма
Душан Радовић: *А зашто он вежба*
Александар Поповић: *Лед се топи*
Јованка Јоргачевић: *Никад два добра*

Допунски избор
Поред наведених дела, наставник и ученици слободно бирају најмање два, а највише још четири дела за обраду.

Научнопопуларни и информативни текстови

Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу

Читање текста

Поступно и систематично навикавање ученика на доживљајно читање текста као значајног предуслова за његово ваљано тумачење на часу (са одговарајућим и примереним подстицањем).

Усмерено/истраживачко читање у функцији продубљивања доживљаја текста и непосредне припреме за његово тумачење. Читање одломака из текста ради доказивања/образлагања сопствених ставова.

Систематске вежбе у изражајном читању и казивању различитих врста текста (постепено и функционално овладавање основним елементима/чиниоцима добре дикције). Читање драмског и драматизованог текста по улогама ради учења напамет и сценског импровизовања.

Подстицање и охрабривање ученика да записује своје утиске о прочитаним текстовима. Повремено читање и коментарисање таквих записа.

Тумачење текста

Слободно и спонтано саопштавање личног доживљаја и првих утисака о прочитаном тексту.

Запажање и образлагање основне предметности прочитаног текста (осећања, песничке слике, фабула, радња, информација). Тумачење књижевних ликова. Откривање и слободно образлагање порука књижевноуметничког текста.

Уочавање и доказивање повезаности/међузависности композицијских делова текста. Постепено увођење у разумевање стилогене функције језика као средства изражавања у књижевноуметничком тексту (нарочито у лирској песми).

Симултано усвајање и употреба књижевних и функционалних појмова. Даље неговање ученичких навика да своје ставове доказују појединостима из текста.

Књижевни појмови

Лирика

Ритам; наглашени и ненаглашени слогови; рима. Песничка слика као саставни чинилац композиције лирске песме.

Поређење – препознавање стилског средства.

Породичне народне лирске песме, шаљива песма, родољубива песма – основна обележја.

Епика

Фабула: повезаност догађаја с местом, временом и ликовима.

Књижевни лик: изглед; говорна каратеризација књижевног лика; односи међу ликовима.

Пишчев говор и говор ликова.

Разговор, опис – на нивоу препознавања и именовања.

Народна и ауторска бајка – препознавање.

Драма

Радња у драми. Развој драмског сукоба. Драмски лик и глумац. Сценски простор – на нивоу препознавања и спонтаног увођења у свет драмске/сценске уметности.

Функционални појмови

Подстицање ученика да схватају и усвајају следеће појмове: слично, различито, супротно, изражајно; запажање, понашање, поступак, убедљиво, неочекивано; сналажљивост, радозналост.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање садржине текстова, играних и анимираних филмова, позоришних представа, радијских и телевизијских емисија за децу – детаљно (опширно), по заједничком и индивидуалном плану; сажето препричавање по заједничком и самостално сачињеном плану за препричавање.

Причање о доживљајима и догађајима, стварним и измишљеним (нарочито у функцији стварања погодне атмосфере за читање и тумачење текста). Причање према слици са целовитим догађајем по заједничком и самостално сачињеном плану. Причање по задатим речима. Настављање приче подстакнуто датим почетком.

Описивање људи и природе: спољашња обележја особе која се описује (физички портрет), њене основне карактерне црте (духовни профил) и понашање у конкретним животним околностима (поступци, реакције, говор). Колективна и самостална посматрања природе (шетња, излети, посете, документарни филмови) на основу којих се увежбава описивање уочљивих и занимљивих појединости које су међусобно повезане. Самостално бирање мотива и издвајање детаља који ученика посебно заокупљају и подстичу на описивање – најчешће у писменом облику. Увежбавање планског приступа у описивању (заједнички и индивидуални планови/подсетници за описивање).

Извештавање – сажето информисање о себи (кратка аутобиографија).

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: увежбавање правилног изговора речи, исказа, реченица, пословица, краћих текстова; слушање звучних записа, снимање читања, анализа снимка и одговарајуће вредновање.

Ортографске вежбе: преписивање текста са ћирилице на латиницу. Увежбавање читког и уредног рукописа, уз примену правописних правила. Преписивање текста са датим задатком.

Диктати: са допуњавањем, аутодиктат, изборни диктат, контролни диктат.

Лексичке и семантичке вежбе: основно и пренесено/фигуративно значење речи, грађење речи – формирање породица речи; изналажење синонима и антонима, уочавање семантичке функције акцента; некњижевне речи и њихова замена језичким стандардом.

Синтаксичке и стилске вежбе: допуњавање исказа различитим могућностима у складу са понуђеном говорном ситуацијом, проширивање реченице уношењем личног тона, сажимање реченице ради појачања њене информативне моћи и др.

Интонационо подешавање гласа у изговору појединих реченица (обавештајне, упитне, узвичне и заповедне) или неких њихових делова (реченични акценат). Увежбавање подешавања реда речи према комуникативним потребама у контексту.

Казивање напамет научених текстова (лирских, епских и драмских).

Сценско приказивање драмског и драматизованог текста.

Загонетање и одгонетање, састављање и решавање ребуса и укрштених речи. Служење речником и енциклопедијом за децу и писање сопственог речника.

Неговање културе слушања саговорника; писање писма, честитке и разгледнице.

Слушање и вредновање говора и разговора у емисијама за децу на радију и телевизији.

Систематско увођење у начин планирања (израда подсетника) и писања тзв. слободних писмених састава.

Два писмена задатка – један у првом и један у другом полугодишту.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(4 часа недељно, 148 годишње)

Оперативни задаци:

– проширивање знања о простој реченици и њеним деловима;
– савладавање основних појмова о променљивим и непроменљивим речима;
– оспособљавање за изражајно читање и казивање;
– поступно оспособљавање ученика за самостално тумачење основне предметности књижевног текста и сценских дела (осећања, фабула, радња, ликови, поруке, стилогеност сценског израза);
– навикавање на сажето и јасно усмено и писмено изражавање према захтевима програма;
– савладавање основа методологије израде писмених састава.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Граматика

Обнављање и утврђивање знања усвојених у претходним разредима. Уочавање речи које у говору и писању мењају свој основни облик (променљиве речи) – без дефиниција и захтева за променом по падежима и временима. Уочавање речи које задржавају свој основни облик у свим ситуацијама (непроменљиве речи) без именовања врста тих речи.

Реченица – појам глаголског предиката (лични глаголски облик); уочавање речи и групе речи (синтагма) у функцији објекта и прилошких одредаба за место, време и начин. Појам субјекта; уочавање речи у функцији атрибута уз именицу и именичког скупа речи (именичка синтагма). Ред реченичних чланова у реченици.

Именице – збирне и градивне; род и број – појам и препознавање. Придеви – присвојни и градивни – уочавање значења, рода и броја у реченици. Заменице – личне; род и број личних заменица; лична заменица у функцији субјекта у реченици – појам и препознавање. Бројеви – главни (основни) и редни – појам и препознавање у реченици. Глаголи – појам и основна значења презента, перфекта и футура; вежбе у реченици заменом глаголских облика у времену, лицу и броју. Управни и неуправни говор. Утврђивање и систематизација садржаја обрађених од I до IV разреда.

Правопис

Употреба великог слова у писању: имена држава и покрајина и њихових становника; имена насеља (градова, села) и њихових становника. Писање управног и неуправног говора (сва три модела). Наводници. Заграда. Писање присвојних придева изведених од властитих имена (-ов/-ев, -ин/-ски). Писање сугласника **ј** у придевским облицима на -ски, и у личним именима и презименима. Писање скраћеница типа: итд., сл., нпр. и скраћеница које означавају имена држава. Понављање, увежбавање и проверавање оспособљености ученика за примену обрађених правописних правила.

Ортоепија

Уочавање наглашених и ненаглашених речи: вежбе у изговарању акценатских целина. Вежбе за отклањање грешака које се јављају у говору ученика. Изговор свих сугласника и гласовних група у складу са књижевнојезичком нормом **ч, ћ, џ, ђ, х**; **- дс** - (људских), **- ио, - ао** итд. Вежбе за отклањање грешака које се јављају у говору и писању ученика. Уочавање диференцијалне (дистинктивне) функције акцента у речима истог гласовног састава, а различитог акцента.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: *Наджњева се момак и девојка*
Народна песма: *Јеленче*
Јован Јовановић Змај: *Циганин хвали свога коња*
Војислав Илић: *Јесен*
Десанка Максимовић: *Пауково дело*
Душан Радовић: *Плави зец*
Драган Лукић: *Друг другу*
Мирослав Антић: *Јуначка песма*
Бранислав Црнчевић: *Мрав добра срца*
Бранко Ћопић: *Мјесец и његова бака*
Стеван Раичковић: *Ка да то буде*
Милован Данојлић: *Трешња у цвету*
Добрица Ерић: *Свитац пшеничар и воденичар*
Љубивоје Ршумовић: *Аждаја своме чеду тепа*
Избор из поезије Милована Данојлића
Федерико Гарсија Лорка: *Луцкаста песма*

Епика

Народна песма: *Јетрвица адамско колено*
Народна песма: *Стари Вујадин*
Народна приповетка: *Међед, свиња и лисица*
Народна бајка: *Пепељуга*
Народна прича: *Најбоље задужбине*
Јанко Веселиновић*: Град*
Исидора Секулић: *Позно јесење јутро*
Мирослав Демак: *Виолина*
Бранислав Нушић: *Прва љубав*
Бранко В. Радичевић: *Прича о дечаку и Месецу*
Бранислав Црнчевић: *Босоноги и небо*
Гроздана Олујић: *Олданини вртови и друге бајке* (избор)
Светлана Велмар-Јанковић: *Књига за Марка* (*Златно јагње, Стефаново дрво*)
Ханс Кристијан Андерсен: *Ружно паче*
Рене Гијо: *Бела Грива*
Луис Керол: *Алиса у земљи чуда*
Браћа Грим: *Трнова ружица*
Антоан де Сент Егзипери: *Мали Принц* (одломак)
Михаел Енде: *Бескрајна прича* (одломак)

Драма

Гвидо Тартаља: *Подела улога*
Александар Поповић: *Пепељуга*
Добрица Ерић: *Чик, да погодите због чега су се посвађали два златна брата*

Допунски избор

Поред наведених дела, наставник и ученици слободно бирају најмање три, а највише још пет дела за обраду.

Научно-популарни и информативни текстови

Милутин Миланковић: *Кроз васиону и векове* (одломак)
Михајло Пупин*: Од пашњака до научењака* (одломак)

Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу.

Читање текста

Читање наглас и у себи као увод у разговор о тексту. Усмерено читање (с претходно датим задацима): откривање карактеристика ликова (поступци, речи, изглед, особине), радњи, догађаја, природних појава и описа; уочавање језичко-стилских слика. Читање усклађено с врстом и природом текста (лирски, епски, драмски, научно-популарни, новински итд.). Подстицање ученика на варијације у темпу, јачини и интонацији гласа и на логичко паузирање при читању. Усмерено читање у себи: брзо схватање садржине, тражење одговарајућих података о лику, опису, осећањима и начину њиховог приказивања. Казивање напамет научених поетских и прозних целина и одломака. Сценске импровизације.

Тумачење текста

Уочавање и тумачење песничких слика, тока радње, главних ликова и основних порука у књижевном делу. Уочавање значајних појединости у опису природе (откривање чулних дражи: визуелних, акустичких, кинетичких, тактилних, мирисних и других). Указивање на значајна места, изразе и речи којима су изазвани поједини утисци у поетским, прозним и драмским текстовима. Уочавање и именовање садржинских целина у прозним текстовима; стварање плана. Запажање чинилаца који у разним ситуацијама делују на поступке главних јунака (спољашње и друштвене околности, унутрашњи подстицаји – осећања, намере, жеље). Уочавање и тумачење израза, речи и дијалога којима су приказани поступци, сукоби, драматичне ситуације и њихови узроци, решења и последице.

Књижевни појмови

Лирика

Основни мотив и споредни мотиви у лирској песми. Визуелни и аудитивни елементи у песничкој слици. Песничка слика као чинилац композиције лирске песме. Дужина стиха према броју слогова – препознавање. Понављања у стиху, строфи, песми - функција. Персонификација као стилско средство. Сликовитост као обележје песничког језика. Обичајне народне лирске песме – основна обележја. Лирска песма – основна обележја.

Епика

Тема и идеја у епском делу. Фабула: хронолошки редослед догађаја, елементи фабуле (увод, заплет, расплет). Односи међу ликовима; основни типови (врсте) карактеризације. Приповедач, приповедање; дијалог, монолог, опис у епском делу. Прича и роман – разлике. Роман за децу – основна обележја.

Драма

Ликови у драмском делу. Ремарке (дидаскалије). Драмска радња – начин развијања радње. Драмски текстови за децу.

Функционални појмови

Подстицање ученика да схватају и усвајају појмове: главно, споредно, машта, збиља, утисак, расположење, интересовање, околност, ситуација, испољавање; подстрек, услов, поређење, процењивање, тврдња, доказ, закључак; дивљење, одушевљење, љубав (према човеку, домовини, раду, природи); привлачност, искреност, правичност, племенитост.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање текста са променом граматичког лица. Препричавање са изменом завршетка фабуле. Препричавање текста у целини и по деловима – по датом плану, по заједнички и самостално сачињеном плану. Причање у дијалошкој форми; уношење дијалога, управног говора у структуру казивања – по заједнички и самостално сачињеном плану. Причање према самостално одабраној теми. Настављање приче инспирисане датим почетком. Састављање приче по слободном избору мотива. Описивање слика које приказују пејзаже, ентеријере, портрете. Описивање сложенијих односа међу предметима, бићима и појавама. Извештавање о обављеном или необављеном задатку у школи или код куће – у облику одговора на питања.

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: увежбавање правилног изговора речи, исказа, реченица, пословица, брзалица, загонетака, питалица, краћих текстова; слушање звучних записа, казивање напамет лирских и епских текстова; снимање казивања и читања, анализа снимка и вредновање.

Диктати: са допуњавањем, изборни, слободни, контролни диктат.

Лексичке и семантичке вежбе: грађење речи – формирање породица речи; изналажење синонима и антонима, уочавање семантичке функције акцента; некњижевне речи и туђице – њихова замена језичким стандардом; основно и пренесено значење речи.

Синтаксичке и стилске вежбе: састављање и писање реченица према посматраним предметима, слици и заданим речима; састављање и писање питања о тематској целини у тексту, на слици, у филму; писање одговора на та питања. Преписивање реченица ради савладавања правописних правила. Коришћење уметничких, научнопопуларних и ученичких текстова као подстицаја за сликовито казивање. Вежбе за богаћење речника и тражење погодног израза. Уопштено и конкретно казивање. Промена гледишта. Уочавање и отклањање безначајних појединости и сувишних речи у тексту и говору. Отклањање празнословља и туђица. Отклањање нејасности и двосмислености. Увежбавање технике израде писменог састава: анализа теме, одређивање њеног тежишта; посматрање, уочавање и избор грађе; распоређивање појединости; елементи композиције.

Осам домаћих писмених задатака и њихова анализа на часу. Четири школска писмена задатка – по два у првом и другом полугодишту. Један час за израду и два часа за анализу задатака и писање побољшане верзије састава.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

(од првог до четвртог разреда)

Основе читања и писања

Припрема за почетно читање и писање – Трајање припрема за почетно читање и писање зависи од резултата претходних испитивања предзнања ученика, односно од састава сваког одељења. Полазећи од тих резултата, у сваком одељењу организују се посебне вежбе за групе ученика и појединце ради уједначавања предзнања и припреме ученика за успешно прелажење на учење читања и писања. Ученицима који знају да читају и пишу треба давати диференциране задатке у складу с њиховим могућностима (читање лакших текстова у сликовницама, писање одговора на постављена питања о прочитаном тексту, препричавање прочитаног текста, коришћење наставних листића).

У припремном периоду за читање и писање треба организовати следећа вежбања:

– вежбе у посматрању (визуелне вежбе): запажање и одабирање значајних појединости; развијање аналитичког посматрања; тематски организовано посматрање предмета, биљака, животиња, лица, слика, цртежа и илустрација;

запажање облика, боја, положаја предмета и бића; уочавање покрета, динамике кретања, мимичких активности и гестикулације;

– вежбе у слушању (акустичке вежбе): откривање и разликовање звукова, шумова и тонова, разликовање карактеристика говора наставника, друга, глумца, спикера; неговање пажљивог слушања говорника и саговорника;
– развијање културе усменог изражавања – препричавање текста, позоришне представе и филма; причање на основу непосредног посматрања и стваралачке маште; причање на основу низа слика;
– развијање културе усменог изражавања: препричавање текста, позоришне представе и филма; причање на основу посматрања и причање на основу низа слика;
– формирање и усавршавање културе комуницирања – навикавање на учтиву фразеологију и говорне конвенције; говорно сналажење у разним околностима;
– усвајање и развијање појма реченице, речи и гласа; развијање осећања за основне говорне јединице;
– аналитичка, синтетичка и аналитичко-синтетичка вежбања;

лексичка и синтаксичка вежбања: богаћење речника, активирање пасивног речника, анализа гласовне структуре речи;

– вежбе артикулације – чист, јасан и правилан изговор гласова;
– моторичке вежбе – вежбање покрета руке, шаке и прстију, писање различитих црта и линија као основних елемената слова; једноставно и спонтано ликовно изражавање; усмерено и слободно цртање – у корелацији са захтевима из ликовне културе.

Све вежбе, као и оне које су намењене савладавању основних појмова о језику, организују се непрекидно, како у припремном периоду тако и у процесу учења гласова и слова и њиховог повезивања у речи и реченице.

Почетно читање и писање

Читање – На основу резултата претходног испитивања знања и умења деце из области читања и писања, као и конкретних услова рада, наставник се опредељује за упоредни, одвојени или комбиновани распоред читања и писања.

Према резултатима претходног испитивања познавања слова и читања и према индивидуалном напредовању ученика у одељењу, наставу почетног читања и писања треба изводити на више нивоа, уз примену принципа индивидуализације, без обзира на поступак (монографски, групни, комплексни) за који се определио учитељ. Са ученицима који познају слова или већ знају да читају, као и са оним који брже напредују, треба остварити садржаје и облике рада који одговарају њиховим могућностима и потребама, а ученицима који теже савладавају почетно читање – пружати сталну и систематску помоћ.

Због различитих општих способности ученика, неједнаког образовног нивоа и социјалних и других услова, наставу почетног читања и писања учитељ мора организовати тако да уз упознавање сваког детета омогући његов лични најбржи и најефикаснији напредак и развој.

Приликом извођења вежби у читању и писању обраћа се пажња на развијање хигијенских навика. Удаљеност текста од очију треба да је око 30 цм; по правилу, светлост треба да долази с леве стране, а чита се и пише при свежем ваздуху и умереној температури; при читању, потребно је пазити на правилност дисања.

У процесу учења читања, поред уџбеника, ученик треба да што више користи животне ситуације: читање натписа, назива предузећа, обавештења, имена улица, наслова и поднаслова у новинама и књигама, потом читање сликовница и наставних листића, итд.

Текстови за читање треба да су кратки (и по садржају и по структури реченице), динамични и интересантни.

Читање је појединачно. Свако дете чита својим темпом, према својим способностима. У савладавању технике читања децу треба постепено уводити вежбама у шчитавању и логичком читању. У хору се могу повремено читати наслови, поднаслови, теже речи, поједине реченице, изреке, загонетке, понеки стих, питалице, бројалице и слично – пре свега, ради подстицања и охрабривања оних ученика који заостају у савладавању читања.

Писању се деца уче повлачењем линија (све линије слова једнаке дебљине, а слова једнаке висине и с подједнаком удаљеношћу), добром графитном оловком. Елементи слова се не пишу одвојено, већ се увежбавају осмишљеним цртежима. Појединачно писање слова треба ограничити на један до два реда, а посебну пажњу посветити вежбама анализе појединих делова слова, редоследу писања елемената и повезивању слова. Дневна оптерећеност ученика писањем не треба да је дужа од 15 до 25 минута. Рукопис треба да је индивидуалан, читак, графички правилан и уредан. Леворуки се не смеју присиљавати на писање десном руком. Писање се учи: преписивањем, диктатом, одговарањем на питања, допуњавањем реченица, састављањем прича на основу слика, заједничким препричавањем и првим облицима самосталног писменог изражавања. Према томе, настава почетног читања и писања обухвата и рад на књижевном тексту, артикулационе, говорне и писмене вежбе, те савладавање елементарних појмова из граматике и правописа.

Усвајање штампаних и писаних слова начелно се остварује до краја првог полугодишта.

Усавршавање читања и писања

После усвајања основне писмености (оријентационо током првог полугодишта), читање и писање се увежбава и усавршава током другог полугодишта до степена аутоматизованих радњи. Функционалним, осмишљеним и примереним повезивањем стечених знања и вештина, током усвајања почетног читања и писања, са одговарајућим програмским садржајима из осталих предметних подручја (граматика и правопис, лектира, језичка култура) омогућује се ученику да на сваком часу говори, чита и пише.

За усавршавање читања и писања користе се систематска вежбања: гласно читање протумаченог текста из читанке или шире лектире, уз аналитичку и критичку процену таквог читања: тихо читање текста и непосредно пре разговора о њему; флексибилно читање ванчитаначког текста; читање ради увида у постигнуту брзину читања и степен разумевања прочитаног; читање по улогама.

Усавршавање писања постиже се доследним захтевима који се односе на графичку узорност слова и њихово ваљано повезивање у речима и речи у реченицама, а остварује се систематским вежбама: преписивањем, диктатом, аутодиктатом, самосталним писањем реченица и краћих састава.

Неопходно је примерено и подстицајно вредновање рукописа сваког ученика понаособ, а нарочито приликом прегледања домаћих писмених задатака. Повремено организовати посебне часове за лепо писање.

И у овом наставном периоду, према потреби, организују се активности и остварују захтеви најмање на три нивоа по њиховој тежини: за просечне ученике, за оне са натпросечним способностима, као и за оне ученике који имају потешкоћа у овладавању знањима, умењима и навикама у читању и писању.

Учење другог писма (латинице)

Учење другог писма, односно латинице, треба остварити у другом полугодишту другог разреда.

Одвојено учење читања и писања пружа могућности да се друго писмо квалитетније савлада. Пожељно је, дакле, да се прво усвајају штампана слова, па потом писана, јер такав методички приступ пружа више могућности за вежбање.

Слова другог писма не обрађују се монографски већ по групама.

На основу савремених психолошко-дидактичких сазнања, слова другог писма, односно латинице, требало би обрађивати следећим редоследом:

– прво се обрађују слова која су потпуно или приближно иста у ћирилици и латиници (**Аа, Ее, Јј, Оо, Кк**; приближно иста **Мм** и **Тт**);

– затим се обрађују слова која су потпуно различита у ћирилици и латиници;

– на крају треба обрадити слова која су истог облика, а различито се изговарају (**Сс, Вв, Рр, Пп, Хх**) у ћирилици и латиници.

Такав редослед треба применити за обраду и штампаних и писаних слова, што је у складу са дидактичким принципом поступности – од лакшег ка тежем.

Пошто су ученици овладали извесним операцијама усвајајући ћирилицу, лакше ће поимати облике слова латинице. Због тога није потребно понављати цео поступак обраде слова као приликом усвајања ћирилице, већ само неке неопходне радње: показивање слова, коментарисање њихове графичке структуре, начин писања, сличност и разлике с другим словима, читање. Посебно треба посветити пажњу вежбама усвајања облика слова, њиховом читању и писању у речима и реченицама.

Текстове писане ћирилицом и латиницом треба упоређивати тек кад ученици потпуно усвоје латиницу. Тада треба организовати вежбе преписивања текстова са ћирилице на латиницу, и са латинице на ћирилицу. Веома је важно да се у настави не прекида са праксом наизменичне употребе ћириличког и латиничког писма.

Начин остваривања програмских целина **Језик**, **Књижевност** и **Култура изражавања** треба посматрати у континуитету, закључно са 7. разредом. Стога се методичко упутство за реализацију ових садржаја налази после наставних садржаја за седми разред.

ПЕТИ РАЗРЕД

(4 часа недељно, 148 годишње)

Оперативни задаци:

– проверавање и систематизовање знања стечених у претходним разредима;
– овладавање простом реченицом и њеним деловима;
– појам сложене реченице;
– увођење ученика у појам променљивости и непроменљивости врста речи;
– стицање основних знања о именицама, значењима и функцијама падежа;
– стицање основних знања о именичким заменицама и бројевима;
– стицање основних знања о глаголима (видовима и функцијама);
– оспособљавање ученика за уочавање разлике у квантитету акцента;
– савладавање елемената изражајног читања и казивања текстова, одређених програмом;
– увођење ученика у тумачење мотива, песничких слика и изражајних средстава у лирској песми;
– увођење ученика у структуру епског дела, с тежиштем на књижевном лику и облицима приповедања;
– увођење ученика у тумачење драмског дела, са тежиштем на драмској радњи и лицима;
– оспособљавање ученика за самостално, планско и економично препричавање, причање, описивање, извештавање, те за обједињавање разних облика казивања (према захтевима програма).

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Граматика

Обнављање, проверавање и систематизовање знања која се у овом и старијим разредима проширују и продубљују, до нивоа њихове примене и аутоматизације у изговору и писању у складу са књижевнојезичком нормом и правописом.

Проста реченица – обнављање знања о главним реченичним члановима (конституентима): предикату, као централном члану реченице, и субјекту као независном члану реченице, који се слажу у роду и броју. Именски предикат.

Зависни реченични чланови: прави и неправи објекат – допуна глагола и прилошке одредбе за место, време, начин, узрок, меру и количину; атрибут и апозиција. Систематизација знања о члановима реченице: главни (независни) и зависни.

Приликом усвајања и обнављања знања о прилошким одредбама уочавање и препознавање прилога, њиховог значења и функције у реченици.

Сложена реченица – појам и препознавање (указивање на функцију личног глаголског облика). Уочавање везника у сложеној реченици и указивање на њихову функцију.

Појам променљивости и непроменљивости речи. Променљиве речи: именице, заменице, придеви, бројеви, глаголи; непроменљиве речи: прилози, предлози, везници, узвици, речце.

Промена именица (деклинација): граматичка основа, наставак за облик, појам падежа. Уз промену именица указује се на гласовне алтернације (у руци), ради правилног говора и писања, али се не обрађују.

Основне функције и значења падежа: номинатив – субјекат и део именског предиката; генитив – припадање и део нечега; датив – намена и управљеност; акузатив – објекат; вокатив – дозивање, скретање пажње, обраћање; инструментал – средство и друштво, употреба у инструменталу; локатив – место. Уз обраду падежа, уочавање и препознавање предлога и њихове функције.

Придеви – обнављање и систематизација: значење и врсте придева; слагање придева са именицом у роду, броју и падежу. Промена; компарација придева; функција придева у реченици, придевски вид.

Именичке заменице – личне заменице: промена, наглашени и ненаглашени облици, употреба личне заменице сваког лица себе, се; неличне именичке заменице (ко, што, итд.).

Глаголи – несвршени и свршени (глаголски вид); прелазни, непрелазни и повратни глаголи (глаголски род). Инфинитив и инфинитивна основа. Грађење и основна функција глаголских облика. Презент, презентска основа; наглашени и ненаглашени облик презента помоћних глагола; радни глаголски придев, перфекат, футур I.

Бројеви – појам и употреба бројева; систематизација врста; главни (основни, збирни) и редни; значење бројева.

Уочавање разлике у квантитету акцента (на тексту).

Правопис

Проверавање, понављање и увежбавање садржаја из претходних разреда (писање присвојних придева са наставницима) - ов, -ев, -ин; и присвојних придева који се завршавају на гласовне групе: -ски, -шки, -чки; управног говора; вишечланих географских имена, основних и редних бројева и др.). Писање придева изведених од именица у чијој се основи налази ј (нпр. армијски). Писање назива разних организација и њихових тела (органа). Писање заменица у обраћању: **Ви**. Писање генитива, акузатива, инструментала и

локатива именичких одричних заменица; одрична речца не уз именице, придеве и глаголе; речца нај у суперлативу.

Тачка и запета. Запета уз вокатив и апозицију. Три тачке. Цртица. Навикавање ученика на коришћење правописа (школско издање).

Ортоепија

Правилан изговор гласова**: е, р, с, з**. Вежбе у изговарању дугих и кратких акцената. Уочавање разлике у интонацији упитних реченица (Ко је дошао? Милан је дошао?).

Интонација и паузе везане за интерпункцијске знакове: запету, тачку и запету и три тачке.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: *Вила зида град*
Народна песма*: Војевао бели Виде, коледо*
Обредне народне календарске песме (избор)
Бранко Радичевић: *Ђачки растанак* (одломак)
Јован Јовановић Змај: *Песма о песми*
Војислав Илић: *Зимско јутро*
Душан Васиљев: *Домовина*
Јован Дучић*: Поље*
Десанка Максимовић: *Покошена ливада*
Стеван Раичковић: *Лето на висоравни*
Мирослав Антић: *Шашава песма*
Бранко В. Радичевић: *Кад мати меси медењаке, Кад отац бије*
Добрица Ерић: *Вашар у Тополи* (одломак)

Епика

Народна песма: *Свети Саво*
Народна песма: *Женидба Душанова*
Епске народне песме старијих времена (о Немањићима и Мрњавчевићима) (избор)
Народне питалице, загонетке и пословице (избор)
Народна приповетка: *Еро с онога свијета*
Народна приповетка: *Дјевојка цара надмудрила*
Народне бајке, новеле, шаљиве народне приче и приче о животињама (избор)
Вук Ст. Караџић: *Житије Ајдук - Вељка Петровића* (одломак)
Милован Глишић: *Прва бразда*
Стеван Сремац: *Чича Јордан* (одломак)
Бранислав Нушић: *Хајдуци*
Иван Цанкар: *Десетица*
Бранко Ћопић: *Башта сљезове боје* (избор приче из циклуса *Јутра плавог сљеза*)
Иво Андрић: *Мостови*
Гроздана Олујић: *Небеска река*
Стеван Раичковић: *Мале бајке* или *Велико двориште* (избор)
Данило Киш: *Дечак и пас*
Данијел Дефо: *Робинзон Крусо*
Марк Твен: *Доживљаји Тома Сојера*
Жил Верн: *20 000 миља под морем* (одломак)

Драма

Бранислав Нушић: *Кирија*
Душан Радовић: *Капетан Џон Пиплфокс*
Љубиша Ћокић: *Биберче*
Допунски избор
Душан Радовић: *Антологија српске поезије за децу*
Милован Витезовић: *Шешир професора Косте Вујића* (одломак)
Горан Петровић*: Пронађи и заокружи* (одломак)
Вида Огњеновић: *Путовање у путопис* - одломак
Тиодор Росић: *Златна гора*
Л. Н. Толстој: *Девојчица и крчаг*
А. П. Чехов: *Шала*

Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а највише пет дела за обраду.

Научнопопуларни и информативни текстови
Никола Тесла*: Моји изуми*
Милутин Миланковић: *Успомене, доживљаји, сазнања* (избор)
Павле Софрић Нишевљанин: *Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба* (одељци о ружи, босиљку, храсту, липи...)
Веселин Чајкановић: *Студије из српске религије и фолклора* (Сунце, Месец, ружа, босиљак...)
Грчки митови (избор)
Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу.

Тумачење текста

Увођење ученика у анализу лирских, епских и драмских дела: мотиви и песничке слике у лирској песми; уочавање и образлагање поступака у обликовању књижевних ликова. Систематско навикавање ученика на тумачење ликова са више становишта: епско (у акцији), чулно (изглед), лирско (осећања), драмско (сукоби), психолошко (мотивисање поступака); социолошко (услови формирања и испољавања), етичко (процењивање ставова и поступака). Уочавање и тумачење форми приповедања (облика излагања) у епском тексту (нарација, дескрипција, дијалог). Откривање композиције епског и драмског дела; увиђање и образлагање значајних појединости у структури дела. Откривање језичкостилских средстава којима су обликоване слике и изазвани уметнички утисци у књижевном делу и образлагање њихове уметничке функције. Читање и критичко процењивање одломака из бележака о прочитаној лектири. Усвајање образовних и васпитних вредности научнопопуларног текста.

Књижевнотеоријски појмови

Радом на тексту и путем читалачког искуства ученици увиђају и усвајају одређене књижевнотеоријске појмове.

Лирика. Лирски субјекат (увиђање разлике између лирског субјекта и песника). Композиција; мотиви и песничке слике као елементи композиције лирске песме; аналитички увид у водећи (главни) мотив, уметничке појединости песме. Врсте стихова према броју слогова у лирској песми: експресивност, изражајност, ритмичност. Језичкостилска изражајна средства: епитет, ономатопеја, поређење. Врсте ауторске и народне лирске песме: описна (дескриптивна) песма, митолошка народна песма, обредна народна лирика.

Епика. Приповедач (увиђање разлике између епског приповедача и писца). Облици приповедања (излагања): описивање, уочавање и образлагање облика приповедања у првом и трећем лицу; дијалог. Фабула: елементи фабуле; уметнички поступци у развијању

радње у епском делу. Врсте стихова према броју слогова у народној епској песми: експресивност, изражајност, ритмичност. Карактеризација: појам и врсте; етичка и језичка карактеризација ликова. Врсте епских дела у стиху и прози: епска народна песма, бајка, новела, шаљива народна прича, прича о животињама.

Драма. Драмска радња (основни појмови о развијању драмске радње). Драмски дијалог (основни појмови о дијалогу у драмском делу). Чин, појава, лица у драми. Драма и позориште: драмски писац, глумац, редитељ, лектор, сценограф, костимограф и гледалац. Драмске врсте: драма за децу, радио и телевизијска драма. Функционални појмови. Ученици се подстичу да разумеју, усвоје и у одговарајућим говорним и наставним ситуацијама примењују следеће функционалне појмове: свест, машта, доживљај, расположење, емпатија (преношење у душевни свет другог); став, гледиште, запажање, поређење, закључак; узрок–последица, главно–споредно, лично–колективно, реално–фантастично; стил, сликовитост, изражајност; одломак, локализовање; писац, песник, читалац; искреност, правичност, солидарност, честитост, племенитост, досетљивост, духовитост.

Читање. Увежбавање читања у себи, доживљајног и истраживачког читања; читање с разумевањем и са постављеним задацима у функцији истраживања, упоређивања, документовања, одабирања примера и тумачења текста; читање с оловком у руци (писање подсетника за рад на тексту, припремање за анализу текста). Посебно припремање проученог текста ради увежбавања изражајног читања (тематска и емоционална условљеност ритма, темпо, паузирање и реченички акценат). Увежбавање изражајног читања у функцији убедљивог казивања и рецитовања. Учење напамет и изражајно казивање одломака из епске поезије и прозе и рецитовање неколико лирских песама.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање кратких текстова. Уочавање структуре приче грађене хронолошким редом (увод – почетак приче, ток радње – истицање најважнијих момената, врхунац и завршетак). Препричавање динамичне сцене из епског дела, филма и телевизијске емисије. Причање о догађајима (хронолошки ток радње) и описивање доживљаја – према сачињеном плану. Причање о измишљеном догађају на основу дате теме – према самостално сачињеном плану, уз консултовање са наставником. Описивање: једноставног радног поступка; спољашњег и унутрашњег простора; појединости у природи. Уочавање успелих књижевних портрета и језичко-стилских средстава којима су остварени. Портретисање личности из непосредне околине према сачињеном плану. Уочавање језичко-стилских средстава у одломцима дескриптивног карактера у лирским и епским делима. Извештавање; вест; обликовање вести према питањима: ко, шта, када, где, како и зашто.

Усмена и писмена вежбања. Уочавање разлике између говорног и писаног језика. Комбиновање говорних и правописних вежби – говорна интерпретација интерпункцијских знакова (подизање тона испред запете и испред три тачке, а спуштање испред тачке и тачке и запете).

Ортоепске, граматичке, лексичке и стилске вежбе у усменом и писаном изражавању различитих садржаја (препричавање, причање, описивање, извештавање и др.). Препричавање динамичне сцене из епског дела, филма, телевизијске емисије – према заједничком плану. Причање о догађајима (хронолошки ток радње) и описивање доживљаја – по самостално сачињеном плану. Описивање спољашњег и унутрашњег простора, појединости у природи – по датом плану. Портретисање личности из непосредне

околине – према датом плану. Писмо (међушколско дописивање); општа правила о писму као саставу и облику општења. Ортоепске вежбе: увежбавање правилног изговора речи, исказа, реченица, пословица, брзалица, загонетака, питалица, краћих текстова; слушање звучних записа, казивање напамет лирских и епских текстова; снимање казивања и читања, анализа снимка и вредности. Лексичке и семантичке вежбе: изналажење синонима и антонима, уочавање семантичке функције акцента; некњижевне речи и туђице – њихова замена језичким стандардом; основно и пренесено значење речи. Синтаксичке и стилске вежбе: састављање и писање реченица према посматраним предметима на слици и заданим речима; састављање и писање питања о тематској целини у тексту, на слици, у филму; писање одговора на та питања.

Коришћење уметничких, научнопопуларних и ученичких текстова као подстицаја за сликовито казивање. Вежбе за богаћење речника и тражење погодног израза. Уопштено и конкретно казивање. Промена гледишта. Уочавање и отклањање безначајних појединости и сувишних речи у тексту и говору. Отклањање празнословља и туђица. Отклањање нејасности и двосмислености. Увежбавање технике у изради писменог састава (тежиште теме, избор и распоред грађе, основни елементи композиције и груписање грађе према композиционим етапама).

Уочавање пасуса као уже тематске целине и његове композицијско-стилске функције. Осам домаћих писмених задатака и њихова анализа на часу. Четири школска писмена задатка – по два у сваком полугодишту (један час за израду задатка и два за анализу и писање побољшање верзије састава).

ШЕСТИ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 111 годишње)

Оперативни задаци:

− увођење ученика у грађење речи;

− упознавање са гласовним системом;

− упознавање гласовних алтернација, њихово уочавање у грађењу и промени речи;

− утврђивање знања о значењу и функцији придевских заменица;

− стицање основних знања о грађењу и значењима глаголских облика (футур II; имперфекат; плусквамперфекат; императив; потенцијал; трпни глаголски придев; глаголски прилози);

− проширивање знања о сложеној реченици;

− оспособљавање ученика за уочавање разлике између дугих акцената;

− оспособљавање за уочавање и тумачење узрочно-последичних веза у уметничком тексту, за исказивање властитих судова и закључака приликом анализе текста и у разним говорним ситуацијама;

− развијање способности за уочавање и тумачење емоција, мотива и песничких слика у лирском тексту;

− постепено упознавање структуре основних облика усменог и писменог изражавања – према захтевима програма.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Граматика

Обнављање, проверавање и систематизовање знања која се у овом и старијим разредима проширују и продубљују, до нивоа њихове примене и аутоматизације у изговору и писању у складу са књижевнојезичком нормом и правописом.

Подела речи по настанку: просте, изведене и сложене. Суфикси – разликовање суфикса од граматичких наставака; творбена основа; корен речи. Примери изведених именица, придева и глагола (пев**ач**, школ**ски**, школ**ова**ти се).

Сложенице, примери сложених речи насталих срастањем двеју или више речи, односно њихових творбених основа; просто срастање и срастање са спојним вокалом (Бео/град, пар/о/брод). Префикси; примери именица, придева и глагола насталих префиксацијом (**пра**унук, **пре**велик, **на**учити).

Атрибутска и предикатска функција именица и придева.

Самогласници и сугласници; слоготворно **р**. Подела речи на слогове. Подела сугласника по месту изговора и по звучности. Гласовне промене и алтернације – уочавање у грађењу и промени речи: палатализација и сибиларизација; непостојано **а;** промена **л** у **о**; једначење сугласника по звучности (одступања у писаном језику); једначење сугласника по месту изговора; јотовање; асимилација и сажимање самогласника; губљење сугласника (на одступања указати у примерима).

Придевске заменице: разликовање по значењу и функцији – присвојне, показне, односно-упитне, неодређене, опште, одричне; употреба повратне заменице **свој.**

Грађење и значења глаголских облика: аорист (стилска обележеност), футур II; имперфекат; плусквамперфекат; императив; потенцијал; трпни глаголски придев; глаголски прилози. Прости и сложени глаголски облици. Лични и нелични глаголски облици.

Реченица (основни појмови): комуникативна реченица (синтаксичко-комуникативна јединица која представља целовиту поруку) и предикатска реченица (синтаксичка јединица која садржи глагол у личном облику). Независне и зависне предикатске реченице. Вежбе у исказивању реченичних чланова речју, синтагмом и зависном реченицом. Комуникативне реченице које се састоје од једне независне предикатске реченице и од више њих.

Правопис

Проверавање, понављање и увежбавање правописних правила обрађених у претходним разредима (писање речце **ли** уз глаголе, **не** уз глаголе, именице и придеве; **нај** уз придеве; употреба великог слова и др.).

Писање одричних заменица уз предлоге.

Писање заменица у обраћању: **Ви, Ваш.**

Писање имена васионских тела – једночланих и вишечланих.

Писање глаголских облика које ученици често погрешно пишу (радни глаголски придев, аорист, потенцијал, перфекат, футур I).

Интерпункција после узвика. Растављање речи на крају реда. Навикавање ученика на коришћење правописа.

Ортоепија

Проверавање и увежбавање садржаја из претходних разреда (правилан изговор гласова, разликовање дугих и кратких акцената, интонација реченице). Вежбе у изговарању дугоузлазног и дугосилазног акцента. Интонација везана за изговор узвика.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: *Највећа је жалост за братом*
Породичне народне лирске песме (избор)
Обичајне народне лирске песме - свадбене (избор)
Ђура Јакшић: *Вече*
Војислав Илић: *Свети Сава*
Алекса Шантић: *Моја отаџбина*
Милан Ракић: *Наслеђе*
Јован Дучић: *Село*
Вељко Петровић: *Ратар*
Десанка Максимовић: *О пореклу*
Мирослав Антић: *Плава звезда*
Добрица Ерић: *Чудесни свитац*
Стеван Раичковић: *Хвала сунцу, земљи, трави*
Милован Данојлић: *Шљива*
Сергеј Јесењин: *Бреза*
Рабиндранат Тагоре: *Папирни бродови* или једна песма по избору из *Градинара*
Епика
Народна песма: *Смрт Мајке Југовића*
*Епске народне песме о Косовском бој*у (избор)
Народна песма: *Марко Краљевић укида свадбарину*
Епске народне песме о Марку Краљевићу (избор)
Народна приповетка: *Мала вила*
Бранислав Нушић: *Аутобиографија*
Петар Кочић: *Јаблан*
Светозар Ћоровић: *Богојављенска ноћ* (одломак)
Исидора Секулић: *Буре* (одломак)
Иво Андрић: *Аска и вук*
Бранко Ћопић: *Чудесна справа*
Стеван Раичковић: *Бајка о дечаку и Месецу*
Гроздана Олујић: *Златопрста* или *Седефна ружа* (избор)
Светлана Велмар-Јанковић: *Улица Филипа Вишњића* (одломак)
Вилијем Саројан: *Лепо лепог белца*
Антон Павлович Чехов: *Вањка*
Драма
Коста Трифковић: *Избирачица* (одломак)
Бранислав Нушић: *Аналфабета* (одломак)
Петар Кочић: *Јазавац пред судом* (одломак)
Допунски избор
Б. Ћопић: *Орлови рано лете*
Данило Киш: *Вереници*
Слободан Селенић: *Очеви и оци (*одломак)
Владимир Андрић: *Пустолов* (избор)
Џек Лондон: *Зов дивљине*
Ференц Молнар: *Дечаци Павлове улице*
Хенрик Сјенкјевич: *Кроз пустињу и прашуму*
Реј Бредбери: *Маслачково вино* (избор)
Ефраим Кишон: *Код куће је најгоре* (избор)
Анђела Нанети: *Мој дека је био трешња* (одломак)
Ијан Мекјуан: *Сањар* (избор)

Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а највише пет дела за обраду.

Научнопопуларни и информативни текстови

Вук Стефановић Караџић: *Живот и обичаји народа српског* (избор)
Милутин Миланковић: *Кроз васиону и векове* (одломак)
Веселин Чајкановић: *Студије из српске религије и фолклора* (избор)
М.Иљин: *Приче о стварима* (избор)
Владимир Хулпах: *Легенде о европским градовима* (избор)
Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу.
Са наведеног списка, обавезан је избор најмање три дела за обраду.

Тумачење текста

Тумачење условљености догађаја и ситуација, осећања, сукоба, поступака, нарави и карактерних особина ликова – у епским и драмским делима. Упућивање ученика у поткрепљивање властитих судова и закључака појединостима из дела, али са становишта целине. Тумачење ликова као у претходном разреду. Запажање, коментарисање и процењивање ситуација и поступака, речи и дела, физичких и других особина, жеља и могућности, циљева и средстава (њихове складности и противречности).

Упућивање ученика у откривање двоструког описивања стварности: верно представљање појава (објективна дескрипција) и маштовито повезивање појава са ставом и осећањем писца (субјективна дескрипција). Даље упућивање ученика у тумачење песничких слика изазваних чулним дражима (конкретни мотиви), те размишљањем и осећањем (апстрактни мотиви, емоције, рефлексије). Откривање главног осећања и других емоција у лирским песмама. Уочавање мотивске структуре песме; начин развијања појединих мотива у песничке слике и њихово здружено функционисање.

Развијање навике да се запажања, утисци и закључци доказују подацима из текста и животне стварности, да се уметничке вредности истражују с проблемског становишта. Давање припремних задатака и упућивање ученика у рад на самосталном упознавању књижевног дела (усмено и писмено приказивање дела). Читање и вредновање ученичких бележака о прочитаној лектири.

Књижевнотеоријски појмови

Лирика

Врсте строфа: стих (моностих); двостих (дистих); тростих (терцет), четворостих (катрен).

Ритам: брз и спор ритам; темпо; интонација и пауза; нагласак речи и ритам; рима – врсте: мушка, женска, средња (дактилска); парна, укрштена, обгрљена, нагомилана и испрекидана; улога риме у обликовању стиха.

Језичко-стилска изражајна средства: контраст, хипербола, градација.

Врсте ауторске и народне лирске песме: родољубива, социјална песма; обичајне и породичне народне лирске песме.

Епика

Основна тема и кључни мотиви.

Фабула: покретачи фабуле; заустављање фабуле; ретроспективни редослед догађаја.

Карактеризација: социолошка, психолошка; портрет: спољашњи и унутрашњи.

Биографија и аутобиографија.

Роман – пустоловни, историјски и научнофантастични.

Предање.

Драма

Комедија – основне одлике. Хумористичко, иронично и сатирично у комедији. Карактеризација ликова у комедији.

Монолог и дијалог у драми.

Функционални појмови

Ученици се подстичу да разумеју, усвоје и у одговарајућим говорним и наставним ситуацијама примењују следеће функционалне појмове: чежња, наслућивање, сумња, запрепашћење; савесност, предострожност, хуманост, достојанство; објективно, субјективно, посредно, непосредно, драматично; запажање, образлагање, аргументовано доказивање, анализа, синтеза, упоређивање; детаљ, атмосфера, перспектива.

Читање

Усклађивање читања с природом неуметничког и уметничког текста. Даље упућивање ученика на проучавање обрађеног и необрађеног текста ради изражајног читања (условљеност ритма и темпа; јачина гласа, паузирање, реченични акценат). Казивање напамет научених различитих врста текстова у прози и стиху. Читање и казивање по улогама. Увежбавање читања у себи према прецизним, унапред постављеним задацима (откривање композицијских јединица, дијалога у карактеризацији ликова, описа и сличних елемената; налажење речи, реченица, провописних знакова и др.) Увежбавање брзог читања у себи с провером разумевања прочитаног непознатог текста.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање са истицањем карактеристика лика у књижевном тексту, филму, позоришној представи. Изборно препричавање: динамичне и статичне појаве у природи (књижевно дело, филм, телевизијска емисија). Препричавање с променом гледишта. Уочавање структуре приче грађене ретроспективно. *Причање* са коришћењем елемената композиционе форме (увод, ток радње, градација, место и обим кулминације у излагању, завршетак). Уочавање карактеристика хронолошког и ретроспективног причања.

Описивање спољашњег и унутрашњег простора (екстеријера и ентеријера) по заједничком и самосталном сачињеном плану. Описивање динамичких и статичких појава у природи; прожимање и смењивање статичких и динамичких слика и сцена у описивању и приповедању. Портретисање особа из непосредне околине на основу анализе књижевних портрета и портрета личности из научно-популарне литературе.

Извештавање: кратак извештај о школској акцији, свечаности, друштвеној акцији у селу или граду и сл.

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: проверавање и увежбавање садржаја из претходних разреда (правилан изговор гласова, разликовање дугих и кратких акцената, интонација реченице); вежбе у изговарању дугоузлазног и дугосилазног акцента; интонација у изговору узвика. Слушање звучних записа; казивање напамет научених лирских и епских текстова; снимање казивања и читања; анализа снимка и вредновање.

Лексичке и семантичке вежбе: разликовање облика по дужини изговора; семантичка функција узлазне интонације; именовање осећања и људских особина; један предмет – мноштво особина; значења речи приближних облика. Некњижевне речи и туђице – њихова замена језичким стандардом. *Синтаксичке и стилске вежбе:* ситуациони подстицаји за богаћење речника и тражење погодног израза; одређивање синтагмом и зависном реченицом. Сажимање текста уз појачање информативности. Вежбе у запажању; уочавање значајних појединости. Синтаксичко-стилске вежбе с различитим распоредом речи у реченици, уочавање нијансираних разлика у значењу, истицању и сл. *Стваралачко*

препричавање текста са променом гледишта. *Причање* о догађајима и доживљајима са коришћењем елемената композиционе форме – по самостално сачињеном плану. Вежбање у хронолошком и ретроспективном причању. *Портретисање* особе из непосредне околине ученика – по самостално сачињеном плану. *Извештавање:* кратак писмени извештај о школској акцији (сакупљање хартије, уређење дворишта ...). Увежбавање технике у изради писменог састава (избор грађе, њено компоновање, коришћење пасуса, обједињавање приповедања и описивања). Писање службеног и приватног писма. Осам домаћих писмених задатака, читање и анализа задатака на часу. Четири школска писмена задатка – по два у полугодишту (један час за израду задатка, два за анализу задатака и писање побољшане верзије састава).

СЕДМИ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 108 годишње)

Оперативни задаци:

– даље усвајање ортоепске, ортографске, граматичке, лексичке и стилске норме српског језика;

– разликовање акцената по квантитету и интонацији;

– даље овладавање знањима из граматике, стилистике, лексикологије, историје књижевног језика, дијалектологије;

– развијање позитивног односа према дијалектима (свом и другима), као и потребе да се усваја, негује и развија књижевни језик;

– систематизација и проширивање знања о врстама речи и граматичким категоријама променљивих речи;

– систематизација и проширивање знања о реченичним члановима;

– напоредни односи међу реченичним члановима;

– појам синтагме и састав именичке синтагме;

– појам актива и пасива;

– напоредни односи међу независним предикатским реченицама у оквиру комуникативне реченице;

– осамостаљивање за анализу лирских, епских и драмских дела;

– информативно читање и упућивање ученика у читање „с оловком у руци” (подвлачење, обележавање, записивање);

– развијање критичког односа према језику и садржини текстова из свакодневног живота;

– формирање критеријума за самосталан избор, анализу и процену уметничких дела приступачних овом узрасту;

– систематизација знања о књижевнотеоријским појмовима;

– обнављање и систематизовање знања из свих подручја.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Мисија Ћирила и Методија – стварање старословенског језика; основне етапе у развоју књижевног језика код Срба и најзначајнији културноисторијски споменици; реформа језика и писма Вука Караџића, књижевни језик Срба од Вука Караџића до данас (основни подаци); основне језичке групе у Европи и место српског језика у породици словенских језика.

Дијалекти српског језика (основни подаци).

Систематизовање знања о акцентима српског језика: главна правила стандардне акценатске норме; одређивање места акцента; уочавање разлике између дугих и кратких, узлазних и силазних акцената; основни подаци о постакценатској дужини.

Врсте речи (систематизација и проширивање постојећих знања); граматичке категорије промењљивих речи (гласовне алтернације у промени речи – нормативна решења).

Основни појмови о творби речи (гласовне алтернације у вези са грађењем речи – нормативна решења).

Појам синтагме: састав именичке синтагме; апозиција и апозитив.

Реченични чланови: субјекат, предикат (глаголски иименски), прави и неправи објекат, логички субјекат, прилошке одредбе; исказивање реченичних чланова речју, синтагмом, зависном реченицом.

Напоредни односи међу реченичним члановима – саставни, раставни и супротни (с посебним освртом на интерпункцију).

Основне врсте зависних реченица; интерпункција у вези са зависним реченицама.

Појам комуникативне реченице.

Појам актива и пасива; пасив са речцом *се* и пасив са трпним придевом.

Једнозначне и вишезначне речи; хомонимија; метафора и метонимија као начини да реч стекне нова значења.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Посленичке народне песме (*Кујунџија и хитропреља* или друга песма по избору)
Љубавне народне лирске песме (*Српска дјевојка* или друга песма по избору)
Ђура Јакшић: *Отаџбина*
Јован Јовановић Змај: *Ђулићи* (избор), *Светли гробови*
Десанка Максимовић: *Пролетња песма* или *Опомена*
Мирослав Антић: *Плави чуперак* (избор)
Васко Попа: *Очију твојих да није*
Оскар Давичо: *Србија*
Сергеј Јесењин: *Писмо мајци*
Владислав Петковић Дис: *Међу својима*
Избор из савремене српске поезије

Епика

Кратке фолклорне форме (пословице, питалице, загонетке)
Епске народне песме покосовског тематског круга (избор)
Епске народне песме о хајдуцима и ускоцима (избор)
Народне епско-лирске песме (*Женидба Милића Барјактара* или друга песма по избору)
Народне епске песме новијих времена (тематски круг о ослобођењу Србије)
Народна песма: *Почетак буне против дахија*

Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник* (избор); *О народним певачима*
Народна приповетка: *Немушти језик* или *Усуд*
Теодосије: *Житије Светог Саве* (одломак)
Прота Матеја Ненадовић: *Мемоари* (одломак)
Петар Петровић Његош: *Горски вијенац* (избор кратких одломака)
Љубомир Ненадовић: *Писма из Италије* (одломци)
Симо Матавуљ: *Пилипенда*
Лаза Лазаревић: *Све ће то народ позлатити*
Петар Кочић: *Кроз међаву*
Антоан де Сент Егзипери: *Мали Принц*
Ана Франк: *Дневник* (одломак)
Иво Андрић: Избор приповедака о деци
Добрица Ћосић: *Деобе* (одломак)
Исидора Секулић: *Царско достојанство језика (*одломак) или есеј по избору
Избор из савремене српске прозе
Драма
Бранислав Нушић: *Сумњиво лице*
Виљем Шекспир: *Ромео и Јулија*
Молијер: *Грађанин племић* (одломак)
Јован Стерија Поповић: *Покондирена тиква* (одломак)
Допунски избор
Доситеј Обрадовић: *Живот и прикључења* (одломак)
Радоје Домановић: *Мртво море* (одломак)
Борисав Станковић: *Увела ружа*
Растко Петровић: *Африка* (одломци)
Гроздана Олујић: *Гласам за љубав*
Милорад Павић: *Предео сликан чајем* (одломак о путовању Атанасија Свилара на Свету Гору)
Матија Бећковић: *Прича о Светом Сави*
Душан Ковачевић: *Ко то тамо пева*
Борислав Михајловић: *Бановић Страхиња*
Избор из антологија српске љубавне лирике
Роберт Гревс: *Златно руно* (одломци)
Ернест Хемингвеј: *Старац и море*
Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а највише пет дела за обраду.
Научнопопуларни и информативни текстови
Вук Стефановић Караџић: *Живот и обичаји народа српског – Обичаји о различнијем празницима*.
Петар Влаховић: *Србија – земља, људи, живот, обичаји* (избор)
Миодраг Поповић: *Вук Стефановић Караџић* (одломци)
Ева Кири: *Марија Кири* (одломак)
Ш.Кулишић, Ж.Петровић, Н.Пантелић*: Српски митолошки речник* (избор)
Д.Срејовић, А.Цермановић: *Речник грчке и римске митологије* (избор)
Миле Недељковић: *Годишњи обичаји у Срба* (избор)
Драгомир Антонић: *Обичајни бонтон* (избор)
Јасминка Петровић: *Бонтон* (или одломци из овакве књиге неког другог аутора)
Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу и омладину.
Са наведеног списка, обавезан је избор најмање три дела за обраду.

Тумачење текста

Оспособљавање ученика за што самосталнији приступ књижевном тексту: истраживање одређених вредности са становишта уоченог проблема, доказивање утисака и тврдњи, запажања и закључака подацима из текста. Анализа књижевноуметничког дела (лирска и епска песма, лирско-епска песма, приповетка, роман, драма и књижевнонаучне врсте) уз помоћ развијеног плана и теза. Процењивање идејно-естетских, језичко-стилских и других вредности уметничког дела.

Тумачење епских дела: уочавање узрочно-последичних веза поетских мотива и њихове функције (логичко и естетско условљавање сваке појединости).

Уочавање одлика фабуле (миран и динамичан ток радње) и композиције (увод, заплет, врхунац, расплет – без књижевнотеоријских дефиниција). Однос сижеа и фабуле. Уоквирена фабула. Увођење ученика у потпунију анализу ликова (дијалог, унутрашњи монолог, физичке и карактерне особине, поступци), тематике (тематска грађа, главна тема; друге теме), мотива и песничких слика (психичка стања, драматичне ситуације, атмосфера, пејзажи). Тумачење идејног слоја текста.

Упућивање ученика у друштвено-историјску условљеност уметничког дела и однос писца према друштвеној стварности.

Анализа лирских дела: упућивање ученика у анализу мотива (међусобни однос и повезивање, удруживање у поетске слике). Уочавање међусобне условљености исказаних осећања, поетске слике, песничког језика и стила и тумачење песничких порука.

Проучавање драмских дела: упућивање ученика у анализу битних одлика драмских дела (дијалог, монолог, ремарке, драмска радња, ликови); сличности и разлике у односу на лирска и епска дела.

Стицање поузданог критеријума за избор, анализу и процену књижевног текста. Упућивање ученика у коришћење одабране и приступачне литературе о делима и писцима. Подстицање и развијање критичког односа у проблемском приступу делу и писцу.

Систематизовање знања о народној и ауторској књижевности (на примерима из лектире).

Књижевнотеоријски појмови

Лирика – Функција мотива у композицији лирске песме. Језичко-стилска изражајна средства: симбол, метафора, алегорија; фигуре понављања (асонанца и алитерација), метонимија, антитеза. Слободни стих. Основне лирске врсте; однос народне и ауторске лирике. Љубавна, елегична и рефлексивна песма. Лирске врсте: посленичке народне лирске песме; љубавна народна лирика; љубавна народна и ауторска песма. Сонет.

Епика – Фабула и сиже. Статички и динамички мотиви. Композиција и мотивација. Епизода. Идејни слој књижевног текста. Хумор, иронија и сатира у епском делу. Врсте карактеризације књижевног лика. Унутрашњи монолог. Дневник. Легендарне приче. Врсте романа. Есеј. Путопис. Мемоари. Спев. Епско-лирске врсте.

Драма – Драмска радња; етапе драмске радње: увод, заплет, врхунац, перипетија, расплет. Драмска ситуација. Дидаскалије (ремарке) у драмском делу. Врсте комедије: комедија карактера и комедија ситуације. Трагедија.Трагично (појам). Протагонист и антагонист. Сценски знакови. Режија. Телевизијска драма.

Систематизације књижевнотеоријских појмова.

Функционални појмови

Подстицање ученика на схватање и усвајање *функционалних појмова*: романтичарско, романтично, реалистично, реално; документовано, рационално, теза, чињеница; етичко, естетско; рефлексија, меморија; креативно, доживљајно, сугестивно,

пластично; апсурд, провокација, противуречност, доследност; самокритичност, самоиницијатива; агресивност, себичност (егоизам), лицемерје, опортунизам; независно, самостално, зависно, завидно.

Читање

Усавршавање изражајног читања (са захтевима као у претходним разредима). Развијање личног тона при читању и казивању напамет научених прозних и поетских целина.

Вежбање у „летимичном" читању познатог текста, ради налажења одређених информација и увођења ученика у „летимично" читање непознатог текста, да би утврдили да ли их текст интересује и да ли ће га читати у целини (новински чланак, непозната књига и сл.).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Систематизовање садржаја из правописа: употреба великог слова, интерпункција, спојено и растављено писање речи; писање скраћеница; растављање речи на крају реда.

Прилагођено писање имена из страних језика (основна правила).

Навикавање ученика на коришћење правописа.

Расправа (аргументативни текст) и пропагандни текст. Објективно и пристрасно приказивање чињеница. *Рекламе* као врста пропагандних текстова. Језичке особине реклама. Манипулативност реклама. Попуњавање различитих образаца.

Главне особине писаних стилова јавне комуникације – публицистичког, научног, административног. *Репортажа* као новинарски жанр.

Критички приказ нове књиге, филма, радијске, телевизијске емисије или концерта.

Сажимање текста; писање резимеа (сажетка).

Лексичке вежбе: употреба сликовитих речи ради ефектног изражавања; прикладна употреба апстрактних речи и речи из интелектуалног речника ради прецизног и ефикасног изражавања. Коришћење речника српског језика.

Ортоепске вежбе: увежбавање правилног изговора самогласника и сугласника; проверавање степена усвојености српског књижевног акцента и организовање акценатских вежби; правилан изговоријекавског рефлекса дугог јата (*ије*) и преношење акцента на проклитику у изражајном читању књижевних текстова (посебно у вези с дијалекатском основом).

Синтаксичке вежбе: вежбе у употреби различитих падежа (предлошко-падежних конструкција) за исто значење (падежна синонимија). Вежбе у употреби одговарајућих падежних облика (с обзиром на различите дијалекатске основе).

Вежбања у причању о доживљајима (са ефектним почетком и завршетком). Вежбања у интерпретативном препричавању књижевноуметничких текстова; препричавање текста са променом редоследа догађаја; сажето препричавање.

Вежбе на некњижевном тексту: проналажење и издвајање основних информација у тексту. Повезивање информација и идеја изнетих у тексту. Извођење закључка заснованог на тексту. Проналажење, издвајање и упоређивање информација из два краћа текста или више њих. Читање и разумевање нелинеарних елемената текста: дијаграми, графикони.

Коришћење индексом, појмовником и библиографијом.

Усмене и писане расправе о задатим актуелним темама из савременог живота.

Осам домаћих писаних задатака и њихова анализа на часу.

Четири школска писмена задатка (препоручује се један час за израду и два за анализу задатака и писање побољшане верзије састава).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

(од петог до седмог разреда)

Језик (граматика и правопис)

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на језичка правила и граматичке норме, већ и на њихову функцију. На пример, реченица се не упознаје само као граматичка јединица (са становишта њене структуре), већ и као комуникативна јединица (са становишта њене функције у комуникацији).

Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. *Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција*. У I и II разреду у оквиру вежби слушања, говорења, читања и писања ученици запажају језичке појаве без њиховог именовања, да би се од III до VII разреда у концентричним круговима и континуираним низовима граматички садржаји изучавали поступно и селективно у складу са узрастом ученика.

Поступност се обезбеђује самим избором и распоредом наставних садржаја, а конкретизација нивоа обраде, као врста упутства за наставну праксу у појединим разредима, назначена је описно формулисаним захтевима: запажање, уочавање, усвајање, појам, препознавање, разликовање, информативно, употреба, обнављање, систематизација и другима. Указивањем на *ниво програмских захтева* наставницима се помаже у њиховим настојањима *да ученике не оптерете* обимом и дубином обраде језичке грађе.

Селективност се остварује избором најосновнијих језичких законитости и информација о њима.

Поступност и селективност у програму граматике најбоље се уочавају на садржајима из синтаксе и морфологије од I до VII разреда. Исти принципи, међутим, доследно су спроведени и у осталим областима језика. На пример, алтернацију сугласника **к, г, х,** ученици ће прво запажати у грађењу речи и деклинацији у V разреду, а вежбама и језичким играма у том и претходним разредима навикавати се на правилну употребу тих консонаната у говору и писању; елементарне информације о палатализацији добиће у VI разреду, а усвојена знања о битним гласовним особинама српског језика обновити и систематизовати у VII разреду. Тим начином ће ученици стећи основне информације о гласовним променама и алтернацијама, оспособиће се за језичку праксу, а неће бити оптерећени учењем описа и историје тих језичких појава.

Елементарне информације из *морфологије* почињу се ученицима давати од II разреда и поступно се из разреда у разред проширују и продубљују. Од самог почетка ученике треба навикавати да уочавају основне морфолошке категорије, на пример: у II разреду поред уочавања речи које именују предмете и бића, уводи се и разликовање рода и броја код тих речи, а у III разреду разликовање лица код глагола. Тим путем ће се ученици поступно и логички уводити не само у морфолошке, већ и у синтаксичне законитости (разликовање лица код глагола – лични глаголски облици – предикат – реченица). Речи увек треба уочавати и обрађивати у оквиру реченице, у којој се запажају њихове функције, значења и облици.

Програмске садржаје из *акцентологије* не треба обрађивати као посебне наставне јединице. Не само у настави језика, већ и у настави читања и језичке културе, ученике треба у сваком разреду уводити у програмом предвиђене стандардне акценатске норме, а сталним вежбањем, по могућству уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати

да чују правилно акцентовану реч, а у крајевима где се одступа од акценатске норме да разликују стандардни акценат од свога акцента.

Правопис се савлађује путем систематских вежбања, елементарних и сложених, која се организују често, разноврсно и различитим облицима писмених вежби. Поред тога, ученике врло рано треба упућивати на коришћење правописа и правописних речника.

Садржај вежбања у настави језика мора се одређивати на основу систематског праћења говора и писања ученика. Тако ће настава језика бити у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим књижевним српским језиком.

У *настави граматике* треба примењивати следеће поступке који су се у пракси потврдили својом функционалношћу:

– подстицање свесне активности и мисаоног осамостаљивања ученика;

– сузбијање мисаоне инерције и ученикових имитаторских склоности;

– заснивање тежишта наставе на суштинским вредностима, односно на битним својствима и стилским функцијама језичких појава;

– уважавање ситуационе условљености језичких појава;

– повезивање наставе језика са доживљавањем уметничког текста;

– откривање стилске функције, односно изражајности језичких појава;

– коришћење уметничких доживљаја као подстицаја за учење матерњег језика;

– систематска и осмишљена вежбања у говору и писању;

– што ефикасније превазилажење нивоа препознавања језичких појава;

– неговање примењеног знања и умења;

– континуирано повезивање знања о језику са непосредном говорном праксом;

– остваривање континуитета у систему правописних и стилских вежбања;

– побуђивање ученикових језичког израза животним ситуацијама;

– указивање на граматичку сачињеност стилских изражајних средстава;

– коришћење прикладних илустрација одређених језичких појава.

У настави језика нужно је посматрати језичке појаве у животним и језичким околностима које су условиле њихово значење. Ученике ваља упутити на погодне текстове и говорне ситуације у којима се одређена језичка појава природно јавља и испољава. Текстови би требало да буду познати ученицима, а ако нису, треба их прочитати и о њима разговарати са ученицима.

Упознавање суштине језичке појаве често води преко доживљавања и схватања уметничког текста, што ће бити довољно јак подстицај за наставника да што чешће упућује ученике да откривају стилску функцију (изражајност) језичких појава. То ће допринети развијању ученикове радозналости за језик, јер уметничка доживљавања чине граматичко градиво конкретнијим, лакшим и применљивијим.

Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу систематских *вежбања*, односно да наставни садржаји нису усвојени док се добро не увежбају. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставних садржаја, примене, обнављања и утврђивања знања.

Методика наставе језика, теоријски и практично, упућује на то да у настави матерњег језика треба што пре превазићи нивое препознавања и репродукције, а стрпљиво и упорно неговати више облике знања и умења – *применљивост* и *стваралаштво*. У настојањима да се у наставној пракси удовољи таквим захтевима, функционално је у свакој погодној прилици знања из граматике ставити у функцију тумачења текста (уметничког и популарног), чиме се оно уздиже од препознавања и репродукције на нивое умења и практичне примене.

Практичност и применљивост знања о језику и његово прелажење у умење и навике посебно се постиже неговањем *правописних* и *стилских вежби*.

Ученике, такође, континуирано треба подстицати да своја знања о језику повезују са комуникативним говором. Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Настава, на тај начин, постаје практичнија и занимљивија, чиме ученику отвара разноврсне могућности за његова стваралачка испољавања.

Ситуације у којима се испољавају одређене језичке појаве може и наставник да поставља ученицима, да их спретно подсећа на њихова искуства, а они ће казивати или писати како у изазовним приликама говорно реагују.

Савремена методика наставе истиче низ саодносних методичких радњи које ваља применити у наставној обради програмских јединица из језика и које омогућују да сваки целовит сазнајни пут, почев од оног који је уоквирен школским часом, добије своју посебну структуру.

Обрада нових наставних (програмских) јединица подразумева примену следећих методичких радњи:

– Коришћење погодног *полазног текста* (језичког предлошка) на коме се увиђа и објашњава одговарајућа језичка појава. Најчешће се користе крађи уметнички, научно-популарни и публицистички текстови, а и примери из писмених радова ученика.

– Коришћење исказа (примера из пригодних, текућих или запамћених) *говорних ситуација*.

– Подстицање ученика да полазни текст *доживе* и *схвате* у целини и појединостима.

– Утврђивање и обнављање знања о познатим језичким појавама и појмовима који *непосредно доприносе* бољем и лакшем схватању новоих наставних садржаја. (Обично се користе примери из познатог текста.)

– Упућивање ученика да у тексту, односно у записаним исказима из говорне праксе, *уочавају примере* језичке појаве која је предмет сазнавања.

– Најављивање и бележење *нове наставне јединице* и подстицање ученика да запажену језичку појаву *истраживачки сагледају*.

– Сазнавање *битних својстава* језичке појаве (облика, значења, функције, промене, изражајних могућности...).

– Сагледавање језичких чињеница (примера) са *разних становишта*, њихово упоређивање, описивање и класификовање.

– Илустровање и *графичко представљање* језичких појмова и њихових односа.

– *Дефинисање језичког појма*; истицање својства језичке појаве и уочених законитости и правилности.

– Препознавање, објашњавање и примена усвојених садржаја програма у новим околностима и у примерима које наводе ученици (непосредна дедукција и прво вежбање).

– Утврђивање, обнављање и примена стеченог знања и умења (даља вежбања, у школи и код куће).

Наведене методичке радње међусобно се допуњују и прожимају, а остварују се у сукцесивној и синхроној поставци. Неке од њих могу бити остварене пре наставног часа на коме се разматра одређена језичка појава, а неке и после часа. Тако, на пример, добро је да текст на коме се усваја садржај из граматике буде раније познат ученицима, а да поједине језичке вежбе буду предмет ученичких домаћих задатака. Илустровање, на

пример, не мора бити обавезна етапа наставног рада, већ се примењује кад му је функционалност неоспорна.

Књижевност

Увођење најмлађих ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (научнопопуларних, информативних), представља изузетно одговоран наставни задатак. Управо, на овом ступњу школовања стичу се основна и не мало значајна знања, умења и навике од којих ће у доброј мери зависити не само ученичка књижевна култура већ и његова општа култура на којој се темељи укупно образовање сваког школованог човека.

Лектира

Укинута је неприродна и непотребна подела на домаћу и школску *лектиру*, па тако извори за обраду текстова из лектире, поред читанки, постају књиге лектире за одређени узраст и сва остала приступачна литература.

Лектира је разврстана по књижевним родовима – *лирика, епика, драма*.

Наставник има начелну могућност да понуђене текстове прилагођава конкретним наставним потребама, али је обавезан и на слободан избор из наше народне усмене књижевности и тзв. некњижевних текстова – према програмским захтевима.

Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове унутрашње структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја – граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Наставнику је дата могућност и *допунског избора* текстова у складу са наставним потребама и интересовањима конкретног одељења са којим остварује програм.

Читање

Тумачење текста заснива се на његовом читању, доживљавању и разумевању. При томе је квалитет схватања порука и непосредно условљен квалитетом читања. Зато су разни облици усмереног читања основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела.

Изражајно читање негује се систематски, уз стално повећавање захтева и настојање да се што потпуније искористе способности ученика за постизање високог квалитета у вештини читања. Вежбања у изражајном читању изводе се плански и уз солидно наставниково и учениково припремање. У оквиру своје припреме наставник благовремено одабира погодан текст и студиозно проучава оне његове особености које утичу на природу изражајног читања. У складу са мисаоно-емотивним садржајем текста, наставник заузима одговарајући став и одређује ситуациону условљеност јачине гласа, ритма, темпа, интонације, пауза, реченичног акцента и гласовних трансформација. При томе се повремено служи аудио-снимцима узорних интерпретативних читања.

Пошто се изражајно читање, по правилу, увежбава на претходно обрађеном и добро схваћеном тексту, то је конкретно и успешно тумачење штива неопходан поступак у припремању ученика за изражајно читање. У оквиру непосредне припреме у VI и VII разреду повремено се и посебно анализирају психолошки и језичко-стилски чиниоци који захтевају одговарајућу говорну реализацију. У појединим случајевима наставник (заједно са ученицима) посебно приређује текст за изражајно читање на тај начин што у њему обележава врсте пауза, реченичне акценте, темпо и гласовне модулације.

Изражајно читање увежбава се на текстовима различите садржине и облика; користе се лирски, епски и драмски текстови у прози и стиху, у наративном, дескриптивном, дијалошком и монолошком облику. Посебна пажња посвећује се

емоционалној динамици текста, његовој драматичности и говорењу из перспективе писца и појединих ликова.

У одељењу треба обезбедити одговарајуће *услове* за изражајно читање и казивање – ученицима у улози читача и говорника ваља обезбедити место испред одељењског колектива, у одељењу створити *добру слушалачку публику*, заинтересовану и способну да критички и објективно процењује квалитет читања и казивања. Посредством аудио-снимка, ученицима, повремено, треба омогућити да чују своје читање и да се критички осврћу на своје умење. На часовима обраде књижевних дела примењиваће се ученичка искуства у изражајном читању, уз стално настојање да сви облици говорних активности буду коректни и уверљиви.

Читање у себи је најпродуктивнији облик стицања знања па му се у настави поклања посебна пажња. Оно је увек усмерено и истраживачко; помоћу њега се ученици оспособљавају за свакодневно стицање информација и за учење.

Примена текст-методе у настави подразумева врло ефикасне вежбе за савладавање брзог читања у себи с разумевањем и доприноси развијању способности ученика да читају флексибилно, да усклађују брзину читања са циљем читања и карактеристикама текста који читају.

Квалитет читања у себи подстиче се претходним усмеравањем ученика на текст и давањем одговарајућих задатака, а потом и обавезним проверавањем разумевања прочитаног текста, односно остварења добијених задатака. Информативно, продуктивно и аналитичко читање најуспешније се подстичу самосталним истраживачким задацима који се ученицима дају у припремном поступку за обраду текста или обраду садржаја из граматике и правописа. Тим путем се унапређују логика и брзина читања, а нарочито брзина схватања прочитаног текста, чиме се ученици оспособљавају за самостално учење.

Ученици старијих разреда уводе се у „летимично" читање које је условљено брзином и стварно прочитаним текстом. Оно се састоји од брзог тражења информације и значења у тексту, при чему се не прочита свака реч, већ се погледом „пролази" кроз текст и чита се на прескок (међунаслови, поднаслови, први редови у одељцима, увод, закључак). При вежбању ученика у „летимичном" читању, претходно се задају одговарајући задаци (тражење одређених информација, података и сл.), а потом проверава квалитет њиховог остварења и мери време за које су задаци извршени. „Летимичним" читањем ученици се такође оспособљавају да ради подсећања, обнављања, меморисања, читају подвучене и на други начин означене делове текста приликом ранијег читања „с оловком у руци", које треба систематски спроводити као вид припремања ученика за самосталан рад и учење.

Изражајно казивање напамет научених текстова и одломака у прози и стиху значајан је облик рада у развијању говорне културе ученика. Ваља имати у виду да је убедљиво говорење прозног текста полазна основа и неопходан услов за природно и изражајно казивање стихова. Зато је пожељно да се повремено, на истом часу, наизменично увежбава и упоређује говорење текстова у прози и стиху.

Напамет ће се учити разни краћи прозни текстови (нарација, дескрипција, дијалог, монолог), лирске песме разних врста и одломци из епских песама. Успех изражајног казивања знатно зависи од *начина учења и логичког усвајања текста*. Ако се механички учи, као што понекад бива, усвојени аутоматизам се преноси и на начин казивања. Зато је посебан задатак наставника да ученике навикне на осмишљено и интерпретативно учење текста напамет. Током вежбања треба створити услове да казивање тече „очи у очи", да говорник посматра лице слушалаца и да с публиком успоставља емоционални контакт. Максимална пажња се посвећује свим вредностима и изражајним могућностима говорног језика, посебно - природном говорниковом ставу, поузданом преношењу информација и сугестивном казивању.

Тумачење текста од III до VII разреда

Са обрадом текста почиње се после успешног интерпретативног читања наглас и читања у себи. Књижевноуметничко дело се чита, према потреби и *више пута*, све док не изазове одговарајуће доживљаје и утиске који су неопходни за даље упознавање и проучавање текста. Разни облици поновљеног и усмереног читања дела у целини, или његових одломака, обавезно ће се примењивати у обради лирске песме и краће прозе.

Ученике треба ревносно навикавати на то да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова према произвољним оценама и закључцима.

Наставник ће имати у виду да је тумачење књижевних дела у основној школи, поготову у млађим разредима, *у начелу предтеоријско* и да није условљено познавањем терминологије. То, међутим, нимало не смета да и обичан „разговор о наставним садржајима" у млађим разредима буде стручно заснован и изведен са пуно инвентивности и истраживачке радозналости. Вредније је пројектовање ученика поводом неке уметничке слике и њено интензивно доживљавање и конкретизовање у ученичковој машти, него само сазнање да та слика формално спада у ред метафора, персонификација или поређења.

У свим разредима обрада књижевног дела треба да буде прожета решавањем *проблемских питања* која су подстакнута текстом и уметничким доживљавањем. На тај начин стимулисаће се ученичка радозналост, свесна активност и истраживачка делатност, свестраније ће се упознати дело и пружати могућност за афирмацију ученика у радном процесу.

Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну *локализацију*, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквире, давање неопходних података о писцу и настанку дела, као и обавештења о битним садржајима који претходе одломку – све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити. Зато прототопску и психолошку реалност, из које потичу тематска грађа, мотиви, ликови и дубљи подстицаји за стварање, треба дати у пригодном виду и у оном обиму који је неопходан за потпуније доживљавање и поузданије тумачење.

Савремена организација наставе матерњег језика и књижевности подразумева *активну улогу ученика* у наставном процесу. У савременој настави књижевности ученик не сме бити пасивни слушалац који ће у одређеном тренутку репродуковати „научене наставне садржаје", односно наставникова предавања, већ активни субјекат који *истраживачки*, *стваралачки* и *сатворачки* учествује у проучавању књижевноуметничких остварења.

Ученикова активност треба да свакодневно пролази све три радне етапе; пре часа, у току часа и после часа. У свим етапама ученик се мора систематски навикавати да у току читања и проучавања дела *самостално* решава бројна питања и задатке, који ће га у пуној мери емоционално и мисаоно ангажовати, пружити му задовољство и побудити истраживачку радозналост. Такви задаци биће најмоћнија мотивација за рад што је основни услов да се остваре предвиђени интерпретативни домети. Наставник треба да постави задатке који ће ученика подстицати да *уочава*, *открива*, *истражује*, *процењује* и *закључује*.

Проучавање књижевноуметничког дела у настави је сложен *процес* који започиње наставниковим и ученичковим *припремањем* (мотивисање ученика за читање, доживљавање и проучавање уметничког текста, читање, локализовање уметничког текста, истраживачки припремни задаци) за тумачење дела, своје најпродуктивније видове добија у *интерпретацији* књижевног дела на наставном часу, а у облицима *функционалне*

примене стечених знања и умења наставља се и после часа: у продуктивним *обнављањима знања* о обрађеним наставним садржајима, у *поредбеним изучавањима* књижевноуметничких дела и *истраживачко-интерпретативним приступима* новим књижевноуметничким остварењима.

Савремена методика наставе књижевности определила се за *унутрашње (иманентно) изучавање уметничког текста*, али она никако не превиђа нужност примене и *вантекстовних гледишта* да би књижевноуметничко дело било ваљано и поуздано протумачено.

У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела *обједињавајући и синтетички* чиниоци могу бити: *уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи* (тема, мотиви, уметничке слике, фабула, сиже, књижевни ликови, поруке, мотивациони поступци, композиција), *облици казивања, језичко-стилски поступци* и *литерарни (књижевноуметнички) проблеми*.

Књижевни појмови

Књижевне појмове ученици ће упознавати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. Тако, на пример, током обраде неке родољубиве песме, а уз поредбени осврт на две-три раније прочитане песме исте врсте, развијати појам родољубиве песме и стицати сазнање о тој лирској врсти. Упознавање метафоре биће погодно тек када су ученици у претходном и предтеоријском поступку откривали изражајност извесног броја метафоричких слика, кад неке од њих већ знају напамет и носе их као уметничке доживљаје. Језичко-стилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.

Функционални појмови

Функционални појмови се не обрађују посебно, већ се у току наставе указује на њихова примењена значења. Ученици их спонтано усвајају у процесу рада, у текућим информацијама на часовима, а уз паралелно присуство речи и њоме означеног појма. Потребно је само подстицати ученике да наведене речи (а и друге сличне њима) *разумеју и схвате и да их примењују* у одговарајућим ситуацијама. Ако, на пример, на захтев да се уоче и објасне *околности* које утичу на понашање неког лика, ученик наведе те околности, онда је то знак (и провера) да је тај појам и одговарајућу реч схватио у пуном значењу.

У усменом и писменом изражавању узгредно ће се проверавати да ли ученици правилно схватају и употребљавају речи: *узрок, услов, ситуација, порука, однос* и сл. Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више *особина, осећања и душевних стања* појединих ликова, при чему се те речи бележе и тако спонтано богати речник функционалним појмовима.

Функционалне појмове *не треба ограничити на поједине разреде*. Сви ученици једног разреда неће моћи да усвоје све програмом наведене појмове за тај разред, али ће зато спонтано усвојити знатан број појмова који су у програмима старијих разреда. Усвајање функционалних појмова је непрекидан процес у току васпитања и образовања а остварује се и проверава у току остваривања садржаја свих програмско-тематских подручја.

Језичка култура

Оперативни задаци за реализацију наставних садржаја овог подручја јасно указују на то да је континуитет у свакодневном раду на богаћењу ученичке језичке културе једна од примарних методичких обавеза, почев од уочавања способности сваког детета за говорно комуницирање у тзв. *претходним испитивањима* деце приликом уписа у први разред, па преко различитих вежби у говору и писању до ученичког самосталног излагања

мисли и осећања у току наставе, али и у свим осталим животним околностима у школи и ван ње, где је ваљано језичко комуницирање услов за потпуно споразумевање. Правилна артикулација свих гласова и графички узорна употреба писма, напуштање локалног говора и навикавање на стандардни књижевни језик у говору, читању и писању, оспособљавање за слободно препричавање, причање и описивање, и уз функционалну примену усвојених и правописних правила, разноврсна усмена и писмена вежбања која имају за циљ богаћење ученичког речника, сигурно овладавање реченицом као основном говорном категоријом и указивање на стилске вредности употребе језика у говору и писању и др. – основни су наставни задаци у остварењу програмских садржаја из језичке културе.

Постоје језички појмови које ученик треба поступно, систематично и ваљано (а то значи – трајно) да усвоји, па су и замишљени као програмски садржаји (захтеви). А до њиховог трајног и функционалног усвајања, скоро без изузетака, пут води преко бројних и разноврсних облика *усмених* и *писмених* језичких испољавања ученика, а то су најчешће: *језичке игре, вежбе, задаци, тестови* и сл. О*писивање* се као програмски захтев (садржај) јавља у четири прва разреда. А остварује се, усваја као знање и умење применом оних облика који ће ефикасним, економичним и функционалним поступањима у наставним околностима ученичку и језичку културу учинити поузданом и трајном. А то су: говорне вежбе, писмене вежбе (или осмишљено комбиновање говора и писања), писмени радови, изражајно казивање уметничких описних текстова, аутодиктат и сл. А то важи, у мањој или већој мери и за све остале врсте ученичког језичког изражавања.

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе српског језика и књижевности јесте унапређивање језичке и функционалне писмености и образовање и васпитање ученика као слободне, креативне и културне личности, критичког ума и оплемењеног језика и укуса.

Задаци наставе српског језика и књижевности су да ученици:

- упознају књижевну уметност;

- развијају хуманистичко и књижевно образовање на најбољим делима српске и светске културне баштине;
- усавршавају литературну рецепцију, развијају књижевни укус и стварају трајне читалачке навике;
- развијају истраживачки и критички однос према књижевности и продубљују сособност за самостално читање, доживљавање, разумевање, тумачење и оцењивање књижевноуметничких дела;
- стичу функционална знања из теорије и историје књижевности ради бољег разумевања и успешнијег проучавања уметничких текстова;
- усавршавају способност да се поуздано служе стручном литературом и другим изворима сазнања;
- усаглашено са општим исходима учења, као и усклађено са узрастом и способностима, даље развијају знања, васпитне вредности и функционалне вештине које ће моћи да користе у даљем образовању, у професионалном раду и у свакодневном животу;
- развијају и негују методичност и методичка поступања приликом овладавања сложеним и обимним знањима;
- усвоје хуманистичке ставове, уверења и систем вредности;
- развијају лични и национални идентитет и осећање припадности држави Србији;
- поштују матерњи језик, негују српски језик, традицију и културу српског народа, националних мањина, етничких заједница и других народа;
- формирају вредносне ставове којима се чува национална и светска културна баштина;
- буду оспособљени за живот у мултикултуралном друштву;
- поштују расну, националну, културну, језичку, верску, родну, полну и узрасну равноправност, развијају толеранцију и уважавање различитости;
- унапређују културу језичког општења, ставове поштовања и уважавања других језика и других култура;
- стичу функционална знања и комуникацијске вештине које ће омогућити успешно укључивање у свет рада.

ОСМИ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 108 годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

КЊИЖЕВНОСТ

I. УВОД У ПРОУЧАВАЊЕ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА

Уметност: појам уметности; уметничка изражајна средства; врсте уметности; уметнички (естетски) доживљаји.

*Природа и смисао књижевности***:** појам и назив књижевности; књижевност као уметност; књижевност и друге уметности; усмена и писана књижевност; улога књижевне

уметности у друштву; књижевност и проучавање књижевности, науке о књижевности: теорија, историја књижевности и књижевна критика.

Структура књижевног дела. Интеграциони (обједињавајући) чиниоци књижевног дела: уметнички доживљај, утисци, разумевање, сазнавање и доживљавање уметничких вредности у књижевном делу; стваралачка грађа; теме, мотиви; садржај дела; фабула, сиже; приповедач, приповедање, приповедачки поступак; књижевни лик; композиција; језик књижевноуметничког дела; естетска значења књижевног дела.

Књижевни родови и врсте: лирика; лирска песма; епика; епска песма; уметничка приповетка; новела; роман; драма; развој драме; драма и позориште; драмске врсте.

*Смисао и значај књижевности***:** улога књижевности у друштву и индивидуалном животу.

Дела за обраду

Лијепи Иве, народна лирска песма

Стеван Раичковић: *Септембар*, лирска песма

Бановић Страхиња, народна епска песма

Лаза Лазаревић: *Први пут с оцем на јутрење*, уметничка приповетка

Антон П. Чехов: *Туга*, новела

Драгослав Михаиловић: *Кад су цветале тикве*, роман

Љубомир Симовић: *Путујуће позориште Шопаловић*, драма (или драма по избору)

Иво Андрић: Беседа приликом примања Нобелове награде: *О причи и причању* (цео текст)

II. КЊИЖЕВНОСТ СТАРОГ ВЕКА

Основне информације о развоју, врстама, тематици и особеностима књижевности старог века.

Дела за обраду

Избор из лирике старог века

Еп о Гилгамешу (одломак, осма плоча)

Митови о Танталу, Сизифу, Нарцису; митови о Троји: Парисов суд, Одисеј и Пенелопа, Ахил, Едип...

Хомер: *Илијада* (одломак - VI певање, сусрет Хектора и Андромахе)

Софокле: *Антигона*

Библија. Из Старог завета: Легенда о потопу. Из Новог завета: Страдање и васкрсење Христово

III. СРЕДЊОВЕКОВНА КЊИЖЕВНОСТ

Главне врсте средњовековне књижевности (црквена поезија, житија и похвале, слово).

Дела за обраду

Свети Сава: *Житије Св. Симеона* (одломак)

Јефимија: *Похвала кнезу Лазару*

Деспот Стефан Лазаревић: *Слово љубве*

IV. НАРОДНА (УСМЕНА) КЊИЖЕВНОСТ

Поетика народне (усмене) књижевности. Колективност, формулативност и варијантност као основне одлике усмених творевина. Синкретизам, анимизам, аниматизам. Процес обликовања усмених творевина. Однос: стваралац – дело –

слушаоци; индивидуалност усменог ствараоца и наслеђивање образаца; певач као чувар друштвеног, моралног и националног кодекса.

Типологија усмених облика. Трајност врста усмене књижевности. Њихова основна обележја и разлике у функцији. Тематски кругови епске поезије. Народна поезија као усмена историја вишег реда у формирању и трајању историјске свести – са ширим избором усмене поезије и прозе.

Дела за обраду

Овчар и девојка, Зао господар, народна лирска песма (предлог)
Змија младожења, народна епска песма
Змија младожења, народна приповетка
Комади од различнијех косовскијех пјесама, народна епска песма
Марко пије уз рамазан вино, народна песма
Диоба Јакшића, народна епска песма
Хасанагиница, народна балада
Бој на Мишару, народна епска песма
Кратке народне прозне врсте (избор)

V. ХУМАНИЗАМ И РЕНЕСАНСА

Хуманизам и ренесанса у Европи и код нас – (појмови, особености, значај).

Дела за обраду

Данте Алигијери: *Пакао* (приказ дела, одломак: пето повање, Паоло и Франческа).
Франческо Петрарка: *Канцонијер* (избор сонета)
Ђовани Бокачо: *Декамерон* (избор).
Вилијем Шекспир: *Ромео и Јулија*
Сервантес: *Дон Кихот* (одломак)

VI. БАРОК И КЛАСИЦИЗАМ

Барок и класицизам и њихови главни представници у Европи и код нас. Геополитички и духовни оквири српског народа (Велика сеоба Срба). Између средњовековних и модерних појава у српској књижевности (барокне тенденције, Г. Ст. Венцловић, З. Орфелин).

Дела за обраду

Молијер: *Тврдица*
Гаврил Ст. Венцловић *Црни биво у срцу* (одломак)

VII. КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПОЈМОВИ

На делима која су предвиђена за изучавање у овом разреду понављају се, проширују, усвајају и систематизују основни књижевнотеоријски појмови. Лирско, епско, драмско песништво. Лирске (женске) и епске (јуначке) песме. Врсте народне лирске поезије, тематски кругови епске поезије. Лирско-епска песма, балада.

Епска поезија (одлике и подела на стих и прозу): епска поезија у стиху: епска песма, еп (епопеја); епски јунак; епска поезија у прози: приповетка, новела, роман; једноставнији облици епске прозе: мит, предање, бајка, прича; житије (животопис, биографија), похвала, слово.

Драмска поезија (одлике, подела): трагедија, комедија, драма у ужем смислу речи; ренесансна комедија; фарса; драма и позориште: драмски јунак.

Стих: метрика, хексаметар, десетерац, цезура, сонет.

Средства уметничког изражавања: епитет, поређење, персонификација, хипербола, градација, антитеза, метафора, лирски паралелизам; симбол.

ЈЕЗИК

Раслојавање језика: територијално раслојавање – дијалекти српског језика; социјално раслојавање – социолекти; функционално раслојавање – функционални стилови. Књижевни (стандардни) језик према нестандардним језичким варијететима.

Типови књижевних језика код Срба до 19. века (старословенски, српскословенски, рускословенски, славеносрпски).

Језички систем и науке које се њиме баве; језичке јединице различитих нивоа (фонема, морфема, лексема, реченица).

Граматике и речници српског језика и начин њихове употребе.

Акценатски систем српског стандардног језика (и његово обележавање); неакцентована дужина.

Фонетика – артикулациона (изговор и подела гласова) и акустичка (висина, јачина, боја гласа); фонологија (основни подаци); слог.

Морфофонологија; нормативни аспект морфофонолошких алтернација (понављање и систематизација).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Правопис и приручници за неговање језичке културе (и служење њима).

Писање великог слова.

Попуњавање различитих формулара и образаца, састављање службеног писма, молбе, жалбе, огласа.

Усмено и писано резимирање једноставнијег књижевног и неуметничког текста.

Домаћи писмени задаци (читање и анализа на часу).

Четири писмена задатка годишње.

Пауза – логичка и психолошка, изражајна функција паузе; изражајно казивање напамет научених краћих прозних и дијалошких текстова.

Говорне вежбе на једноставне теме из области језика, књижевности и културе; говорне вежбе праћене ПП презентацијом.

Одређивање значења непознате речи на основу контекста и творбеног модела; наглашавање улоге читања у богаћењу лексичког фонда.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 111 годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

КЊИЖЕВНОСТ

I. ПРОСВЕТИТЕЉСТВО

Просветитељство – реформаторски покрет у Европи: култ разума, прогреса, природног права, осећајности; верска толеранција. Књижевност епохе просветитељства (сентиментализам, класицизам).

Дела за обраду
Доситеј Обрадовић: *Живот и прикључења* (одломци)
Јован Стерија Поповић: *Тврдица*

II. РОМАНТИЗАМ

Романтизам у Европи и код нас (појам, особености, значај, главни представници). Поетика романтизма: однос према традицији и просветитељству, одлике стила, жанрова и мотивско-тематских тенденција, развој лирике, драме-трагедије и мешовитих облика.

Дела за обраду
Александар Сергејевич Пушкин: *Цигани*
Хенрих Хајне: *Лорелај*, или Шандор Петефи: *Слобода света*
Вук Стефановић Караџић: књижевни критичар и полемичар (Критика на роман *Љубомир у Јелисиуму*); писац, историчар, биограф (*Житије Хајдук-Вељка Петровића*, одломак).
Петар Петровић Његош: *Горски вијенац* (хуманистичко-филозофске мисли, тумачење гномских израза по избору)
Бранко Радичевић: *Кад млидија' умрети*
Ђура Јакшић: *На Липару*
Јован Јовановић Змај: *Ђулићи*
Јован Јовановић Змај: *Ђулићи увеоци*
Лаза Костић: *Santa Maria della Salute*

III. РЕАЛИЗАМ

Реализам у Европи и код нас (појам, особености, значај, главни представници). Поетика реализма: однос према стварности, ослонац на позитивистичку слику света, доминација прозе, обележје књижевног лика (мотивисаност, типичност, индивидуалност) и реалистичког стила. Реализам у Европи – поетика реализма (Балзак: *Предговор Људској комедији* – одломак). Поетика реализма у српској књижевности (Светозар Марковић: *Певање и мишљење*– одломак).

Дела за обраду
Оноре де Балзак: *Чича Горио*
Лав Николајевич Толстој: *Ана Карењина*
Николај Васиљевич Гоголь: *Ревизор* (одломак)
Милован Глишић: *Глава шећера*
Лаза Лазаревић: *Ветар*
Радоје Домановић: *Данга*
Бранислав Нушић: *Госпођа министарка*
Симо Матавуљ: *Поварета*
Војислав Илић: *Сиво, суморно небо*

IV. КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПОЈМОВИ

На наведеним делима понављају се, проширују, усвајају и систематизују основни књижевнотеоријски појмови.

Лирска поезија (особености књижевног рода); лирска песма; композициона структура лирске песме; песничка слика; књижевноуметнички (песнички) језик: сликовност (конкретност), емоционалност, симболичност, преображај значења, ритмичност и хармоничност; версификација; системи версификације; стих; строфа; рима.

Реалистичка приповетка и роман.

Романтично, реалистично, хумористично, сатирично, гротескно.

Средства уметничког изражавања: метафора, персонификација, алегорија, иронија, сарказам, асиндет, полисиндет, анафора, епифора, симплоха, ономатопеја, алитерација, асонанца, игра речима.

Писмо, аутобиографија.

Лирско-епска поезија (балада, романса, поема).

ЈЕЗИК

Развој српског књижевног језика у 19. и 20. веку (повезивање са наставом књижевности).

Речи и морфеме. Морфологија у ужем смислу (промена речи); врсте речи; променљиве и непроменљиве речи; граматичке категорије речи.

Основни типови творбе речи (деривација, композиција, комбинована творба, претварање).

Појам лексеме и значењски (семантички) односи међу лексемама: полисемија, хомонимија, синонимија и антонимија; лексички механизми: метафора, метонимија и синегдоха.

Састав лексике српског књижевног (стандардног) језика; порекло (народне речи и позајмљенице) и сфера употребе речи (историзми, архаизми, неологизми,термини, дијалектизми и регионализми, жаргонизми, вулгаризми).

Основни појмови о фразеологији и фразеолошким јединицама.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни принципи језичке културе; приручници за неговање језичке културе (и начин њиховог коришћења).

Састављено и растављено писање речи; правописни знаци; скраћенице.

Ћирилица и латиница у службеној, јавној и културној делатности (указивање на типичне грешке у писању).

Основна типографско-правописна решења у вези са куцаним текстом (размак, тип слога и сл.).

Писмени састави: израда плана писменог састава, усавршавање текста; писање побољшане верзије писменог састава (уношење нових података, отклањање безначајних појединости).

Четири школска писмена задатка.

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часа годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

КЊИЖЕВНОСТ

I. МОДЕРНА

Модерна у европској и српској књижевности. Поетика модерне (импресионизам и симболизам).

Дела за обраду

Шарл Бодлер: *Албатрос*
Антон Павлович Чехов: *Роман о контрабасу*
Богдан Поповић: *Антологија новије српске лирике* (Предговор)
Алекса Шантић: *Вече на школу*
Јован Дучић: *Благо цара Радована* (избор), лирска песма по избору
Милан Ракић: лирска песма по избору
Владислав Петковић Дис: *Можда спава*, или Сима Пандуровић: *Светковина*
Борисав Станковић: *Коштана*
Борисав Станковић: *Нечиста крв*

II. МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Европска књижевност у првим деценијама XX века (појам особености и значај); манифести футуризма, експресионизма и надреализма; књижевни покрети и струје у југословенским књижевностима између два рата (експресионизам, надреализам, социјална књижевност). Ратна књижевност.

Дела за обраду

Рабиндранат Тагоре: *Градинар* (избор)
Франц Кафка: *Процес*
Милутин Бојић: *Плава гробница*
Душан Васиљев: *Човек пева после рата*
Милош Црњански: *Сеобе I*
Иво Андрић: *Ex Ponto* (избор)
Иво Андрић: *Мост на Жепи*
Растко Петровић: *Људи говоре*
Исидора Секулић: дело по избору
Момчило Настасијевић: *Фрула*

III. ПРОУЧАВАЊЕ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА

Методологија проучавања књижевности (основе). Слојевита структура књижевног дела.

Дела за обраду

Вилијем Шекспир: *Хамлет*
Фјодор Михајлович Достојевски: *Злочин и казна*
Семјуел Бекет: *Чекајући Годоа*
Албер Ками: *Странац*
Иво Андрић: *На Дрини ћуприја*

IV. САВРЕМЕНА КЊИЖЕВНОСТ

Појам савремене књижевности.

Дела за обраду

Десанка Максимовић: *Тражим помиловање* (избор)
Васко Попа: *Списак* (избор песама)

Стеван Раичковић: *Камена успаванка*
Бранко Миљковић: *Поезију ће сви писати*
Душан Матић: *Да именујеш сенке звезда*
Иво Андрић: *Проклета авлија*
Владан Десница: *Прођења Ивана Галеба* (одломак)
Ранко Маринковић *Руке*
Данило Киш: *Енциклопедија мртвих* (насловна приповетка)
Душан Ковачевић: *Балкански шпијун*

V. КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПОЈМОВИ

На наведеним делима понављају се, проширују, усвајају и систематизују основни књижевнотеоријски појмови.

Лирика: модерна лирска песма (структура); песма у прози. Стих: једанаестерац, дванаестерац, слободан стих; средства књижевноуметничког изражавања: метонимија, синегдоха, парадокс, алузија, апострофа, реторско питање, инверзија, елипса, рефрен.

Епика: облици уметничког изражавања (причање (нарација), описивање (дескрипција), дијалог, монолог, унутрашњи монолог, доживљени говор, пишчев коментар: казивање у првом, другом и трећем лицу).

Драма: драма у ужем смислу (особине); модерна драма (психолошка, симболистичка, импресионистичка); драмска ситуација; сценски језик (визуелни и акустички сценски знакови); публика, глумац, глума, режија, сценограф.

ЈЕЗИК

Основни појмови о синтакси; синтаксичке јединице: комуникативна реченица, предикатска реченице, синтагма и реч.

Систем независних реченица; врсте независних реченица (обавештајне, упитне, заповедне, жељне и узвичне реченице).

Синтагма; врсте синтагми (именичке, придевске, прилошке и глаголске синтагме).

Основне реченичне конструкције (и њихови модели); главни реченични конституенти (субјекат и предикат); зависни реченични конституенти (допуне и одредбе).

Апозитивне одредбе (апозитив и апозиција).

Конгруенција: дефиниција и основни појмови.

Систем зависних реченица; главне врсте зависних реченица: изричне (са управним и неуправним говором), односне, месне, временске, узрочне, условне, допусне, намерне, поредбене и последичне.

Основе падежне синонимије и синонимије глаголских облика.

Главни типови напоредних односа: саставни, раставни, супротни, искључни, закључни и градациони.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Систематизација знања из правописа; основна начела транскрипције речи из страних језика; интерпункција.

Основни елементи технике научног рада: правилно цитирање и парафразирање, употреба фуснота, састављање садржаја и библиографије (за потребе писања матурског рада); процењивање поузданости података који се преузимају са интернета.

Писање биографије (портфолио, *CV*).
Домаћи писмени задаци (читање и анализа на часу).
Четири писмена задатка.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

(од осмог до десетог разреда)

Садржаји програма *српског језика и књижевности* распоређени су тако да је за подручје *књижевности* издвојено око 60 одсто, а за друга два (језик и култура изражавања) око 40 одсто часова.

Уоквиру тог фонда **планирани** садржаји се обрађују са 80 одсто часова. Осталих 20 одсто часова предвиђено је за понављање, утврђивање, вежбање и систематизовање програма.

Сви садржаји распоређени су по разредима, подручјима, областима и темама применом начела поступности, корелације, интеграције и примерености узрасту.

Садржаји књижевности конкретизовани су по разредима, сегментима, а обухватају књижевнотеоријско и књижевноисторијско проучавање књижевноуметничких дела и књижевности жанровски распоређених.

Подручје *језик* обухвата изучавање језика као система.

Подручје *култура изражавања* обухвата облике и врсте у области усменог и писменог изражавања (по разредима). У овој области планиране су говорне и писмене вежбе, домаћи задаци и писмени задаци. У садржајима овог подручја подразумева се и правопис.

Ради што успешније **реализације многих садржаја** и испуњења захтева неопходна је и стална сарадња наставника српског језика и књижевности с наставницима других предмета, стручним сарадницима (школским библиотекаром-медијатекаром, педагогом, психологом) и органима (стручним већима), родитељима ученика, локалном заједницом и просветно-педагошким службама и другим стручним институцијама; такође је корисна сарадња наставника са одређеним институцијама (библиотеком, домом културе, биоскопом, медијима).

Квалитет и трајност знања, умења, вештина и ставова ученика умногоме зависе од принципа, облика, метода и средстава који се користе у образовно-васпитном процесу. Због тога савремена настава *српског језика и књижевности* претпоставља остваривање битних задатака и садржаја програма уз појачану мисаону активност ученика, поштовања и уважавања дидактичких принципа (посебно: свесне активности ученика, научности, примерености, поступности, систематичности и очигледности), као и адекватну примену оних наставних облика, метода, поступака и средстава чију су вредност утврдиле и потврдиле савремена пракса и методика наставе српског језика и књижевности (пре свега, разни видови организације рада и коришћење комуникативних, логичких и стручних – специјалних – метода примерених садржајима обраде и могућностима ученика). Избор одређених наставних облика, метода, поступака и средстава, пре свега, условљен је наставним садржајима и циљевима које треба остварити на једном часу српског језика и књижевности.

Редовна настава *српског језика и књижевности* изводи се у специјализованим учионицама и кабинетима за овај предмет, који треба да буду опремљени у складу са нормативима. Делимично, она се организује и у другим школским просторијама (библиотеци-медијатеци, читаоници, аудиовизуелној сали и сл.).

У настави *српског језика и књижевности* користе се уџбеници и приручници (које је одобрио Национални просветни савет Републике Србије) и библиотечко-информацијска грађа значајна за остваривање задатака и садржаја програма овог предмета, односно за систематско оспособљавање ученика за самостално коришћење разних извора сазнања у настави и ван ње.

У односу на досадашњи, овај програм доноси извесне промене и новине, које треба имати у виду приликом планирања и реализације предвиђених задатака и садржаја. Област лектире више се не посматра изоловано, већ је саставни део програма књижевности, укључени су нови аутори и наслови; одређени су основни књижевнотеоријски појмови који се усвајају током обраде одговарајућих дела: створени су предуслови за креативно испољавање наставника и прилагођавање васпитно-образовног рада различитим ситуацијама у пракси, као и за појачавање стваралачке сарадње наставника и ученика.

КЊИЖЕВНОСТ

Ово програмско-тематско подручје обухвата најзначајнија дела из српске и светске књижевности, која су распоређена у књижевноисторијском континуитету од старог века до данас.

Од историјског континуитета одступа се само у поглављу увод у проучавање књижевног дела у VIII разреду.

Садржаји програма на почетку VIII разреда предвиђају увод у проучавање књижевног дела (књижевнотеоријоки приступ) како би се избегло нагло прелажење са тематског проучавања, карактеристичног за наставу овог предмета, на проучавање историје књижевности, тј. изучавање књижевноуметничких дела у историјском контексту како је конципирано у овом програму. Уз тај основни разлог треба имати у виду и друга преимућства оваквог приступа: знања ће се систематизовати, проширити и продубити, чиме ће се остварити ваљанији пут за сложенији и студиознији приступ књижевним делима који захтева програм књижевности у вишим разредима.

Ученик је до осмог разреда стекао основна знања из теорије књижевности: тема, мотив, фабула; лик, карактер; структура прозног књижевног дела; књижевни родови и врсте; основна језичкостилска изражајна средства; усмена и писана књижевност, структура лирске песме; стих, строфа, рима, ритам; структура драмског дела; дијалог, монолог, драмска врста, драма и позориште, филм, радио-драма, телевизијска драма. Из основа сценске и филмске културе: слика, реч, звук, филмска музика, ситуација, радња, јунаци филма, елементи филмског израза, филмске врсте, од синопсиса до сценарија; филм, телевизија, књижевност (сличност и разлике).

Са стеченим знањима, која се у овом програму проширују и продубљују, ученик може активно да учествује у интерпретацији књижевног дела.

Интерпретативно-аналитички методички систем је основни вид наставе књижевности и њега треба доследно примењивати приликом упознавања изабраних књижевних дела која су предвиђена програмом. Не треба очекивати да се сва програмом предвиђена дела обрађују на нивоу интерпретације као најпотребнијег аналитичко-синтетичког приступа књижевном делу. Наставник треба да процени на којим ће делима радити интерпретацију, а на којима осврт, приказ или пак проблемско-стваралачки методички систем.

Овакав програм књижевности повремено тражи и примену експликативног методичког система када се мора чути наставникова реч, и то најчешће приликом давања информација о епохама које се проучавају, као и у свим другим ситуацијама у којима наставник не може рачунати на ученикова предзнања (на пример, основне информације о

почецима писмености и књижевности). Наставник књижевности не сме заборавити да је његов говор модел правилног, чистог и богатог језика каквом треба да теже његови ученици.

ЈЕЗИК

Програм наставе језика конципиран је тако да омогући ученицима стицање знања и о језику као друштвеној појави и језику као систему знакова. Циљ је да ученици стекну основна знања о свом матерњем језику. Инсистирање на једном теоријски и методички вишем нивоу изучавања језичких појава даје нови квалитет настави која обухвата и знања с којима су се ученици сретали у нижим разредима. Ова знања, поред своје општеобразовне вредности и значаја за олакшавање и побољшавање наставе српског језика, треба да послуже и лакшем савлађивању садржаја из страних језика.

Део програма књижевни језик (осми и девети разред) вишеструко је значајан. Његовом реализацијом ученици треба да стекну знања и изграде одговарајуће ставове о српском књижевном језику, о језичкој политици и толеранцији, као и о значају књижевнојезичке норме и језичке културе. Овај део програма укључује и наставу о развоју књижевних језика на српском језичком подручју и посебно о поступку и развоју модерног српског књижевног језика, што је посебно значајно и за наставу књижевности.

Посебан значај дат је лексикологији (која се надовезује на део о грађењу речи), и то не само да би ученици стекли више знања о речничком благу језика него и да би развили правилан однос према различитим појавама у лексици.

У обради свих сегмената програма треба се надовезивати на знања која су ученици стекли током претходног школовања. Овде, међутим, није реч о простом обнављању и утврђивању раније стечених знања, него о добијању слике о српском језику и усвајању једног квалитативно вишег приступа проучавању језичке организације и језичких законитости.

Веома је важно да се настава језика повеже са осталим деловима овог наставног предмета. Овај сегмент пружа лингвистичка знања која ће бити подлога за тумачење језика и стила књижевних дела, с тим што ова дела пружају и одговарајући материјал за уочавање естетске функције језика. С друге стране, настава језика се мора повезати и са наставом културе изражавања. Тиме ће лингвистичка знања (о акценатском систему, грађењу речи, лексикологији, синтакси итд.), као и проучавање правописа, допринети да ученици боље и потпуније усвоје књижевнојезичку норму и да побољшају своје изражајне способности.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Вежбе у усменом изражавању треба да дају одређени степен правилне артикулације, дикције, интонације, ритма и темпа у читању и казивању лирског, епског и драмског текста. Ове се вежбе, по правилу, реализују у току обраде књижевног текста на тај начин што ће наставник, директно, својим читањем, говорењем или уз помоћ звучног записа, анализирати одговарајуће елементе правилног усменог изражавања како би их ученици уочили. Стечена знања трансформишу се у вештине и умења на тај начин што ученици интерпретирањем књижевних текстова настоје да сами достигну одговарајући степен вештине и умења ове врсте. Стечене способности се даље увежбавају различитим облицима усменог изражавања ученика (извештавање, расправљање, полемика, дебата и др.). Већина предвиђених облика ове наставе непосредно се укључује у наставу књижевности или припреме за израду писмених састава.

У осмом разреду (делимично и у деветом) веома је упутно да наставник ученицима демонстрира методологију израде писменог састава. У том смислу корисно је

комбиновати индукцију и дедукцију. На одабраном узорку (расправа, извештај и др.), треба анализирати његову композицију, функцију одељка и остале елементе (примереност стила и сл.). Затим се ученицима може дати задатак да припреме грађу о једној теми, али да прикупљену грађу не обликују, већ да се то уради на часу. Вежба у методологији израде писменог састава на основу прикупљене грађе требало би да буде демонстрација целокупног поступка израде писменог састава: од анализе теме, одређивања њеног тежишта, селекције прикупљене грађе, распореда појединости с гледишта добре композиције, до обликовања грађе и рада на усавршавању текста.

Рационализација наставе постиже се на тај начин што ће узорак примереног текста бити у вези с књижевним делом из програма за одређени разред.

И диференцирање функционалних стилова ваља обављати на примерима које је наставник одабрао. Да би ученик био оспособљен да свој језик и начин изражавања подеси врсти писменог састава (излагања), треба да напише конкретан састав (припреми излагање). Вежбе ове врсте треба понављати све док сваки ученик не буде оспособљен да се служи одређеним облицима изражавања. Да би се постигао већи наставни учинак, корисно је наћи неопходну психолошку мотивацију. Због тога ученике треба обавестити не само о коначном циљу који се жели постићи одређеним системом вежбања него и о сврсисходности појединих парцијалних вежбања која чине интегралну целину. Тако, на пример, ако су ученици обавештени да ће следећи писмени задатак бити у форми расправе или приказа, онда и конкретне вежбе треба да буду подређене том циљу. Наставник ће на одабраном моделу конкретног облика изражавања показати његове битне карактеристике, подразумевајући ту и примереност језика и стила. После тога, ученици, у форми домаћег задатка, треба да покушају да самостално напишу састав одређене врсте. Читањем и коментарисањем домаћих задатака ученици се даље оспособљавају у писменом изражавању и овладавању одређеним врстама састава. Кад је наставник стекао утисак да су сви ученици релативно овладали одређеном врстом писменог изражавања, утврђује час израде школског писменог задатка. Резултати таквог поступка показују се у школском писменом задатку, па се на основу њих планира даљи рад на усавршавању културе изражавања ученика. Ако више ученика не постигне одређени успех, цео се процес понавља (препоручује се организовање већег броја краћих вежби с прецизно одређеним циљевима).

Током наставне године ученицима треба дати писмене задатке (у складу са облицима и врстама наведеним у програму културе изражавања). По правилу, наставник је обавезан да прегледа и анализира задатке свих ученика. Одабрани задаци (не само најуспешнији) читају се и коментаришу на часу (делу часа). Поред писмених, у складу са захтевима програма, наставник даје ученицима и друге врсте конкретних домаћих задатака (усмених, практичних – примерених могућностима ученика и њиховој оптерећености разним обавезама).

Израда школског писменог задатка, по правилу, траје један час. Изузетно, кад то поједини облици писменог изражавања изискују, израда задатака може трајати и дуже од једног часа.

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Циљ наставе *страног језика* је да оспособи ученика да на страном језику комуницира на основном нивоу у усменом и писаном облику о темама из његовог непосредног окружења.

Задаци наставе *страног језика* од **првог до четвртог** разреда су да:

- подстакне потребу за учењем страних језика;
- подстакне развијање комуникативних вештина;
- подстакне развијање способности и метода учења страног језика;
- подстакне развијање свести о сопственом напредовању ради јачања мотивације за учење језика;
- олакша разумевање других и различитих култура и традиција;
- стимулише машту, креативност и радозналост;
- подстиче употребу страног језика у личне сврхе и из задовољства.

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

*Комуникативне функције се прожимају и исте су **у свих десет разреда** школе. Оне се из године у годину усложњавају пратећи прогресију вокабулара, језичких структура и осталих компетенција.*

Садржај комуникативних функција може бити једноставан или сложен, у зависности од циљне групе (узраст, ниво језичких компетенција, ниво образовања). Иако су комуникативне функције исте, оне су структурално и лексички у складу са програмом за стране језике за одговарајући разред школе.

1. Представљање себе и других;
2. Поздрављање;
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева итд. (у вези са темама);
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди;
5. Постављање и одговарање на питања;
6. Молбе и изрази захвалности;
7. Примање и давање позива за учешће у игри/групној активности;
8. Изражавање допадања/недопадања;
9. Изражавање физичких сензација и потреба;
10. Именовање активности (у вези са темама);
11. Исказивање просторних односа и величина (идем, долазим из..., лево, десно, горе, доле...);
12. Давање и тражење информација о себи и другима;
13. Тражење и давање обавештења;
14. Описивање лица и предмета;
15. Изрицање забране и реаговање на забрану;
16. Изражавање припадања и поседовања;
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику;
18. Скретање пажње;
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања;
20. Исказивање извињења и оправдања.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ

*Тематске области се прожимају и исте су у **прва четири разреда** школе и обрађују се у складу са интересовањима ученика и актуелним збивањима у свету:*

Школа
Ја и моји другови
Породица и блиско окружење
Празници и прославе
Мој дом/место у ком живим
Исхрана
Одећа
Окружење, околина
Остало

ПРВИ РАЗРЕД
(2 часа недељно, 74 часа годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора
Ученик треба да:
- препознаје гласове (посебно оне којих нема у матерњем језику) у говорном ланцу, акценат, ритам и интонацију;
- разуме вербални садржај уз помоћ облика невербалне комуникације;
- разуме кратке дијалоге, приче и песме о познатим темама, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа.

Усмено изражавање
Ученик треба да:
- разговетно изговара гласове, коректно акцентује речи, поштује ритам и интонацију при спонтаном говору;
- даје основне информације о себи и свом окружењу, самостално и уз наставникову помоћ;
- описује кратким и једноставним исказима себе и друге у познатим ситуацијама;
- репродукује, сам или у групи, кратке рецитације и бројалице и пева познате песмице.

Интеракција
Ученик треба да:
- реагује вербално и невербално на упутства и постављена питања;
- поставља једноставна питања;
- изражава допадање и недопадање;
- учествује у заједничким активностима на часу (у пару, у групи, итд.);

– поставља питања и тражи разјашњења када нешто не разуме.

Знања о језику[1]
– препознаје шта је ново научио;
– схвата значај познавања језика;
– користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
– разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима.

ДРУГИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора
Ученик треба да:
– препознаје гласове (посебно оне којих нема у матерњем језику) у говорном ланцу, акценат, ритам и интонацију;
– разуме вербални садржај уз помоћ облика невербалне комуникације;
– разуме краће дијалоге, приче и песме о познатим темама, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа.

Разумевање писаног текста
Ученик треба да:
– препознаје слова, написане речи и кратке просте реченице у вези са познатим појмовима;
– разуме основна значења кратких писаних и илустрованих текстова (једна до две реченице) о познатим темама.

Усмено изражавање
Ученик треба да:
– разговетно изговара гласове, акцентује речи, поштује ритам и интонацију при спонтаном говору и читању;
– даје основне информације о себи и свом окружењу, самостално и уз наставникову помоћ;
– описује кратким и једноставним исказима себе и друге у познатим ситуацијама;
– репродукује, сам или у групи, кратке рецитације и бројалице и пева познате песмице.

Интеракција
Ученик треба да:
– реагује вербално и невербално на упутства и постављена питања;
– поставља једноставна питања;
– изражава допадање и недопадање;

[1]Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

- учествује у заједничким активностима на часу (у пару, у групи, итд.);
- поставља питања и тражи разјашњења када нешто не разуме.

Знања о језику
Ученик треба да:
- препознаје шта је ново научио;
- схвата значај познавања језика;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора
Ученик треба да:
- препознаје гласове (посебно оне којих нема у матерњем језику) у говорном ланцу, акценат, ритам и интонацију;
- разуме кратке дијалоге, приче и песме о познатим темама, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа;
- разуме и реагује, на одговарајући начин, на кратке усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на игру, заповест, упутство итд.).

Разумевање писаног текста
Ученик треба да:
- препознаје слова, написане речи и реченице које је усмено већ усвојио и поштује правописне знаке приликом читања;
- разуме основна значења кратких писаних и илустрованих текстова о познатим темама.

Усмено изражавање
Ученик треба да:
- разговетно изговара гласове, акцентује речи, поштује ритам и интонацију;
- даје основне информације о себи и свом окружењу, самостално и уз наставникову помоћ;
- описује у неколико реченица познату радњу или ситуацију, користећи усвојене речи и реченичне моделе.

Писмено изражавање
Ученик треба да:
- поштујући правопис преписује, допуњава и пише речи и краће реченице у вези са познатим писаним текстом или визуелним подстицајем;
- пише своје личне податке (име, презиме и адресу);

- прави спискове са различитим наменама (куповина, прослава рођендана, обавезе у току дана...);
- допуњава честитку.

Интеракција
Ученик треба да:
- размењује са саговорницима неколико основних исказа у вези са конкретном ситуацијом;
- размењује информације о хронолошком и метеоролошком времену;
- учествује у комуникацији (у пару, у групи, итд.);
- препознаје кад нешто не разуме, поставља питања и тражи разјашњења.

Знања о језику
Ученик треба да:
- препознаје шта је ново научио;
- схвата значај познавања језика;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора
Ученик треба да:
- разуме општи садржај кратких и прилагођених текстова после неколико слушања;
- разуме краће дијалоге (до пет реплика/питања и одговора), прилагођене приче и песме у оквиру тема предвиђених програмом, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа и адекватно реагује на појединачне делове усмених порука издвајајући битне информације (датум, време, место, особе, количину...);
- разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на игру, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости и планови за будућност итд.).

Разумевање писаног текста
Ученик треба да:
- разуме краћи текст (до 50 речи), написане речи и реченице састављене углавном од познатих језичких елемената (речи и језичке структуре предвиђене програмом);
- разуме основна значења кратких писаних и илустрованих текстова о познатим темама;

- разуме и реагује, на одговарајући начин, на писане поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на игру, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости и планови за будућност итд.).

Усмено изражавање
Ученик треба да:
- разговетно изговара гласове, акцентује речи, поштује ритам и интонацију;
- самостално даје информације о себи и окружењу;
- описује у неколико реченица познату радњу или ситуацију, препричава општи садржај прочитаног или саслушаног текста, користећи усвојене језичке елементе и структуре.

Писмено изражавање
Ученик треба да:
- допуњава и пише реченице и краће текстове (до 5 реченица, односно 20 речи), према моделу или у вези са познатим текстом или визуелним подстицајем, користећи познате тематске и језичке елементе;
- препричава текст, пише честитку или разгледницу, поруку, позивницу и др.;
- попуњава формулар или пријаву (име, презиме, улица и број, место ипоштански број, датум рођења).

Интеракција
Ученик треба да:
- у стварним и симулираним говорним ситуацијама са саговорницима размењује исказе у вези са контекстом учионице, активностима у учионици, свакодневним активностима и договорима (у садашњости и будућности), као и догађајима из непосредне прошлости;
- размењује информације о хронолошком и метеоролошком времену;
- учествује у комуникацији (у пару, у групи итд.) поштујући социокултурне норме комуникације (тражи реч, не прекида саговорника, пажљиво слуша друге...);
- препознаје кад нешто не разуме, поставља питања и тражи разјашњења.

Знања о језику
Ученик треба да:
- препознаје и користи предвиђене граматичке садржаје (глаголска времена: садашње, прошло и будуће време у јасно контекстуализованим структурама, односно без теоријског објашњавања и инсистирања на апсолутној граматичкој тачности);
- поштује ред речи у реченици;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима.

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

1. Употреба одређеног и неодређеног члана у реченичном контексту (основни принципи и најчешће комбинације) – и рецептивно и продуктивно:

I have a new book.

The book is very interesting.

2. Слагање именица и заменица са глаголима у лицу и броју (основни принципи и најчешће комбинације) – и рецептивно и продуктивно:

I speak, you speak, he / she / it speaks, etc.

Do you speak English? Does she speak English?

3. Облици личних заменица – и рецептивно и продуктивно (без граматичких објашњења уколико ученици на њима не инсистирају):

I, you, he / she / it, we, you, the, me, you, him / her / it, us, you, them

4. а) Рецептивно и продуктивно:

– The Simple Present Tense, the Present Continuous Tense

She goes to school every day. They are watching TV now.

– Прошло време, само одређени број најфреквентнијих глагола и рецептивно и продуктивно, као комплетне фразе (без граматичких објашњења уколико ученици на њима не инсистирају)

– The Past Simple Tense, the Present Perfect Tense

She made a cake yesterday. She has never been in London.

– Будуће време помоћу *going to* и the Future Tense

I am going to see my grandparents.

They will come tomorrow.

б) Основни глаголски изрази – рецептивно и продуктивно

I am hungry. He is cold. They feel thirsty.

I like cooking.

в) Најчешћи модални глаголи – рецептивно и продуктивно (без граматичких објашњења уколико ученици не инсистирају)

– must, can, may

I must go. You mustn`t touch it! Can I sit here? I had to go earlier.

г) Императив – рецептивно и продуктивно као комплетне фразе (без граматичких објашњења, уколико ученици на њима не инсистирају)

Come in. Stop talking. Let`s go.

д) Безличне конструкције са инфинитивом

It is important to study English.

ПЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Циљ наставе *страног језика* је да оспособи ученика да на страном језику комуницира на основном нивоу у усменом и писаном облику о темама из његовог непосредног окружења и сфере интересовања.

Задаци наставе *страног језика* **од петог** разреда су:

- развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова;
- стицање позитивног односа према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији;
- стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика;
- оспособљавање ученика за усмену и писану, односно вербалну и невербалну комуникацију и споразумевање са људима из других земаља, у складу са специфичностима језика који учи.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ

Тематске области се прожимају и исте су **у свим разредима почев од петог разреда** *и обрађују се у складу са узрастом, предзнањима, интересовањима ученика и актуелним збивањима:*

- Свакодневни живот (породица, организација времена, слободно време, простор у којем живимо, обавезе у кући, куповина);
- Школа (прибор, предмети, заједничке активности и интересовања у школи, слободне и ваннаставне активности, екскурзије и излети);
- Генерацијске разлике, вршњачке и друге социјалне групе;
- Интересантне животне приче и догађаји;
- Живи свет и заштита човекове околине (развијање позитивног односа према животној средини и другим бићима);
- Храна и здравље (навике у исхрани, здрава исхрана, карактеристична јела и пића у другима земљама, куповина хране);
- Спортови и спортске манифестације;
- Познати градови и њихове знаменитости, региони и земље у којима се говори циљни језик;
- Регионалне специфичности језика (дијалекти, наречја);
- Живот и дела славних људи (из света науке, културе, спорта, музике и друго).

Оперативни задаци по језичким вештинама

Оперативни задаци по језичким вештинама се постепено проширују и усложњавају. Истовремено се континуирано примењују и оперативни задаци из претходних разреда.

Разумевање говора

Ученик треба да:

- разуме краће дијалоге (до седам реплика/питања и одговора), приче и песме о темама предвиђеним наставним програмом, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа;
- разуме општи садржај и издвоји кључне информације из краћих и прилагођених текстова после два-три слушања;
- разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на игру или неку групну активност, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости, планови за блиску будућност, свакодневне активности, жеље и избори, итд.).

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме краће текстове (до 80 речи), који садрже велики проценат познатих језичких елемената, структуралних и лексичких, а чији садржај је у складу са развојним и сазнајним карактеристикама, искуством и интересовањима ученика;
- разуме и адекватно интерпретира садржај илустрованих текстова (стрипови, ТВ програм, распоред часова, биоскопски програм, ред вожње, информације на јавним местима итд.) користећи језичке елементе предвиђене наставним програмом.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- усклађује интонацију, ритам и висину гласа са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације;
- поред информација о себи и свом окружењу, описује, у неколико реченица, познату радњу или ситуацију у садашњости, прошлости и будућности, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);
- препричава и интерпретира у неколико реченица садржај писаних, илустрованих и усмених текстова на теме предвиђене наставним програмом, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);
- у неколико реченица даје своје мишљење и изражава ставове (допадање, недопадање, итд.), користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре).

Интеракција

Ученик треба да:

- у стварним и симулираним говорним ситуацијама са саговорницима размењује исказе у вези с контекстом учионице, као и о свим осталим темама предвиђеним наставним програмом (укључујући и размену мишљења и ставова према стварима, појавама, користећи познате морфосинтаксичке структуре и лексику);
- учествује у комуникацији и поштује социокултурне норме комуникације (тражи реч, не прекида саговорника, пажљиво слуша друге, итд).

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- пише реченице и краће текстове (до 50 речи) чију кохерентност и кохезију постиже користећи познате језичке елементе у вези са познатим писаним текстом или визуелним подстицајем;
- издваја кључне информације и препричава оно што је видео, доживео, чуо или прочитао;

- користи писани код за изражавање сопствених потреба и интересовања (шаље личне поруке, честитке, користи електронску пошту, и сл.).

Доживљај и разумевање књижевног текста

Ученик може да изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (цртежи, моделирање, глума).

Знања о језику и стратегије учења

Ученик треба да:

- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом; поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине; користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима;
- уочава сличности и разлике између матерњег и страног језика који учи;
- разуме значај употребе интернационализама;
- примењује компензационе стратегије тако што:
    - усмерава пажњу, пре свега, на оно што разуме;
    - покушава да одгонетне значење на основу контекста и проверава питајући неког ко зна (друга, наставника, итд);
    - обраћа пажњу на речи/изразе који се више пута понављају, као и на наслове и поднаслове у писаним текстовима;
    - обраћа пажњу на разне невербалне елементе (гестови, мимика, итд. у усменој комуникацији; илустрације и други визуелни елементи у писаним текстовима);
    - размишља да ли је одређена реч коју не разуме слична некој која постоји у матерњем језику;
    - тражи значење у речнику;
    - покушава да употреби познату реч приближног значења уместо непознате (нпр. **аутомобил** уместо **возило**);
    - покушава да замени или допуни исказ или део исказа адекватним гестом/мимиком;
    - уз помоћ наставника, континуирано ради на усвајању и примени општих стратегија учења (генерализација, индукција, дедукција, инференција и позитивни трансфер).

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења, осим уколико ученици на њима не инсистирају. Њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице – рецептивно и продуктивно (без граматичких објашњења, уколико ученици на њима не инсистирају)

а) Бројиве и небројиве именице: *rain, water, season, year;*

б) Множина именица на *-y, -f, -fe: body, bookshelf, wife*. Неправилна множина именица: *feet, people, mice*. Синкретизам једнине и множине: *sheep, fish*;

в) Саксонски генитив са именицом у множини (правилна и неправилна множина) *a girls' basketball team, the men's tennis championship*.

2. Члан

а) Неодређени члан, у изразима: *have a party, go for a walk, ride a bicycle;*

б) Одређени члан

– уз називе музичких инструмената: *play the guitar,*

– у изразима: *go to the seaside / to the mountains,*

– разлика између одређеног и неодређеног члана у ширем контексту – *My brother is a football player and he is the captain of the school football team.*

в) Нулти члан

– уз доба дана: *at noon, at midnight,*

– годишња доба: *in spring, in summer,*

– уз називе спортова: *play football, do gymnastics,*

– у изразима *go on foot / by bus, go to school, go to bed, at home.*

3. Придеви – рецептивно и продуктивно (без граматичких објашњења, уколико ученици на њима не инсистирају)

а) Придеви са наставцима *-ed* и *-ing* (*interesting - interested*);

б) Придеви који изражавају националну припадност (*Canadian, British, Chinese, French, Greek*);

в) Поређење придева:

– аналитички компаратив и суперлатив: *more expensive, the most dangerous,*

– неправилно поређење придева (*good / bad; much / many*).

4. Заменице – рецептивно и продуктивно (без граматичких објашњења уколико ученици на њима не инсистирају)

– Објекатски облик личних заменица – *ask me, listen to him / her, tell us, write them, down;*

– Присвојне заменице *mine, yours, his / hers.*

5. Детерминатори *some, any, no.*

6. Предлози – рецептивно и продуктивно (без граматичких објашњења уколико ученици на њима не инсистирају)

а) позиција у простору: *on, under, next to, in front of, in, at, between, behind, opposite*

б) правац кретања – *to, towards, over, away, from, into*

в) време – *at 10, on the fourth of July, in March, in 1941*

г) доба дана, годишње доба – *in the morning, at noon, in spring*

д) порекло – *from England*

ђ) средство – *with a pen, by bus*

е) намена – *for children, for painting.*

7. Глаголи

а) Разлика између The Present Simple Tense и The Present Continuous Tense.

б) The Simple Past Tense правилних глагола и најчешћих неправилних глагола, потврдни, упитни и одрични облици, рецептивно и продуктивно.

в) The Present Perfect правилних и најфреквентнијих неправилних глагола уз прилоге *just, ever, never*.

г) The Future Simple и BE GOING TO.

д) Модални глаголи

– *can, could* – значење способности,

– *mustn't* – изражавање забране,

– *can, can't, must, mustn't* – исказивање правила понашања.

е) Најфреквентнији препозиционi глаголи *look at, listen to, put on, find out, talk to, sit down, get up, get in.*

г) Конструкција *I like swimming; I am crazy about driving*.

8. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)

а) за време – *yesterday, last week / year, ago; tomorrow,*

б) за место и правац кретања – *beside, by, upstairs / downstairs; to,*

в) за начин – *well,*

г) за учесталост, са посебним нагласком на позицију ове врсте прилога у реченици *every day, often, once, twice, three times, sometimes, often, usually*.

9. Бројеви – Прости бројеви до 1000. Редни бројеви до 30. Године.

10. Упитне реченице (и рецептивно и продуктивно)

а) које захтевају одговоре да/не;

б) са упитним речима *where, when, who, what, how, why, how many, much*.

11. Везници *and, but, or, first, then, after, because*.

ШЕСТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Оперативни задаци по језичким вештинама

Оперативни задаци по језичким вештинама се постепено проширују и усложњавају. Истовремено се континуирано примењују и оперативни задаци из претходних разреда.

Разумевање говора

Ученик треба да:

- разуме дијалоге (до 10 реплика/питања и одговора), приче, друге врсте текстова и песме о темама, садржајима и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа;
- разуме општи садржај и издвоји кључне информације из прилагођених текстова после два-три слушања;
- разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на групну активност, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости, планови за блиску будућност, свакодневне активности, жеље и избори, итд.).

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме текстове (до 150 речи), који садрже претежно познате језичке елементе, а чији садржај је у складу са развојним и сазнајним карактеристикама, искуством и интересовањима ученика;
- разуме и адекватно интерпретира садржај илустрованих текстова (стрипови, ТВ програм, распоред часова, биоскопски програм, ред вожње, специјализовани часописи, информације на јавним местима итд.) користећи језичке елементе предвиђене наставним програмом;
- проналази и издваја предвидљиве информације у текстовима из свакодневног окружења (писма, краћи новински чланци, упутства о употреби) и из краћих књижевних форми (приповетке, поезија, драмски текстови) примерених узрасту и интересовању ученика;
- може да изведе закључак о могућем значењу непознатих речи ослањајући се на општи смисао текста о теми из свакодневног живота.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- усклађује интонацију, ритам и висину гласа са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације;
- поред информација о себи и свом окружењу, описује или извештава, у неколико реченица, о лицима, догађајима и активностима у садашњости, прошлости и будућности, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);
- препричава, упоређује и интерпретира, у неколико реченица, садржај писаних, илустрованих и усмених текстова о темама, садржају и комуникативним функцијама предвиђених наставним програмом, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);
- у неколико реченица даје своје мишљење и изражава ставове у складу са предвиђеним комуникативним функцијама, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре).

Интеракција

Ученик треба да:

- у стварним и симулираним говорним ситуацијама са саговорницима размењује исказе у вези с контекстом учионице, као и о свим осталим темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом (укључујући и размену мишљења и ставова према стварима, појавама, користећи познате морфосинтаксичке структуре и лексику);

- учествује у комуникацији и поштује социокултурне норме комуникације (тражи реч, не прекида саговорника, пажљиво слуша друге, итд);
- одговори на директна питања која се надовезују, уз могућност да му се понове и пружи помоћ при формулисању одговора.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- пише реченице и краће текстове (до 70 речи) чију кохерентност и кохезију постиже користећи познате језичке елементе у вези са познатим писаним текстом или визуелним подстицајем;
- издваја кључне информације и препричава оно што је видео, доживео, чуо или прочитао;
- користи писани код за изражавање сопствених потреба и интересовања (шаље личне поруке, честитке, користи електронску пошту и сл.).

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) које не могу да се споразумеју, ученик треба да:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и са циљног на матерњи;
- писмено преноси једноставне поруке и објашњења.

Доживљај и разумевање књижевног текста

Ученик може да изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (илустрације и израда наменских реквизита, глума).

Знања о језику и стратегије учења

Примењује се садржај као у петом разреду.

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења, осим уколико ученици на њима не инсистирају. Њихово познавање се евалуира и оцењује на основуупотребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице – рецептивно и продуктивно
   а) Бројиве и небројиве именице: *rain, water, money, time, food;*
   б) Сложенице: *make-up, tracksuit, sweatshirt;*
   в) Именице изведене од глагола, најчешћи суфикси: *-ation, -ment, -y*
      – бројиве и небројиве именице уз детерминаторе *some, any, no, a lot of;*
      – именице уз постмодификаторе: *the man in / the woman with;*

– именице као директни и индиректни објекат: *He gave John the book. He gave the book to John.*

2. Члан

а) Разлика у употреби одређеног и неодређеног члана

– у ширем контексту *My brother is a football player and he is the captain of the school football team*;

– првопоменути, други пут поменут *He lives in a big house. The house is new;*

– познат из контекста *This is a nice house – the garden is big;*

– у именичкој фрази са именицом коју прати постмодификатор *The man in a blue sweatshirt.*

б) Нулти члан у изразима: *in hospital, in bed, at home, at school, by plane, by taxi, have breakfast, after lunch.*

3. Придеви – рецептивно и продуктивно

а) Придеви са наставцима *-ed* и *-ing* (*interesting – interested*);

б) Описни придеви, придеви за исказивање става, мишљења и емоција;

в) Суфикси за грађење придева од именица и глагола (*danger – dangerous, beauty – beutiful, west – western, comfort – comfortable, health – healthy, expense - expensive*);

г) Најчешћи негативни префикси (*known – unknown, happy – unhappy*) ;

д) Придеви као делови предиката, најфреквентије колокације: *good at, bad at, interested in.*

4. Заменице – рецептивно и продуктивно

а) Неодређене заменице *somebody, something, somewhere, everybody, everything, everywhere, nobody, nothing, nowhere, anybody, anything, anywhere;*

б) *one, ones, another, another one.*

5. Детерминатори *some, any, no, much, many, a lot of.*

6. Предлози – рецептивно и продуктивно

а) Различита значења најфреквентијих предлога у контрасту – *from, in, of, to, at, on, in;*

б) правац кретања – *into, off, on, through, along, past, over, left, right, around, down;*

в) позиција у простору – *between, inside, in the middle of, next to, outside, around.*

7. Глаголи

а) Разлика између The Present Simple Tense и The Present Continuous Tense.

б) The Simple Past Tense правилних глагола и најчешћих неправилних глагола, потврдни, упитни и одрични облици, рецептивно и продуктивно.

в) The Past Continuous Tense, потврдни, упитни и одрични облици, рецептивно и продуктивно.

г) Употреба времена у прошлом наративу, The Simple Past Tense и The Past Continuous Tense.

д) The Present Perfect, разлика између The Present Perfect и The Simple Past Tense.

ђ) The Future Simple:

– предвиђање,

– први кондиционал.

е) Исказивање намере и планова помоћу BE GOING TO и The Present Continuous Tense.

ж) Модални глаголи

– *can, can't,*

– *have to, don't have to*

–*should, shouldn't*

–*will* – понуда – *I'll do that for you.*

з) Колокације са *have (have a shower, have dinner)* и *get (get nervous, get scared, get angry).*

и) Препозиционални глаголи *get together, get on, get into, get down;* фразални глаголи *put on, put off, dress up, take off.*

ј) Употреба инфинитива после глагола *decide, start, want.*

8. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)

а) за време: *yesterday, last week / year, ago, tomorrow*

б) за место и правац кретања: *beside, by, upstairs / downstairs, to*

в) за начин: *well*

г) за учесталост, са посебним нагласком на позицију ове врсте прилога у реченици: *every day, often, once, twice, three times, sometimes, often, usually*.

9. Бројеви – Прости бројеви преко 1000, редни бројеви преко 30.

10. Упитне реченице (и рецептивно и продуктивно)

а) *How + придев; How much – how many;*

б) Грађење питања са препозиционим глаголима (*Who is she looking at? Who are you waiting for?*).

11. Везници

а) *because, so, too, for example, like,*

б) везници и везнички изрази у прошлом наративу: *one day, suddenly, in the end, then, after, before, during, later, when.*

СЕДМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Оперативни задаци по језичким вештинама

Разумевање говора

Ученик треба да:

- разуме краће дијалоге (до 15 реплика/питања и одговора), приче, друге врсте текстова и песме о темама предвиђеним наставним програмом, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа,
- разуме општи садржај и издвоји кључне информације из краћих аутентичних текстова из свакодневног живота после једног до два слушања (обавештења са разгласа на станици, аеродрому, у супермаркету или школи),
- разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на групну активност, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости, планови за блиску будућност, свакодневне активности, жеље и избори, итд.),
- разуме краће рекламе, радио и ТВ емисије о темама предвиђеним наставним програмом.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме краће текстове (до 200 речи), који садрже већи проценат познатих језичких елемената, интернационализама, структуралних и лексичких, а чији садржај је у складу са развојним и сазнајним карактеристикама, искуством и интересовањима ученика,
- разуме и адекватно интерпретира садржај илустрованих текстова (стрипови, ТВ програм, биоскопски програм, ред вожње, информације на јавним местима итд.), користећи језичке елементе предвиђене наставним програмом,
- проналази и издваја предвидљиве информације у текстовима из свакодневног окружења (писма, краћи новински чланци, упутства о употреби, огласи, плакати, каталози),
- може да изведе закључак о могућем значењу непознатих речи ослањајући се на општи смисао текста о теми из свакодневног живота,
- разуме краће текстове у вези са наставним садржајима других предмета, ослањајући се на општи смисао текста и претходно стечена знања.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- усклађује интонацију, ритам и висину гласа са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације,
- поред информација о себи и свом окружењу описује или извештава, у неколико реченица, о догађајима и активностима (познату радњу или ситуацију) у садашњости, прошлости и будућности, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре),
- препричава и интерпретира, у неколико реченица, садржај писаних, илустрованих и усмених текстова о темама предвиђеним наставним програмом, као и о темама из других наставних предмета, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре),

- у неколико реченица изражава своја осећања, мишљење и ставове аргументујући их (допадање, недопадање, противљење, итд.), користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре),
- једноставним речима, описује лица, догађаје, ситуације и предмете из окружења и упоређује их са другима из области свог интересовања, као и из одређених садржаја других наставним предмета.

Интеракција
Ученик треба да:
- у стварним и симулираним говорним ситуацијама са саговорницима размењује исказе у вези с контекстом учионице, као и свим осталим темама предвиђеним наставним програмом (укључујући и размену мишљења и ставова према стварима, појавама из домена њиховог интересовања, свакодневног живота и живота младих, користећи познате морфосинтаксичке структуре и лексику),
- учествује у комуникацији и поштује социокултурне норме комуникације (тражи реч, не прекида саговорника, пажљиво слуша друге, итд),
- одговори на ограничен број непосредних питања која се надовезују уз могућност да му се понове и пружи помоћ при формулисању одговора.

Писмено изражавање
Ученик треба да:
- пише реченице и краће текстове (до 100 речи) чију кохерентност и кохезију постиже користећи познате језичке елементе у вези са познатим писаним текстом или визуелним подстицајем,
- записује кључне информације и препричава оно што је видео, доживео, чуо или прочитао,
- користи писани код за изражавање сопствених потреба и интересовања (шаље личне поруке, честитке, користи електронску пошту, пише лична писма и сл.),
- у кратким формалним писмима (обавештење професорима, суседима, тренеру) примењује облике обраћања, молбе, поздрава и захваљивања,
- записује планове, задатке и друге захтеве који му се усмено саопштавају.

Медијација
У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) које не могу да се споразумеју, ученик треба да:
- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и са циљног на матерњи,
- писмено преноси једноставне поруке и објашњења,
- препричава садржај краћег текста, аудио или визуелног записа и краће интеракције,
- започиње краћи разговор о познатим темама, одржава континуитет и завршава разговор.

***Доживљај и разумевање књижевног текста*:**

- може да изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (цртежи, моделирање, глума),
- препознаје у тексту елементе културе земаља чији језик учи.

Знања о језику и стратегије учења

Ученик треба да:

- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом (на пример, препознаје и користи глаголске облике који изражавају садашњост, прошлост и будућност, употребљава прилоге и придеве),
- поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине (на пример, познаје и употребљава везнике за координацију),
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости),
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима,
- уочава сличности и разлике између матерњег и страног језика и страног језика који учи,
- разуме значај употребе интернационализама,
- примењује компензационе стратегије.

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења, осим уколико ученици на њима не инсистирају. Њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице – рецептивно и продуктивно:
   а) Бројиве и небројиве именице*;*
   б) Сложенице*;*
   в) Именице изведене од глагола, најчешћи суфикси,
      – бројиве и небројиве именице уз детерминаторе *some, any, no, a lot of,*
      – именице уз постмодификаторе *the man in / the woman with,*
      – именице као директни и индиректни објекат.

2. Члан
   а) Разлика у употреби одређеног и неодређеног члана:
      – У ширем контексту,
      – Првопоменути, други пут поменут,
      – Познат из контекста,
      – У именичкој фрази са именицом коју прати постмодификатор.

   б) Нулти члан у одређеним изразима: *by plane, by taxi, have breakfast, after lunch.*

3. Придеви – рецептивно и продуктивно:

а) Придеви са наставцима *–ed* и *-ing*.

б) Описни придеви, придеви за исказивање става, мишљења и емоција.

в) Суфикси за грађење придева од именица и глагола.

г) Негативни префикси.

д) Придеви као делови предиката, колокације: *good at, bad at, interested in.*

ђ) Неправилно поређење *little, far*.

4. Заменице – рецептивно и продуктивно:

а) Неодређене заменице *somebody, something, somewhere, everybody, everything, everywhere, nobody, nothing, nowhere, anybody, anything, anywhere;*

б) *one, ones, another, another one;*

в) Односне заменице: за лица – *who, whom, whose, that, what* за ствари – *which,whose, that, what*.

5. Детерминатори *some, any, no, much, many, a lot of, a little / little, a few / few, a bit*

6. Предлози – рецептивно и продуктивно:

а) Различита значења најфреквентијих предлога у контрасту: *from, in, of, toat, on, in;*

б) правац кретања*;*

в) позиција у простору.

7. Глаголи:

а) Разлика између The Present Simple Tense и The Present Continuous Tense.

б) Разлика између The Simple Past Tense и The Past Continuous Tense, употреба времена у прошлом наративу.

в) Употреба *used to* за прошлу навику, поступак: *I used to play tennis when I was younger.*

г) Разлика између The Present Perfect и The Simple Past Tense.

д) Начини изражавања будућности (The Future Simple, BE GOING TO, The Present Continuous Tense).

ђ) Модални глаголи:

– *can, can't, could,*

– *have to, don't have to, had to,*

– *should, shouldn't,*

– *will* – понуда – *I'll do that for you.*

– *would – значење жеље – Would you like to go to the cinema tonight?*

– *need't - значење необавезности – You needn' do it right now.*

– *must – значење обавезе – Must you go home now?*

е) Предвиђање и спекулације (It can happen ... it will happen ... it could happen).

ж) Први и други кондиционал.

з) Изражавање допадања и недопадања (*like, hate, love, mind, prefer, I'd rather, I'd like, I can't stand)*.

и) Пасив (само *the Present Simple* и *the Past Simple Tense*) *English is spoken here. He was elected president.*

ј) Индиректни говор – наредбе, молбе и савети.

к) Препозиционални глаголи *get together, get on, get into, get down;* фразални глаголи *put on, put off, dress up, take off*.

л) Изрази и конструкције: *good to do, looks interesting, sounds OK, let/make somebody do something*.

8. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно):

а) За време – *yesterday, last week/year, ago; tomorrow.*

б) За место и правац кретања – *beside, by, upstairs/downstairs; to*.

в) За начин – *well*.

г) За учесталост, са посебним нагласком на позицију ове врсте прилога у реченици – *every day, often, once, twice, three times, sometimes, often, usually*.

д) Поређење прилога (рецептивно) – *I playbasketball more often than football.* Неправилно поређење прилога – *well/badly; little/much; far.*

He can speak French better than German. I can work best in the morning. You must eat more. I'm dead tired. I can't walk any farther/further.

ђ) Место прилога у реченици. *She goes to school by bus. Last night he played the piano at the school concert.*

9. Бројеви – Прости бројеви до 10000, редни бројеви до 100.

10. Упитне реченице (и рецептивно и продуктивно):

а) *How + придев; How much – how many.*

б) Грађење питања са препозиционим глаголима (*Who is she looking at? Who are you waiting for*?).

в) Question tags: *...isn't he? ...haven't we?*

11. Везници:

а) *because, so, so that, too, for example, like, while, although, either ... or, neither ....nor, both ...and, not only ... but also.*

б) Везници и везнички изрази у прошлом наративу: *one day, suddenly, in the end, then, after, before, during, later, when.*

в) Конективи *actually, luckily, however, also, as well*.

ОСМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Оперативни задаци по језичким вештинама

Оперативни задаци по језичким вештинама постепено се проширују и усложњавају. Истовремено се континуирано примењују и оперативни задаци из претходних разреда.

Разумевање говора

Ученик треба да:

а) Глобално, детаљно и селективно (у зависности од захтева комуникативне ситуације) разуме различите усмене текстове (дијалоге, монологе, песме и друго) о темама

предвиђеним наставним програмом у трајању од три до пет минута (у зависности од степена познавања теме и контекста), које чује уживо или са аудио-визуелних записа.

б) Разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са активностима на часу (говор наставника и другова, аудио и визуелни материјали у настави).

в) Разуме рекламе, радио и ТВ емисије блиске интересовањима ученика или значајне за младе, као и о темама образовног карактера из *популарне науке*.

г) Разуме усмене текстове које исказују говорници различитих стандардних варијетета о темама из свакодневног живота ближег и даљег учениковог окружења, а које се односе на узрасно специфична интересовања.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да разуме глобално, детаљно и селективно (у зависности од захтева комуникативне ситуације и личних потреба) различите писане текстове (писма, новинске чланке, јасна илустрована упутства, огласе, прилагођене књижевне текстове, текстове у вези са наставним програмима других наставних предмета и слично) о темама из свакодневног живота и популарне науке, ближег и даљег учениковог окружења, а које се односе на узрасно специфична интересовања и чија дужина зависи од чињенице у коликој мери ученик познаје дату тему и контекст.

Увиђајући намеру аутора текста и контекста у којем је текст настао (емоционални и друго), ученик чита:

а) да би се информисао;

б) да би пратио упутства;

в) ради задовољства.

Усмено изражавање

Ученик треба да прилагођавајући свој говор комуникативној ситуацији, у временском трајању од два до три минута, на структурисани начин:

а) говори о себи и свом окружењу, о догађајима и активностима у школи и изван ње;

б) изрази своје утиске, осећања и аргументовано мишљење и ставове у вези са темама које су програмом предвиђене.

Интеракција

Ученик треба да:

- поштујући социокултурне норме комуникације, са саговорницима размењује информације, мишљења и ставове о темама из свакодневног живота, блиске његовом интересовању или из популарне науке и културе,
- започиње и води разговор о познатим темама, одржава његов континуитет и завршава разговор.

Писмено изражавање

Ученик треба да пише:

- структурисане и кохерентне текстове дужине од 140 до 160 речи у којима, користећи познату лексику и морфосинтаксичке стуктуре, описује догађаје и лична искуства,

– поруке и писма (у електронској и традиционалној форми) различитог садржаја (захваљивање, позивање, извињење, тражење и давање информација).

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) које не могу да се споразумеју, ученик треба да:

– усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и са циљног на матерњи,
– писмено преноси поруке и објашњења,
– препричава садржај писаног или усменог текста.

Доживљај и разумевање књижевног текста

Ученик може да:

– изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту и тексту из области књижевности за младе (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (цртежи, моделирање, глума),
– препознаје у тексту елементе културе земаља чији језик учи,
– увиђа сличности и разлике са сопственом културом и осталим културама.

Знања о језику и стратегије учења

Ученик треба да:

– препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом,
– поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине,
– користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости),
– разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима,
– уочава сличности и разлике између матерњег и страног језика и страних језика које учи,
– разуме значај употребе интернационализама,
– примењује компензационе стратегије.

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ

У осмом разреду наставнику се препоручује да врши честе систематизације граматичких садржаја, чије је усвајање и учење било предвиђено у претходним разредима. Обим нових садржаја који се уводе у осмом разреду, као и степен њиховог продубљивања, зависи, првенствено, од нивоа савладаности претходно обрађиваних граматичких садржаја, али и од когнитивног стила ученика.

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице – рецептивно и продуктивно

а) Сложенице – *downtown, waterfall, network, masterpiece, footprint, firework;*

б) Колокације – *city centre, global worming, heart attack, climate change, brand name*;

в) Суфиксе за грађење именица од глагола и придева (*-ion, -ity, -ation, -ment, -ence, -y, -ness, -er, -or*).

2. Придеви – рецептивно и продуктивно

а) Сложени придеви (*breathtaking, hard-working, top-quality, well-off, part-time, freshwater*).

б) Суфикси за грађење придева од именица и глагола (*-ive, -ful, -less, -ing, -ed, -ent, -ous, ious, -al,-ive*).

в) Негативни префикси (*un-, in-, il-*).

3. Предлози – рецептивно и продуктивно

а) После придева *afraid of, keen on, allergic to.*

б) После глагола *apologize for, pay for, agree with, argue with, complain about, use as, arrive at, belong to, agree on, believe in, consist of, suffer from*.

в) У изразима *by chance, for ages, for a moment, in trouble, off the coast, on the radio, face to face, on the move*.

4. Глаголи

а) The Past Perfect Tense.

б) Индиректни говор – искази и питања.

в) Пасив:

– The Present Simple, the Past Simple Tense, the Present Perfect Tense, the Future Tense – продуктивно и рецептивно;

– Пасив уз модалне глаголе, пасив уз глагол get (*get interviewed*) само рецептивно.

г) The Future Continuous Tense – рецептивно.

д) Модални глаголи:

– Модалност у прошлости (*had to, was able to, should have done)*;

– Спекулисање о садашњим догађајима (рецептивно и продуктивно) *He may be … He might be … He can't be …*

– Спекулисање о прошлим догађајима (рецептивно) *He may have been ...*

ђ) Први и други кондиционал (обнављање), трећи кондиционал (рецептивно).

е) Препозиционални и фразални глаголи: *get down to, get on with, fall in love with, keep in touch with, hang around*.

5. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)

а) интензификатори: *extremely, quite, rather*.

6. Бројеви

Велики бројеви (*million, billion*), читање децимала (*one point seven*) и разломака (*a half, a third*), давање бројчаних процена (*nearly 80%, over a half*) и поређења (*twice, three times as many / as much*).

7. Везници:

а) *since, for, after, before, so… that, such a … that, because, because of, as, although, despite, in case, in order that,*

б) *as well as, apart from, instead of.*

8. Реченичне конструкције:

– *I'd rather, I'd rather not;*
– *To have / get something done;*
– *Look like, be like;*
– *After/before + -ing;*
– *Having done…*
– *Didn't you … Haven't you…*

9. Идиоматски изрази

– *safe and sound, spitting image,*
– *be a light sleeper, heavy music, heavy rain.*

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора

Оспособљавање ученика за разумевање усменог говора.

Ученик треба да:

- реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са активностима на часу (говор наставника и другова, аудио и визуелни материјали у настави), учествујући у интеракцији са наставником и другим ученицима, спонтано или уз њихову помоћ;
- разуме фреквентне фразе и реченице настале у спонтаној интеракцији уз отежавајуће околности природне комуникације и специфичности говорне ситуације (бука на улици, интервју лицем у лице, телефонским путем или путем скајпа итд.);
- ослањајући се на општа знања и искуства, реконструише непознато на основу контекста и памти, репродукује и контекстуализује битне елементе поруке;
- уз евентуалну претходну припрему, прати краћа излагања о познатим темама у којима се користи стандардни језик и разговетан изговор;

- разуме једноставнија упутства за употребу одређених средстава или предмета без много стручних елемената;
- разуме општи смисао информативних радијских и телевизијских емисија о блиским темама, у којима се користи стандардни говор, разговетан изговор и нешто спорији ритам излагања;
- прати филмове, серије и различите друге телевизијске емисије информативног карактера (документарци, интервјуи, дискусије) у којима се обрађују релативно блиске теме, претежно се ослањајући на визуелне елементе;
- може да прати говорни исказ у којем доминирају стандардни језички елементи, уз понављање, појашњавање и преформулацију одређених делова;
- разуме информације које добија у свакодневним комуникативним ситуацијама о релативно познатим и блиским садржајима из свакодневног живота;
- разуме главни садржај појединачних исказа већег броја говорника који дискутују о блиским темама у циљу размене информација или тражења и добијања упутства;
- уз евентуалну помоћ, разуме саговорнике у већини ситуација везаних за свакодневне активности, попут куповине, путовања, организовања слободног времена, уколико се говори јасно и разговетно;
- после првог слушања одређеног непознатог усменог текста (приближног трајања 5-7 минута у зависности од степена познавања теме и контекста) постави хипотезе у вези са:
    - врстом усменог текста који слуша, нпр. поруку на телефонској секретарици, метеоролошки извештај на радију и телевизији, разговори у продавници и друго;
    - бројем саговорника, њиховим међусобним односом и намерама,
    - општим садржајем датог усменог текста усмеравајући пажњу на релевантне језичке и нејезичке елементе;
- после другог и по потреби наредних слушања (уколико је у питању аудио или аудио-визуелни запис):
    - провери првобитно постављене хипотезе које се односе на врсту и садржај усменог текста, намере и међусобне односе саговорника;
    - разуме битне елементе садржаја усменог текста у зависности од циља слушања;
    - покушава да схвати елементе које није у потпуности разумео, примењујући стратегије адекватне ситуацији у којој се налази и проверава исправност својих закључака;
    - реконструише непознато на основу контекста и запамти, репродукује и контекстуализује у складу са општим знањима и искуствима кључне елементе поруке.

Разумевање писаног текста

Оспособљавање ученика за функционално читање и разумевање различитих, узрасно и садржајно примерених врста текстова ради информисања, извршавања упутстава и остварења естетског доживљаја (читање ради личног задовољства).

Ученик треба да:

- разликује најучесталије врсте текстова, познаје њихову стандардну структуру и разуме њихову сврху и улогу;
- разуме краће текстове о конкретним и свакодневним темама у којима се појављују уобичајене и научене речи, изрази, фразе и формулације;
- разуме краће стручне текстове релативно блиске тематике у којима се појављују уобичајене речи, изрази, фразе и формулације;
- разуме текстове утемељене на чињеницама, везане за домене његових општих интересовања;
- уме да у тексту о познатој теми пронађе, издвоји и разуме суштинску информацију/суштинске информације;
- уз евентуалну претходну припрему или додатна објашњења, разуме општи садржај, основну поруку и релевантне делове информативних текстова, разуме описе осећања, жеља, потреба у личним порукама (писмима, електронској кореспонденцији, СМС порукама);
- разуме једноставна упутства и саветодавне текстове, уколико су писани јасним језиком, без великог броја стручних израза, и/или праћена употребом визуелних елемената;
- разуме обавештења и упозорења на јавним местима;
- разуме краће текстове о уобичајеним темама, појавама и догађајима, уколико у њима доминира стандардњојезичка лексика и фреквентне фразе и изрази;
- у писаним прототипским документима (писмима, проспектима) и другим текстовима (новинским вестима, репортажама и огласима) проналази и схвата релевантне информације;
- препознаје основну нит аргументације у једноставнијим текстовима овог типа (нпр. новинским колумнама или писмима читалаца);
- у текстовима познате тематике и блиског садржаја схвата значења непознатих речи на основу контекста;
- разуме краће литерарне форме у којима доминира конкретна, фреквентна и позната лексика (конкретна поезија, кратке приче, анегдоте, скечеви, хумореске, стрипови).

Усмено изражавање

Оспособљавање ученика за кратко монолошко излагање и за учешће у дијалогу на страном језику.

Ученик, прилагођавајући свој говор комуникативној ситуацији, у временском трајању од три до пет минута, треба да на структурисани начин:

- користи циљни језик као језик комуникације у учионици, како са наставником тако и са осталим ученицима, радећи у пару, групи или пленуму;

- течно говори о себи и свом окружењу, о догађајима у садашњости, прошлости и будућности у свом окружењу и изван њега;
- изрази своје утиске, осећања и аргументовано мишљење и ставове у вези са програмом и предвиђеним темама;
- води рутинске дијалоге без већег напора, под условом да саговорник сарађује, поставља питања, одговара, размењује мишљење о темама везаним за свакодневницу и интересовања;
- опише догађаје, саопшти садржај неке књиге или филма преносећи своје утиске и мишљења;
- изложи унапред припремљену краћу презентацију о одређеној теми (из домена личног интересовања или струке), истакне значај одређених исказа пригодном гестиком и мимиком или наглашавањем и интонацијом.

Писмено изражавање

Оспособљавање ученика за писање краћих текстова различитог садржаја.

Ученик треба да:

- на разложан и једноставан начин пише о разноврсним темама из свог подручја интересовања;
- у једноставном и везаном тексту опише осећања и реакције;
- опише детаљно неку особу или неки стварни или измишљени догађај;
- води белешке и пише лична писма да би тражио или пренео информације од тренутне важности;
- направи краћи резиме, на основу прочитаних/ преслушаних текстова, о блиским темама и о томе напише извештај и изенесе сопствено мишљење;
- прими и напише једноставну поруку саопштавајући на прегледан начин оно што сматра битним;
- пише краћа формална писма (писма читалаца, пријаве за праксе, стипендије или омладинске послове, основна пословна кореспонденција) и попуњава формуларе и упитнике;
- пише електронске поруке, смс поруке, учествује у дискусијама на блогу.

СОЦИОКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Стицање и овладавање социокултурним компетенцијама неопходним за писану и усмену употребу језика.

Ученик треба да:

- у оквиру поља свог интересовања, знања и искуства, препознаје и разуме сличности и разлике у погледу културних и свакодневних навика (вербална и невербална комуникација), обичаја, менталитета и институција које постоје између наше земље и земаља чији језик учи;
- препознаје и разуме најчешће присутне културне моделе свакодневног живота земље и земаља чији језик учи;

- препознаје и адекватно реагује на формалност говорне ситуације;
- препознаје и адекватно користи најфреквентије стилове и регистре у вези са знањима из страног језика, али и из осталих области школских знања и животних искустава;
- препознаје и адекватно реагује на прагматичке функције говорних чинова у циљном језику различите од оних у матерњем језику (степен формалности, љубазности, као и паралингвистичка средства – гест, мимика, просторни односи међу говорницима, итд.);
- учествује у свим видовима модерне комуникације (електронске поруке, смс поруке, дискусије на блогу или форуму, друштвене мреже);
- користи све досад наведене стратегије развоја комуникативних компетенција примењујући језик струке у складу са нивоом знања језика и потребама.

МЕДИЈАЦИЈА

Оспособљавање ученика за посредовање између особа ради споразумевања.
Ученик треба да у ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) који не могу да се споразумевају, у неформалним ситуацијама, сажимајући и делом преводећи:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на страни језик и обрнуто;
- писмено преноси поруке додајући, по потреби, објашњења и обавештења;
- садржај краћег текста аудио или визуелног записа и краће интеракције;
- препричава садржај писаног или усменог текста, прилагођавајући га саговорнику;
- користи одговарајући компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа које се јављају, на пример, преводи или преноси садржај уз употребу перифраза, парафраза и сл.
- користи речнике, посебно једнојезичне, за писмено преношење порука уз консултације са наставником.

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ

Уводи се мало нових граматичких садржаја имајући у виду потребу да се знања и вештине ученика, стечени у претходним разредима:

– систематизују, тако да представљају чврсту основу за даље учење;

– утврде и аутоматизују, тако да их ученици спонтано и без већих грешака (које би довеле до забуне или онемогућиле споразумевање), рецептивно и продуктивно користе у комуникацији.

Именичка група:

– Бројиве и небројиве именице: *friends, parties; food (beans, cereals, coffee, cheese, etc.), abstract nouns (happiness, time, money).*

– Сложенице: *acid rain, solar energy, video conferencing.*

– Квантификатори: *much, many, a lot of, few, a few, little, a little, some, too much, too many.*

– Неодређени и одређени члан; нулти члан.

Глаголска група:

– Глаголи стања – *agree, hate, understand, want, like.*

– Модали *should, must, have to; needn't; can.*

– Употреба герунда и инфинитива:

- *I hate getting up early; I want to go out;*
- *I remember posting his birthday card;*
- *I remember to post his birthday card.*

– Фразални глаголи: *cut down, cut off, cut out; get ahead, get about, get away with; come across, come back, come up.*

– Садашња времена (Present Simple, Present Continuous, Present Perfect).

– Прошла времена (Past Simple, Past Continuous, Past Perfect); конструкција *used to*.

– Начини изражавања будућности (*going to, will* – predictions, Present Continuous, *going to* for plans and intentions).

– Пасив основних глаголских времена (Present Simple, Present Perfect, Past Simple, Future Simple).

– Нулти, први и други кондиционал.

– Индиректни говор – исказне реченице; молбе и наредбе.

Придеви:

– Разлика између *boring, bored; interested, interesting*.

– Грађење придева од именица – *arrogance-arrogant, romance-romantic, culture-cultural.*

– Конструкције *too good / expensive; not good enough*.

Предлози:

– После придева – *fond of, good at, disgusted with*

– После глагола – *train for, speak to, work for*

– У изразима – *go for a ride/swim, on the contrary, in my opinion, in connection with*.

Комплексне реченице:

– Релативне клаузе – *who, that, which*;

– Временске клаузе – *when, while, until, before, after, as soon as where*;

– Узрочне – *because, since, as, for*;

– Последичне – *so that, (in order) to*;

– Намерне – *so, so... that, such... that*;

– Кондиционалне – *if, unless*;

– Допусне – *although, while, whereas*.

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора

Оспособљавање ученика за разумевање усменог говора.

Говор у учионици

Ученик треба да у потпуности разуме и реагује на усмене поруке у вези са уобичајеним и новим активностима на часу.

Аудио и видео материјали – глобално разумевање

После првог слушања одређеног непознатог усменог текста (приближног трајања око 5 минута), у зависности од степена познавања теме и контекста, ученик треба да постави хипотезе у вези са:

а) врстом усменог текста који се слуша, нпр. обавештења, упутства и упозорења, анкетирање пролазника и друго;

б) бројем саговорника, њиховим статусом и намерама;

в) општим садржајем датог усменог текста усмеравајући пажњу на релевантне језичке и нејезичке елементе (кључне речи, интонација, говор тела и др.).

Аудио/видео материјали – детаљно/селективно разумевање

После другог и по потреби наредних слушања (у зависности од тежине текста и налога за слушање) ученик треба да:

а) провери првобитно постављене хипотезе које се односе на врсту и садржај усменог текста, на статус, намере и међусобне односе саговорника;

б) разуме најбитније елементе садржаја усменог текста у зависности од циља слушања.

Монолошка излагања

Уз евентуалну претходну припрему, ученик треба да прати излагања о познатим темама у којима се користи стандардни језик и разговетан изговор.

Медији – информативне емисије

Ученик:

– разуме општи смисао и битне појединости информативних радијских и телевизијских емисија о познатим темама, у којима се користи стандардни говор и разговетан изговор;

– прати различите телевизијске емисије информативног карактера (документарци, интервјуи, дискусије, репортаже) у којима се обрађују релативно познате теме;

– разуме општи садржај рекламних порука и радио емисија (до 12 минута) о темама из свакодневног живота и живота младих.

Медији – забавне емисије

Ученик:

– прати филмове, серије и различите друге телевизијске емисије у којима се обрађују релативно познате теме;

– разуме тему и делове песама које слуша.

Спонтана интеракција

Ученик разуме фразе и реченице настале у спонтаној интеракцији у вези са познатим ситуацијама, уз отежавајуће околности природне комуникације (бука на улици, телефонски разговори, интервју лицем у лице, телефонским путем, преко скајпа итд.).

Стратегије

Ученик:

– ослањајући се на општа знања и искуства, реконструише непознато на основу контекста и памти, репродукује и контекстуализује битне елементе поруке;

– ослањајући се на своја језичка знања, поставља и проверава хипотезе о језичким формама;

– увиђа које елементе није у потпуности разумео и у вези са њима тражи додатна обавештења.

Разумевање писаног текста

Оспособљавање ученика за функционално читање и разумевање различитих, узрасно и садржајно примерених врста текстова ради информисања, извршавања упутстава и остварења естетског доживљаја (читање ради личног задовољства).

Разликовање текстуалних врста

Ученик треба да уочава и препознаје разлику у структури и садржају текстуалних врста које користи у приватном и школском домену.

Препознавање и разумевање тематике текстова – ниво глобалног разумевања

Ученик треба да:

– разуме појединачне информације дужих аутентничних, адаптираних и неаутентничних текстова, као и њихов општи смисао;

– разуме текстове дужине до 200 речи о конкретним темама из области непосредног интересовања (породични живот, свакодневница, школа, посао, слободно време, дневни догађаји), изводећи закључке о непознатим значењима на основу контекста, језичких знања и других предзнања.

Глобално разумевање у оквиру специфичних текстова

Ученик треба да:

– разуме целину и појединачне делове обавештења и упозорења на јавним местима;

– разуме описе догађаја, осећања, намера у мери која му омогућује редовну преписку с пријатељима и познаницима;

– разуме главну нит аргументације у представљању неког проблема, иако не разуме сваки појединачни детаљ;

– разуме суштинске информације из неког информативног текста (нпр. вести, извештаја, биографије), написаног једноставним стилом, о релативно познатим темама.

Препознавање и разумевање појединачних информација – ниво селективног разумевања

Ученик треба да у уобичајеним писаним документима (писмима, проспектима, обавештења) пронађе и разуме већи број релевантних информација.

Разумевање стручних текстова

Ученик треба да:

– разуме једноставна упутства и саветодавне текстове уколико су писани јасним језиком и/или праћени визуелним елементима, без великог броја стручних израза;

– разуме краће текстове о савременој друштвеној проблематици, разазнајући ауторов генерални став или гледиште.

Разумевање књижевног текста

Ученик разуме једноставне литерарне текстове различитих жанрова (поезију, прозу, драму), уколико у њима нема симболичких и интертекстуално специфичних елемената.

Усмено изражавање

Оспособљавање ученика за кратко монолошко излагање и за учешће у дијалогу на страном језику.

Монолошко излагање

Описивање

Ученик треба да:

– на једноставан начин описује и извештава о различитим темама из домена личних интересовања, користећи познате језичке елементе (лексичке и морфосинтаксичке структуре);

– описује или репродукује, с приличном лакоћом, садржај мање компликованих прича и описа догађаја, ређајући хронолошки збивања и користећи одређене лексичке структуре;

– опише неки стварни или измишљени догађај и говори о надањима, сновима и циљевима;

– опише свакодневне радње и навике, говори о реализованим активностима као и о припремању и планирању неке будуће активности.

Аргументовање

Ученик треба да:

– аргументује личне ставове тако да га саговорник без потешкоћа разуме скоро током целог излагања;

– укратко образложи и објасни шта мисли, планира и ради.

Излагање пред публиком

Ученик треба да:

– описује и излаже о темама из области личног искуства и образовања или струке, са претходном припремом и уз помоћ визуелних средстава која му олакшавају презентацију;

– одговори на једноставна и непосредна питања која се односе на презентацију, под условом да се могу поновити и да му се пружи помоћ при формулисању одговора;

– интерпретира радњу неког филма или књиге.

Интеракција

Разумевање изворног говорника

Ученик прати говор саговорника када му се обраћа разговетно, користећи уобичајене изразе, али понекад је потребно да му се искази понове ради појашњења одређених речи или израза.

Неформални разговор (између пријатеља)

Ученик треба да:

– износи лични став или затражи нечији став или мишљење о познатим темама из домена личних интересовања и образовања, користећи познате језичке елементе;

– у решавању одређеног проблема снађе се, нпр. у свакодневним ситуацијама, постављајући практична питања типа – Куда ићи? Шта радити? Како се организовати? (планови за излазак и сл.);

– препозна тему неког разговора уколико се прича полако и разговетно;

– изрази слагање или неслагање са саговорником.

Формална комуникација

Ученик треба да:

– прати основни смисао формалне дискусије о познатим темама из домена личних интересовања, образовања или струке ако се говори стандардним језиком и користе познати језички елементи;

– изрази лични став, али се тешко сналази у покретању расправе;

– размени одређене информације и каже своје мишљење о неким практичним питањима, уколико се то од њега тражи на директан начин, под условом да му се помогне у формулисању исказа и да му се, ако затреба, понове најважнији делови;

– сналази се у већини ситуација које су вези са неким путовањем или организацијом путовања (резервисање смештаја, куповина крата, тражење информација од других путника...).

Функционална сарадња

Ученик треба да:

– прати шта се говори и, ако затреба, понови речи саговорника, како би се уверио да су се добро разумели;

– пренесе једноставне и директне информације.

Интервјуисање

Ученик користи припремљени упитник за вођење организованог разговора, уз спонтано постављање неколико додатних питања.

Писмено изражавање

Оспособљавање ученика за писање краћих текстова различитог садржаја.

Теме

Ученик треба да:

– пише на разложан и јасан начин о разноврсним темама из свог подручја интересовања и окружења;

– у једноставном и везаном тексту може јасно да опише осећања и реакције;

– опише и резимира видео и аудио поруке у вези са познатим ситуацијама и садржајима из свакодневног живота младих, као и садржаје информативног и документарног карактера.

Текстуалне врсте и дужина текста

Ученик треба да:

– пише кратке формалне и неформалне текстове (до 100 речи) користећи стандардне и конвенционалне формуле писаног изражавања (писмо, обавештење, порука);

– пише белешке у вези са свакодневним потребама и плановима;

– води белешке и пише лична писма да би тражио или пренео информације и да на разумљив начин пише о елементима које сматра битним;

– парафразира и резимира текстове о темама у вези са свакодневним животом, разонодом, путовањима, актуелним дешавањима и својим доменом интересовања.

Лексика и комуникативне функције

Ученик треба да:

– исказује добро владање елементарном лексиком, али долази до честих грешака када се ради о изражавању сложенијих мисли и идеја;

– опише ствари које су му блиске;

– употребљава једноставно и описно изражавање да би кратко причао о предметима и стварима које има и пореди их са другима;

– описује своје утиске употребљавајући једноставне изразе, даје краћи опис свакодневних радњи из свог окружења (људи, места, школско искуство и слично), описује активности из прошлости и лично искуство, као и планове за будућност;

– правилно користи правопис, интерпункцију и организацију текста.

СОЦИОКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Стицање и овладавање социокултурним компетенцијама неопходним за писану и усмену употребу језика.

Вербална и невербална комуникација са представницима других култура

Ученик треба да препознаје и адекватно реагује на формалност говорне ситуације.

Интеркултурна знања и активности

Ученик треба да гради сопствени идентитет као интеркултурна личност, јачајући свест о вредности различитих култура и развијајући способност за интегрисање интеркултурних искустава у сопствени културни модел понашања и веровања.

МЕДИЈАЦИЈА И ПРЕВОЂЕЊЕ

Оспособљавање ученика за посредовање између особа ради споразумевања.

Усмена медијација

Ученик треба да:

– препричава садржај дужег адаптираног текста, аудио или видео записа и краће интеракције на циљни језик;

– сажима садржај кратког адаптираног писаног или усменог текста, са циљног језика на матерњи језик и са матерњег језика на циљни језик, прилагођавајући га саговорнику.

Писана медијација и превођење

Ученик треба да:

– писано преноси поруке на циљни језик или на матерњи језик (на основу подстицаја на супротном језику) додајући, по потреби, објашњења и обавештења);

– користи двојезичне речнике за писано преношење порука уз консултације са наставником;

– користи општа знања из других области у циљу што успешнијег писаног превођења са циљног језика на матерњи језик краћих адаптираних тесктова уз употребу речника, пратеће литературе и информационих технологија.

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ

Циљ учења граматичких садржаја је обезбеђивање основе за успешну комуникацију на страном језику. У настави енглеског језика континуирано се обнављају језичке структуре обрађене у претходним разредима, али се знања проширују новим употребама, функцијама, значењем. Граматика се презентује у складу са нивоом учења, функционалном прогресијом и кроз лексички контекст. Ученици се подстичу на закључивање и откривање правила, а затим примену знања у разноврсним комуникативним ситуацијама.

Именице

Род именица
Именице у функцији придева
Саксонски генитив

Члан (употреба и изостављање одређеног и неодређеног члана)

Заменице и детерминатори

Показне заменице
Присвојне заменице
Повратне заменице

Придеви и прилози

Грађење, врсте, место у реченици
Прилози учесталости
Компаративи и суперлативи

Везници

Повезивање елемената исте важности: *for, and, nor, but, or, yet, so.*

Творба речи

Суфикси за именице које означавају занимања *–er / -or, -ist, -ician*.

Глаголи

Обнављање обрађених глаголских времена са посебним акцентом на употреби прошлих времена:

- *Past Simple, Past Continuous, Present Perfect, Past Perfect, Present Perfect Continuous*;
- *Used to/would* за уобичајене радње у прошлости;
- *Will/going to* за предвиђање;
- Модални глаголи (*may / might; must / have to; must / mustn't / needn't*);
- Пасивни глаголски облици и конструкције.

Предлози

Време, место и кретање
Предлози после именица (нпр. *reason for, difference between*)
Предлози после глагола (нпр. *talk to, look at*)

Фразални глаголи са *on, off, up, down…* (нпр. *go on, turn on / off, turn up / down …*)

Реченица

Ред речи у реченици
Питања (*WH- questions, Tag questions*)
Погодбене реченице (потенцијалне, иреалне)
Неуправни говор (са и без слагања времена)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима интересантним за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери; говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке, укључујући њене културолошке и васпитне елементе, као и елементе који воде што бољој социјализацији ученика;
- битно је значење језичке поруке;
- наставник и даље ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним ***релативним*** критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- у циљу унапређивања квалитета и квантитета језичког материјала, настава страног језика заснива се и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти

и аудио-материјал), као и решавањем, мање или више, сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја циљаним и осмишљеним учествовањем у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- уџбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичног материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника/активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди, али и активности у вези са радом у учионици – цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).
2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по уогама, симулације итд.).
3. Мануелне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.).
4. Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.).
5. Игре примерене узрасту.
6. Певање у групи.
7. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...).
8. Решавање „текућих проблема“ у разреду, тј. договори и мини-пројекти.
9. Цртање по диктату, израда сликовног речника.

10. „Превођење“ исказа у гест и геста у исказ.

11. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или именовање наслова.

12. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

13. Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...),
- препознавање везе између група слова и гласова,
- одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор,
- извршавање прочитаних упутстава и наредби.

14. Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије – игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

15. Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова,
- замењивање речи цртежом или сликом,
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење „уљеза“, осмосмерке, укрштене речи, и слично),
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама,
- попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или слично, налепнице за кофер),
- писање честитки и разгледница,
- писање краћих текстова.

Елементи који се оцењујуне би требало да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако, оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спороводи тако да тежиште буде на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама. Елементи за проверу и оцењивање:

- разумевање говора,
- разумевање краћег писаног текста,
- усмено изражавање,
- писмено изражавање,
- усвојеност лексичких и синтаксичких садржаја,
- усвојеност граматичких структура,
- правопис,
- залагање ученика на часу,
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Начини провере и утврђивања усвојеног знања морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Циљ наставе *другог страног језика* је да оспособи ученика да на страном језику комуницира на основном нивоу у усменом и писаном облику о темама из његовог непосредног окружења и сфере интересовања ослањајући се на знања и вештине које је стекао учећи први страни језик.

Задаци наставе *страног језика* су:

- развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова;
- развијање стратегија и метода учења страног језика;
- стицање позитивног односа према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији;
- стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика;
- оспособљавање ученика за усмену и писану, односно вербалну и невербалну комуникацију и споразумевање са људима из других земаља, у складу са специфичностима језика који учи;

ПЕТИ И ШЕСТИ РАЗРЕД

-модул за прву и другу годину учења-
(1 час недељно, 37 часова годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора

Ученик треба да:

– препознаје страни језик који учи међу другим страним језицима;

– препознаје гласове у говорном ланцу, нарочито оне којих у матерњем језику нема;

– разуме оне изразе које наставник употребљава током часа да би дао упутства за рад и друго;

– разуме кратке дијалоге и монолошка излагања до пет реченица, које исказује природним темпом наставник, други ученици или их чује преко звучног материјала, а који садрже искључиво језичку грађу обрађену током петог и шестог разреда;

– разуме једноставне дечје песме и бројалице у вези са обрађеном тематиком.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

– упозна и, када је у питању позната језичка грађа, савлада технике читања у себи и гласног читања;

– упозна основна правила графије и ортографије;

– разуме упутства за израду вежбања у уџбенику и радним листовима;

– разуме смисао кратких писаних порука и илустрованих текстова о познатим темама (од 50 до 80 речи) .

Усмено изражавање

Ученик треба да:

– разговетно изговара гласове, посебно оне које наш језик не познаје, акцентује речи, поштује ритам и интонацију при спонтаном говору и читању;

– ступи у дијалог и у оквиру четири-пет реплика, постављањем и одговарањем на питања, води разговор у оквирима комуникативних функција и лексике обрађених током петог разреда;

– монолошки, без претходне припреме, али уз наставников подстицај, у три до пет реченица представи себе или другога, уз помоћ питања саопшти садржај дијалога или наративног текста, или опише ситуацију, слику и лице, предмет, односно животињу;

– интерпретира кратке, тематски прилагођене песме и рецитације.

Интеракција

Ученик треба да:

– реагује вербално или невербално на упутства и постављена питања;

– поставља једноставна питања;

– изражава допадање или недопадање;

– учествује у заједничким активностима на часу (у пару, у групи, итд.);

– тражи разјашњења када нешто не разуме.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

– упозна основна правила графије, ортографије и интерпункције у оквиру усмено стечених језичких знања;

– допуњава и пише речи и кратке реченице на основу датог модела, слике или другог визуелног подстицаја;

– допуњава честитку;

– пише личне податке (име, презиме и адресу);

– кратко одговори на једноставна питања (ко, шта, где) која се односе на обрађене теме, ситуације у разреду или њега лично.

Знања о језику

Ученик треба да:

– препознаје шта је ново научио;

– схвата значај познавања језика;

– увиђа могућности позитивног трансфера знања и стратегија стечених учењем првог страног језика;

– користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);

– разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима.

СЕДМИ И ОСМИ РАЗРЕД

-модул за трећу и четврту годину учења-

(1 час недељно, 36 часова годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Разумевање говора

Ученик треба да:

– разуме изразе које наставник употребљава током часа да би дао упутства за рад и друго;

– разуме кратке дијалоге и монолошка излагања до 10 реченица, које наставник исказује природним темпом, други ученици или их чује преко звучног материјала, а који садрже искључиво језичку грађу обрађену током дотадашњег школовања;

– разуме једноставне песме у вези са обрађеном тематиком;

– разуме и реагује, на одговарајући начин, на кратке усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

– упозна и, када је у питању позната језичка грађа, савлада технике читања у себи и гласног читања;

– разуме упутства за вежбања у уџбенику и радним листовима;

– разуме смисао краћих писаних порука и илустрованих текстова о познатим темама (око 100 речи);

– издваја основне информације из краћег прилагођеног текста у вези са неком особом или догађајем (ко, шта, где, када...).

Усмено изражавање

Ученик треба да:

– разговетно изговара гласове, посебно оне које наш језик не познаје, акцентује речи, поштује ритам и интонацију при спонтаном говору и читању;

– ступи у дијалог и у оквиру шест-седам реплика, постављањем и одговарањем на питања, води разговор у оквирима комуникативних функција и лексике обрађених током петог и шестог разреда;

– монолошки, без претходне припреме, али уз наставников подстицај, у десетак реченица представи себе или другога, уз помоћ питања саопшти садржај дијалога или наративног текста, или опише слику, лице, предмет, животињу и ситуацију;

– интерпретира кратке, тематски прилагођене песме и рецитације.

Интеракција

Ученик треба да:

– реагује вербално или невербално на упутсва и постављена питања у вези са конкретном ситуацијом;

– поставља једноставна питања и одговара на њих;

– изражава допадање или недопадање;

– учествује у комуникацији на часу (у пару, у групи, итд.);

– тражи разјашњења када нешто не разуме.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

– допуњава и пише речи и кратке реченице на основу датог модела, слике или другог визуелног подстицаја;

– пише пригодне честитке, поруке и електронска писма користећи модел;

– пише своје личне податке и податке других особа (име, презиме и адресу);

– одговори на једноставна питања (ко, шта, где) која се односе на обрађене теме, ситуације у разреду или њега лично;

– прави спискове с различитим наменама (куповина, прославе рођендана, обавезе у току дана...).

Знања о језику

Ученик треба да:

– препознаје шта је ново научио;

– схвата значај познавања језика;

– увиђа могућности позитивног трансфера знања и стратегија стечених учењем првог страног језика;

– користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);

– разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима.

ДЕВЕТИ И ДЕСЕТИ РАЗРЕД

-модул за пету и шесту годину учења-

(1 час недељно, 37/35 часова годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Разумевање говора

Ученик треба да:

– разуме изразе и упутства које наставник употребљава и прати обична и краћа обавештења;

– разуме краће усмене текстове (до 15 реченица и не дуже од 3 минута) које исказују говорници на већ обрађене и новоуведене теме у вези са свакодневним животом, ближим и даљим ученичковим окружењем и узрасно специфичним интересовањима;

– разуме глобално садржај текстова савремених музичких композиција исказаних једноставним језичким средствима;

–разуме и реагује на одговарајући начин на кратке усмене поруке у вези са личним искуством и интересовањима са активностима на часу.

–у зависности од комуникативног циља ученик у тексту препознаје и идентификује:

- његов општи садржај,
- важне информације (специфициране и/или налогом захтеване),
- суштину поруке и говорникову намеру, као и емоционални контекст.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

– упозна и, када је у питању позната језичка грађа, савлада технике читања у себи;

– разуме смисао краћих аутентичних адаптираних тектова, писаних порука и илустрованих текстова дужине до 130 речи из домена већ обрађених и новоуведених тема у складу са узрастом и интересовањима (из домена свакодневног живота, ближег и даљег ученичковог окружења, друштвених појава значајних за младе);

– издваја основне информације из краћег прилагођеног текста у вези са неком особом или догађајем (ко, шта, где, када...);

– у зависности од комуникативног циља, ученик у тексту препознаје и идентификује:

- његов општи садржај,
- важне информације (специфициране и/или налогом захтеване),
- суштину поруке и говорникову намеру, као и емоционални контекст.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

– ступи у дијалог и у оквиру десет реплика, постављањем и одговарањем на питања, води разговор у оквирима комуникативних функција и лексике обрађених током дотадашњег образовања;

– једноставним језичким средствима (усвојеним речима, изразима, реченицама) да основне информације о себи, својој породици, свом окружењу, школи и друговима и осталим узрасно адекватним темама, као и да се код саговорника распита о сличним информацијама.

– уз наставникову помоћ и уз употребу усвојених језичких средстава, води кратак разговор о познатим, већ обрађиваним темама.

Интеракција

Ученик треба да:

– реагује вербално или невербално на упутсва и постављена питања у вези са

конкретном ситуацијом;

– поставља једноставна питања и одговара на њих;

– изражава допадање или недопадање; нуди и прихвата понуду, позив или извињење;

– учествује у комуникацијина часу (у пару, у групи, итд.);

– тражи разјашњења када нешто не разуме;

– остварује једноставну интеракцију уз стално понављање и поновно формулисање исказа и врши корекције.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

– даље упознаје правила графије, ортографије и интерпункције;

– пише реченице и краће текстове на основу датог модела, слике или другог визуелног подстицаја (биографије, краће описе догађаја из свакодневног живота);

– пише пригодне честитке, разгледнице, поруке и електронска писма са садржајем личне природе, користећи модел;

– одговори на једноставна питања (ко, шта, где) која се односе на обрађене теме, ситуације у разреду или њега лично;

– записује кратке белешке на основу наставниковог излагања.

– самостално пише кратке текстове о познатим, узрасно адекватним и блиским темама, дужине до 70 речи.

Знања о језику

Ученик треба да:

- препознаје шта је ново научио;
- схвата значај познавања језика;
- увиђа могућности позитивног трансфера знања и стратегија стечених учењем првог страног језика;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима;
- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом;
- уочава сличности и разлике између матерњег и страних језика које учи;
- разуме значај употреба интернационализама;
- примењује компензационе стратегије.

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) који не могу да се споразумевају, ученик треба да:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и обрнуто,
- писмено преноси једноставне поруке и објашњења,

- препричава садржај краћег текста, аудио или визуелног записа и краће интеракције,
- започиње краћи разговор о познатим темама, одржава континуитет и завршава разговор.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ

*Тематске области се прожимају и исте су **у свим разредима**. Аутори уџбеника и наставници обрађују их у складу са узрастом, предзнањема, интересовањима ученика и актуелним збивањима:*

– Свакодневни живот (породица, организација времена, слободно време, простор у којем живимо,обавезе у кући, куповина);

– Школа (прибор, предмети, заједничке активности и интересовања у школи, слободне и ваннаставне активности, екскурзије и излети);

– Генерацијске разлике, вршњачке и друге социјалне групе;

- Интересантне животне приче и догађаји;

– Живи свет и заштита човекове околине (развијање позитивног односа према животној средини и другим бићима);

– Храна и здравље (навике у исхрани, здрава исхрана, карактеристична јела и пића у другима земљама, куповина хране);

– Спортови и спортске манифестације;

– Познати градови и њихове знаменитости, региони и земље у којима се говори циљни језик;

– Регионалне специфичности језика (дијалекти, наречја);

– Живот и дела славних људи (из света науке, културе, спорта, музике и друго).

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

1. Представљање себе и других;
2. Поздрављање;
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама);
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди;
5. Постављање и одговарање на питања;
6. Молбе и изрази захвалности;
7. Примање и упућивање позива за учешће у игри/групној активности;
8. Изражавање допадања/недопадања;
9. Изражавање физичких сензација и потреба;
10. Именовање активности (у вези са темама);
11. Исказивање просторних односа, релација и величина (*идем, долазим из..., лево, десно, горе, доле...*);
12. Давање и тражење информација о себи и другима;
13. Тражење и давање обавештења;
14. Описивање лица и предмета;
15. Изрицање забране и реаговање на забрану;

16. Изражавање припадања и поседовања;
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику;
18. Скретање пажње;
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања;
20. Исказивање извињења и оправдања.

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења, осим уколико ученици на њима не инсистирају. Њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Морфосинтаксички и фонетски садржаји са примерима

ПЕТИ И ШЕСТИ РАЗРЕД

Реченица

Основне реченичне структуре у потврдном, одричном и упитном облику.

Проширивање основних реченичних структура слободним подацима. Безличне реченице типа *Esist*... Свесно усвајање негација *nicht*и *kein*. Упитне реченице. *Peterliest. Peter liest ein Buch. Peter liest keine Zeitung. Liest Peter ein Buch? Was liest er?*

Именице (заједничке, властите)

Рецептивно усвајање рода, броја и падежа помоћу члана, наставака и детерминатива. Продуктивно коришћење номинатива, датива и акузатива једнине и номинатива и акузатива множине, са одговарајућим предлозима и без предлога у говорним ситуацијама које су предвиђене тематиком. Саксонски генитив. *Ich lese den Roman „Emil und Detektive". Hilfst du deiner Mutter? Hilfst du Michaelas Mutter?*

Члан

Рецептивно и продуктивно усвајање одређеног и неодређеног члана уз именице у наведеним падежима. Сажимање члана *im, am, ins* (рецептивно). Нулти члан уз градивне именице (рецептивно). Присвојни детерминативи у номинативу, дативу и акузативу једнине и множине (рецептивно).

Ich liege im Bett. Dort steht ein Computer. Der Computer ist neu. Ich trinke gern Milch. Zeig mir dein Foto!

Негација

Kein у номинативу и акузативу.

Nein, nicht. Nein, das weiß ich nicht. Ich habe keine Ahnung.

Заменице

Личне заменице у номинативу (продуктивно), дативу и акузативу једнине и множине (рецептивно).

Er heißt Peter. Wann besuchst du uns?

Придеви

Описни придеви у саставу именског предиката, а само изузетно у атрибутивној функцији (рецептивно).

Sie ist Lehrerin. Du bist nicht da. Er ist groß.

Предлози

Датив - *bei, mit, aus, vor,* акузатив - *für*; датив/акузатив - *in, an, auf*. Увежбавају се рецептивно уз именице у одговарајућим падежима (рецептивно).

Susi ist bei Christian. Ist das ein Geschenk für mich? Ich bin im Park/auf dem Spielplatz.

Прилози

Прилози и прилошке фразе: *links, rechts, hier, dort, da, heute, morgen, jetzt, morgen nach dem Frühstück.*

Глаголи

Презент најфреквентнијих слабих и јаких глагола, простих, изведених и сложених, помоћних глагола *sein* и *haben*, модалних глагола *wollen, sollen, müssen* и *dürfen* (рецептивно), као и *können* и *möchten* (рецептивно и продуктивно) у потврдном, одричном и упитном облику једнине и множине. Презент са значењем будуће радње; претерит глагола *sein* и *haben* (рецептивно и продуктивно). Најфреквентнији рефлексивни глаголи и императив јаких и слабих глагола (рецептивно).

Ich heiße Peter. Gibst du mir deine Telefonnummer? Sie fährt gern Rad. Wo warst du gestern? Ich stehe immer um 7 Uhr auf. Möchtest du Basketball spielen? Mariawarkrank, siehatte Grippe.

Бројеви

Основни до 20 (продуктивно) и до 100 (рецептивно).

Казивање времена по часовнику (пуни часови и половине).

СЕДМИ И ОСМИ РАЗРЕД

Именице (заједничке, властите)

Рецептивно усвајање рода, броја и падежа помоћу члана, наставака и детерминатива. Продуктивно коришћење номинатива, датива и акузатива једнине и номинатива и акузатива множине, са одговарајућим предлозима и без предлога у говорним ситуацијама које су предвиђене тематиком. Саксонски генитив.

Ich lese den Roman «Emil und Detektive». Hilfst du deiner Mutter? Hilfst du Michaelas Mutter?

Члан

Рецептивно и продуктивно усвајање одређеног и неодређеног члана уз именице у наведеним падежима. Сажимање члана *im, am, ins* (рецептивно). Нулти члан уз градивне именице (рецептивно и продуктивно). Присвојни детерминативи у номинативу, дативу и акузативу једнине и множине (рецептивно).

Ich liege im Bett. Dort steht ein Computer. Der Computer ist neu. Ich trinke gern Milch. Zeig mir dein Foto!

Негација

Kein у номинативу и акузативу. *Nein, nicht.*
Nein, das weiß ich nicht. IchhabekeineAhnung.

Заменице

Личне заменице у номинативу (продуктивно), дативу и акузативу једнине и множине (рецептивно).
Er heißt Peter. Wann besuchst du uns?

Придеви

Описни придеви у саставу именског предиката, а само изузетно у атрибутивној функцији (рецептивно).
Sie ist Lehrerin. Du bist nicht da. Er ist groß.

Предлози

Датив – *bei, mit, aus, vor*; акузатив – *für*; датив/акузатив – *in, an, auf*. Увежбавају се рецептивно уз именице у одговарајућим падежима (рецептивно).
Susi ist bei Christian. Ist das ein Geschenk für mich? Ich bin im Park/auf dem Spielplatz.

Прилози

Најфреквентнији прилози и прилошке фразе: *links, rechts, hier, dort, da, heute, morgen, jetzt, morgen nach dem Frühstück.*

Глаголи

Презент најфреквентнијих слабих и јаких глагола – простих и глагола са наглашеним или ненаглашеним префиксом, помоћних глагола *sein* и *haben*, модалних глагола *wollen, sollen, müssen* и *dürfen* (рецептивно), као и *können* и *möchten* (рецептивно и продуктивно) у потврдном, одричном и упитном облику једнине и множине. Презент са значењем будуће радње; претерит глагола *sein* и *haben* (рецептивно и продуктивно). Најфреквентнији рефлексивни глаголи и императив јаких и слабих глагола (рецептивно).
*Ich heiße Peter. Gibst du mir deine Telefonnummmer? Ich stehe immer um 7 Uhr auf. Sie fährt gern Rad. Kannst du schwimmen? Ich fahre im Sommer nach Österreich. Wo warst du gestern? Möchtest du Basketball spielen?Maria war krank, sie hatte Grippe.*Перфект слабих и најфреквентнијих јаких глагола.

Бројеви

Основни до 100.
Казивање времена по часовнику (у неформалној употреби).

Реченица

Основне реченичне структуре у потврдном, одричном и упитном облику. Проширивање основних реченичних структура (субјекат – предикат – објекат) подацима о пропратним околностима. Продуктивно коришћење негација *nicht* и *kein*. Упитне реченице уведене упитном речју. Неуведене упитне реченице.

Peter liest. Peter liest ein Buch. Peter liest heute ein Buch. Peter liest nicht. Peter liest keine Zeitung. LiestPetereinBuch?Wasliester?

ДЕВЕТИ И ДЕСЕТИ РАЗРЕД

Именице (заједничке, властите)

Рецептивно и продуктивно усвајање рода, броја и падежа помоћу члана, наставака и детерминатива. Продуктивно коришћење номинатива, генитива, датива и акузатива једнине и множине, са одговарајућим предлозима и без предлога у говорним ситуацијама које су предвиђене тематиком. Саксонски генитив.

Ich lese den Roman »Emil und Detektive«. Hilfst du deiner Mutter? Hilfst du Michaelas Mutter?Ich fahre mit den Freunden zum See. Wie gefällt dir das Auto meines Bruders?

Члан

Разлика између неодређеног и одређеног члана у ширем контексту (неодређено и непознато – одређено и познато): *Klaus hat <u>eine neue Jacke</u>. <u>Die Jacke</u> ist gelb.*

Употреба **одређеног члана**:

– уз глаголе кретања – *ins Bett gehen, zur Schule gehen, ans Meer fahren, ins Gebirge fahren*

– уз годишња доба – *im Sommer*

– уз доба дана – *am Vormittag*

– уз датуме – *am 6. März*

Употреба нултог члана:

– уз називе спортова – *Fußball spielen, Gymnastik treiben*

– уз називе музичких инструмената – *Klavier spielen*

– у изразима *zu Fuß gehen, zu Hause sein, nach Hause gehen*

- уз географске појмове – *nach Italien fahren, in Berlin leben*

Употреба неодређеног, нултог, негационог, упитног, присвојног и показног члана: *Ich habe ein Buch. Er trinkt gern Tee. Er trinkt keinen Tee. Welches Buch liest du? Gib mir dein Buch. Gibt mir dieses Buch.*

Употреба контрахованог члана: *imBuch, amStrand, ansMeer*.

Негација

Kein у номинативу, генитиву, дативу и акузативу. *Nein, nicht.*
Nein, das weiß ich nicht. Ich habe keine Ahnung.

Заменице

Личне заменице у номинативу, дативу и акузативу једнине и множине (рецептивно и продуктивно).

Er heißt Peter. Wann besuchst du uns?Wie geht es Ihnen?

Придеви

Описни придеви у саставу именског предиката, а само изузетно у атрибутивној функцији (рецептивно).

Sie ist Lehrerin. Du bist nicht da. Eristgroß.

Придеви у компаративу и суперлативу:

– правилне поредбене облике *billig, billiger, der (die, das) billigste*

– неправилне поредбене облике (*gut/besser/der (die, das) beste; lang/länger/der (die, das) längste).*

Придеви изведени од имена града (*Belgrader, Hamburger*).

Предлози

Предлози са дативом, акузативом и дативом и акузативом који се користе:

а) За означавање положаја у простору – *auf dem Tisch, unter dem Stuhl, zwischen den Bänken, hinter der Schule, vor dem Theater, dem Kino gegenüber.*

б) За правац кретања – *zum Arzt, nach Deutschland, in die Stadt.*

в) За време – *vor dem Essen, nach der Schule, während der Stunde.*

д) За порекло – *aus der Schweiz.*

ђ) За средство – *mitdemTaxi.*

е) За намену – *furKinder.*

Прилози и прилошке одредбе (рецептивно и продуктивно):

а) За време – *gestern, vor einer Woche, letztes Jahr, morgen.*

б) За место и правац кретања – *da hinten, geradeaus, nach links.*

в) За начин – *zufällig*.

г) За учесталост – *oft, einmal, jeden Tag, zweimal im Monat, üblich*.

Глаголи (потврдне, упитне и одричне облике) у следећим временима:

а) презент слабих и јаких глагола; презент најфреквентнијих глагола са наглашеним и ненаглашеним префиксима, презент модалних глагола (рецептино и продуктивно);

б) претерит помоћних и модалних глагола;

в) перфект слабих и најфреквентнијих јаких глагола; перфект најфреквентнијих глагола са наглашеним и ненаглашеним префиксима;

г) футур;

д) конјунктив претерита за постављање учтивих питања и изражавање жеље (без граматичких објашњења) – *Möchtest du einen Apfel? Möchtest duheute mit mir ins Kino gehen?*

ђ) глаголи са предложном допуном – *warten auf, hoffen auf, sich freuen über/auf;*

е) повратни глаголи – *sich waschen, sich die Hände waschen.*

Бројеви

Основни преко 1000 .
Редни бројеви до 31.
Казивање времена по часовнику.

Реченица:

а) Основне реченичне структуре у потврдном, одричном и упитном облику.

б) Везници за напоредне реченице (рецептивно и продуктивно): *und, aber, oder, denn.*

Er lernt Deutsch, denn er möchte in Berlin studieren. Er hat einen Führerschein aber er fährt nicht.

г) Везници за зависно-сложене реченице (*dass, ob, w-..., weil, obwohl,wenn*). (рецептино и продуктивно). Реченични оквир.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Други страни језик се учи од петог до десетог разреда са фондом од једног часа недељно. С обзиром на знатно мањи број часова, али уважавјући услове у којима се реализује настава (мали број ученика), програм је конципиран у облику двогодишњих модула. Они омогућавају флексибилније савладавање постављеног циља преко оперативних задатака. У зависности од карактера групе, њихове мотивације и постигнућа, наставник може да организује наставу другог страног језика одређујући темпо и облике рада.

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима интересантним за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери; говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке, укључујући њене културолошке и васпитне елементе, као и елементе који воде што бољој социјализацији ученика;
- битно је значење језичке поруке;
- наставник и даље ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним ***релативним*** критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- у циљу унапређивања квалитета и квантитета језичког материјала, настава страног језика заснива се и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти

и аудио-материјал), као и решавањем, мање или више, сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја циљаним и осмишљеним учествовањем у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- уџбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичног материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто;

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника/активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди, али и активности у вези са радом у учионици – цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).
2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по уогама, симулације итд.).
3. Мануелне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.).
4. Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.).
5. Игре примерене узрасту.
6. Певање у групи.
7. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...).
8. Решавање „текућих проблема“ у разреду, тј. договори и мини-пројекти.
9. Цртање по диктату, израда сликовног речника.

10. „Превођење“ исказа у гест и геста у исказ.
11. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или именовање наслова.
12. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).
13. Разумевање писаног језика:
    - уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...),
    - препознавање везе између група слова и гласова,
    - одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор,
    - извршавање прочитаних упутстава и наредби.
14. Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије – игру, песму, драмски израз, ликовни израз.
15. Писмено изражавање:
    - повезивање гласова и групе слова,
    - замењивање речи цртежом или сликом,
    - проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење „уљеза“, осмосмерке, укрштене речи, и слично),
    - повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама,
    - попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или слично, налепнице за кофер),
    - писање честитки и разгледница,
    - писање краћих текстова.

Елементи који се оцењујуне би требало да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако, оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спороводи тако да тежиште буде на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама. Елементи за проверу и оцењивање:

- разумевање говора,
- разумевање краћег писаног текста,
- усмено изражавање,
- писмено изражавање,
- усвојеност лексичких и синтаксичких садржаја,
- усвојеност граматичких структура,
- правопис,
- залагање ученика на часу,
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Начини провере и утврђивања усвојеног знања морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

МАТЕМАТИКА

Циљ и задаци

Циљ наставе *математике* у основној школи јесте: да ученици усвоје елементарна математичка знања која су потребна за схватање појава и зависности у животу и друштву; да оспособи ученике за примену усвојених математичких знања у решавању разноврсних задатака из животне праксе, за успешно настављање математичког образовања и за самообразовање; као и да доприносе развијању менталних способности, формирању научног погледа на свет и свестраном развитку личности ученика.

Задаци наставе *математике* јесу:

– стицање знања неопходних за разумевање квантитативних и просторних односа и законитости у разним појавама у природи, друштву и свакодневном животу;

– стицање основне математичке културе потребне за откривање улоге и примене математике у различитим подручјима човекове делатности (математичко моделовање), за успешно настављање образовања и укључивање у рад;

– развијање ученикове способности посматрања, опажања и логичког, критичког, аналитичког и апстрактног мишљења;

– развијање културних, радних, етичких и естетских навика ученика, као и математичке радозналости;

– стицање способности изражавања математичким језиком, јасност и прецизност изражавања у писменом и усменом облику;

– усвајање основних чињеница о скуповима, релацијама и пресликавањима;

– савлађивање основних операција с природним, целим, рационалним и реалним бројевима, као и усвајање основних својстава тих операција;

– упознавање најважнијих геометријских објеката – линија, фигура и тела, и разумевање њихових узајамних односа;

– оспособљавање ученика за прецизност у мерењу, цртању и геометријским конструкцијама;

– припрема ученика за разумевање одговарајућих садржаја природних и техничких наука;

– изграђивање позитивних особина ученикове личности, као што су систематичност, упорност, тачност, уредност, објективност, самоконтрола и смисао за самостални рад;

– стицање навика и умешности у коришћењу разноврсних извора знања.

ПРВИ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 111 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученици треба да:

– препознају, разликују и исправно именују облике предмета, површи и линија;

– посматрањем и цртањем упознају тачку и дуж и стекну умешност у руковању лењиром;

– на једноставнијим, конкретним примерима из своје околине уочавају односе између предмета по облику, боји и величини;

– успешно одређују положај предмета према себи и предмета према предмету;

– уочавају разне примере скупова, припадање елемената скупу и користе речи: „скуп“ и „елемент“, усвајајући значење везивањем за примере из природног окружења детета;

– науче да броје, читају, записују и упоређују бројеве до 100, као и да исправно употребљавају знаке једнакости и неједнакости;

– савладају сабирање и одузимање до 100 (без прелаза преко десетице), разумеју поступке на којима се заснивају ове операције, схвате појам нуле и уочавају њено својство у сабирању и одузимању, упознају термине и знаке сабирања и одузимања; науче да правилно користе изразе „за толико већи“ и „за толико мањи“;

– упознају (на примерима) комутативност и асоцијативност сабирања (без употребе ових назива);

– савладају таблицу сабирања и да до нивоа аутоматизације усвоје технику усменог сабирања једноцифрених бројева и одговарајуће случајеве одузимања;

– одређују непознати број у одговарајућим једнакостима искључиво путем „погађања“;

– успешно решавају текстуалне задатке (с једном и две операције) у оквиру сабирања и одузимања до 100 (помоћу састављања израза, као и обратно, да на основу датог израза умеју да састављају одговарајуће задатке);

– упознају метар и динар.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Предмети у простору и односи међу њима

Посматрање предмета: положај и величина предмета. Релације међу предметима: већи, мањи; лево, десно; испред, иза; испод, изнад; горе, доле, итд.

Предмети облика круга, правоугаоника и квадрата.

Линија и област

Крива и права линија. Затворена и отворена линија. Унутрашњост и спољашњост, речи *у, на* и *ван*. Спајање тачака правим и кривим линијама. Дуж. Употреба лењира.

Класификација предмета према својствима

Упоређивање предмета по дужини и боји.

Природни бројеви до 100

(**Десетица, бројеви 11-20, бројеви 21-100**)

Опис скупа навођењем чланова или својства. Члан скупа. Приказивање скупова. Бројање унапред и уназад и са прескоком. Скупови са различитим и скупови са истим бројем елемената.

Цифре, писање и читање бројева. Приказивање бројева помоћу тачака на бројевној правој. Упоређивање бројева. Знаци: <, >, =. Редни бројеви.

Сабирање и одузимање природних бројева: у првој десетици, у оквиру 20 (са прелазом преко десетице) и од 20 до 100 (без прелаза преко десетице); знаци + и -; речи: сабирак, збир, умањеник, умањилац, разлика, већи за, мањи за. Својства сабирања. Нула као сабирак и резултат одузимања.

Одређивање непознатог броја у најпростијим једнакостима у вези са сабирањем и одузимањем погађањем.

Простији задаци с применом сабирања и одузимања.

Мерење и мере

Динар. Метар и пара.

ДРУГИ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 111 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученици треба да:

– савладају сабирање и одузимање до 100;

– схвате множење као сабирање једнаких сабирака, упознају и користе термине и знак множења;

– упознају операцију дељења, користе термине и знак дељења;

– упознају (на примерима) комутативност и асоцијативност рачунских операција (без употребе ових назива);

– примењују својства нуле као сабирка, чиниоца и дељеника, а јединице као чиниоца и делиоца;

– савладају таблицу множења једноцифрених бројева и одговарајуће случајеве дељења;

– савладају множење и дељење у оквиру 100, упознају функцију заграде и редослед извођења рачунских операција;

– умеју да прочитају и запишу математичким симболима збир, разлику, производ и количник, као и да знају да одреде вредност израза са две операције;

– упознају употребу слова као ознаку за непознати број (односно, као замену за неки број) у најједноставнијим примерима сабирања и одузимања;

– знају да решавају текстуалне задатке с једном и две рачунске операције, као и једначине с једном операцијом;

– схвате појам половине;

– уочавају и стичу одређену спретност у цртању праве и дужи као и разних кривих и изломљених линија;

– уочавају и цртају правоугаоник и квадрат на квадратној мрежи;

– упознају и примењују мере за дужину (м, дм, цм) и време (час, минут, дан, седмица, месец).

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Природни бројеви до 100

Сабирање и одузимање природних бројева до 100 (с прелазом преко десетице). Комутативност и асоцијативност сабирања.

Множење и дељење природних бројева; знаци за множење и дељење (· , :); речи: чиниоци, производ, дељеник, делилац, количник. Нула и јединица као чиниоци; нула као дељеник. Комутативност и асоцијативност множења.

Изрази (две операције); заграде, редослед рачунских операција.

Слово као замена за неки број.

Одређивање непознатог броја у једнакостима типа: $x + 5 = 9$; $7 \cdot x = 35$; $x : 5 = 3$; $12 : x = 4$.

Појам половине.

Решавање једноставнијих задатака (највише две операције).

Геометријски облици

Предмети облика лопте, ваљка, квадра и коцке. Упоређивање предмета по облику, ширини, висини и дебљини.

Дуж, полуправа и права. Цртање разних кривих и изломљених линија. Отворена и затворена изломљена линија. Уочавање и цртање правоугаоника и квадрата на квадратној мрежи.

Мерење и мере

Мерење дужи помоћу метра, дециметра и центиметра. Мере за време: час, минут, дан, седмица – недеља, месец.

Однос између јединица упознатих мера.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 111 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученици треба да:

– савладају читање, писање и упоређивање природних бројева до 1000;

– упознају римске цифре (I, V, X, L, C, D, M) и принцип читања и писања бројева помоћу њих;

– успешно обављају све четири рачунске операције до 1000;

– упозната својства операција користе за рационалније (лакше) рачунање;

– упознају зависност резултата од компонената операције;

– знају да израчунају вредност бројевног израза са највише три операције;

– умеју да прочитају и запишу својства рачунских операција помоћу математичких симбола;

– знају да одреде вредност израза са променљивом (без употребе овог термина) за дату вредност променљиве;

– знају да решавају једноставније једначине у скупу бројева до 1000;

– упознају и правилно записују разломке чији је бројилац 1, а именилац мањи или једнак 10;

– успешно решавају текстуалне задатке;

– формирају представе о правој и полуправој;

– уочавају и умеју да цртају прав, оштар и туп угао;

– знају да цртају паралелне и нормалне праве, квадрат, правоугаоник, троугао и кружницу (помоћу лењира, троугаоника и шестара);

– стичу представе о подударности фигура (преко модела и цртања);

– знају да одреде обим правоугаоника, квадрата и троугла;

– упознају мерење масе тела и запремине течности, као и нове јединице за време (година, век).

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Блок бројева до 1000

Декадно записивање и читање бројева до 1000. Упоређивање бројева према њиховим декадним записима. Писање бројева римским цифрама.

Сабирање и одузимање бројева у блоку до 1000. Дељење са остатком у блоку бројева до 100 (укључујући и усмене вежбе). Множење и дељење троцифреног броја једноцифреним.

Изрази. Коришћење заграда и њихово изостављање. Својства рачунских операција и њихова примена на трансформисање израза и за рачунске олакшице.

Употреба знакова за скуп и припадност скупу: {}, $\in$.

Једноставније једначине у скупу бројева до 1000 (облика $x \pm 13 = 25$, $125 - x = 25$, $5 \cdot x = 225$, $x : 3 = 321$, $522 : x = 9$). Неједначине са сабирањем и одузимањем. Скуп решења неједначине.

Текстуални задаци.

Разломци облика $\frac{1}{n}, n \leq 10$.

Геометријски објекти и њихови међусобни односи

Кружница (кружна линија) и круг. Цртање помоћу шестара. Угао. Врсте углова - оштар, прав, туп. Паралелне и нормалне праве и њихово цртање помоћу обичног и троугаоног лењира.

Правоугаоник и квадрат. Троугао. Цртање ових фигура помоћу лењира и шестара.

Поређење и графичко надовезивање дужи. Обим правоугаоника, квадрата и троугла.

Мерење и мере

Милиметар и километар. Килограм. Литар. Година и век. Односи између мањих и већих јединица који остају у оквиру блока бројева до 1000.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 111 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученици треба да:

– успешно савладају читање и писање природних бројева у декадном бројевном систему;

– упознају скуп природних бројева;

– науче да природне бројеве приказују тачкама бројевне полуправе;

– умеју да читају и записују основна својства рачунских операција;

– упознају и уочавају зависност између резултата и компонената операције (на примерима);

– примењују упозната својства рачунских операција при трансформисању израза и у случају рачунских олакшица;

– знају да читају, састављају и израчунавају вредност израза са више операција;

– знају да решавају једноставније једначине и неједначине (упознатих облика) у скупу природних бројева;

– успешно решавају задатке дате у текстуалној форми;

– упознају разломке (наведене у програму), њихово читање, писање и значење, уз коришћење одговарајућих термина;

– знају да цртају мреже и праве моделе коцке и квадра;

– упознају јединице за површину и примењују их при израчунавању површине квадрата, правоугаоника, квадра и коцке.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Скуп природних бројева

Писање и читање природних бројева у декадном систему.

Бројевна полуправа.

Разломци облика $\frac{a}{b}, a < b, b \leq 10$.

Рачунске операције у скупу природних бројева и њихова основна својства (изражена формулом).

Зависност збира, разлике и производа од чланова.

Изрази са више операција.

Једначине и неједначине у скупу природних бројева.

Решавање текстуалних задатака.

Мерење и мере

Мере за површину.

Површина

Површина правоугаоника и квадрата. Површина коцке и квадра.

Напомена: Обавезна су два једночасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (4 часа).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Због специфичности школе предвиђен је мањи број часова за реализацију програма у односу на програм основне школе. Правилном организацијом наставе и добром припремом часа може се постићи реализација програма са мањим фондом часова. Одређени садржаји (Предмети у простору, Линија и област, Класификација предмета према својствима и Геометријски облици) могу се обрадити на интегрисаним часовима *математике* и *ликовне културе* и на тај начин се смањује време потребно за обраду и остварује корелација међу предметима. Утврђивање и понављање се може остварити и на часовима *физичког васпитања*: релације међу предметима (лево, десно; испред, иза; горе, доле), сабирање и одузимање (нпр. поновити вежбу 3 + 5 пута). При увођењу појмова половина, четвртина и осмина, као и појма паралелне праве, користити записе нота у нотном систему. Поред тога, значајно мањи број ученика у одељењу погодан је за примену различитих метода и облика рада и већи степен индивидуализације наставе.

Због лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог часова по темама:

Први разред

Предмети у простору и односи међу њима – 6 часова;
Линија и област – 9 часова;
Класификација предмета према својствима – 4 часа;
Природни бројеви до 100 – 88 часова;
Мерење и мере – 4 часа.

Други разред

Природни бројеви до 100 – 89 часова;
Геометријска тела и фигуре – 15 часова;
Мерење и мере – 7 часова.

Трећи разред

Блок бројева до 1000 – 84 часа;
Геометријске фигуре и њихови међусобни односи – 20 часова;
Мерење и мере – 7 часова.

Четврти разред

Скуп природних бројева – 84 часа;
Мерење и мере – 7 часова;
Површина – 20 часова.

Скупови. Елементарни скуповни појмови у I разреду схватају се као дидактички материјал (а не као логичко-појмовна основа) за наставу о бројевима. Формирање ових појмова треба заснивати на игри и практичној активности ученика (преко конкретних примера).

При издвајању група објеката, који се посматрају као самосталне целине, треба водити рачуна о томе да ученицима буде јасан кључ по којем је извршено издвајање и тиме у њиховој свести потпуно одређена реализација припадности. Да би именовање оваквих разноврсних целина и њихових објеката било једнообразно и да би се тиме подстицала апстракција, предвиђа се активна употреба речи скуп и елеменат, без покушаја да се идеја скупа учини експлицитном. Од трећег разреда треба користити симболе за скуп и припадност елемента скупу.

Графичко представљање разних стварних ситуација има важну улогу: истицање битног и занемаривање небитног и оспособљавање ученика за решавање проблемских задатака. Истовремено, тиме се остварују разна придруживања и подстиче развој идеје о функцији. Зато треба користити дијаграмске слике и рад са њима – спајање, преслагање елемената и сл.

Бројеви. Програм математике у разредној настави предвиђа да ученици поступно упознају бројеве природног низа и број нулу како би на крају IV разреда у потпуности савладали систем природних бројева и његова својства.

Издвајање различитих група објеката, по природи елемената и њиховом распореду, врши се пребројавање и записивање бројева цифрама (до 10). На тај начин се учи

„аритметичка азбука“ и истиче независност броја од природе елемената који се броје и њиховог распореда.

При бројању ученици упознају идеју пресликавања; узастопно бројање наводи их на откривање законитости формирања низа природних бројева. Већ приликом изучавања бројева прве десетице открива се како се формира сваки број.

При увођењу операција са бројевима треба изабрати погодне природне и дидактички припремљене ситуације које дају значење операцијама и бројевима уз истицање непроменљивости резултата.

У I и II разреду бројеви се везују за реалне групе објеката за које се везују и речи из природног језика (стадо, јато, гомила итд.), а паралелно се усваја значење универзалније речи „скуп“ и релацијског односа „члан скупа“. Излагање те теме дели се на дидактичке блокове. Из педагошких разлога, у почетку, препоручује се блок бројева до 5, који се збировима са компонентама до 5 и вредностима преко 5 шири на бројеве 6 до 10. Вредност збирова у том најмањем блоку одмах се види, па је акценат на вежбама правилног записивања израза и релација које се ту јављају. Блок бројева до 20 је природна целина затворена за збирове једноцифрених бројева. Акценат се ставља на методу прелаза преко 10 при сабирању и одузимању, а циљ је спонтано запамћивање таблица сабирања и одузимања.

Блок бројева до 100 формира се помоћу збирова десетица и јединица. После обраде операција сабирања и одузимања, уводе се операције множења и дељења. Овај блок је природна целина затворена за множење једноцифрених бројева. Замена места чинилаца и множење збира и разлике бројем користе за изградњу таблице множења ради њеног спонтаног запамћивања.

Програм предвиђа да се прво упознају својства операција, а затим, на тој основи, објасне начини рачунања. Тиме се повећава ефикасност наставе и ученицима знатно олакшава усвајање таблица сабирања и множења, као и формирање других рачунских умења. Исто тако, благовремено изучавање својстава операција и веза између њих подиже теоријски ниво целог рада из математике и потпуније открива смисао операције. Усвајање сваког својства операције пролази кроз неколико етапа: припремна вежбања, одговарајуће операције на одабраним примерима, формулисање својства, примена својства у одређивању вредности израза и начину рачунања, запис својства математичким језиком. Посебно је важно да се утврди како промене компонената рачунских операција утичу на резултат, као и да се укаже на значај ових чињеница у практичном рачунању. Тако, на пример, није довољно да ученици само знају да производ двају бројева не мења вредност ако се један од њих помножи неким бројем, а други подели тим истим бројем, већ то треба и да примене на конкретним примерима.

У I и II разреду операције се врше усмено, уз записивање одговарајућих израза и једнакости.

Поред писменог рачунања, у III разреду треба и даље поклањати пажњу усменом рачунању, јер оно често брже и једноставније доводи до резултата и има предност у практичном животу кад се рачуна с малим бројевима. Тако, на пример, уместо да ученици писмено израчунавају 8 x 39, много је брже и једноставније да усмено израчунавају 8 x 40, а затим одузму 8. За овакав рад неопходно је да ученици добро схвате својства рачунских операција. Ово ће бити остварено тек када ученицима постане потпуно јасна зависност између компонената рачунских операција. Дељење једноцифреним бројем, са и без остатка, заокружује минимум садржаја обавезних за усмено рачунање.

При изучавању операција треба предвидети довољан број вежбања, како би ученици изградили сигурност и спретност усменог и писменог рачунања. Сама та техника, међутим, није довољна. Тек разумевањем шта која рачунска операција представља у

конкретним задацима, односно свесно одлучивање, а не нагађање када коју операцију треба применити, претвара ту технику у стварно, а не формално знање.

Бројевне изразе треба обрађивати упоредо са увежбавањем рачунских операција. Треба инсистирати на томе да ученици текстуално записане задатке приказују бројевним изразима и да речима исказују бројевне изразе, односно да их читају. Оваквим начином обрађивања бројевних израза ученици се сигурно сналазе у редоследу рачунских операција и лако схватају значај заграда у задацима.

Почеци формирања математичког језика. Слово у својству математичког знака појављује се већ у II разреду. Њиме се замењују разни симболи за записивање непознатог броја (тачка, цртица, квадратић) при решавању задатака облика: „Ако замишљеном броју додамо 5, онда добијемо 9. Који је број замишљен?“.

Код ученика се поступно изграђује представа о променљивој, при чему слово наступа у својству симбола променљиве. Ученици, најпре, одређују вредности најпростијих израза (облика: $a + 3$, $b - 4$, $a + b$, $a - b$) за различите бројевне вредности променљивих које у њима фигуришу. Касније постепено упознају сложеније изразе.

Програм предвиђа да се једначине решавају паралелно са вршењем одговарајућих рачунских операција. Решавање једначина у II разреду заснива се на познавању рачунских операција и њихове међусобне повезаности. При решавању једначина с непознатим елементом множења и дељења треба узимати само примере с целобројним решењима.

Паралелно са случајевима једнакости двају израза, у III разреду ученици упознају и случајеве неједнакости, који дозвољавају не само увођење многих разноврсности у систем вежбања, него и упознавање нових случајева када постоји само неки одређени број вредности непознате које задовољавају постављени услов (нпр. одређујући вредност непознате за коју је истинит запис $a + 4 < 8$, ученици се уверавају да у њима познатом скупу бројева датим условима удовољавају само вредности 0, 1, 2, 3). Треба разматрати и случајеве када ниједан број из познатог скупа бројева не испуњава задате услове (на пример: Одредити вредности слова за које је истинит запис: $a + 5 < 5$ и сл.). Код решавања неједначина у разредној настави, треба користити начин „погађања“ на погодно одабраним примерима. Исто тако, уз дату неједначину, треба посматрати и одговарајућу једначину, а затим на основу решења једначине одредити скуп решења дате неједначине.

Једначине и неједначине пружају велике могућности за још потпуније сагледавање својстава рачунских операција и функционалне зависности резултата операције од њених компонената.

Када одређени број задовољава (не задовољава) дату једначину или неједначину, онда то ученици треба да исказују и записују речима „тачно“ („нетачно“) или на неки други, краћи начин.

Идеја функције. Идеја функције прожима све програмске садржаје, почевши од формирања појма броја и операције. Највећи значај на овом плану придаје се откривању идеје пресликавања (нпр. свакој дужи, при одређеној јединици мерења, одговара један одређени број итд.). Изграђивању појма пресликавања помаже увођење таблица и дијаграма. Таблице треба користити почев од I разреда. На пример, у виду таблице прегледно се може записати решење задатка: „У двема кутијама налази се укупно 8 оловака. Колико оловака може бити у једној, а колико у другој кутији?“ При томе, ученици уочавају све односе (у првој кутији број оловака повећава се за 1, у другој се смањује за 1, а укупан број оловака у обе кутије се не мења).

Таблични начин изражавања пресликавања користи се за утврђивање промене резултата операција у зависности од промене једне од компонената, као и за установљавање пропорционалности промена појединих елемената операције.

У процесу систематског рада с таблицама ученици овладавају самим начином коришћења таблица за утврђивање одговарајућих зависности између података (величина) што је, само по себи, посебно важно.

Откривању идеје функције доприносе и разноврсна вежбања с бројевним низовима. На пример, може се дати задатак: „Продужити низ 10, 15, 20... Који ће број бити у низу на осмом месту? Да ли је у датом низу број 45? На којем ће месту у датом низу бити број 55 ?“

Текстуални задаци. Текстуални задаци представљају средство повезивања наставе математике са животом. Ученици у разним животним ситуацијама уочавају одговарајуће математичке релације и обратно – математичке апстракције примењују у одговарајућим животним односима. У процесу решавања задатака ученици изграђују вештине које су им неопходне у животу.

При решавању текстуалних задатака у I разреду треба навикавати ученике да решавање записују у виду бројевног израза, с тим што се изоставља именовање података (то даје могућност да се према једном истом изразу састављају задаци различитог конкретног садржаја и да тако ученици увиђају да се различити задаци решавају једном истом операцијом). У II разреду решавају се задаци са словним подацима, што још више помаже ученицима да схвате да се једном истом операцијом могу решити задаци с различитим конкретним садржајем. У III и IV разреду разматрају се једноставни задаци који се односе на откривање узајамних веза између директних и обратних операција (задаци за одређивање непознате компоненте). Сложене задатке треба решавати поступно, према њиховој компликованости: прво задатке с две, па затим с три и, на крају, са више операција.

Употреба израза предвиђа се и при решавању сложених задатака. При решавању задатака с претходним састављањем израза пажња се усредсређује на анализу услова задатака и састављање плана његовог решења. У структури израза приказује цео ток решења задатака: операције које треба обавити, бројеви над којима се обављају операције и редослед којим се извршавају те операције.

Састављање израза представља добру припрему за састављање најпростијих једначина према услову задатка. У свакој конкретној ситуацији задатке треба решавати најрационалнијим начином, уз употребу дијаграма, схема и других средстава приказивања. Неопходно је такође да ученик претходно процењује резултат и да проверава тачност самог резултата. Провери треба посвећивати велику пажњу; указати ученицима на њену неопходност, на разне начине проверавања и навикавати их да самостално врше проверу резултата.

Геометријски садржаји. Садржај програма у области геометрије можемо поделити на геометрију облика и на геометрију мерења (мерење дужи, површи, тела). Изучавање садржаја из геометрије повезује се с другим садржајима почетне наставе *математике.* Користе се геометријске фигуре у процесу формирања појма броја и операција с бројевима; и обратно, користе се бројеви за изучавање својства геометријских фигура. На пример: комутативно својство множења приказује се на правоугаонику који је растављен на једнаке квадрате, задаци о кретању илуструју се на дужима, појам разломка уводи се помоћу дељења дужи и круга на једнаке делове; дистрибутивно својство множења илуструје се израчунавањем обима правоугаоника (или површине правоугаоника подељеног на два мања правоугаоника), итд.

Ученици, најпре, упознају облике геометријских тела, што им је приступачније од основних геометријских појмова. Затим упознају различите најпростије геометријске фигуре: линије, тачку и дуж, а тек онда добијају прве представе о правоугаонику и квадрату, углу, троуглу, кругу, правој и равни, квадру, коцки и неким њиховим својствима.

Почетна настава геометрије мора бити експериментална, тј. најпростије геометријске фигуре и нека њихова својства упознају се преко разноврсних модела фигура у току посматрања, цртања, резања, пресавијања, мерења, процењивања, упоређивања, поклапања итд. При томе, ученици уочавају најбитнија и најопштија својства одређених фигура која не зависе од времена, материјала, боје, тежине и др. Тако ученици стичу елементарне геометријске представе, апстрахујући небитна конкретна својства материјалних ствари.

Иако основу наставе геометрије у млађим разредима чине организовано посматрање и експеримент, ипак је неопходно да се ученици навикавају, у складу са узрастом, не само да посматрају и експериментишу већ да и све више расуђивањем откривају геометријске чињенице, како би се створила основа за шире и дубље изучавање геометријских фигура и њихових својстава у наредним разредима.

Мерење и мере. За упознавање метарског система мера треба користити очигледна средства и давати ученицима да мере предмете из околине (у учионици, школском дворишту, код куће итд.). Исто тако, неопходно је и да ученици вежбају да процењују (нпр. раздаљину између два предмета, масу и сл.), па да по завршеном мерењу израчунавањем утврде колику су грешку направили. Приликом обраде мера за површину треба користити моделе у величини квадратног метра, квадратног дециметра, квадратног центиметра као и цртеже ових модела. Мере за површину треба обрађивати упоредо са одговарајућим садржајима из геометрије.

Претварање јединица у мање и веће јединице треба показивати и увежбавати на примерима, али у задацима не треба претеривати с великим бројем разних јединица. Благовременим увођењем метарског система мера изостаје потреба да се вишеимени бројеви издвајају у посебан одељак, односно рачунске операције са вишеименим бројевима треба изводити упоредо с рачунањем с природним бројевима на тај начин што ће се вишеимени бројеви претварати у једноимене бројеве најнижих јединица.

ПЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци

Ученике треба оспособити да:

- формирају и графички приказују скупове и њихове подскупове;
- изводе скуповне операције и правилно употребљавају одговарајуће ознаке;
- правилно користе речи „и“, „или“, „не“, „сваки“, „неки“;
- разликују геометријске објекте (праву, дуж, полуправу, раван, кружницу, круг, угао и др.);
- разликују основне врсте углова (суседни, упоредни, унакрсни, комплементни, суплементни, углови на трансверзали, углови са паралелним крацима) и примењују њихове односе;
- упознају дељивост природних бројева и основна правила дељивости;

- одреде најмањи заједнички садржалац и највећи заједнички делилац;
- читају и записују разломке, преводе децимални број у разломак и обрнуто;
- упореде разломке и представе их на бројевној правој;
- читају, састављају и израчунају вредности једноставнијих бројевних израза;
- реше једноставније једначине и неједначине с разломцима;
- реше једноставан реалан проблем користећи бројевни израз, линеарну једначину или неједначину;
- уоче осно симетричну фигуру, њену осу симетрије и симетрично преслика тачку, дуж и једноставнију фигуру и конструишу симетралу дужи и симетралу угла.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Скупови

Скуп, елементи, подскуп, једнакост скупова, празан скуп (с одговарајућим знацима).

Венови дијаграми.

Скуповне операције: унија ($\cup$), пресек ($\cap$), разлика (\). Речи: „и“, „или“, „не“, „сваки“, „неки“.

Основни геометријски објекти

Права, дуж, полуправа, раван.

Изломљене линије; области.

Кружница (кружна линија), круг. Кружница и права; тетива и тангента.

Угао

Угао (појам, елементи, обележавање).

Централни угао; кружни лук и тетива. Преношење углова.

Врсте углова (опружен, прав, оштар, туп, пун угао).

Упоређивање углова.

Мерење углова (јединице: степен, минут, секунд; угломер).

Сабирање и одузимање углова.

Појам комплементних и суплементних углова.

Суседни, упоредни и унакрсни углови.

Паралелне праве с трансверзалом и углови које оне чине.

Углови с паралелним крацима.

Дељивост бројева

Дељење у скупу $\boldsymbol{N}_0$ (једнакост $a=bq+r,\ 0\leq r<b$).

Појам дељивости; чиниоци и садржаоци природног броја.

Дељивост декадним јединицама. Дељивост са 2, 5, 3. Дељивост са 4 и 9.

Прости и сложени бројеви. Растављање природних бројева на просте чиниоце.

Заједнички делилац и највећи заједнички делилац. Заједнички садржалац и најмањи заједнички садржалац.

Разломци

Појам разломка облика $\frac{a}{b}$. Проширивање и скраћивање разломака.

Упоређивање разломака.

Децимални запис разломка. Превођење децималног записа разломка у запис облика $\frac{a}{b}$ $(a, b \in \boldsymbol{N})$. Заокругљивање бројева.

Придруживање тачака бројевне полуправе разломцима.

Основне рачунске операције с разломцима (у оба записа – обичном и децималном) и њихова својства. Изрази.

Једначине и неједначине у скупу позитивних рационалних бројева.

Аритметичка средина.

Размера и њене примене (алгебарска и геометријска интерпретација).

Осна симетрија

Осна симетрија у равни. Симетричне тачке; симетричност двеју фигура у односу на праву. Оса симетрије фигуре.

Симетрала дужи и симетрала угла; конструкције.

Напомена: Обавезна су два једночасовна школска писмена задатка годишње (са исправкама 4 часа).

ШЕСТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци

Ученике треба оспособити да:

- прочитају, запишу, упореде и представе на бројевној правој целе и рационалне бројеве;
- одреде супротан број, апсолутну вредност и реципрочну вредност рационалног броја;
- изводе основне рачунске операције у скуповима $\boldsymbol{Z}$ и $\mathbf{Q}$, уз коришћење њихових својстава;
- читају и састављају разне једноставније изразе са рационалним бројевима и израчунају њихову бројевну вредност;
- решавају једноставније једначине и неједначине у скупу рационалних бројева;
- примене проценте у реалним ситуацијама;
- разликују и класификују троуглове односно четвороуглове на основу њихових својстава;
- утврде да ли су два троугла подударна на основу ставова подударности и конструишу троугао односно четвороугао на основу задатих елемената (странице и углови);
- израчунају површину троугла и четвороугла користећи образац или разложиве и допунске једнакости.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Цели бројеви

Појам негативног броја. Скуп целих бројева (***Z***). Цели бројеви на бројевној правој.

Супротан број. Апсолутна вредност целог броја. Упоређивање целих бројева.

Основне рачунске операције с целим бројевима и њихова својства.

Рационални бројеви

Скуп рационалних бројева (***Q***). Приказивање рационалних бројева на бројевној правој. Уређеност скупа ***Q*.**

Рачунске операције у скупу ***Q*** и њихова својства.

Изрази с рационалним бројевима.

Једначине и неједначине упознатих облика - решавање и примена.

Проценат и примене.

Троугао

Троугао; однос страница, врсте троуглова према страницама. Углови троугла, збир углова, врсте троуглова према угловима. Однос између страница и углова троугла.

Конструкције неких углова (60°, 120°, 30°, 90°, 45°).

Подударност троуглова (интерпретација). Основна правила о подударности троуглова; закључивање о једнакости аналогних елемената. Основне конструкције троуглова.

Описана кружна линија око троугла и уписана у њега, висина и тежишна дуж. Четири значајне тачке у троуглу и њихова конструкција.

Четвороугао

Четвороугао; врсте четвороуглова (квадрат, правоугаоник, паралелограм, ромб, трапез, делтоид); углови четвороугла.

Паралелограм, својства; појам централне симетрије. Врсте паралелограма; правоугли паралелограми. Конструкције паралелограма.

Трапез, својства, средња линија; врсте трапеза, једнакокраки трапез. Основне конструкције трапеза.

Површина четвороугла и троугла

Појам површине фигуре – површина правоугаоника.

Једнакост површина фигура. Површина паралелограма, троугла, трапеза. Површина четвороугла с нормалним дијагоналама.

Напомена: Обавезна су два једночасовна школска писмена задатка годишње (са исправкама укупно 4 часа).

СЕДМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Оперативни задаци

Ученике треба оспособити да:

- израчунају степен и квадратни корен датог броја и примене одговарајућа својства операција;
- одреде приближну вредност броја $\sqrt{a}$ ($a \in \boldsymbol{Q}$, $a > 0$);
- одреде бројевну вредност једноставнијег израза са реалним бројевима;
- на основу реалног проблема поставе и реше једноставнију једначину и неједначину са једном непознатом;
- изводе основне рачунске операције с полиномима, као и друге идентичне трансформације ових израза;
- примене Питагорину теорему;
- познају најважнија својства многоугла и круга; конструишу правилне многоуглове (са 3, 4, 6 и 8 страница);
- примене обрасце у вези с многоуглом и кругом;
- одреде положај тачке у координатном систему и примене координатни систем у реалном контексту;
- примене директну и обрнуту пропорционалност при решавању реалног проблема;
- уоче сличне троуглове и примене пропорционалност страница сличних троуглова на решавање реалних проблема;
- користе елементе дедуктивног закључивања.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Реални бројеви

Квадрат рационалног броја.

Решавање једначине $x^2 = a$, $a > 0$; постојање ирационалних бројева (на пример решења једначине $x^2=2$). Реални бројеви и бројевна права.

Квадратни корен, једнакост $\sqrt{a^2} = |a|$.

Децимални запис реалног броја; приближна вредност реалног броја. Основна својства операција с реалним бројевима.

Питагорина теорема

Питагорина теорема. Важније примене Питагорине теореме.

Цели и рационални алгебарски изрази

Степен чији је изложилац природан број; операције са степенима; степен производа, количника и степена.

Алгебарски изрази. Полиноми и операције (мономи, сређени облик, збир, разлика, производ полинома).

Операције с полиномима (трансформације збира, разлике и производа полинома у сређени облик полинома). Квадрат бинома и разлика квадрата и примене.

Растављање полинома на чиниоце.

Многоугао

Многоугао – појам и врсте. Збир углова многоугла. Број дијагонала многоугла. Правилни многоуглови (појам, својства, конструкције). Обим и површина многоугла.

Зависне величине и њихово графичко представљање

Правоугли координатни систем у равни.

Пропорција. Примери практичне примене директне и обрнуте пропорционалности (пропорционална подела суме, проценти и др.).

Круг

Централни и периферијски угао у кругу.

Обим круга, број π. Дужина кружног лука.

Површина круга, кружног исечка и кружног прстена.

Сличност

Пропорционалне величине. Троуглови са једнаким угловима – слични троуглови – и пропорционалност њихових страница. Примене сличности.

Напомена: Обавезна су два једночасовна школска писмена задатка годишње (са исправкама 4 часа).

ОСМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Оперативни задаци

Ученике треба оспособити да:

- уоче и примене сличност троуглова у геометрији и реалним ситуацијама;
- решавају линеарне једначине, неједначине и системе линеарних једначина с једном и две непознате на основу еквивалентних трансформација и решења тумаче графички;
- одговарајуће текстуалне задатке изразе математичким језиком и реше их користећи једначине;
- уоче функционалне зависности и приказују их на различите начине, тј. да схвате појам функције и њеног графика;
- цртају и читају график линеарне функције;
- тумаче податке представљене различитим дијаграмима и табелама;
- састављају табеле и цртају одговарајуће графиконе разних стања, појава и процеса; израчунају медијану;
- уоче међусобне односе тачака, правих и равни у простору;
- одреде пројекције тачке, дужи и праве на раван;
- користе и примене формуле за израчунавање површине и запремине правилне призме, пирамиде, ваљка, купе и лопте;
- примењују елементе дедуктивног закључивања.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Сличност троуглова

Талесова теорама. Сличност троуглова, примена сличности на правоугли троугао.

Тачка, права и раван

Однос тачке и праве, тачке и равни. Елементи који одређују положај праве и равни. Односи правих; мимоилазне праве. Односи праве и равни, нормала на раван, растојање тачке од равни. Односи две равни.

Ортогонална пројекција на раван (тачке, дужи и праве).

Полиедар.

Линеарне једначине и неједначине с једном непознатом

Линеарна једначина. Еквивалентност једначина.

Решавање линеарних једначина с једном непознатом.

Линеарна неједначина. Еквивалентност неједначина. Решавање једноставнијих примера линеарних неједначина с једном непознатом.

Примена.

Призма

Призма: појам, врсте, елементи.

Мрежа призме. Површина призме: површина праве четворостране, правилне тростране и правилне шестостране призме.

Запремина призме. Запремина призме: праве четворостране призме, правилне тростране и правилне шестостране призме; маса тела.

Пирамида

Пирамида; појам, врсте, елементи.

Мрежа пирамиде. Површина пирамиде; израчунавање површине четворостране, правилне тростране и правилне шестостране пирамиде.

Запремина пирамиде. Запремина четворостране пирамиде, правилне тростране и правилне шестостране пирамиде.

Линеарна функција

Линеарна функција. График линеарне функције; нула функције. Имплицитни облик задавања линеарне функције. Цртање и читање графика линеарних функција.

Графичко представљање података

Представљање зависних величина табеларно и у координатном систему. Графичко представљање статистичких података у облику дијаграма (стубичастих, кружних,...). Рачунање средње вредности имедијане. Поређење вредности узорка са средњом вредношћу.

Системи линеарних једначина с две непознате

Појам линеарне једначине с две непознате. Појам система од две линеарне једначине с две непознате. Еквивалентност система линеарних једначина. Решавање система методом замене и методом супротних коефицијената; графички приказ решавања. Разноврсни примери примене система линеарних једначина у решавању реалних проблема.

Ваљак

Ваљак и његови елементи. Мрежа ваљка. Површина и запремина правог ваљка.

Купа

Купа и њени елементи. Мрежа купе. Површина и запремина праве купе.

Лопта

Појам лопте и сфере. Пресеци лопте (сфере) и равни. Површина и запремина лопте.

*Напомена***:** Обавезна су два једночасовна школска писмена задатка годишње (са исправкама 4 часа).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Због специфичности школе предвиђен је мањи број часова за реализацију програма у односу на програм основне школе. Правилном организацијом наставе и добром припремом часа може се постићи реализација програма са мањим бројем часова. Значајно мањи број ученика у одељењу погодан је за примену различитих метода и облика рада и већи степен индивидуализације наставе. При обради тема које садрже бројевне и алгебарске изразе, једначине и неједначине тежиште треба да буде на сврси и суштини трансформација, а не на раду са компликованим изразима и једначинама. У задацима из геометрије задржати се на једноставнијим конструкцијама и доказима. На часовима предвиђеним за вежбање и утврђивање предвидети што већи број задатака који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација.

Због лакшег планирања наставе саставни део упутства је оријентациони предлог броја часова по темама за сваки разред.

Пети разред

Скупови – 8 часова;
Основни геометријски објекти – 5 часова;
Угао – 10 часова;
Дељивост бројева – 8 часова;
Разломци – 33 часова;
Осна симетрија – 6 часова.

Скупови. Настава о скуповима у V разреду треба да представља известан корак напред у односу на оно што је ученицима већ познато. Потребно је на разноврсним примерима користити одговарајуће симболе (знаке) и уочавати законитости скуповних операција уз помоћ Венових дијаграма. На одговарајућим примерима треба илустровати употребу речи: *сваки, неки, или, и, не, следи*. При раду с дијаграмима ове речи ће се везивати за скуповне операције и релације. Задржати се на два скупа.

Основни геометријски објекти. Геометријски објекти се развијају као идеје које настају у процесу опажања модела реалног света, као и путем њиховог представљања геометријским сликама. Треба напоменути да се под појмовима „круг“ и „многоугао“ подразумевају делови равни које чине граничне линије с њиховим унутрашњим областима.

Угао. Угао треба схватити као део равни који чине две полуправе са заједничком почетном тачком заједно с облашћу између њих. Без фиксирања јединице мере треба показати како се упоређују дати углови и како се они класификују. Однос између централног угла и одговарајућег лука, односно тетиве, треба утврдити експериментално („преношењем"). Дефинисати праве углове као углове једнаке својим упоредним угловима. Истаћи чињеницу да краци правог угла одређују нормалне праве.

Коришћењем односа углова које чини пар паралелних правих с трансверзалом, изводити односе углова с паралелним крацима. Не треба уводити посебне називе за парове неких углова уз трансверзалу паралелних правих (сагласни, супротни и наизменични).

Дељивост бројева. Подсетити да дељење у скупу природних бројева без остатка није увек могуће. Објашњавајући релацију $a = bq + r$, $0 \leq r < b$, где је a дељеник, b делилац, q количник, а p остатак, добро подвући значај неједнакости $0 \leq r < b$. Увести појам дељивости, чинилаца и садржалаца природног броја.

Ученици треба добро да овладају правилима дељивости, појмовима прост и сложен број, растављањем природних бројева на просте чиниоце и одређивањем НЗД и НЗС због примене код разломака.

Разломци. Разломци су основна тема у V разреду и неопходно је да је ученици добро савладају. Највећу пажњу посветити операцијама с разломцима и децималним записима бројева.

Раније су ученици упознали разломак као део целине, а сада се овај појам проширује: разломак се уводи и као количник два природна броја, а затим и као размера. Упоређивање разломака и основне операције с њима важно је обављати упоредо у обичном и децималном запису. Увежбавати и истицати својства ових операција. Код операција с тзв. мешовитим бројевима довољно је узимати само најпростије случајеве и избегавати гломазне разломке.

Илустровање операција на бројевној правој (полуправој) повећава степен разумевања и свесног усвајања ових сложених садржаја за ученике петог разреда.

Одговарајућим једначинама и неједначинама треба посветити довољну пажњу. Водити рачуна о ограничењима (нпр. $0 \leq x + a < b$).

Важно је правилно формирање и разумевање појма размере (преко упоређивања истоимених величина). Оспособити ученике за њено коришћење у пракси: при цртању и читању разних планова, карата, графикона; при одређивању растојања (коришћењем мапа или слично); при решавању проблема поделе у датој размери (и ништа више) и при повећавању и смањивању слика (геометријских и других). Обраду ових садржаја подредити практичном циљу, уз повезивање с већ упознатим садржајима *математике* и других области (*географија, техничко образовање, ликовно васпитање* и др.).

Реализација свих садржаја ове теме треба у највећој мери да буде повезана с решавањем разних практичних проблема.

Осна симетрија. Битни садржаји које обухвата ова тема су: илустровање осне симетрије уз помоћ модела, коришћењем природних ситуација и квадратне мреже (као уводни корак), уочавање својстава која остају непромењена, конструкција осно-симетричних тачака и фигура, конструкције симетрале дужи и симетрале угла, као и неке њихове једноставније примене.

Шести разред

Цели бројеви – 9 часова;
Рационални бројеви – 26 часова;
Троугао – 15 часова;
Четвороугао – 10 часова;
Површина четвороугла и троугла – 10 часова.

Цели бројеви. Проширивањем система $\boldsymbol{N_0}$, природних бројева са нулом, настаје систем целих бројева $\boldsymbol{Z}$, као скуп који је проширен негативним целим бројевима и на који се, са $\boldsymbol{N_0}$, такође, проширује значење операција и релација. Дидактичка мотивација да се крене са овим проширењем као првим, а не да се одмах иде на проширење до скупа $\boldsymbol{Q}$ рационалних бројева, састоји се у томе што је то проширење једноставније и што су интерпретације на бројевној правој јасније. С друге стране, прстен $\boldsymbol{Z}$ целих бројева је значајна математичка структура сама по себи, па и ту његову аутономност треба имати у виду.

Први корак у овом проширењу чини додавање негативних целих бројева скупу $\boldsymbol{N_0}$, а природни бројеви у том ширем скупу слове као позитивни цели бројеви. Уз то треба истаћи значење тих бројева које они имају на разним скалама (термометарској, табли лифта, итд.).

Поређење целих бројева ослања се интуитивно на њиховом представљању тачкама на бројевној правој и прати представу о распореду тих тачака. Уз ту представу иде и она о усмереној дужи као „ходу“ од тачке нула до тачке која представља тај број. Термин „усмерена дуж“ не треба користити јер то представљање остаје на нивоу графичких техника.

Сабирање у скупу $\boldsymbol{Z}$ увести као настављање усмерених дужи. После рада са конкретним примерима прелази се на дефинисање збира издвајањем типичних примера.

Обрадити и законе комутативности и асоцијативности сабирања. Одузимање у систему $\boldsymbol{Z}$ дефинише се као сабирање са супротним бројем, па је потребно истаћи да је сада, у овом систему, та операција увек изводљива.

После изградње система $(\boldsymbol{Z}, +)$ – адитивне групе целих бројева, прелази се на увођење множења и изградњу система $(\boldsymbol{Z}, +, \cdot)$ – прстена целих бројева. Прво се дефинише множење са позитивним бројем, које се схвата као поновљено сабирање. Затим се осмишљава множење са -1, као преусмеравање дужи (тј. као симетрија у односу на тачку 0). Множење са -n уводи се као преусмеравање и повећање апсолутне вредности n пута.

Својства комутативности и асоцијативности множења изводе се на основу ове дефиниције. увек треба прво обрадити конкретне примере множења, а након тога увести наведене опште формулације. На сличан начин треба извести дистрибутивни закон.

На крају ове теме треба дати преглед основних својстава (која истичу структуру уређеног прстена) користећи a, b, c као ознаке за променљиве (а не оне којима се истиче знак целог броја).

Рационални бројеви. Проширење скупа $\boldsymbol{Q_+}$ позитивних рационалних бројева уводи се на потпуно аналоган начин као и проширење скупа $\boldsymbol{N_0}$, при чему се треба позивати на одговарајуће поступке примењене у случају конструкције система $\boldsymbol{Z}$ и тиме скраћивати излагање. Дељење у систему рационалних бројева $\boldsymbol{Q}$ уводи се као множење реципрочним бројем, па треба истаћи да је сад та операција увек изводљива (сем дељења са 0, кад треба рећи да такво дељење нема смисла). На крају, систематизују се основна својства карактеристична за систем $\boldsymbol{Q}$ као за структуру која је уређено поље.

Једначине и неједначине обрадити након обраде скупа рационалних бројева, јер је тек у овом скупу решавање изводљиво без познатих ограничења. При решавању једначина

и неједначина користити везе рачунских операција. Узети у обзир да код сложенијих примера променљива треба само једанпут да фигурише (на пример $3\cdot(7x - 4) = 25$ и сл.). Приликом обраде ове теме акценат треба да буде на решавању проблемских задатака, како би се ученици оспособили за примену једначина и неједначина у свакодневном животу.

Процентима треба посветити посебну пажњу као начину исказивања количинских односа који се јављају у свакодневној употреби. Не треба, међутим, од тог стварати „процентни рачун“, изводећи и памтећи посебна правила и обрасце. Једноставно, проценте треба схватити као разломке са имениоцем 100, а ученици треба да науче значење израза као што су „чини 60%“, „снижено за 7%“, „производња је повећана за 12,5%“ итд.

Геометрија. Геометријске фигуре: троугао, квадрат, правоугаоник, ромб, паралелограм, трапез и четвороугао дефинисати истицањем њихових карактеристичних својстава. Треба истицати и логичку класификацију ових фигура (квадрат је правоугаоник, правоугаоник је паралелограм). У класи троуглова, увести релацију подударности изражавајући је преко једнакости елемената – страна и углова троугла. Извести једноставна тврђења о збиру углова у троуглу и спољашњем углу троугла, о висини као симетрали једнакокраког троугла, о односу страна и углова троугла.

Користити подударност за извођење својстава појединих врста четвороуглова: једнакост дијагонала правоугаоника, нормалност дијагонала код ромба, узајамно половљење дијагонала паралелограма и сл. Пошто ће ово бити први примери дедуктивног закључивања, доказе треба изводити по јасном плану и са јасно истакнутим претпоставкама и процедурама доказивања.

Треба се ослањати на карактеристична (и изведена) својства при извођењу једноставнијих конструкција поменутих геометријских фигура и конструкције са њима повезаним елементима (значајним тачкама, дужима, угловима). Конструкције у геометрији имају велики образовно-развојни значај, јер се тиме, на овом нивоу наставе, доказује егзистенција геометријских објеката чији су елементи задати.

Површине геометријских фигура уводе се коришћењем разложиве и допунске једнакости. Полазећи од површине правоугаоника, допуњавањем и разлагањем, изводе се формуле за површину паралелограма, троугла и трапеза. Укључити довољан број примера практичне примене израчунања површина реалних објеката.

При обради ове теме треба навести занимљивости из историје математике, указујући на време, прилике и значајне ствараоце у тим далеким временима.

Седми разред

Реални бројеви – 9 часова;
Питагорина теорема – 10 часова;
Цели и рационални алгебарски изрази – 20 час;
Многоугао – 8 часова;
Зависне величине и њихово графичко представљање – 9 часова;
Круг – 7 часова;
Сличност – 5 часова.

Реални бројеви. Увести појам квадрата рационалног броја p/q и илустровати га површином квадрата. Инсистирати на томе да је $(p/q)^2 > 0$ и када је $(p/q) < 0$. Тема реални бројеви наставља се представљањем мерних бројева дужи на бројевној правој. Као пример

дужи чији мерни број није рационалан користити следећи задатак: колики је мерни број странице квадрата чија је површина 2 и доказати (Аристотелов доказ) да тај број није рационалан.

Упознати ученике са чињеницом да рационални бројеви имају коначан или периодичан децималан запис, а ирационални бројеви бесконачан и непериодичан децимални запис. На конкретном примеру показати како се долази до приближних рационалних вредности за нпр. $\sqrt{2}$, уобичајеним поступком: одговарајући одсечак бројевне праве с целобројним крајевима поделити на десет једнаких делова и тај поступак узастопно понављати. Тачка која представља тај ирационални број увек остаје унутар једног од добијених интервала. Крајеви интервала су означени децималним разломцима за које се каже да су приближне вредности тог ирационалног броја. За грешку која се тако чини треба говорити да је мања од једног целог, једног десетог, једног стотог итд. Кад се горњи поступак дељења интервала замисли да се неограничено наставља, настају децимални разломци са неограниченим бројем децимала који ће представљати изабрани ирационални број.

Напоменути да за рачунање са реалним бројевима важе иста правила као за поље рационалних бројева.

Питагорина теорема. Ова теорема изражава једну значајну везу страница правоуглог троугла и има широке примене у рачунским и конструктивним задацима, па јој треба посветити одговарајућу пажњу (познавање формулације, једноставнијег доказа и разумевање суштине Питагорине теореме), као и примени код разних фигура у којима се појављује правоугли троугао. Навести и неке примере практичне примене (на пример, да провере да ли су два суседна зида просторије ортогонална или да помоћу конопца са чворовима на 3., 7. и 12. метру исцртају на тлу прав угао).

Цели и рационални алгебарски изрази. Основни циљ ове теме јесте да се код ученика изгради вештина (на основу познавања својстава степена) да успешно врше идентичне трансформације полинома. Реализација ове теме започиње се даљом изградњом појма степена: упознавање степена чији је изложилац конкретан природан број и операција са таквим степенима, с примерима примене у физици и другим областима. После тога се може прећи на упознавање појма алгебарског израза, уз израчунавање вредности једноставнијих израза. Међу алгебарским изразима посебно се обрађују полиноми (при чему се моном третира као посебан случај полинома).

Рачунске операције с полиномима (у сређеном облику), односно идентичне трансформације збира и производа полинома врше се на основу познатих закона рачунских операција с бројевима. Од осталих идентичних трансформација полинома обрадити само растављање на чиниоце полинома типа $ax + bx$, $a^2 - b^2$, $a^2 + 2ab + b^2$; при томе је битно да се на конкретним примерима види сврха тих трансформација. Растављање на чиниоце може се искористити и за решавање једначина облика $ax^2 + bx = 0$ и $x^2 - c^2 = 0$.

Многоугао. Полазећи од раније стечених знања о појединим геометријским фигурама (област, изломљена линија, конвексна област, троугао, четвороугао), многоугао треба дефинисати као део равни ограничен многоугаоном линијом. Треба обрадити зависност збира углова и броја дијагонала ма ког многоугла од броја његових страница, па зависност међу елементима правилног многоугла, као и његову симетрију. Осим конструкција неких правилних многоуглова (са 3, 4, 6 и 8 страница), могу се цртати и

други правилни многоуглови (са 7, 9, 10, ... страница), уз коришћење угломера. При томе треба нагласити разлику између конструкције и цртања.

Зависне величине и њихово графичко представљање. Обрадити координатни систем, координате тачке и растојање две тачке изражено преко њихових координата. Навести примере зависних величина (време и температура, време пуњења базена водом и дубина воде, итд.) и оспособити ученике за њихово графичко представљање и читање својстава с графика. За две променљиве величине x и y дефинисати директну (и обрнуту) пропорционалност везом $y = kx$ $(x \cdot y = k,\ x \neq 0$ и $y \neq 0)$. Обрадити својства пропорција - решавање по једном непознатом члану, као и представљање директне пропорционалности графички. Не уводи се општи појам функције, али може се говорити о линеарној функцији (у поменутом посебном случају). Директну пропорционалност везивати за размере на географским картама и рачунање стварног растојања.

Круг. Поред увођења појмова централног и периферијског угла круга и уочавања и доказивања њиховог односа, централна тема треба да буде одређивање обима и површине круга. То треба започети кроз практичне аспекте проблема (пут који пређе точак, ...). експерименталним путем утврдити сталност односа обима и пречника круга, уз увођење броја π и упознавање ученика с његовом ирационалном природом. По обради обима и површине круга извести обрасце за дужину кружног лука, површину кружног исечка и површину кружног прстена.

У практичним израчунавањима за π не треба увек узимати приближну вредност 3,14, него повремено радити и с другим приближним вредностима (3,142; 3,1427; 22/7 или мање тачним 3,1).

Сличност. Поновити размеру дужи и дефинисати порпорционалност дужи. Троуглове са једнаким угловима дефинисати као сличне и без доказа навести да су код сличних троуглова одговарајуће странице пропорционалне. Као примере примене навести причу о Талесу и фараону, одређивање висине дрвета мерењем углова и дужине његове сенке, мерење растојања до неприступачних места, итд.

Ставови сличности и њихова примена предвиђени су за осми разред.

Осми разред

Сличност троуглова – 7 часова;
Тачка, права и раван – 4 часа;
Линеарне једначине и неједначине с једном непознатом – 13 часова;
Призма – 6 часова;
Пирамида – 9 часова;
Линеарна функција – 6 часова;
Графичко представљање статистичких података – 4 часа;
Системи линеарних једначина с две непознате – 8 часова;
Ваљак – 4 часа;
Купа – 4 часа;
Лопта – 3 часа.

Сличност троуглова. Поновити да је сличност троуглова уведена преко једнакости углова. Талесову теорема обрадити без доказа. Увести појам коефицијент сличности. Применити сличност на правоугли троугао и на тај начин извести Питагорину теорему.

Тачка, права, раван. Ученике упознати с међусобним односима тачака, правих и равни у простору и коришћењем модела и објеката у реалном окружењу и на сликама (цртежима) којима се представљају. Елементе који одређују раван (три неколинеарне тачке, две праве које се секу или су паралелне) и однос двеју равни представљати сликама и развијати ту врсту просторног сагледавања.

Посебно посветити пажњу односу праве и равни. Обрадити ортогоналну пројекцију тачке на раван и ортогонално пројектовање дужи (тачка-по-тачка).

Линеарне једначине и неједначине. До осмог разреда ученици су решавали само једноставне примере једначина и неједначина, ослањајући се на везе међу операцијама и на својства збира и производа. У осмом разреду се решавају и сложенији примери, применом правила којима се једначине и неједначине трансформишу у њима еквивалентне. Зато је потребно обновити појам алгебарског израза са променљивом и основна правила рачунања с бројевима. Истаћи да ова правила важе и кад се бројеви замене изразима са променљивом.

Истаћи чињеницу да су два израза *еквивалентна* (идентички једнака) ако се један од њих добија из другог применом правила рачунања у коначном броју корака и да су *вредности двају еквивалантних израза једнаке за све допустиве вредности променљивих*.

Треба истаћи да је алгебарски израз с променљивом *x линеаран* ако је еквивалентан изразу облика $ax+b$, и једначина (неједначина) је линеарна ако је еквивалентна једначини (неједначини) облика $ax+b=0$ ($ax+b>0$, $ax+b<0$).

Геометријска тела. Да би ученици што лакше упознали геометријска тела (призму, пирамиду, ваљак, купу и лопту), њихове елементе и својства и научили да израчунавају површине и запремине ових тела, треба користити њихове моделе, мреже, скице и слике. Препоручљиво је да и сами ученици цртају мреже и израђују моделе проучаваних тела. Израчунавати површине и запремине само оних тела која су наведена у програму. Извођење формуле за запремину везивати за прихваћену формулу за запремину квадра. Погодним примерима из физике показати везу између запремине, масе и густине тела.

Рачунати површине и запремине преко основних елемената (датих одговарајућим формулама) као и с њима зависних елемената (дужине ивица, бочне висине, полупречника описаног или уписаног круга,...). Практично примењивати ова знања кроз различите конкретне примере рачунања површина и запремина објеката из окружења.

Линеарна функција. Дефинисати линеарну функцију не уводећи општи појам функције. Детаљно обрадити линеарну функцију и њена својства и научити ученике да цртају графике и читају својства.

Графичко представљање статистичких података. За примере статистичких података наведених у садржају програма бирати податке које ученици овог узраста разумеју и који за њих имају релевантно значење: школске оцене и просеци, резултати медицинских мерења и сличне податке из свакодневног живота.

Системи линеарних једначина с две непознате. Ученици треба да упознају линеарну једначину с две непознате, график једначине с две непознате (права) и појам система једначина. Графички приказ и интерпретација система линеарних једначина с две непознате имају значајну улогу. Решавати једноставније облике система методама замене и супротних коефицијената.

При обради линеарних једначина с једном непознатом и система линеарних једначина значајну пажњу треба посветити у њиховој примени на решавању разних једноставних проблема.

СВЕТ ОКО НАС – ПРИРОДА И ДРУШТВО

Општи циљ наставног предмета *свет око нас*/*природа и друштво* јесте упознавање себе, свог природног и друштвеног окружења и развијање способности за одговоран живот у њему.

Остали циљеви и задаци предмета су:

– развијање основних појмова о природном и друштвеном окружењу и повезивање тих појмова;

– развијање способности запажања основних својстава објеката, појава и процеса у окружењу и уочавање њихове повезаности;

– развијање основних елемената логичког мишљења;

– развијање радозналости, интересовања и способности за активно упознавање окружења;

– оспособљавање за самостално учење и проналажење информација;

– интегрисање искуствених и научних сазнања у систем појмова из области природе и друштва;

– стицање елементарне научне писмености и стварање основа за даље учење;

– усвајање цивилизацијских тековина и упознавање могућности њиховог рационалног коришћења и доградњивања;

– развијање еколошке свести и навика здравог живљења.

СВЕТ ОКО НАС

ПРВИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часова годишње)

Циљеви и задаци:

– развијање техника сазнајног процеса – посматрање, уочавање, упоређивање, класификовање, именовање;

– формирање елементарних научних појмова из природних и друштвених наука;

– подстицање дечијих интересовања, питања, идеја и одговора у вези са појавама, процесима и ситуацијама у окружењу, у складу са њиховим когнитивно-развојним способностима;

– подстицање и развијање истраживачких активности деце;

– подстицање уочавања једноставних узрочно-последичних веза, појава и процеса, слободног исказивања својих запажања и предвиђања;

– решавање једноставних проблем-ситуација кроз огледе, самостално и у тиму;

– развијање одговорног односа према себи и окружењу и уважавање других

– разумевање чињенице да је човек део природе и да својим поступцима утиче на природу, као и развијање способности препознавања човековог утицаја на здравље и животну средину.

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

ЈА И ДРУГИ

Ја као природно и друштвено биће.

Амбијент у коме живим: дом, улица, школа, насеље.

Групације људи у непосредном окружењу и моје место у њима: породица, рођаци, вршњаци, суседи, мештани...

Празници и обичаји у породици и школи.

Дечија права (уважавање различитости и права других).

Задовољавање својих потреба и осећања уважавајући потребе и осећања других.

ЖИВА И НЕЖИВА ПРИРОДА

Шта чини природу – разликовање живе од неживе природе

Жива природа

Биљке и животиње карактеристичне за непосредно окружење (изглед, значај).

Разлике и сличности међу животињама на основу спољашњег изгледа (делови тела и разлике према начину кретања – лете, ходају, трче, скачу, гмижу...).

Разлике и сличности међу биљкама на основу спољашњег изгледа (делови биљке).

Неговање биљака и брига о животињама у окружењу.

Нежива природа – вода, ваздух, земљиште

Основна својства воде: различита стања, укус, мирис, провидност...

Облици појављивања воде у природи у непосредном окружењу (реке, баре, језера..., падавине).

Вода као растварач у домаћинству (со, шећер…).

Основна својства ваздуха: мирис, провидност. Струјање ваздуха (ветар).

Основна својства земљишта: боја, растреситост, влажност.

Изглед непосредног окружења (равница, брдо, планина).

Разноврсност материјала (дрво, камен, метал, стакло, разне врсте пластике, гума, папир, картон, пластелин...).

Материјали и њихова својства (тврдо–меко, провидно–непровидно, храпаво–глатко).

Веза живе и неживе природе

Значај и улога сунчеве светлости и топлоте за живи свет.

Утицај природних појава на жива бића: смена обданице и ноћи, смена годишњих доба, временске прилике и њихов утицај на биљке, животиње и човека.

Значај воде, ваздуха и земљишта за живи свет.

Утицај човека на загађивање воде, ваздуха и земљишта.

Гајење биљака под различитим условима (одсуство или присуство воде, земљишта и светлости).

ОРИЈЕНТАЦИЈА У ПРОСТОРУ И ВРЕМЕНУ

Кретање – промена положаја у простору и времену: просторне (напред–назад, горе–доле, лево–десно) и временске (пре, сада, после) одреднице.

Различити облици кретања у непосредном окружењу (хода, скаче, трчи, пада, лети, котрља се, клизи...).

Покретање и заустављање предмета: гура, вуче, подиже.

Утицај облика предмета на његово кретање – клизање и котрљање.

Оријентација у простору у односу на карактеристичне објекте у непосредном окружењу.

Сналажење у времену – када је шта било: сада, пре, после; јуче, данас, сутра; дан, седмица, месец; годишње доба.

КУЛТУРА ЖИВЉЕЊА

Елементи културе живљења: становање, исхрана, одевање, очување здравља и животне средине.

Својства материјала одређују њихову употребу и унапређују културу живљења.

Коришћење различитих извора информација.

Саобраћај и правила понашања.

Опасне ситуације по живот, здравље и околину – превенција и правилно понашање (саобраћај, неправилно коришћење кућних апарата, алата и различитих материјала, елементарне непогоде).

ДРУГИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часова годишње)

Циљеви и задаци:

- развијање техника сазнајног процеса: посматрање, уочавање, упоређивање, класификовање, именовање;
- формирање елементарних научних појмова из природних и друштвених наука;
- подстицање дечијих интересовања, питања, идеја и одговора у вези са појавама, процесима и ситуацијама у окружењу у складу са њиховим когнитивно-развојним способностима;
- подстицање и развијање истраживачких активности деце;
- подстицање уочавања узрочно-последичних веза, појава и процеса, на основу различитих параметара;

- описивање и симулирање неких појава и моделовање једноставних објеката у свом окружењу;
- слободно исказивање својих запажања и предвиђања и самостално решавање једноставних проблем-ситуација;
- развијање различитих социјалних вештина и прихватање основних људских вредности за критеријум понашања према другима;
- развијање одговорног односа према окружењу као и интересовања и спремности за његово очување.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЖИВА И НЕЖИВА ПРИРОДА

Нежива природа

Како препознати ваздух (кроз сопствено кретање и покретање тела).

Промене које настају при загревању и хлађењу воде и ваздуха (промена температуре, испаравање и замрзавање воде, настајање облака, магла, падавине, ветар...).

Вода, ваздух и земљиште – неопходни услови за живот.

Сунце – извор светлости и топлоте и услов живота.

Жива природа

Заједничке особине живих бића (дисање, исхрана, раст, остављање потомства).

Функције (улога) делова тела живих бића.

Разноврност биљака у мојој околини (зељасте и дрвенасте; једногодишње, двогодишње и вишегодишње биљке).

Разноврсност животиња у мојој околини (домаће и дивље; биљоједи, месоједи и сваштоједи).

Значај биљака и животиња за човека.

Човек као део живе природе и његова улога у очувању природе.

Веза живе и неживе природе

Годишња доба (трајање) и промене у природи и активности људи у зависности од годишњих доба.

Облик тела живих бића у зависности од средине у којој она живе.

Брзина кретања организама у зависности од облика тела и средине у којој живе.

Без чега не могу жива бића - нераскидива веза живе и неживе природе.

Загађивање воде, ваздуха и земљишта (начини и последице загађивања) и могућности заштите.

ГДЕ ЧОВЕК ЖИВИ

Насеља (појам и врсте насеља).

Облици рељефа и површинске воде (текуће и стајаће воде, делови речног тока) у насељу са околином.

Живимо у насељу (групе људи, улоге појединаца и група).

Правила понашања у групи (права и обавезе припадника групе, празници и обичаји у насељу).

Сналажење у насељу (улица и број, карактеристични објекти...).

Саобраћај у насељу (врсте саобраћаја и комуникације, саобраћајна средства, ред и безбедност и култура понашања у саобраћају...).

ЉУДСКА ДЕЛАТНОСТ

Човек ствара (услови за живот и рад, потребе људи, производи људског рада).

Исти материјал – различити производи, различити материјали за исти производ.

Основна својства материјала (тврдоћа, еластичност, пластичност...) и њихов значај за људску делатност.

Понашање материјала под различитим спољашњим механичким утицајима (истезање, сабијање, савијање, увртање).

Утицај топлоте на различите материјале (ширење и скупљање, топљење и очвршћавање, сагоревање...).

Топлотна проводљивост материјала.

Могућност наелектрисавања тела и својства наелектисаних тела.

Електрична проводљивост материјала (провера помоћу струјног кола са батеријом и малом сијалицом).

Комбиновање материјала и прављење нових целина.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ И ВРЕМЕНУ

Дан, одређивање доба дана према положају Сунца, трајање дана.

Шта све утиче на брзину кретања тела (облик и величина тела, материјал од кога је начињено, подлога, средина, јачина деловања).

Мерење времена (појам часа и коришћење часовника).

Временске одреднице: дан, седмица, месец, година.

Кретање у простору и времену (промена положаја тела у току времена; праћење, мерење и бележење растојања и времена).

Сналажење на временској ленти (лична и породична историја).

ПРИРОДА И ДРУШТВО

ТРЕЋИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часова годишње)

Циљеви и задаци:

– развијање способности запажања основних својстава објеката, појава и процеса у окружењу и уочавање њихове повезаности;

– развијање основних научних појмова из природних и друштвених наука;

– развијање основних појмова о ширем природном и друштвеном окружењу – завичају;

– развијање радозналости, интересовања и способности за активно познавање окружења;

– развијање основних елемената логичког мишљења;

– стицање елементарне научне писмености, њена функционална применљивост и развој процеса учења;

– оспособљавање за сналажење у простору и времену;

– разумевање и уважавање сличности и разлика међу појединцима и групама;

– коришћење различитих социјалних вештина, знања и умења у непосредном окружењу;

– развијање одговорног односа према себи, окружењу и културном наслеђу.

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

ПРИРОДА ↔ ЧОВЕК ↔ ДРУШТВО

Завичај

Облици рељефа у завичају: равнице, котлине, брда и планине (подножје, стране, обронци, врх планине).

Облици појављивања воде у завичају (река и њене притоке и одређивање леве и десне обале; бара, језеро – разлике и сличности...).

Животне заједнице у завичају (својства земљишта, влажност, утицај светлости и топлоте, биљни и животињски свет, ланац исхране) и међусобни утицаји у животној заједници.

Копнене животне заједнице (шуме и травнате области).

Култивисане животне заједнице: обрадиво земљиште (воћњаци, повртњаци, њиве...) и парков.

Значај и заштита земљишта и копнених животних заједница.

Водене животне заједнице (баре, језера, реке...).

Значај и заштита вода и водених животних заједница.

Нежива природа

Разлике и сличности воде и других течности (провидност, густина, вода и друге течност и као растварачи).

Понашање тела (материјала) у води и различитим течностима (плута–тоне, раствара се–не раствара се; зависност брзине растварања од уситњености материјала, температуре и мешања).

Промене при загревању и хлађењу течности (промена температуре, утицај промене температуре на брзину испаравања; замрзавање...).

Основна својства течности (променљивост облика; простор који заузима; слободна површина; услови тока...).

Промене које настају при загревању и хлађењу ваздуха (промена температуре, запремине, струјање ваздуха...).

Материјали у чврстом, течном и гасовитом стању – разлике и сличности (облик, запремина, понашање при механичким и топлотним утицајима, растворљивост).

Промене на материјалима: повратне (испаравање, кондензовање, еластичне промене облика) и неповратне (сагоревање, рђање).

Веза живе и неживе природе

Својства земљишта и њихов значај за живи свет.

Својства воде и ваздуха која су значајна за живи свет и људску делатност (утицај воде и ваздуха на биљни и животињски свет, снага воде и ветра...).

Кружење воде у природи.

Временске прилике и њихов значај за живот у окружењу.

Различити звуци у природи као последица кретања.

Повезаност животних заједница и улога човека у очувању природне равнотеже.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ И ВРЕМЕНУ

Различити облици кретања и њихове основне карактеристике (кретање по правој линији, кружно кретање, кретање тела на опрузи, клатна, таласно кретање...; уочавање узрока настанка неких кретања и периодичног понављања).

Кретање производи звук (треперење затегнуте жице, гумице, затегнуте коже...).

Када и како тела падају, клизају се и котрљају наниже.

Оријентација према Сунцу и одређивање главних страна света.

Оријентација помоћу плана насеља.

Оријентација на географској карти Републике Србије (стране света; завичај на карти Србије – уочавање облика рељефа, вода, насеља, саобраћајница...).

Временске одреднице (датум, година, деценија и век – ближа и даља прошлост).

НАШЕ НАСЛЕЂЕ

Како откривамо прошлост – историјски извори (материјални, писани и усмени).

Чувамо и негујемо остатке прошлости.

Мало историјско истраживање: прикупљање података о личној прошлости, прошлости породице, насеља или завичаја и њихово представљање на различите начине (усмено, помоћу ленте времена, израда постера...).

Мој завичај и његова прошлост – културна и историјска (начин живота, занимања, одевање, исхрана, игре, забаве...).

Знаменити људи нашег завичаја (научници, књижевници, уметници...).

Празници у завичају данас и у прошлости.

МАТЕРИЈАЛИ И ЊИХОВА УПОТРЕБА

Специфичне промене материјала под топлотним и механичким утицајима (метал, пластелин, вода, пластика различите тврдоће, дрво, восак, крзно...).

Електрична проводљивост воде, водених раствора и ваздуха (провера помоћу струјног кола са батеријом и малом сијалицом).

Ваздух – топлотни изолатор.

Магнетна својства материјала (природни магнети; могућност намагнетисавања тела и својства намагнетисаних тела; употреба магнета у свакодневном животу).

Својства материјала одређују њихову употребу.

ЉУДСКА ДЕЛАТНОСТ

Становништво нашег завичаја (сличности, разлике, суживот).

Дечија права, правила група (познавање, уважавање и живљење у складу са њима).

Производне и непроизводне делатности људи и њихова међузависност.

Село и град, њихова повезаност, зависност и међуусловљеност.

Понашање на саобраћајницама у завичају: прелазак преко улице – пута, кретање дуж пута, истрчавање на коловоз, коришћење јавног превоза, вожња бициклом, игра поред саобраћајница.

Међусобни утицаји човека и окружења (начин на који човек мења окружење), утицај на здравље и живот.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часова годишње)

Циљеви и задаци:

– развијање основних научних појмова из природних и друштвених наука;
– развијање основних појмова о ширем природном и друштвеном окружењу – завичају и домовини;
– развијање радозналости, интересовања и способности за активно упознавање окружења;
– развијање способности запажања основних својстава материјала, објеката, појава и процеса у окружењу и уочавање њихове повезаности;
– развијање елемената логичког мишљења;
– стицање елементарне научне писмености, њена функционална применљивост и развој процеса учења;
– оспособљавање за сналажење у простору и времену;
– разумевање и уважавање различитости међу појединцима и групама;
– коришћење различитих социјалних вештина, знања и умења у комуникацији и другим интеракцијским односима;
– развијање одговорног односа према себи, другима, окружењу и културном наслеђу;
– чување националног идентитета и уграђивање у светску културну баштину.

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

МОЈА ДОМОВИНА ДЕО СВЕТА

Основне одреднице државе Србије, државни празници (територија, границе, становништво, главни град, симболи).

Географски положај Србије (физичко-географски и саобраћајно-географски положај на Балканском полуострву, Европи и свету).

Природно-географске одлике Србије – рељеф (Панонска низија, брдско-планински предели, највеће планине).

Природно-географске одлике Србије – воде (реке – равничарске и планинске, језера, бање).

Природно-географске одлике Србије – клема (одлике климе у равничарским и брдско-планинским крајевима).

Угрожена и заштићена подручја у Србији (национални паркови, резервати споменици природе).

Становништво Србије: број и структура становништва (старосна, национална, верска, језичка...); смањење броја становника у Србији (појава „беле куге“, исељевање).

Србија – демократска држава, део мултиетничког и мултикултуралног света.

Ми смо деца једног Света – Конвенција о правима детета (УНИЦЕФ,УНЕСКО, „Радост Европе“...).

СУСРЕТ СА ПРИРОДОМ

Биљни и животињски свет у Србији

Груписање живог света на биљке, животиње, гљиве и бактерије (разлике и сличности).

Флора наше земље (разноврсност, богатство, значај; типичне, ретке и угрожене биљке; заштита).

Фауна наше земље (разноврсност, богатство, значај; типичне, ретке и угрожене животиње; заштита).

Особине биљака и животиња као резултат прилагођавања деловању неживе природе (рађање, цветање, плодоношење, линњање – митарење, сеобе...).

Домаће животиње и гајене биљке (значај, потребе и могућности; потенцијали за производњу здраве хране).

Човек део природе

Човек, део природе – свесно и друштвено биће.

Уочавање полне различитости према спољашњем изгледу.

Основи здравог живљења – како могу да утичем на квалитет живота (исхрана, хигијена, одевање, становање, здравствена култура, очување природе...).

Одговоран однос према себи и другима (вршњацима, старим лицима, болесним лицима, кућним љубимцима, напуштеним животињама...).

ИСТРАЖУЈЕМО ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ

Истраживање и уочавање узрочно-последичних веза, издвајање параметара, њихов међусобни однос, оглед.

Правила која важе за сва кретања (покретање, заустављање, промена брзине...).

Шта утиче на пређени пут неког предмета (клизање и котрљање по равној подлози).

Шта утиче на брзину падања предмета различитих облика и тежине (падање кроз ваздух и воду).

Шта утиче на брзину кретања клатна.

Испитивање својстава материјала

Материјали и њихова својства: механичка, топлотна, електрична, магнетна, растворљивост.

Електрична проводљивост материјала (проводници и изолатори).

Магнетна својства материјала (вештачки магнети, магнетни полови и својства која тада испољавају).

Материјали и светлосна пропустљивост.

Смеше – идентификовање и описивање смеша у окружењу (вода у природи, ваздух, земљиште, храна...).

Раздвајање састојака смеше различитим поступцима, који се бирају на основусвојстава састојака (просејавањем, цеђењем, испаравањем воде из раствора...).

Промене материјала

Идентификовање промена материјала при којима настају други материјали, различитих својстава (сагоревање, рђање, труљење, кување...).

Сагоревање материјала – ваздух (кисеоник), запажање промена при сагоревању.

Запаљиви материјали, ознаке за запаљиве материјале; опасност и заштита од пожара, гашење пожара.

РАД, ЕНЕРГИЈА, ПРОИЗВОДЊА И ПОТРОШЊА

Рад – свесна активност човека (поредити рад људи и активности различитих животиња).

Утицај природних и друштвених фактора на живот и рад људи.

Природна богатства (воде, горива, руде и минерали, змељиште, шуме, биљни и животињски свет) и њихово одговорно коришћење.

Сунце, ваздух, вода – обновљиви извори енергије.

Угаљ, нафта, гас – необновљиви извори енергије, заштита животне средине.

Недовољно искоришћени еколошки извори енергије.

Делатности људи у различитим крајевима Србије (равничарским, котлинским, брдско-планинским).

Одрживи развој (штедња, рециклажа и ревитализација обновљивих ресурса).

ОСВРТ УНАЗАД – ПРОШЛОСТ

Живот у далекој прошлости (долазак Словена на Балканско полуострво, области које су Срби населили, начин живота).

Србија за време Немањића (Рашка, Српско царство; најзначајнији владари, начин живота).

Слабљење Српског царства и долазак Турака (Косовска битка, пад Смедерева; најзначајнији владари).

Живот под турском влашћу (начин живота, облици пружања отпора).

Настанак модерне српске државе (Први и Други српски устанак – узрок и ток; најзначајнији владари; развој Србије – култура, школство, промене у начину живота).

Србија у савремено доба (Први светски рат, настанак југословенске државе, Други светски рат, промена облика владавине, распад југословенске државе и осамостаљење Србије; промене у начину живота).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Начин остваривања програма је саставни део наставног програма. Односи се на начин реализације програма ради остваривања циљева и задатака предмета *свет око нас* и *природа и друштво*, као и циљева и задатака разрађених по разредима. Учитељ је дужан да се упозна са циљевима и задацима, концепцијом, сврхом и структуром програма и да их уз наводе дате у упутству доследно примењује у непосредном васпитно-образовном раду са ученицима. Програмом су одређени само општи циљеви и задаци предмета *свет око*

нас и *природа и друштво*, у целини, и по разредима, а даља оперативна разрада циљева и задатака препуштена је учитељима као својеврсни вид слободе у креирању наставног процеса.

Основна интенција наставе предмета *свет око нас* и *природа и друштво* није само на усвајању програмских садржаја већ на подстицању развојних потенцијала ученика. Наведени садржаји су усмерени на развој интелектуалних, психофизичких, когнитивно-конативних и социјално-афективних сфера личности ученика, што се одражава у наведеним циљевима.

Програм предмета *свет око нас* и *природа и друштво* задржао је постојећи оквир, наставни план од 72 часа годишње или два часа недељно по разреду, као и досадашњи принцип завичајне наставе. Програм, поступно, развија принцип завичајности који се протеже кроз од првог до четвртог разреда. Он подразумева да се сви наставни садржаји реализују у одређеном простору:

- I разред *Непосредно окружење* (дом, школа, насеље/део насеља у коме ученик живи)
- II разред *Насеље са околином*
- III разред *Завичај*[2] (природно и друштвено окружење, крај[3] односно крајина[4])
- IV разред *Домовина – држава Србија*.

При избору програмске грађе примењена је концепција узлазних спиралних кругова ради формирања елементарних појмова и постављања мреже за систем појмова из наведених области, у складу са узрасним карактеристикама ученика. Стварност (природна и друштвена), која нас окружује и из које је произашао садржај ових наставних предмета, заснована је на повезаности различитих појава и процеса. Због тога садржаји предмета *свет око нас* и *природа и друштво* морају да буду одраз те целовитости и повезаности појава које се изучавају. Изградња система у настави последица је постојања система у стварности. Улога учитеља је управо да код ученика осветли и створи ту целовиту слику, а не да наставне садржаје тумачи само као биолошке, географске, историјске и др. садржаје. Поред тога, наставни приступ треба да буде повезан и са логиком и методологијом научне дисцилине одакле произлази одређени садржај. Тако изучавање биолошких садржаја, нужно, треба да укључи посматрање и праћење биолошких феномена; изучавање историјских садржаја – анализирање историјских извора; изучавање садржаја хемије и физике – закључивање на основу спроведеног експеримента итд. Развијање система појмова подразумева континуиран рад учитеља на успостављању хоризонталне (унутар једног разреда) и вертикалне повезаности (између разреда) садржаја унутар *света око нас* и *природе и друштва*. Важно је да се кадгод је могуће примени корелација и мултидисциплинарни приступ садржајима на међупредметном нивоу, уважавајући све наставне и ваннаставне облике рада и активности у школи и изван ње.

Програм *света око нас* и *природе и друштва* растерећен је фактографије и понављања. Концепција предмета подразумева оспособљавање ученика за коришћење различитих извора знања, графичких и електронских медија, с циљем да се код ученика развије функционална писменост као подлога за даље учење. Због природе наставних

[2]Завичај представља географски простор краја, односно крајине, у чијим границама се креће свих пет програмских тема.

[3]Крај – два или више суседних предела који се међусобно разликују, али заједно представљају одређену територијалну целину (Мачва са Поцерином, Подриње, Полимље,Гружа, Пештер...).

[4]Крајина – два или више крајева сличних географских карактеристика који заједно сачињавају одређену територијалну целину (Срем, Банат, Бачка, Шумадија, Неготинска крајина...).

садржаја, пожељно их је што чешће реализовати изван учионице, односно у ближем природном и друштвеном окружењу. За потребе ових предмета посебно су погодни: организоване посете, шетње, излети, настава у природи, зимовања и летовања ученика.

Поред коришћења званично одобрених уџбеничких комплета, у реализацији програма за предмет *свет око нас* и *природа и друштво* препоручује се и коришћење шире литературе и осталих извора информација: штампаних, аудио-визуелних и електронских медија; посебно аутентичних природних и друштвених извора, као најверодостојнијих показатеља стварности, појава и процеса у свету укоме живимо.

Праћење и вредновање треба обављати континуирано, уважавајући интересовања и активности ученика у процесу учења, а у складу са индивидуалним развојним способностима. Обавеза учитеља је да организовањем наставе и учења, утиче мотивационо и подстицајно на развој способности ученика, уз максимално коришћење диференцираних захтева и интересантних начина рада. На овај начин поштује се право детета на различитост, како у нивоу предзнања и искуства ученика тако и динамике развоја његових потенцијалних способности. При процесу праћења остваривања постављених циљева и задатака, као и постизању постављених стандарда на три нивоа тежине, пожељно је што мање користити класичне писмене провере знања – контролне и писмене вежбе. Поред мотивационог значаја, оцена би требало да представља и одраз квалитета испуњености стандарда.

Оцењивање ученика неопходно је усагласити са одредбама Закона основама система образовања и васпитања, као и Правилником о оцењивању ученика основне школе.

Учитељ је дужан да постављене циљеве и задатке програма реализује кроз наставу и остале организационе форме рада у школи, без додатног оптерећења родитеља и њиховог обавезног ангажовања у остваривању програма. Родитељи као потенцијални учесници у реализацији програма могу бити добровољно ангажовани као расположиви потенцијал локалне средине, у зависности од њихових знања, могућности и хтења.

СПЕЦИФИЧНОСТИ РЕАЛИЗАЦИЈЕ НАСТАВНИХ САДРЖАЈА *СВЕТА ОКО НАС* И *ПРИРОДЕ И ДРУШТВА*

При остваривању циљева и задатака предмета *свет око нас* и *природе и друштва* мора се имати увиду да су садржаји и активности ученика неодвојиви у наставном процесу. Активности ученика потребно је примерити специфичностима садржаја који се изучавају, као и узрасту ученика, тако што ће се постепено повећавати ниво захтева и самосталности ученика приликом савлађивања природних и друштвених појава.У наставном процесу полази се од несистематизованих искуствених сазнања ученика и иде се ка општим, научно заснованим, систематизованим знањима изобласти природе, друштва и културе. У процесу учења/наставе ученик ће разјаснити представе, градити појмове и поставити основе за формирање система појмова, научити како се уочава разлика између претпоставке – тврдње – чињенице и стицати увид у структуре и сплетове узајамних веза у свету коме припада.

Концепција садржаја који се односе на *живи свет* развија се постепено, од биљака и животиња, које су карактеристичне за непосредно окружење ученика и класификација, које су базиране на чулно доступним критеријумима (делови тела, разлике у начину кретања – први разред), ка апстрактнијим формама (животни процеси заједнички за сва жива бића, функција делова биљака – други разред) и биолошки комплексним

феноменима (односи унутар различитих животних заједница – трећи разред и разлике и сличности датих царства живих бића – четврти разред).

Слична логика може се препознати и код изучавања *неживе природе*, без обзира да ли се елементима неживе природе приступа из угла географије, физике, хемије, екологије и сл. Тако се појам вода развија преко уочавања облика појављивања воде у окружењу, основних (чулима доступних својстава) ка све сложенијим и апстрактнијим својствима (разлике и сличности воде и других течности, променљивост облика воде, промене при загревању и хлађењу воде, вода као смеша итд.). Приликом изучавања природних феномена (и о живој и о неживој природи) нужно је постепено уводити ученике у различите начине прикупљања података (посматрање, праћење, извођење огледа), њихову анализу, вођење белешки и закључивања.

Материјали су тематска целина која се развија на сличан начин као и претходне две теме. У првом разреду акценат је на препознавању и именовању материјала који се користе у свакодневном животу, и основних, непосредно чулно доступних својстава (тврдо–меко, провидно–непровидно, храпаво–глатко). У другом разреду изучавају се нешто сложенија својства (еластичност, пластичност, топлотна проводљивост материјала), као и својства која нису непосредно чулно доступна (електрична проводљивост материјала). Наведене садржаје неопходно је стално доводити у везу са предметима направљеним од тих материјала који су блиски ученицима, односно повезати својства која се изучавају са употребном вредношћу одређених предмета, као и пажљивом употребом и рециклажом употребљених производа и амбалаже, у складу са материјалима од којих су направљени. У трећем разреду ученици се упознају са повратним и неповратним променама материјала, односно расветљује се процес различитих промена материјала које (не)резултирају трајним променама облика и састава материјала. Четврти разред систематизује претходно усвојена знања, уз изучавање још неких специфичних својстава материјала (светлосна пропустљивост) и упознавање са смешама и поступцима за раздвајање смеше. Садржаји о материјалима су такви да омогућавају висок ниво активности ученика приликом њиховог савладавања, односно примену посматрања, праћења, бележења, извођење огледа, описивање итд.

Садржаји који се односе на *кретање у простору, у времену* су важни у ученичковом свакодневном животу као припрема за учење садржаја из *историје* и *физике* у старијим разредима.

Упознавање ученика са различитим врстама/облицима кретања у простору, као и факторима који утичу на кретање, брзину кретања, заустављање и сл. пожељно је практично истраживати, како у учионици тако и ван ње. Ово су садржаји о којима ученици имају доста искуства, а задатак наставника је да та несистематизована, искуствена знања буду структурисана и освешћена. У првом разреду ученици се упознају са основним облицима кретања (препознају их и именују), као и начинима за покретање и заустављање тела. У другом разреду испитују се фактори који утичу на брзину кретања тела, док се у трећем ученици упознају са специфичнијим и сложенијим облицима кретања (праволинијско, криволинијско кретање; таласно кретање; падање; кретање тела на опрузи и клатну) и звуком који чујемо који, такође, настаје као последица кретања. У четвртом разреду се до тада усвојена знања систематизују, уз увођење још неких фактора који утичу на брзину кретања или пређени пут.

Сналажење у времену конципирано је тако да се полази од основних појмова којима се описује време (сада, пре, после, јуче, данас, сутра) у првом разреду, ка сложенијим захтевима (трајање дана, сата, минуте и коришћење часовника) у другом разреду и упознавањем деценије и века као највећих мерних јединица за време на млађем основношколском узрасту. За увежбавање сналажења у времену веома корисно наставно

средство је лента времена, јер на очигледан начин приказује апстрактни феномен времена, односно трајање и редослед одређених збивања из живота ученика, његове породице, школе, завичаја и државе.

Садржаји *географије* и картографско описмењавање ученика млађих разреда основне школе, такође се постепено развијају. Овај процес започиње још у првом разреду, упознавањем изгледа околине и именовањем географских појмова у непосредној околини (брдо, равница, река, језеро), као и оспособљавањем за сналажење у непосредној околини помоћу карактеристичних објеката, а затим се наставља, у другом разреду, увођењем нових географских појмова (насеља, рељеф, текуће и стајаће воде) и упознавањем са сналажењем у насељу помоћу назива улице, кућног броја и карактеристичних објеката. У трећем разреду ученици се уводе у симболичко представљање простора путем оспособљавања за читање плана насеља и географске карте Србије. У четвртом разреду држава Србија је оквир унутар кога се изучавају физичко-географске карактеристике, становништво, живот и толеранција у мултикултуралном окружењу. Географска карта Републике Србије представља један од основних извора информација приликом савлађивања наставних садржаја о стратешком положају Србије, физичко-географским карактеристикама, становништву Србије, делатностима људи и сл.

Учење *историјских садржаја* је веома комплексан захтев за ученике нижих разреда основне школе. Зато се изучавање историјских садржаја започиње од догађаја који су најближи ученицима, односно од личне и породичне прошлости. Од самог почетка, изучавање историјских садржаја треба приближити логици историјске науке, односно упознати ученике са начином на који се долази до сазнања о прошлости. Због тога се у трећем разреду креће од упознавања историјских извора и планирања и реализације малих историјских истраживања, прикупљањем и анализом историјских извора, који се односе на личну и породичну историју (фотографије, играчке, писма, свеске итд.). Упознавање прошлости у трећем разреду организује се регресивно, од садашњости ка ближој прошлости (којој је ученик често био и сведок), односно поштовањем дидактичког принципа од ближег ка даљем, од познатог ка непознатом. Након упознавања ученика са основним појмовима везаним за природу историјског истраживања, ученици се упознају са прошлошћу завичаја, и то првенствено са начином живота, занимањима у прошлости, начином одевања, исхране, игре, забаве, транспорта... Није потребно да ученици упознају све наведене аспекте свакодневног живота, већ учитељ бира једну или две од наведених тема, у складу са доступним историјским изворима и интересовањима ученика.

За разлику од трећег разреда, у четвртом разреду се прати хронолошки ток развоја државе Србије. Праћење хронолошког тока у развоју државе Србије омогућава јасније праћење историјских промена, тока догађаја, родбинских (наследних) односа, узрочно-последичних веза. Не треба садржаје историје, на овом узрасту, схватити (само) као војно-политичку историју. Она је само оквир унутар којег је нужно пратити промене у свакодневном животу. Било би пожељно да се учитељ, у договору са ученицима, определи за праћење једног (или два) аспекта свакодневног живота (изглед кућа, начин школовања деце, начин одевања, исхране, транспорта, занимања људи) током различитих временских периода, паралелно са упознавањем основних чињеница о развоју државе Србије. Оваквим приступом, ученицима се омогућава да разумеју чиме је било „попуњено“ време између два значајна историјска догађаја, што најчешће представља проблем када се настава *историје* сведе на историју важних догађаја.

Ученике не треба оптерећивати историјским чињеницама, датумима и годинама, већ учитељ треба да се определи само за оне садржаје који су нужни да ученик стекне елементарну слику о развоју завичаја и државе Србије. Приликом учења садржаја о прошлости, потребно је користити ленту времена како би ученици лакше уочили

хронолошки ток историјских промена (значајни догађаји, знамените личности, промене у начину живота). С обзиром на то да су ученици упознати са временским одредницама до *века*, потребно је приликом израде ленте времена користити све наведене временске јединице (месеци и године за личну историју, године и деценије за породичну историју, деценије и векове за прошлост завичаја и државе Србије).

Пожељно је повезивати догађаје из прошлости са садашњошћу, како би ученици увидели да историја нису само прошли догађаји, већ да она утиче на наш живот данас. У том смислу, могу се успоставити различите везе: обичаји који су опстали до данас, празници које обележавамо као успомену на значајне догађаје из прошлости, називи различитих установа који су дати у част људи или догађаја из прошлости итд.

У наставним предметима *свет око нас* и *природа и друштво* обухваћени су и садржаји интердисциплинарног карактера, који се односе на ученика као друштвено биће, његова права и обавезе у окружењу и друштвеним групама којима припада (породица, школа, вршњаци, насеље, народ, национална мањина, држава). Без обзира о којим друштвеним групама је реч, неопходно је стално указивати на дуализам права и обавеза ученика. Свест не само о својим потребама већ и уважавање потреба и осећања других, такође, представља једну од суштински важних васпитних компоненти у реализацији *света око нас* и *природе и друштва*.

Присуство различитих националних заједница треба представити као богатство насеља/завичаја/државе у којима ученици живе. Када се приликом обраде садржаја који се односе на празнике и обичаје помињу верски празници, не треба стављати у први план верске обреде. Активности у настави пожељно је организовати путем малих пројеката који се базирају на прикупљању података и упоредном приказу специфичности већинског становништва и мањинских заједница (обичаји, култура становања, исхрана, одевање, значајне личности и сл.).

ЛИКОВНА КУЛТУРА

Циљ и задаци

Циљ наставе *ликовне културе* је оспособљавање за визуелну комуникацију и развијање критичког и стваралачког мишљења, естетских критеријума и одговорног односа према очувању културе и уметничког наслеђа.

Задаци наставе су да ученици:

- развијају моторику, визуелно опажање и памћење, естетске критеријуме, креативност, стваралачко и критичко мишљење, радозналост, имагинацију, самосталност и самопоуздање;
- стекну функционална знања о композицији, елементима композиције и принципима компоновања;
- упознају одабрана дела националне и светске визуелне уметности, споменике културе и занимања из области визуелне уметности;
- користе различите врсте информација као подстицај за стваралачки рад;

– буду оспособљени за визуелну и невербалну комуникацију и јавни наступ, за решавање проблема, сарадњу и тимски рад, за процену и представљање својих и радова/идеја других;
– поштују свој и радове других, различите културе, мишљења, идеје и индивидуални доживљај уметничког дела;
– примењују стечена знања и умења у унапређивању животне и радне средине, у настави других предмета, свакодневном животу, даљем школовању и будућем занимању;
– стекну навику да прате дешавања у култури путем различитих медија, да посећују изложбе, музеје, локалитете, представе... и да буду мотивисани за различите видове учешћа у активностима из области културе;
– реализују задатке и учествују у активностима који ће им причињавати задовољство и развити интересовање за визуелну уметност.

ПРВИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци су да ученици:

– науче како да правилно и одговорно припремају, користе и одржавају прибор и материјал и заштите радну површину и одећу;
– упознају одабрани цртачки и вајарски материјал и технике;
– развијају визуелно опажање и памћење уочавањем и поређењем визуелних карактристика простора, облика и линија;
– упознају установе културе (биоскоп, музеј, галерија, позориште, библиотека), споменик културе у најближем окружењу, одабраног уметника, његово познато дело и занимања у визуелној уметности: сликар, вајар, дизајнер (употребних предмета);
– учествују у постављању изложбе радова.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ПРОСТОР

Отворени простор. Природа (шума, ливада, пустиња...) и простор који је човек обликовао (парк, улица, плажа, њива...) – визуелне одлике по којима се препознаје врста простора. Споменик у окружењу. Установе културе (биоскоп, музеј, галерија, позориште, библиотека).

Затворени простор. Простор различитих намена (дневна соба, кухиња, учионица, канцеларија...). Употребни предмети које су дизајнирали уметници.

Природни и вештачки извори осветљења. Промена осветљења у току дана и године.

ОБЛИЦИ

Врсте облика (природни, вештачки, правилни, неправилни). Својства облика (цело, део, велико, мало, високо, ниско, краће, дуже, уско, широко, светло, тамно, обојено,

безбојно, једнобојно, шарено, меко, тврдо, глатко, храпаво, обло, рогљасто). Боја облика (именовање боја).

Положај облика у простору и у равни (горе, доле, између, испод, у, на, испред, иза, усправно, положено, косо, лево, десно).

Покретни и непокретни облици. Кретање бића и машина. Смер кретања облика (налево, надесно, нагоре и надоле).

Поређење облика посматрањем са свих страна (када је то могуће). Компоновање помоћу правилних дводимензионалних облика (правоугаоник, квадрат, круг, троугао) преко целог формата папира. Цртање покретних и непокретних облика. Обликовање тродимензионалних облика (фигура).

ЛИНИЈЕ

Врсте линија у слободоручном цртању (отворена, затворена, права, крива, светла, тамна, широка, уска, дугачка, кратка, непрекинута, испрекидана, груба, нежна, спирална, таласаста, степенаста...).

Шарање и цртање разноврсним линијама на различитим форматима папира – зависност квалитета линије од материјала/прибора и подлоге.

АНИМАЦИЈА

Анимирани филм (покретне слике). Традиционално урађени (слободоручно обликовани или нацртани ликови) и савремени (урађени у апликативном програму).

Описивање изгледа места и ликова, слободно краће препричавање радње и изношење утисака. Уочавање односа музика – радња и звук – лик.

СПОРАЗУМЕВАЊЕ

Знак – графички (ноте, слова и цифре), гестовни и звучни знаци. Писање и украшавање нота, слова и цифара.

Стрип (прича у сликама). Цртање радње у низу (приче, бајке или догађаја) – приказивање кључних догађаја и ликова (до четири кадра).

ПРЕОБЛИКОВАЊЕ

Преобликовање предмета – мењање изгледа и функције употребних предмета. Спајање материјала према замисли и способности ученика.

НЕВЕРБАЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ

Приказивање бића, једноставних појмова или познате радње невербалном комуникацијом (перформанс, пантомима, игре).

ДРУГИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци су да ученици:

– развијају навику да правилно и одговорно припремају, користе и одржавају прибор и материјал и заштите радну површину и одећу;

– упознају одабране цртачке, сликарске и вајарске технике;

– пореде композиције, амбијент, кретање, светлост и сенке, боје, облике и линије и приказују теме од личног значаја и интересовања;

– упознају одабране националне споменике културе, уметника и његово дело и занимања: фотограф и графички дизајнер;

– пореде различитости у опажању, тумачењу и доживљавању уметничких дела и визуелних информација;

– стичу самопоуздање у невербалној комуникацији;

– упознају прихватљиве моделе понашања у различитим установама културе;

– стичу навику да се договарају и помажу приликом постављања изложбе радова и обликовања школског простора.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

БОЈА

Примарне (основне) боје – црвена, жута и плава. Бојење и сликање (разлика).

Сликање одабраним и/или задатим бојама (коришћење само омиљених боја, само светлих или само тамних боја, само случајно одабраних боја, само основних боја...). Истраживање изражајних могућности водене боје по избору.

ОБЛИЦИ

Врсте облика (дводимензионални и тродимензионални). Светлост и сенка – бачена сенка.

Контраст (визуелне супротности у природи, окружењу и уметничким делима).

Непокретни облици – национални споменици културе (до три примера). Кретање облика у природи. Кретање облика услед струјања ваздуха. Кретање више облика у простору. Кретање једног облика у простору.

Компоновање преко целог формата папира. Дорада мрља, шара, опцртане сенке, фотографије... Цртање и сликање, колаж. Обликовање фигура без употребе прибора/алатки.

АМБИЈЕНТ

Архитектура у окружењу. Амбијент унутрашњег простора грађевине и елементи који га чине – дизајн (изглед који чине унутрашња архитектура и опрема), атмосфера (утисак који остављају светлост, звук и мирис) и корисници (изглед и понашање).

Равнотежа. Обликовање школског простора (израда инсталације или мобилне скулптуре – заједнички рад).

РЕЦИКЛАЖА

Значај разврставања отпада. Предмети и материјали погодни за рециклажу и преобликовање.

Преобликовање – мењање изгледа и функције употребних предмета за рециклажу. Спајање различитог материјала према замисли и способности ученика (преплитање, везивање, обмотавање...)

СПОРАЗУМЕВАЊЕ И ИЗРАЖАВАЊЕ

Поређење најчешћих визуелних знакова у окружењу (саобраћајни знаци, пошта, спортски клуб, ознаке на производима...).

Илустровање писаних информација (песма, бајка, басна, информације из уџбеника и дечјих часописа...) – издвајање и приказивање битних информација.

Цртање и писање материјалима који остављају широк траг (четка и боја, креде, гранчице...), на мањем и већем формату подлоге. Цртање разноврсним линијама добијеним комбиновањем материјала/прибора. Изражавање емоција линијама.

НЕВЕРБАЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ

Препознавање и приказивање (мимиком) емоција и стања – радостан, тужан, уплашен, збуњен, љут, поспан... Приказивање кретања у природи (на пример, повијање крошњи), кретања животиња (птица, зец...), кретање машина (воз, вртешка...) или неке радње (свирање различитих инструмената, плетење, пецање...).

ТРЕЋИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци су да ученици:

– самостално припремају, користе, чисте и одлажу прибор и материјал на безбедан и одговоран начин;

– истражују изражајне могућности материјала и техника које су већ користили и упознају нове технике и материјал;

– пореде композиције, простор, кретање, светлост и сенку, линије, текстуре и боје;

– користе уметничка дела и одабране информације као подстицај за стваралачки рад; приказују одабране мотиве на основу опажања и памћења опаженог и на основу имагинације;

– стичу самопоуздање у невербалној комуникацији;

– упознају познате симболе (споменике) градова или држава, визуелне одлике одабраних етно-култура, одабрана уметничка дела и занимања: архитекта, дизајнер одеће, сценограф;

– користе једноставне стручне изразе када пореде своје и туђе радове, износе утиске и опажања и описују догађај културе којем су присуствовали;

– стичу навику да се договарају и помажу приликом постављања изложбе радова и обликовања школског простора.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ТЕКСТУРА

Слободно компоновање разноврсним текстурама – прављење шара и текстура отискивањем и/или утискивањем предмета и материјала (згужвања фолија или пластична кеса, спужва, дно пластичне флаше...) или природних облика карактеристичне текстуре (лист, кора дрвета...). Материјал: темпера или акрилна боја, уљани пастел, пластелин, глинамол или беолин, природни и вештачки материјал.

ОБЛИК И ЛИНИЈА

Тродимензионални облици (инсекти, птице, цвеће, предмети...) – опажање и приказивање карактеристичних детаља и/или покрета. Облик и положај бачене сенке у односу на извор осветљења. Технике: комбинована, темпера, акварел или моделовање у меком материјалу без употребе прибора/алатки.

Линија – креирање линија различитог карактера помоћу једног материјала/прибора за цртање (промена угла и притиска оловке). Ознаке на графитним оловкама.

КОМПОЗИЦИЈА

Садржај уметничког дела – теме и мотиви (пејзаж, портрет, аутопортрет). Пејзаж – градски и сеоски. Портрет – профил и анфас. Поређење исте теме или истог мотива приказаног на различите начине.

Креирање нестварних призора, сцена и ликова на основу индивидуалне имагинације. Технике: комбинована, темпера, акварел, колаж, асамблаж или моделовање у меком материјалу.

Секундарне (изведене) боје – наранџаста, зелена и љубичаста. Механичко мешање основних боја у произвољном односу. Боја и музичка композиција (музичко дело као подстицај за рад). Цртање и сликање четком и бојом без употребе оловке и црне боје.

Ритам (понављање елемената/мотива и размака између њих). Правилан ритам (на примеру орнамената, украса, шара или низова).

СПОРАЗУМЕВАЊЕ

Начин споразумевања – говор, текст, мимика, гест, звук, музика, слике, визуелни знаци, боје, шаре... Знак и симбол (разлика). Познати споменици (статуе) – симболи града/државе.

Извори информација: књиге, уџбеници, часописи, новине, плакати, рекламе, билборди, телевизија, радио, интернет, уметничка дела... Начин обавештавања о актуелним дешавањима у култури, у земљи и у локалном окружењу. Значајни догађаји/фестивали културе у земљи. Визуелне поруке – рекламе у дечјим часописима, на билбордима и на телевизији (естетски доживљај и тумачење поруке).

Обједињавање слике и текста (израда плаката, позивнице, честитке, рекламног материјала...). Материјал: темпера или акрилне боје, самолепиви колаж папир, разне врсте папира, материјали за рециклажу, перманентни маркери... Технике: темпера, колаж и/или деколаж.

ВИЗУЕЛНА ОБЕЛЕЖЈА

Визуелна обележја етно-култура различитих народа (Србија – опанак, шајкача, шљива...; Мексико – сомбреро, пињата...; Аустралија – сликање тачкама, бумеранг, диџериду...; Африка – осликавање лица, маске и накит...).

Униформе у различитим занимањима. Свечана одећа кроз историју и прилике у којима се носила/носи.

ПРОСТОР И СЦЕНА

Реалан простор, приказани простор (на дводимензионалној подлози) и виртуелни простор (игрице, 3Д филмови). Амбијент и сценски простор у савременој европској уметности (циркус, позориште, опера...). Кретање на сцени (плес, перформанс, драма...). Луткарско позориште, позориште сенки.

Израда скица за маске, лутке, костиме или сцену (реализација скице у материјалу и техници према договору).

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци су да ученици:

– истражују изражајне могућности материјала и техника које су већ користили и упознају нове технике;

– изражавају своја интересовања, сећања, утиске и опажања и користе одабране информације као подстицај за стваралачки рад;

– упознају визуелне одлике одабране прошле културе, уметнике и њихово дело и занимања: костимограф, стилиста, сценски шминкер;

– користе једноставне стручне изразе када износе утиске и опажања, пореде своје и туђе радове и описују догађај културе којем су присуствовали;

– поштују договорена правила понашања приликом посете догађаја или установа културе и у заједничком раду, испољавају поштовање према свом и радовима других и према различитости у визуелном изражавању и доживљају уметничких дела.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ОБЛИК

Апстрактна и фигуративна уметност. Свођење познатих облика на апстрактне (изостављање карактеристичних делова/детаља). Превођење апстрактних облика у фигуративне (доцртавање и/или досликавање мрља, започетих облика, шара...). Компоновање апстрактних облика према положеној, косој или усправној линији (замишљена права). Технике: комбинована, лавирани туш, темпера, акварел, колаж, деколаж, асамблаж или моделовање у глини.

БОЈА

Топле и хладне боје. Основне и изведене боје. Механичко мешање основних боја у односу 1:1. Утицај материјала на добијање жељеног тона изведене боје. Тонови.

Приказивање одређеног појма, сцене, атмосфере или расположења топлим или хладним бојама. Техника: гваш.

ДИЗАЈН

Производи уметничких заната (накит, орнаменти, уметничке лутке, шешири, таписерије, осликани текстил, собне светиљке и сенила, грнчарија, дуборез, гравуре...).

Смишљање нацрта и израда одабраног производа материјалом по избору ученика.

ПРОШЛЕ КУЛТУРЕ

Заштићени споменици културе, УНЕСКО. Значај споменика културе.

Пројектни задатак према одабраној/договореној теми: Виртуелна посета пећини Ласко (Lascaux); Скулптуре Лепенског вира; Египатски хијероглифи; Легенда о Минотауру и лавиринти палате у Кнососу; Керамика античке Грчке; Средњовековне фреске и мозаици...

КОМПОЗИЦИЈА И ПРОСТОР

Садржај уметничког дела – теме и мотиви, поруке и идеје.

Ликовни елементи – облик, линија, боја и текстура. Доминанта (истакнути елемент у композицији). Компоновање помоћу разноврсних текстура. Техника: комбинована (цртеж, колаж и фротаж).

Приказивање простора – предњи, средњи и задњи план.

СЦЕНА

Сценографија, сценска шминка, фризуре, костими и додатни детаљи.

Идејна решења за сцену и костиме за задато или договорено музичко или драмско дело. Обликовање сценског простора (обликовање сцене у школском простору или израда дијораме). Материјал: комбиновани, укључујући материјал за рециклажу.

ПЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци су да ученици:

– истражују изражајне могућности материјала и техника, изражавају своје замисли, интересовања, утиске и опажања и користе одабране информације као подстицај за стваралачки рад;

– стекну навику да од одбачених радова праве нове, да преобликују материјал и предмете за рециклажу и користе импровизовани прибор;

– упознају једноставне поступке за развијање имагинације и креативности;

– користе основне стручне изразе када пореде своје и туђе радове и уметничка дела и износе утиске, опажања и закључке;

– поштују договорена правила понашања и облачења приликом посете догађаја или установа културе, поштују свој и радове других и различитости у изражавању и доживљају уметничких дела;

– испољавају елементарне вештине сарадње у заједничком раду.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

РИТАМ

Ритам – принцип компоновања. Правилан и неправилан ритам. Ритам у природи, окружењу и уметничким делима.

Слободно ритмичко компоновање. Креирање разноврсних ритмова задатим или случајно одабраним елементима/мотивима.

ОБЛИК И ПРОСТОР

Облик – елемент композиције. Врсте и својства облика. Односи величина облика. Свођење сложених облика на геометријске фигуре.

Волумен. Фигура и фигурина. Обликовање меким материјалом.

Облици у простору и равни – додиривање, мимоилажење, преклапање, прожимање, усецање облика. Приказивање илузије дубине простора подешавањем величина облика према плановима.

ДИЗАЈН

Дводимензионални и тродимензионални орнаменти. Стилизација. Шаблони и печати – употреба. Креирање орнамента за одређену намену (накит, мајица, украс за кутију...).

ЛИНИЈА

Линија – елемент композиције. Линије у природи, окружењу и уметничким делима. Контурна, текстурна и структурна линија. Скица и студија. Линеарни цртеж, лавирани цртеж, обојени цртеж. Линија као ивица тродимензионалног тела.

КОМПОЗИЦИЈА

Теме и мотиви у визуелној уметности (историјске, митолошке, религиозне, жанр-сцена, пејзаж, ентеријер, мртва природа, портрет). Врсте пејзажа (градски, сеоски, марина, ноктурно, ведута). Врсте портрета у сликарству и вајарству (глава, аутопортрет, фигура, групни портрет, биста, коњичка статуа).

Различите информације као подстицај за рад: природа, окружење, репродукције, музичка дела, одбачени радови... Мењање своје и/или туђе идеје да би се креирало ново, оригинално дело.

Принцип компоновања – равнотежа (симетрична и асиметрична).

СВЕТЛОСТ И СЕНКА

Позориште сенки – индонезијски *wayang kulit*; фантазмагорија из 19. века (комбинација светла и сенке); грчки Карађоз из 20. века; савремено кинеско позориште. Теме, ликови и процес израде. Комбиновање светлости и сенке у савременој уметности.

Пројектни задатак.

ШЕСТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци су да ученици:

– истражују изражајне могућности материјала и техника, праве нове радове од одбачених радова, преобликују материјал и предмете за рециклажу и користе одабрани прибор (стандардни или импровизовани);

– изражавају своје замисли, интересовања, утиске, опажања и сазнања и користе одабране информације као подстицај за стваралачки рад;

– примењују једноставне поступке за развијање имагинације и креативности;

– користе основне стручне изразе када пореде своје и туђе радове и уметничка дела и износе утиске, опажања и закључке;

– уче на разликама у опажању и изражавању.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ВИЗУЕЛНА МЕТАФОРИКА

Знак и симбол. Алегорија и персонификација. Државни симболи, грбови, заставе, обележја... Визуелно споразумевање кроз историју. Тумачење визуелних порука. Смишљање знака или симбола одређеног значења.

БОЈА

Хроматске и ахроматске боје. Боје првог, другог и трећег реда. Топле и хладне боје. Комплементарне боје. Локална боја и тон (поређење индивидуалних разлика у опажању). Валер. Градација светлина. Контраст тоналитета. Боја као материјал за рад (пигментна боја), механичко мешање боја. Оптичко мешање боја (информативно).

Апстрактно и фигуративно сликање. Лазурно и слојевито сликање.

СВЕТЛОСТ

Извор осветљења, угао и даљина осветљења, бачена и сопствена сенка. Промена изгледа облика при различитом осветљењу.

Дигитална фотографија – вежбе кадрирања помоћу Дирерового прозора или камере на мобилном уређају. Основне грешке при кадрирању. Снимање целине и детаља при различитом осветљењу.

Светлински објекти и светлост као средство изражавања – витраж, сенила, инсталације урађене ЛЕД тракама, цртање и сликање светлом, обликовање отвореног и затвореног простора светлом...

КОМПОЗИЦИЈА

Основни елементи композиције – облик, линија, боја, светлина, текстура.

Текстура – шаре и текстуре на природним облицима. Приказана текстура – реалистично приказана текстура природних и вештачких облика/материјала и имагинарна текстура. Текстура направљена отискивањем, фротажом, утискивањем, гравирањем, резбарењем, у апликативном програму...

Тродимензионални облик – конкавно-конвексне форме.

Принципи компоновања: ритам, контраст, доминанта, равнотежа, јединство, хармонија и градација.

ТЕМЕ И ИДЕЈЕ

Опажање облика сенке, мрље, шаре, избочине или пукотине у непосредном окружењу – асоцијације на познате облике. Коришћење случаја у раду – компоновање помоћу насумично одабраних појмова, боја, облика, материјала; дорађивање мрља, шара, аморфних облика...

Различите врсте информација као извор за креативне идеје – снови, бајке, митови, сећања, фотографије, филмови, игрице, информације из часописа...

Реални облици у нереалним односима и простору. Имагинарни облици у реалном простору. Имагинарни облици у нереалном простору.

СЦЕНА

Повезивање визуелне уметности, драме, плеса и музике у савременој сцени.

Постављање на сцену (отворену или затворену) једноставне приче, музичког дела, скеча, игре или перформанса. Скице, планови, идеје за детаље, светлосни и звучни ефекти, декор, маске, костими.

СЕДМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Оперативни задаци су да ученици:

– користе изражајне могућности материјала и техника, решавају проблемске задатке примењујући стечена знања, изражавају своје замисли, интересовања, утиске, опажања, сазнања, искуство или емоције и користе различите информације као подстицај за стваралачки рад;

– идентификују креативне и иновативне идеје у архитектури, уметничким радовима и делима и пореде уметничке и неуметничке радове (шунд, кич);

– самостално примењују одабране поступке за долажење до креативних решења;

– користе основне стручне изразе када пореде своје и туђе радове и уметничка дела и дискутују о разноврсним темама;

– разматрају примену стечених знања и умења у будућој професији.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЛИНИЈА И БОЈА

Линија у слободоручном цртежу и цртежу урађеном у апликативном програму. Психолошко дејство линије. Приказивање звука, расположења или стања линијама различитог квалитета.

Боја као материјал за рад и боја као светлост. Опажање боје. Симболика боје у различитим културама. Примена симболике боје (фотографија, филм, сликарство, амбалажа, дизајн ентеријера, одећа...).

ПРОПОРЦИЈЕ

Пропорције у архитектури. Пропорције главе. Пропорције тела. Положај тела и контрапост. Визирање. Цртање и/или вајање према моделу.

СТРИП И АНИМАЦИЈА

Појмови: стрип, кадар, јунак, радња, графички роман, манга. Европска, јапанска и америчка школа стрипа – основна обележја. Савремени српски стрип. Теме и јунаци. Пропорције тела. Начин израде (слободоручно нацртани и урађени у апликативном програму).

Анимација. Цртани филмови, анимирини филмови, аниме.

КРЕАТИВНЕ ИДЕЈЕ

Идентификовање креативних идеја у савременој архитектури, дизајну екстеријера и ентеријера и употребних предмета, уметничким делима израђеним од неуобичајених материјала...

Технике и поступци за долажење до идеја: коришћење случаја, асоцијације, уклапање наизглед неспојивих елемената у јединствену целину, превођење информација из једног медија у други (дизајнирање предмета на основу елемената архитектуре, обликовање скулптуре на основу информације из уџбеника...), олуја идеја итд.

ПЕРСПЕКТИВА

Перспектива. Облици у скраћењу. Приказивање облика и простора.

УРБАНА УМЕТНОСТ

Мурали, графити, далеководи, аутобуске станице, тротоари, киосци, ограде, прозори, улична расвета, паркови, скулптуре у пленеру, бандере, фасаде...

Израда скице за мурал или графит, слободоручно или у апликативном програму. Преношење скице на већи формат (натрон папир или зид). Материјал: темпере или акрилне боје.

СПЕЦИЈАЛНИ ЕФЕКТИ

Оптичке илузије у сликарству (илузија тродимензионалности, кретања, утисак да очи на дводимензионалној слици увек гледају у посматрача, облици који изгледају мањи мањи или већи него што јесу...).

Механички ефекти на сцени и код мобилних скулптура (механизми за покретање, пиротехника, вештачка магла...)

Визуелни ефекти у филму, видео игрицама и другим врстама уметности. „*Matte*“ слике имагинарних пејзажа на стаклу и у апликативном програму.

Илузија дубине простора на сцени.

ФИЛМ И ФОТОГРАФИЈА

Врсте фотографија и филма према жанру. Трејлери. Рекламе и промотивни спотови. Филмска музика.

Пројектни задатак – креирање и реализовање промотивног спота за индивидуални наступ. Постављање сцене, светла, одабир костима, шминке, угла снимања.... Пробне фотографије, снимање извођења, монтажа. Индивидуални и заједнички рад.

ПРЕДЛОГ ПРИМЕРА САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ

Обједињавање различитих врста уметности: Blue Man Group; Anne Teresa De Keersmaeker; Danser Sa Vie; Adrian Mondot; Dominic Snyder; Black Label Movement & Trisha Brown; Teamilluminate; Fighting gravity; Wushu shadow fight performance; Kagemu; Wrecking crew orchestra; Flowmotion – трејлер из 2013.

Црно позориште и позориште сенки: Image Theatre из Прага; WOW Black Light Theater из Прага; All Colours Theatre из Прага; Raymond Crowe; Gruppe Pilobolus; Enra – primitive; Fireflies – Aladin...

Пантомима: Марко Стојановић, Бојан Мијатовић, Жером Мура (Jérôme Murat); Parallel Exit; Jamie Adkins; Makoto Inoue...

Луткарско позориште: Луткарско позориште Пинокио; Handspring Puppet Company; Thang Long Water Puppet Theater; State Puppet Theatre of Bourgas; Noel Lambert Theater; Prague National Marionette Theatre; Little Angel Theatre; Bread and Puppet; Bob Baker Marionette Theater; The National Bunraku Theatre...

Уметничке лутке: Jim Henson; Ana Salvador; Danita; Jill Willich; Dima RV; Fuego Fatuo; Vlada Hom...

Сценски спектакли: сценографија за циркуску представу *Batman Live*; снимак одломка представе Циркуса Сунца (Cirque Du Soleil); Z3D – CdS...

Сценографија за музичка дела: Сценографија за *Легенду о невидљивом граду Китеже*, за Амстердамску оперу; сценографија за *Евгенија Оњегина,* за Краковску оперу; сценографија за концерт *Музика, плес, авантура* у Националној опери у Риги; сценографија за *Травијату,* за позориште „Лучиано Паваротиˮ у Модени…

Амбијенталне инсталације: Тадаши Кавамата (Tadashi Kawamata), инсталације од амбалаже и одбачених предмета; Сакир Гукчеба (Sakir Gökçebağ), инсталације од ролни тоалет-папира; Tara Donovan, инсталације од папирних чаша; Ребека Вард (Rebecca Ward), инсталације од селотејпа, Енрик Оливеира (Henrique Oliveira)...

Обликовање простора светлом: ЛЕД инсталације у Лонгвуд баштама (Longwood Gardens) у Пенсилванији – Bruce Munro; Do Lab; Michael Christian; Janet Echelman; Jim Campbell; Jack Sanders, Robert Gay and Butch Anthony; JB Public Art; Edwin Cheong...

Архитектура: Петар Миливојевић; Friedensreich Hundertwasser; Javier Senosiain; Zaha Hadid; Dietmar Koering; Kenrick Kellogg; Yongho Shin; Sarah Schneider; Chris

Cunningham; Hubbell & Hubbell; Dionisio Gonzales; Michael Hansmeyer; Mareines & Patalano; Торањ за прочишћавање воде у Џакарти; Урбани Епицентар на Менхетену; Водени торањ у Чикагу; Stairscraper и Metropol Parasol у Шпанији; Farmscraper у Кини; Precinct 4 у Малезији; BedZED у Енглеској; Crescent Hydropolis и Торањ који плеше у Дубаију; Арка Александера Рамизова; Gwanggyo у Јужној Кореји...

Илустратори: Maurice Sendak (Where the wild things are); Иван Билибин (илустрације за бајке); Боб Живковић, Тихомир Челановић (илустрације за уџбенике); Elle J Wilson; GenndyTartakovsky; Jill Barklem; Arthur Rackham; David Wiesner; Lydia Monks; Holly Hatam; Lucinda Mc Queen; Fred Gambino; Emma Florence Harrison, Calef Brown...

Мурали и графити: Banksy; Blu; Edgar Mueller; Julian Beever; Oakoak; Francois Abelane; Leonardo Delafuente; Etam Cru; L7m; Wild Drawing (Грчка); Skurktur (Норвешка); Taso (Немачка); Gaser (Шпанија); Levalet (Француска); Reverse Graffiti Project...

Скулптура: фонтана „Метаморфоза“ Дејвида Чернија у Шарлоти; забавни парк у Тбилисију; Antony Gormley; Odani Motohiko; скулптуре у Једаху (Саудијска Арабија); Eduardo Catalano (Аргентина); ma3 (Бразил), Christine Kaiser; Elisaveta Sivas..

Кинетичке (мобилне) скулптуре: Bob Potts; Theo Jansen; Anthony Howe – OCTO; Tonkin Liu Architects (Мајк Тонкин и Ана Лиу) – *Thesinging, ringing, tree;* Clayton Boyer; Lyman Whitaker...

Скулптуре од папира: Li Hongbo; Peter Dahmen; Calvin Nicholls; папир маше туторијали.

Рециклажа: Subodh Gupta; Robert Bradford; Jonathan Callan; Daniel Clemmett; James Corbett; Emma Whiteside; Michel de Broin; Aurora Robson; Lucy Norman; Nek Chand; Clare Graham; Ralf Schmerberg...

Кратки цртани и анимирани филмови: Дизнијеви краткометражни црно-бели цртани филмови; Constantine Krystallis – *Mariza – the Stubborn Donkey*; Јури Норштејн – *Јеж у магли*; Blender Institute – *Big Buck Bunny*; Pixar – *Forthe Birds, The Power of Teamwork, One Man Band, Geri's Game, Day & Night*; Thiago S. Aranha – *Going Green...*

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

(од првог до седмог разреда)

Програм је посебно припремљен за ученике Школе за музичке таленте у Ћуприји. Из редовног програма су одабрани садржаји који су неопходни за достизање стандарда и формирање компетенција, а допуњени су садржајима који су фокусирани на визуелну комуникацију, развијање креативних идеја и припрему ученика за јавни наступ.

Имајући у виду специфичност школе, структура програма је флексибилна – редослед целина је могуће променити, а неке садржаје је могуће обрадити у оквиру других целина, посебно ако се планира интердисциплинарна/интегрисана тематска настава. Наставник бира и начин учења, руководећи се интересовањима и могућностима ученика. Неке садржаје могуће је обрадити у успутном разговору, а неке као истраживачки задатак или пројекат. Од наставника се очекује да буде подстицајан, да примењује иновативне методе и поступке и омогући ученицима да стекну знања и умења корисна за свакодневни живот и будућу професију, на начин који ће им причињавати задовољство, подстаћи радозналост и интересовање за визуелну уметност.

Интегрисана тематска настава је пожељна у свим разредима. Потребно је, међутим, обратити посебну пажњу на значај и природу предмета како би се избегла негативна појава да се часови који су предвиђени за учење *ликовне културе* користе искључиво за учење садржаја других предмета – активности ученика се своде на елементарне поступке

(бојење, резање, лепљење) и на задатке који не доприносе остваривању циљева предмета и достизању стандарда.

Наставик припрема наставни материјал (визуелне примере у електронском облику који се могу бесплатно преузети са интернета) и, за себе, листу интернет адреса на којима је објављен материјал погодан за наставу (кратки анимирани филмови, снимци атрактивних сценских наступа, едукативне игрице...). Програм је допуњен предлозима примера из савремене уметности како би се наставнику олакшала интернет претрага. Ученици могу да користе уџбенике за *ликовну културу* за основну школу, али је неопходно да уз то користе и додатни наставни материјал. Пожељно је да школа формира збирку уџбеника за *ликовну културу* за све разреде основне школе.

Реализација садржаја

На почетку сваког часа неопходно је нагласити шта се учи, у оквиру којих предмета се учи (ако се исти садржаји два предмета обрађују на једном часу), шта се очекује од ученика (постављање проблема) и зашто то уче (где се може применити). Ово је нарочито важно када се садржаји обрађују кроз игру или ван школе.

Теорија обликовања обухвата садржаје о простору и композицији. Препорука је да се обраде само основни елементи и принципи компоновања око којих постоји већинска сагласност. Садржаји се усвајају кроз разговор, вежбе опажања (на очигледним примерима из природе, окружења и уметности) и проблемске задатке.

Визуелно споразумевање подразумева оспособљавање ученика да визуелно пренесу другима своје замисли, идеје, емоције, утиске, искуство, поруке, сазнања, доживљаје... и да протумаче визуелне информације, нарочито оне које директно утичу на њихове ставове и поступке (рекламне и пропагандне поруке, поуке и поруке у дечјим, анимираним и цртаним филмовима...).

Невербално споразумевање подразумева изражавање телом, покретом, мимиком, гестом, без говора. У првом разреду се може почети игром „Ледена краљица“ и пантомимом. У другом разреду се може планирати и краћи перформанс са поруком. Од трећег разреда перформанс се може комбиновати са драмом и/или плесом. Пожељно је ове активности планирати за крај године како би се ученици растеретили, а истовремено припремили за јавни наступ. У старијим разредима ови часови се реализују као пројекат који ученици и наставник заједно планирају.

Национална, савремена и модерна уметност уче се од првог разреда, као примери који илуструју садржаје из теорије обликовања и као подстицај за стваралачки рад. У настави се приказују и дела из различитих периода историје, уколико су очигледан пример проблема који се разматра. Дешавања у култури, установе културе, промене у уметности, положај и значај уметности у друштву (нарочито за развој туризма и привреде, смањење сиромаштва, очување животне средине и рециклирање), утицај технологије на промене у уметности, комерцијализација уметности (позитивни и негативни аспекти), правци, школе, појаве и стилови обрађују се кроз континуиран, необавезан разговор. Историјски развој уметности може се приказати и у једној електронској презентацији у току године, а овај час се може интегрисати са часом природе и друштва, односно историје. Потребно је увек имати у виду да фокус није на меморисању података – важније је да ученици развијају сензибилитет за доживљавање и разумевање уметничких дела. Историјски развој уметности се може учити и кроз теме како би ученици имали увид у целину (на пример, *Одевање кроз историју, Геометрија у уметничким делима...*).

У садржајима програма су наведене неке технике и поступци за развијање креативних идеја зато што ученике треба оспособити да их свесно примењују у различитим ситуацијама.

Ликовне технике треба објаснити кратко и информативно, као упутство за рад и савете. У садржајима су приказане само основне технике, а наставнику је остављена могућност да бира додатне технике које ће показати ученицима. У старијим разредима пожељно је разговарати и о савременим и неуобичајеним средствима изражавања (цртање светлом, песком, ватром...). Фотографија и филм се обрађују кроз практичан рад.

По завршетку задатка или програмске целине излажу се сви радови како би ученици могли да пореде решења и уче једни од других.

Употреба материјала, прибора и средстава

Приликом избора техника и материјала за рад у млађим разредима потребно је пажљиво осмислити активности које омогућавају правилан развој моторике, водећи рачуна о томе да ученици не смеју да повреде руке.

Лењир, шестар и шаблони се користе само изузетно, на пример, када се цртају орнаменти.

Фломастери бледе на светлости, имају неприродне тонове, боје се не могу мешати, пробијају папир, брзо се троше и замарају руку када се користе за прекривање већих површина. Служе искључиво за бојење. За разлику од фломастера, перманентни маркери су прихватљиви за калиграфију, стрип, орнамент, скице и цртање по различитим подлогама (мајице, керамика, пластика, стакло...). Треба имати у виду да перманентни маркери могу бити токсични.

Воштане бојице тешко приањају на подлогу. Могу се користити у неким техникама, на пример за фротаж, у комбинацији са воденом бојом (водити рачуна о избору врсте, јер су бојице на бази синтетичких воскова растворљиве у води). Уљани пастел има више тонова, боје су интензивније, лакше приањају на подлогу и боље се комбинују са другим материјалом.

„Органске боје“ (боје за јаја, јестиве боје, сок од поврћа...) боје кожу. Могу се користити уз употребу пластичних рукавица. Со за купање која у комбинацији са воденом бојом даје атрактивне ефекте може бити штетна. Може се заменити крупном морском сољу. Прашкасте материје (укључујући и брашно које је неопходно за прављење лепка, боја и маса за обликовање) могу изазвати алергије. Млађи ученици могу користити брашно уз помоћ наставника.

Лакови, лепкови, спрејеви, разређивачи и друга штетна, запаљива и изузетно токсична средства нису дозвољена. Ножићи, скалпел, прибор за линорез, ексери, чекић... нису дозвољени јер ученици не смеју да повреде шаке. Ако је потребно да ученици нешто дубе или урезују, могу користити врх шестара, кашику или штапић. Материјал из природе и употребљена амбалажа за храну пре рада се морају дезинфиковати (прање, прскање асепсолом, термичка обрада...).

Од шестог разреда ученици могу да цртају и сликају и у апликативном програму.

Задаци и активности

Карактеристични задаци за практичан рад су проблемски задаци различите тежине.

С обзиром на то да фонд часова није оптималан, треба водити рачуна да се у првом и другом разреду не утроши више од 20% часова (времена) на некарактеристичне задатке/активности, а у трећем и четвртом разреду не више од 10%. Некарактеристични

задаци/активности су: усвајање програмских садржаја кроз дечје игре; бојење бојанки које приказују позната дела визуелне уметности; прављење фигура, украса и уметничких предмета према моделу и упутству (на пример, савијање једноставне оригами фигуре); илустровање речи, реченице и књижевног текста ради провере разумевања прочитаног; играње едукативних игрица и сл. Треба водити рачуна и да активности и задаци не буду у супротности са природом предмета – техничко цртање, копирање, цртање у свесци, једнолични задаци, илустровање садржаја других предмета, прављење неуметничких предмета као што су, на пример, производи домаће радиности и сл.

Пример задатка који се може задавати од другог разреда.

Појмови: *линија* и *облици*; задатак: *цртање и колажирање звукова из окружења* (бука саобраћаја, свађа, плач бебе, смех, звук усисивача, цвркут птица...). Ученици шарају и извлаче линије различитих врста (у зависности од одабраног звука) користећи најмање два цртачка материјала; режу неправилне траке од разноврсног папира, увијају траке у занимљиве облике, спајају их и лепе на цртеж како би дочарали утисак који на њих оставља одабрани звук. Задатак је тежак за ученике који нису навикнути на овакав тип задатка, тако да је потребно од првог разреда смишљати задатке и активности који су за ученике изазов, водећи рачуна о одговарајућем мотивационом разговору и о постепеном повећавању захтева у складу са могућностима, односно искуством ученика.

Пример задатка који се може задавати од петог разреда.

Појам: *ритам*; задатак: *креирање оригиналног ритма*. Наставник нуди ученицима кесу са папирићима на којима су исписани појмови (називи предмета, животиња, биљака, боја...). Ученик насумично извлачи два-три појма. Понављањем случајно извучених појмова треба да креира занимљив ритам. Ученик сам смишља да ли ће креирати дизајн за тапете, орнамент за мајицу, фантастичан призор, скулптуру, нацрт за намештај, необичан музички инструмент... Замена извучених појмова није пожељна. Наставник нуди минималну помоћ (на пример, *ако су извучени појмови сложени за приказивање, можете да их стилизујете*...).

Задаци су наведени само као подстицај за осмишљавање оригиналних задатака.

ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ

Циљ и задаци

Циљ *физичког васпитања* је да разноврсним и систематским моторичким активностима, у повезаности са осталим васпитно-образовним подручјима, допринесе интегралном развоју личности ученика (когнитивном, афективном, моторичком); развоју моторичких способност; стицању, усавршавању и примени моторичких умења, навика и неопходних теоријских знања у свакодневним и специфичним условима живота и рада.

Задаци наставе *физичког васпитања* јесу**:**

- подстицање раста, развоја и утицање на правилно држање тела;
- развој и усавршавање моторичких способности;
- стицање моторичких умења која су, као садржаји, утврђени програмом физичког васпитања и стицање теоријских знања неопходних за њихово усвајање;

– усвајање знања ради разумевања значаја и суштине физичког васпитања дефинисаног циљем овог васпитно-образовног подручја;
– формирање морално-вољних квалитета личности;
– оспособљавање ученика да стечена умења, знања и навике користе у свакодневним условима живота и рада;
– стицање и развијање свести о здрављу, чувања здравља и заштити природе и човекове средине;
– стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе физичког васпитања сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе физичког васпитања буду у пуној мери реализовани.

ПРВИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци:

– задовољавање основних дечјих потреба за кретањем и игром;
– развијање координације, гипкости, равнотеже и експлозивне снаге;
– стицање моторичких умења у свим природним (филогенетским) облицима кретања у различитим условима – елементарним играма, ритмици, плесним вежбама и вежбама на тлу; упознавање са кретним могућностима и ограничењима сопственог тела;
– стварање претпоставки за правилно држање тела, јачање здравља и развијање хигијенских навика;
– формирање и овладавање елементарним облицима кретања – „моторичко описмењавање“;
– стварање услова за социјално прилагођавање ученика на колективан живот и рад.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ХОДАЊЕ И ТРЧАЊЕ

Ходање у месту са опружањем колена стајне ноге уз правилно држање тела и са радом руку; у кретању кратким и дугим корацима, у различитом ритму, уз правилно постављање стопала (користити обележене линије на спортским теренима); на прстима, уз узручење, са истезањем тела.

Трчање уз правилно постављање стопала и правилан рад руку, са подизањем колена (користити препреке – палице и вијаче поређане на једном делу сале или спољних терена), са забацивањем потколенице; са укрштањем ногу и уназад; брзо трчање до 20 метара са поласком из стајања, лежања, упора чучећег и другим начинима поласка.

Игре са коришћењем научених облика ходања и трчања.

СКАКАЊЕ И ПРЕСКАКАЊЕ

Поскоци у месту: суножним одскоком и суножним доскоком са опружањем тела, лево-десно, напред-назад, у доскок разножно и поново суножно; са вијачом (са међупоскоком и без међупоскока); једноножним одскоком и доскоком на једну ногу, са опружањем тела, лево-десно, напред-назад. Скок суножним одскоком пруженим телом са окретом за 90° и суножним доскоком. Суножним одскоком доскок на повишену површину (до висине шведске клупе), на наслагане струњаче или горњу површину шведског сандука. Суножни доскок са исте површине, уз правилан замах рукама, амортизацију и завршни положај. Суножни поскоци на одскочној дасци (један ученик је на тлу, лицем према другом и за време поскока држи за руке ученика који ради поскоке).

Поскоци у кретању: после неколико корака, једноножни поскок једном, после неколико корака, једноножни поскок другом ногом и наизменично; после неколико корака једноножни одскок и меки суножни доскок до почучња („да се не чује“). Поновити исто после неколико трчећих корака. Једноножни наскок на повишену површину чеоним и бочним залетом (два оквира шведског сандука, ниска греда, коцка) и суножни доскок на меку површину. Скакање преко поређаних вијача једноножним и суножним одскоком. Школица, игра „ластиша“.

Скок удаљ: повезати залет од неколико трчећих корака са једноножним одскоком са обележеног простора (шира површина, или линије) и доскок на меку површину (струњача, песак).

Скок увис: из залета право једноножним одскоком прескочити кратку вијачу коју држе два ученика, ноге погрчити и меки суножни доскок (у групи од три до четири ученика); прескочити ластиш (постављен по ширини) са истовременим поласком два до три ученика.

Прескакање дуге вијаче која се окреће: појединачно из места, са уласком и изласком према могућностима ученика. Игре уз коришћење различитих облика скакања и прескакања.

БАЦАЊЕ И ХВАТАЊЕ

Бацање лоптице (јачом и слабијом руком) из места и у циљ (оквир од шведског сандука, обележени циљ на зиду, квадрати од вијача на рукометном голу...).

Бацање лопте увис и после њеног одбијања од тла, хватање обема рукама: уз цео окрет, после пљеска рукама, затварања очију, чучња, седа...; закотрљати лопту по тлу и хватањем је подићи обема рукама.

ВОЂЕЊЕ ЛОПТЕ У МЕСТУ И ХОДАЊУ

Додавање лопте у паровима, у месту, са груди и изнад главе. Игре са вођењем и додавањем лопте и гађањем у циљ.

ВИШЕЊЕ, УПОРИ И ПЕЊАЊЕ

Пењање: уз рипстол, уз морнарске љествe, чеоно, наизменичним прехватањем, пењање и провлачење кроз окна, пењање и спуштање на и са различитих справа. На дохватном вратилу: у вису лежећем опруженим телом, помицање улево и удесно, вис завесом о потколена, помицање лево и десно. Вис активни на свим справама на којима се вис може извести. Упор активни на свим справама, на којима се упор може извести.

За напредније ученике: њихање уз помоћ.

Клек, усправ без помоћи руку; клек суножни на струњаче, клек једноножни, усправ; четвороножно кретање у упору чучећем и упору склоњено, лицем и леђима ка тлу; из чучња, малим одразом доскок прво на руке, а затим на стопала у упор чучећи („жабљи

поскоци“). Клек, узручење, заклон. Поваљка на леђима. Став на лопатицама („свећа“), грчењем и обухватом колена поваљка низ косу површину. Колут напред, из чучња у чучањ, низ косу површину, (на рипстолу окачене шведске клупе и прекривене струњачама). Колут напред, из чучња у чучањ, и из чучња до става усправно и узручења. Поваљка на стомаку (лежање на трбуху, обухватити рукама скочне зглобове – поваљка). Комбинацију на тлу од следећих вежби: најмање четири такта вежби обликовања, колут напред до става усправно, окрет у успону на обе ноге за 180°, чучањ, став на лопатицама, став усправно и два дечја поскока.

За напредније ученике: колут назад из чучња у чучањ, низ косу површину.

Полигони и игре са вежбама на тлу и одељењско такмичење са задатом комбинацијом вежби.

Вежбе (скакања и прескакања) упором рукама

Боком поред шведске клупе, упор и суножним одскоком наскок у упор чучећи, исто, прескочити клупу.

Бежбе равнотеже (раде ученици и ученице)

Ходање по линији напред са правилним постављањем стопала (гимнастичким кораком), и уназад са опруженом упорном ногом, краћим корацима, корацима у успону и са различитим положајем руку (о бок, одручење, узручење). Ходање по широком делу шведске клупе: напред – одручење; уназад са опружањем упорне ноге узручење; у страну: из става спетног, руке о бок, ходање корацима са привлачењем до става спетног и узручења, зибом почучњем, корак у страну – одручити, став спетни, узручити. Лагано трчање на предњем делу стопала са правилним држањем тела, рукама о бок или у одручењу (шведска клупа или ниска греда).

Научити комбинацију: из става спетног на почетку шведске клупе, трчање до половине клупе, одручити; став – једна нога иза друге, узручити, одручити; ходање до краја клупе, одручити; став – једна нога иза друге узручити; ходање уназад до половине клупе, једна нога иза друге, руке о бок; окрет за 90° ходање устрану корацима са привлачењем зибом почучњем, одручити; на крају греде став спетни, узручити, саскок, предручити, став спетни, приручити, завршити леђима према клупи. Ако школа нема клупу, комбинацију научити на тлу, на линији. Такмичење са задатом комбинацијом.

Вежбе реквизитима

Вежбе реквизитима користити приликом савладавања следећих садржаја:

– Вежбе обликовања – палица, обруч и вијача – у узручењу, суручни хват – отклони и засуци трупом; палица – у узручењу палица иза врата и испред надлактица, водоравни претклон, ослањајући се на рибстол; из лежања, ноге закачити за рибстол или са партнером, палица иза врата суручни потхват, подизати се до седа – из седа суручни хват у предручењу, провлачење једне па друге ноге и суножни провлак; из виса лежећег надхватом за палицу, коју за крајеве придржавају два ученика, згиб; коцке – из става разножног водоравни претклон и зиб ослањајући са на коцки; на две спојене коцке из лежања на леђима, један ученик придржава ноге партнеру, који се подиже до седа; вијача – претклони, отклони и кружење телом суручним хватом вијаче у узручењу.

– Трчања, поскоци и скокови – вијаче, палице и обручи поређани на краћем и дужем одстојању – прескакање кратке и дуге вијаче; ритмичке вежбе; коцке – пењање и силажење са коцке нагазним кораком и суножним доскоком у чучањ и почучањ; суножни наскок на коцку и доскок у чучањ и почучањ; чуњеви и обручи – вијугаво трчање.

– Дизање и ношење – коцке на различите начине; постављање и скупљање чуњева.

– Елементарне игре са коришћењем палица, вијача, обруча, коцки и чуњева.

Ритмичке вежбе и народни плесови

Ритмичко ходање и трчање са променом ритма, темпа и динамике уз пљесак и одговарајућу музичку пратњу. Основни положаји покрета руку, трупа и ногу. Галоп напред и странце. Дечји поскок. Сачинити композицију са музичком пратњом од научених елемената.

Вијача: њихање и кружење вијачом у бочној и чеоној равни; суножни скокови кроз вијачу са обртањем напред и назад. Повезати ова два елемента као обавезни састав.

Плесови: „Ја посејах лан“. Једно коло по избору.

Превентивно-корективне вежбе

Јачање мишића трупа, са тежиштем на јачању леђне и трбушне мускулатуре како би се спречила појава деформитета кичменог стуба. Приликом избора и програмирања вежби водити рачуна о положајима тела које дете заузима приликом свирања инструмента.

Препоручују се вежбе за превнцију кифозе, сколиозе, лордозе као и вежбе за превенцију равних стопала и превенцију деформитета колена, са и без реквизита.

МИНИМАЛНИ ОБРАЗОВНИ ЗАХТЕВИ

Трчање на 20м преко поређаних палица или вијача до 10м са поласком из чучња. Из залета, једноножним одразом меки суножни доскок у песак или на струњачу. У пару, повезати вођење лопте у месту, левом и десном руком, додавање са две руке. Комбинација на тлу. Комбинација на шведској клупи – линији (или ниској греди). Вежба са вијачом – обавезни састав.

ДРУГИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци:

- задовољавање основних дечјих потреба за кретањем и игром;
- развијање координације, гипкости, равнотеже и експлозивне снаге;
- стицање моторичких умења у свим природним (филогенетским) облицима кретања у различитим условима – елементарним играма, ритмици, плесним вежбама и вежбама на тлу;
- упознавање са кретним могућностима и ограничењима сопственог тела;
- стварање претпоставки за правилно држање тела, јачање здравља и развијање хигијенских навика;
- формирање и овладавање елементарним облицима кретања – „моторичко описмењавање“;
- стварање услова за социјално прилагођавање ученика на колективан живот и рад.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ХОДАЊЕ И ТРЧАЊЕ

Поновити вежбе из првог разреда и комбиновати их са ходањем у кретању, опружањем колена стајне ноге, предножно погрченом замајном (са згрченим предножењем) и правилним радом руку. Ходање, и на знак, промена правца.

Поређати палице (обруче, вијаче) на уздужну линију спортских терена: трчање преко препрека са постављањем предњег дела стопала на уздужну линију. Брзо трчање до 10 метара и прелазак у спорије трчање са меким и постепеним заустављањем (без топота стопалима). Трчање са променом правца, брзо-спорије; брзо трчање до 30 метара.

Игре са различитим облицима ходања и трчања.

СКАКАЊЕ И ПРЕСКАКАЊЕ

Поновити вежбе из првог разреда. Прескакање вијача и палица поређаних на тлу, једноножним и суножним одскоком, комбинације: (скокови са једне на другу ногу) једноножни скокови наизменичном ногом преко поређаних вијача или палица; по две вијаче или палице сукцесивно поређане као „канали“: једноножним одразом испред вијаче прескочити „канал“ доскочити суножно и на исти начин следећи (три до четири „канала“ у једном реду – формирати више група); суножним одскоком прескочити сукцесивно поређана три до четири „канала“.

Вежбе (скакања и прескакања) упором рукама

Поновити вежбу из првог разреда, са мало израженијим ослонцем на руке.

Боком поред шведске клупе (ниске греде), упор и одскоком једне ноге прескочити клупу, доскочити на другу ногу. Исто, са маказицама изнад клупе.

Скок удаљ и увис: поновити и усавршавати вежбе из првог разреда; увежбавати доскоке са повишене површине, комбиновати увинутим телом, згрченим ногама и са окретом са 90° и 180°.

Прескакање кратке вијаче у месту са међупоскоком и комбиновати са скоковима без међупоскока; прескакање вијаче с ноге на ногу; прескакање дуге вијаче са уласком и изласком (одредити број скокова у месту), комбиновати са сукцесивним уласком тако да се вијача не окреће у „празно“: улазак у паровима; протрчавање.

Игре од научених вежби.

Припремна вежба за прескок

Суножни скокови са одскочне даске и спојено доскок на струњачу. Из малог залета одразом са једне ноге наскок на одскочну даску или обележену површину на тлу, одскок увис и доскок на тло.

БАЦАЊЕ И ХВАТАЊЕ

Поновити бацање лоптице из места у одговарајући циљ; комбиновати вежбу из ходања. Вежбе руковања лоптом поновити и комбиновати на следећи начин: бацити лопту увис, окренути се за 360°, или пљеснути рукама, лопту ухватити после одскока од тла; лопту ухватити и водити у месту једном па другом руком; исто, али лопту после хватања и вођења у месту, додати пару са једном руком ако је лопта мањег обима и са две руке лопту ако је лопта већег обима. Вођење лопте у ходању и трчању. Додавање са две руке у пару у ходању. Гађати лоптом у импровизовани кош или гол (једном и са обе руке).

Игре са коришћењем вежби хватања и додавања, вођења и гађања.

ВИШЕЊЕ И ПЕЊАЊЕ

Дохватно вратило: помицање улево и удесно погрченим ногама у вису предњем; помицање улево и удесно, у вису предњем са окретом 180° укрштеним хватом. Узмак

корацима уз косу површину, нагласити правилан завршни положај – упор. Њихање уз помоћ.

Пењање: уз лествe – поновити из претходног разреда и комбиновати са пењањем бочно, са наизменичним прехватањем и опирањем истовремено са обе ноге.

Вежбе на тлу

Упор чучећи, померањем руку напред, упор лежећи за рукама; померањем руку назад, упор лежећи пред рукама.

Два повезана колута напред; колут напред и спојено скок пруженим телом; колут напред из упора стојећег опружених ногу (после колутова обавезно урадити неколико вежби за јачање мишића леђа).

Из упора за рукама (лопта – медицинка на тлу иза шака), ослањањем ногу на притку рипстола, греду или коцку, тако да су ноге у зглобу кука савијене за 90°: опружањем ногу и одгуривањем колут преко лопте; из почучња на крају повишене површине (два оквира поклопца од сандука, две наслагане струњаче), опружањем у зглобовима колена и малим одскоком, колут напред преко медецинке. Комбиновати два спојена колута напред: један из чучња у чучањ, а други повезати опружањем ногу преко лопте, до става усправно, скок увито. Колут назад, из чучња у чучањ.

Даље увежбавати комбинацију из првог разреда и додати два повезана колута напред и колут назад.

Полигони и одељењско такмичење у обавезној вежби.

Вежбе равнотеже

На тлу и греди: упор клечећи на једној нози, заножити другом „мала вага“.

Ниска греда, клупа: поновити ходања из првог разреда; ходање са привлачењем на целом стопалу и у успону – истом ногом целом дужином клупе, истом ногом са неколико корака, наизменично, једном па другом; ходање на целом стопалу, опружене стајне и са предножењем друге ноге (висина предножења према могућностима). Наскок: кораком, левом или десном ногом на почетак греде (бочно) до става заножно другом ногом. На крају греде, код сваке вежбе, чучањ опружањем потиљачног зглоба и кичменог стуба, окрет у чучњу за 180°, став усправно.

Комбинацију из првог разреда допунити са: уместо ходања, ходање са предножењем и ходањем у назад, а после ходања уназад додати чучањ и окрет у чучњу за 90°.

Одељењско такмичење у обавезном саставу.

Вежбе реквизитима

Реквизите (палице, вијаче, обручи, коцке и обручи) користити приликом вежби обликовања, обучавања и увежбавања појединих садржаја, како је наведено у програму за први разред.

Ритмичке вежбе и народни плесови

Поновити елементе ходања и трчања из првог разреда. Дечји поскок са докораком. Вијача: поновити елементе из програма за први разред и повезати их у композицију: њихање у бочној равни назад-напред, кружење, отворити је у предручењу, два суножна поскока са међупоскоком, два суножна поскока без међупоскока са окретањем вијаче напред, њихање и кружење у бочној равни на супротној страни, исти скокови, али са окретањем вијаче назад, зауставити вијачу у предручењу и наставити четири поскока с ноге на ногу обртањем вијаче напред, став спетни, предручење.

Плесови: „Ми смо деца весела“. Једно коло по избору.

Превентивно – корективне вежбе

Тежиште ставити на вежбе за јачање леђне и трбушне мускулатуре како би се спречила појава деформитета кичменог стуба. Приликом избора и програмирања вежби водити рачуна о положајима тела које дете заузима приликом свирања инструмента.

Препоручују се вежбе за превнцију кифозе, сколиозе, лордозе као и вежбе за превенцију равних стопала и превенцију деформитета колена, са и без реквизита.

МИНИМАЛНИ ОБРАЗОВНИ ЗАХТЕВИ

Трчање на 30 метара, са поласком из усправног става: првих 20 метара трчи се по линијама и преко препрека, а иза циља лагано заустављa, без топота стопалима.

Залетом и са једноножним одскоком наскок на повишену површину, одскок, хитрим савијањем ногу, обухватањем колена и хитрим опружањем (згрчени положај), меко доскочити на струњачу или песак.

Скокови у дубину са сандука, козлића и греде: из усправног става, става спетног и узручења спуштањем у мали почучањ, заручење, замахом руку напред и горе, скок у дубину пруженим телом, меки доскок, предручење или узручење.

Бацање лоптице у циљ, после неколико корака.

Обавезна вежба на греди и вежба на тлу.

Обавезни састав са вијачом. Вођење лопте левом и десном руком у ходању.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци:

- задовољавање основних дечјих потреба за кретањем и игром;
- развијање координације, гипкости, равнотеже и експлозивне снаге;
- стицање моторичких умења у свим природним (филогенетским) облицима кретања у различитим условима – елементарним играма, ритмици, плесним вежбама и вежбама на тлу;
- упознавање са кретним могућностима и ограничењима сопственог тела;
- стварање претпоставки за правилно држање тела, јачање здравља и развијање хигијенских навика;
- формирање и овладавање елементарним облицима кретања – „моторичко описмењавање“;
- стварање услова за социјално прилагођавање ученика на колективан живот и рад.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АТЛЕТИКА

Техника трчања: поновити вежбе из претходних разреда; из упора мешовитог са рукама на зиду, рибстолу или некој справи, тело косо опружено: наизменично подизање пете (врхови прстију опиру се о тло) и спуштања на цело стопало, са опружањем колена;

подизање предножно погрчене једне ноге (замајне), опружање колена стајне ноге (одразне); исто, али неколико пута поновити истом ногом, подизање пете и другом опружање колена и обрнуто; исте вежбе поновити у месту и лаганом кретању, са палицама испод погрчених лактова и иза леђа. Деоницу од 40 метара поделити на четири дела, полазак из усправног положаја са малим нагибом у правцу трчања: првих 10 метара лагано претрчати са подизањем предножно погрчене (замајне) ноге и опружање колена одразне; других 10 метара претрчати преко поређаних препрека и постављањем стопала на линију; трећих 10 метара брзо трчање, последњих 10 метара лагано трчање и иза циљне линије меко заустављање.

Брзо трчање на 40 метара са поласком из високог положаја и чучња.

Скокови: поновити вежбе скакања и прескакања (у дубину, преко препрека, кратке и дуге вијаче) и комбиновати са вежбама трчања.

Скок увис: прекорачном техником.

Скок удаљ: згрчном техником.

Бацања

Бацање лоптице у циљ: поновити из претходног разреда; бацање левом и десном руком.

ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Вежбе на тлу (за ученике и ученице): поновите елементе из претходна два разреда; поваљка на леђима са обухватањем колена на равној и косој површини. За напредније: колут назад на косој површини; колут назад из чучња или седа (са и без претклона) до упора; став на лопатицама – свећа; мала вага; припрема за став о шакама – пењући корак уз зид или рипстол (леђима окренут); из упора стојећег замах једном до високог заножења и одраз друге и са променом ногу. Предвежбе за премет странце.

Обавезну вежбу на тлу из претходног разреда допунити колутом назад и ставом на лопатицама диференцирано према способностима ученика. За ученике дечје поскоке заменити са: три трчећа корака, суножни доскок и скок увито.

Прескок (за ученике и ученице). Припрема за прескок козлића: поновити жабље скокове и вежбе скокова у дубину (са справа, из предњиха на круговима, вратилу или двовисинском разбоју); суножни скокови из суручног хвата на рипстолу у висини груди; суножни одскок и доскок на повишену површину; суножни узастопни поскоци на даску држећи се за руке помагача; са неколико корака залета, једноножни одскок испред даске, доскок суножно на даску, суножни доскок на струњачу; из упора на козлићу, неколико узастопних одскока подићи кукове уз помоћ два помагача; из чучња, на почетку шведског сандука, висине два оквира – опружањем зглобова ногу, жабљи скок, доскок на крај сандука и суножним одскоком и опружањем тела суножни доскок на струњачу.

Вратило (за ученице и ученике): узмак корацима уз косу површину до упора стражњег, премах одножно до упора јашућег, спуст уназад до виса завесом о потколено, провлаком до виса узнетог и кроз вис стражњи саскок.

Клупа, ниска греда, (за ученице): поновити вежбу из претходног разреда и додати наскок: лицем према клупи, греди – бочно, залет и одразом једне ноге наскок у став на другој нози, слободном заножити, одручити; саскок пруженим телом.

Паралелни разбој до висине груди (за ученике): наскок у упор помицање напред разноручно, суручно, саскок; наскок, њих у потпору, саскок у зањиху; на почетку разбоја, наскок у упор, њих у упору, саскок у зањиху (за напредније ученике).

Дохватни кругови (ученици): суножним одразом вис узнето, спуст напред до суножног става.

Међуразредно такмичење у обавезном саставу на тлу и справама према програму стручног већа.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА И НАРОДНИ ПЛЕСОВИ

Понављање и утврђивање градива из претходног разреда. Еластично и меко ходање и трчање.

Естетско обликовање тела: вежбе за обликовање трупа (претклон, заклон, отклон);

Окрети (истоимени на обе ноге, за 90° и 180°) са покретима руку;

Скокови: маказице и мачји скок;

Вијача: галоп и повезати са елементима из претходног разреда.

Лопта: бацања и котрљања. Повезати у ритмички састав са лоптом до 16 3/4 тактова.

Плесови: „Савила се бела лоза винова“. Једно коло према избору.

ОСНОВИ ТИМСКИХ ИГАРА

Основни ставови у месту и кретању – напред, назад, лево десно, цик-цак, са положајем руку карактеристичним за поједине спортске игре; окретање око једне ноге (пивотирање).

Рукомет: држање лопте, уз радни положај тела, са две руке и замахом на горе, у висини рамена одвајање лопте на једној шаци – наизменично са обе стране; додавање и хватање у пару једном руком у месту; у тројкама, два ученика, један иза другог, с једне стране и један са лоптом на супротној страни 3-4 метара удаљености – вежбач без лопте се креће са неколико корака у сусрет вежбачу са лоптом, заузима основни став, прима лопту и враћа вежбачу са супротне стране, после чега се креће уназад до полазног положаја, иза саиграча, који понавља исту вежбу; у тројкама са две лопте – два ученика, сваки са лоптом бочно, један наспрам другог, са 3-4 метара одстојања, а трећи је на супротној страни без лопте, на краћем одстојању, креће се у основном ставу улево или удесно, и увек када се налази насупрот вежбача са лоптом, зауставља се у основни став, прима и враћа лопту, након чега настави кретање бочно наспрам другог играча са лоптом и понавља вежбу; шутирање из места; вођење лопте у месту и кретању; игра са коришћењем научених елемената 3:3.

Кошарка: подизање лопте са пода, са две руке, горњим хватањем и заузимање радног положаја тела; исто, после неколико трчећих корака према лопти; прехватање лопте из руке у руку, после кружења лопте око кукова; бацити лопту увис и после одбијања од тла, ухватити лопту са две руке и заузети основни став (паралелни, дијагонални); у пару, потискивати лопту са две руке, у висини груди, наизменичним опружањем и савијањем руку; додавање и хватање са две руке, са краћег одстојања, у месту и после кретања према лопти и заустављања у основни став; додавање у тројкама, лицем према кошу, с лева на десно и обрнуто, преко средњег вежбача; пивотирање са лоптом; вођење лопте у месту и кретању са заустављањем и пивотирањем; шутирање из места, са и без коришћења табле, после вођења лопте у кретању и заустављања. Игра 3:3 уз коришћење научених елемената.

Одбојка: основни став у месту, са положајем руку за одбијање, изнад главе и подлактицама; у кретању (напред, назад, бочно) и са заустављањем; у месту – ученик подбаци себи лопту изнад главе, заузме основи став и прими лопту у „гнезду“, без одбијања; иста вежба, али после 2-3 корака; иста вежба са одбијањем изнад главе; у пару: основни став, ученик себи подбаци лопту и одбија напред партнеру, овај ухвати лопту и

изведе исту вежбу; иста вежба, са одбијањем подлактицама; исте вежбе изводити преко ластиша; један ученик подбаци лопту високо увис, и после одбијања лопте од тла, други ученик је одбије изнад главе (подвлачењем испод лопте); доњи чеони сервис; игра 1:1 и 2:2, почети подбацивањем или сервирањем, са различитим задацима у игри.

Превентивно-корективне вежбе

Тежиште ствити на јачање леђне и трбушне мускулатуре како би се спречила појава деформитета кичменог стуба. Приликом избора и програмирања вежби водити рачуна о положајима тела које дете заузима приликом свирања инструмента.

Препоручују се вежбе за превнцију кифозе, сколиозе, лордозе као и вежбе за превенцију равних стопала и превенцију деформитета колена, са и без реквизита.

Здравствено васпитање:

– твоја физичка форма,
– лична хигијена и хигијена здравља,
– правилна исхрана,
– правилан ритам рада и одмора,
– прва помоћ.

МИНИМАЛНИ ОБРАЗОВНИ ЗАХТЕВИ

Атлетика: трчање на 40 метара, на различите начине по деоницама од 10 метара; прекорачна техника скока увис, згрчна техника скока удаљ.

Вежбе на справама и тлу: обавезни састав на тлу, ниској греди и вратилу; паралелни разбој – њих у потпору, саскок; прескок – после неколико корака залета, суножног одскока са даске, уз помоћ два ученика (за напредније без помоћи), вертикално усмерен скок, доскок на повишену површину, опружањем тела, одскок и саскок на струњачу.

Ритмичка гимнастика: обавезни састав са лоптом.

Основи тимских игара: основни ставови у месту и кретању; држање лопте у рукомету и кошарци, додавање у пару, вођење у месту; одбојка – из основног става у обручу – подбацивање лопте изнад главе, одбијање прстима, хватање, подбацивање, (поновити, 6-8 пута узастопно, наизменичне висине – ниско-високо).

Здравствено васпитање: правилно држање тела, лична хигијена и хигијена здравља, правилна исхрана, ритам рада и одмора.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци:

- усмерени развој основних моторичких способности, првенствено брзине и координације;
- усмерено стицање и усавршавање моторичких умења и навика предвиђених програмом физичког васпитања;
- примена стечених знања, умења и навика у сложенијим условима (кроз игру, такмичење и сл.);
- задовољавање социјалних потреба за потврђивањем, групним поистовећивањем и сл.;

– естетско изражавање кретњом и доживљавање естетских вредности;
– усвајање етичких вредности и подстицање вољних особина ученика.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АТЛЕТИКА

Техника трчања:

– Рад на техници трчања у месту и у кретању. Рад руку са савијеним лактовима (напред, напред шака до висине браде, а назад 5 до 10 cm иза зглоба кука). Стопала паралелна и трчи се на предњем делу стопала. Труп усправан, глава подигнута и дисање слободно (на нос и на уста). Варијанта трчања: напред, бочно и леђима окренути у правцу кретања. Трчање краћим и дужим кораком (уз нагиб трчи се кратким кораком и на предњем делу стопала). Код крос трчања и на слободним површинама (трава, шума и сл.) обратити пажњу на неравнине због могућих повреда;

– Савлађивање брзог трчања кроз убрзања (2 до 3 убрзања на 30 - 40м). Техника високог и ниског старта. Спринт на деоницама до 50м.

За развој издржљивости користити интервални метод рада, умереног интензитета (нпр. на стази дужине највише до 800 метара наизменично 100м трчања, 100м ходања, или у укупном трајању од 5 до 10 минута).

Скок увис

Усавршавање прекорачене технике на већим висинама.

Скок удаљ

Усавршавање технике згрчне и предвежбе за технику увинућа.

Бацање

Бацање лоптице од 200 грама у даљ јачом и слабијом руком, техником из места и техником из залета. Бацање медицинке од 2 кг, са две и једном руком на различите начине (напред, увис и назад преко главе).

Штафетно трчање.

Игре, деонице до 20м са додиром (рука додирне раме, леђа, руку).

ВЕЖБЕ НА ТЛУ И СПРАВАМА

У реализовању програма вежби на справама значајно је искористити све справе које су на располагању, на којима се могу, без обзира на пол, извести вежбе у вису и упору, вежбе на смањеној површини ослонца и прескоци. Индивидуални приступ ученицима постиже се диференцираним приступом, на свакој справи посебно узимајући у обзир способности учника.

Тло (ученици и ученице): 1) поновити обавезни састав (комбинацију вежби) из трећег разреда; 2) колут напред до чучња, окрет у чучњу за 180 и спојено колут назад до чучња; 3) суножним одразом колут напред преко препреке; 4) став на шакама уз помоћ; 5) предвежбе за премет упором странце; 6) из лежања на леђима мост и поново лећи на леђа (уз помоћ – после мостова урадити претклоне); 7) вага претклоном и заножењем. 8) Комбинације савладаних вежби (обавезни састав из првог, другог и трећег разреда

допунити новим вежбама, диференцирано према полу и способностима ученика. За напредније ученике и ученице, поред претходних вежби, додати: из става раскорачног колут назад до става раскорачног; колут летећи (на сунђер струњаче); премет упором странце; мост заклоном и усклон уз помоћ.

Прескок (ученици и ученице): 1) поновити припремне вежбе за прескок, прво фазу доскока; 2) припремне вежбе за разношку и разношка преко козлића 110цм.

Двовисински разбој (уколико школа нема справу, ученице могу вежбати на једној притки разбоја, вежбе у вису извести на вратилу, а вежбе у упору на дочелном вратилу): 1) одразом једне ноге узмак до упора предњег и сп. зањихом саскок; 2) испод више притке, лицем према нижој притки наскок у вис предњи (уз помоћ); клим и трећим климом премах десном (левом) у вис лежећи јашући; прехват разноручно до седа јашућег; потхватом десне (леве) саскок одношка са окретом за 90, завршити десним боком према разбоју. За напредније ученице: обавезан састав за школско такмичење од првог до четвртог разреда.

Греда (ученице): поновити комбинације вежби и саставе из претходних разреда. У састав укомпоновати кораке уназад зибом почучњем, слободна нога поред греде; окрет у успону за 90° и саскок пруженим телом (чеоно). За напредније ученице саскок увитим телом; делови из обавезног састава за школско такмичење од првог до четвртог разреда. Ученици: ходањем, трчањем, окретима и издржајима у одређеном положају треба да развијају осећај за равнотежу.

Паралелни разбој (ученици): 1) поновити вежбе из трећег разреда; 2) предњихом сед разножно пред рукама; приножити једном (левом) ногом до седа ван (удесно); саскок удесно десноручке са окретом за 180 (уз помоћ), доскок десним боком према разбоју; 3) њих у упору; предњихом упор седећи разножно пред рукама; саседом њих у упору предњем. За напредније ученике обавезан састав за школско такмичење од првог до четвртог разреда.Ученице: њих у упору; предњихом упор седећи разножно пред рукама; саседом њих у упору предњем.

Вратило (ученици): поновити вежбе из трећег разреда – дочелно вратило; наскок у упор предњи активни (са повишене површине или одскоком), зањихом саскок. За напредније ученике обавезан састав за школско такмичење од првог до четвртог разреда.

Кругови

дохватни кругови (ученици и ученице):

1) суножним одривом вис узнето, вис стражњи, саскок;
2) Ученици, доскочни кругови: вис прости предњи, њих у вису уз помоћ.

Коњ са хватаљкама (ученици и ученице):

1) упор предњи активни;
2) упор стражњи активни;
3) упори мешовито одножно;
4) ученици – из упора предњег (стражњег) одножити једном са преносом тежине у другу страну – исто са одножењем друге ноге – повезано (замаси). За напредније ученике: из упора предњег премах одножно у упор јашући (назначити), премах другом ногом у упор стражњи и делови обавезног састава за школско такмичење од првог до четвртог разреда.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА И НАРОДНИ ПЛЕСОВИ

Обновити програм из претходног разреда. Повезати различите покрете руку, трупа и ногу у комплекс вежби обликовања.

Равнотеже успоном на две и једној нози.

Окрети за 180° и 360° ослонцем на две и једној нози.Скокови: високо-далеки скок и повезивање са галопом.

Вијача: повезивање галопа са дечјим поскоком и елементима из претходног разреда.

Лопта: бацања и хватања повезати са равнотежама, окретима и скоковима и допунити обавезни састав из трећег разреда овим елементима.

Прилком реализације ових наставних садржаја водити рачуна да се вежбе бацања и хватања изводе са лоптама од меке гуме, коже или полуретана као не би дошло до повреде ученика

Обруч: замаси у бочној и чеоној равни са прехватањем и ниским избацивањем из руке у руку у месту и кретању (кораком, трчећи кораком и дечјим поскоком).

Плесови: „Српско коло“. Једно коло из краја у којем се налази школа.

ОСНОВИ СПОРТСКИХ ИГАРА

Поновити вежбе основних ставова из претходног разреда и комбиновати са разним варијантама ситуација игре.

Рукомет: поновити основне вежбе држања лопте, хватања и додавања. Вежбе основа технике комбиновати са вежбама ситуације у игри; шутирање из места после вођења и заустављања; скок – шут (за напредније). Игру 3:3 усавршити са конкретним задатком из основа тактике у одбрани и нападу.

Кошарка: поновити вежбе руковања лоптом и усложњавати вежбама „жонглирања“; вежбе хватања и додавања поновити и даље их примерити ситуацији њихове примене у основној тактици одбране и напада; шутирање испод коша после вођења и заустављања са леве и десне стране; двокорак (за напредније). Игра 3:3 са конкретним задатком из основа тактике у одбрани и нападу.

Одбојка: поновити вежбе додавања прстима из претходног разреда; за напредније ученике примена технике у неколико ситуација игре; додавање преко главе и бочно. Игра преко ниже мреже (ластиша) на смањеном терену 2:2 са применом основне технике и за напредније ученике 3:3 из основне тактике у нападу и одбрани.

Фудбал: вођење лопте праволинијско и са променом правца; примање лопте и додавање лопте различитим деловима стопала; шутирање; одузимање лопте; игра са основним правилима за мали фудбал (школско такмичење).

Превентивно-корективне вежбе

Јачање мишића трупа, са тежиштем на јачање леђне и трбушне мускулатуре како би се спречила појава деформитета кичменог стуба. Приликом избора и програмирања вежби водити рачуна о положајима тела које дете заузима приликом свирања инструмента.

Препоручују се вежбе за превнцију кифозе, сколиозе, лордозе као и вежбе за превенцију равних стопала и превенцију деформитета колена, са и без реквизита.

Здравствено васпитање:

– твоја физичка форма,
– лична хигијена и хигијена здравља,
– правилна исхрана,
– правилан ритам рада и одмора,
– прва помоћ.

МИНИМАЛНИ ОБРАЗОВНИ ЗАХТЕВИ

Атлетика: трчање на 40м из ниског старта (без стартних блокова). Скок увис прекорачном техником. Скок удаљ згрчном техником, залетом до 15м. Трчање на 500м (ученици) и 400м (ученице).

Вежбе на справама и тлу: колут напред до чучња, окрет у чучњу за 180° и спојено колут назад до чучња; колут напред суножним одразом преко препреке; став на шакама уз помоћ.

Прескок: разношка.

Греда – ниска, шведска клупа: наскок на једну ногу бочно, кораци (ученице у успону) до средине греде, чучањ, окрет у чучњу за 180, усправ, два корака уназад, успон окрет за 90, саскок пруженим телом, завршити лећима према справи.

Вратило – нижа притка разбоја: узмак одразом једне ноге, саскок зањихом.

Организовати одељењско такмичење у обавезним саставима на тлу и справама према програму стручног већа.

Основи тимских игара: основна техника у кретању (одабрати две-три вежбе које су коришћене у обучавању и увежбавању).

Ритмичка гимнастика и плесови: обруч – замаси у бочној равни у кретању са ниским избацивањем из руке у руку. Коло из краја у којем се налази школа.

Здравствено васпитање: правилно држање тела, лична хигијена и хигијена здравља, правилна исхрана, ритам рада и одмора.

Захтеве прилагодити индивидуалним способностима ученика.

ПЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци:

- развој основних моторичких способности, првенствено гипкости, брзине и координације;
- стицање и усавршавање моторичких умења и навика предвиђених програмом *физичког васпитања*;
- примена стечених знања, умења и навика у сложенијим условима (кроз игру, такмичења и сл.);
- задовољавање социјалних потреба за потврђивањем и групним поистовећивањем и др;
- естетско изражавање покретом и доживљавање естетских вредности;
- усвајање етичких вредности и подстицање вољних особина ученика.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I. РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

На свим часовима као и на другим оргназационим облицима рада, посвећује се пажња:

– развијању физичких способности брзине, снаге, издржљивости и покретљивости у припремном делу часа у оквиру вежби обликовања или и, у другим деловима часа путем оних облика и метода рада, које полазе од индивидуалних могућности ученика и примерене су деци школског узраста и специфичним материјалним и просторним условима рада у којима се настава *физичког васпитања* изводи;
– учвршћивању правилног држања тела (превентивно-компензацијиски рад) применом вежби за развој снаге мишића трупа, са тежиштем на леђној и трбушној мускулатури, како би се спречила појава деформитета кичменог стуба. Приликом избора и програмирања вежби водити рачуна о положајима тела које дете заузима приликом свирања инструмента како би се одговарајућа мускулатура ојачала или опустила. Препоручују се вежбе за превнцију кифозе, сколиозе, лордозе као и вежбе за превенцију равних стопала и превенцију деформитета колена, са и без реквизита.

II. УСВАЈАЊЕ МОТОРИЧКИХ ЗНАЊА, УМЕЊА И НАВИКА

АТЛЕТИКА

– Спринтерско трчање – техника спринтерског трчања (рад ногу и руку, положај трупа и главе); техника ниског старта и стартног убрзања; трчање деоница до 50м; штафетно трчање – измена штафете у форми штафетних игара;
– Трчање на средњим дистанцама и крос (500м ученице, 800м ученици). Применити континуирани, равномерни метод трчања понављањем на различитим дистанцама;
– Крос полигон у школском дворишту, оближњем парку; трчање по различитим подлогама (трава, земља, и др.);
– Скок удаљ – варијанта технике „увинуће“;
– Скок увис – прекорачна варијанта технике („маказе“);
– Бацање лоптице од 200гр; бацање кугле (хват и држање; стварање осећаја за реквизит – величина, облик, тежина; имитациони покрети и са реквизитима тежине до 2 кг).

ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Тло (за ученике и ученице): поновити вежбе и комбинације вежби из четвртог разреда; из става раскорачног колут назад до става раскорачног; из става раскорачног колут напред до става раскорачног; колут летећи (на сунђер струњаче); премет упором странце; став на шакама уз помоћ; мост заклоном и усклон уз помоћ.

За напредније ученике и ученице: премет странце упором у обе стране; два премета странце повезано; став на шакама; припремне вежбе за прекопит (уколико школа поседује одговарајуће струњаче);

Прескок (за ученике и ученице): поновити припремне вежбе за прескок; разношка преко козлића 110цм; обука згрчке.

Двовисински разбој – или нека друга справа за вежбе у вису и упору (ученице): суножним одразом узмак до упора предњег, уз помоћ; из упора предњег премах одножнодо упора јашућег; премах одножно заножном до упора стражњег; саскок саседом

(замахом ногама унапред и одбијањем од притке); вис прости предњи – два пута извести предњи и задњи, саскок из другог зањиха, уз помоћ.

Паралелни разбој (ученици): поновити вежбе из четвртог разреда; њих у упору, саскок предношка; њих у упору, саскок заношка.

За напредније ученике: њих у потпору; предњихом упор до седа разножног, саседом сножити и зањихом саскок.

Греда (ученице):

– ниска греда: поновити вежбе из четвртог разреда; боком поред греде – суножним одскоком наскок на греду суножно (једна нога мало испред друге); различити начини ходања – у успону, са згрченим предножењем, са заножењем, са одножењем, са високим предножењем; скок суножним одскоком, суножни доскок на место одскока; вага претклоном и заножењем; саскок згрчено;

– висока греда – наскок у упор предњи, упор одножно десном (левом) окретом за 900 удесно и прехватом бочно (палчеви су окренути један према другом), упор клечећи на десној са заножењем леве (мала вага); основна кретања из претходних разреда на ниској греди извести на средњој или високој греди.

Вратило (ученици) – поновити вежбе из четвртог разреда:

– дочелно вратило – узмак суножним одразом до упора предњег; њих у вису завесом о потколено и сп. наупор јашући до упора предњег; прехват у потхват и премахом одножно заножном одношка са окретом за 900;

– доскочно вратило – два пута поновити предњих и зањих, саскок из другог зањиха, уз помоћ.

Кругови (ученици и ученице):

– дохватни кругови – поновити вежбе из претходног разреда; вучењем вис узнето, вис стрмоглаво, вис стражњи, саскок;

– доскочни кругови (ученици) – њих у вису предњем, саскок у зањиху уз помоћ.

Коњ са хватаљкама (ученици): поновити вежбе из претходног разреда; из упора предњег (стражњег) одножити једном са преносом тежине у другу страну – исто са одножењем друге ноге – повезано (замаси). За напредније ученике – из упора предњег премах одножно у упор јашући (назначити), премах другом ногом у упор стражњи, премах десном назад, премах левом назад – повезано, саскок замахом ногама уназад.

На свим справама комбинације вежби из четвртог разреда допунити новим вежбама или деловима из обавезних састава за школско такмичење – диференцирано према полу и способностима ученика.

Међуразредно такмичење у обавезном саставу на тлу и справама према програму стручног већа.

РУКОМЕТ

Поновити елементарне игре које садрже основне елементе рукомета: „између две и четири ватре“, „лопта путује“ („граничари“), „нека бије, нека бије“, „лопта је спас“.

Усвајање основних елемената технике са лоптом (уз упознавање са основним правилима рукомета): држање лопте једном и обема рукама; вођење лопте у месту са променом висине вођења, променом руке, променом полазног положаја (стојећи, седећи, лежећи ...); вођење лопте у кретању, праволинијски, са променом правца и руке којом се води, са променом брзине трчања, вођење у кретању са заустављањем у два корака; бацање лопте тзв. „кратким замахом“ (мање растојање); бацање лопте тзв. „дугим замахом“ (веће растојање) уз примену неког од залета (бочни-доножни, бочни-заножни,

чеони); хватање прецизно бачених лопти (у висини груди и главе); хватање непрецизно бачених лопти (бочних, изнад висине главе, у висини колена); шутирање на гол са ослонцем на тлу – бочни („шасе“) шут; шутирање на гол са ослонцем – чеони шут (шут из трка); шутирање на гол у скоку; једнострука финта у „јачу“ страну са извођењем скок шута на гол.

Обучавање основних елемената без лопте: у фази напада – дубинско, бочно и дијагонално кретање, утрчавање у празне просторе, промена смера кретања, откривање за пријем лопте, блокада одбрамбеног играча телом, измена позиције са саиграчима, залет ка голу без лопте, падови; фази одбране – одбрамбени блок, одузимање лопте од противничког нападача, ометање нападача са лоптом, ометање нападача без лопте, пресецање путање лопте код додавања; елементи технике голмана (основни став, кретање на голу, одбрана високих и ниских лопти, одбрана шутева са крила, одбрана седмерца).

Игра на два гола уз примену претходно усвојених елемената технике и тактике. Примена појединих елемената који су усвојени на часу, током игре, стимуласати посебно (нпр. гол који је постигнут „чеоним шутем“ вредновати дупло, ако је на том часу био тема).

У условима који нису одговарајући за рукомет примењивати игру у форми мини рукомета (четири играча у пољу и голман, уз обавезну примену индивидуалне одбране („човек-човека”).

У оквиру одељења организовати утакмице двеју екипа („плави“ – „бели“) које су претходно уједначене по могућностима. Затим, одржати такмичење између свих одељења петог разреда и на крају, од селектираних играча из најбољих одељења, направити школски тим који ће се надметати са противницима из других школа. Уз ово, треба организовати и „пратеће“ активности, као што је такмичење за најбољег голмана или „пенал̏ију“.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА И НАРОДНИ ПЛЕСОВИ

Поновити наставне садржаје из нижих разреда; естетско обликовање корака поред рибстола и у кретању; рад руку и комбинације са корацима; комбинације галоп корака са дечјим, мачјим, далековисоким и полкиним кораком. Обавезни састав без реквизита.

Вијача: поновити вежбе из нижих разреда; мачји скок и за напредније ученице далековисоки скок кроз вијачу.

Лопта: бацања у чеоној и бочној равни, повезано са наученим поскоцима и скоковима.

Обруч: поновити вежбе из нижих разреда; вртење обруча око руке; котрљање обруча по тлу повезано са поскоцима и скоковима.

Плесови: „Дивна, Дивна”, „Моравац” (прва варијанта). Једно коло из краја у којем се налази школа.

ПЛИВАЊЕ

Научити пливање једном техником.

III. ТЕОРИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Теоријско образовање подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину вежбаоног процеса и законитости развоја младог организма као и стицање хигијенских навика како би схватили крајњи циљ који физичким васпитањем треба да се оствари. Садржаји се реализује на редовним часовима и на

ванчасовним и ваншколским активностима уз практичан рад и за то нису предвиђени посебни часови. Наставник одређује теме сходно узрасном и образовном нивоу ученика.

МИНИМАЛНИ ОБРАЗОВНИ ЗАХТЕВИ

Атлетика:

Приказ технике трчања; шриказ технике скока удаљ – варијанта „увинуће"; приказ технике скока увис варијанта „маказе"; вишебој – тробој: 50 m, скок удаљ и бацање лоптице од 200 g.

Вежбе на справама и тлу (ученице) – комбинације вежби: на тлу, греди и разбоју, прескок; (ученици) – комбинације вежби: на тлу, прескок и једне справе у упору и вису.

Рукомет: једна комбинација елемената технике примењених у ситуацији игре (додавање, вођење и шутирање).

Ритмичка гимнастика и народни плесови: (за ученице) обавезни састав без реквизита; замаси, кружења, трчања, поскоци и скокови кроз вијачу. За ученике и ученице једно коло уз музику.

Пливање: препливати 20 m наученом техником.

Захтеве прилагодити индивидуалним способностима ученика

ШЕСТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци:

- усмерени развој основних моторичких способности, првенствено брзине и координације;
- усмерено стицање и усавршавање моторичких умења и навика предвиђених програмом физичког васпитања;
- примена стечених знања, умења и навика у сложенијим условима (кроз игру, такмичење и сл.);
- задовољавање социјалних потреба за потврђивањем, групним поистовећивањем и сл;
- естетско изражавање покретом и кретањима и доживљавање естетских вредности;
- усвајање етичких вредности и подстицање вољних особина ученика.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I. РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

На свим часовима, као и на другим организационим облицима рада, посвећује се пажња:

- развијању физичких способности брзине, снаге, издржљивости и гипкости – у припремном делу часа у оквиру вежби обликовања или у другим деловима часа путем оних облика и метода рада који полазе од индивидуалних могућности ученика и примерени су деци школског узраста и специфичним материјалним и просторним условима рада у којима се настава *физичког васпитања* изводи;
- учвршћивању правилног држања тела (превентивно-компензацијски рад) применом вежби за развој снаге мишића трупа, са акцентом на леђну и трбушну

мускулатуру како би се спречила појава деформитета кичменог стуба. Приликом избора и програмирања вежби водити рачуна о положајима тела које дете заузима приликом свирања инструмента како би се одговарајућа мускулатура ојачала или опустила. Препоручују се вежбе за превнцију кифозе, сколиозе, лордозе као и вежбе за превенцију равних стопала и превенцију деформитета колена, са и без реквизита.

II. УСВАЈАЊЕ МОТОРИЧКИХ ЗНАЊА, УМЕЊА И НАВИКА

АТЛЕТИКА

- Усавршавање технике спринтерског трчања (рад ногу и руку, положај трупа и главе); Техника ниског старта и стартног убрзања; Трчање деоница до 50м;
- Штафетно трчање – Измена штафете у различитим формама (парови, четворке и др.) и при различитим брзинама кретања (ходање и трчање);
- Трчање на средњим дистанцама и кроса (ученице 1000м, ученици 1200м).
- Скок удаљ – Варијанта технике „увинуће“;
- Скок увис – Прекорачна („маказе“) техника;
- Бацање лоптице од 200г. Бацање кугле (Из места и залета и са реквизитима тежине до 3кг).

ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Пре реализовања програма препоручује се подела ученика на групе према нивоу претходних умења (диференциран приступ). Ученици, који нису савладали поједине вежбе из програма до шестог разреда, прво уче вежбе које нису усвојили. После тога уче програм шестог разреда. За остале ученике предвиђа се надградња на садржаја из петог разреда. Све вежбе на појединим справама треба научити појединачно, а затим их повезивати у комбинације.

Тло (ученици и ученице):

1) поновити вежбе и комбинације из петог разреда; 2) премет странце упором у обе стране; 3) два премета странце повезано; 4) став на глави уз помоћ; 5) став на шакама уз помоћ; 6) колут напред летећи са изразитијом фазом лета на сунёер струњаче; 7) припремне вежбе за прекопит и прекопит напред на сунђер струњаче (салто напред згрченим телом). За напредније ученике и ученице став на шакама, колут напред уз помоћ; ученице – став на шакама, мост напред уз помоћ.

Прескок (ученици и ученице):

Козлић: 120цм; разношка и згрчка – усавршавање (удаљенија даска и изразитије отварање у фази другог лета). За напредније ученике и ученице: козлић, коњ, шведски сандук – припремне вежбе за склонку и склонка.

Греда (ученице):

Ниска греда: 1) поновити вежбе из петог разреда; 2) скок суножним одскоком, доскок на једну ногу, друга је у преножењу; 3) скок суножним одскоком, доскок на једну ногу, друга је у заножењу; 4) „валцер корак“ 5) „галоп“; 6) у средини греде, из положаја бочно саскок пруженим телом са окретом за 180°.

Висока греда: 1) наскок у упор предњи; премах одножно десном (левом); 2) окрет за 90° удесно, прехват бочно (палчеви су окренути један према другом); 3) замахом или ослонцем обема ногама иза тела прећи у упор чучећи и спојено чучањ, предручити, усправ, одручити; 4) вежбе из програма петог разреда на ниској греди извести на средњој или високој греди; 5) вага претклоном и заножењем. Ученици, ходањем, трчањем,

окретима и издржајима у одређеном положају треба да развијају осећај за равнотежу. Ходање на високој греди и саскок пруженим телом са окретом за 180°.

Паралелни разбој (ученици):

1) поновити вежбе из петог разреда; 2) њих у потпору, предњихом упор до седа разножно; 3) саседом сножити и зањихом саскок. За напредније ученике из седа разножно за рукама колут напред до седа разножно, уз помоћ.

Вратило (ученици)

Дочелно вратило: 1) узмак вучењем; 2) ковртљај назад у упору предњем 3) премах одножно десном (левом); 4) спад назад завесом о потколено и спојено наупор јашући; доскочно вратило: њихање са повећаним амплидудама и спојено саскок у зањиху. За напредније ученике ковртљај напред у упору јашућем.

Двовисински разбој – или нека друга справа за вежбе у вису и упору:

1) поновити вежбе из петог разреда; вежбе у упору; 2) залетом и суножним одскоком наскок у упор предњи; 3) ковртљај назад у упору предњем; 4) упор предњи, премах одножно десном /левом/ до седа јашућег; премах одножно левом /десном/ до упора стражњег; 5) упор стражњи – замахом ногама унапред саскок, уз помоћ, вежбе у вису; 6) климом успоставити њих, њихање са већом амплитудом и сп. саскок у зањиху; 7) клим и, уколико школа има двовисински разбој, трећим климом премах разножно. За напредније ученице: ковртљај напред у упору јашућем.

Кругови:

Дохватни кругови (ученици и ученице); предњихом вис узнето (уз помоћ) доскочни кругови (ученици); вис предњи, предњихом згиб, њих у згибу, опружањем руку њих у вису и спојено саскок у зањиху, уз помоћ.

Коњ са хватаљкама (ученици):

1) наскок у упор предњи; 2) премах одножно у упор јашући (назначити); 3) њих у упору јашућем; 4) из упора јашућег премах заножном у упор стражњи; 4) упор стражњи, замахом ногама унапред саскок. За напредније ученике повезати наведене вежбе без међузамаха и међуњихова.

На свим справама комбинације вежби из петог допунити вежбама из шестог разреда, као и деловима из обавезних састава из система школских спортских такмичења Србије (програм за млађе пионире и пионирке, пети и шести разред) – диференцирано према способностима ученика.

Међуодељењска такмичења према програму стручног већа.

КОШАРКА

Основни ставови у нападу и одбрани:

а) Основни став у нападу са лоптом (фронтално), заузимање става – у месту; из подбацивања лопте напред и у страну у једном и два контакта; након кретања по пријему лопте од додавача; акценат на положај у односу на кош.

б) Вежбе контроле лопте (фронтално) – манипулација лоптом у месту; у кретању. Основни став у одбрани – паралелни и дијагонални (фронтално) – заузимање става у месту; из кретања. Припрема за кретања – ходање, лагано трчање, на знак заустављање, „степовање“ и опет трчање. Једноножни и суножни поскоци.

в) Техника пивотирања

– Пивотирање (фронтално и групно) – у месту; након заустављања (акценат на правилном ставу и на ограничења правила игре – стајна нога); 1:1 са заштитом лопте; 2:1 (2:2) са отварањем линије додавања.

г) Хватање и додавање лопте

– Хватање лопте (фронтално) – у месту и кретању (хватање лопти које долазе – високо, средње и ниско);

– Додавање са две руке са груди – директно и од под; додавање са једном руком испред рамена – директно и од под; додавање са две руке изнад главе (фронтално и групно) – у месту (у паровима, у троуглу, у четвороуглу); у месту и након додавања следи кретање; у кретању (у колонама;у паровима и тројкама дужином терена);

– „Игре додавања“.

д) Дриблинг

– Дриблинг у месту (фронтално) – једном руком у ставу; пребацивање лопте из руке у руку на различите начине (повезати са заузимањем става);

– Полазак у дриблинг (фронтално и групно) – укрштени полазак у дриблинг; праволинијски дриблинг са променом ритма са и без заустављања; предња промена правца;

– „Игре дриблинга“.

ђ) Кретање у одбрани

– Кретање „у паралелном ставу“ (фронтално и групно) – по ширини;

– Кретање „у дијагоналном ставу“ (фронтално и групно) – по дубини са променом правца и одступајућим кораком; 1:1 дириговано у цик-цак кретању, нападач вежба дриблинг, одбрана кретање.

е) Шутирање

– Продор двокораком са полагањем лопте у кош – „горње“ и доње полагање из продора двокораком, десни и леви двокорак (из додавања и из дриблинга);

– Скок шут или шут скок (шут са импулсом) – из места; подбацивањем лопте; из једног и више дриблинга; из додавања (обратити пажњу на растојање са којег се шутира);

– „Игре са продором двокораком“ и „игре шутирања“.

ж) Повезивање нападачких елемената у акционе целине

– Полазак у дриблинг; дриблинг; продор двокораком (или шут са дистанце);

– Додавање; кретање без лопте; пријем лопте у кретању; продор двокораком (или шут са дистанце);

– Дриблинг са променом правца; продор двокораком (или шут са дистанце);

– Дриблинг са променом правца; додавање; утрчавање; пријем лопте; продор двокораком (или шут са дистанце)...;

з) Кретање без лопте у нападу

– Технике промене смера и правца у кретању без лопте; праволинијско кретање са променом смера и ритма кретања, предња промена правца, леђна промена правца;

– Демаркирање – са променом смера кретања; „ве“ демаркирање.

и) Игра 1 на 1, са и без лопте

– Игра 1 на 1, са лоптом (групно) – нападач користи финте (финта продора и финта шута); одбрамбени коректно реагује на финте нападача; акценат на нападу; акценат на одбрани, скок у одбрани. Дириговано и ситуационо. Примена у игри;

– Игра 1 на 1, без лопте (групно) – нападач ради демаркирање; одбрамбени – правилно чување нападача без лопте који је близу лопте; игра у ситуацији: 1 на 1 + 1, дириговано и ситуационо; скок у одбрани. Примена у игри;

ј) Контранапад

– Контранапад са 2 и 3 играча (групно) – акценат на скоку, на првом додавању, транспорту лопте дужином терена и завршници (2на 0; 2 на 1; 3 на 0; 3 на 1).

к) Позициони напад и одбрана

– Сарадња 2 и 3 играча у нападу (групно) – сарадња на принципима „додај и утрчи“ и задржавање растојања међу нападачима; 2 на 0,2 на 2, 3 на 0, 3 на 3 – дириговано и ситуационо;

– Сарадња 2 и 3 играча у одбрани (групно) – притисак на лопту; притисак на прва додавања; одбрана од утрчавања

- 2: 2 у позиционој игри,
- 3: 3 у позиционој игри.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА, ПЛЕС И НАРОДНЕ ИГРЕ

Осмице вијачом у бочној и хоризонталној равни. Котрљање лопте по телу (дуж једне руке). Вртење обруча око руке спојено са бацањем и хватањем. Краћи састави вијачом и лоптом, укључивањем новонаучених кретања. Плесни кораци: валцер корак (трокорак), без и са окретом. Народне игре: друга варијанта игре „Моравац“ и повезивање са претходном варијантом, „Коло води Васа“ и једна игра из краја у којем се налази школа.

ПЛИВАЊЕ

Научити пливање двема техникама и скок на ноге.

III. ТЕОРИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Теоријско образовање подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину процеса вежбања и законитости развоја младог организама, као и стицање хигијенских навика како би схватили крајњи циљ који физичким васпитањем треба да се оствари. Садржаји се реализују на редовним часовима и на ванчасовним и ваншколским активностима уз практичан рад и за то се не предвиђају посебни часови. Наставник одређује теме сходно узрасном и образовном нивоу ученика.

МИНИМАЛНИ ОБРАЗОВНИ ЗАХТЕВИ

Атлетика

Приказ спринтерског трчања и технике ниског старта. Приказ измене штафетне палице у паровима. Приказ технике скока удаљ - варијанта „увинуће“. Приказ технике скока увис, варијанта „маказе“.

Вишебој – тробој – 50м, скок удаљ и бацање лоптице од 200г.

Вежбе на справама и тлу

Вежбе на тлу – став на шакама уз помоћ.

Прескок: згрчка.

Греда: скок суножним одскоком и доскоком на исто место; вага претклоном и заножењем; саскок згрчено (чеоно или бочно).

Вратило – нижа притка разбоја: ковртљај назад у упору предњем.

Кошарка

3:3 у позиционој игри.

Ритмичка гимнастика и народни плес

Приказ основне технику рада вијачом и лоптом.

Одиграти једну народну игру уз музику.

СЕДМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Оперативни задаци:

- усмерени развој основних моторичких способности – брзине, снаге, издржљивости, гипкости и координације;
- стицање и усавршавање моторичких умења и навика предвиђених програмом *физичког васпитања*;
- примена стечених знања, умења и навика у сложенијим условима (кроз игру, такмичење и сл.);
- задовољавање социјалних потреба за потврђивањем, групним поистовећивањем и сл.;
- естетско изражавање покретом и кретањима и доживљавање естетских вредности;
- усвајање етичких вредности и подстицање вољних особина ученика.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I. РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

На свим часовима као и на другим организационим облицима рада, посвећује се пажња:

- развијању физичких способности – брзине, снаге, издржљивости и гипкости у припремном делу часа у оквиру вежби обликовања или у другим деловима часа, путем оних облика и метода рада који полазе од индивидуалних могућности ученика и примерени су деци школског узраста и специфичним материјалним и просторним условима рада у којима се настава *физичког васпитања* релизује;
- учвршћивању правилног држања тела (превентивно-компензацијиски рад) применом вежби за развој снаге мишића трупа, са акцентом на леђној и трбушној мускулатури како би се спречила појава деформитета кичменог стуба. Препоручују се вежбе за превнцију кифозе, сколиозе, лордозе као и вежбе за превенцију равних стопала и превенцију деформитета колена, са и без реквизита.

II. УСВАЈАЊЕ МОТОРИЧКИХ ЗНАЊА, УМЕЊА И НАВИКА

АТЛЕТИКА

- Техника спринтерског трчања – полувисоки старт и трчање у кривини. Трчање деоница до 60м. Штафетно трчање (4 х 60м);
- Трчање на средњим дистанцама (800м). Припрема за крос;
- Скок удаљ – варијанта технике „увинуће“;
- Скок увис – прекорачна („маказе“) техника. Леђна техника „флоп“ (под условом да постоје одговарајући услови);
- Бацање кугле – леђна техника; „кружна“ варијанта технике (за напредније).

Међуодељењска такмичења у атлетском вишебоју (четворобој: трчање ма 60м, скок увис, скок у даљ, бацање кугле).

ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Тло (ученици и ученице):

1) Поновити вежбе и комбинације из шестог разреда;

2) Став на шакама (став у упору);

3) Мост из лежања на леђима (ученици и ученице) и мост заклоном и усклон (ученице);

4) Предножењем премет странце упором са окретом за 180^0 до става на једној нози, другом заножити.

Саставити комбинацију вежби из акробатике и ритмике (различити начини ходања и трчања, плесни кораци, поскоци и скокови, окрети на две и једној нози, равнотеже, замаси и таласи).

Програм за напредније (ученике и ученице):

1) Став на шакама, колут напред;

2) залетом премет странце упором са окретом за 180^oдо става на једној нози и припремне вежбе за рондат.

Прескок (ученици и ученице):

1) Поновити садржаје прескока из шестог разреда;

2) Коњ у ширину висине 110цм (уз квалитетну даску висина коња 120цм) – згрчка и разношка – усавршавање фазе првог и фазе другог лета;

3) Скокови са трамбулине – пружени увис, предножно згрчени, предножно разножни, уколико школа има услове.

За напредније (ученике и ученице)

Коњ у ширину, висина за ученице 120цм, за ученике 125-130цм – згрчка, разношка и сколонка, припремне вежбе за прескоке са заножењем.

Греда (ученице):

1) Поновити вежбе и комбинације из шестог разреда;

2) комбинација вежби (чеоно према греди) – из места или залетом наскок у упор одножно, окрет за 90° упор клечећи на одножној нози, заножити слободном ногом (вага у упору клечећем – „мала вага“); клек и спојено искораком заножне усправ, одручити; лагано трчање на прстима, ходање докорацима; скок суножним одскоком и доскоком на једну ногу; саскок пруженим телом са окретом за 90°или 180°.

За напредније (ученице):

1) Вежбе – наскоци (у упор чучећи; у упор предњи одножно; сед „амазон“), различити начини ходања, „галоп“; „дечији“ поскоци, „мачији“ скок, окрети за 180° на једној нози); саскоци (згрчено, предножно разножни, са окретом 360°).

2) Комбинација вежби најмање две дужине греде.

Вратило:

1) Поновити вежбе из шестог разреда;

2) Вратило доскочно – њихање у вису предњем са повећавањем амплитуде, у зањиху саскок;

3) вратило дохватно – из упора предњег саскок подметно;

4) вратило дочелно – упор предњи премах одножно десно, премах одножно лево – нагласити упор стражњи.

За напредније (ученике)

Узмак из виса стојећег, ковртљај назад у упору, саскок из упора предњег замахом (зањихом) до става на тлу.

Двовисински разбој (или вежбе извести на вратилу, посебно у упору и у вису (ученице):

1) Поновити вежбе из шестог разреда;

2) Комбинација лицем према н/п – суножним одскоком наскок у упор предњи, премах одножно десном, премах одножно левом – нагласити упор стражњи, прехват на в/п, предњих и спојено саскок у предњиху.

За напредније (ученице)

Двовисински разбој (вратило) – узмак из виса стојећег, ковртљај назад у упору, саскок замахом ногама уназад (зањихом) до става на тлу.

Паралелни разбој (ученици):

1) Поновити вежбе из шестог разреда;

2) Комбинација (из положаја бочно) – наскок у упор, предњих у зањих, предњихом предношка са окретом (180°) према притки до става на тлу.

За напредније (ученици)

Комбинација (из положаја бочно) – наскок у упор и спојено предњих и задњих у упору; предњихом упор седећи разножно пред рукама, прехват кроз узручење до упора седећег зарукама, заножењем сножити; из потпора предњихом упор до седа разножно, њихање у потпору; саскок – предњихом предношка са окретом (180°) или зањихом заношка.

Коњ са хватаљкама (ученици)

1) Поновити вежбе из шестог разреда;

2) Комбинација – из упора предњег на хватаљкама, премах одножно десном напред ван, премах одножно десном назад и спојено премах одножно левом напред ван, премах одножно левом назад, саскок назад или провлаком ногу између хватаљки саскок напред.

За напредније (ученици)

Метања – премаси одножно

Кругови:

1) Дохватни кругови (ученици и ученице)

– Поновити вежбе из шестог разреда;

– Из виса стојећег згибом вис узнето, вис стрмоглави, вис узнето, саскок кроз згиб у вису предњем (уз помоћ).

2) Доскочни кругови (ученици)

Комбинација: из замаха предњихом вис узнето, вис стрмоглави издржај, вис узнето, вис стражњи и сп. саскок (уз помоћ).

За напредније (ученици и ученице)

Предвиђене комбинације извести без помоћи.

На свим справама комбинације вежби из шестог разреда допунити вежбама из седмог разреда, диференцирано према способностима ученика.

Организовати међуодељењска такмичења према програму стручног већа.

Напомена: Приликом рада на наставним садржајима гимнастике неопходно је доследно применити методе чување и асистенцију, као не би дошло до повреда ученика.

ОДБОЈКА

Одигравање лопте прстима:

– Основни положај тела, руку и шака при одигравању лопте прстима;

– Игра преко мреже у три контакта, прстима.

Одигравање лопте „чекићем“:

– Основни положај тела, руку и шака при одигравању лопте „чекићем“;

– Игра преко мреже у три контакта, прстима и „чекићем“.

Сервис

а) Школски сервис:

– Основни положај тела, руку и шака при извођењу доњег сервиса;

– Игра преко мреже у три контакта – прстима и „чекићем“, с тим што надигравање почиње доњим сервисом.

б) „Лелујави“ сервис:

– Основни положај тела, руку и шака при извођењу „лелујавог“ сервиса;

– Игра преко мреже у три контакта – прстима и „чекићем“, с тим што надигравање почиње „лелујавим“ сервисом.

Смечирање:

– Ударац по лопти за извођење смеча без мреже;

– Ударац по лопти за извођење смеча на мрежи, али без скока;

– Залет и наскок за смеч;

– Техника смеча у целини;

– Игра преко мреже у три контакта – прстима и „чекићем“, с тим што надигравање почиње „лелујавим“ сервисом, а у игри се користи и смечирање, као саставни део одбојкашке игре.

Блокирање:

– Основни положај тела, руку и шака при извођењу блокирања;

– Учење корака у припремној фази блокирања (докорак, прекорак, укрштени корак и трчање поред мреже);

– Контакт шаке и лопте;

– Јединачни блок;

– Групни блок (двојни и тројни);

– Игра преко мреже у три контакта – уз примену свих елемената одбојкашке игре.

Игра:

– Елементи одбојкашке игре:

- фаза игре I (игра почиње сервисом, а наставља се блоком и одбраном и контранападом);
- фаза игре II (игра почиње пријемом сервиса, а наставља се дизањем лопте за напад и нападом);
- Игра са задатком 1:1, 2:2, 3:3, 4:4 и комбинације 3:2, 4:2.

Одељенска и међуодељенска такмичења са применом основних правила.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА, ПЛЕС И НАРОДНЕ ИГРЕ

Естетско обликовање покрета трупа вежбама за кичмени стуб и карлицу. Даље усавршавати естетско обликовање покрета ногу и руку.

Поновити елементе рада са вијачом; обавезни састав са вијачом.

Обруч: поновити вежбе и повезати бацања и хватања са издржајима у суножном успону, корацима у успону и истезањем тела, са поскоцима и скоковима, вртењем; котрљање по тлу повезати са окретом за време котрљања или галопом и скоком; вртење обруча на тлуоко уздужне осе и за време вртења окрет или издржај.

Вијача: поновити елементе из претходних разреда и повезати у комбинације.

Плес: полка, „Врањанка“ и једна игра из краја у којој се школа налази.

ПЛИВАЊЕ

Препливати дистанцу од 100м двема техникама (краул и леђни краул).

III. ТЕОРИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Теоријско образовање подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину процеса вежбања, законитости развоја младог организма, стицање хигијенских навика, као и потребу да брига о властитим физичким способностима буде саставни део живота у процесу одрастања и касније, како би схватили крајњи циљ који физичким васпитањем треба остварити. Садржаји се реализују на редовним часовима и ванчасовним и ваншколским активностима, уз практичан рад и за то се не предвиђају посебни часови. Наставник одређује теме сходно узрасном и образовном нивоу ученика.

МИНМАЛНИ ОБРАЗОВНИ ЗАХТЕВИ

Атлетика: четворобој: 60 m, скок увис, скок удаљ, бацање кугле.

Вежбе на справама и тлу

Вежбе на тлу: предножењем премет странце упором са окретом за 180°до става на једној нози, другом заножити.

Прескок: згрчка (отварање у другој фази лета и сигурност доскока).

Вратило доскочно – виша притка разбоја: њихање у вису предњем са повећавњем амплитуде, у зањиху саскок

Вратило дочелно – нижа притка разбоја: упор предњи, премах одножно десном, премах одножно левом – нагласити упор стражњи.

Греда (ученице): из места или залетом наскок у упор одножно; окрет за 90° – упор клечећи на одножној нози, заножити слободном ногом (вага у упору клечећем – „мала вага“); клек и спојено искораком заножне усправ.

Паралелни разбој (ученици): упор, предњих, зањих, предњихом предношка са окретом (180°) према притки до става на тлу.

Одбојка – игра са задатком.

Ритмичка гимнастика и плес:

– за ученице: обавезни састав са обручем,
– за ученике: комплекс вежби обликовања,
– за ученице и за ученике – једно коло уз музичку пратњу.

ОСМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно,72 часа годишње)

Оперативни задаци:

- развој основних моторичких способности, првенствено брзине и координације;
- стицање и усавршавање моторичких умења и навика предвиђених програмом *физичког васпитања*;
- примена стечених знања, умења и навика у сложенијим условима (кроз игру, такмичење и сл.);
- задовољавање социјалних потреба за потврђивањем, групним поистовећивањем и сл;
- естетско изражавање покретом и кретањима и доживљавање естетских вредности;
- усвајање етичких вредности и подстицање вољних особина ученика.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I. РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

На свим часовима као и на другим организационим облицима рада, посвећује се пажња:

- Развијању физичких способности – брзине, снаге, издржљивости и гипкости – у припремном делу часа у оквиру вежби обликовања или у другим деловима часа путем оних облика и метода рада који полазе од индивидуалних могућности ученика и примерени су деци школског узраста и специфичним материјалним и просторним условима рада у којима се настава *физичког васпитања* реализује;

– Учвршћивању правилног држања тела, (превентивно-компензацијиски рад) применом вежби за развој снаге мишића трупа, са акцентом на леђној и трбушној мускулатури како би се спречила појава деформитета кичменог стуба. Приликом избора и програмирања вежби водити рачуна о положајима тела које дете заузима приликом свирања инструментакако би се одговарајућа мускулатура ојачала или опустила вежбама. Препоручују се вежбе за превнцију кифозе, сколиозе, лордозе као и вежбе за превенцију равних стопала и превенцију деформитета колена, са и без реквизита.

II. УСВАЈАЊЕ МОТОРИЧКИХ ЗНАЊА, УМЕЊА И НАВИКА

АТЛЕТИКА

- Спринтерско трчање – 60м;
- Штафетно трчање – 4 х 60м;
- Трчање на средњим дистанцама и кроса (ученице 800м, ученици 1500м);
- Скок удаљ – Корачна техника;
- Скок увис – „Леђна“ варијанта;
- Бацање кугле – „Кружна“ варијанта технике (коришћење кугли тежине 3кг и 4 кг).

ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Вежбе на тлу (ученице и ученици):

- Поновити вежбе из седмог разреда;
- Комбинација вежби која садржи варијанту колута напред и колута назад, став на шакама – издражај уз помоћ; премет странце упором и вежбе из ритмике (плесни корак, скок, окрет, равнотежу);
- За напредније ученике и ученице – комбинација вежби предвиђена за све ученике и ученице садржи теже варијанте колутова и став на шакама, колут напред.

Прескок (ученице и ученици) – козлић и коњ, 110 или 120цм:

- Поновити садржаје прескока из седмог разреда;
- Коњ у ширину висине 110цм (уз квалитетну даску висина коња 120цм) – згрчка и разношка – удаљавањем даске од справе усавршавање фазе првог и фазе другог лета;
- Скокови са трамбулине, уколико школа има услове – поновити скокове из седмог разреда, скокови са окретом око уздужне осе тела;
- За напредније ученике и ученице – коњ у ширину, ученице 120цм, ученици 125 – 130цм – згрчка, разношка и сколонка, припремне вежбе за прескоке са заножењем и прескоци са заножењем.

Греда

Ученице:

- Поновити вежбе и комбинације из седмог разреда;
- Наскок – чеоно према греди – из места или залетом наскок премахом одножно у упор јашући; окрет за 90° грчењем ногу стопала поставити иза греде и прећи у упор чучећи; чучањ одручити; усправ;

- Комбиновати различите начине ходања, плесних корака, поскока, окрета за 180° и равнотежа);
- Саскоци пружено и згрчено;
- За напредније (ученице) – програм за све ученице усавшити: после наскока у упор чучећи прећи замахом ногама у заножење, а сва остала кретања и саскоке извести у тежој варијанти.

Вратило

Ученици

- Поновити вежбе из седмог разреда;
- Дохватно вратило – суножним одскоком узмак у упор предњи, спадом назад саскок подметно доскочно вратило;
- Њихање у вису предњем, у предњиху саскок са окретом за 180° до става на тлу– за напредније ученике:комбинација вежби: узмак из виса стојећег, ковртљај назаду упору, спадом назад саскок подметно.

Двовисински разбој (или вежбе извести на вратилу, посебно у упору и у вису)

Ученице:

- Поновити вежбе из седмог разреда;
- Вис предњи, лицем према нижој притци: одгуривањем једне ноге о н/п, зањихпредњих до н/п, зањих и спојено саскок у зањиху;
- Залетом и суножним одскоком наскок у упор предњи;
- За напредније ученице – Комбинација вежби залетом и суножним одскоком наскок у упор предњи, ковртљај назад у упору, премах одножно десном, премах одножно левом до упора стражњег, саскок саседом.

Паралелни разбој

Ученици:

- Поновити вежбе из седмог разреда;
- Комбинација (из положаја бочно) – наскок у упор и спојено предњих, зањих, предњихом до седа разножно пред рукама; кроз узручење прехват до седа разножно за рукама, заножењем сножити, њихање у упору и сп. саскок предношка;
- За напредније ученике – комбинација њих у потпору; предњихом упор до седа разножно; упор за рукама и спојено колут напред до седа разножно.

Кругови

Ученици

- Поновити вежбе из седмог разреда;
- Дохватни кругови – Из замаха предњихом вис узнето, вис стрмоглаво, вис узнето, вис стражњи – саскок (уз помоћ);
- Из виса предњег вучењем вис узнето, вис стрмоглаво – издржај, вис узнето, отварањем вис предњи и спојено саскок (уз помоћ);
- За напредније ученике – предвиђене комбинације извести без помоћи.

Коњ са хватаљкама

Ученици:

- Поновити вежбе из седмог разреда;
- Комбинација – из упора предњег на хватаљкама премах одножно десном до упора јашућег; њих у упору јашућем, премах одножно левом до упора

стражњег; премах одножно десном назад до упора јашућег, премах одножно левом назад и сп саскок;

– За напредније ученике – Наскок у упор предњи; премах одножно десном напред; премах одножно левом напред, премах одножно десном назад до упора јашућег; њих у упору са изразитијим преношењем тежине са руке на руку и спојено премахом одножно десне саскок са окретом за 90° улево.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА, ПЛЕС И НАРОДНЕ ИГРЕ

Естетско обликовање трупа вежбама за кичмени стуб и карлицу.

Даље усавршавати естетско обликовање покрета ногу и руку.

Савладану технику рада вијачом користити у појединим фазама часа: ритмички састав лоптом уз разноврсније коришћење простора (већи број различитих формација) – ритмички састав обручем; ритмичко ударање чуњевима један о други и о под – мали кругови чуњевима (вертикални и хоризонтални).

Плесови: валцер, танго, један савремени плес (актуелан у датом тренутку) и једна игра из краја у којој се школа налази.

Спортске игре

Вежбе са лоптом изводити са лоптама од меке гуме, коже или полиуретана како не би дошло до повредеученика.

Усавршити једну спортску игру која је обрађивана у неком од претходних разреда, коју ученици и наставници заједно одаберу, према склоностима и потребама ученика.

ПЛИВАЊЕ

Пливање трима техникама (краул, леђни краул и прсно пливање). Научити уводу на главу.

III. ТЕОРИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Теоријско образовање подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину процеса вежбања и законитости развоја младог организама, као и стицање хигијенских навика, како би схватили циљ који се остварује наставом *физичког васпитања*. Садржаји се реализују на редовним часовима, ванчасовним и ваншколским активностима, уз практични рад, за који нису предвиђени посебни часови. Наставник одређује теме сходно узрасном и образовном нивоу ученика.

МИНИМАЛНИ ОБРАЗОВНИ ЗАХТЕВИ

1. Атлетика:

– вишебој – петобој – 60 м, скок удаљ, скок увис, бацање кугле, трчање ученице 1 200м, ученици 1 500м.

2. Вежбе на справама тлу (ученице и учениц):

– став на шакама, издржај (уз малу помоћ).

Прескок (ученице и ученици)

– згрчка са изразитијим фазама лета.

Греда (ученице)

– наскок чеоно према греди: из места или залетом наскок премахом одножно у упор,

– јашући; окрет за 90° грчењем ногу стопала поставити иза греде и прећи у упор,
– чучећи; чучањ одручити; усправ, ходање у успону до краја греде; саскок пруженим телом, бочно.

Вратило (ученици)
– суножним одскоком узмак у упор предњи, спадом назад саскок подметно.

Двовисински разбој, нижа притка вратила (ученице)
– залетом и суножним одскоком наскок у упор предњи.

Паралелни разбој (ученици):
– на почетку разбоја: њих у упору, предњихом до седа разножно за рукама; саседом;
– сножити и зањихом саскок.

Кругови (ученици)
– згибом вис узнето, издржај; отварањем кроз вис предњи саскок (уз помоћ).

Коњ са хватаљкама (ученици):
– из упора предњег премах одножно десном до упора јашућег; њих у упору,
– јашућем и спојено премах одножно левом до упора стражњег.

3. Спортске игре
– игра спортску игру у складу са правилима.

4. Ритмичка гимнастика плес и народне игре:

– ученици – комплекс вежби обликовања (лични састав);
– Ученице – састав са обручем (лични састав);
– ученици и ученице – једно коло уз музичку пратњу;
– плесови – валцер, танго, један савремени плес (актуелни у датом тренутку).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА
(од првог до осмог разреда)

I. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА:

Програмска концепција *физичког васпитања* у основној школи заснива се на јединству наставних, ванчасовних и ваншколских организационих облика рада, као основне претпоставке за остваривање циља наставе овог предмета.

Програм наставе *физичког васпитања* претпоставља да се кроз развијање физичких способности и стицање мноштва разноврсних знања и умења, ученици оспособљавају за задовољавање индивидуалних потреба и склоности, за коришћење физичког вежбања у свакодневном животу. Из тих разлога, у програму су прецизирани оперативни задаци, с обзиром на пол и узраст ученика, а програм се остварује кроз утврђивање стања; одређивање радних задатака за појединце и групе ученика;утврђивање средстава и метода

за остваривање радних задатака; остваривање васпитних задатака; праћење и вредновање ефеката рада; оцењивање.

Програмски задаци остварују се, осим на редовним часовима, и кроз ванчасовне и ваншколске организационе облике рада, као што су излет, крос, курсни облици, слободне активности, такмичења, корективно-педагошки рад, Недеља школског спорта, приредбе и јавни наступи.

Да би настава *физичког васпитања* била примерена индивидуалним разликама ученика, који се узимају као критеријум у диференцираном приступу, наставник ће сваког ученика или групе ученика, усмеравати на смањене или проширене садржаје, који су предвиђени наставним планом и програмом, у часовној ванчасовној и ваншколској организацији рада.

У реализацији програма полази се од чињенице да се циљ наставе *физичког васпитања* не може остварити без активног и свесног учешћа ученика у наставним и другим облицима рада, те се предвиђа стицање одређених теоријских знања, која омогућавају ученику да схвати законитости процеса на којима се заснива физичко вежбање. Теоријско образовање требало би да буде усклађено са нивоом интелектуалне зрелости и знањима које су ученици стекли у другим наставним предметима. За обраду појединих тема не предвиђају се посебни часови, већ се користе разне могућности да се у току вежбања ученицима пружају потребне информације у вези са конкретним задатком.

Ученицима који, услед ослабљеног здравља, смањених физичких или функционалних способности, лошег држања тела и телесних деформитета, не могу да прате обавезни програм, обезбеђен је и корективно-педагошки рад, који се реализује у сарадњи са одговарајућом здравственом установом.

Програмски садржаји односе се на оне вежбе и моторичке активности које чине основу за стицање трајних навика за вежбање и за које школа има највише услова да их реализује (природни облици кретања, вежбе обликовања, атлетика, вежбе на тлу и справама, ритмичка гимнастика, игре). Како су за остваривање постављеног циља погодне и оне моторичке активности које нису обухваћене обавезним програмом, предвиђају се курсни облици наставе. То су скијање, пливање, клизање, веслање, као и оне активности за које је заинтересована средина у којој се налази школа.

– Ради остваривања постављених програмских задатака, одређеним законским регулативима прецизира се обавеза школе да обезбеди све просторне и материјалне услове за успешно остваривање веома сложених друштвених интереса у школском физичком васпитању.

II. ОРГАНИЗАЦИЈА ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ И РАДА ОСНОВНИ ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ

Процес наставе *физичког васпитања* усмерен је на:

– развијање физичких способности,

– усвајање моторичких знања, умења и навика,

– теоријско образовање.

Ове компоненте чине јединствен систем наставе *физичког васпитања,* а у пракси сви ти задаци прожимају се и повезују са ситуацијама које настају у току рада.

У циљу развијања физичких способности – гипкости, снаге, брзине, издржљивости, окретности и прецизности, на свим часовима, ванчасовним и ваншколским облицима рада, спроводи се низ поступака (метода) и облика рада путем којих се постижу оптималне вредности ових способности, као основе за успешно стицање моторичких знања, умења, навика и формирања правилног држања тела.

Програм за развијање физичких способности сачињава наставник. Овај програм се изводи путем вежби обликовања, фронтално, најчешће у припремном делу часа. У току рада, наставник, постепено усмерава ученике на самостално извођење вежби како би њихва пажња била усмерена на исправљање грешака. У овом делу часа могу се користити и вежбе које, као делови биомеханичке структуре основног задатка на главном делу часа, служе за обуку и увежбавање конкретног програмског задатка. Ученицима, који из здравствених разлога изводе посебно одабране вежбе, потребно је обезбедити место за вежбање у овом делу часа. Затим, треба програм реализовати у функцији развијања, пре свега, гипкости, снаге, брзине и издржљивости. Најпогодније методе за школско физичко васпитање прилагођене из спортског тренинга су метода екстензивног и интензивног рада и метода трајног рада. Наставник, за сваког ученика, сачињава радни картон, са програмом вежби и индивидуалним оптерећењем за сваку вежбу.

Наставник може да користи и друге методе које су познате у теорији и пракси.

Програмске садржаје, где је то потребно, треба реализовати одвојено према полу. Акценат се ставља на оне моторичке активности којима се најуспешније може супротставити последицама свакодневне хипокинезије и на оне које су у нашој средини најразвијеније и за које има интересовања у појединим срединама.

У програму су дати само кључни програмски садржаји, али не и већи избор вежби помоћу којих се остварује. То је учињено да би наставник физичког васпитања могао слободно и креативно да изналази ефикасна решења и бира вежбе помоћу којих ће ток физичког вежбања да прилагођава инивидуалним могућностима ученика (диференцирани приступ), специфичнсти школе, као и просторним и материјалним условима рада.

Приликом рализација вежби бацања и хватања изводити са лоптама од меке гуме, коже или полуретана као не би дошло до повреде прстију или ручног зглоба код ученика, а током реализације наставних садржаја гимнастике, доследно применити методе чувања и асистенцију приликом извођења вежби.

Програмом се предвиђају активности које су значајне за средину у којој се налази школа (стони-тенис, веслање, борилачки спортови и друге). Ове активности се сматрају интегралним делом обавезног наставног програма и, с обзиром на то да су за њихову реализацију потребни специфични материјални услови, ова настава се организује на посебан начин: на часовима у распореду редовне наставе (стони-тенис, борилачки спортови....) у другим објектима, али у супротној смени од редовне наставе.

Од организационих облика рада који доприносе усвајању умења и навика, значајних за свакодневни живот, програм се реализује у ванчасовној и ваншколској организацији рада и предвиђа:

– упућивање ученика на самостално вежбање;
– корективно–педагошки рад;
– слободне активности ученика;
– кросеве;
– зимовања;
– такмичења.

наставник упућује ученике да у слободном времену самостално вежбају. Иако се програмски садржаји, у највећој мери, савлађују на часовима *физичког васпитања*, за развој моторичких способности потребан је обим рада који се не може постићи само на овим часовима. Због тога се упутства на самосталан рад односе, како на ученике чије моторичке способности нису на потребном нивоу тако и на остале ученике, како би стекли трајну навику за вежбање. У том смислу, током часова *физичког васпитања*, важно је да наставник ученицима прикаже и објасни вежбе које они, потом, код својих кућа, самостално, или уз помоћ других, савлађују за одређено време.

После извесног периода, наставник, на редовним часовима, контролише резултате ученика.

Корективно-педагошки рад организује се за ученике који имају лоше и неправилно држање тела (постурални поремећаји). Рад спроводи наставник у сарадњи са лекаром или физијатром, који утврђује врсту и степен деформитета и, у вези с тим, вежбе које треба применити. Тежи случајеви телесних деформитета третирају се у специјализованим здравственим установама. Сви ученици, који се упућују и на корективно-педагошки рад, уз ограничења, вежбају на редовним часовима и најмање једном недељно на часовима корективно-педагошког рада или изборног премета Корективна гимнастика (за ученике од I – III разреда) Програм сачињавају наставник и лекар специјалиста у складу са здравственим стањем ученика.

Курсни облици рада. Програм курсних облика сматра се интегралним делом обавезног наставног програма. С обзиром на то да су за њихову реализацију потребни специфични материјални услови, ову наставу треба организовати на посебан начин: на часовима у распореду редовне наставе, у другим објектима, у супротној смени од редовне наставе (пливање) и на другим објектима, а у за то планиране дане.

Спортска активност значајна за друштвену средину Из фонда часова за заједнички програмски садржај школа може да планира 12 часова за ону спортску активност која није обухваћена овим заједничким програмом, а за коју средина у којој се налази школа има интереса (стони-тенис, борилачки спортови, веслање, кајак, ...). Ова активност планира се за ученике од трећег до осмог разреда, а програм сачињава и спроводи наставник физичког васпитања.

Кросеви се одржавају два пута годишње за све ученике. Организација овог задатка због великог броја учесника, поред наставника физичког васпитања, задатак је и свих наставника школе. Одржавање кросева претпоставља благовремено и добро припремање ученика. Крос се одржава у оквиру радних дана, планираних за ову активност. Стручно веће утврђује место и начин одржавања и дужину стазе, као и целокупну организацију.

Такмичења ученика чине интегралну компонентну процеса *физичког васпитања* на којима ученик проверава и афирмише резултате свога рада. Школа је обавезна да створи материјалне, организационе и друге услове како би школска такмичења била доступна свим ученицима. Стручно веће, на почетку школске године, сачињава план такмичења (пропозиције, време, нивое...). Обавезна су унутародељењска и међуодељењска такмичења из атлетике, вежби на тлу и справама и једна спортска игра. Ученици учествују и на оним такмичењима која су у програму Министарства.

Зимовање се организује од најмање седам дана (ненаставних). У оквиру ових облика рада организују се оне активности које се могу остварити за време редовних часова (скијање, клизање), а које доприносе активном одмору и јачању здравља и навикавању на колективни живот. Стручно веће сачињава конкретан план и програм активности које се спроводе на зимовању. Сваки ученик за време школовања треба да бар једном борави на зимовању.

Слободне активности – секције организују се најмање једном недељно, према плану рада који сачињавају стручно веће и наставник физичког васпитања који води одређену секцију. На почетку школске године ученици се опредељују за једну од активности за које школа има услова да их организује. Часови слободних активности организују се за више спортских грана.

Захтев да се циљ наставе *физичког васпитања* остварује и посредством оних организационих облика рада који се реализују у ванчасовно и ваншколско време, подразумева и прилагођавање целокупне организације и режима рада школе, те ће се у конципирању годишњег програма рада васпитно-образовно деловање проширити и на ове

организационе облике рада и за њихову реализацију обезбедити потребан број дана и неопходни материјални услови за рад. На тај начин, читав процес наставе *физичког васпитања* у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада биће јединствен и под контролном улогом школе, као најодговорнијег и најстручнијег друштвено-васпитног фактора како би се сачувала основна програмска концепција наставе *физичког васпитања*.

Теоријско образовање подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину процеса вежбања и законитости развоја младог организма, као и стицање хигијенских навика, знања о здрављу, како би схватили крајњи циљ који се остварује наставом физичког васпитања. Садржаји се реализују на редовним часовима, на ванчасовним и ваншколским активностима, уз практичан рад и за то се не предвиђају посебни часови.

Основне карактеристике часова *физичког васпитања* треба да буду: јасноћа наставног садржаја; оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита; избор рационалних облика и метода рада; избор вежби оптималне образовне вредности; функционална повезаност свих делова часа – унутар једног и више узастопних часова једне наставне теме; пуна ведрина и активност ученика током часа – моторичка и мисаона; визуализација помоћу савремених техничких средстава.

Приликом избора облика рада, узимају се у обзир просторни услови, број ученика на часу, број справа и реквизита, динамика обучавања и увежбавања наставног задатка, а предност има онај облик рада (фронтални, групни, индивидуални) који се правовремено примењује.

Приликом избора методичких поступака обучавања и увежбавање моторичких задатака, неопходно је одаберти вежбе које имају образовну вредност и које ће за расположиви број часова обезбедити оптимално усвајање тог задатка.

Демонстрација задатка треба да буде јасна и прецизна, уз коришћење савремених аудио-визуелних средстава.

III. ПЛАНИРАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

Настава *физичког васпитања* организује се са по 2 часа недељно. Наставник треба да припреми:

– општи глобални план рада, који садржи све организационе облике рада у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада са оперативним елементима за конкретне услове и конкретну школу;

– општи глобални план по разредима, који садржи организационе облике рада који су предвиђени за конкретан разред и њихову дистрибуцију по циклусима; овај план рада садржи дистрибуцију наставног садржаја и број часова по циклусима и служи као основа за израду оперативног плана рада по циклусима;

– план рада по циклусима садржи образовно-васпитне задатке, све организационе облике рада који се реализују у конкретном циклусу, распоред наставног садржаја са временском артикулацијом (месец, број часова и редни број часова), као и методичке напомене.

Наставни садржај подељен је у три циклуса или у четири, уколико се за тај разред предвиђа курсни облик. То су:

– један циклус за атлетику;

– један циклус за вежбе на тлу и справама;

– један циклус за спортску игру;

– један циклус за курсни облик.

– теоријски део (2+2) за реализацију тема из здравственог васпитања (за ученине од 1-4 разреда).

Уколико се организује курсни облик за активност у часовној организацији рада, онда се планира четврти циклус, тако што се по четири часа одузимају од прва три циклуса.

Наставни садржаји по циклусима могу да се остварују у континуитету за један временски период (нпр. атлетика у јесењем, вежбе на тлу и справама у зимском и тимска игра у пролећном) или у два периода (нпр. трчање и скокови из атлетике у јесењем, а бацање у пролећном периоду).

IV. ПРАЋЕЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

У првом разреду оцењивање се врши описно на основу остваривања циљева оперативних задатака на три нивоа, којим се одређује степен укупног психофизичког статуса ученика. То су:

Први ниво

1. Ученик има висок степен развијености моторичких способности на основу оцене:

а) координације – манипулативне, осећај понашања тела у простору, у цикличним кретањима и у повезивању једноставних покрета у целину – ако је савладао да правилно изводи комплекс од осам вежби обликовања без реквизита, четири на рипстолу и две са палицом у првом разраду и по једну до две више у другом разреду; ако лако и брже од већине ученика у одељењу савладава вежбу на тлу; лако и у једнаком ритму савладава трчање преко поређаних препрека у првом разреду и преко „канала“ у другом разреду; без прекида, неколико пута понови вођење лопте у месту са додавањем једном или обема рукама, у првом разреду и у кретању у другом разреду;

б) гипкости – раменог појаса, кичме и зглоба кука и ногу – ако покрете трупа, руку и ногу изводи меко уз оптималну пружевост и амплитуда (заклони, водоравни и дубоки претклон, висока заножења, предножења и одножења...);

в) равнотеже – ако на суженим површинама (линијама, шведској клупи, ниској греди или ставовима на једној нози) покрете изводе без поремећаја тежишта тела;

г) експлозивне снаге – ако поскоке, скокове и прескакања изводи са оптималним опружањем у свим зглобовима ногу и при том постиже већу висину лета.

2. Ученик има правилан раст, не показује видљиве знаке умора приликом вежбања, нема телесне деформитете, има уредну опрему за вежбање и добро усвојене хигијенске навике – ако је телесни развој у складу са узрастом, ако је држање тела правилно и кичме без деформитета и нормално развијен свод стопала у односу на прототипе приказане на постерима и педоскопу и ако је уредног општег изгледа.

3. Ученик превазилази постављене минималне образовне захтеве – ако је према програмским садржајима успешно савладао и друга кретања свих ових захтева, а која су предвиђена програмом за први и други разреда, или је савладао и друге садржаје из програма у слободним активностима, који нису предвиђени за редовне часове физичког васпитања.

4. Ученик има позитиван активан однос према раду – ако је редован и активан на часовима и ако се ангажује у слободним активностима и такмичењима.

Други ниво

1. Ученик има задовољавајући степен развијености физичких способности – ако од наведених критеријума значајно не одступа.

2. Ученик има мање недостатке у расту, или функционалним способностима или у правилном положају кичменог ступа, или у уредној опреми за вежбање и осталим хигијенским навикама.

3. Ученик је савладао све минималне образовне задатке, уз потешкоће код извођења (навести садржај).

4. Ученик има позитиван однос према раду – ако је редован и активан на свим, или на већини часова.

Трећи ниво

1. Ученик, делимично или потпуно, не задовољава ниво развијености физичких способности – ако показује значајна одступања од наведених критеријума.

2. Ученик има веће недостатке или у расту, или у функционалним способностима, или у правилном положају кичменог стуба, или у радној опреми за вежбање и осталим хигијенским навикама.

3. Ученик није савладао већину садржаја предвиђених минималним програмском захтевима – има потешкоћа приликом савладавања (навести којих).

4. Ученик није заинтересован за вежбање, изостаје и не показује напредак – ако су ове карактеристике изражене.

Од II – VIII разреда разреда оцењивање се врши бројчано, на основу остваривања циљева предмета и оперативних задатака по разредима, као и на основу остварености стандарда постигнућа за овај предмет.

Праћење напредовања ученика обавља се сукцесивно, током целе школске године, на основу јединствене методологије која предвиђа следеће тематске целине:

– Стање моторичких способности.

– Усвојене здравствено-хигијенске навике.

– Достигнути ниво савладаности моторних знања, умења и навика у складу са индувидуалним могућностима ученика.

– Однос према раду.

Усвојеност здравствено-хигијенских навика прати се на основу утврђивања нивоа правилног држања тела и одржавања личне и колективне хигијене, а такође и на основу усвојености и примене знања из области здравља.

Степен савладаности моторичких знања и умења спроводи се на основу минималних програмских захтева, који је утврђен на крају навођења програмских садржаја.

Однос према раду вреднује се на основу редовног и активног учествовања у наставном процесу, такмичењима и ваншколским активностима.

Оцењивање ученика у оквиру праћења и вредновања наставног процеса, врши се на основу Правилника о оцењивању ученика основне школе, и на основу савременог дидактичко-методичких приступа.

V. ПЕДАГОШКА ДОКУМЕНТАЦИЈА

Обавезна педагошка документација је:

- Дневник рада за наставу физичког васпитања;
- Планови рада, годишњи, по разредима и циклусима;

- План стручног већа;
- План ванчасовних и ваншколских активности;
- Писане припреме за реализацију часова;
- Радни картон за сваког ученика;
- Формулари за обраду података за стање физичких способности ученика.

ДЕВЕТИ И ДЕСЕТИ РАЗРЕД

Задаци наставе *физичког васпитања* су:

- подстицање раста и развоја и утицање на правилно држање тела (превенција постуралних поремећаја);
- развој и усавршавање моторичких способности и теоријских знања неопходних самостални рад на њима;
- стицање моторичких умења (вештина) и теоријских знања неопходних за њихово усвајање;
- проширење и продубљавање интересовања које су ученици стекли у основној школи и потпуније сагледавање спортске гране, за коју показују посебан интерес;
- усвајање знања ради разумевања значаја и суштине физичког васпитања дефинисаних општим циљем овог предмета (васпитно-образовног подручја);
- мотивација ученика за бављење физичким активностима и формирање позитивних психо-социјалних образаца понашања;
- оспособљавање ученика да стечена умења, знања и навике користе у свакодневним условима живота и рада.

Садржаји програма усмерени су на:

– Развијање физичких способности;
– Спортско-техничко образовање;
– Повезивање физичког васпитања са животом и радом.

РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

ЗАЈЕДНИЧКИ ПРОГРАМ за девети и десети разред**:**

- Вежбе обликовања;

– Вежбе корективне гимнастике;
– Тестови моторичких и функционалних способности;
– Вежбе снаге без и са малим тржинама;
– Трчање на кратке стазе (од 30 до 100 м);
– Истрајно трчање – развој аеровних способности;
– Вежбе гипкости;
– Полигони из препоручених наставних садржаја;
– Аеробик или слична вежбања по избору.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часова годишње)

1. АТЛЕТИКА

У свим атлетским дисциплинама треба радити на развијању водећих моторних особина за дату дисциплину.

Трчање – Усавршавање технике трчања на кратке и средње стазе.

Скокови:

– скок удаљ рационалном техником,

– скок увис једном од рационалних техника.

2. РИТМИЧКО-СПОРТСКА ГИМНАСТИКА

Вежбе на тлу (без реквизита)

За ученике и ученице

Просте вежбе:

– Замаси – целим телом у све три основне равни, трупом, рукама, ногама у све три основне равни.

– Ходање и трчање: гимнастичко ходање и трчање.

– Положаји на тлу – положаји у клеку и седу, лежању у упору и на лопатицама.

Сложене вежбе

Таласи:

– целим телом бочни таласи напред, назад; чеони таласи,

– таласи једном и обема рукама.

Скокови суножним одразом:

– скок са згрченим предножењем једне или обе ноге,

– скок са заножењем обе ноге,

– скок са предножним разножењем,

– скок са бочним разножењем.

Равнотежа:

– Ставови на две ноге (положаји у успону на две ноге) – „фиксирани“ и „пролазни“,

– Ставови на једној нози – вежбе по избору у предњој, бочној и задњој равнотежи.

Окрети:

– прости окрети на две или једној нози за 45, 90, 180 и 360 степени (истоимени и разноимени);

– окрети предножењем и одножењем (заножењем) замахом слободне ноге и једној равни (чеоној или бочној);

– окрети кружним замахом:

- истоимени окрет са згрченим одножењем слободне ноге,
- разноимени окрет са згрченим одножењем слободне ноге.

Полуакробатске вежбе – котрљања:

– колут напред и назад,
– поваљка напред до става у упору на грудима,
– поваљка напред преко рамена и спојено колут напред,

Састав на тлу (спортска гиманастика)

За ученике и ученице.

– Премет странце удесно, премет странце улево, вага претклоном и разножењем и сп. Постављањем руку на тло и одразом стајне ноге колут напред.

Састави без реквизита (ритимчка гимнастика):

– један састав од 16 тактова без музичке пратње,
– један састав од 24 такта са одговарајућом музичком пратњом.

Вежбе на справама

– Прескоци

Згрчка и разношка (висину козлића или коња одређује сам наставник у складу са могућностима ученика)

– Греда (никса)

За ученице

Наскоци, издржаји, упори, ходање у успону, окрети, саскоци.

Програм вежби и састав нагреди одређује наставник у узимајући у обзир могућности и предзнања сваког ученика.

3. КОРЕКТИВНА ГИМНАСТИКА

Приликом избора и програмирања вежби водити рачуна о положајима тела које дете заузима приликом свирања инструмента како би се одговарајућа мускулатура ојачала или опустила одабраним вежбама.

Препоручују се вежбе за превнцију кифозе, сколиозе, лордозе као и вежбе за превенцију равних стопала и превенцију деформитета колена, са и без реквизита.

4. СПОРТСКА ГРАНА ПО ИЗБОРУ

Ученици, на основу својих способности, интересовања и могућности школе опредељују се за једну спортску грану у којој се обучавају, усавршавају и развијају своје стваралаштво током целе године. То могу да буду: ритмичко-спортска гимнастика и народни плесови, пливање, одбојка, кошарка, клизање и друге спортске гране где ће бити

задовољавајућа безбедност ученика од спортских и других повреда, с обзиром на специфичност средње школе коју похађају. Програмске садржаје одређује предметни наставних уважавајући пол, узраст и специфичности наставе у музичкој школи. Да би се избор остварио свака школа је дужна да обезбеди просторне и друге услове за реализацију бар четири спортске гране.

На почетку сваке школске године наставничко веће стручног актива наставника физичког васпитања утврђује спортске гране за које ученици могу да се определе. Ученици се за изабрану спортску грану опредељују као одељење у целини.

МИНИМАЛНИ ОБРАЗОВНИ ЗАХТЕВИ

Атлетика: трчање на 100м, скок увис или удаљ.

Вежбе на справама и тлу:

– Ученици – наставни садржаји програма вежби на тлу, прескока,

– Ученице – наставни садржаји програма вежби на тлу и греде.

Ритмичко-спортска гимнастика:

– Ученице – један састав од 24 такта са одговарајућом музичком пратњом.

ДЕСЕТИ РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

1. АТЛЕТИКА

Увежбавање и усавршавање дисциплина тробоја.

2. РИТМИЧКО-СПОРТСКА ГИМНАСТИКА

За ученице

Вежбе са чуњем:

- Држање чуња, млинови, бацање и хватање чуња, ударање чуњевима, луковити и кружни замаси са чуњем, котрљања.
- Састав са чуњем у 3/4 такту од 16 тактова без музичке претње. Састав са чуњем у 3/4 такту са музичком пратњом.

Вежбе са обручем:

- Држање обруча, котрљања и вртења обруча на тлу, бацање и хватање обруча, замаси и кружења обручем, скок преко котрљајућег обруча.

Састави са обручем (ритмичка гимнастика)

- Састав са обручем у 4/4 такту од 16 тактова без музичке претње.
- Састав са обручем у такту 4/4 од 24 такта са музичком пратњом.

Састав на тлу (спортска гимнастика)

За ученике и ученице.

– Премет странце удесно, премет странце улево, вага претклоном и разножењем и сп. Постављањем руку на тло и одразом стајне ноге колут напред, колут назад до чучња, усправ.

Вежбе на справама

– Прескоци

Згрчка и разношка (висину козлића или коња одређује сам наставник у складу са могућностима ученика)

– Греда (никса)

За ученице

Наскоци, издржаји, упори, ходање у успону, окрети, саскоци.

Програм вежби одређује наставнкик у узимајући у обзир могућности и предзнања сваког ученика.

3. КОРЕКТИВНА ГИМНАСТИКА

Препоручују се вежбе за превенцију кифозе, сколиозе, лордозе као и вежбе за превенцију равних стопала и превенцију деформитета колена, са и без реквизита.

Приликом избора и програмирања вежби водити рачуна о положајима тела које дете заузима приликом свирања инструмента како би се одговарајућа мускулатура ојачала или опустила вежбама.

4. СПОРТСКА ИГРА (ПО ИЗБОРУ)

Вежбе и игре лоптом изводити лоптама од меке гуме, коже или полиуретана како не би дошло до повреде ученика.

Понављање и увежбавање претходно научених елемената. Обука нових елемената индивидуалне технике и колективне тактике у складу са изборним програмом за дату игру Учествовање у одељењским, школским и међушколским такмичењима.

МИНИМАЛНИ ОБРАЗОВНИ ЗАХТЕВИ

Полигон спретности и вештине

Полигон обухвата 24 станице са елементима атлетике, вежби на справама и тлу и спортске игре (по избору ученика), као и елемената моторне умешности.

Наставник одређује садржај полигона зависно од пола, и време за извршење полигона.

Ученице и ученици: један састав од 24 такта са одговарајућом музичком пратњом.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

(девети и десети разред)

Програм *физичког васпитања* је наставак програма из предходних разреда, али је усмерен на још интензивније остваривање индивидуалних и друштвених потреба у области физичке културе. Ради тога, овај програм заснован је на индивидуализацији процеса *физичког васпитања*:

- обезбеђује повезивање знања са животом и праксом и каснијим опредељењима ученика;
- заснован је на изборној настави за коју се ученици определе према свом афинитету и потребама;
- обавезује школу на остваривање одређених задатака у овој области.

На свим часовима наставе физичког васпитања предвиђено је:

1. Развијање основних елемената физичких способности карактеристичних за овај узраст и пол, као и елемената моторне умешности који служе као основа за повећање радне способности, неговање здравља и напредовање у спортско-техничком образовању.

2. Превентивно-компензацијски рад на спречавању постуралних поремећаја;

3. Оспособљавање ученика за самостално неговање и самоконтролу физичких способности и здравља.

Програмски задаци одређују се индивидуално, према полу, узрасту и физичком развоју сваког појединца, на основу оријентационих вредности, које су саставни део Упутства за вредновање и оцењивање напретка ученика, као и јединствене батерије тестова и методе за њихову проверу и праћење.

Спортско-техничко образовање реализује се у **деветом** и **десетом** резреду у оквиру заједничког програма (атлетика, ритмичко-спортска гимнастика, вежбе на справама и тлу) и у програму по избору ученика.

ОРГАНИЗАЦИЈА РАДА

На почетку теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе/учења, планом рада и начинима оцењивања.

Током реализације часова *физичког васпитања* давати информације о томе које вежбе позитиво утичу на статус организма ученика, с обзиром на карактеристике њихове професије, а које негативно утичу на здравље.

С обзиром да су ученици школе оптерећени сложеним, статичким и једностраним захтевима током свирања инструмента, физичко васпитање је од посебног значаја за њихов активан опоравак, компензацију и релаксацију.

Теоријска знања из области физичких активности су од великог значаја за укупним бављењем физичким вежбама.

Облици наставе

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

- теоријска настава;
- мерење и тестирање;
- практична настава.

Место реализације наставе

Теоријска настава се реализује у учионици или у сали, истовремено са практичном наставом.

Практична настава реализује се на спортском вежбалишту (сала, спортски отворени терени, базен, клизалиште, скијалиште).

Препоруке за реализацију наставе

Настава се реализује у циклусима који трају приближно 10-12 часова (узастопних).

Наставнику физичког васпитања је остављено да, зависно од потреба, прецизира трајање сваког циклуса, као и редослед њиховог садржаја.

По један циклус предвиђен је за: проверу нивоа знања на крају школске године; атлетикау; гимнастику; повезивање физичког васпитања са животом и радом. Два циклуса су предвиђена за спорт по избору ученика.

Годишњи план, програм и распоред кросева, такмичења, зимовања и других облика рада утврђује се на почетку школске године на наставничком већу, на предлог стручног већа наставника физичког васпитања.

Стручно веће наставника физичког васпитања, самостално, одређује редослед обраде појединих садржаја програма и циклуса узимајући у обрзир индивидуалне могућности ученика, специфичност школе и прсторно-материјалну опремљеност школе. .

Часови у току недеље треба да буду распоређени у једнаким интервалима**,** не могу се одржавати као блок часови.

Праћење, вредновање и оцењивање

Праћење напредовања ученика у физичком васпитању се обавља сукцесивно у току читаве школске године, на основу методологије праћења, мерења и вредновања ефеката у физичком васпитању – стандарди за оцењивање физичких способности ученика и постигнућа у спортским играма.

Обавезна педагошка документација је:

- Дневник рада за наставу физичког васпитања;
- Планови рада, годишњи, по разредима и циклусима;
- План стручног већа;
- План ванчасовних и ваншколских активности;
- Писане припреме за реализацију часова;
- Радни картон за сваког ученика;
- Формулари за обраду података за стање физичких способности ученика.

ИСТОРИЈА

Циљ и задаци

Циљ наставе *историје* је стицање хуманистичког образовања и развијање историјске свести; разумевање историјског простора и времена, историјских догађаја, појава и процеса и улоге истакнутих личности; развијање индивидуалног и националног идентитета; стицање и проширивање знања, развијање вештина и формирање ставова неопходних за разумевање савременог света (у националном, регионалном, европском и глобалном оквиру); унапређивање функционалних вештина и компетенција неопходних за живот у савременом друштву (истраживачких вештина, критичког и креативног мишљења, способности изражавања и образлагања сопствених ставова, разумевања мултикултуралности, развијање толеранције и културе аргументованог дијалога); оспособљавање за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија; развијање свести о потреби сталног усавршавања и свести о важности неговања културно-историјске баштине.

Задаци наставе *историје* су да ученици:

– стекну и прошире знања о националној и општој историји (политичкој, економској, друштвеној, културној...), да разумеју узроке и последице историјских догађаја, појава и процеса, и улогу истакнутих личности у развоју људског друштва;

– поседују свест о повезаности појава из прошлости са појавама из садашњости;

– разумеју да национална историја представља саставни део регионалне, европске и глобалне историје;

– развијају истраживачки дух и критички однос према прошлости самосталном анализом различитих историјских извора и литературе и проналажењем и систематизовањем стечених информација;

– буду оспособљени за проналажење, прикупљање и коришћење информација датих у различитим симболичким модалитетима (историјске карте, графикони, табеле...) и њихово повезивање са претходним историјским знањем;

– буду оспособљени да препознају различита тумачења истих историјских догађаја;

– повезују стечена знања и вештине са садржајима сродних наставних предмета;

– буду оспособљени за примену стечених знања и практичних вештина у свакодневном животу;

– унапређују вештине неопходне за индивидуални и тимски рад (комуникативност, образлагање сопствених ставова, аргументовани дијалог...);

– развијају одговорност, систематичност, прецизност и позитивни став према учењу;

– развијају свест о квалитету стеченог знања и потреби сталног усавршавања.

ПЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци:

– разумевање појма прошлости;

– упознавање начина и значаја проучавања прошлости;

– разумевање основних одлика праисторије и старог века;

– разумевање основних временских одредница (деценија, век, миленијум);

– оспособљавање за коришћење историјске карте;

– стицање знања о догађајима и личностима који су обележили епоху старог века;

– упознавање са основним одликама античке културе.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Прошлост (појам прошлости, историјски извори).

Време (хронологија – рачунање времена).

Историја, наука о прошлости (историја као наука и као наставни предмет, подела прошлости, хронолошки и географски оквири старог века).

ПРАИСТОРИЈА

Основне одлике праисторије (постанак човека, живот и занимања, проналасци, праисторијска налазишта на централном Балкану).

СТАРИ ВЕК

Основна обележја Старог истока (географски појам Старог истока, најпознатије државе и структура друштва).

Култура народа Старог истока (религија, писмо, наука, свакодневни живот).

Најстарији период грчке историје (Критско, Микенско и Хомерско доба, колонизација, митови о Минотауру, Ахилу, Одисеју...).

Грчки полиси – Спарта и Атина (појам полиса, структура друштва, државно уређење).

Грчко-персијски ратови и Пелопонески рат (узроци ратова, битке на Маратону и у Термопилима, поход на Сицилију, карактер и последице ратова).

Грчка култура (религија, олимпијске игре, митологија, уметност, наука, свакодневни живот).

Хеленистичко доба и његова култура (појам хеленизма и његови хронолошки оквири, Александар Велики, култура).

Постанак Рима (оснивање Рима – легенда о Ромулу и Рему, структура друштва, хронолошки оквири и уређење римске републике).

Рим – светска сила старог века (војска, освајања и провинције).

Рим у доба царства (принципат, Трајанови ратови на Дунаву, доминат, централни Балкан у антици – антички остаци на простору централног Балкана).

Римска култура (религија, уметност, наука, свакодневни живот).

Хришћанство (појава хришћанства, прогони хришћана, цар Константин и Милански едикт).

Пад Западног римског царства (почетак Велике сеобе народа, подела царства и пад Западног римског царства).

ШЕСТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци:

- разумевање појма „средњи век” и основних одлика тог историјског периода;
- разумевање основних одлика феудалног друштва;
- стицање знања о најзначајнијим државама средњовековне Европе;
- стицање знања о српским средњовековним државама;
- стицање знања о личностима које су обележиле средњи век у општој и националној историји;
- разумевање улоге религије у друштву средњег века;
- упознавање културних и техничких достигнућа средњовековне Европе;
- упознавање културног наслеђа Срба у средњем веку;
- коришћење историјских карата за период средњег века;
- подстицање ученика на коришћење историјских извора;
- развијање критичког односа према историјским изворима.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Основне одлике средњег века (појам „средњи век“, хронолошки и просторни оквири, светске цивилизације у периоду средњег века).

Основни историјски извори за историју средњег века (писани – повеље, писма, записи, натписи, хронике, летописи, житија светих, биографије владара...; материјални – предмети, новац, печати, ликовна уметност, архитектура…).

ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Велика сеоба народа и *Франачка држава* (германске државе на територији Западног римског царства, христијанизација Германа, Карло Велики, улога Викинга).

Хришћанска црква (црквена организација, монаштво, манастири као средишта раносредњовековне културе и писмености, процеси покрштавања, Велики раскол и његове последице).

Византија до XII века (грчко и римско наслеђе, Константин Велики, оснивање Цариграда, Јустинијан Ии покушаји обнове Римског царства, успон царства у доба Македонске династије и у доба Комнина; привредни, културни и верски утицај на суседне народе – Бугаре, Србе, Русе...).

Исламски свет у раном средњем веку (Мухамед – појава исламске религије, настајање муслиманске државе у Арабији и арапска освајања, особеност државног и друштвеног уређења, распад јединствене државе, арапско-исламска култура и њен утицај на културу народа Европе).

Настанак феудалног друштва (формирање феудалне друштвене структуре – витезови и кметови, пирамидална хијерархија власти, вазални односи, рурално друштво).

СРБИ И ЊИХОВО ОКРУЖЕЊЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Словени и њихово насељавање Балканског полуострва (живот Старих Словена у прапостојбини, словенски обичаји и веровања, узроци и правци сеобе, насељавање Балканског полуострва).

Јужни Словени према староседеоцима и суседима (Авари, Франачка и Византија, однос према староседеоцима, формирање племенских савеза, насељавање Бугара и Мађара и настанак њихових држава, Прво бугарско царство, Самуилова држава).

Срби од VII до XII века (досељавање Срба и Хрвата, српске земље, Србија између Византије и Бугарске, успон и пад Дукље).

Покрштавање Срба и других Јужних Словена и њихова рана култура (зачеци христијанизације, значај мисије Ћирила и Методија и њихових ученика, почеци писмености, карактер ране средњовековне културе код Срба и других Јужних Словена).

ЕВРОПА У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Развој и структура феудалних држава (средњовековне монархије – примери Француске, Енглеске и Немачке, однос државе и цркве).

Крсташки ратови (ходочашћа – света места, најзначајнији походи и најпознатији учесници – Ричард Лавово Срце, Саладин, Фридрих Барбароса, Луј IX Свети; витешки редови, улога Млетачке републике у IV крсташком походу, судари и сусрети цивилизација).

Постанак и развој средњовековних градова (привредни напредак у доба развијеног феудализма, развитак градова, занатства и трговине, зачеци робне привреде, борба градова за самоуправу, градови као културна и просветна средишта).

Свакодневни живот у средњем веку (владар, двор и дворски живот, свакодневни живот на селу и граду, положај жене у средњем веку).

Опште одлике средњовековне културе (верски карактер културе, културне области, школе и универзитети, проналасци, опште одлике уметности и књижевности).

СРБИ И ЊИХОВО ОКРУЖЕЊЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Србија у XII и почетком XIII века (Рашка између Византије и Угарске, борба за осамостаљивање државе – Стефан Немања, Стефан Првовенчани, аутокефалност српске цркве – Свети Сава).

Успон српске државе у XIII и почетком XIV века и Византија Палеолога (привредни развој – Урош I, ширење државе – Милутин, Стефан Дечански и битка код Велбужда, значај Дубровника у привредном и културном животу српских земаља).

Српско царство (Душанова освајања, успостављање патријаршије и проглашење царства, уређење државе).

Друштво у држави Немањића (подела друштва, друштвени слојеви и односи, везе српске и властеле околних држава).

Крај српског царства (слабљење царства у време цара Уроша, обласни господари и њихови сукоби).

Постанак и развој средњовековне босанске државе (Кулин бан, борба са Угарском, Црква босанска, успон и проглашење краљевства – Твртко I).

Средњовековна култура Срба (језик и писмо, значај Мирослављевог јеванђеља, књижевност – Свети Сава, Теодосије, монахиња Јефимија…; најзначајније задужбине, хералдика, правни споменици – Светосавски номоканон и Душанов законик и њихов историјски значај).

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ И ЊИХОВО ОКРУЖЕЊЕ У ДОБА ОСМАНЛИЈСКИХ ОСВАЈАЊА

Турци Османлије и њихова освајања на Балкану (друштвено и државно уређење османске државе, немоћ Византије, Србије и Бугарске, битка на Марици, личност краља Марка).

Моравска Србија и њена улога у борби против Османлија (кнез Лазар, бој на Косову, косовска легенда – историјски и легендарни ликови Вука Бранковића и Милоша Обилића).

Држава српских деспота и околне земље (кнегиња Милица, кнез и деспот Стефан Лазаревић, односи према Османском царству и Угарској, деспот Ђурађ Бранковић и слабљење Србије, пад Цариграда и пропаст Византије, пад Смедерева, сеобе Срба у Угарску, слабљење и пад Босне, Зета за време Балшића и Црнојевића**,** личности Влада Цепеша Дракуле и Ђурађа Кастриота Скендербега и њихов отпор Османлијама).

СЕДМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученици треба да:

– усвоје појам *нови век* и стекну знања о основним одликама тог историјског периода;

– стекну знања о историји најзначајнијих европских држава у новом веку;

– стекну знања о положају српског народа под османском, хабзбуршком и млетачком влашћу;

– стекну знања о настанку и развоју модерних српских држава до међународног признања независности 1878. године;

– упознају културна и научно-технолошка достигнућа Европе и света у новом веку;

– упознају културна и научно-технолошка достигнућа Срба у новом веку;

– стекну знања о знаменитим личностима новог века;

– развијају истраживачку радозналост и критички однос према историјским изворима;

– стекну знања о развоју грађанских слобода и права током новог века.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УСПОН ЕВРОПЕ
(Европа од краја XV до краја XVIII века)

Основне одлике новог века (појам „нови век“, хронолошки и просторни оквири).

Велика географска открића (научно-технолошка открића као предуслов – унапређивање бродоградње, усавршавање компаса, астролаба, дурбина и часовника; путовања Бартоломеа Дијаза, Васка да Гаме, Кристифора Колумба и Фернанда Магелана; индијанске цивилизације и колонизација Новог света).

Градови у новом веку (улога и значај великих европских градова у периоду од краја XV до краја XVIII века – Фиренце, Венеције, Ђенове, Париза, Лондона, Антверпена, Амстердама; мануфактура као нови начин производње, почеци грађанске класе, свакодневни живот у граду).

Хуманизам и ренесанса (књижевност, уметност и политичка мисао – Данте Алигијери, Франческо Петрарка, Ђовани Бокачо, Еразмо Ротердамски, Николо Макијавели, Микеланђело Буонароти, Леонардо да Винчи, Рафаело Санти, Тицијан Вечели, Албрехт Дирер...).

Реформација и противреформација (узроци, улога Мартина Лутера, протестантизам, католичка реакција – улога језуита; верски сукоби и ратови).

Апсолутистичке монархије (појам апсолутистичке монархије, сталешко друштво, примери Француске, Енглеске, Пруске, Аустрије, Русије, Шпаније).

СРПСКИ НАРОД ПОД СТРАНОМ ВЛАШЋУ ОД XVI ДО XVIII ВЕКА

Османска освајања, држава и друштво од XVI до XVIII века (Сулејман Величанствени – врхунац османске моћи, Турска као апсолутистичка монархија, друштво – муслимани и хришћани; тимарски систем, култура).

Положај Срба у Османском царству (друштвене категорије – раја и власи, исламизација, хајдуци, свакодневни живот, Пећка патријаршија: верска, културна, национална и политичка установа).

Срби под хабзбуршком и млетачком влашћу (сеобе, статус и привилегије, Војна крајина, Карловачка митрополија, покатоличавање и унијаћење, ускоци, Срби у ратовима Аустрије и Млетачке републике против Османског царства, Дубровник између Млетачке републике и Османског царства, културни и привредни значај Дубровачке републике).

Почеци грађанске класе код Срба (школске реформе Марије Терезије и Јосифа II, настанак нове образоване елите – трговци, официри, свештеници, чиновници, учитељи, правници; Доситеј Обрадовић, Карловачка гимназија).

ДОБА РЕВОЛУЦИЈА

(Европа и свет од краја XVIII века до седамдесетих година XIX века)

Индустријска револуција (појам *револуције*; парна машина, текстилна индустрија, рударство, тешка индустрија, железница; друштво – јачање грађанске и појава радничке класе).

Политичке револуције (социјална, верска и национална обележја; примери низоземске, енглеске и америчке револуције; појмови уставности и поделе власти).

Француска револуција (повод и узроци, утицај просветитељских идеја Волтера, Монтескјеа и Русоа; укидање феудализма; Декларација о правима човека и грађанина, идеје уставне монархије, републике, либерализма, демократије; терор, револуционарни ратови, национализам, романтизам).

Наполеоново доба (личност, војна и политичка каријера Наполеона Бонапарте; *Наполеонов кодекс*, Бечки конгрес).

Револуције 1848/49. године (повод и узроци, јачање идеја национализма, либерализма, демократије, социјализма; примери – Француска, Хабзбуршка монархија, италијанске и немачке земље).

Уједињење Италије и Немачке (улога Пијемонта у уједињењу Италије, истакнуте личности – Камило Кавур, Ђузепе Мацини и Ђузепе Гарибалди; ратови за уједињење Италије; улога Пруске и њеног канцелара Ота фон Бизмарка у уједињењу Немачке, ратови за уједињење, проглашење Другог немачког царства).

Грађански рат у САД (територијално ширење – излазак на Пацифик, индустријски успон, грађанска демократија, индијанско питање, положај робова, личност Абрахама Линколна, сукоб Севера и Југа и грађански рат).

Велике силе, Источно питање и балкански народи (појмови *велика сила* и *Источно питање*; политика Русије, Хабзбуршке монархије, Велике Британије и Француске према Турској и балканским народима; Кримски рат, улога балканских народа – Српска револуција, Грчка револуција, национални покрети Румуна, Бугара, Албанаца; Велика источна криза и Берлински конгрес).

НОВОВЕКОВНЕ СРПСКЕ ДРЖАВЕ СРБИЈА И ЦРНА ГОРА

(до међународног признања 1878. године)

Српска револуција 1804–1835 (обележја – политичка, социјална и културна; фазе – ратни период 1804–1815. и мирнодопски период 1815–1835; повод и узроци; вође: вожд Карађорђе Петровић и кнез Милош Обреновић; културни и просветни реформатори Доситеј Обрадовић и Вук Караџић).

Први српски устанак (Збор у Орашцу, битке на Иванковцу, Мишару, Делиграду, Чегру; заједничко ратовање Срба и Руса, Букурешки мир и пропаст устанка; организација устаничке државе, личности – Прота Матеја Ненадовић, Младен Миловановић, Божидар Грујовић, Стеван Синђелић, Хајдук Вељко Петровић...).

Други српски устанак (неуспех Хаџи Проданове буне, ток Другог устанка – сабор у Такову, битке на Љубићу, Палежу, Дубљу; споразум кнеза Милоша са Марашли Али-пашом).

Прва владавина Милоша и Михаила Обреновића (територија и становништво, борба за аутономију, Хатишерифи из 1829, 1830. и 1833. године, Сретењски устав, укидање феудализма 1835, Турски устав; оснивање Гимназије и штампарије 1833, покретање Новина српских 1834, позоришта 1835, Лицеја 1838; унутрашња и спољна политика кнеза Милоша; личности – кнегиња Љубица, Димитрије Давидовић, Тома Вучић Перишић, Аврам Петронијевић...).

Уставобранитељски режим 1842–1858 (развој државних установа, Грађански законик 1844, *Начертаније*, Друштво српске словесности; личности кнеза Александра Карађорђевића, кнегиње Персиде, Илије Гарашанина, Мише Анастасијевића, Јована Хаџића...).

Друга владавина Милоша и Михаила Обреновића (Светоандрејска скупштина, унутрашња и спољна политика; национална политика кнеза Михаила и Илије Гарашанина и стварање Првог балканског савеза; либерална опозиција, Уједињена омладина српска, добијање градова; Београд као престоница, успон грађанске класе; културна и просветна политика – оснивање Велике школе, Српског ученог друштва, Народног позоришта; свакодневни живот; личности кнеза Михаила, кнегиње Јулије, Јеврема Грујића, Владимира Јовановића).

Србија на путу ка независности 1868–1878 (Друго намесништво, Устав из 1869. године, унутрашња и спољна политика, српски национални покрет и романтизам, ослободилачки ратови 1876–1878, Србија на Берлинском конгресу, територијално проширење и независност, личности кнеза Милана Обреновића, Јована Ристића, генерала Черњајева).

Црна Гора у доба владичанства (територија и становништво, друштвене категорије – племена и братства; теократски облик владавине, Цетињска митрополија, унутрашња и спољна политика Петра I и Петра II; личности владика Петра I и Петра II).

Кнежевина Црна Гора (појам световне државе; Законик Данила I, унутрашња и спољна политика књаза Данила и књаза Николе; национална политика, савез са Србијом и учешће у ослободилачким ратовима 1876–1878; Црна Гора на Берлинском конгресу – територијално проширење и независност; личности књаза Данила и књаза Николе Петровића Његоша).

СРПСКИ НАРОД ПОД СТРАНОМ ВЛАШЋУ ОД КРАЈА XVIII ВЕКА ДО СЕДАМДЕСЕТИХ ГОДИНА XIX ВЕКА

Срби под хабзбуршком влашћу (Јужна Угарска, Хрватска и Славонија, Далмација и Бока Которска; Темишварски сабор, одјеци Српске револуције, Матица српска, Револуција 1848/1849. године, Војводство Србија и Тамишки Банат, национални покрет, Аустро-угарска нагодба и Хрватско-угарска нагодба; личности – Сава Текелија, митрополит Стефан Стратимировић, патријарх Јосиф Рајачић, Светозар Милетић).

Срби под османском влашћу (Босна и Херцеговина, Стара Србија и Македонија; криза османске државе и друштва и покушаји реформи; одјеци Српске револуције;

устанци Луке Вукаловића, Невесињска пушка; личности – Хусеин капетан Градашчевић, Омер-паша Латас, Мића Љубибратић).

ОСМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученици треба да:

– стекну основна знања о најважнијим одликама историјског периода оддруге половине XIX до краја XX века;

– стекну основна знања о најважнијим одликама историјског периода оддруге половине XIX до краја XX века на српском и југословенском простору;

– стекну основна знања о историји европских и ваневропских држава у периоду од друге половине XIX до краја XXвека;

– разумеју најзначајније политичке идеје историјског периода оддруге половине XIX до крајаXXвека;

– стекну основна знања о знаменитим личностима периода од друге половине XIX до краја XX века у општој и националној историји;

– се упознају са културним и научнотехнолошким достигнућима на српском, југословенском, европском и ваневропском простору у периоду од друге половине XIX до краја XX века;

– разумеју да национална историја представља саставни део опште историје;

– развијају истраживачки дух и критички однос према прошлости и оспособе се да препознају различита тумачења истих историјских догађаја;

– разумеју узроке и последице најважнијих историјских појавау периоду од друге половине XIX до краја XX века;

– овладају вештином коришћења историјских карата за период од друге половине XIX до краја XX века;

– науче да повезују различите историјске садржаје (личности, догађаје, појаве и процесе) са одговарајућом временском одредницом и историјским периодом;

– поседују свест о повезаности појава из прошлости са појавама из садашњости.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СВЕТ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Промене у привреди, друштву и култури у другој половини XIX и почетком XX века (Друга индустријска револуција, промене у светској економији; политичке идеје – империјализам, национализам, расизам, демократија, социјализам, клерикализам; култура, наука, образовање).

Међународни односи у другој половини XIX и почетком XX века (настанак Тројног савеза и Антанте, борба за колоније у Африци и Азији, успон САД и Јапана, подела Кине, међународне политичке кризе, Источно питање – опадање Османског царства, продор Хабзбуршке монархије на Балкан; утицај великих сила на Балкану – Русије, Велике

Британије, Француске, Немачке, Италије; уобличавање националних држава на Балкану – Грчка, Румунија, Бугарска, Албанија).

СРБИЈА, ЦРНА ГОРА И СРБИ У ХАБЗБУРШКОМ И ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ ОД БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Србија од 1878. до 1903. године (стицање независности, простор, друштво, привреда, наука и култура, образовање, свакодневни живот, унутрашња и спољна политика, политички живот – оснивање странака, проглашење краљевине, Тимочка буна, српско-бугарски рат, устави из 1888. и 1901, Мајски преврат; личности – краљ Милан, краљица Наталија и краљ Александар Обреновић, Јован Ристић, Стојан Новаковић, Никола Пашић, Милутин Гарашанин...).

Србија од 1903. до 1914. године (унутрашња политика – Устав из 1903, развој парламентарне демократије; спољнополитичко окружење – Царински рат и Анексиона криза; модернизација привреде и друштва, култура, образовање – оснивање Универзитета 1905, свакодневни живот; личности – краљ Петар I и престолонаследник Александар Карађорђевић, Јован Цвијић, Јован Скерлић, Михаило Петровић Алас, Надежда Петровић...).

Црна Гора од 1878. до 1914. године (стицање независности, простор, становништво, друштво, привреда, култура и образовање; модернизација државне управе, свакодневни живот; унутрашња и спољна политика – односи са Србијом, доношење Устава 1905, политичке поделе, проглашење краљевине; личности – краљ Никола Петровић, Валтазар Богишић, Марко Миљанов...).

Срби у Хабзбуршкој монархији (Срби у јужној Угарској, Хрватској и Славонији, Далмацији – друштво, привреда, култура и образовање, положај цркве; политички живот – политичке странке; личности – Михаило Полит-Десанчић, Јаша Томић, Светозар Прибићевић, Стефан Митров Љубиша...).

Босна и Херцеговина под аустроугарском влашћу (простор, становништво, правни положај Босне и Херцеговине, управа Бењамина Калаја, Анексија и Анексиона криза; друштво, привреда, култура и образовање, положај цркве; политички живот – политичке странке, омладински покрет и Млада Босна, међунационални и међуверски односи; Сарајево, Мостар и Бања Лука као културни и политички центри; личности – Алекса Шантић, Јован Дучић, Владимир Ћоровић, Петар Кочић, Осман Ђикић...).

Срби у Османском царству (Косово, Метохија, Рашка област и Македонија – политичка, имовинска и лична обесправљеност Срба; културне, просветне и црквене прилике – значај Призренске богословије; утицај Србије; личности – Богдан Раденковић, Петар Костић...).

Балкански ратови (узроци и поводи, супротности између балканских националних политика, Младотурска револуција, Балкански савез и Први балкански рат – Кумановска и Битољска битка, територијалне промене; сукоби међу савезницима и Други балкански рат – Брегалничка битка; Букурешки мир и нове границе на Балкану).

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈЕ У РУСИЈИ И ЕВРОПИ

Свет у Великом рату (велике силе и њихови сукобљени интереси, узроци и повод, савезништва и фронтови, ратна хроника – преломнице рата; аспекти рата – технологија рата, губици и жртве, водеће личности држава у сукобу, живот у позадини и на фронту;

рат и култура – уметничко виђење рата, рат као поништавање цивилизацијских вредности; лични доживљај рата).

Револуције у Русији и Европи (друштвене, политичке и економске прилике у Русији уочи и у току Првог светског рата, Фебруарска револуција, Октобарска револуција и грађански рат, утицај Октобарске револуције на прилике у Европи, револуционарно врење, анархија и распад великих царстава; личности – цар Николај II Романов, Владимир Иљич Лењин, Роза Луксембург, Максим Горки, Џон Рид...).

СРБИЈА И ЦРНА ГОРА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Србија и Црна Гора у Великом рату (одбрана отаџбине 1914. године – Церска и Колубарска битка; слом и окупација – живот у сенци рата, болест, глад и епидемије, одбрана Београда, повлачење кроз Србију, Мојковачка битка, Албанска голгота; окупација и избеглиштво – окупационе управе, пљачка, репресија и отпор, покушаји мењања националног и културног идентитета становништва, држава у избеглиштву, живот у избеглиштву; Солунски фронт и ослобођење, допринос победи; личности – регент Александар Карађорђевић, Радомир Путник, Степа Степановић, Живојин Мишић, Петар Бојовић, Јанко Вукотић, мајор Гавриловић, Арчибалд Рајс, Милутин Бојић...).

Искорак ка Југославији (југословенска идеја, државни програми и концепти – Нишка, Крфска, Мајска и Женевска декларација; чиниоци југословенског уједињења – српска влада, Југословенски одбор, Народно вијеће, међународно окружење; завршне војне операције – досезање до граница нове државе; личности – регент Александар Карађорђевић, Никола Пашић, Франо Супило, Анте Трумбић...).

СВЕТ ИЗМЕЂУ ПРВОГ И ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Прилике у свету после Великог рата (Мировна конференција у Паризу и нова карта Европе и света; Друштво народа, велике економске кризе и њихове последице; култура, наука и образовање, уметнички покрети, масовна забава, појава радија, телевизије, звучног филма, употреба вештачких материјала у индустрији).

Свет између демократије и тоталитаризма (либералне демократије – Француска, Велика Британија, САД; фашизам, националсоцијализам, милитаризам – Италија, Немачка, Јапан; комунизам – Совјетски Савез; интервенција у Етиопији, грађански рат у Шпанији; рушење поретка – криза Друштва народа, Аншлус, Минхенски споразум, окупација Албаније, пакт Молотов–Рибентроп; личности – Френклин Рузвелт, Томаш Масарик, Бенито Мусолини, Адолф Хитлер, Јосиф Висарионович Стаљин...).

ЈУГОСЛОВЕНСКА КРАЉЕВИНА

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца од 1918. до 1929. године (простор, друштво и окружење, конституисање државе и међународно признање, Видовдански устав, југословенски парламентаризам; политичке странке, избори и изборне борбе; економске прилике; национално и верско питање и питање демократије; личности – краљ Александар Карађорђевић, Никола Пашић, Љуба Давидовић, Светозар Прибићевић, Стјепан Радић...).

Југославија од 1929. до 1941. године (лични режим краља Александра – основне карактеристике, међународни чиниоци, идеологија интегралног југословенства, Устав из

1931, оживљавање политичког живота, атентат у Марсељу; влада Милана Стојадиновића – унутрашња и спољна политика; изазови новог рата – преуређење државе, стварање Бановине Хрватске, влада Цветковић–Мачек, промена међународне позиције Југославије и пораст сепаратизма; отварање српског питања – Српски културни клуб; личности – кнез Павле Карађорђевић, Милан Стојадиновић, Влатко Мачек...).

Југословенски културни простор (културни узлет, сарадња и прожимања; универзитет и наука; уметнички покрети, хуманитарне и спортске организације; личности – Милутин Миланковић, Никола Тесла, Михајло Пупин, Бранислав Нушић, Исидора Секулић, Ксенија Атанасијевић, Милош Црњански, Слободан Јовановић, Сава Шумановић, Иван Мештровић, Мирослав Крлежа, Јован Дучић...).

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ – ТОТАЛНИ РАТ

Доминација сила осовине и преломне године 1939–1941–1943. (узроци и поводи, зараћене стране, савезништва, напад на Пољску и њена подела, совјетско-фински рат, рат на Западу до 1940. године – пад Француске, Битка за Британију; ратне операције на Балкану; напад на СССР и отварање Источног фронта; од европског ка светском рату – Афрички фронт, рат на Пацифику и улазак САД у рат; преломне битке – битка за Москву, опсада Лењинграда, Стаљинградска битка, битка код Ел Аламејна).

Победа антифашистичке коалиције (пад Италије, искрцавање у Нормандији; крај рата у Европи и на Далеком истоку – капитулација Немачке и Јапана; изграђивање новог поретка – од Атлантске повеље до Потсдамске конференције, личности – Френклин Рузвелт, Винстон Черчил, Јосиф Висарионович Стаљин, Шарл де Гол, маршал Жуков, генерал Монтгомери, генерал Ајзенхауер, фелдмаршал Ромел...).

Последице рата (људски и материјални губици, технологија смрти – логори смрти, геноцид, Холокауст; модерна војна технологија – употреба атомског оружја;живот у рату; рат и култура – уметничко виђење рата, рат као поништавање цивилизацијских вредности; лични доживљај рата).

ЈУГОСЛАВИЈА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Априлски рат и последице пораза (од дипломатског и војног притиска до рата – приступање Тројном пакту, војни пуч и демонстрације, влада Душана Симовића; ток рата – од бомбардовања Београда до војне капитулације; влада и монарх у избеглиштву, подела Југославије, успостављање окупационих система и колаборационистичких режима, терор и репресија, НДХ – геноцидна творевина).

Отпор, устанак и грађански рат (комунисти и револуционарна перспектива, антиокупаторске снаге грађанства; устанак – егзистенцијални, идеолошки и националнослободилачки мотиви; супарнички покрети отпора – различите стратегије националне политике; грађански рат, југословенско ратиште 1941–1942 – носиоци терора и геноцида, основне институције револуционарне власти).

Југословенско ратиште и завршна фаза рата 1943–1945. (АВНОЈ и стварање југословенске федерације; велике силе и југословенско ратиште – британска политика компромиса и борба за међународно признање нове Југославије; обрачун са противницима револуције; преломне битке на југословенском ратишту – Неретва, Сутјеска, Београдска операција, Сремски фронт и завршне операције за ослобођење земље).

Биланс рата и допринос Југославије победи антифашистичке коалиције (војни допринос победи, људски и материјални губици, демографске промене; логори смрти – Јасеновац, Стара Градишка, Сајмиште, Бањица...; геноцид и Холокауст; уништавање и

пљачка културних и привредних добара; ратна свакодневица; рат и култура – уметничко виђење рата; лични доживљај рата; личности – краљ Петар II Карађорђевић, генерал Драгољуб Михаиловић, Јосип Броз Тито, генерал Милан Недић, Анте Павелић, Алојзије Степинац...).

СВЕТ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Послератни свет и његове супротности (од ратног савезништва до хладног рата; нова карта света и нове поделе – хладни рат у Европи и Азији, блоковска подела, трка у наоружању, нова ратна жаришта, деколонизација и рађање Трећег света; покрети еманципације – покрети за женска и мањинска права, антиратни и антирасни покрети; научна достигнућа, освајање свемира, медији, популарна култура; пред новим изазовима – глобализација, тероризам, еколошки проблеми...).

Европске интеграције – од идеје до реализације (пад Берлинског зида – симболички крај једног поретка; Европска унија, Савет Европе...).

ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Нова власт (проглашење републике, изградња новог друштвеног уређења, политичка и економска основа нове власти – хегемонија комуниста; репресија, међународни положај – ослонац на Совјетски Савез; обнова привреде и индустријализација, државна привреда и њене противречности; сукоб Југославије и социјалистичких земаља – резолуција Информбироа, Голи оток; нова унутрашњополитичка и спољнополитичка оријентација: самоуправљање – нова концепција друштвеног развоја и несврстаност – искорак ка Трећем свету; Југославија између истока и запада – од сарадње са западом до помирења са истоком; личности – Јосип Броз Тито, Александар Ранковић, Милован Ђилас, Едвард Кардељ...).

Друштвени, економски, политички и културни развој – главни процеси и проблеми (политика – уставно, национално, верско питање, питање политичких слобода...; економија – противречности економског развоја и економске кризе; култура, наука и образовање; свакодневица, животни стандард, популарна култура; личности – Иво Андрић, Милош Црњански, Бојан Ступица, Борислав Пекић, Добрица Ћосић, Александар Петровић, Александар Поповић, Душан Ковачевић…).

Друштвена криза и пораз Југославије (пораз Југославије као идеје, политичког пројекта и друштвеног система; разбијање и распад Југославије – ратови у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини; велике силе и југословенска криза – интернационализација сукоба; настанак нових држава, последице распада југословенске државе – демографске, економске и културне; сукоби на Косову и Метохији и НАТО интервенција 1999, Косовско питање, раздвајање Србије и Црне Горе; личности – Слободан Милошевић, Фрањо Туђман, Алија Изетбеговић, Зоран Ђинђић…).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни садржаји предмета *историја* конципирани су тако да ученицима пруже целовиту слику о праисторијском и историјском добу.

Полазну тачку чине циљ и задаци овог предмета, чија реализација треба да буде прилагођена узрасту и развојним карактеристикама ученика. Садржаје треба прилагођавати ученицима, како би најлакше и најбрже достигли наведене циљеве.

Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему, уважавајући циљ и задатке предмета.

Програм се може допунити садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају (археолошка налазишта, културно-историјски споменици, музејске збирке...).

Савлађујући наставни програм, поред тогашто стичу знања о догађајима, појавама и процесима из прошлости, ученици добијају и подстицаје за свој интелектуални развој. Они се учећи историју, вежбају у логичком закључивању и схватању узрочно-последичних веза. *Историја* је изузетно погодан наставни предмет за подстицање развоја критичког мишљења, односно за разликовање чињеница од претпоставки, података од њихове интерпретације и битног од небитног. Због тога је посебно значајно којим ће се методичким поступком и приступом обрађивати наставни садржаји.

Као наративни предмет, у коме су усмено излагање, опис, разговор, објашњења, тумачења, аргументовање наставника и ученика главна активност, *историја* пружа велике могућности за подстицање ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као „прича“ богата информацијама и детаљима, не зато да би оптеретили памћење ученика, већ да би им историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно, живо и динамично. Настава не би смела бити статистичка збирка података и извештај о томе шта се некада збило, већ би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе шта се тада десило, већ и зашто се то десило и какве су последице из тога проистекле.

Посебно место у настави имају питања, како она која поставља наставник ученицима тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести, не само у фази утврђивања и систематизације градива, већ и у самој обради наставних садржаја. Прецизно постављена питања, као позив на размишљање и трагање за одговором „како је уистину било“, обезбеђују разумевање, а самим тим и успешно памћење и трајно усвајање знања и вештина код ученика. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за појашњењем, процена могућих последица и др.

Наставник, поред тога што креира своја предавања, осмишљава и планира на који начин ће се ученици укључити у образовно-васпитни процес. Није битно да ли је ученичка активност организована као индивидуални рад, рад у пару, малој или великој групи, као радионица или домаћи задатак, већ колико и како „уводи“ у прошле догађаје, односно колико подстиче ученике да се дистанцирају од садашњости и сопственог угла гледања. Пожељно је што више користити различите облике организоване активности ученика (индивидуални рад, рад у пару, рад у групи, радионице или домаћи задаци, као што су семинарски радови, презентације, самостални и групни пројекти...). Рад са мањом групом омогућава да ученици у заједничким активностима стичу знања и вештине и подстиче различите облике комуникације, размене и сарадње међу ученицима, као и ученика са наставницима. Овако организоване активности нужно захтевају заједничко планирање и прецизну поделу задатака, како би резултати рада сваког члана групе могли да буду повезани и допринесу заједничком резултату.

Да би схватио догађаје из прошлости, ученик треба да их „оживи“ у свом уму, у чему велику помоћ може пружити употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјал, музејски експонати, илустрације), обилажење културно-историјских споменика

и посете установама културе. Коришћење историјских карата изузетно је важно, јер омогућава ученицима да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме су се догађаји одвијали, олакшавајући им праћење промена на одређеној територији.

Посебну пажњу треба посветити оспособљавању ученика за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија (употреба интернета, прављење *Power point* презентација, коришћење дигиталних аудио-визуелних материјала и израда реферата).

Треба искористити и утицај наставе *историје* на развијање језичке и говорне културе (беседништва), будући да историјски садржаји богате и оплемењују лексички фонд ученика. Неопходно је имати у виду интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да схвате повезаност и условљеност географских, економских и културних услова живота човека кроз простор и време. Треба избегавати фрагментарно и изоловано учење историјских чињеница, јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина. У настави треба што више користити задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација.

Одређене теме, по могућности, треба реализовати са одговарајућим садржајима из сродних предмета, јер постоји природна веза историје са другим обавезним и изборним наставним предметима. Зато је пожељна сарадња између предметних наставника, која се може остваривати на различите начине (редовна настава, додатни рад, слободне активности, излети и екскурзије...).

ГЕОГРАФИЈА

Циљ и задаци

Циљ наставе *географије* је да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка достизању одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе за решавање проблема и задатака у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да ученици стекну знања о савременим географским појавама, објектима и процесима на територији Републике Србије, Балканском полуострву, Европи и свету као целини. Ослањајући се на стечена знања и умења, настава *географије* ће омогућити разумевање основних физичко-географских одлика и упознавање сложених друштвено-економских процеса и промена, како у нашој држави, тако и у свету.

Задаци наставе *географије* су стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе географије, сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе географије буду у пуној мери реализовани. Њихово остваривање допринеће развијању знања, вештина, ставова и вредности који су неопходни за развој хумане, хармоничне и интеркултурно усмерене личности, способне да се сналази у сложеним условима друштва у трансформацији и да допринесе развоју своје заједнице као одговоран грађанин.

Настава *географије* треба да допринесе**:**

- упознавању објеката, појава и процеса у васиони, географском омотачу Земље и у непосредном окружењу;
- картографском описмењавању, употреби географских карата и других извора информација у процесу учења и истраживања и у свакодневном животу;
- разумевању узрочно-последичне повезаности појава и процеса у географском омотачу;
- развијању естетских опажања и осећања проучавањем и упознавањем природних и других феномена у геопростору;
- упознавању основних појмова о становништву, насељима, привреди и њиховом просторном размештају;
- разумевању утицаја природних и друштвених фактора на развој и размештај становништва, насеља и привредних делатности;
- упознавању основних географских одлика Европе, ваневропских континената и развијених држава света;
- упознавању улоге и значаја међународних организација за решавање економских, социјалних, културних и хуманитарних проблема у савременом свету;
- упознавању основних географских одлика Републике Србије и њених регионалних целина;
- развијању ставова о превентиви, заштити и унапређивању животне средине;
- развијању толеранције, националног, европског и светског идентитета;
- оспособљавању за самостално учење и истраживање и проналажење информација;
- развијању опште културе и образовања ученика.

ПЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- упознају предмет проучавања, поделу и значај географије као наставног предмета и науке уопште;
- стекну најосновнија знања о васиони и васионским телима и њиховим основним својствима;
- стекну основна знања о Сунчевом систему;
- стекну основна знања о Земљи – планети , њеном постанку, облику и величини;
- стекну основна знања о Земљиним кретањима и њиховим последицама;
- стекну основна знања и вештине из картографије и да се оспособе за коришћење географске карте као извора информација и орјентације;
- схвате унутрашњу грађу Земље и да разумеју данашњи распоред копна и мора и изглед рељефа;
- разумеју антропогене утицаје на рељеф;
- стекну основна знања о структури и саставу атмосфере;
- стекну основна знања о времену и метереолошким елементима, клими, климатским факторима и основним типовима климе на Земљи;
- разумеју потребу очувања и заштите атмосфере;
- оспособе се за коришћење географске литературе, интернета, и различитог илустрованог материјала у сврху лакшег савлађивања наставног градива;

– развијају способности за активно стицање и примену знања из географије кроз самостално учење и истраживање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Предмет проучавања, подела и значај географије.

ВАСИОНА И ЗЕМЉА

Васиона, звезде, сазвежђа, галаксије, Млечни пут.
Сунчев систем: Сунце, планете.
Сателити: Месец, месечеве мене.
Облик и велицина Земље: Континенти, океани, глобус.

ГЕОГРАФСКА КАРТА

Географска карта: садржај, географске карте, подела карата према садржају .
Математички елементи карте: картографска мрежа, размер, подела карата према размеру.
Географски елементи карте и њихово представљање на карти.
Мерење на карти и орјентација карте.
Географска мрежа: меридијани/подневци, и паралеле/упоредници.
Географска ширина и географска дужина.

ПЛАНЕТА ЗЕМЉА

Земљина кретања

Ротација Земље и последице ротације: смена обданице и ноћи, привидно кретање Сунца, локално време.
Револуција Земље и последице револуције: Неједнака дужина обданице и ноћи током године, смена годишњих доба, топлотни појасеви; календар.

Унутрашња грађа и рељеф Земље

Стене: Магматске, седиментне, метаморфне, фосили.
Постанак и унутрашња грађа Земље.
Литосферне плоче: Кретање плоча, промена положаја континената. Вулканизам и земљотреси.
Рељеф: планине и равнице; настанак планина (набране и громадне планине).
Обликовање рељефа дејством спољашњих сила (дејством река, морских таласа, ветра, леда, растварачким деловањем воде, човековом активношћу).

Ваздушни омотач Земље

Атмосфера: Састав, структура, значај.

Време: Метереолошки елементи и појаве (температура, ваздушни притисак, влажност ваздуха, падавине, облаци); прогноза времена.

Клима: климатски чиниоци, основни типови климе.

Загађивање атмосфере: Глобално загревање, озонске рупе, киселе кише, мере заштите.

ГОДИШЊА СИСТЕМАТИЗАЦИЈА ГРАДИВА

ШЕСТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- упознају основне појаве, процесе и феномене у хидросфери и географски размештај хидрографских објеката, као њихове одлике;
- схвате значај вода за живот људи на Земљи;
- упознају биљни и животињски свет, утицај природних фактора и човека на њихов развој, хоризонтални и вертикални распоред, као и међусобну условљеност и значај;
- упознају људске активности које утичу на квалитет животне средине и схвате неопходност њеног очувања, унапређивања и заштите;
- упознају основне појмове из географије становништва и насеља, схвате значај и улогу природних и друштвених чинилаца и њихово јединство;
- схвате појмове природне и географске средине и појам географске регије;
- стекну основна знања о привреди, њеној подели и факторима развоја;
- упознају најважније међународне организације и интеграцијске процесе у Европи и свету, као и њихов значај за политички, економски и културни развој;
- разумеју значај и домете међународних организација у очувању мира и безбедности и развијању пријатељских односа међу народима;
- упознају најважније природне, друштвене и економско-географске одлике Европе и специфичности њених регија и држава;
- самостално користе географску карту као извор географских информација у процесу стицања нових знања и истраживања и у свакодневном животу;
- оспособе се за коришћење географске литературе и различитог илустрованог материјала, ради лакшег савлађивања наставног садржаја и оспособљавања за самостални рад;
- поседују осећање социјалне припадности и привржености сопственој породици, нацији и култури, познају традицију и учествују у њеном очувању;
- познају и поштују традицију и идентитет других народа, заједница и социјалних група.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Увод у програмске садржаје

ПЛАНЕТА ЗЕМЉА

Воде на Земљи

Светско море и његова хоризонтална подела: својства морске воде (салинитет, температура, боја, провидност), кретање морске воде (таласи, плима, осека, морске струје), разуђеност обала.

Воде на копну: издан и извори, реке, речна мрежа, речни сливови, језера – подела према постанку језерских басена.

Загађивање мора и копнених вода и значај њихове заштите. Проблем несташице воде.

Биљни и животињски свет на Земљи

Биљне заједнице на Земљи: утицај рељефа, климе, земљишта и човека на распрострањеност биљног света.

Животињски свет на Земљи: утицај климе, биљног света и човека на распрострањеност животињског света.

Значај, заштита и унапређивање биљног и животињског света.

СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА НА ЗЕМЉИ

Екумена: број становника на Земљи, густина насељености, природни прираштај светског становништва.

Структура светског становништва (расна, национална, полна, старосна, верска, професионална...).

Миграције светског становништва: узроци, врсте и последице миграција.

Насеља: врсте и типови; повезаност насеља у конурбације и мегалополисе.

ГЕОГРАФСКА СРЕДИНА И ЉУДСКЕ ДЕЛАТНОСТИ

Природна и географска средина; појам географске регије.

Привреда: подела на привредне делатности и гране; утицај природних и друштвених фактора на развој привреде.

РЕГИОНАЛАНА ГЕОГРАФИЈА ЕВРОПЕ

Опште географске одлике Европе

Општи географски подаци о континенту: име, положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонтална и вертикална разуђеност европског континента, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, миграције), насеља.

Природна богатсва и привреда.

Регионална и политичка подела, интеграцијски процеси у Европи и свету (ЕУ, НАТО, УН, Г8…).

Јужна Европа

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонтална и вертикална разуђеност Јужне Европе, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеногеографске одлике: становништво, (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела, природна богатства и привреда.

Државе на Балканском полуострву

Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Хрватска, Словенија, Македонија, Албанија, Бугарска и Грчка.

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике.

Друштвеногеографске одлике.

Државе на Апенинском полуострву

Италија – основне географске одлике.

Државе на Пиринејском полуострву

Шпанија и Португалија– основне географске одлике.

Географски преглед осталих држава Јужне Европе

Андора, Монако, Ватикан, Сан Марино и Малта – географски положај и значај.

Средња Европа

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике.

Друштвеногеографске одлике.

Државе Средње Европе

Немачка, Пољска, Чешка, Словачка, Швајцарска, Аустрија, Мађарска и Румунија – основне географске одлике.

Западна Европа

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике.

Друштвеногеографске одлике.

Државе Западне Европе

Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске, Француска – основне географске одлике

Северна Европа

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике.

Друштвеногеографске одлике.

Државе Северне Европе

Шведска, Норвешка – основне географске одлике.

Источна Европа

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике.

Друштвеногеографске одлике.

Државе Источне Европе

Руска Федерација, Украјина – основне географске одлике.

ГОДИШЊА СИСТЕМАТИЗАЦИЈА ГРАДИВА

СЕДМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- стекну знања о битним природногеографским одликама ваневропских континената, његових регија и појединих држава;
- стекну знања о друштвеногеографским одликама ваневропских континената, њихових регија и појединих држава;
- оспособе се за праћење и разумевање економских и друштвених активности промена у савременом свету и њиховом доприносу општем развоју и напретку човечанства;
- упознају регионалне разлике и комплементарност савременог света, разумеју проблеме у њему (пренасељеност, неједнак привредни развој, недостатак хране, воде, енергије, минералних сировина, еколошки проблеми, болести, ратови…);
- развијају национални идентитет и упознају значај толеранције у мултиетничким, мултијезичким и мултикултуралним срединама у свету;
- упознају различите културе континената, њихових регија и држава и да кроз то развијају општу културу;
- развијају мотивацију за учење и стичу потребу за даљим образовањем и самообразовањем, с циљем да се што успешније укључе у даље стручно оспособљавање;
- проширују знања из картографије и оспособе се за самостално коришћење географске карте у стицању нових знања и у свакодневном животу;
- оспособе се за самостално коришћење литературе из географије и различитог графичког и илустрованог материјала, ради лакшег савладавања наставног градива и оспособљавања за самостални рад.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Сврха, циљеви, задаци и програмски садржаји регионалне географије ваневропских континената.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ АЗИЈЕ

Азија: основни географски подаци о континенту, положај, границе и величина.

Природногеографске одлике Азије.

Друштвеноекономске одлике Азије и регионална подела.

Југозападна Азија

Географски положај, границе и величина, основне природне и друштвеноекономске одлике, природна богатства и политичка подела. Турска – основне географске одлике.

Јужна Азија

Географски положај, границе и величина. Природне и друштвеноекономске одлике, природна богатства и политичка подела. Индија – основне географске одлике.

Југоисточна Азија

Географски положај, границе и величина. Природно и друштвеноекономске одлике, природна богатства и политичка подела. Индонезија – основне географске одлике.

Средња Азија

Географски положај, границе и величина. Природне и друштвеноекономске одлике, природна богатства и политичка подела.

Источна Азија

Географски положај, границе и величина. Природне и друштвеноекономске одлике, природна богатства и политичка подела. Кина и Јапан – основне географске одлике.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ АФРИКЕ

Африка: основни географски подаци о континенту.

Природногеографске одлике Африке.

Друштвеноекономске одлике Африке и регионална подела.

Северна Африка

Географски положај, границе и величина. Природне и друштвеноекономске одлике, природна богатсва и политичка подела. Египат – основне географске одлике.

Источна Африка

Географски положај, границе и величина. Природне и друштвеноекономске одлике, природна богатсва и политичка подела.

Западна Африка

Географски положај, границе и величина. Природне и друштвеноекономске одлике, природна богатсва и политичка подела.

Јужна Африка

Географски положај, границе и велицина. Природне и друштвеноекономске одлике, природна богатсва, политичка подела. Јужноафричка Република– основне географске одлике.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ СЕВЕРНЕ АМЕРИКЕ

Северна Америка

Основни географски подаци о континенту: име, географски положај, границе и величина.

Природно географске одлике Северне Америке.

Друштвеноекономске одлике Северне Америке, природна богатства, политичка подела. САД – основне географске одлике.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ СРЕДЊЕ АМЕРИКЕ

Средња Америка

Основни географски подаци: име, географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике Средње Америке.

Друштвеноекономске одлике, природна богатства, регионална и политичка подела. Мексико – основне географске одлике.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ ЈУЖНЕ АМЕРИКЕ

Јужна Америка

Основни географски подаци о континенту: име, географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике Јужне Америке.

Друштвеноекономске одлике, природна богатсва, регионална и политичка подела. Бразил и Аргентина – основне географске одлике.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ АУСТРАЛИЈЕ И ОКЕАНИЈЕ

Аустралија и Океанија

Основни географски подаци о континенту: име, географски положај, границе и величина.
Природногеографске одлике Аустралије и Океаније.
Друштвеноекономске одлике, природна богатсва, регионална и политичка подела. Аустралија и Нови Зеланд – основне географске одлике .

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ ПОЛАРНИХ ОБЛАСТИ

Арктик и Антарктик

Основни географски подаци: откриће и истраживања Арктика и Антарктика. Име, географски положај и величина. Природна и економска обележја Арктика и Антарктика.

СВЕТ КАО ЦЕЛИНА

Савремени политичкогеографски процеси у свету. Неоколонијализам, интеграције и глобализам.
Формирање политичке карте света.

ОСМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- одреде географског положај своје земље и схвате његов значај на Балкану, Европи и у свету;
- стекну основна знања о природногеографским и друштвеноекономским одликама Републике Србије, њеним природним лепотама и културном наслеђу;
- примењују стечена знања у свакодневном животу како би са разумевањем могли да прате друштвеногеографске појаве, процесе и односе на простору наше земље, на Балкану, у Европи и у свету;
- познају својства географских објеката, појава и процеса у крају у коме живе и повезују појаве и процесе на регионалном и националном нивоу;
- развијају способност повезивања знања из географије са знањима из сродних наставних предмета;
- схватају потребу личног учешћа у заштити, обнови и унапређивању квалитета животне средине и значај очувања природе и природних ресурса;
- поседују осећања социјалне припадности и привржености сопственој нацији и култури, те активно доприносе очувању и неговању националног и културног идентитета;
- развијају међусобно уважавање, као и сарадњу и солидарност између припадника различитих социјалних, етничких и културних група и доприносе друштвеној кохезији;
- користе различите изворе информација и уочавају њихову важност у географским сазнањима;
- буду оспособљени да на терену осматрају, мере, анализирају, интервјуишу, скицирају и прикупљају податке и развију способност исказивања географског знања речима, сликом, квантитативно, табеларно, графички и схематски;
- овладају техникама тимског/групног рада и групног одлучивања;
- буду оспособљени за континуирано образовање и самообразовање;

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД У ПРОГРАМСКЕ САДРЖАЈЕ
Циљеви, задаци и програмски садржаји географије за осми разред основне школе.

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Географски положај, државне границе и величина Републике Србије.

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ СРБИЈЕ
Постанак и територијални распоред главних рељефних целина.

ПАНОНСКИ БАСЕН
Панонска низија: географски положај, простирање, подела одлике и значај.
Јужни обод Панонског басена: географски положај, простирање, подела одлике и значај.

ПЛАНИНСКИ РЕЉЕФ СРБИЈЕ
Географски положај, простирање, основне одлике и подела.

СРПСКО-МАКЕДОНСКА МАСА
Географски положај, простирање и значај.

ДИНАРИДИ
Динарске планине, Шарске планине, Косовско и Метохијска котлина: географски положај, простирање подела, одлике и значај.

КАРПАТО-БАЛКАНИДИ
Карпатске и Балканске планине: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

КЛИМА СРБИЈЕ
Климатски елементи и фактори.
Климатске области, типови климе и њихове одлике.

ВОДЕ СРБИЈЕ
Реке црноморског слива: основне одлике и економски значај.
Реке јадранског и егејског слива: основне одлике и економски значај.
Језера: постанак, размештај и значај .
Термоминералне воде: постанак, размештај, значај и искоришћавање.

ЗЕМЉИШТЕ И БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ СВЕТ
Земљиште: основни типови, одлике, простирање и значај.
Биљни и животињски свет: распрострањеност и значај.

ЗАШТИТА ПРИРОДЕ
Заштита геонаслеђа, ваздуха, воде, земљишта, и биљног и животињског света.
Заштићени природни објекти и национални паркови у Србији.

СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА СРБИЈЕ

Становништво: број, густина насељености, природни прираштај.

Миграције становништва: врсте, узроци и последице.

Структура становништва: биолошка, национална, културно-образована, социо-економска, верска.

Народи и етничке заједнице у Србији.

Насеља: подела, размештај и перспективе развоја.

Београд - главни град Републике Србије.

ПРИВРЕДА СРБИЈЕ

Основне одлике и подела привреде.

Пољопривреда: природни и друштвени услови за развој, мере за унапређење, приоритети развоја и значај.

Гране пољопривреде (земљорадња, сточарство, лов и риболов), основне одлике и перспективе развоја.

Шумарство: врсте шума, експлоатација и значај.

Индустрија: основне одлике, подела и значај.

Рударство: развој и значај рударства; налазишта руда метала и неметала.

Тешка индустрија: црна и обојена металургија, размештај и значај.

Енергетика: врсте и размештај извора енергије и њихов значај.

Прерађивачка индустрија: машинска, електро-индустрија, хемијска индустрија, индустрија грађевинског материјала и неметала: размештај производње и њихов значај.

Лака индустрија: подела, одлике, размештај и значај.

Саобраћај: подела, саобраћајна мрежа, услови, перспективе развоја и значај.

Трговина: унутрашња и спољна, обим и структура извоза и увоза.

Туризам: подела и услови за развој, туристичке регије и центри, привредни значај туризма и перспективе развоја

ЗАВИЧАЈНА ГЕОГРАФИЈА

Појам завичаја, географски положај, величина, простирање, природне одлике, врсте и типови насеља, становништво, главне привредне делатности и гране, перспективе развоја.

СРБИ ВАН ГРАНИЦА СРБИЈЕ

Срби у суседним државама: Босна и Херцеговина, Црна Гора, Хрватска, Словенија, Македонија, Мађарска, Румунија, Бугарска, Албанија; основне географске одлике простора у којима живе Срби.

Срби у дијаспори: број и територијални размештај: Европа и ваневропски континенти; везе са земљом матицом.

СРБИЈА У САВРЕМЕНИМ ИНТЕГРАЦИЈСКИМ ПРОЦЕСИМА

Значај интеграцијских процеса у Европи и савременом свету.

Сарадња наше земље са другим државама и међународним организацијама, политичка, економска, културно-просветна и научно-технолошка.

ГОДИШЊА СИСТЕМАТИЗАЦИЈА ГРАДИВА

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни програм *географије* основног образовања и васпитања ослања се на савремена достигнућа и на перспективе развоја географске науке, а примерен је интересовањима и потребама ученика. Стечена знања и вештине ученици ће примењивати у истраживању и анализирању одређених географских појава и процеса, који се односе на наставне садржаје предвиђене програмом. Неопходно је заинтересовати ученике у складу са својим узрасним способностима, да истражују локалну средину, да проналазе и користе различите изворе информација и да се оспособљавају за самостално учење.

Кроз презентовање садржаја у настави *географије* ученици добијају целовиту и комплексну слику географске стварности. Да би се то постигло, потребно је географске наставне садржаје повезати са садржајима других предмета који се хоризонтално и вертикално допуњавају. С обзиром да се програм реализује са ученицима који се баве музиком, може се направити природна веза између географских карактеристика и специфичности музике одређеног поднебља.

Улога наставника је да, уз примену интерактивне наставе и употребу информационих технологија, код ученика развија одговоран однос према животној средини и усмерава ученике да самостално организују активности и реализују истраживања. Избор наставних метода зависи од циља и задатака наставе, способности ученика, расположивих наставних средстава и учила, као и опремљености кабинета. Вербално-текстуалне методе треба да буду мање заступљене, а предност треба дати демонстративно-илустративним методама, методама практичног рада, експеримента и активностима ван учионице. У избору облика рада треба дати предност индивидуалном и групном раду, а фронтални рад треба да буде мање заступљен.

Нивои постигнућа ученика су дефинисани образовним стандардима, због чега у настави треба користити задатке који захтевају разумевање и примену наученог у свакодневном животу и решавање проблемских ситуација. Приликом оцењивања треба примењивати и формативно и сумативно оцењивање, у складу са Правилником, и информисати ученике о критеријумима оцењивања.

Садржаји наставног програма *географије* за пети разред обухватају систематско изучавање елемената опште географије. Ови садржаји имају посебан значај јер од степена усвојености ових садржаја у великој мери зависи изучавање географије у наредним разредима.

Програмску структуру чине четири наставне теме:

1. Увод
2. Васиона и Земља
3. Географска карта
4. Планета Земља

На првом часу наставник упознаје ученике са циљевима, задацима и програмским садржајима географије за пети разред и даје им јасна упутства за рад.

Наставну тему *Васиона и Земља* чине основна астрономска и математичко – географска знања о васиони, Сунчевом систему, облику и величини Земље њеном положају у васиони и о небеским телима Сунчевог система, посебно о Месецу, Земљи најближем телу и информисање ученика о основним особинама осталих небеских тела. Облик и величина Земље, распоред континената и океана најбоље се могу објаснити демонстративно-илустративном методом и методама експеримената, уз употребу модела

Земље – глобуса. Препоручује се наставницима да са ученицима посете Планетаријум и Народну опсерваторију у Београду и да за време ведрих ноћи, у локалној средини, покажу ученицима видљива сазвежђа и орјентацију помоћу звезде Северњаче.

Наставна тема *Географска карта*, чини скуп знања и практичних вештина којима ученици треба да овладају, а односе се на познавање орјентације у простору и правилно коришћење и познавање географске карте. Сталном употребом географске карте знање се проширује и продубљује, упознају се различити аспекти карте и усавршава се њена практична примена.

Обрада географских садржаја на најбољи начин се може реализовати кроз посматрање, мерење, бележење, цртање, вежбање на часу, учионици или на терену. Важну улогу у остваривању програма имају наставни објекти и средства као што су планови, географске карте и глобуси.

Имајући у виду да је орјентација на карти веома значајна, неопходно је користити географску карту на свим типовима часова и у свим облицима рада.

Последњу тему *Планета Земља* чине садржаји физичке географије који су разврстани у три мање целине.

Садржаји прве целине (*Земљина Кретања)* се ослањају на садржаје претходних тема. Ученици често тешко разумеју ове садржаје па их је потребно посебно обрадити и утврдити, и користити очигледна наставна средства (глобус, батеријска лампа, телуријум, видеозаписи...). Разумевање и прихватање ових садржаја је предуслов за усвајање других појмова (смена обданице и ноћи, годишња доба, климатски појасеви), односно, свих појава и процеса у атмосфери, хидросфери и биосфери.

Друга и трећа целина (*Унутрашња грађа и рељеф Земље и Ваздушни омотач Земље*) систематизоване по сферама, подразумевају упознавање објеката, појава и процеса, гранске и међугранске везе, као и посебне физичко-географске законитости.

У току обраде сваке сфере, ученици треба да схвате и прихвате суштину гранских веза или веза у оквиру једне сфере.

Приликом обраде ових наставних садржаја треба водити рачуна о знањима, вештинама и искуствима стеченим у првом образовном циклусу (Свет око нас, Природа и друштво), као и о обиму наставне грађе која треба да буде у складу са развојним способностима ученика. Поједини садржаји су тешки за разумевање, а неки су и апстрактни. Препоручује се обрада само основних појмова, појава и процеса уз обилато коришћење дидактичког материјалаи разноврсних метода рада које доприносе очигледности и трајности знања и умења. На овај начин истовремено се стичу знања, умења и вештине које ће ученицима омогућити даље учење.

Једна од основних вештина, која се препоручује, јесте правилно географско посматрање и уочавање природних објеката, појава и процеса у локалној средини чиме се подстиче природна радозналост деце, самостално истраживање и њихова правилна интерпретација. Садржаји физичке географије дају могућност стицања знања, вештина и навика коришћењем статистичког материјала који је систематизован у табелама, као и руковањем различитим мерним инструментима, регистровањем и обрадом података које они показују. На овај начин повезују се и интерпретирају квантитативни показатељи, утврђују узрочно-последичне везе и односи, што доприноси развоју логичког мишљења и стицању функционалних знања и вештина.

У оквиру ове теме сви физичкогеографски објекти, појаве и процеси не могу се потпуно обрадити, што и није циљ овог наставног програма. Сви ови садржаји налазе се у оквиру садржаја регионалне географије и пропуштено се касније може допунити и објаснити.

У коришћењу уџбеника важан је селективан приступ датим садржајима. Препоручује се да се од ученика не захтева меморисање фактографског и статистичког материјала. Стечена знања треба да буду примењива, а ученици оспособљени да сами истражују и анализирају одређене географске објекте, појаве и процесе.

Садржаји наставног програма *географије* за шести разред основног образовања и васпитања тематски се настављају на градиво петог разреда и обухватају систематско изучавање елемената опште географије, да би се затим прешло на *Регионалну географију Европе.*

Програмску структуру чини пет наставних тема:

1. Увод
2. Планета Земља
3. Становништво и насеља на Земљи
4. Географска средина и људске делатности
5. Регионална географија Европе

На првом часу наставник упознаје ученике са циљевима, задацима и програмским садржајима географије за шести разред и даје им јасна упутства за рад. Посебно наглашава зашто и како се обрађују садржаји опште физичке и друштвене географије и истиче њихов значај за успешну обраду регионалне географије европског континента и његових држава у целини.

У тематској целини *Планета Земља* потребно је истаћи облике појављивања, основне одлике и распрострањеност вода на Земљи, као и њихов значај, одлике биљног и животињског света, њихову хоризонталну и вертикалну распрострањеност, основне биљне заједнице на Земљи и значај биљака и животиња за човека.

Природна средина је у суштини сплет тесно повезаних и међусобно условљених компонената које представљају јединствену целину. Имајући у виду нарушавање равнотеже у природној средини, потребно је указати на превенцију и на заштиту.

Обрадом *Становништва и насеља на Земљи*, треба указати на најважније демографске и демогеографске проблеме човечанства. Тежиште треба да буде на основним одликама становништва, врстама и типовима насеља. Препорука је да се статистички подаци показују само илустративно (табеле, дијаграми, старосна пирамида) или компаративно, а да се не инсистира на њиховом запамћивању.

У обради садржаја *Географске средине и људске делатности*, ученицима је потребно указати на различитост природне и географске средине, на основу које се издвајају географске регије, као и на сложеност и поделу људских делатности, при чему треба нагласити утицај природних и друштвених фактора на развој привреде.

У оквиру регионалне географије предвиђена је обрада Европе у целини, која треба да пружи могућност сагледавања општих одлика континента да би се на основу тога јасније могле уочити особености појединих регионалних целина и појединих држава Европе.

Приликом обраде *Регионалне географије Европе*, на основу познавања континента као целине, потребно је да се истакну битне физичкогеографске одлике и њихов утицај на размештај становништва и привреду. Сваки чинилац треба да буде истакнут тако да се одмах могу уочити специфичности сваке регије. Кроз политичку поделу треба истаћи како је до ње дошло, ради бољег разумевања данашњег стања. Приликом обраде ових садржаја могућа је корелација са садржајима из наставног предмета *историја*. Код обраде

појединих држава треба користити претходно стечена знања о континенту у целини и о појединим регијама, а истаћи само битне одлике природе и становништва, пре свега, његову професионалну структуру, културни ниво, што може да помогне објашњењу развијености и структуре привреде.

Код обраде држава, треба указати на постојеће разлике у степену развијености привреде држава Европе, као и на противуречности које постоје између природних богатстава и нивоа развијености нихове привреде. Државе су међусобно различите и у свакој од њих су заступљене одређене привредне делатности и гране специфичне за ту земљу, које треба посебно нагласити.

Треба, такође, указати на неопходност сарадње земаља и на интеграцијске процесе у региону, Европи и свету, као и на потребу уважавања различитости и толеранције на свим нивоима.

Коришћење географских карата различитог размера и садржине, при упознавању регија и држава Европе, геопростора и локалне средине, неопходно је и обавезно на свим часовима.У континуираном раду са географском картом ученицима се пружа могућност да савладају вештину практичног коришћења и познавања географске карте.

Садржаји наставног програма *географије* за седми разред обухватају систематско изучавање регионалне географије ваневропских континената.

Програмску структуру чини осам наставних тема:

1. Увод
2. Опште географске одлике Азије
3. Опште географске одлике Африке
4. Опште географске одлике Северне Америке
5. Опште географске одлике Средње Америке
6. Опште географске одлике Јужне Америке
7. Опште географске одлике Аустралије и Океаније
8. Опште географске одлике Поларних области
9. Свет као целина

У првој наставној теми потребно је ученике упознати са сврхом, циљем, задацима и наставним садржајима географије за седми разред, са планом рада, начином рада, начином коришћења дидактичког материјала, стручне и научно-популарне литературе.

У оквиру регионалне географије ваневропских континената предвиђена је обрада континената у целини, што треба да пружи могућност сагледавања општих одлика континената, да би се на основу њих јасније могле уочити особености њихових регија и појединих држава.

Регионална географија ваневропских континената значајна је у васпитном и образовном погледу, јер пружа широке могућности да ученици упознају различите регије и државе, како у погледу њихових природних одлика тако и у погледу становништва, природних богатстава, друштвеноекономских одлика и степена развијености привреде.

Садржаји наставног програма *географије* за осми разред обухватају систематско изучавање националне географије.

Програмску структуру чини осам наставних тема:

1. Увод
2. Географски положај, границе и величина Србије

3. Природне одлике Србије
4. Становништво и насеља Србије
5. Привреда Србије
6. Завичајна географија
7. Срби ван граница Србије
8. Србија у савременим интеграцијским процесима

Наставне целине су конципиране тако да свака предходна представља основ за разумевање наредне, а све заједно чине јединствену целину. То значи да свим деловима треба посветити подједнаку пажњу, уважавајући све програмске захтеве.

У оквиру „Увода у програмске садржаје“, као прве теме, ученици треба да упознају и разумеју сврху, циљеве и задатке програмских садржаја националне географије.

„Географски положај, границе и величина Србије“ обухвата обраду само основних политичкогеографских елемената: положај, границе и величина.

Тема „Природне одлике Србије“, односи се на опште одлике рељефа, климе, хидрографске, педолошке и биогеографске одлике наше земље. Посебну пажњу треба посветити проблемима заштите и унапређивања животне средине.

Изучавање „Становништва и насеља“ требало би да подстакне ученике да боље упознају проблематику демографског развоја и насељености Србије. Ово градиво могуће је корелативно повезати са сличним садржајима других наставних предмета, у циљу сагледавања популационих проблема и изграђивања свести о неопходности заједничког живота различитих народа. Овом темом ученици упознају популациону политику и значаје њених одредби за обнављање становништва. Неопходно је објаснити и указати на факторе који су довели до крупних промена и трансформације на нашим просторима почетком овог века, што се снажно одражава на становништво и насеља у нашој земљи. Ученици треба да се упознају са различитим функцијама, типовима и развојем насеља у нашој земљи.

При обради привреде, неопходно је инсистирати на томе да ученици стекну знања о развоју привреде у целини и појединих привредних делатности, као и о природногеографској основи развоја. Тежиште треба ставити на најважније карактеристике развоја, територијални размештај и неравномерност у нивоу развијености, а избегавати сувопарно набрајање обиља бројчаних података.

Завичајна географија обухвата преглед локалне средине. Уз помоћ наставника, групно или у пару, ученици ће радити кратка истраживања, а потом презентацију географских одлика локалне средине, на основу чега наставник може да сагледа обим и квалитет самосталног рада сваког појединца.

У наставној теми „Срби ван граница Србије“, обухваћени су садржаји који се односе на суседне државе у којима живи српско становништво и садржаји са територијалним размештајем српског становништва у европским државама и државама ван граница европског континента. Потребно је да ученици усвоје податке о броју Срба, који се налазе ван граница Србије, са условима у којима живе и раде и њиховим везама са матичном државом.

Тема „Србија у савременим интеграцијским процесима“ треба да омогући ученицима да схвате разгранатост и развојност политичке, економске, културно-просветне и научно-технолошке сарадње наше државе са другим државама и организацијама у свету. Важно је упознати ученике са актуелним интеграцијским процесима у Европи и свету и указати на значај и место наше земље у овој сфери.

Наставницима се препоручује да у зависности од предзнања ученика и структуре одељења, могу сами да одреде број часова за усвајање, вежбање, понављање, утврђивање и проверавање програмом предвиђених наставних садржаја.

ФИЗИКА

Циљ и задаци

Циљ наставе *физике* је да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе за решавање проблема и задатака у новим и непознатим ситуацијама, да развију способност да изразе и образложе своје мишљење, да развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да упознају природне појаве и основне законе природе, да се оспособе за уочавање и распознавање физичких појава у свакодневном животу и за активно стицање знања о физичким појавама кроз истраживање и примену физичких закона.

Задаци наставе *физике* су:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе физике сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе физике буду у пуној мери реализовани,
- развијање функционалне писмености,
- упознавање основних начина мишљења и расуђивања у физици,
- разумевање појава, процеса и односа у природи на основу физичких закона,
- развијање способности за активно стицање знања о физичким појавама путем истраживања,
- подстицање радозналости, способности рационалног расуђивања, самосталности и критичког мишљења,
- развијање вештине јасног и прецизног изражавања,
- развијање логичког и апстрактног мишљења,
- разумевање смисла и метода остваривања експеримента и значаја мерења,
- решавање једноставних проблема и задатака у оквиру наставних садржаја,
- развијање способности за примену знања из физике,
- уочавање и разумевање повезаности физичких појава и екологије и развијање свести о потреби заштите, обнове и унапређивања животне средине,
- развијање радних навика и склоности ка изучавању наука о природи,
- развијање свести о сопственим знањима, способностима и даљој професионалној оријентацији.

ШЕСТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- кроз већи број занимљивих и атрактивних демонстрационих огледа, који манифестују појаве из различитих области физике, схвати како физика истражује

природу и да је материјални свет погодан за истраживање и постављање бројних питања;
- уме да рукује мерилима и инструментима за мерење одговарајућих физичких величина: метарска трака, лењир са милиметарском поделом, хронометар, мензура, вага, динамометар;
- само упозна појам грешке и значај релативне грешке, а да зна шта је апсолутна грешка и како настаје грешка при очитавању скала мерних инструмената;
- користи јединице Међународног система (SI) за одговарајуће физичке величине: m, s, kg, N, m/s, Pa...;
- усвоји основне представе о механичком кретању и зна величине које карактеришу равномерно праволинијско кретање и средњу брзину као карактеристику променљивог праволинијског кретања;
- на основу појава узајамног деловања тела схвати силу као меру узајамног деловања тела која се одређује интензитетом, правцем и смером;
- усвоји појам масе и тежине и прави разлику између њих;
- уме да одреди густину чврстих тела и густину течности мерењем њене масе и запремине;
- усвоји појам притиска, схвати преношење спољњег притиска кроз течности и гасове и разуме Паскалов закон.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Увод

Физика као природна наука и методе којима се она служи (посматрање, мерење, оглед...)

Огледи који илуструју различите физичке појаве

2. Кретање

Појам кретања, релативност кретања

Појмови и величине којима се описује кретање

Праволинијско кретање, стална и средња брзина

Равномерно-променљиво праволинијско кретање, убрзање

Демонстрациони огледи. Кретање куглице по Галилејевом жљебу. Кретање мехура ваздуха (или куглице) кроз вертикално постављену дугу провидну цев са течношћу.

3. Кретање и сила

Узајамно деловање тела и појам силе

Сила као вектор, динамичко мерење силе

Маса, импулс и сила

Други Њутнов закон – Основни закон динамике

Први Њутнов закон – Закон инерције

Трећи Њутнов закон – Закон акције и реакције

Демонстрациони огледи: Истезање и сабијање еластичне опруге. Трење при клизању икотрљању. Слободно падање. Привлачење и одбијање наелектрисаних тела. Привлачење и одбијање магнета. Илустровање инерције тела помоћу папира и тега. Кретање куглице низ Галилејев жљеб. Кретање тела под дејством сталне силе. Мерење

силе динамометром. Илустровање закона акције и реакције помоћу динамометара и колица, колица са опругом и других огледа (реактивно кретање балона и пластичне боце).

4. Гравитационо поље

Појам о гравитационом пољу, Сила Земљине теже
Њутнов закон гравитације
Галилејев оглед
Тежина тела. Маса и тежина као различити појмови

Демонстрациони огледи: Слободно падање тела различитих облика и маса (Њутнова цев, слободан пад везаних новчића…). Падање тела у разним срединама. Бестежинско стање тела (огледи са динамометром, с два тега и папиром између њих, са пластичном чашом која има отвор на дну и напуњена је водом)..

5. Равнотежа

Одређивање резултанте две силе, равнотежа тела
Сила трења
Момент силе и полуга

Демонстрациони огледи: Мерење силе трења помоћу динамометра. Трење на столу, косој подлози и сл. Врсте равнотеже помоћу лењира или штапа. Равнотежа полуге.

6. Рад и енергија

Рад силе, рад као промена енергије, јединица мере
Механичка енергија, кинетичка и потенцијална енергија
Снага, јединица мере
Закон одржања енергије у механици

Демонстрациони огледи: Илустровање рада утрошеног на савладавање силе трења при клизању тела по различитим подлогама, уз коришћење динамометра. Коришћење потенцијалне енергије воде или енергијенадуваног балона за вршење механичког рада. Примери механичке енергије тела. Закон о одржању механичке енергије (Максвелов точак).

7. Притисак у течностима и гасовима

Густина тела. Одређивање густине чврстих тела и течности
Притисак у течностима и гасовима, Паскалов закон
Атмосфески притисак
Сила потиска, Архимедов закон

Демонстрациони огледи. Зависност притиска од величине додирне површине и од тежине тела. Стаклена цев са покретним дном за демонстрацију хидростатичког притиска. Преношење притиска кроз течност (стаклена цев с мембраном, Херонова боца, спојени судови). Хидраулична преса. Огледи који илуструју разлику притисака ваздуха (како се ваздух може „видети“, како свећа може да гори под водом …). Одређивање зависности хидростатичког притиска од дубине воде. Услови пливања тела (тегови и стаклена посуда на води, Картезијански гњурац, суво грожђе у минералној води, свеже јаје у води и воденом раствору соли, мандарина са кором и без коре у води, пливање коцке леда на води…). Сила потиска у течности и гасу. Архимедов закон и његова примена. Пливање и тоњење тела.

СЕДМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 годишње)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разликује физичке величине које су одређене само бројном вредношћу (време, маса, температура, рад, енергија, количина наелектрисања, електрични напон и струја) од оних које су дефинисане интензитетом, правцем и смером (брзина, убрзање, сила, јачина електричног и магнетног поља ...),
- уме да слаже и разлаже силу, јачину електричног поља...
- зна основне карактеристике звука и светлости,
- зна да је брзина светлости у вакууму највећа постојећа брзина у природи,
- разуме да је рад силе једнак промени енергије и на нивоу примене користи трансформацију енергије у рад и обрнуто,
- примењује законе одржања (масе, енергије, количине наелектрисања),
- зна услове за настанак струје и Омов закон,
- користи јединице Међународног система (SI) за одговарајуће физичке величине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Структура атома

Модел структуре атома, наелектрисање на основу структуре атома
Елементарна количина наелектрисања. Закон о одржању количине наелектрисања

2. Електрично поље

Узајамно деловање наелектрисаних тела, наелектрисавање тела
Количина наелектрисања, Кулонов закон
Електрично поље, линије сила, јачина електричног поља
Електрични потенцијал и напон, јединице мера

Демонстрациони огледи. Наелектрисавање чврстих изолатора и проводника. Електрофор, електрично клатно и електроскоп. Линије сила електричног поља (перјанице, гриз у рицинусовом уљу и јаком електричном пољу). Фарадејев кавез. Антистатичке подлоге. Инфлуентна машина. Мехури сапунице у електричном пољу. Модел громобрана.

3. Електрична струја

Електрична струја, јачина електричне струје, јединица мере
Извори електричне струје, напон извора, ЕМС
Деловање електричне струје
Електрични отпор, закон електричног отпора
Омов закон за део и за цело струјно коло
Серијска и паралелна веза отпорника
Рад и снага електричне струје, Џулов закон

Демонстрациони огледи. Демонстрациони амперметар у струјном колу. Регулисање електричне струје у колу реостатом и потенциометром. Графитна мина (оловке) као

потенциометар. Мерење електричне отпорности омметром. Загревање проводника електричном струјом. Протицање електричне струје у воденом раствору кухињске соли. Лимун као батерија. Пражњење у Гајслеровим цевима помоћу Теслиног трансформатора.

4. Одбијање и преламање светлости

Светлост, основни појмови, праволинијско кретање светлости, сенка и полусенка
Закон одбијања светлости, равно огледало, конструкција лика предмета
Сферна огледала, конструкција лика предмета, карактеристични зраци
Закон преламања светлости
Преламање светлости кроз призму, тотална рефлаксија
Сочива, конструкција лика предмета, карактеристични зраци
Оптички инструменти, лупа, микроскоп, дурбин

Демонстрациони огледи. Сенке. Хартлијева плоча за илустровање закона о одбијању и преламању светлости. Преламање светлости (штапић делимично уроњен у чашу с водом, новчић у чаши са водом и испод ње). Преламање беле светлости при пролазу кроз призму. Преламање светлости кроз сочиво, око и корекција вида (оптичка клупа, геометријска оптика на магнетној табли, стаклена флаша са водом као сочиво). Лупа и микроскоп.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

(шести и седми разред)

При конципирању програма *физике* имало се у виду следеће:

– способност апстрактног мишљења код ученика шестог и седмог разреда још није довољно развијена;

– физика је апстрактна, егзактна и разуђена научна дисциплина чији се закони често исказују у математичкој форми која је ученику често неприступачна;

– у настави *физике* је запостављен оглед (иако је физика експериментална наука).

Наведене чињенице утицале су на избор програмских садржаја и метода логичког закључивања, као и на увођење једноставних експеримената, тзв. „малих огледа“, који не захтевају скупу и сложену опрему за демонстрирање физичких појава.

Избор програмских садржаја

Из физике као научне дисциплине одабрани су само они садржаји које на одређеном нивоу могу да усвоје сви ученици. То су углавном садржаји из основа класичне физике. Обим одабраних програмских садржаја прилагођен је годишњем фонду часова *физике*. И на овако суженим садржајима ученици могу да упознају егзактност физичких закона и разноврсност физичких појава у макросвету, али и у микросвету који није директно доступан нашим чулима. Пошто су макрофизичке појаве очигледније за проучавање, оне доминирају у наставним садржајима шестог и седмог разреда.

Избор метода логичког закључивања

Од свих метода логичког закључивања које се користе у физици као научној дисциплини (индуктивни, дедуктивни, закључивање по аналогији итд.), ученицима овог узраста најприступачнији је индуктивни метод (од појединачног ка општем) при

проналажењу и формулисању основних закона физике. Зато, програм предвиђа да се при проучавању макрофизичких појава претежно користи индуктивни метод.

На овако изабраним поглављима физике може се у потпуности илустровати суштина методологије, која се и данас користи у физици и у свим природним наукама у *почетној етапи* научног истраживања, тј. у процесу сакупљања експерименталних чињеница и на основу њих формулисања основних закона о појавама које треба да се проуче. Ова етапа сазнајног процеса обухвата: посматрање појаве, уочавање битних својстава система на којима се појава одвија, занемаривање мање значајних својстава и параметара система, мерење у циљу проналажења међузависности одабраних величина, планирање нових експеримената ради прецизнијег формулисања физичких закона и сл. Са неким научним резултатима, до којих се дошло дедуктивним путем, треба да се упознају ученици, али на информативном нивоу. Зато програм предвиђа да се нека знања до којих се дошло дедуктивним путем користе при објашњавању одређених физичких процеса у макро и микросвету.

Једноставни експерименти

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ враћање огледа у наставу *физике*, развијање радозналости и интереса за физику и истраживачки приступ природним наукама.

Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици на часу или да их понове код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота.

Начин презентовања програма

Програмски садржаји доследно су приказани у форми која задовољава основне методске захтеве наставе *физике*:

– *Поступност* (од једноставнијег ка сложенијем) при упознавању нових појмова и формулисању закона.

– *Очигледност* при излагању наставних садржаја (уз сваку тематску целину побројано је више демонстрационих огледа).

– *Индуктивни приступ* (од појединачног ка општем) при увођењу основних физичких појмова и закона.

Повезаност наставних садржаја (хоризонтална и вертикална).

Приликом остваривања овог програма било би пожељно да се свака тематска целина обрађује оним редоследом који је назначен у програму. Тиме се омогућује ученику да лакше усваја нове појмове и спонтано развија способност за логичко мишљење.

Програм предвиђа да се унутар сваке веће тематске целине, после поступног и аналитичног излагања појединачних наставних садржаја, кроз систематизацију и обнављање изложеног градива, извршти синтеза битних чињеница и закључака и тако омогући да их ученици у потпуности разумеју и трајно усвоје. Веома је важно да се кроз рад у разреду поштује овај захтев програма, јер се тиме наглашава чињеница да су у физици све области међусобно повезане и даје могућност ученику да сагледа физику као кохерентну научну дисциплину у којој се почетак проучавања нове појаве ослања на резултате проучавања неких претходних.

Редослед излагања наставних садржаја *физике* усаглашен је с редоследом наставних садржаја *математике*.

Основни облици наставе и методска упутства за њихово извођење

Циљеви и задаци наставе *физике* остварују се у следећим основним облицима:

1. излагање садржаја теме уз одговарајуће демонстрационе огледе;

2. решавање квалитативних и квантитативних задатака;

3. коришћење и других начина рада који доприносе бољем разумевању садржаја теме (домаћи задаци, читање популарне литературе из историје физике и сл.);

4. систематско праћење рада сваког појединачног ученика.

Да би се циљеви и задаци наставе *физике* остварили у целини, неопходно је да ученици активно учествују у свим облицима наставног процеса. Имајући у виду да сваки од наведених облика наставе има своје специфичности у процесу остваривања, то су и методска упутства прилагођена овим специфичностима.

Методска упутства за предавања

Како уз сваку тематску целину иду демонстрациони огледи, ученици ће спонтано пратити ток посматране појаве, а на наставнику је да наведе ученика да својим речима, на основу сопственог расуђивања, опише појаву коју посматра. После тога, наставник, користећи прецизни језик физике, дефинише нове појмове (величине) и речима формулише закон који се односи на посматрану појаву. Када се прође кроз све етапе у излагању садржаја теме (оглед, учеников опис појаве, дефинисање појмова и формулисање закона), ако је могуће, прелази се на презентовање закона у математичкој форми. Оваквим начином излагања садржаја теме наставник помаже ученику да потпуније разуме физичке појаве, трајније запамти усвојено градиво и у други план потисне формализовање усвојеног знања.

Неке од тема у сваком разреду могу се обрадити самосталним радом ученика кроз радионице. Такав начин рада је ученицима најинтересантнији, више су мотивисани, па лакше усвајају знање. Уз то се развијају и њихово интересовање за физику и способност тимског рада и сарадње. Овакав приступ обради наставне теме захтева добру припрему наставника: одабрати тему, припремити одговарајућа наставна средства и опрему, поделити ученике у групе тако да сваки појединац у групи може дати одговарајући допринос, дати неопходна минимална упутства...

На пример, за наставну јединицу *Одбијање и преламање светлости* ученици се могу поделити у парове, мање групе (или могу индивидуално да раде) од којих би једна обрадила законе одбијања и преламања, друга тоталну рефлексију са примерима примене, трећа привидну дубину тела са примерима, четврта дугу, пета преламање кроз призму и примене (све групе, осим прве, у упутствима треба да добију формулу за закон преламања). У раду ученици могу да користе уџбеник, интернет, демонстрациони оглед...

Методска упутства за решавање рачунских задатака

При решавању квантитативних (рачунских) задатака из физике, у задатку, прво, треба на прави начин сагледати физичке садржаје, па тек после тога прећи на математичко формулисање и израчунавање. Наиме, решавање задатака одвија се кроз три етапе: физичка анализа задатка, математичко израчунавање и дискусија резултата. У првој етапи уочавају се физичке појаве на које се односи задатак, а затим се набрајају и речима исказују закони по којима се појаве одвијају. У другој етапи, на основу математичке форме закона, израчунава се вредност тражене величине. У трећој етапи тражи се физичко тумачење добијеног резултата. На пример, ако се применом Џуловог закона издвоје различите количине топлоте на паралелно везаним отпорницима, треба протумачити зашто се на отпорнику мањег отпора ослобађа већа количина топлоте. Тек ако се од ученика добије коректан одговор, наставник може да буде сигуран да је са својим ученицима задатак решавао на прави начин.

Методска упутства за друге облике рада

Један од облика рада са ученицима су домаћи задаци. Наставник планира домаће задатке у својој редовној припреми за час. При одабиру задатака, наставник, тежину задатка прилагођава могућностима просечног ученика и даје само оне задатке које ученици могу да реше без туђе помоћи. Домаћи задаци односе се на садржаје који су обрађени непосредно на часу (1-2 задатка) и на њихово повезивање са претходним (1 задатак).

О решењима домаћих задатака дискутује се на следећем часу како би ученици добили повратну информацију о успешности свог самосталног рада.

Праћење рада ученика

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз проверу његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака. Оцењивање ученика само на основу резултата које је он постигао на писменим вежбама, непримерено је ученичком узрасту и физици као научној дисциплини. Наставник од ученика, који се први пут среће с физиком, не би требало да тражи само формално знање уместо да га подстиче на размишљање и логичко закључивање. Ученик се усменим одговорима навикава да користи прецизну терминологију, развија способност да своје мисли јасно и течно формулише и не доживљава физику као научну дисциплину у којој су једино формуле важне.

Будући да је програм, како по садржају тако и по обиму, прилагођен психофизичким могућностима ученика шестог и седмог разреда, сталним обнављањем најважнијих делова из целокупног наставног програма, постиже се да стечено знање буде трајније и да ученик боље уочава повезаност разних области физике. Истовремено, обезбеђује се да ученик, по завршетку школе, задржи у памћењу све основне појмове и законе физике, као и основну логику и методологију која се користи у физици при проучавању физичких појава у природи.

ОСМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

– примењује законе одржања (масе, енергије, количине наелектрисања), разликује физичке величине које су одређене само бројном вредношћу од оних које су дефинисане интензитетом, правцем и смером (време, маса, температура, рад, брзина, убрзање, сила...),

– користи, на нивоу примене, основне законе механике – Њутнове законе,

– користи јединице Међународног система (SI) за одговарајуће физичке величине,

– усвоји основне законе вртложних физичких поља,

– усвоји основне карактеристике осцилација и таласа,

– познаје својства звука и основне законе акустике,

– примењује стечена знања о карактеристикама звука и законима акустике у својој извођачкој пракси.

– упозна принцип рада електричних музичких инструената

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Закон одржања импулса и момента импулса

Сила као узрок промене импулса (други Њутнов закон)

Закон одржања импулса (реактивно кретање)

Појам о динамици ротационог кретања. Оса ротације, момент импулса, момент силе, момент инерције

Динамика кружног кретања, центрипетална сила

Закон одржања момента импулса

Демонстрациони огледи: Центрипетална сила (помоћу конца за који је везано неко мало тело, помоћу динамометра и диска који ротира). Момент силе, момент инерције (Обербеков точак, обртни диск или слично). Закон одржања импулса (помоћу колица са опругом, кретање колица са епруветом). Закон одржања енергије (модел „мртве петље“, Максвелов диск).

2. Силе и вртложна физичка поља – временски непроменљиво магнетно поље

Магнетно поље, магнетна индукција, магнетни флукс

Лоренцова сила, Амперова сила, енергија магнетног поља

Демонстрациони огледи: Линије сила магнетног поља потковичастог магнета и магнетне шипке. Магнетна игла и школски компас. Ерстедов оглед. Електромагнет. Узајамно деловање два паралелна проводника кроз које протиче струја.

3. Силе и вртложна физичка поља – временски промањива електрична и магнетна поља

Електромагнетна индукција, Фарадејев закон

Ленцово правило, узајамна индукција, самоиндукција

Енергија електромагнетног поља, кретање честица у електромагнетном пољу

Демонстрациони огледи: Појава електромагнетне индукције (помоћу магнета, калема и галванометра). Ленцово правило.

4. Осцилације

Периодично и осцилаторно кретање, хармонијске осцилације, основни параметри (амплитуда, период и фреквенција)

Осцилације у механици, слободне, принудне и пригушене осцилације. Резонанција

Затворено електрично осцилаторно коло

Појам о наизменичној струји

Демонстрациони огледи. Осциловање куглице клатна и тела обешеног о опругу (у ваздуху и у течности). Осциловање тега на опрузи. Математичко клатно. Резонанција (спрегнута клатна, звучна виљушка и резонаторска кутија).

5. Таласи и акустика

Настанак и простирање механичког таласа. Врсте таласа (попречни и уздужни)

Карактеристике таласа, амплитуда, учестаност, таласна дужина и брзина таласа

Принцип суперпозиције таласа, прогресивни и стојећи таласи

Интерференција, дифракција и поларизација таласа

Акустика, звук као илустрација таласа у механици, карактеристике звука

Опсег фреквенција звука. Инфразвук и ултразвук

Звучни таласи и брзина звука у различитим срединама

Хармонијска анализа, основни тон и виши хармоници. Боја тона.

Извори звука. Осциловање затегнуе жице, штапа, плоче и мембране. Осцилације ваздушног стуба

Начин простирања таласа од звучних извора и ефикасност звучних извора (ефекат резонатора)

Доплеров ефекат у акустици. Звучни зид и ударни талас

Људско ухо и субјективни осећај јачине звука. Вебер-Фехнеров закон

Висина тона (праг чујности, јачина тона (акустички притисак, праг бола)

Закони акустике и музички инструменти

Настанак, врсте и својства електромагнетних таласа. Спектар електромагнетних таласа

Демонстрациони огледи: Осциловање жица и ваздушних стубова (фрула зарођена у воду, ксилофон, различите затегнуте жице, једнаке стаклене флаше са различитим нивоима воде). Одакле долази звук (гумено црево са два левка, канап и две пластичне чаше...). Таласи (таласна машина или водена када).

* Начин остваривања програма дат је на крају деветог разреда (за осми и девети заједно).

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци

Ученик треба да:
– прави разлику између температуре и топлоте,
–упозна квантна својства електромагнетног зрачења
– усвоји закон фото ефекта
– разуме структуру и основне законе у атому
– упозна модел структуре атомског језгра
–зна за одредјене примене атомске и нуклеарне физике

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Унутрашња енергија и температура

Унутрашња енергија и кретање молекула

Температура тела, мерење температуре, средња кинетичка енергија молекула

Топлота и унутрашња енергија, количина топлоте,
Промена запремине тела загревањем
Фазни прелази

Демонстрациони огледи: Дифузија и Брауново кретање. Ширење чврстих тела, течности и гасова (надувани балон на стакленој посуди – флаши и две посуде са хладном и топлом водом, Гравесандов прстен, издужење жице, капилара...).

2. Квантна својства електромагнетног зрачења

Појам кванта енергије, фотони
Ајнштајнов фотоефекат
Де Бролијева релација
Демонстрациони оглед: Фотоефекат (помоћу фото-ћелије).

3. Структура атома

Структура атома, Радерфордов експеримент
Стационарна стања и нивои енергије у атому
Побуђивање и зрачење атома, квантни прелази, спектар
Спонтано и стимулисано зрачење, ласер, холографија
Рендгенско зрачење, електронска теорија метала, термоелектронска емисија
Демонстрациони оглед: Калибрација спектроскопа и идентификација водониковог спектра.

4. Структура језгра

Структура језгра, нуклеарне силе
Дефект масе и стабилност језгра

5. Физика мега света

Астрофизикап – редмет и методе истраживања
Структура васионе, Сунчев систем, галаксија
Космологија – порекло и развој небеских тела

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

(осми и девети разред)

Избор програмских садржаја

Одабрани су они садржаји које на одређеном нивоу могу да усвоје сви ученици осмог и деветог разреда. То су углавном садржаји из класичне физике јер она проучава појаве које су доступне чулима па се лакше могу разумети и прихватити, а имају и већу примену у свакодневној пракси.

Избор метода рада

Програм даје могућност коришћења разних метода и облика рада (предавање, разговор, огледи, самосталан рад ученика...). Наставник сам треба да одабере најпогоднији

приступ у обради конкретне теме у складу са потребама и могућностима ученика, као и наставним средствима којима располаже.

На садржајима програма може се у потпуности илустровати суштина методологије истраживачког приступа у физици и другим природним наукама: посматрање појаве, уочавање битних својстава система на којима се појава одвија, мерење у циљу проналажења међузависности одабраних величина, планирање нових експеримената, ради прецизнијег утврђивања тражених односа, формулисање физичких закона. У неким случајевима, методички је целисходно увођење дедуктивне методе у наставу (нпр. показати како из закона одржања следе неки мање општи физички закони и сл.).

Демонстрациони огледи

Демонстрациони огледи чине саставни део редовне наставе *физике*. Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ развијање радозналости и интересовања за физику и истраживачки приступ природним наукама.

Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици (самостално или по групама) на часу или да их осмисле,ураде, анализирају и обраде код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота.

Уколико има услова могу се користити и сложенији експерименти.

У настави, свакако, треба користити и рачунаре (симулације експеримената и појава, лабораторијске вежбе и обрада резултата мерења, моделирање, самостални пројекти ученика у облику семинарских радова и сл).

Начин презентовања програма

Свака од тематских целина садржи одређени број наставних јединица.

Програмски садржаји доследно су приказани у форми која задовољава основне методске захтеве наставе *физике*:

– *Поступност* (од једноставнијег ка сложенијем) при упознавању нових појмова и формулисању закона.

– *Очигледност* при излагању наставних садржаја (уз сваку тематску целину побројано је више демонстрационих огледа, а треба користити и симулације).

– *Повезаност наставних садржаја* (хоризонтална и вертикална).

Програм предвиђа да се у оквиру сваке веће тематске целине, после поступног и аналитичног излагања појединачних наставних садржаја, кроз систематизацију и обнављање изложеног градива, извршти синтеза битних чињеница и закључака и тако омогући да их ученици у потпуности разумеју и трајно усвоје. Поред тога, сваку тематску целину требало би започети *обнављањем одговарајућег дела градива из претходног разреда.* Тиме се постиже и вертикално повезивање наставних садржаја. Веома је важно да се кроз рад води рачуна о овом захтеву програма, јер се тиме наглашава чињеница да су у физици све области међусобно повезане и омогућује се да ученик сагледа физику као кохерентну научну дисциплину у којој се почетак проучавања нове појаве наслања на резултате проучавања неких претходних.

Редослед проучавања појединих тема није потпуно обавезујући. Наставник може прерасподелити садржаје према својој процени.

Нивои образовно-васпитног рада

Први ниво: обавештеност (О)

Обавештеност као ниво образовно-васпитних захтева да ученик може да се сети – репродукује оно што је учио: термине, специфичне чињенице, методе и поступке, опште појмове, принципе (законе) или теорије. Од ученика се очекује да садржаје које је учио само познаје, тј. да може да их репродукује у битно неизмењеном облику.

Други ниво: разумевање (Р)

Разумевање као ниво образовно-васпитних захтева да ученик буде оспособљен да садржаје које је учио реорганизује: да одређене чињенице, појмове и принципе (законе) објасни, анализира, доведе у нове везе, које нису биле непосредно дате у градиву.

Разумевање као образовно-васпитни ниво укључује у себе и претходни ниво – обавештеност. Уколико се градиво интерпретира, онда се то чини не у форми у којој је било претходно дато, већ у реорганизованом, тј. у битно измењеном облику.

Трећи ниво: примена (П)

Примена као ниво образовно-васпитних захтева да ученик буде оспособљен да одређене генерализације, принципе (законе), теорије или опште методе примењује у решавању проблема и задатака.

Ученик треба да примени оно што зна и разуме у решавању нових проблема (задатака). Примена као највиши образовно-васпитни ниво укључује у себе оба претходна нивоа – обавештеност и разумевање.

Основни облици наставе и методска упутства за њихово извођење

Физику је нужно представити ученицима као живу, недовршену науку, која се непрекидно интензивно развија и мења, а не као скуп података, непроменљивих закона, теорија и модела. Зато је битно истаћи проблеме које физика решава у садашњем времену.

Данас, физика је експликативна, теоријска и фундаментална наука и њеним изучавањем, заједно са осталим природним наукама, стичу се основе научног погледа на свет. Идеја фундаменталности физике у природним наукама и њен значај за технику морају да доминирају у настави *физике*.

Ширењу видика ученика допринеће објашњење појмова и категорија, као што су физичке величине, физички закони, однос експеримента и теорије, веза физике с осталим наукама, нарочито с примењеним наукама и техником. Значајно је указати на везу физике и филозофије. Потребно је навести и етичке проблеме који се јављају као последица развијања науке и технике.

Овако формулисан концепт наставе *физике* захтева појачано експериментално заснивање наставног процеса (демонстрациони огледи и лабораторијске вежбе, односно практични рад ученика).

Концепт наставе *физике* захтева стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада, применом савремених методичких и дидактичких поступака у наставном процесу (пројектна, проблемска, активна настава и кооперативно учење) циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе *физике* буду у пуној мери реализовани.

Стицање техничке културе кроз наставу *физике* састоји се у развијању вештина техничких примена знања, у решавању техничких задатака и у приказивању одређених примена физике у свакодневном животу.

После изучавања одговарајућих тематских целина, нужно је указати на заштиту човекове средине, која је загађена и угрожена одређеним физичко-техничким процесима и променама.

При обради физичких основа енергетике потребно је усмерити ученике на штедњу свих врста енергије, а посебно електричне енергије.

Циљеви и задаци наставе *физике* остварују се кроз следеће основне облике рада са ученицима:

1. излагање садржаја теме уз одговарајуће демонстрационе огледе;

2. решавање квалитативних и квантитативних задатака;

3. коришћење и других начина рада који доприносе бољем разумевању садржај теме (домаћи задаци, семинарски радови, пројекти...);

4. систематско праћење рада сваког појединачног ученика.

Да би се циљеви и задаци наставе *физике* остварили у целини, неопходно је да ученици активно учествују у свим облицима наставног процеса. Имајући у виду да сваки од наведених облика наставе има своје специфичности у процесу остваривања, то су и методска упутства прилагођена овим специфичностима.

Методска упутства за предавања

Како су уз сваку тематску целину планирани демонстрациони огледи, ученици ће спонтано пратити ток посматране појаве, или непосредно учествовати у реализацији огледа, а на наставнику је да наведе ученика да својим речима, на основу сопственог расуђивања, опише појаву коју посматра или демонстрира. После тога наставник, користећи прецизни језик физике, дефинише нове појмове (величине) и речима формулише закон појаве. Када се прође кроз све етапе у излагању садржаја теме (оглед, учеников опис појаве, дефинисање појмова и формулисање закона), прелази се на презентовање закона у математичкој форми. Оваквим начином излагања садржаја теме наставник помаже ученику да потпуније разуме физичке појаве, трајније запамти усвојено градиво и у други план потисне формализовање усвојеног знања.

Када је могуће, треба користити проблемску наставу. Наставник поставља проблем ученицима и препушта да они самостално, у паровима или у тиму дођу до решења, по потреби усмерава ученике, подсећајући их питањима на нешто што су научили и сада треба да примене, упућује их на извођење експеримента који може довести до решења проблема и слично.

Неке од тема у сваком разреду могу се обрадити самосталним радом ученика кроз радионице. Такав начин рада је ученицима најинтересантнији, више су мотивисани, па лакше усвајају знање. Уз то се развијају и њихово интересовање за физику и способност тимског рада и сарадње. Овакав приступ обради наставне теме захтева добру припрему наставника: одабрати тему, припремити одговарајућа наставна средства и опрему, поделити ученике у парове или мање групе тако да сваки појединац у групи може дати одговарајући допринос, дати неопходна минимална упутства...

На пример, за наставну јединицу *Радиоактивни распади језгра* ученици се могу поделити у парове, групе (или ако је мали број ученика индивидулано да раде) од којих би једна, уз помоћ уџбеника, обрадила појаву радиоактивног распада и закон распада, друга активност радиоактивног извора уз налажење података на интернету о неким радиоактивним изотопима, трећа би пронашла на интернету симулације распада и шему неког радиоактивног низа, четврта примену радиоактивних изотопа (помоћу интернета или литературе коју би им припремио наставник)...

Неке теме могу да припреме и презентују сами ученици, појединачно или у паровима, у облику семинарских радова или неких мањих пројеката.

Методска упутства за решавање задатака

Решавање задатака је важна метода за увежбавање примене знања. Њоме се постиже: конкретизација теоријских знања; обнављање, продубљивање и утврђивање знања; кориговање ученичких знања и умећа; развијање логичког мишљења; подстицање ученика на иницијативу; стицање самопоуздања и самосталности у раду...

Оптимални ефекти решавања задатака у процесу учења физике остварују се добро осмишљеним комбиновањем квалитативних (задаци – питања), квантитативних (рачунских), графичких и експерименталних задатака.

Вежбање решавања рачунских задатака је важна компонента учења физике. Како оно за ученике често представља вид учења са најсложенијим захтевима, наставник је обавезан да им да одговарајуће инструкције, напомене и савете у вези са решавањем задатака. Напомене треба да се односе на типове задатака у датој теми, најчешће грешке при решавању таквих задатака, алгоритам решавања датог типа задатака...

Потребно је пажљиво одабрати задатке који, ако је могуће, имају непосредну везу са реалним ситуацијама у струци и свакодневном животу. Важно је да ученици правилно вреднују добијени резултат, као и његов правилан запис. Посебно треба обратити пажњу на поступност при избору задатака, од најједноставнијих ка онима који захтевају анализу и синтезу стечених знања.

Методска упутства за друге облике рада

Један од облика рада са ученицима су домаћи задаци који садрже квалитативне и квантитативне задатке, понекад и експерименталне. Такви домаћи задаци односе се на градиво које је обрађено непосредно на часу и на његово повезивање са претходним.

За домаћи задатак могу се давати и семинарски радови и мањи пројекти, које би ученици радили индивидуално или у групама.

Наставник је обавезан да прегледа домаће задатке и саопшти ученицима евентуалне грешке како би они имали информацију о успешности свог рада.

Праћење рада ученика

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз проверу његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака, семинарских радова и пројеката...

Континуирано проверавање и оцењивање постигнућа ученика може се остварити усменим испитивањем, кратким (15-минутним) писменим проверама, тестовима на крају већих целина (рецимо, по једном у сваком класификационом периоду), контролним рачунским вежбама (по једном у полугодишту), провером експерименталних вештина.

БИОЛОГИЈА

Циљ наставе *биологије* је да ученици развију биолошку, основну научну и језичку писменост, упознају основне појмове о живом свету, његовом историјском развоју, природним појавама и законитостима које у њему владају, да развију способности, вештине и ставове корисне у свакодневном животу, да развију мотивацију за учење и интересовања за биологију као науку уз примену концепта одрживог развоја.

Задаци наставе биологије су да ученици:

– усвоје наставне садржаје биологије са научног аспекта као основ за наставак образовања и професионални развој;

– разумеју поступност у развоју живог света;

– разумеју опште законитости које владају у природи и прихвате их као основ за формирање сопствених и општих норми понашања према околини у којој живе;
– развију свест о властитом положају у природи, љубав према природи и прихвате да су очување природе и заштита животне средине, поштовање и чување националне и светске културне баштине, одговорно коришћење природних ресурса и заштита животиња њихови приоритетни задаци;
– схвате улогу и значај биологије за напредак човечанства и одрживи развој.

Задатак наставе биологије у **петом** разреду је да оспособи ученика да:
– креира модел „дрво живота“ полазећи од постанка живота, користећи заједничке особине живих бића и критеријуме за њихово груписање у царства;
– на основу сличности и разлика у спољашњој грађи и улози биљних органа, развија модел „дрво живота“ у оквиру царства биљака;
– упоређује особине родитеља и потомака на основу сличности и разлика;
– установи сличности/разлике између животних циклуса биљака насталих бесполним и полним размножавањем;
– огледом испитује и утврђује утицај срединских фактора на развиће биљака;
– доведе у везу промене у спољашњој средини (укључујући утицај човека) са губитком разноврсности биљака на Земљи;
– у дискусији, аргументовано образлаже потребу очувања биодиверзитета ослањајући се на информације о начину живота и распрострањености типичних представника биљака;
– одговорно се односи према биљкама у непосредном окружењу;
– рукује основним лабораторијским прибором и оптичким инструментима (лупа и микроскоп);
– разликује улоге микроорганизама у природи и одржава личну хигијену и хигијену непосредног окружења ради заштите од заразних болести које изазивају вируси, бактерије, протисте и гљиве;
– примени правила понашања и безбедности у лабораторији и на терену;
– у једноставном истраживању о разноврсности алги, гљива, лишаја и биљака самостално класификује, систематизује и интегрише резултате до којих је дошао.

САДРЖАЈ ПРОГРАМА
ПЕТИ РАЗРЕД
(2 часа недељно, 74 годишње)

I УВОД
Биологија и њен значај за развој и напредак човечанства.
Како се природа упознаје (посматрање, праћење и описивање појава, истраживања у лабораторији). Лабораторијски прибор, лупа и микроскоп.
Вежба: Лупа и микроскоп, руковање и одржавање.
Вежба: Техника микроскопирања.

II ОСОБИНЕ ЖИВИХ БИЋА И РАЗНОВРСНОСТ ЖИВОГ СВЕТА
Особине живих бића.
Жива бића су изграђена од ћелија - откриће ћелије, облик, величина и основна грађа (ћелије без организованог једра; ћелије са организованим једром).
Једноћелијски и вишећелијски организми - ткива, органи, системи органа, организам.
Вежба: Посматрање биљне ћелије под микроскопом (покорица црног лука).
Класификација живих бића у пет царстава.

Вируси - на граници живог и неживог (информативно).
Организми без организованог једра. Бактерије (одлике, начин живота и улога у природи).
Организми са организованим једром. Протисти, аутотрофни и хетеротрофни (информативно).

III АУТОТРОФНИ ПРОТИСТИ

Алге (вишећелијске алге; црвене, мрке и зелене) - одлике, начин живота.
Разноврсност, најзначајнији представници, значај и заштита алги.

IV ЦАРСТВО БИЉАКА

Грађа и животни процеси биљака

Ботаника - научна област биологије.
Свет биљака - настанак и развој биљака.
Грађа биљака - биљни организам.
Корен. Делови, облици и улога.
Вежба: Разликовање делова и облика корена.
Стабло: спољашња грађа и улога. Преображај стабла.
Лист. Делови, облици и улога.
Животни процес: фотосинтеза.
Животни процеси: дисање и транспирација.
Вежба: Доказивање транспирације и дисања.
Цвет. Делови, облици, једнополан и двополан цвет; цвасти.
Опрашивање и оплођење.
Вежба: Разликовање делова једнополних и двополних цветова и цвасти.
Плод. Делови плода. Разноврсност плодова.
Семе. Грађа семена, значај семена.
Распростирање плодова и семена.
Клијање семена.
Вежба: Услови клијања семена.
Вежба: Израда школске збирке плодова и семена.
Вегетативно размножавање. Значај.
Вежба: Вегетативно размножавање; калемљење.
Како биљке расту. И биљке реагују. Покрети биљака.
Како биљке добијају имена.

Разноврсност биљака, значај и заштита

Маховине - одлике, начин живота.
Разноврсност, најзначајнији представници, значај и заштита маховина.
Папратнице - одлике, начин живота.
Разноврсност, најзначајнији представници, значај и заштита папратница.
Голосеменице - одлике, начин живота.
Разноврсност, најзначајнији представници, значај и заштита голосеменица.
Вежба: Голосеменице (препознавање).
Скривеносеменице - одлике, подела (дикотиледоне и монокотиледоне), начин живота, размножавање.
Разноврсност, најзначајнији представници, значај и заштита скривеносеменица.
Јестиве и лековите биљке.
Житарице.

Упутство за прикупљање биљака за хербар.
Практичан рад: Прикупљање биљака за школски (заједнички) хербар.

V ЦАРСТВО ГЉИВА

Гљиве - нису биљке, нису животиње.
Разноврсност гљива - квасци, плесни и печурке.
Улога и значај гљива у природи. Симбиоза алги и гљива - лишајеви.
Вежба: посматрање квасца и хлебне буђи под лупом и микроскопом.
Значај биљака и гљива. Ишчезавање и заштита биљака и гљива.
Биодиверзитет.

Задатак наставе биологије у **шестом** разреду је да оспособи ученика да:

– на основу сличности и разлика у анатомско-морфолошкој грађи развија модел „дрво живота" у оквиру царства животиња;
– користећи доказе еволуције и принципе еволуције животиња креира „календар живота" ;
– аргументовано образлаже потребу очувања биодиверзитета ослањајући се на информације о начину живота и распрострањености типичних представника животиња;
– једноставним примерима илуструје улогу наслеђивања особина (комбиновање наследног материјала родитеља) у механизму природне селекције ради разумевања процеса биолошке еволуције;
– доведе у везу промене у спољашњој средини (укључујући утицај човека) са губитком разноврсности животиња на Земљи;
– на примерима различитих животних заједница прикаже односе између живих бића, као предуслове њиховог опстанка;
– направи разлику између одговорног и неодговорног односа према животињама у непосредном окружењу; заштити своје здравље од најчешћих болести које изазивају или преносе животиње;

САДРЖАЈ ПРОГРАМА
ШЕСТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

I УВОД

Разноврсност живог света.
Основне разлике између биљака, гљива и животиња.

II ХЕТЕРОТРОФНИ ПРОТИСТИ

Хетеротрофни протисти, једноћелијска организација, разноврсност.
Амебе - животни простор, начин живота, грађа. Разноврсност и значај.
Бичари - животни простор, начин живота, грађа, колонијалност. Разноврсност и значај.
Трепљари - животни простор, начин живота, грађа. Разноврсност и значај.
Паразити (дизентерична амеба, маларични паразит, изазивач болести спавања) - начини преношења, мере превенције.
Упоредни преглед грађе хетеротрофних протиста - корелација са функцијом и животном средином (табеларни или илустративни приказ).
Вежба: Живот у капи воде - посматрање слатководних хетеротрофних протиста под микроскопом.

III ЦАРСТВО ЖИВОТИЊА

Свет животиња - настанак и развој животиња.

Разноврсност животиња - преглед главних група.

Сунђери - животни простор, начин живота, грађа на нивоу опште организације.

Разноврсност и значај.

Дупљари - животни простор, начин живота, грађа на нивоу опште организације (хидра). Разноврсност (хидре, корали, морске сасе, медузе), значај.

Пљоснати црви - животни простор, начин живота, спољашња грађа и основи унутрашње грађе. Разноврсност (планарије, метиљи, пантљичаре), значај. Паразитске врсте, начини преношења и мере превенције.

Ваљкасти црви - животни простор, начин живота, спољашња грађа и основи унутрашње грађе (човечија глиста). Разноврсност и значај.

Паразитске врсте, начини преношења и мере превенције.

Чланковити црви - животни простор, начин живота, спољашња грађа и основи унутрашње грађе (кишна глиста). Разноврсност (морски чланковити црви, кишне глисте, пијавице), значај.

Мекушци - животни простор, начин живота, спољашња грађа и основи унутрашње грађе (шкољка). Разноврсност (пужеви, шкољке и главоношци), значај.

Вежба: разврставање пужева и шкољки на основу изгледа љуштуре.

Зглавкари - опште одлике и разноврсност (ракови, пауци, скорпије, крпељи, стоноге, инсекти).

Ракови - животни простор, начин живота, спољашња грађа и основи унутрашње грађе (речни рак). Разноврсност и значај.

Пауци - животни простор, начин живота и спољашња грађа. Разноврсност и значај. Занимљивости из живота паука.

Скорпије - животни простор, начин живота и спољашња грађа. Разноврсност и значај.

Крпељи - животни простор, начин живота, спољашња грађа и разноврсност.

Болести које преносе и мере превенције.

Стоноге - начин живота, спољашња грађа и разноврсност.

Инсекти - животни простор, начин живота, спољашња грађа, и разноврсност.

Улога инсеката у природи и значај за човека. Занимљивости из живота инсеката.

Бодљокошци - животни простор, начин живота, спољашња грађа. Разноврсност (морске звезде, морски јежеви, морске змијуљице, морски краставци, морски кринови), значај.

Упоредни преглед грађе сунђера, црва, мекушаца, зглавкара, бодљокожаца - табеларни или илустративни приказ.

Хордати - основне одлике хордата на примеру копљаче - компарација са претходним групама животиња. Разноврсност хордата, значај.

Кичмењаци - грађа и разноврсност.

Рибе - начин живота, грађа и корелација са стаништем (шаран). Разноврсност (ајкуле, раже, штитоноше, кошљорибе), значај.

Прелазак на копнени начин живота.

Водоземци - начин живота, грађа и корелација са стаништем (жаба).

Размножавање и развиће. Разноврсност (жабе, даждевњаци, мрмољци), значај.

Гмизавци - начин живота, грађа и корелација са стаништем (гуштер).

Размножавање, регенерација. Разноврсност (гуштери, змије, корњаче, крокодили), значај. Изумрли гмизавци.

Птице - начин живота, грађа и корелација са стаништем. Размножавање, брига о потомству. Сеоба птица. Разноврсност (патке, гуске, роде, чапље, коке, детлићи, грабљивице, сове, голубови, певачице), значај.

Сисари - начин живота, грађа и корелација са стаништем. Размножавање и развиће, брига о потомству. Миграције и зимски сан. Разноврсност (торбари, бубоједи, слепи мишеви, мајмуни, глодари, зечеви, перајари, слонови, звери, китови, копитари, папкари), значај.
Упоредни преглед грађе главних група кичмењака (табеларни или илустративни приказ).

IV УГРОЖЕНОСТ И ЗАШТИТА ЖИВОТИЊА

Разноврсност царства животиња и биодиверзитет.
Фактори угрожавања и значај заштите животиња.
Суживот људи и животиња.
Одговоран однос према животињама (животиње за друштво - љубимци, домаће животиње, огледне животиње, крзнашице).

Активности: Изласци у природу, упознавање локалне фауне, посета зоолошком врту, посета природњачком музеју. Посматрање активности животиња. Сарадња са здравственим и ветеринарским институцијама.

Задатак наставе биологије у **седмом** разреду је да оспособи ученика да:

– одреди положај човака на моделу „дрво живота” и у календару живота на основу сличности и разлика у анатомско-морфолошкој грађи у односу на друга жива бића;
– разликује биолошку и социо-културну еволуцију човека у контексту развоја цивилизације;
– применом основних правила наслеђивања, илуструје утицај генетичког материјала родитеља (гена) на особине потомства;
– прикаже повезаност органа и система органа у организам као целину;
– састави јеловник за правилну исхрану;
– на једноставним примерима из свакодневног живота, илуструје како може ускладити сопствене активности са физиолошким стањем свог организма и променама у непосредној околини;
– разликује фазе животног циклуса човека и разуме да пролази кроз психо-физичке промене у пубертету/адолесценцији које настају као резултат процеса хормонске консолидације и биолошког сазревања;
– избегава ризична понашања која доводе до болести зависности и нарушавања репродуктивног здравља;
– затражи стручну помоћ када запази промене у психичком здрављу, поремећају рада органа и организма у целини и теже повреде тела;
– демонстрира пружање прве помоћи приликом лакших повреда тела;
– измери пулс и крвни притисак и разликује резултате лабораторијских анализа крви (крвна слика) у односу на физилошке вредности;
– прикупи, представи и протумачи информације добијене једноставним истраживањем из области биологије човека.

СЕДМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

I ГРАЂА ЧОВЕЧИЈЕГ ТЕЛА

Нивои организације биолошких система. Човек - органски системи.

Ћелија: величина, облик, основна грађа (ћелијска мембрана, цитоплазма, органеле, једро, *DNK*, хромозоми). Деоба ћелија. Наслеђивање особина (илустровање утицаја генетичког материјала родитеља, гена, на особине потомства применом основних правила наслеђивања).

Вежба: Посматрање грађе ћелије на трајном микроскопском препарату.

Кожни систем човека

Кратак преглед еволутивне разноврсности кожног система животиња.

Грађа коже човека. Кожни органи. Слузокожа. Функција коже.

Обољења, повреде коже и прва помоћ. *UV* зрачење и заштита коже.

Вежба: Посматрање грађе коже на трајном микроскопском препарату.

Скелетни систем човека

Кратак преглед еволутивне разноврсности скелетног система животиња.

Коштана ћелија. Коштано ткиво. Грађа кости. Хрскавица.

Везе међу костима.

Скелет. Кости главе, трупа и удова.

Обољења, повреде костију и прва помоћ.

Деформације. Правилно држање тела.

Вежба: Посматрање костију, зглобова и шавова. Упоређивање са механичким зглобовима.

Мишићни систем човека

Кратак преглед еволутивне разноврсности мишићног система животиња.

Мишићне ћелије. Мишићно ткиво. Попречно-пругаста, глатка и срчана мускулатура. Скелетни мишићи (облици). Физиолошке особине мишића.

Кретање.

Обољења и оштећења мишића. Физичка активност.

Вежба: Посматрање мишићног ткива на трајном микроскопском препарату.

Систем чулних органа човека

Кратак преглед еволутивне разноврсности система чулних органа животиња.

Чулне ћелије.

Чуло мириса и укуса.

Грађа и функција чула вида.

Мане и обољења ока.

Чуло слуха и равнотеже.

Оштећења и обољења чула слуха и равнотеже.

Бука и чуло слуха.

Вежба: Одређивање оштрине вида и разликовање боја. Мариотов оглед.

Нервни систем човека

Кратак преглед еволутивне разноврсности нервног система животиња.

Нервна ћелија и нервно ткиво.

Физиолошке особине нервне ћелије. Нерви и ганглије.

Централни нервни систем: мозак и кичмена мождина.

Рефлекси и рефлексни лук.

Периферни нервни систем.

Аутономни (вегетативни) нервни систем.

Обољења нервног система.

Стрес. Одмор и сан.

Учење и памћење.

Вежба: Посматрање нервног ткива на пресеку мозга или кичмене мождине (на трајном микроскопском препарату). Испитивање рефлекса бутног мишића.
Систем жлезда са унутрашњим лучењем човека
Кратак преглед еволутивне разноврсности система жлезда са унутрашњим лучењем животиња.
Жлезде са унутрашњим лучењем, грађа.
Повезаност жлезда са унутрашњим лучењем и нервног система.
Поремећаји у раду жлезда са унутрашњим лучењем.
Систем органа за варење човека
Кратак преглед еволутивне разноврсности система органа за варење животиња.
Грађа органа за варење. Варење хране. Јетра и панкреас.
Обољења органа за варење.
Правилна исхрана и последице неправилне исхране (гојазност, булимија, анорексија).
Хигијена усне дупље.
Вежба: Таблице правилне исхране.
Систем органа за дисање човека
Кратак преглед еволутивне разноврсности система органа за дисање животиња.
Грађа и функција органа за дисање. Покрети дисања.
Спољашње и ћелијско дисање.
Глас и говор.
Обољења органа за дисање. Дувански дим и здравље.
Вежба: Доказивање угљен-диоксида у издахнутом ваздуху.
Систем органа за циркулацију човека
Кратак преглед еволутивне разноврсности система органа за циркулацију животиња.
Крв и лимфа.
Крвне групе. Трансфузија. Наслеђивање крвних група.
Срце и крвни судови. Грађа и рад срца. Артерије, вене, капилари.
Лимфни судови. Крвоток и лимфоток.
Одбрамбене способности организма. Вакцине.
Обољења, повреде срца и крвних судова, прва помоћ. Реанимација.
Вежба: Посматрање крви на трајном микроскопском препарату.
Вежба: Мерење пулса и крвног притиска.
Систем органа за излучивање човека
Кратак преглед еволутивне разноврсности система органа за излучивање животиња.
Грађа и функција органа за излучивање.
Обољења органа за излучивање.
Систем органа за размножавање човека
Кратак преглед еволутивне разноврсности система органа за размножавање животиња.
Грађа и функција органа за размножавање.
Физиологија репродукције.
Наслеђивање пола код човека. Наследне болести везане за пол.
Обољења органа за размножавање. Хигијена полних органа.

II РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЉЕ

Дефиниција здравља.
Пубертет и адолесценција.
Проблеми везани за период одрастања (делинквенција, болести зависности).
Почетак полног живота. Хумани односи међу половима. Контрацепција.
Ризично понашање и сексуално преносиве болести - превенција и лечење.
Значај и планирање породице. Наталитет.

Задатак наставе биологије у **осмом** разреду је да оспособи ученика да:

– повезује распрострањење појединих група организама са различитим условима живота на Земљи;

– на примерима из конкретне животне заједнице интерпретира значај наследне варијабилности у популацији за деловање природне селекције;

– прикаже међусобну повезаност еколошких нивоа организације живог света;

– тумачи основне односе међу члановима екосистема на примерима из своје околине;

– преко циклуса кружења воде и основних хемијских елемената (угљеник, азот, фосфор и сумпор) протумачи трофичке односе унутар екосистема, последице које настају поремећајем тог процеса, укључујући и последице настале антропогеним утицајем;

– процењује утицај својих животних навика у потрошњи ресурса и одлагању отпада по здравље и околину;

– учествује у планирању и реализацији акција усмерених ка заштити животне средине и биодиверзитета у својој непосредној околини и промовише њихову примену;

– процени значај коришћења обновљивих извора енергије у очувању животне средине у својој непосредној околини;

– прикаже и протумачи податке добијене у једноставном истраживању стања животне средине и биодиверзитета карактеристичних природних просторних целина.

ОСМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

I УВОД

Услови живота на Земљи.

Разноврсност живог света. Биодиверзитет.

Нивои организације живог света.

II ОСНОВНИ ПОЈМОВИ ЕКОЛОГИЈЕ

Предмет истраживања, историјски развој и значај екологије.

Животна средина и станиште.

Структура и основни процеси који се одвијају у екосистему (односи исхране; пренос енергије и кружење супстанци-материје; развој екосистема).

Биосфера као јединствени еколошки систем Земље.

III ЖИВОТНА СРЕДИНА И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Извори загађивања животне средине.

Глобалне промене у животној средини и њихове последице (климатске промене; ефекат стаклене баште; оштећење озонског омотача; киселе кише; ерозија земљишта; нестајање биљних и животињских врста).

Црвене књиге флоре и фауне.

Пројекат: Истраживање стања угрожености животне средине у непосредном окружењу.

Активност: Примери позитивног и негативног утицаја антропогеног фактора на животну средину.

Пројекат: Глобалне последице загађивања животне средине (претраживање интернет страна, научних часописа ...)

Концепт одрживог развоја.

Право на здраву животну средину.
Природни ресурси – одрживо коришћење.
Енергетска ефикасност.
Отпад и рециклажа.
Дебата на тему: Информисаност и учешће младих у заштити животиња (добробит животиња).

IV ЕКОЛОШКА КУЛТУРА

Савремен начин живота и здравље (бука, брза храна, дувански дим...).
Уређење животног и радног простора.
Потрошачка култура.
Активност: Организација и реализација разних активности унапређивања заштите животне средине и културе живљења.

Задатак наставе биологије у **деветом** разреду је да оспособи ученика да:

– дискутује о животним функцијама различитих нивоа организације живих система (од органела до организма);
– тумачи шеме ћелијског циклуса и ћелијских деоба ради разумевања разлика између раста и размножавања организама;
– на једноставним примерима прикаже дејство вируса на жива бића;
– анализира, презентује и дискутује информације о начину живота, пореклу, распрострањености значају бактерија;
– примењује поступке заштите од болести које изазивају вируси и бактерије;
– упореди процесе настајања полних ћелија и фазе онтогенетског развића животиња;
– критички дискутује о постанку, јединственом пореклу и еволуцији живота на Земљи кроз универзалност молекуларно-биолошких процеса;
– повезује структуру и функцију нуклеинских киселина са синтезом протеина и регулацијом активности гена изграђујући критички однос према примени биотехнологија (ГМО, клонирање, матичне ћелије итд);
– користи генетичке термине у дискусији о наслеђивању (ген, алел, хромозом, геном, генотип, фенотип) и начинима генетичке детерминације најчешћих наследних болести човека;
– познаје начине генетичке детерминације најчешћих наследних болести човека примењујући то знање у сврхе превенције и изградње толерантног става према оболелима;
– демонстрира, на примерима, значај генетичке варијабилности у популацији за деловање еволуционих механизама и постанак врста.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

I КАРАКТЕРИСТИКЕ ЖИВИХ БИЋА

Биолошки системи и управљање биолошким системима (ћелија, ткива, систем органа, организам).

II БИОЛОГИЈА ЋЕЛИЈЕ

Хемијски састав ћелије (органска и неорганска једињења која учествују у изградњи ћелија).
Грађа ћелије и функција ћелијских органела.
Деоба ћелије и значај ћелијске деобе. Регулација деоба и последица неконтролисаних деоба - тумори.
Вежба: Посматрање митозе на трајним микроскопским препаратима или фотографијама са интернета или из литературе.

III ВИРУСИ

Грађа и размножавање вируса. Вируси као изазивачи различитих обољења.
Пројектна активност: тимски истраживачки рад везан за најчешћа вирусна обољења, превенцију и лечење.

IV БАКТЕРИЈЕ

Опште одлике и размножавање бактерија. Бактерије као изазивачи болести. Значај бактерија.
Пројектна активност: тимски истраживачки рад везан за најчешћа бактеријска обољења, превенцију и лечење.

V МЕТАБОЛИЗАМ И ЖИВОТНИ ФЕНОМЕНИ КОЈИ ПРОИСТИЧУ ИЗ МЕТАБОЛИЧКИХ ПРОЦЕСА

Дефиниција метаболизма и значај за живи свет.
Начини исхране живих бића. Фотосинтеза, њени продукти и значај за живот на Земљи.
Енергетика човечјег организма.
Пројектна активност: тимски истраживачки рад везан за проблематику здраве исхране.

VI БИОЛОГИЈА РАЗВИЋА ЖИВОТИЊА И ЧОВЕКА

Полне ћелије (гамети). Оогенеза, сперматогенеза.
Оплођење и рани ступњеви ембриогенезе.
Органогенеза.
Раст ћелије, органа и организма.
Ембрионални омотачи.
Рађање и постнатални период (неонатални период, јувенилни период, препубертални и пубертални период, адултни период).
Старење.
Планирање потомства. Значај планирања потомства. Најчешћи узроци стерилитета.
Пројектна активност: тимски истраживачки рад везан за проблематику репродуктивног здравља.

VII ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НАУКЕ О НАСЛЕЂИВАЊУ

Молекулске основе наслеђивања. (ДНК, РНК, протеини: основне информације о грађи и улози макромолекула, без тока репликације, транскрипције и транслације)
Ген, генотип, фенотип.
Основна правила наслеђивања. Квантитативне и квалитативне особине.
Извори генетичке варибијалности. Мутације: генске, промене у структури и броју хромозома.
Генетика човека. Обрасци наслеђивања и методе у хуманој генетици (родослови), наследне особине и болести, полигене и комплексне особине (боја коже), особине под контролом локуса са већим бројем алела (АБО систем крвних група), некомплетна

доминанса (коса), наслеђивање особина везаних за полне хромозоме (далтонизам, хемофилија), наслеђивање особина под утицајем пола (ћелавост). Генетичка основа наследних болести. Кариотип. Пренатална дијагностика (амниоцентеза, хорионске чупице) и генетичка саветовалишта. Третман наследних болести. Последице укрштања у сродству.
Примена генетике и биотехнологије. Матичне ћелије, банке стем ћелија. Геномика. Генетички инжењеринг и ГМО. Биотехнологија и научне и етичке дилеме.

VIII ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ ЕВОЛУЦИОНЕ БИОЛОГИЈЕ

Постанак живота. Теорије еволуције. Дарвинизам и савремена објашњења еволуционих процеса.
Механизми еволуционих процеса: мутације. Природна селекција и адаптације. Постанак врста.
Најважнији догађаји у историји живота на Земљи (илустровани дневним или месечним „календаром живота“ и паралелним приказом доба у историји Земље и догађаја у историји живота, укључујући и највећа изумирања).
Порекло човека. Биолошка еволуција и адаптације човека на живот у великим, сложеним заједницама (еволуција мозга и говора). Социјална и културна еволуција човека.
Утицај човека на правац и брзину еволуционих процеса.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати њихову примену. Улога наставника је да, уз примену интерактивне наставе и употребу информационих технологија, код ученика развија одговоран однос према животној средини и усмерава и охрабрује ученике да самостално организују активности и реализују пројекте. Избор наставних метода зависи од циља и задатака наставе, способности ученика, расположивих наставних средстава и учила, као и опремљености кабинета. С обзиром на мали број ученика у разреду, њихове надпросечне способности и услове које ова школа обезбеђује, предност треба дати демонстративно-илустративним методама, методама практичног рада и активностима ван учионице. Из истих разлога, у избору облика рада предност треба дати индивидуалном и групном раду. У реализацији наставе биологије препоручује се и коришћење ресурса локалне заједнице, као што је нпр. сарадња са здравственим и ветеринарским институцијама итд.

Нивои постигнућа ученика су дефинисани образовним стандардима, због чега у настави треба користити задатке који захтевају разумевање и примену наученог у свакодневном животу и решавање проблемских ситуација. Приликом оцењивања треба примењивати и формативно и сумативно оцењивање, у складу са Правилником, и информисати ученике о критеријумима оцењивања.

У петом разреду, ради лакшег разумевања и усвајања градива, не треба инсистирати на детаљној грађи, већ треба ставити акценат на животни простор, начин живота, разноврсност и значај појединих група биљака. Вирусе, једноћелијске организме са организованим једром: једноћелијске алге, једноћелијске гљиве и хетеротрофне протисте треба обрадити информативно, а скривеносеменице на нивоу класа. Садржаји биологије у петом разреду укључују и излазак у природу што, поред посматрања и праћења природних појава и процеса, подразумева и прикупљање биљака за „заједнички хербар” (по десетак

најтипичнијих представника биљака из окружења). Уместо прикупљања биљака могуће је њихово фотографисање и израда фотоалбума.

Иако се настава у шестом, седмом, осмом и деветом разреду реализује са недељним фондом од једног часа, наставни програми за основну школу нису редуковани да би ученици, уколико желе, могли да полажу завршни испит после осмог разреда. Мали број ученика, њихове способности и услови рада у школи омогућавају реализацију свих програмом предвиђених оперативних задатака.

У шестом разреду, ради лакшег разумевања и усвајања градива, не треба инсистирати на детаљној грађи, већ треба ставити акценат на животни простор, начин живота, порекло, разноврсност и значај појединих група животиња.

У седмом разреду наставне теме обухватају садржаје науке о човеку, здравственој култури и репродуктивном здрављу. Не треба инсистирати на детаљном опису грађе и функције, већ на обољењима и повредама појединих органа, пружању прве помоћи и стицању неопходних хигијенских навика, очувању личног здравља и здравља других људи, као и одговорном односу према репродуктивном здрављу.

У осмом разреду наведени садржаји програма, поред основног теоријског приступа, поседују и активан приступ који је усмерен на практичну реализацију заштите и унапређивања животне средине и културе живљења бројним активностима и пројектима у учионици и непосредном окружењу. Овако конципиран програм даје велику креативну слободу наставницима и ученицима да га реализују, сходно условима, могућностима и времену.

У деветом разреду потребно је успоставити вертикалну корелацију између стечених знања, стављајући акценат на процесе, посебно њихов значај за жива бића (регулација повратном спрегом, функције органела и ћелијски метаболизам, размножавање ћелија, вируса, бактерија, исхрана, диференцијација ћелија, раст, старење, пренос и регулисање испољавања наследних информација, еволуција). Потребно је успоставити корелацију са хемијом при обради хемијског састава ћелије, метаболизма, здраве исхране, молекулских основа наслеђивања и мутација, али не треба инсистирати на детаљној хемијској структури, посебно макромолекула, и детаљном току процеса (нпр. гликолизу и Кребсов циклус не треба обрадити преко хемијских реакција; репликацију, транскрипцију и транслацију треба објаснити без детаљног приказа тока и ензима који регулишу ове процесе).

За припремање рада на часовима наставник треба да користи одобрен уџбеник и најновију стручну литературу и примењује искуства стечена професионалним развојем на акредитованим семинарима из Каталога програма стручног усавршавања.

ХЕМИЈА

Циљ и задаци

Циљ наставе *хемије* јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и:

- развијање функционалне хемијске писмености;

- разумевање промена и појава у при

- роди на основу стечених знања о хемијским појмовима,теоријама, моделима и законима;
- оспособљавање ученика за комуницирање коришћењем термина хемије, хемијских симбола, формула и једначина;
- развијање логичког, апстрактног и критичког мишљења и способности за решавање проблема;
- осамостаљивање ученика за тражење и коришћење релевантних информација у различитим изворима (уџбеник, научнопопуларни чланци, интернет);
- развијање свести о користима, ризицима и економском значају хемије за људско друштво;
- развијање свести о важности одговорног односа према животној средини, одговарајућег и рационалног коришћења и одлагања различитих супстанци у свакодневном животу;
- подстицање ученичке радозналости и потребе за сазнавањем о својствима супстанци у окружењу;
- развијање свести о сопственим знањима и способностима.

Задаци наставе *хемије* јесу:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе хемије сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе *хемије* буду у пуној мери реализовани;
- омогућавање ученицима да разумеју предмет изучавања хемије;
- омогућавање ученицима да сагледају значај хемије у свакодневном животу, за развој различитих технологија и развој друштва уопште;
- омогућавање ученицима да разумеју научни метод којим се у хемији долази до сазнања;
- оспособљавање ученика да у комуникацији користе хемијску терминологију и симболику;
- стварање наставних ситуација у којима ће ученици до сазнања о својствима супстанци и њиховим променама долазити на основу демонстрационих огледа или огледа које самостално изводе, правилно и безбедно рукујући лабораторијским прибором, посуђем и супстанцама;

- оспособљавање ученика за извођење једноставних истраживања;

- стварање ситуација у којима ће ученици примењивати знање хемије за тумачење појава и решавање проблема у реалном окружењу.

СЕДМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

ХЕМИЈА И ЊЕН ЗНАЧАЈ (3 часа)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разуме шта је предмет изучавања хемије и како се у хемији долази до сазнања (научни метод);

- схвати да је хемија једна од природних наука која објашњава појаве и промене у природи;

- оспособи се за коришћење уџбеника и радне свеске;

- овлада основним операцијама лабораторијске технике, мерама опрезности, заштите и прве помоћи како би самостално изводио једноставне експерименте;

- организује радно место, припрема и одлаже прибор и други материјал за рад.

Садржаји

Предмет изучавања хемије. Хемија у склопу природних наука и њена примена.

Вежба I: Упознавање лабораторијског посуђа и прибора, намене и начина рада са њима:

- употреба практикума и писаних упутстава;
- избор одговарајућег прибора и посуђа (одговарајуће намене и карактеристика, на пример, запремине);
- узорковање приближне запремине течности, пресипање воде из једног суда (на пример, реагенс боце) у други (на пример, епрувету) до задате приближне запремине (на пример, једна четвртина запремине епрувете, једна трећина...);
- загревање воде у епрувети;
- одлагање супстанци;
- обележавање реагенс боца и других посуда у којима се чувају супстанце;
- правила понашања у лабораторији, мере опреза и прва помоћ.

Вежба II: Мерење

Одмеравање задате запремине воде помоћу мензуре и преношење у другу посуду, мерење масе чврстих и течних супстанци и мерење температуре. Бележење резултата, табеларни и графички приказ резултата и тумачење резултата.

Упутство за реализацију наставне теме

Хемија и њен значај је уводна тема у којој ученици сазнају о предмету изучавања хемије, како се у хемији долази до сазнања (научни метод) и месту хемије у склопу природних наука. Потребно је да ученици упознају значај хемије и хемијске производње за развој друштва (на пример, за производњу лекова, нових врста грађевинских и изолационих материјала, козметичких производа, средстава за хигијену, конзерванаса, боја и лакова…).У оквиру ове теме ученици би требало да науче основна правила понашања у хемијском кабинету (специјализованој учионици, учионици специјализованој за природне науке), о мерама опреза при руковању супстанцама и лабораторијским посуђем и прибором, о мерама заштите себе и других, о заштити животне и радне средине, мерама прве помоћи у случају повреде у раду. У оквиру ове теме ученици започињу учење о правилима понашања и мерама опреза у раду, а она се даље разрађују на садржајима наредних тема. Знања и вештине које ученици стичу на овим часовима значајни су и за задовољавање свакодневних потреба.

Почев од ове теме, ученике треба упућивати у технике и начине учења хемије: посматрање, мерење, бележење, уочавање правилности међу прикупљеним подацима, формулисање објашњења, извођење закључака, коришћење уџбеника, различите литературе и других извора информација.

ОСНОВНИ ХЕМИЈСКИ ПОЈМОВИ (6 часова)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

– разуме разлику између физичког тела, супстанце и физичког поља;

– разуме разлику између физичких и хемијских својстава супстанце;

– разуме разлику између физичке и хемијске промене супстанце;

– препознаје примере физичких и хемијских промена у свакодневном окружењу ;

– зна шта су чисте супстанце и разликује хемијске елементе од једињења;

– препознаје примере елемената и једињења у свакодневном окружењу;

– разуме разлику између чистих супстанци и смеша;

– препознаје примере смеша у свакодневном окружењу;

– уме да изабере и примени поступак за раздвајање састојака смеша на основу физичких својстава супстанци у смеши.

Садржаји

Материја и супстанца. Физичка и хемијска својства супстанци.

Физичке и хемијске промене супстанци.

Чисте супстанце: елементи и једињења.

Смеше. Раздвајање састојака смеше (декантовање, цеђење, дестилација, кристализација).

Демонстрациони огледи

Демонстрирање доказа да је дошло до хемијске реакције: издвајање гаса (реакција између натријум-хидрогенкарбоната и етанске киселине), издвајање талога (реакција

између раствора бакар(II)-сулфата и натријум-хидроксида), промена боје (загревање сахарозе), појава светлости (сагоревање траке магнезијума).

Вежба III: Физичка својства супстанци

Испитивање физичких својстава натријум-хлорида, бакар(II)-сулфата пентахидрата, калцијум-карбоната, сахарозе, сумпора, гвожђа, магнезијума, алуминијума, бакра и воде (агрегатно стање, боја, растворљивост, магнетичност, тврдоћа).

Вежба IV: Физичке и хемијске промене

Испитивање физичких и хемијских промена супстанци (топљење леда, ситњење шећера, сагоревање шећера, топљење и сагоревање парафина).

Вежба V: Смеше

Прављење смеша и раздвајање састојака смеша одливањем, цеђењем, кристализацијом и помоћу магнета.

Упутство за реализацију наставне теме

Тема има посебно место у садржајима хемије, јер се у њој дефинишу основни појмови који се развијају у наредним темама у 7. и 8. разреду и, у том смислу, требало би је с посебном пажњом обрађивати. Одговарајућим избором примера потребно је омогућити ученицима разликовање појмова супстанца и физичко тело и на тај начин повезати ове садржаје са садржајима физике, а одговарајућим избором примера и демонстрационих огледа треба омогућити ученицима да разликују појмове физичка и хемијска својства супстанце, чему доприносе и трећа и четврта лабораторијска вежба. Ученицима треба омогућити да на примерима разликују својства супстанци од промена супстанци, физичка својства супстанци од хемијских својстава и физичке промене супстанци од хемијских промена.

Важно је да ученици разликују примере чистих супстанци од смеша. У оквиру ове теме ученици проширују знање о мерама опреза у раду са супстанцама приликом утврђивања њиховог мириса (како се безбедно испитује мирис супстанце). Треба нагласити ученицима да укус супстанце не проверавају. Појам раствора се уводи у најопштијем значењу као хомогена смеша, појам растворљивости као физичко својство и појам растварања као физичка промена.

СТРУКТУРА СУПСТАНЦЕ (13 часова)

А. АТОМ И СТРУКТУРА АТОМА (6 часова)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

– зна да је атом најмања честица хемијског елемента;

– разуме квалитативно и квантитативно значење хемијских симбола;

– зна структуру атома, да нуклеони (протони и неутрони) чине језгро, а електрони образују електронски омотач;

– зна односе маса протона, неутрона и електрона;

– зна релативна наелектрисања протона, неутрона и електрона;

– зна да се електрони у атому разликују по енергији (енергетски нивои);

– разуме како су својства елемента и његов положај у Периодном систему условљени атомским бројем (број протона), односно бројем и распоредом електрона у омотачу;

– разуме да је маса атома мала и да се из практичних разлога уместо стварне масе атома користи релативна атомска маса;

– зна шта је атомска јединица масе и да је повеже са појмом релативна атомска маса;

– уме да користи податке дате у таблици Периодног система елемената.

Садржаји

Атом. Хемијски симболи.

Грађа атома. Језгро атома. Атомски и масени број. Изотопи. Релативна атомска маса.

Електронски омотач. Периодни систем елемената.

Демонстрациони огледи

Демонстрирање огледа за постављање претпоставке о честичној структури супстанце: растварање калијум-перманганата у води и разблаживање раствора калијум-перманганата.

Вежба VI: Модел структуре атома

Прављење модела атома и распоређивање модела електрона по енергетским нивоима.

Упутство за реализацију наставне теме

Тему треба започети стварањем ситуације учења у којој ће ученици на основу одговарајућих аналогија формулисати претпоставке о честичној структури супстанце. На пример, када се помешају вода и калијум-перманганат, како се може објаснити чињеница да две супстанце заузимају исту запремину (1+1≠2). У следећем огледу, вишеструким разблаживањем раствора калијум-перманганата добија се све блеђи раствор, што указује на то да у њему и даље постоје „обојене“ честице, али у мањем броју у односу на број честица друге супстанце. Ученици би требало да разумеју које честице изграђују атом, својства тих честица (наелектрисање, маса) и својства атома у целини.

Б. ОСНОВНЕ ЧЕСТИЦЕ КОЈЕ ИЗГРАЂУЈУ СУПСТАНЦЕ: АТОМИ, МОЛЕКУЛИ, ЈОНИ (7 часова)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разуме да су основне честице које изграђују супстанце атоми, молекули и јони;
- зна шта је јонска и ковалентна веза;
- разуме разлику између атома, јона и молекула;
- разуме сличности и разлике између атома и јона у броју и врсти субатомских честица;

- разуме значај валентних електрона при стварању хемијске везе;
- зна шта је валенца елемента и уме да на основу формуле једињења одреди валенцу елемената и обрнуто;
- разуме разлику између стварне и релативне молекулске масе и уме да на основу хемијске формуле израчуна релативну молекулску масу;
- зна да се у хемији користе електронске, структурне и молекулске формуле и разуме њихово значење;
- разуме да својства хемијских једињења зависе од типа хемијске везе;
- разуме разлику између атомске, јонске и молекулске кристалне решетке.

Садржаји

Молекул. Хемијске формуле. Релативна молекулска маса.
Ковалентна веза. Грађење молекула елемената и једињења.
Јонска веза.
Валенца елемената у ковалентним и јонским једињењима.
Атомске, молекулске и јонске кристалне решетке.

Демонстрација

Приказивање структуре ковалентних и јонских једињења моделима молекула и атома и моделима кристалних решетки.

Демонстрациони огледи

Демонстрирање својстава једињења са јонском и ковалентном везом: растворљивост, температура топљења, агрегатно стање.

Вежба VII: Модели молекула и хемијске формуле

Састављање модела молекула и писање хемијских формула.

Упутство за реализацију наставне теме

Од ученика се очекује да науче да су атоми, молекули и јони основне врсте честица које изграђују хемијске елементе и једињења. Јачином хемијске везе ученицима треба објаснити различита својства супстанци са јонском и ковалентном везом (температуре топљења и кључања). Ученици треба да разумеју зашто су јонска једињења под стандардним условима увек у чврстом агрегатном стању, док се ковалентна једињења појављују у сва три агрегатна стања, у зависности од јачине међумолекулских интеракција.

ХОМОГЕНЕ СМЕШЕ – РАСТВОРИ (5 часова)

Оперативни задаци

Ученик треба да:
- разуме појам раствора и растворљивости;

– разуме начин изражавања квантитативног састава раствора као незасићен, засићен и презасићен раствор;

– разуме изражавање квантитативног састава раствора преко процентне концентрације;

– уме да израчуна процентну концентрацију раствора;

– уме да направи раствор одређене процентне концентрације;

– разликује воду као једињење (чиста супстанца) од примера вода у природи које су смеше (изворска, морска, речна, језерска, подземна, минерална вода, атмосферска и отпадна вода);

– разуме да је вода растварач за супстанце са јонском и поларном ковалентном везом и зна значај воде за живот;

– зна да је вода за пиће драгоцена и да је чува од загађења.

Садржаји

Раствори и растворљивост.

Процентни састав раствора.

Вода. Значај воде за живи свет.

Демонстрациони огледи

Припремање презасићеног раствора натријум-ацетата и демонстрирање изазивања кристализације растворене супстанце. Демонстрирање огледа којим се показује да у води има раствореног кисеоника. Растварање калијум-перманганата и јода у води и неполарним растварачима („хемијски коктел“). Дестилација воде (изворске, минералне).

Вежба VIII: Растворљивост супстанци и процентна концентрација раствора

Испитивање растворљивости супстанци у различитим растварачима. Прављење раствора одређене процентне концентрације.

Упутство за реализацију наставне теме

Почетак формирања појмова из ове теме треба да укључи примере раствора из свакодневног окружења (бистри сокови; сирће; пијаћа, речна и морска вода; сузе). Као доказ да је вода, с којом су ученици у свакодневном контакту, смеша, може послужити оглед у коме ученици загревају различите узорке вода: воду из водовода, минералну воду, речну воду, итд. Следећи корак у формирању појма *раствор* требало би да обухвати самостални ученички рад у припремању раствора супстанци које су ученику познате (сахарозе и натријум-хлорида), затим испитивање и упоређивање растворљивости различитих супстанци (поред поменутих, и натријум-хидрогенкарбоната, калцијум-карбоната, масти, уља, итд). Ученици треба да уоче да се у истој запремини воде може растворити различита маса различитих супстанци, што може да буде основа за формулисање дефиниције појма растворљивост. До формирања појма *процентна концентрација раствора* ученици могу доћи, најпре, путем прављења раствора соли чији су катјони или анјони обојени и уочавање да интензитет боје раствора зависи од тога колико је соли растворено у истој запремини воде (на пример, један кристал калијум-перманганата или неколико кристала). Потом, може се дефинисати како се квантитативни састав раствора изражава процентном концентрацијом, а затим ученици изводе израчунавања и припремају раствор задате масене процентне концентрације, што обухвата мерење масе супстанце и масе, односно запремине, воде.

ХЕМИЈСКЕ РЕАКЦИЈЕ И ИЗРАЧУНАВАЊА (9 часова)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

– зна да се хемијским симболима и формулама представљају супстанце, а једначинама хемијске промене (реакције);

– разуме квалитативно и квантитативно значење симбола, формула и једначина хемијских реакција;

– примењује знање о Закону одржања масе при писању једначина хемијских реакција;

– разуме Закон сталних масених односа;

– разликује два основна типа хемијских промена – реакције анализе и синтезе;

– разликује појам масе од појма количине супстанце као и њихове основне јединице;

– разуме однос масе и количине супстанце;

– зна на основу формуле да израчуна моларну масу супстанце;

– зна да хемијским једначинама прикаже једноставне хемијске реакције;

– зна да на основу хемијске једначине објасни Закон о одржању масе;

– изводи једноставна израчунавања на основу једначине хемијске реакције – стехиометријска израчунавања заснована на масеним и количинским односима;

– зна да су све промене супстанци праћене променом енергије.

Садржаји

Хемијске једначине. Анализа и синтеза.

Закон о одржању масе.

Закон сталних односа маса.

Количина супстанце. Мол. Моларна маса.

Израчунавања у хемији.

Демонстрациони огледи

Синтеза гвожђе(II)-сулфида. Реакција између баријум-хлорида и натријум-сулфата у раствору.

Вежба IX: Састављање једначина хемијских реакција

Састављање модела молекула реакционих производа од модела молекула реактаната и писање једначина хемијских реакција.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру теме ученици треба да формирају разумевање квалитативног и квантитативног значења хемијске једначине којом се представља одређена хемијска промена. Законе по којима се хемијске промене одвијају ученици треба да разумеју са становишта честичне структуре супстанце, тј. да је маса супстанце пре и после хемијске реакције иста јер је број атома пре и после хемијске реакције исти, односно да супстанце међусобно реагују у тачно одређеним масеним односима јер увек одређени број атома једне супстанце реагује са одређеним бројем атома друге супстанце. Решавање стехиометријских задатака треба да омогући ученицима разумевање квантитативног аспекта хемијских реакција, односно важења основних хемијских закона. Ученици треба да уоче и разумеју везе између две основне величине: масе супстанце и њене количине, и њихових јединица.

ОСМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

НЕМЕТАЛИ,ОКСИДИ НЕМЕТАЛА И КИСЕЛИНЕ (5 часова)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна о заступљености неметала у природи, у елементарном виду и у једињењима;
- разуме основна физичка и хемијска својства важнијих представника неметала (водоника, кисеоника, сумпора, азота и угљеника);
- повезује структуру атома неметала са њиховим својствима и положајем у Периодном систему елемената;
- зна која својства неметала одређују њихову практичну примену;
- зна да неметали реагују са кисеоником и граде оксиде;
- саставља формуле оксида неметала применом знања о валенци неметала;
- зна да оксиди неметала, који реагују са водом, са њом граде киселине;
- примењује знање да је валенца неметала иста у киселини и одговарајућем оксиду;
- уме да докаже киселине помоћу индикатора.

Садржаји

Заступљеност неметала у природи и њихова основна физичка својства.
Водоник и кисеоник – својства и примена. Вода.
Сумпор и азот, својства, једињења и примена.
Угљеник, својства, једињења и примена.

Демонстрациони огледи

Добијање и испитивање својстава водоника и кисеоника. Добијање сумпор(IV)-оксида, реакција насталог оксида са водом и доказивање киселине помоћу лакмус-хартије. Демонстрација правилног начина разблаживања концентроване сумпорне киселине. Добијање угљеник(IV)-оксида и испитивање његових својстава (не подржава горење, густина у односу на ваздух).

Вежба I: **Физичка својства неметала. Оксиди неметала и њихова својстава. Испитивање киселости**

Испитивање физичких својстава неметала (агрегатно стање, растворљивост у води и неполарном растварачу).

Добијање сумпор(IV)-оксида и испитивање његовог утицаја на биљне пигменте. Доказивање киселости неорганских киселина помоћу лакмус хартије.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру реализације наставне теме потребно је да ученици сазнају који су најзаступљенији неметали у неживој и живој природи и да уоче сличности и разлике у заступљености. На основу знања стеченог у седмом разреду о структури атома, која условљава реактивност елемената и начин њиховог међусобног повезивања (хемијска

веза), ученици закључују у ком виду се неметали налазе у природи (у елементарном виду или у виду једињења).

Демонстрациони огледи и лабораторијске вежбе омогућавају ученицима да уоче физичка својства неметала (агрегатно стање, растворљивост у води и неполарним растварачима).

Приликом посматрања демонстрационих огледа за добијање водоника и кисеоника, ученике, питањима, усмеравати и подстицати да уочавају својства ових гасова на основу начина прикупљања (прикупљање изнад воде указује на малу растворљивост у води). Посматрајући испитивање својстава водоника, ученици уочавају начине којима се манипулише гасовима и уче о мерама опреза приликом руковања запаљивим гасовима.

Упознајући, кроз огледе, својства кисеоника и неметала, ученици треба да науче да је важно хемијско својство кисеоника грађење оксида. Другим речима, ученици формирају знање о томе да је кисеоник неопходан реактант у реакцијама сагоревања. Упутно је алотропске модификације први пут споменути код кисеоника и, касније, код угљеника.

Киселост неорганских киселина ученици доказују помоћу индикатора. При томе, могу упоредо доказивати киселост њима познатих киселина из свакодневног живота (сирћетна киселина, лимунска киселина). Појам индикатора треба увести при испитивању својстава раствора насталог у реакцији између сумпор(IV)-оксида и воде.

Ученике треба подстицати да пишу формуле оксида и киселина. Уз тривијалне називе оксида и називе киселина, дати и њихове називе по анјонској номенклатури.

Веома је важно да се на примерима укаже на практичан значај изучаваних киселина у свакодневном животу.

У првој вежби (испитивање физичких својстава неметала), зависно од опремљености школе, могу се поред сумпора, испитивати и својства других неметала.

МЕТАЛИ, ОКСИДИ МЕТАЛА И ХИДРОКСИДИ (БАЗЕ) (5 часова)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна о заступљености метала у природи, у елементарном виду и у једињењима;
- разуме основна физичка својства метала;
- повезује структуру атома метала са њиховим својствима и положајем у Периодном систему елемената;
- разликује својства хемијски изразитих метала од технички важних метала;
- зна својства метала која одређују њихову практичну примену;
- зна да метали у реакцији са кисеоником граде оксиде метала;
- саставља формуле оксида метала применом знања о валенци метала;
- зна да оксиди метала, који реагују са водом, са њом граде хидроксиде (базе);
- зна да је валенца метала иста у хидроксиду и одговарајућем оксиду;
- зна да је хидроксидна група једновалентна;
- саставља формуле хидроксида на основу валенце метала;
- уме да помоћу индикатора докаже базна својства раствора хидроксида;
- зна да у реакцији неких метала са киселинама настаје водоник;
- зна да су метали подложни корозији и поступке заштите од корозије;
- зна да се легирање врши у циљу добијања материјала са својствима погодним за одређену намену.

Садржаји

Заступљеност метала у природи и њихова основна физичка својства.

Калцијум. Калцијум-оксид и калцијум-хидроксид, својства и примена.

Гвожђе, алуминијум, бакар – својства на којима се заснива примена ових метала. Корозија метала. Гвожђе(III)-оксид, алуминијум-оксид. Легуре које се најчешће примењују (бронза, месинг, челик, дуралуминијум, силумини).

Демонстрациони огледи

Реакција метала друге групе Периодног система елемената са водом. Реакција оксида метала друге групе са водом и испитивање својстава насталог раствора помоћу лакмус-хартије. Испитивање корозије гвожђа у различитим условима.

Вежба II: Реакција метала са киселинама

Реакција магнезијума и гвожђа са разблаженом сумпорном киселином.

Упутство за реализацију наставне теме

Обраду садржаја ове теме започети разматрањем заступљености метала у природи и повезивањем са заступљеношћу неметала. Потребно је такође подстицати ученике да повезују видове налажења метала у природи (у елементарном виду или у виду једињења) са структуром атома, односно реактивношћу метала.

Физичка својства метала се обрађују у прегледу. Хемијска својства типичних метала изучавају се на примеру калцијума. Ако школа нема калцијум, добијање оксида и хидроксида може се показати на примеру магнезијума, уз указивање на сличност (и разлике) у хемијским својствима магнезијума и калцијума. Поред тога, важно је подсетити ученике на садржаје програма седмог разреда и подстицати их да повезују положај метала у групи и периоди Периодног система елемената са његовом реактивношћу.

У оквиру друге вежбе ученици спитују понашање метала са разблаженом сумпорном киселином и проширују своје знање тиме да је важно својство киселина реакција са металима.

На основу огледа ученици уочавају да заједничка својства метала нису подједнако изражена код свих метала. Они треба да науче да је кисеоник неопходан реактант за реакције оксидације метала, као што су рђање и сагоревање, и да упоређују тежњу различитих метала да подлежу том типу реакције. Демонстрационим огледом показати да брзина корозије зависи од услова (под водом, на додирној површини воде и ваздуха, у ваздуху). Потребно је указати, такође, на то да оксиди неких метала са водом граде хидроксиде.

СОЛИ (3 часа)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- усвоји знања о појму соли;
- саставља формуле соли на основу валенце метала и валенце киселинског остатка;
- саставља формуле соли на основу назива соли и обрнуто;
- зна да соли могу настати у хемијским реакцијама – киселине и базе, метала и киселине, киселог оксида и базе;

- уочава међусобну повезаност оксида, киселина, хидроксида и соли;
- зна о заступљености натријум-хлорида и калцијум-карбоната у природи;
- зна о значају и примени важних соли.

Садржаји

Соли. Формуле и називи соли. Добијање соли.

Физичка својства соли (агрегатно стање, растворљивост). Хемијске реакције соли (реакције са киселинама, базама и солима). Примена соли.

Демонстрациони огледи

Реакција неутрализације хлороводоничне киселине и раствора натријум-хидроксида. Реакција између метала и киселине.

Хемијске реакције соли: између калцијум-карбоната и хлороводоничне киселине, раствора гвожђе(III)-хлорида и натријум-хидроксида, раствора сребро-нитрата и натријум-хлорида.

Доказивање угљеник(IV)-оксида и настајање калцијум-карбоната.

Упутство за реализацију наставне теме

Наставник планира наставне ситуације у којима ученици вежбају састављање формула соли киселина које су обрађене у оквиру теме *Неметали, оксиди неметала и киселине.*

На примеру припремања физиолошког раствора, тему *Соли* повезати са темом *Хомогене смеше – раствори* односно са квантитативним саставом раствора, што је обрађивано у седмом разреду. Ученици треба да знају својства, примену и добијање кухињске соли. Корелација са наставом *географије* може се остварити указивањем на условљеност облика кречњачког рељефа својствима калцијум-карбоната и калцијум-хидрогенбоната. Повезивање са свакодневним животом може се остварити указивањем на тврдоћу воде, састав минералних вода, деминерализацију воде итд.

У оквиру ове теме ученици проширују знање о киселинама још једним њиховим својством да реагују са солима угљене киселине уз издвајање угљеник(IV)-оксида.

На крају обраде теме кроз различите примере (обухватајући и оне обрађене у првој и другој теми) указати на међусобну повезаност класа неорганских једињења и тако систематизовати усвојена знања о својствима оксида, киселина, хидроксида и соли.

ЕЛЕКТРОЛИТИЧКА ДИСОЦИЈАЦИЈА КИСЕЛИНА, ХИДРОКСИДА И СОЛИ (2 часа)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разуме како под утицајем поларних молекула воде дисосују киселине, хидроксиди и соли;
- зна да у воденим растворима киселина постоје водонични јони, H^+;
- зна да у воденим растворима база постоје хидроксидни јони, OH^-;
- разуме да је реакција неутрализације реакција између H^+ и OH^- јона;
- разуме да се доказивање кисело-базних својстава раствора помоћу индикатора заснива на постојању одређених јона у раствору;

– познаје pH-скалу и на основу pH-вредности разврстава растворе у киселе, базне и неутралне.
– разуме међусобну повезаност оксида, киселина, хидроксида и соли.

Садржаји

Електролитичка дисоцијација киселина, хидроксида и соли. Мера киселости раствора – pH-скала.

Демонстрациони огледи

Испитивање електропроводљивости дестиловане воде, хлороводоничне киселине, раствора натријум-хидроксида и раствора натријум-хлорида.

Упутство за реализацију наставне теме

Циљ остваривања садржаја ове теме је уопштавање и систематизација знања о киселинама, хидроксидима и солима. Појам киселина, хидроксида и соли дефинише се на основу Аренијусове теорије електролитичке дисоцијације. Примерима дисоцијације киселина и хидроксида у води обухватити и оне киселине и хидроксиде који нису обрађивани у оквиру прве две теме, као што су, на пример, хлороводонична киселина и натријум-хидроксид.

Ученике треба информисати о pH-скали као начину за исказивање киселости раствора и илустровати примерима из свакодневног живота (средства за одржавање хигијене, козметички препарати, прехрамбени производи, телесне течности). Ученици процењују pH-вредност помоћу универзалне индикаторске хартије.

На часу утврђивања посветити пажњу састављању формула и извођењу назива киселих соли, на пример, натријум-хидрогенкарбоната и натријум-хидрогенсулфата.

УВОД У ОРГАНСКУ ХЕМИЈУ (2 часа)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

– зна да су једињења угљеника, изузев оксида, угљене киселине и њених соли (карбоната и хидрогенкарбоната) органска једињења;
– зна да су угљеникови атоми у молекулима органских једињења четворовалентни;
– разуме да се угљеникови атоми могу међусобно повезивати у отворене и затворене низове (прстенове), да веза између атома угљеника може бити једнострука, двострука и трострука, те да је то узрок многобројности органских једињења;
– разуме да угљеникови атоми у молекулима органских једињења могу бити повезани и са атомима других елемената једноструком, двоструком или троструком везом.

Садржаји

Својства атома угљеника. Многобројност органских једињења. Општа својства органских једињења, разлике у односу на неорганска једињења.

Демонстрациони огледи

Упоређивање својстава органских и неорганских једињења:

- растворљивост у води (натријум-хлорид, скроб, бензин,уље);
- понашање при загревању (натријум-хлорид и скроб).

Доказивање угљеника у органским супстанцама.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру ове теме, ученици уочавају разлике у својствима органских и неорганских једињења. Формирају знање о томе да у састав свих органских једињења улази угљеник и повезују могућност грађења великог броја органских једињења са структуром угљениковог атома.

УГЉОВОДОНИЦИ (5 часова)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разликује алкане, алкене и алкине на основу молекулске и структурне формуле и на основу назива;
- разуме структурну изомерију;
- зна физичка својства угљоводоника (растворљивост, агрегатно стање на собној температури);
- зна да угљоводоници подлежу реакцији сагоревања у којој се ослобађа топлота;
- разуме разлике у структури и реактивности засићених и незасићених угљоводоника;
- разуме основне хемијске реакције алкана (супституција), алкена и алкина (адиција);
- зна да су главни природни извори угљоводоника нафта и земни гас;
- зна важније деривате нафте (бензин, петролеум, дизел уље, уље за подмазивање и асфалт) и да су то смеше једињења сличних физичких и хемијских својстава.

Садржаји

Елементарни састав, подела и физичка својства угљоводоника.

Засићени угљоводоници (алкани) и незасићени угљоводоници (алкени и алкини).

Хемијска својства угљоводоника (сагоревање, супституција, адиција). Ароматични угљоводоници. Бензен.

Нафта и земни гас – извори угљеникових једињења и енергије. Полимери.

Демонстрациони огледи

Испитивање растворљивости и сагоревање n-хексана (медицински бензин).

Разликовање засићених и незасићених ацикличних угљоводоника (реакција са калијум-перманганатом).

Вежба III: Састављање модела молекула угљоводоника

Састављање модела молекула, писање структурних формула и давање назива угљоводоницима.

Упутство за реализацију наставне теме

Учење о угљоводоницима започети истицањем њиховог значаја и практичне примене. Да би ученици овладали писањем структурних и рационалних структурних формула, омогућити им да претходно састављају и посматрају моделе молекула угљоводоника. Именовање угљоводоника показати на неколико једноставних примера, укључујући и именовање изомера. Појам изомера повезати са раније истакнутом чињеницом да се одређен број угљеникових атома међусобно може повезивати на различите начине.

Разлике у реактивности алкана, алкена и алкина објаснити на основу разлике у структури молекула ових једињења. Хемијска својства засићених и незасићених угљоводоника треба обрадити упоредо, што омогућава сагледавање њихове сличности (сагоревање) и различитости (супституција, адиција).

Од хемијских својстава угљоводоника навести она која омогућавају практичну примену угљоводоника:

- сагоревање – употреба угљоводоника као извора енергије (земни и рафинеријски гас, бензин, дизел гориво, мазут);
- реакције супституције и адиције – од угљоводоника се може добити мноштво једињења различите практичне намене која, поред атома угљеника и водоника, садрже и атоме других елемената (на пример, производња пластичних маса, тефлона, фреона, боја, инсектицида…).

Ароматичне угљоводонике обрадити на информативном нивоу, указујући на њихову слабу реактивност и токсичност.

Учећи о дериватима нафте, важно је да ученици уоче да су производи фракционе дестилације (кондензације) и даље смеше угљоводоника.

Реакцију полимеризације представити као реакцију у којој се од реактаната, одређених својстава (на пример, гасовито агрегатно стање), добијају супстанце са новим својствима (чврсто агрегатно стање). Нагласити практичну примену различитих полимера.

ОРГАНСКА ЈЕДИЊЕЊА СА КИСЕОНИКОМ (6 часова)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

– разуме да је функционална група део молекула који условљава физичка и хемијска својства једињења;

– зна функционалну групу алкохола и како се алкохоли именују;

– разуме како хидроксилна група одређује физичка и хемијска својства алкохола;

– зна о добијању етанола алкохолним врењем;

– разуме основна физичка и хемијска својства етанола;

– зна о практичној примени алкохола (метанола, етанола, гликола и глицерола);

– зна о штетном дејству етанола на људски организам (алкохолизам), и о токсичности метанола;
– зна функционалну групу карбоксилних киселина и како се карбоксилне киселине именују;
– разуме како карбоксилна група одређује физичка и хемијска својства карбоксилних киселина;
– зна да оксидацијом етанола може настати етанска киселина;
– зна о практичној примени карбоксилних киселина;
– зна које се карбоксилне киселине називају масне киселине;
– зна да у реакцији алкохола и карбоксилних киселина настају естри и како се настали естри именују;
– разуме физичка својства естара.

Садржаји
Алкохоли.
Карбоксилне киселине. Масне киселине.
Естри.

Демонстрациони огледи
Добијање алкохола алкохолним врењем.
Доказивање киселости карбоксилних киселина.
Лабораторијско добијање и испитивање својстава етилетаноата.

Вежба IV: Физичка и хемијска својства органских једињења са кисеоником
Испитивање растворљивости алкохола и карбоксилних киселина са различитим бројем атома угљеника у молекулу.
Реакција етанске и лимунске киселине са натријум-хидрогенкарбонатом.

Упутство за реализацију наставне теме
Ученици уочавају да су својства органских једињења са истим бројем угљеникових атома различита, у зависности од функционалне групе. Уче, такође, именовање органских једињења према функционалној групи коју садрже и повезују одређену функционалну групу у молекулу са својствима једињења. Уз називе једињења према IUPAC номенклатури навести и тривијалне називе представника органских једињења са кисеоником.
Карбонилна једињења упутно је обрадити као оксидационе производе одговарајућих алкохола, уз указивање на практични значај метанала (формалдехида) и пропанона (ацетона). Поред примене у свакодневном животу, потребно је нагласити важност органских једињења са кисеоником као индустријских сировина. Ученицима треба указати на штетно физиолошко деловање алкохола и проблем алкохолизма. У корелацији са наставом биологије, ученици могу самостално, из различитих извора, да прикупљају информације о утицају алкохола на организам.
Током обраде наставних садржаја о карбоксилним киселинама, ученици уочавају сличности и разлике у својствима неорганских и органских киселина.

БИОЛОШКИ ВАЖНА ОРГАНСКА ЈЕДИЊЕЊА (6 часова)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна шта су масти и уља и њихова физичка својства;
- препознаје формуле триацилглицерола као главних састојака масти и уља;
- зна да се детерџенти по хемијском саставу и својствима разликују од сапуна, али да је принцип уклањања нечистоћа исти;
- зна о значају и улози масти и уља у живим бићима;
- зна шта су угљени хидрати и о њиховом значају и улози у живим бићима;
- разуме физичка својства угљених хидрата;
- разликује према сложености моносахариде, дисахариде и полисахариде и зна да хидролизом дисахарида и потпуном хидролизом полисахарида настају моносахариди;
- разликује сахарозу од инвертног шећера;
- разуме да су различита својства и биолошка функција скроба и целулозе последица разлика у њиховој хемијској структури;
- зна о практичној примени угљених хидрата (на пример, да се хартија прави од целулозе; да је памук, по хемијском саставу, целулоза);
- зна да молекули аминокиселина садрже карбоксилну и амино групу;
- зна да су протеини природни полимери протеинских аминокиселина;
- знада се есенцијалне аминокиселине морају уносити храном;
- зна о значају и улози протеина у живим бићима;
- наводи животне намирнице богате мастима и уљима, угљеним хидратима и протеинима;
- зна да се неки витамини растварају у води, а неки у мастима, што је условљено њиховом хемијском структуром;
- зна о значају и улози витамина у људском организму.

Садржаји

Масти и уља.

Угљени хидрати у прегледу: моносахариди (глукоза и фруктоза), дисахариди (сахароза), полисахариди (скроб и целулоза).

Аминокиселине. Протеини.

Витамини.

Демонстрациони огледи

Сапонификација масти – сапуни.

Вежба V: Испитивање својстава биолошки важних једињења

Испитивање растворљивост масти и уља и угљених хидрата у води.

Доказивање скроба.

Денатурација протеина.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру теме не треба инсистирати на писању структурних формула триацилглицерола, већ на познавању својстава ових једињења и њихових смеша. Неопходно је да ученици знају о својствима, биолошком и техничком значају масти и уља, као и о примени ових једињења као сировина или полупроизвода у даљој хемијској преради, на пример, добијање маргарина из уља и производња сапуна. Енергетска улога масти и уља у живим бићима и њихов значај за правилну исхрану, као и значај незасићених масних киселина за исхрану, могу да се обраде кроз самосталне радове ученика.

У корелацији са наставом *биологије* ученици уче да глукоза, као основни извор енергије за жива бића, настаје процесом фотосинтезе. Потребно је ученицима хемијском једначином приказати процес фотосинтезе, да би сагледали да од једноставних неорганских молекула, угљеник(IV)-оксида и воде, под одређеним условима, настају сложени молекули органског једињења (глукозе). Грађење полисахарида треба представити као начин да се енергија складишти. Треба указати на градивну и заштитну улогу целулозе у биљкама. Потребно је истаћи да су скроб и целулоза природни полимери изграђени различитим везивањем истих моносахаридних јединица. На том примеру ученици могу да уоче како разлика у структури доводи до разлике у својствима.

Важно је да се укаже на широку заступљеност угљених хидрата у природи и њихову примену у свакодневном животу: сахарозе у прехрамбеној индустрији, скроба у прехрамбеној и фармацеутској индустрији, памука и целулозе у текстилној индустрији...

На примеру сахарозе и инвертног шећера обновити разлику између једињења и смеша, а кристализацију меда представити као кристализацију презасићеног раствора.

Аминокиселине представити као једињења која у свом молекулу садрже две функционалне групе: карбоксилну и амино групу. Настајање пептидне везе, као функционалне групе полипептида и протеина, објаснити као реакцију амино групе једне аминокиселине са карбоксилном групом друге аминокиселине. Важно је указати на значење појмова: аминокиселина, α-аминокиселина, протеинска аминокиселина и есенцијална аминокиселина. Од највеће важности је ученицима указати на биолошки значај протеина, њихову градивну и каталитичку функцију у организму, у корелацији са наставом *биологије*. Значај протеина за правилну исхрану може се обрадити кроз самосталне радове ученика. Посебну пажњу посветити огледима денатурације протеина под дејством топлоте и киселина.

У оквиру теме ученици треба да науче да се исхраном уноси шест главних врста супстанци неопходних људском организму (протеини, угљени хидрати, масти и уља, витамини, минерали и вода), о важности правилне исхране, као и о поремећајима исхране. У складу са тим, целисходно је и функционално упутити их да из различитих извора пронађу информације о важности витамина (и минерала), као и о намирницама у којима се налазе наведене супстанце.

ХЕМИЈА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ (2 часа)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна о значају безбедног поступања са супстанцама и значају правилног складиштења;
- зна о загађивачима (неорганским и органским супстанцама) ваздуха, воде и земљишта и мерама заштите.

Садржаји

Загађивачи ваздуха, воде и земљишта. Мере заштите.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру теме ученици сазнају о неорганским и органским супстанцама – главним загађивачима ваздуха, воде и земљишта. У вези са тим, размотрити узроке загађивања животне средине и, на основу својстава супстанци, размотрити њихов утицај на околину и жива бића, као и мере превенције.

Важно је истаћи допринос хемије за очување и унапређење квалитета животне средине кроз истраживање сложености хемије земље, вода у природи, атмосфере и биосфере, кроз развој нових реагенаса, метода и инструмената за детекцију и идентификацију опасних супстанци.

Један од часова за утврђивање и систематизацију садржаја ове наставне теме може се предвидети за израду мини-пројекта о заштити животне средине у локалним условима.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји наставе *хемије* организовани су тако да се у седмом разреду уче основни појмови опште хемије, а у осмом разреду садржаји неорганске и органске хемије.

Специфичност учења хемије огледа се у потреби да се хемијски појмови разматрају на три нивоа: макронивоу, микронивоу и симболичком нивоу. Значајно је планирати ситуације у којима се промене, које се макроскопски опажају у огледима, тумаче на нивоу честица које изграђују супстанцу и то представља помоћу хемијских симбола, формула и хемијских једначина.

Формирање хемијских појмова требало би да буде резултат истраживачког приступа који обухвата: прикупљање података посматрањем или мерењем, представљање података на структуриран начин (табеларно), уочавање правилности међу подацима, формулисање објашњења и извођење закључака. Формирање хемијских појмова увек започињати повезивањем са примерима из свакодневног живота, као и са претходним знањем и искуством ученика. Због апстрактне природе хемијских појмова, неопходно је да се њихово формирање заснује на огледима које демонстрира наставник или их ученици самостално изводе. Ако у школи не постоје супстанце предложене у програму за извођење демонстрационих огледа и лабораторијских вежби ученика, оне се могу заменити супстанцама доступним у продавницама и апотекама. За многе вежбе ученици могу донети различите материјале од куће. Да би ученици разумели својства супстанци, условљеност својстава структуром супстанци, промене којима супстанце подлежу и законе према којима се промене одвијају, њихове активности на часовима треба да буду различите. Активности планирати према оперативним задацима, наведеним уз сваку тему, имајући у виду знања и способности која се код ученика развијају. Те активности могу бити следеће:

- посматрање својстава супстанци и промена у огледу које наставник изводи;
- анализа резултата огледа и њихово повезивање са претходним експерименталним искуством и постојећим теоријским знањем;
- формулисање претпоставки;
- планирање огледа;
- извођење огледа уз безбедно руковање лабораторијским прибором, посуђем и супстанцама;
- бележење резултата огледа;

- формулисање објашњења за правилности уочене међу прикупљеним подацима;
- извођење закључака;
- дискутовање;
- претраживање и коришћење различите литературе;
- претраживање интернета ради прикупљања информација;
- припремање извештаја о експерименталном раду;
- извештавање;
- прављење наставних средстава;
- решавање рачунских задатака, при чему се израчунавања могу повезати са експерименталним радом, итд.

Приликом планирања часа поћи од оперативних задатака, према њима формулисати циљеве часа и изабрати методе које ће на датом садржају на најефикаснији начин омогућити ученицима да трајно формирају знања или вештине. То укључује планирање одговарајућих задатака, чијим ће остваривањем највећи број ученика, за предвиђено време, усвојити дати садржај.

Учењем хемије сваки ученик треба да формира базичну хемијску писменост. Хемијски писмена особа поседује такво знање хемије које јој обезбеђује сагледавање и разумевање животног окружења, функционисање на личном и будућем професионалном и друштвеном плану. Она би требало да разуме својства материјала којима је окружена и које користи, да разуме како је употреба материјала одређена њиховим својствима и да, према томе, бира одговарајући материјал, као и да безбедно рукује различитим супстанцама. Хемијска писменост омогућује критичку процену информација из различитих извора и процену поузданости самих извора. Такво знање хемије омогућује, такође, и доношење различитих одлука, на пример, од ког произвођача купити одређени производ, имајући у виду хемијски састав производа, уз критички однос према рекламним кампањама за производе.

Реализовањем наставних садржаја *хемије* ученици се подстичу на разумевање појава у природи и уче како се применом научног метода долази до сазнања у хемији. Веома је важно истицати практичан значај тих сазнања у свакодневном животу, за развој технологије и, уопште, за развој друштва.

Ученичка постигнућа треба пратити на сваком часу и дати им прилику да применом различитих облика и метода утврђивања и проверавања знања, испоље свој напредак у учењу хемије. При томе, неопходно је имати у виду да начин проверавања и садржај обухваћен проверавањем одређују начин учења ученика, усмеравајући често њихову пажњу само на оне делове градива који су проверавањем обухваћени и на ниво знања који се од њих тражи. У складу с тим, приликом осмишљавања задатака за испитивање ученичких постигнућа, веома је важно утврдити да ли се тим задацима проверава ниво знања прецизиран у оперативним задацима и у којој се мери задацима подстиче формирање целовитог знања, односно формирање система појмова.

Проучавањем садржаја наставе хемије ученици развијају и комуникационе способности, способности да представе идеје, да наводе аргументе; оспособљавају се за доношење одлука и преузимање одговорности. Истраживање у хемијском кабинету (специјализованој учионици, учионици специјализованој за природне науке), као начин учења хемије, омогућава и подстиче развој наведених вештина. Ученици, у таквим ситуацијам, развијају способности: да формулишу идеју у виду питања/проблема који се може истражити, да планирају, да се договарају, размењују знања и искуства, да извештавају о урађеном на јасан и структуриран начин.

ФИЛОЗОФИЈА

ДЕСЕТИ РАЗРЕД
(1 часа недељно, 35 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе предмета је да код ученика развије свест о потреби да активно обликују свој живот и одговорно учествују у јавном животу хумано и демократски оријентисаног друштва, оспособљавајући их да независно критички мисле и просуђују, формирају сопствени поглед на свет који је осетљив на културни контекст и да се у својим делима и поступцима руководе вредностима истине, добра, правде и лепоте чији смисао и значај откривају у процесу овладавања знањима и вештинама својственим филозофски култивисаној мисли.

Задаци наставе *филозофије* су да ученици:

- познају методолошку структуру научног и филозофског истраживања и оспособе се за примену критичко-рационалних метода у решавању практичних и теоријских проблема;
- доведу у везу властита мисаона искуства са карактеристичним филозофским проблемима и упознајући различита филозофска становишта стекну свест о сложености и креативној компоненти интелектуалног напора да се проникне у структуру стварности;
- разумеју значај историјског контекста и развојне димензије у настанку филозофских схватања, као и узајамно преплитање културних и интелектуалних традиција у настанку научних теорија и духовних творевина западне културе;
- овладају различитим мисаоним стратегијама и унапреде самостално и критичко суђење, кроз анализу и интерпретацију филозофских текстова и реконструкцију филозофских аргумената;
- овладају анализом комплексних питања и идеја зарад формирања властитог погледа на проблеме савременог света;
- разликују сазнајне од вредносних судова и артикулишу властити вредносни систем у суочавању са етичким дилемама и изазовима друштва у коме живе;
- развију осетљивост за социјални и културни контекст, идентитет и разлике, овладају вештинама успешне комуникације, тимског рада и практикују технике за конструктивно решавање конфликата у свакодневном животу;
- преузимају одговорност за сопствене поступке, однос према природном и друштвеном окружењу, као и да са успехом учествују у јавном животу друштва;
- унапреде способности за разложно (писмено и усмено) излагање мисаоних садржаја и учешће у расправи на начин који доприноси развијању атмосфере отворености и узајамног уважавања;
- усвоје и практикују интелектуалне врлине, ставове и вредности – интелектуалну отвореност и радозналост, истинољубивост, уважавање сведочанства и аргумента, спремност на аутокритику, толеранцију према

разликама у мишљењу и непристрасност у процени властитих и туђих становишта, поступака и постигнућа;
- усвоје целовит приступ образовању који се темељи на међузависности и трансферу знања из различитих области, усаврше методе и технике за поспешивање властитог учења, развијају интересовање за (теоријска) знања, умећа и вештине потребне за даље образовање, индивидуални и професионални развој, и припреме се да у процесу доживотног учења адекватно одговоре на неизвесности и промене у каријери и социјалном статусу.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I Одређење филозофије:

- Име и појам филозофије; побуде за филозофско истраживање;
- Основна филозофска питања и дисциплине (метафизика, гносеологија, етика);
- Однос филозофије и мита (религије, науке и уметности)

II Античка филозофија:

- Приказ проблема античке филозофије;
- Питање прапочетка;
- Проблем бића, мноштва и кретања;
- Значај супротности за тумачење природе;
- Проблем истине и привида;
- Дијалектика и реторика;
- Метафизичко одређење стварности;
- Врлина и добро;
- Питање индивидуалне среће.

III Средњовековна филозофија

- Приказ проблема средњовековне филозофије;
- Однос вере и разума;
- Улога филозофије у формирању хришћанског учења;
- Проблем универзалија.

IV Филозофија новог доба

- Приказ проблема нововековне филозофије;
- Проблем методе (Ново схватање науке);
- Проблем супстанције;
- Проблем сазнања;
- Начела разума у праву и политици;
- Проблем субјекта – од трансценденталног ка апсолутном субјекту;
- Проблем умне синтезе стварности; природа као систем ума;
- Дијалектика;
- Ум и слобода.

V Савремена филозофија

- Приказ проблема савремене филозофије

- Однос према наслеђу европске рационалности;
- Место логичке и језичке анализе у савременој филозофији;
- Проблем егзистенције;
- Специфичност филозофских метода, херменеутика и феноменологија;
- Однос филозофских и научних метода.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У реализацији наставе овог предмета треба имати у виду фонд часова и узраст ученика јер су они најчешће млађи једну или више година него ученици који изучавају овај предмет у гимназији са дупло већим фондом часова. Међутим, чињеница да се настава реализује у малим групама ствара услове да се планирани циљ и задаци предмета могу успешно остварити.

Развијање (повезаности) знања, вештина, ставова и вредности код ученика погодује тематско и проблемско конципирање наставних садржаја које успоставља смисаоне везе између појмова, чињеница, процедура, као и сродних садржаја из различитих предмета, и циља на њихову примену у новим образовним контекстима. Настава *филозофије* има задатак да допринесе развоју општих кључних способности (посебно у области тзв. критичког мишљења), али и да повратно, посредством оних које су стечене у другим областима (а то су пре свега језичка, читалачка, научна, уметничка писменост) унапреди општу перформансу ученика, подигне ниво њихове интелектуалне и духовне радозналости, оспособи их да феномене анализирају из перспективе различитих научних и уметничких дисциплина и да знања и ставова синтетизују у кохерентан поглед на свет.

Садржаји у оквиру наставних тема нису детаљно разрађени како би се наставницима оставила слобода да их конципирају на различите начине.

Суштина наставе *филозофије* у десетом разреду треба да чини обезбеђивање креативног, индивидуалног и флексибилног приступа проблемима филозофије у живој размени између наставника и ученика. Увођење у филозофију преко историје филозофије не може тећи линеарно и једнозначно, јер би робовало хронологији, на уштрб тражења смисаоних веза у излагању и разумевању филозофске проблематике. Отуда су садржаји предвиђени програмом груписани у теме које одговарају проблемским целинама како би се концентрисано и свестрано истраживали.

Потребно је предвидети сразмерно већи број часова за савлађивање карактеристичних проблема античке филозофије, када се заправо одвија и постепено увођење ученика у филозофска питања, терминологију и начин мишљења. Однос филозофије према религији, науци и уметности треба обрађивати у конкретном епохалном контексту средњовековне односно нововековне филозофије.

Претпостављајући да ће ученици имати тешкоће у разумевању езотеричне проблематике и језика појединих праваца у савременој филозофији, препоручује се да упознавање са овом проблематиком буде ствар избора и договора ученика и наставника, а да се као обавезни обраде само они концептуални склопови ће карактеристично одредити и мисаони оквир у коме филозофија кореспондира са изазовима наше епохе: 1) логички позитивизам и аналитичка филозофија преко релевантних представника, 2) волунтаризам (Ниче и Шопенхауер), 3) линија: феноменологија (Хусерл) – филозофија егзистенције (Кјеркегор, Јасперс, Хајдегер, Сартр) – филозофска херменеутика.

У циљу растерећења програма од сувишне фактографије, наставници треба да користе текст-анализу и различите активне, партиципативне и кооперативне методе обучавања у вештини артикулисања филозофских проблема и начина њиховог решавања.

Остварењу циља и задатака образовања у филозофији може водити само настава у којој је нагласак на: проблемском приступу, самосталним и тимским истраживачким задацима који оспособљавају ученике за изградњу властитих стратегија учења и критичко коришћење различитих извора и средстава информисања, у којој се лако и често покреће разговор или расправа, размењују увиди и интегришу свакодневна искуства, ученици подстичу да користе знања стечена и ван школе, уважавају индивидуалне разлике у начину учења и брзини напредовања, избором тема прате и развијају њихова интересовања и пружа помоћ у професионалној оријентацији.

Оцењују се нивои постигнућа ученика у свим знањима, умењима, способностима и вештинама наведеним у циљевима и задацима изучавања предмета, разноврсним методама и инструментима, током свих часова, а не само оних намењених утврђивању или систематизацији, како би оцена уистину имала информативну, мотивациону и оријентациону улогу када је у питању напредовање ученика.

Вреднују се целовити писмени и усмени одговори на постављена питања, али и активност коју ученици испољавају на часу, пре свега, спремност на сарадњу и интелектуалну размену у дискусији са другима, припрема код куће за најављену тему часа (нпр. упознавање са текстуалним материјалом, обрада понуђених асимилационих табела, састављање листе кључних појмова и сл.), допринос властитом усавршавању кроз додатно читање препоручене литературе, лично истраживање и прикупљање релевантног материјала, самостална или тимска припрема и презентовање пројектних задатака. Оцени доприносе и испољена спремност да се савладају кључни задаци предмета, исказано интелектуално интересовање за проблеме филозофије (логике), као и способност да се знања, вештине и ставови усвајају и развијају у интеграцији са њиховим овладавањем у другим наставним предметима. Поред редовне усмене размене, препоручује се укључивање писаних радова/есеја и тестова у систематизацији градива, с циљем да сви ученици (под једнаким околностим и у истом тренутку) демонстрирају познавање заокружених тематских целина, ниво способности да примене метазнања и научене технике филозофске/логичке анализе, евалуирају понуђени материјал, артикулишу одређену филозофску (или личну) позицију и самостално се (ефективно) изразе.

Више нивое постигнућа (прикупљање и обраду материјала, креативну презентацију и флуентно излагање) ученици показују у пројектним радовима које, као појединци или у тиму, припремају за изабрану тему.

Покретање расправа (или учешће у њима) важан је део усавршавања логичких способности и развијања (артикулације и одбране) личних или колективних вредносних ставова, али и учења како да се толеришу туђи. Иако те компетенције нису циљно и систематски развијане током школовања, њихово укључивање у постигнућа која треба оцењивати свакако ће фокусирати пажњу наставника и ученика на овај кључни сегмент у трансферу филозофских знања на ваннаставне контексте. Сходно томе, треба подстицати учениково учествовање у пригодним дискусијама, дебатама, разјашњењима, анализама текстуалних предложака, логичким обрадама кључних појмова и концепата, формулацији питања и проблема као задатака часа, или различитим формама презентације.

СОЦИОЛОГИЈА

Циљ и задаци

Циљ предмета *социологија* јесте да ученици овладају основним социолошким појмовима како би боље разумели савремено друштво и успешније остварили своју улогу и место у њему; да ученици стекну применљива и функционална знања о друштвеним појавама, структури, развоју и противуречностима савременог друштва, како би развили кључне компетенције потребне за живот и партиципацију у демократски уређеном мултикултуралном друштву.

Задаци наставе *социологије* су да ученици:
– овладају основним знањима о најважнијим друштвеним појавама, те о повезаности појединца и друштва;
– унапреде способности заузимања критичког и ангажованог става према друштву и друштвеним институцијама;
– развију способности за улогу одговорног грађанина, за живот и партиципацију у демократски уређеном и хуманом друштву;
– усвоје вредности и формирају аутономни вредносни систем у складу са основним (универзалним) вредностима правде, истине, слободе, поштења и личне одговорности;
– развију лични и национални идентитет у духу мултикултурализма, поштовања и очувања националне и светске културне баштине;
– унапреде и прошире општу културу;
– јачају осетљивост у односу на постојање друштвених неједнакости (економских, образовних, родних, класних, етничких, глобалних...);
– развију спремност за успостављање активног односа према решавању друштвених проблема;
– унапреде способност да самостално проналазе релевантне информације и да успоставе критички однос према њима;
– унапреде способност свих облика комуникације, дијалога и исказивања аргументованог става;
– унапреде способност квалитетне и ефикасне сарадње са другима (групног рада, тимског рада).

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(1 часа недељно, 35 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I. СОЦИОЛОШКИ ПРИСТУП ДРУШТВУ

1. Одређење предмета и метода социологије
2. Настанак социологије

II. ДРУШТВЕНА СТРУКТУРА И ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ

1. Друштвена структура и систем: групе, организације, институције
2. Друштвена структура и систем: стратификација, покретљивост
3. Друштвена структура и систем: друштвене улоге, друштвени положаји, моћ, углед
4. Друштвене неједнакости
5. Друштвене промене и развој

III. ОСНОВНЕ ОБЛАСТИ ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА

1. Сфера рада
2. Економски аспекти друштва
3. Политика
4. Култура
5. Религија
6. Идеологија
7. Етнички аспекти друштва
8. Породица

IV. ПОЈАВЕ И ПРОБЛЕМИ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА

1. Социјално-патолошке појаве
2. Еколошки проблеми
3. Глобализација
4. Млади у савременом друштву

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм *социологије* подразумева да се његово пуно остварење реализује у корелацији са другим наставним предметима, као што су *грађанско васпитање, историја, филозофија, српски језик и књижевност, психологија* као и укључивањем ученика у различите ваннаставне активности.

Садржај програма и начин његове реализације треба да обезбеде остварење постављених циљева и задатака предмета, који се не односе само на стицање знања већ и на формирање ставова и овладавање вештинама значајним за сналажење у савременом друштву. Предвиђене садржаје треба презентовати кроз четири веће тематске области, које третирају различите теоријске и практичне аспекте социологије као научне дисциплине: социолошки приступ друштву; друштвена структура и друштвене промене; основни облици друштвеног живота (економски, културни, религијски и политички аспекти друштва); појаве и проблеми савременог друштва. Важно је да ученици разумеју специфичност социолошког приступа друштву, да уоче сличности и разлике социолошких оријентација и ниво њихове применљивости. Наставницима се препоручује да са ученицима дискутују о специфичностима ових приступа, као и да користе примере конкретних социолошких истраживања. Ученицима треба омогућити да

у оквиру школе организују интерно социолошко истраживање о темама за коју су заинтересовани (нпр. ставови младих о квалитету нашег образовног система; млади и слободно време; проблем алкохолизма или наркоманије код младих...).

Појмови, попут вредности, норме, идентитет и социјализација су посебно важни, јер они представљају неопходни појмовни апарат за разумевање основних облика друштвеног живота. То ће допринети формирању аутономног вредносног система, у складу са основним вредностима правде, истине, слободе, поштења и личне одговорности, као и развоју личног и националног идентитета, уз развијање мултикултурализма. Препоручује се наставницима да ове појмове проширују и стално користе у објашњењу друштвених појава, јер је потребно да ученици увиде да је свет културе омеђен, управо, људским потребама, нормама и вредностима, да оне посредују између човека и друштва и, на посебан начин, обликују друштвене институције и човека као индивидуално и социјално биће.

Посебну пажњу треба посветити упоредној анализи различитих социолошких теорија класа, што је од кључног значаја за разумевање друштвене структуре и друштвених промена у савременом друштву. Ову тему наставници треба да допуне и подацима о раслојавању, односима и главним изворима моћи, елити и квазиелити унутар српског друштва.

Тема друштвених неједнакости је посебно важна, па је треба обрадити кроз низ разноврсних примера, који говоре о различитим облицима неједнакости (економских, образовних, родних, класних, етничких, глобалних...) у односу на њихове различите социјалне и историјске изворе и последице по појединца и друштво. Од наставника се очекује да са ученицима дискутује о узроцима, облицима и нивоима неједнакости у нашем друштву, као и начинима за њихово евентуално ублажавањс или искорењивање.

Проблему друштвене промене и развоја треба приступити кроз стално присутно двојство човека и друштва, својства сталности и променљивости. Упознавање ученика са раним и савременим теоријским концептима о друштвеној промени и њеним покретачким механизмима и облицима треба комбиновати са ученичким радионицама, у оквиру којих ће ученици, на основу изнетих становишта, бити охрабрени да изнесу властито мишљење о врстама, квалитету и последицама друштвених промена у нашем друштву. За ученике је посебно важно да разумеју властити положај унутар социјалне структуре, као и постојеће социјалне неједнакости, које утичу на степен њихове властите социјалне слободе, како би били у позицији да критички промисле и одговоре који је то пут ка друштву који даје подједнаке шансе свима, као и да увиде значај друштвених промена на личном и општем плану.

Наставници у свом раду, уз постојеће уџбенике, треба да користе и другу литературу релевантну за социологију као што су оригинална ауторска дела, бројна теоријска и емпиријска социолошка истраживања, стручни часописи, Статистички годишњак, али и интернет, специјализоване сајтове, одговарајуће пробране филмове, аудио или видео записе, јер су то облици комуникације блиски младима, на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету. Важно је да сами наставници користе различите изворе информација и да на њих упућују ученике, али и да оспособе ученике да самостално проналазе одговарајуће информације и да успоставе критички однос према њима.

Природа садржаја овог предмета омогућава коришћење различитих облика рада и наставних метода, које ангажују ученике и повећавају њихову заинтересованост. Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима активне, проблемске и истраживачке наставе, уз усаглашавање садржаја са одговарајућим методичким активностима. Уз традиционални, фронтални облик, неопходно је применити и друге

различите облике радионичарског рада (симултана индивидуална активност, рад у паровима или малим групама, групна дискусија, дебата...). Препоручује се примена бројних техника активног и кооперативног учења, искуственог учења, учења открићем, упознавање са техникама истраживачког рада као и пројектног рада. Коришћењем интерактивних метода у презентовању одређених тематских области и појмова ученике треба подстаћи да критички преиспитају властита, односно лична и социјална искуства и интерпретирају их у социолошком кључу – на начин који доприноси бољем разумевању актуелних социјалних процеса унутар српског и ширег глобалног друштвеног контекста. Ученике треба подстицати да проналазе информације, да их критички процењују, да постављају релевантна питања, да унапређују културу дијалога, да аргументовано заступају или оспоравају одређена становишта или сопствене ставове.

Вредновање ученичког постигнућа треба да укључи, поред степена усвојеног знања, сваку од поменутих активности ученика, јер је то добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације. Потребно је да континуирану евалуацију и самоевалуацију примењују како наставници тако и ученици. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању циљева, задатака и исхода предмета, као и напредак других ученика у групи, увек уз одговарајућу аргументацију.

ПСИХОЛОГИЈА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе *психологије* је да допринесе формирању зреле, одговорне, социјализоване особе као и подршка развоју компетенција значајних за обављање професионалних активности и наставак школовања кроз стицање функционалних знања о основним карактеристикама психичког живота и понашања човека, разумевање психолошких основа уметничке делатности, формирање ставова, овладавање вештинама.

Задаци наставе *психологије* су да ученици:

- стекну основна знања о психичким процесима, особинама, стањима и њиховом манифестовању у понашању;
- разумеју психички живот особе као целину међусобно повезаних процеса, стања и особина;
- разликују научни од лаичког приступа психолошким садржајима и препознају манипулацију психолошким средствима;
- стекну основна знања о психологији музике и боље разузмеју психологију музичара;
- унапреде технике овладавања емоцијама које ометају јавни наступ и такмичења;
- разумеју сопствену личност као део друштва и света око себе, увиде значај отворености за промене и лично ангажовање за сопствени развој и развој друштва;
- разумеју психолошке основе међуљудских односа, унапреде комуникацијске вештине и асертивност;

- унапреде сарадњу са другима и способности за тимски рад;
- примењују стечена знања и вештине при доношењу одлука и решавању проблема у струци и свакодневном животу;
- унапреде способности за прикупљање, анализу, организацију, критичку процену, примену и преношење информација релеватних за психички живот човека и стваралаштво;
- унапреде стратегије и технике успешног учења и развију самоефикасност и позитивне ставове према учењу и образовању током целог живота;
- унапреде способност аргументације сопствених ставова и критичког мишљења;
- негују интелектуалну радозналост и стваралачке способности;
- разумеју концепт менталног здравља и значај превенције, унапреде здраве животне стилове и примењују их свакодневном животу;
- развију ставове и вредности значајне за живот у савременом мултикултуралном друштву који одражавају поштовање људских права, толеранцију, солидарност, уважавање различитости и родну равноправност.

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I. УВОДНИ ДЕО

Психологија као научна дисциплина

Предмет, гране и методе психологије. Психологија и друге науке.

Органске основе и друштвени чиниоци психичког живота

Чула, нервни и ендокрини систем.Чиниоципсихичког развоја: наслеђе, средина, активност.

II. ОСНОВНЕ ПСИХИЧКЕ ПОЈАВЕ – ПСИХИЧКИ ПРОЦЕСИ, ОСОБИНЕ И СТАЊА

Опажање

Основни појмови – Опажање, дражи и чула, осећај, опажај. Организација опажаја; Утицај искуства, мотивације и личности на опажање; Грешке у опажању.

Опажање особа – Карактеристике процеса опажања особа; опажање емоција, процењивање особина личности, процес атрибуције; Прва импресија, систематске грешке у опажању особа и значај правилног процењивања других особа. Пажња – Појам, карактеристике и чиниоци пажње.

Учење и памћења

Појам, значај и врсте учења; Сензитизација, хабитуација, класично и емоционално условљавање, инструментално и учење увиђањем; учење по моделу, вербално учење. Учење моторних вештина. Трансфер учења – појам, врсте и значај.

Појам памћења, краткорочно и дугорочно памћење, репродукција и препознавање; квалитативне промене у памћењу; препоруке за добро памћење.

Појам заборављања, узроци.

Психолошки услови успешног учења. Стратегије управљања процесом учења. Стратегије успешног вежбања.

Мишљење

Појам мишљења, улога знања и искуства у мишљењу; врсте мишљења (имагинативно и реалистичко, дивергентно и конвергентно). Развој мишљења.

Критичко мишљење: појам и значај.

Стваралачко мишљење – појам и фазе.

Способност

Појам и подела способности.

Опште и специјалне.

Интелектуалне способности. Појам, мерење, индивидуалне разлике. Теорије о структури интелигенције. Гарднер

Креативност – појам, врсте и развој.

Емоције

Појам емоција и емоционалног реаговања; врсте емоционалних доживљаја. Органске промене у склопу емоција; начин испољавања емоција и индуковања емоција. Емоционални живот у адолесценцији; значај емоција за ментално здравље и психосоматска обољења.

Појам и врсте страхова, анксиозност. Стрес и психичка траума. Трема при јавном извожењу.

Мотивација

Појам мотива, хомеостатични и нехомеостатични мотиви. Лични и друштвени мотиви. Функционална аутономија и хијерархија мотива. Мотивација као чинилац успешног учења.

III. ЛИЧНОСТ

Појам и структура личности

Појам личности, структура личности, темперамент, карактер (индивидуални и социјални), способности, телесне особине. Појам и врсте црта, димензије, типови личности; Свест о себи, лични и социјални идентитет.

Динамика личности

Ставови, интересовања и вредности као динамичке диспозиције.

Фрустрације, конфликти, реакције и последице фрустрација и конфликата.

Развој личности

Развој и социјализација личности; чиниоци социјализације; динамичко развојни појам зрелости.

Теорија личности

Преглед група општих теорија личности.

Промене и поремећаји друштвеног живота и понашања
Измењена стања свести; сан, хипноза, парапсихолошки феномени.
Поремећаји понашања; Поремећаји менталног здравља, превенција и лечење.

Развојни поремећаји

IV. ОСОБА У СОЦИЈАЛНОЈ ИНТЕРАКЦИЈИ

Комуникација
Знакови, сигнали и симболи. Невербална и вербална комуникација.
Услови успешне комуникације. Асертивна комуникација.

Живот у групи
Појам и врсте друштвених група.Структура групе.
Динамика групе: формирање, односи у групи, руковођење, такмичење, сарадња, групно решавање проблема, ефикасност групе.

Људи у маси
Психологија маса. Паника, погром, линч. Социјални покрети.

V. ОСНОВЕ ПСИХОЛОГИЈЕ МУЗИКЕ

Музика као предмет психолошког истраживања
Основни проблеми и приступи – диференцијално-психолошко, когнитивно и развојно становиште.

Психоакустичке и физиолошке основе музике
Дражи, чулни орган и физиолошка основа чувења. Музика и мозак. Психолошки подаци о висини, гласности, боји и трајању.

Опажање музике
Законитости опажања појединих музичких компоненти – мелодија, ритам, хармонија. Опажање музичког дела.
Реаговање на музику – емоционално реаговање, преференције, музички укус. Музика и медији.

Музичке способности.
Проблем дефинисања; природа и структура музичких способности. Психолошка процена музичких способности.

Музички развој
Видови, ток и темпо развоја. Детерминанте музичког развоја.

Личност и мотивација музичара
Особине личности музичара. Мотивационе основе бављења музиком.

Музичко извођење

Психолошке специфичности музичког извођења. Трема у музичком извођењу – извори, последице, технике овладавања.

Уметност као облик комуникације.

Процес уметничке комуникације – уметник, уметничко дело, публика.

Посредници у тумачењу уметности – уметник, стручна рецензија и критика, масмедији, вредносно оцењивање и аргументација.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржај програма чини прилагођен избор тема опште психологије и психологије музике са којим се ученици по први пут сусрећу у свом школовању. Он је тако сачињен да уз одговарајућу методику рада треба да обезбеди остварење широко постављеног циља предмета и дефинисаних задатака а који се односе како на стицање функционалних знања тако и на овладавање вештинама, формирање ставова и вредности. Наставник треба да реализује овај програм имајући у виду специфичности школовања ученика које имају психолошку димензију као што су: одвојеност од породице, другачији услови социјализације јер је настава у великој мери индивидуализована и копметитивно постављена, чести јавни наступи и сл.

Програмски садржаји су организовани у тематске целине за које није наведен оптималан број часова за реализацију. Наставник, при конципирању оперативних планова, уважавајући потребе и интересовања ученика, дефинише степен реализације садржаја и динамику рада, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма, односно да свака тема добије адекватан простор и да се планирани циљеви и задаци предмета остваре. При томе, треба имати у виду да формирање ставова и вредности, као и стицање функционалних знања и вештина, представља континуирани процес и резултат је кумулативног дејстава целокупних активности на часовима *психологије.*

Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима активне, проблемске и истраживачке наставе са сталним рефлексијама на одговарајуће појаве из живота и искуства ученика и коришћење информација из различитих извора.

За подстицање ученичких активности изузетно су важна питања која им се постављају. Она би требало да буду унапред припремљена, са свешћу шта се њима жели постићи у односу на циљеве и задатке предмета, јасна, захтевна, али не и сувише компликована, по тежини различита да би подстакла учешће већег броја ученика. Питања добијају пун смисао уколико су праћена одговарајућом повратном информацијом од наставника, али и других ученика. Повратна информација може бити ново питање, парафразирање, похвала, упућивање на нове изворе информација. Она доприноси остварењу многих задатака, подстицању самопоуздања ученика, њиховог учешћа у раду и мотивисању за предмет.

Многи појмови психологије из програма појављују се у склопу различитих тема, те на пример, о опажању људи, емоцијама, стресу може се говорити у оквиру многих лекција. На тај начин се њихово значење продубљује, а психички живот и понашање особе представља на холистички начин, као сложена интерактивна целина.

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика, уз одговарајућу аргументацију.

Садржај *психологије* има природну везу са садржајима других друштвених предмета као што су *социологија, филозофија, историја уметности*, *српски језик и књижевност*, али и везу са неким природним предметима (*биологија*, *физика* – акустика) и са стручним предметима из области музике. Ученицима треба континуирано указивати на ту везу, организовати тематске часове и плански радити на међупредметној сарадњи. На тај начин знања и вештине, ставови и вредности стечени у оквиру наставе *психологије* добијају шири смисао и доприносе остваривању општих образовних и васпитних циљева, посебно оних који се односе на унапређивање когнитивног, емоционалног и социјалног развоја ученика и бољу психолошку припремљеност за сложене захтеве јавних наступа и такмичења.

Такође, циљ, задаци и садржај наставног предмета *психологија* кореспондира са Програмом васпитног рада у дому ученика. То значи, да васпитачи при реализацији неких тема и постизању неких исхода код ученика завршног разреда могу користити знања и вештине стечене у оквиру овог предмета.

ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО

Циљ и задаци

Циљ наставног предмета *информатика и рачунарство* је стицање знања, овладавање вештинама и формирање вредносних ставова који доприносе развоју информатичке писмености неопходне за живот у савременом друштву, даље стручно усавршавање и практична примена у процесу рада, као и оспособљавање ученика да ефикасно, рационално и безбедно користе рачунар на начин који не угрожава њихово физичко и ментално здравље.

Задаци наставе информатике и рачунарства су да ученици:

- развију свест о неопходности коришћења рачунара у свакодневном животу и раду и значају информатике за функционисање и развој друштва;
- примене стечена знања и вештине у стицању конкретног образовања за будуће занимање;
- јачају способност за прецизно и концизно дефинисање проблема; упознају се са алгоритамским начином решавања проблема и основним алгоритмима;
- стекну знања потребна за подешавање параметара оперативног система на нивоу корисничког интерфејса, коришћење могућности оперативних система и система датотека конкретног оперативног система;
- овладају коришћењем програма за обраду текста и табеларних података и креирање докумената у коме су интегрисани текст, слика и табела;
- упознају начине израде презентација и оспособе се за израду једноставнијих презентација;
- разумеју принципе функционисања интернета, локалних мрежа и оспособе се за коришћење мрежних ресурса, интернет сервиса и система за електронско учење;
- унапреде способностиза брзо, ефикасно, рационално и безбедно проналажење информација коришћењем рачунара, као и њихово критичко анализирање и преношење;

– развију прецизност, рационалност и креативност у раду са рачунаром;
– на адекватан начин користе предности рачунара и друштвених мрежа у удруживању са другима и покретању акција чији је циљ ширење корисних информација или пружање помоћи и подршке онима којима је то потребно;
– изграде правилне ставове према коришћењу рачунара, без злоупотребе и претеривања које угрожава њихов физичко и ментално здравље;
– упознају савремена ергономска решења која олакшавају употребу рачунара и изграде спремност за праћење нових решења у области информатичке технологије;
– развијају способности да стечена знања примењују за решавање проблема и нових ситуација у процесу рада и свакодневном животу.

ПЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци:

– упознавање ученика са графичким радним окружењем оперативног система;
– упознавање ученика са организацијом дискова, датотека и директоријума;
– упознавање ученика са подешавањем околине за рад на српском језику;
– упознавање ученика са инсталацијом додатних уређаја и програма;
– упознавање ученика са радом у програму за обраду текста;
– упознавање ученика са основним програмима за рад у мултимедији;
– оспособљавање ученика за самостално коришћење рачунарских програма.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Оперативни систем

Увод у предмет. Графичко радно окружење оперативног система. Покретање програма. Рад у програму за управљање датотекама и директоријумима. Подешавање радног окружења. Инсталација програма. Инсталација додатних уређаја. Рад са тастатуром и мишем.

2. Рад са текстом

Изглед основног прозора. Унос и кориговање текста. Рад са документима. Формат странице, подешавање маргина. Форматирање знакова. Форматирање пасуса. Штампање. Рад са сликама. Цртање у програму за обраду текста.

3. Увод у мултимедију

Увод у мултимедију. Програми за рад са мултимедијом. Примена мултимедије у настави. Коришћење CD-а и DVD-а са аудио и видео садржајима (књиге, енциклопедије, атласи).

ШЕСТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци:

– упознавање ученика са радом са табелама у програму за обраду текста;

– упознавање ученика са применом рачунара у области информација и комуникација;
– упознавање ученика са основним елементима програма за графику и анимацију;
– упознавање ученика са основним елементима програмирања;
– упознавање ученика са различитим образовним софтверима.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Рад са текстом

Рад са табелама (креирање табела, унос текста, форматирање, рад са текстом у табели, кретање по табели, уметање редова и колона, брисање редова и колона, спајање и дељење ћелија, ширина и висина редова и колона). Оквири и сенчење табеле. Уметање табела у стране са текстом и сликама. Уметање заглавља и подножја стране, броја стране, датума и времена. Прелом стране. Позадина стране. Подешавање формата папира и маргина. Преглед пре штампања. Штампање.

2. Интернет

Појам глобалне и локалне рачунарске мреже. Повезивање на интернет. Рад са основним услугама интернета. Претраживање интернета. Преузимање текста и слика са интернета. Понашање на мрежи и заштита личних података. Сигурност на интернету.

3. Графика

Извори дигиталних слика (цртање, сликање екрана, скенирање, фотографисање, преузимање са интернета). Обрада слика. Типови записа дигиталних слика. Конверзија између формата. Припрема слика за штампу, екрански приказ и објављивање на интернет странама.

4. Анимација

Основе анимације. Израда једноставне анимације.

5. Изборни модули

Одабрана поглавља из програмирања или интерактивне графике.

6. Програмирање

Увод у програмирање. Типови података и декларисање променљивих. Основне команде програмског језика. Демонстрација могућности програмског језика.

Интерактивна графика

Упознавање ученика са програмима за рад са графиком и њихова употреба у реализацији и савладавању програма других предмета (*математика, физика, техничко и информатичко образовање*).

СЕДМИ РАЗРЕД

(0+30 часова годишње)

Оперативни задаци

- оспособљавање ученика за примену рачунара у области информација и комуникација;
- упознавање ученика са опасностима на интернету и начинима заштите од њих;
- упознавање ученика са основама програма за снимање и обраду звука;
- упознавање ученика са основама програма за снимање и обраду видео-записа;
- оспособљавање ученика за израду мултимедијалних презентација;
- оспособљавање ученика за писање једноставних програма;
- упознавање ученика са основама програма за цртање и графички дизајн;
- упознавање ученика са образовним софтвером.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Интернет

Појам електронске комуникације и препоруке за безбедно понашање на интернету. Електронска пошта. Појам дискусије и коментара на интернету, инстант порука, блога, форума, видео-конференције, електронског учења и учења на даљину. Дигитална библиотека.

2. Обрада звука

Формати звучних записа. Конверзија између различитих формата. Снимање и обрада гласа и других звукова. Практичан рад на снимању и обради звука.

3. Обрада видео-записа

Снимање видео записа. Обрада видео-секвенци. Примена визуелних ефеката. Монтажа видео, звучних, графичких и текстуалних материјала у целину. Самостална израда филма. Формати и конверзија.

4. Израда презентација

Појам и структура презентације. Рад са слајдовима. Дизајн и готови шаблони. Рад са текстом, сликама и објектима. Постављање ефеката. Повезивање слајдова унутар презентације. Повезивање са спољним садржајима и веб-страницама. Самостална израда презентације. Препоруке за успешну презентацију.

5. Изборни модул

Одабрана поглавља из програмирања или графичког обликовања садржаја.

Програмирање

Низови. Петље и друге контролне структуре. Потпрограми, процедуре и функције.

Цртање и графички дизајн

Рад са алатима за цртање. Рад са бојама и текстурама. Специјални ефекти. Преглед пре штампања. Прилагођавање цртежа за екрански приказ, штампу и објављивање на интернету. Практичан рад.

ОСМИ РАЗРЕД

(0+30 часова годишње)

Оперативни задаци:

- упознавање ученика са применом рачунара у области табеларних прорачуна и изради графикона;
- упознавање ученика са фазама израде проблемских задатака на рачунару;
- упознавање ученика са основама програма за израду једноставних презентација на мрежи;
- упознавање ученика са могућностима специјализованих програма за израду презентација на мрежи;
- оспособљавање ученика за самосталну израду пројекта применом рачунарских технологија.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Табеларни прорачуни Радна свеска и радни лист. Унос података. Форматирање ћелија. Рад са формулама. Коришћење уграђених функција. Рад са графичким објектима. Израда графикона. Штампање.

2. Изборни модули

Одабране садржаје из целина **Програмирање** или **Презентација на мрежи**.

Програмирање

Поступци за решавање проблемских задатака. Решавање проблемских задатака.

Презентације на мрежи

Основни елементи језика *HTML*. Боја и слика за позадину. Рад са текстом. Рад са сликом. Хиперлинк. Рад са табелама. Специјализовани програми за израду веб-страница.

3. Израда самосталног пројекта

Избор теме. Израда плана рада на пројекту. Избор средстава за реализацију пројекта. Израда пројекта. Вредновање пројекта.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 годишње)

Оперативни задаци:

- оспособљавање ученика за коришћење основних могућности рачунарског система;
- оспособљавање ученика за рад са програмима за обраду текста;
- оспособљавање ученика за рад са програмом за табеларне прорачуне;
- оспособљавање ученика за израду слајд – презентација и њихово презентовање;
- оспособљавање ученика за коришћење Интернета и електронску комуникацију;
- оспособљавање ученика за рад са хардвером и софтвером у области музике.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Основе рачунарске технике

Информација и информатика. Развој информационих технологија. Јединице за мерење количине информација (бит, бајт, редови величине). Значај и примена рачунара у разним областима људске делатности. Утицај рачунара на здравље. Структура и принцип рада рачунара. Основне компоненте рачунара и утицај компоненти на перформансе рачунара.

2. Основе рада у оперативном систему са графичким интерфејсом

Оперативни систем.
Системски софтвер.
Апликативни софтвер.
Верзије и модификације програма.
Дистрибуција програмских производа (комерцијална, дељена (енгл. *shareware*), јавно доступна (енгл. *freeware*), пробна (енгл. *trial*)).
Основни елементи графичког интерфејса оперативног система (радна површина, прозор, икона, дугме, панел, мени, каталог).
Покретање програма.
Датотека (атрибути датотеке, типови датотека, путања датотеке, групно име датотека) и основне операције над датотеком.
Каталог.
Архивирање датотека и средства за архивирање датотека.
Основна подешавања оперативног система: подешавање датума и времена, радне површине (позадине, чувара екрана, резолуције екрана), регионална подешавања, промена корисничких налога.
Инсталирање корисничких програма. Уклањање програма.
Програми за заштиту рачунара од штетног софтвера
Инсталирање управљачких програма периферних уређаја.
Мултимедијалне могућности оперативног система.
Средства и методе заштите рачунара, информацијаиправа на интелектуалну својину.

3. Текст-процесор

Радно окружење текст-процесора. Једноставнија подешавања радног окружења. Правила слепог куцања. Подешавање и промена језика тастатуре („писма“). Операције са документима (креирање, отварање, премештање од једног до другог отвореног документа, чување, затварање). Уређивање текста. Коришћење симбола за форматирање. Премештање садржаја између више отворених докумената. Уметање у текст: специјалних симбола, датума и времена, слика, текстуалних ефеката. Проналажење и замена задатог текста. Уметање и позиционирање нетекстуалних објеката. Уметање табеле у текст. Форматирање текста (страница, ред, маргине, проред). Исправљање грешака. Нумерација страница. Израда стилова. Генерисање садржаја. Штампање документа.

4. Слајд-презентације

Презентације и њихова примена. Основне етапе при развоју слајд-презентације. Правила дизајна презентације. Радно окружење програма за израду слајд-презентација. Подешавања радног окружења. Креирање фото-албум презентације. Типови „погледа“ на презентацију. Основне операције са слајдом. Додавање и форматирање текстуалних објеката. Додавање нетекстуалних објеката (графички, звучни, видео...). Анимација

објеката слајда. Анимација прелаза између слајдова. Дизајн позадине и „мастер“ слајда. Интерактивна презентација (хипервезе, акциона дугмад). Подешавање параметара приказа презентације. Штампање презентације.

5. Интернет и електронска комуникација

Појам рачунарске мреже. Рачунари-сервери и рачунари-клијенти. Глобална мрежа (интернет). Интернет-провајдери и њихове мреже. Технологије приступа интернету.

Сервиси интернета: *World Wide Web, FTP*, електронска пошта, веб-форуми. Веб-читачи. Претраживачи, претраживање и коришћење информација са интернета. Интернет мапе. Виртуелни телефон. Друштвене мреже и њихово коришћење. Електронска трговина, електронско пословање и банкарство. Електронски подржано учење. Право и етика на интернету.

6. Информатика у музици

Примена рачунара у процесу учења музике. Извори и записи музике (аудио формати). Спектрална анализа звука и његово графичко представљање. Хардвер за рад са музиком. Софтверски алати за рад са музиком.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

На почетку наставе урадити проверу нивоа знања и вештина ученика, која треба да послужи као оријентир за организацију и евентуалну индивидуализацију наставе.

Након тога организовати активност која, у зависности од теме, подстиче изградњу знања, анализу, критичко мишљење, интердисциплинарно повезивање. Активност треба да укључује практичан рад, примену ИКТ, повезивање и примену садржаја различитих наставних предмета, тема и области са којима се сусрећу изван школе. Активности осмислити тако да повећавају мотивацију за учење и подстичу формирање ставова, уверења и система вредности у вези са развојем језичке и информатичке писмености, здравим стиловима живота, развојем креативности, способности вредновања и самовредновања.

При реализацији програма дати предност пројектној, проблемској и активној настави, кооперативном учењу, изградњи знања и развоју критичког мишљења. Подстицати тимски рад и сарадњу, нарочито у областима где наставник процени да су присутне велике разлике у предзнању код појединих ученика. Уколико услови дозвољавају, дати ученицима подршку „хибридним“ моделом наставе (комбинацијом традиционалне наставе и електронски подржаног учења), поготово у случајевима када је, због разлика у предзнању, потребна већа индивидуализација наставе.

Подстаћи ученике да повезују развој ИКТ-а са темама из *историје, математике, физике* и осталим областима људске делатности. Из овог угла сагледати значај информатике, области примене рачунара (и њихов развој) и карактеристике информационог друштва. Развити код ученика свест о опасностима и неопходним мерама заштите здравља од претеране и неправилне употребе рачунара.

ПЕТИ РАЗРЕД

При реализацији тематске целине **Оперативни систем** треба упознати ученике са оперативним системом *Windows* или *Linux*. На почетку, потребно је упознати ученике са графичким радним окружењем, са посебним нагласком на радну површину – *Desktop* и његове делове (*Taskbar*, иконице, позадинска слика). Објаснити ученицима шта је *Shortcut* и употребу десног и левог клика мишем. Објаснити рад са објектима у *MyComputer*-у. У оквиру ове наставне јединице упознати их са организацијом дискова, датотека и директоријума. Објаснити преносне и фиксне меморијске медијуме: дискете, *CD* и *DVD, Флеш меморија* као и хард дискове.

Пошто су ученици савладали овај део програма треба их упознати са програмом за управљање датотекама и директоријумима, *WindowsExplorer*. Ученицима указати на сличности са иконом *MyComputer*, објаснити им рад са објектима и функцију десног тастера миша у овом програму, а посебан акценат ставити на *Clipboard* (на копирање и премештање објеката). Сваки ученик треба да научи да копира, односно премести објекат са диска на преносни меморијски медијум (дискету, *flash* меморију, *CD* и друго) и обрнуто. Након што су ученици савладали основе, објаснити им и остале појмове у *Explorer*-у, манипулацију групама објеката (помоћу тастера *Shift* или *Ctrl*) и акценат ставити на проналажење фајлова односно на наредбу *Find*. Након што су савладали *Explorer*, ученицима омогућити да вежбају један час и да самостално праве директоријуме и да проналазе одређене врсте датотека коришћењем џокер знакова ***** и **?** (на пример, слике, ***.jpg***), као и на основу датума измене или величине фајла.

Објашњавање *ControlPanel*-а почети са подешавањем изгледа радне површине и тастатуре. Сваки ученик треба да научи да промени позадинску слику и да подеси српску ћириличну и латиничну тастатуру. Ученицима треба показати како се инсталира програм, а такође и како се уклања непотребан програм опцијом *Add/Removeprograms*. Један час допустити ученицима да вежбају инсталирање програма, а уклањање програма им допустити само уз надзор наставника. Објаснити групе програма (Accessories, Communication, Fax, Multimedia) и како се њима манипулише.

Инсталацију нових додатних уређаја ученицима објаснити на практичном примеру. Објаснити им појам *plug&play* (прикључи и почни да користиш), као и ток инсталације. На посебном часу за вежбање сваки ученик треба да инсталира програм са *CD*-а, да га покрене и на крају да га, под надзором наставника, уклони са рачунара.

Објаснити појам рачунарског вируса и злонамерног програма. Објаснити опасности од рачунарских вируса и злонамерних програма и како се од њих треба штитити. Објаснити појам легалног и пиратског софтвера.

При реализацији тематске целине **Рад са текстом** показати ученицима на које се начине може покренути програм за обраду текста (иконица, *Start/Programs, Start/Run*). Посебну пажњу обратити на радни простор, као и на главни мени и траку са алатима. Показати ученицима како се креира нови документ, односно како се отвара већ постојећи. Објаснити како се снима документ и нарочито нагласити разлику између команди *Save* и *SaveAs*. Пошто су обрађене основне команде *File* менија, објаснити ученицима како се одређује изглед и величина стране, као и маргине (дијалог *PageSetup*).

Пошто су се упознали са основним операцијама у програму за обраду текста, ученицима детаљно објаснити функције тастера, нарочито оних који су неопходни за рад у програму за обраду текста (*Del, Backspace, Insert*…), као и појам курсора. Показати како се селектује текст, а након тога ученици сами треба да примене опције *Clipboard*-а које су научили у претходној тематској целини (*Cut, Copy, Paste*).

Појам *форматирања* објаснити на примеру знака, објашњавајући ученицима дијалог *Font*. Кроз практичан рад ученици треба да савладају технику промене изгледа карактера (промена величине, боје, врсте фонта).

Код форматирања пасуса објаснити функцију тастера *Enter* и дијалог *Paragraph*, односно како се врши поравнавање текста, увлачење редова и дефинисање прореда. У оквиру ове наставне јединице показати ученицима и дијалог *BulletsandNumbering*.

У наставној јединици *штампање,* објаснити, укратко, ученицима како се инсталира штампач и посебно се осврнути на дијалоге *Print* и *PrintPreview* са својим командама.

Ученицима треба објаснити на који начин се ради са сликама у текстпроцесору коришћењем менија *Insert*. Демонстрирати, такође, употребу *WordArt*-а. Након тога наставити са графиком у програму за обраду текста и то са *toolbar*-ом *Drawing*. У овој наставној јединици показати ученицима како се цртају објекти, готове објекте (*Autoshapes*), као и текст-боксове и објаснити им како се врши промена боје фонта, линија и површине.

При реализацији тематске целине **Увод у мултимедију** ученике упознати са појмом мултимедија. Оспособити ученике да користе неке, најчешће, употребљаване апликације за рад са мултимедијом (нпр. *MediaPlayer*, *RealPlayer*, *MicroDVD* ...). Демонстрирати и практично реализовати употребу образовних *CD*-а и *DVD*-а (електронске књиге, енциклопедије, атласи...).

ШЕСТИ РАЗРЕД

У тематској целини **Рад са текстом**, главни акценат треба ставити на рад са табелама које нису обрађиване у петом разреду. На примерима и у једноставним вежбама обрадити појмове редова и колона табеле, креирање табеле, појам ћелије, уметање редова и колона, брисање редова и колона, спајање и дељење ћелија, промену ширине и висине редова и колона. Обрадити, такође, кретање по табели, унос текста у табелу, форматирање текста унутар ћелије, копирање и премештање текста. У оквиру исте тематске целине, ученици треба да овладају напреднијим техникама за обликовање страница, као што су: уметање заглавља и подножја на страну, уметање броја стране, датума и времена, прелом стране, промена позадина стране. Препоручује се да се ова тематска целина обради у програмима *Microsoft Office Word* или *OpenOffice Writer*.

Тематску целину **Интернет** демонстрирати на примерима. Кроз практичан рад на задатку објаснити рад са сервисима интернета (*Web* и електронска пошта), начине ефикасног коришћења сајтова за циљано претраживање интернета, као и начине преузимање текста и слика са интернета и њихово складиштење на меморијске јединице. Посебну пажњу посветити објашњавању структуре *Web* и електронске адресе. Детаљно образложити структуру електронске поруке, начинима креирања, чувања, брисања, читања и одговарања на примљену електронску пошту. Посебну пажњу посветити сигурном и безбедном претраживању интернета и сигурној и безбедној комуникацији. Обавезно, ученицима, објаснити значај заштите личних података при раду на интернету и правила понашања на непознатим *Web* сајтовима. Посебно истаћи опасност од откривања личних података непознатим саговорницима на интернету.

У оквиру тематске целине **Графика** ученицима треба представити различите изворе дигиталних слика. За обраду ове тематске целине суштински је важно да ученици усвоје сазнања о типовима записа дигиталних слика.

Обраду појма *Анимација* треба искористити за дефинисање самог појма, демонстрацију неколико примера и израду једноставне анимације о задатој теми.

У оквиру последње тематске целине пружа се могућност наставницима и ученицима који су заинтересовани за наставу **Програмирања** да почну са изучавањем неког од

актуелних програмских језика. Наставницима се препоручује да програмске садржаје обраде у једном од следећа три програмска језика: *C#, Java* или *VisualBasic*.

За ученике који не желе да се баве програмирањем, предвиђене су занимљиве наставне теме из области **Интерактивне графике**. Овде ученицима треба демонстрирати рад са графиком у различитим програмима, нарочито оним који су бесплатни. Препоручују се програми *GeoGebra* (примена програма у геометрији) и *GoogleSketchUp* (примена у техничком цртању и архитектури). Од ученика захтевати да самосталноураде вежбу која је тематски повезана са садржајима предмета *математика, физика* или *техничког и информатичког образовање* које изучавају током школске године.

СЕДМИ РАЗРЕД

Тежиште рада, код прве наставне теме **Интернет**, треба да буде на разним врстама електронске комуникације, као и правилима безбедног понашања у оквиру такве комуникације. Највећи број часова, од предвиђених, посветити практичном раду са електронском поштом. Детаљно образложити структуру електронске поруке, начине креирања, чувања, брисања, читања и одговарања на примљену електронску пошту, са нагласком на наредбе *Attach, Reply, Forward*. У оквиру практичних вежби укључити захтеве да се уз писану поруку пошаљу и додатна документа, као што су слике, текстуална или звучна документа.

Поред рада са електронском поштом, посебну пажњу посветити објашњавању појмова као што су дискусије и коментари на интернету, појму блога и форума и начинима рада са њима, појму видео-конференције, електронског учења и учења на даљину, појму инстант порука и ћаскања на интернету

У оквиру тематске целине **Обрада звука** ученицима представити формате звучних записа, издвојити оне који се најчешће користе и истаћи њихове предности и недостатке у поређењу са другима. Демонстрирати рад на обради звука у неком од доступних програма (нпр. *Audacity, Windows Media Encoder, Adobe Audition, Sound Forge, Nuendo*...). Посебну пажњу посветити целинама као што су: конверзија између различитих формата, снимање и обрада гласа (и других звукова) и монтажа аудио-записа (од већ постојећих музичких нумера).

Тему **Обрада видео-записа** започети снимањем видео-записа. За снимање видео-секвенци користити дигиталне фотоапарате и мобилне телефоне. Уколико школа поседује неку врсту камере, омогућити ученицима да практично раде са њом.

Обавезно показати начине конверзије између различитих видео-формата (нпр. *Windows Movie Maker, Windows Media Encoder, Super Encoder* и други).

Израда презентација је тематска целина која се наслања на претходно обрађене садржаје у оквиру петог и шестог разреда, као што су: увод у мултимедију у петом разреду, рад са текстом у петом и шестом разреду и графика и анимација у шестом разреду. Посебан акценат треба ставити на врсте презентација и разјаснити да се презентације могу правити као подршка предавачу или као програмирани материјал који се даје ученицима за самостално учење.

Конкретан рад на изради самосталне презентације са ученицима започети одабиром тема које ће бити обрађиване и презентоване у току преосталих часова. Након тога представити радно окружење програма и кренути на рад са слајдовима (уметање новог, брисање, промена распореда, копирање, премештање, прегледање). У раду са текстом поновити најважније законитости обраде текста. У раду са сликама поновити, укратко, све о типовима записа дигиталних слика и конверзији између формата.

У оквиру последње тематске целине пружа се могућност наставницима и ученицима који су заинтересовани за тематску целину **Програмирање** да наставе са изучавањем неког од актуелних програмских језика са којим су се сусрели у VI разреду (*C#, Java* или *Visual Basic*).

За ученике који не желе да се баве програмирањем, предвиђене су занимљиве наставне теме из области **Цртање и графички дизајн**. Ова тематска целина је посвећена изради дводимензионалних графичких решења за различите потребе, као што су часописи, рекламни панои, постери, позивнице, визиткарте и друго. Кроз практичан рад применити научено и израдити конкретне материјале. За обраду ове наставне теме препоручују се програми као што су *Corel Draw, Adobe Illustrator, Ink Scape*, и други.

ОСМИ РАЗРЕД

У тематској целини **Табеларни прорачуни** обрадити теме на следећи начин:

Радна свеска и радни лист. Објаснити радно окружење и основне елементе прозора. Објаснити појмове – радна свеска, радни лист, ћелија, редови, колоне, адреса ћелије.

Унос података у ћелију. Вежбати унос текстуалних, бројчаних и датумских података, њихово брисање, измену, копирање и премештање.

Форматирање ћелија. Показати како се могу бојити позадина и оквири ћелије.

Рад са формулама. Вежбати на једноставним примерима.

Коришћење уграђених функција. Вежбати на једноставним примерима. Показати да једна формула може да се састоји од више уграђених операција.

Рад са графичким објектима. Показати могућности рада са готовим графичким објектима.

Израда графикона. Вежбати израду графикона,измену података и форматирања на израђеном графикону као и уметање графикона на исти и на посебан радни лист.

Штампање. Објаснити поступак прегледања радног листа пре штампе и поступак штампања. Скренути пажњу на могућности одабира штампача, штампања одређене странице и одређеног броја копија, као и на могућност штампања целе радне свеске.

У тематској целини **Изборни модул** наставити обраду задатака из програмирања или представити ученицима начин израде презентација на мрежи. Теме реализовати на следећи начин:

Програмирање. Задаци за вежбу могу бити неке од следећих тема – сортирање, евиденција присуства, просечна оцена, фискални рачун итд.

Ова целина код ученика заокружује сва знања стечена из програмирања кроз понављање и објашњавање низа корака који се предузимају приликом решавања проблемских задатака на рачунару.

Презентације на мрежи. Обновити са ученицима појмове као што су сервиси интернета, презентације на интернету, мапа и структура презентација на мрежи, појам сајта, преузимање материјала са других презентација, ауторска права на интернету и друго. Израду презентација на мрежи започети радом са језиком *HTML*. Објаснити основе језика *HTML*. У оквиру наставних јединица које следе направити једоставну презентацију на мрежи.

Подстицати ученике на критичко вредновање информација доступних на мрежним презентацијама.

Теме за целину **Израда самосталног пројекта** су део садржаја неког предмета који се изучава током школовања или су слободне. Као циљ треба поставити израду пројектног задатка. За реализацију пројектног задатка ученици користе знања стечена у оквиру

предмета *информатика и рачунарство*. Пројекат може бити реализован индивидуално или у групи до три ученика. Уколико се ради у групи, за сваког ученика јасно дефинисати задатке и целине које треба самостално да уради:

Избор теме. Заједно са сваким учеником појединачно, одабрати тему за рад. Препоручити теме из школског програма или слободне теме, као што су: „Наша школа“, „Одељењски ЦД“, „Стари и ретки занати“, итд. Обновити појам ауторских права и скренути пажњу на начине дељења дигиталних материјала, односно начине преузимања туђег материјала и постављање својих на интернет.

Израда плана рада на пројекту. Објаснити ученицима све фазе израде пројекта појединачно – одређивање задатка пројекта и циљне групе којој је пројекат намењен, истраживање о задатим темама, прикупљање података, сортирање и избор најквалитетнијих материјала, обрада материјала на рачунару, одабир форме за приказ пројекта, рад на пројекту, тестирање функционалности пројекта, представљање пројекта циљној групи, евалуација пројекта.

Избор средстава за реализацију пројекта. У односу на одабрану тему разговарати са ученицима и сачинити избор потребних програма и алата за израду пројекта, као што су дигитални фотоапарат, камера, скенер и други. Избор програма извршити од обрађених у оквиру предмета *информатика и рачунарство*.

Израда пројекта. Број часова који је на располагању распоредити тако да се највише часова посвети изради пројекта.

Вредновање пројекта. Приказати и презентовати урађене пројекте одељењу или широј заједници. Коментарисати и анализирати представљене пројекте заједно са ученицима. Разговарати о тешкоћама на које су ученици наилазили током реализације пројекта и на које начине су их превазишли.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

При реализацији тематске целине **Основе рачунарске технике** ученици би требало да усвоје значење појмова информација и информатика; овладају вештином превођења броја из декадног у бинарни бројевни систем и обратно; знају да објасне како се у рачунару кодирају текстуална, графичка и звучна информација, усвоје појмове бит, бајт, и редове величине за мерење количине информација. Потребно је да ученици стекну знања о структури и принципу рада рачунара, функцији његових компоненти и утицају компоненти на перформансе рачунара.

Потребно је објаснити градацију „податак-информација-знање“ и утврдити значај информатике у прикупљању и чувању података, трансформацији у корисну информацију и њихову интеграцију у знање.

Код превођења количине информација из једне мерне јединице у другу, или превођења из декадног бројевног система у бинарни и обратно, може се користити калкулатор (који се налази у саставу оперативног система. Важно је да се на примерима (звука, температуре, слике) ученицима приближи процес дискретизације информација, која је неопходна ради обраде на рачунару;

Ученици треба да упознају функционалне могућности компоненти и принцип рада рачунара без упуштања у детаље техничке реализације (електронске схеме, конструктивни детаљи итд.). Ученицима објаснити начин повезивања рачунара, улазно-излазне портове и уређаје спољашње меморије, а централну јединицу само на нивоу основне блок-шеме (матична плоча, напајање, РАМ, процесор, графичка, звучна и мрежна карта). Пожељно је

да се ученицима покаже редослед расклапања и склапања рачунара, и омогући да то сами понове – из компоненти саставе рачунар и покрену га.

Ученицима треба указати на једноставне кварове које могу сами препознати и отклонити. Ученицима дати за домаћи задатак да, коришћењем рачунарских часописа или интернета, опишу конфигурацију рачунарског система која у том моменту има најбоље перформансе.

При реализацији тематске целине **Основе рада у оперативном систему са графичким интерфејсом** ученик треба да стекне знања о значају програмске подршке за функционисање рачунара и утицају на његове могућности, као и знања, вештине и навике битне за успешно коришћење основних могућности оперативног система. Посебну пажњу посветити потреби коришћења лиценцираних програма, заштити програма и података, вирусима и заштити од њих. Неки елементи тематске целине **Основе рада у оперативном систему са графичким интерфејсом** могу се прожимати са другим тематским целинама, тако што ће се на пример, програм калкулатор (који се налази у оквиру оперативног система) користити када се учи превођење из декадног у бинарни бројевни систем и обратно, класификацију програма извршити на конкретним примерима, структуру и перформансе конкретног рачунара сагледати кроз елементе оперативног система итд.

Поделу софтвера урадити на нивоу – ОС, апликативни софтвер и драјвери и објаснити њихову намену. При подешавању радног окружења посебну пажњу обратити на регионална подешавања. Инсталацију софтвера реализовати на програмима за заштиту рачунара и архивирање података док се инсталација периферних уређаја може објаснити на примеру инсталације штампача.

При реализацији тематске целине **Текст-процесор** потребно је да ученик стекне знања, вештине и навике неопходне за успешно коришћење програма за обраду текста. Ученике треба упознати са постојањем два типа текст процесора – оних заснованих на језицима за обележавање текста (нпр. *LaTeX, HTML*) и *WYSIWYG* система какав ће се обрађивати у оквиру предмета. При реализацији овог модула инсистирати на правопису, поштовању правила слепог куцања и употребу писма матерњег језика.

Ученике треба упознати са логичком структуром типичних докумената (молби, обавештења, итд.), школских реферата, семинарских и матурских радова. Указати на проблеме који могу да искрсну при покушају да се штампа документ када су инсталирани управљачки програми за више штампача. При обради табела, као пример, урадити табелу која ће се касније користити при изради циркуларног писма. Пожељно је да израду једноставнијих докумената ученици увежбају кроз домаће задатке.

При реализацији тематске целине **Слајд-презентације** потребно је да ученици схвате предности коришћења слајд-презентација у различитим ситуацијама, препознају ситуације у којима се може користити слајд-презентација, планирају и израђују адекватне презентације. При томе, потребно је да знају основне етапе при развоју слајд-презентације, основне принципе доброг дизајна презентације (број информација по слајду, естетика, анимација у служби садржаја); подешавање радног окружења програма за израду слајд-презентација, одабир одговарајућег типа „погледа“ на презентацију, израду фото-албум презентације, основне операције са слајдом, дизајнирање позадине и „мастера“ слајда на задати начин, додавање и форматирање текстуалних објеката, додавање нетекстуалних објеката, анимацију објеката слајда, анимацију прелаза између слајдова; прављење интерактивне презентације, подешавање време трајања слајдова, аутоматизацију презентације, подешавање параметара штампе и штампање презентације; У тимском раду на пројектима увежбати и утврдити научено. На крају извршити заједничку анализу и вредновање пројеката.

Практичну реализацију овог модула извести у неком од програма за израду слајд-презентације. При реализацији овог модула инсистирати на правопису и употреби одговарајућег језика тастатуре. Кроз цео модул ученик треба да ради на једној презентацији. Током излагања садржаја, приказати ученицима разноврсне примере презентација – добрих и оних са типичним грешкама и кроз дискусију доћи до „правила добре презентације“.

При реализацији тематске целине **Интернет и електронска комуникација** потребно је да ученици схвате предности умрежавања, разумеју у чему је разлика између рачунара-сервера и рачунара-клијената, који посао обављају интернет-провајдери, карактеристике основних технологија приступа интернету, адресирање на интернету, принципе функционисања интернета, чему служе интернет протоколи, како да повеже рачунар са интернетом. Потребно је да ученици науче да: визуализују веб-страницу коришћењем веб-читача, крећу се веб-пространством коришћењем адреса и хипер-линкова, проналазе и преузимају садржаје са веба, користе интернет мапе, отворе и по-десе налог електронске поште (вебмејл), шаљу и преузимају поруке и датотеке коришћењем електронске поште и сервиса за синхрону комуникацију, упознају се са правилима електронске комуникације (*netiqette*), упознају се са начином функционисања, правилима понашања, предностима и опасностима социјалних мрежа, упознају се са сервисима за дељење датотека на Интернету и појмом веб-апликације (*Cloud computing*); отворе налог и користе виртуелни телефон, (нпр, Скајп и сл.), разумеју појмове „електронска трговина“ и „електронско банкарство“, науче како функционише електронски подржано учење.

При свему овоме неопходно је перманентно радити на развијању свести о важности поштовања правних и етичких норми при коришћењу интернета, критичком прихватању информација са веба, поштовању ауторских права при коришћењу информација са веба као и поштовању права приватности.

За реализацију тематске целине **Информатика у музици** школе би требало да буду опремљене: одговарајућим рачунарима за рад са музичким програмима, музичким картицама (нпр Delta M-Audio), динамичким микрофоном и електричним клавирима, који имају MIDI прикључак и аудио излаз за једноставно повезивање са рачунаром или другим уређајем за снимање звука или MIDI контролерима.

Потребно је представити основне формате аудио записа (*wav* – стандард на PC рачунарима, *AIFF - Audio Interchange File Format* – стандард на Macintosh рачунарима, датотеке *mp3* формата, *MIDI* датотеке, …) и носаче аудио записа.

Важно је нагласити да рачунар може да управља различитим електронским музичким инструментима и изворима звука користећи: *стандардни MIDI (Musical Instument Digital Interface) интерфејс*, *стандардни формат* за представљање музичких информација у дигиталном запису и *стандардни софтвер* за компоновање и уређивање електронске музике. Неопходно је објаснити шта је то *MIDI*, како је настао *MIDI*, шта подразумевају *MIDI* стандарди (*GM, GS, XG*), шта садржи *MIDI* датотека, разлику између MIDI датотеке и дигитализованог звука, повезивање јединица у *MIDI* систем (три типа конектора *MIDI IN, MIDI OUT* и *MIDI THRU*).

Навести музичке уређаје који могу интерпретирати *MIDI* наредбе: синтесајзери (електронски рачунарски инструменти који синтетишу тонове на основу математичких формула), семплери (инструменти који дигитализују или узоркују аудио сигнале, претварајући их у ноте и репродукују са било којом висином тона) и секвенцери (тастатура у облику клавијатуре која шаље *MIDI* сигнале рачунару, а рачунар интерпретира *MIDI* наредбе коришћењем програма за секвенцирање). Програм за

секвенцирање „претвара“ рачунар у машину за компоновање, снимање и аранжирање музике.

Указати на физичке карактеристике звука, користећи се при томе рачунаром са прикљученим микрофоном и коришћењем програма *Visual Analyzer* и приказати таласну природу звука. Спектралну анализу звука представити преко Фуријеових трансформација (eng. FFT – Fast Fourier Transform).

На примеру различитих музичких инструмената, користећи исту апаратуру, објаснити боју звука. Путем експеримента предвидети број и фреквенције виших хармоника звучног извора и тај резултат потврдити израчунавањем помоћу графика спектралне анализе. Експеримент и израчунавање извести на примеру неколико музичких инструмената – нпр. гитара, виолина, флаута.

ИСТОРИЈА СА ИСТОРИЈОМ КУЛТУРЕ И ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Циљ и задаци

Циљ наставе предмета *историја са историјом културе и цивилизације* је стицање хуманистичког образовања и развијање историјске и културолошке свести.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну свеобухватну слику о историјском простору и времену, догађајима, појавама, процесима и улози истакнутих личности;
- разумеју узроке и последице историјских догађаја, појава и процеса, услове који су утицали на развој цивилизације, друштва и уметности и међузависност уметности и друштва;
- препознају различита тумачења истих историјских догађаја, различите реакције и вредновање уметничких појава;
- повезују појаве из прошлости са појавама из садашњости;
- стекну свест о томе да су национална историја и култура саставни део регионалне, европске и глобалне историје и културе;
- формирају ставове неопходне за разумевање савременог света (у националном, регионалном, европском и глобалном оквиру) и позитиван став према неговању и очувању националног идентитета и културно-историјске и уметничке баштине;
- унапреде вештине неопходне за живот у савременом друштву (истраживачке вештине, вештине изражавања, образлагања сопствених ставова и аргументованог дијалога, вештине сарадње, вештине коришћења информационих технологија...);
- буду оспособљени за самостално читање, тумачење и критичку процену различитих врста података (текстови, историјске карте, графикони, табеле, репродукције, пропагандни материјал, симболи...);

– стекну свест о могућој примени стечених знања и вештина у даљем школовању и будућем занимању и буду мотивисани за целоживотно проширивање и продубљивање знања.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Увод

Појмови *цивилизација*, *култура*, *уметност*. Периодизација.

Доба првобитних људских заједница

Камено доба – одлике и подела. Промене у начину живота, типови привремених станишта до појаве првог неолитског града (Јерихон), пећинске слике, фигуре венера, карактеристични музички инструменти – рикач, пиштаљке, фруле, бубњеви, производња боје (уметничке радионице у пећинама Бломбос и Твин Риверс), значајни проналасци, веровања и светилишта. Налазишта у нашој земљи.

Метално доба – значај открића и обраде метала, главне одликеи подела, промене у начину живота, развој градова (разлике у односу на данашње градове, Шатал Хујук у Турској, први европски град – Солницата у Бугарској, први град са канализацијом – Мохенџо Даро у Индији, први град-држава – Урук), открића, уметност. Налазишта и рудници у нашој земљи (Плочник, Рудна глава).

Цивилизације Старог истока

Египат – историја египатске цивилизације, организација привреде, држава и друштво, религија. Архитектура, скулптура, сликарство, производња боје, примењена уметност, музика (удараљке, харфе, цитре, систрум, хидрауличне оргуље, дворска музика и војни оркестри).

Месопотамија – сумерски градови-државе, Вавилон, Асирија – организација друштва и држава, научна и техничка достигнућа, урбанизам и архитектура, образовање, књижевност, музика, религија, уметност.

Хетити, Феничани, Јевреји, Персијанци – организација друштва и држава, религија. Персијска архитектура и уметност.

Индија и Кина – основне особености индијске и кинеске цивилизације, религије и уметности.

Цивилизација античке Грчке

Критско-микенски период и хомерско доба – основне одлике културе, верска схватања и култови, палате, фреске и керамика.

Уметност архајског доба – скулптура и стилови у керамици.

Класични период – Атина и Спарта (државно и друштвено уређење); колонизација, Грчко-персијски ратови, Пелопонески рат.

Култура класичног периода – религија, митологија, наука, образовање, позориште. Основне одлике и идејне основе уметности. Архитектура, скулптура и керамика.

Хеленистичко доба – освајања Александра Великог и њихов значај, опште одлике хеленистичке културе и њени центри, религија, наука. Урбанизам и архитектура (Александрија, светионик на Фаросу, Зевсов жртвеник из Пергамона), скулптура, сликарство.

Цивилизација античког Рима

Етрурци – порекло и опште одлике етрурске цивилизације, уметност.

Стари Рим – оснивање Рима, освајања, друштвено и државно уређење у доба републике; доба царства (принципат и доминат); подела царства, пад Западног римског царства.

Римска култура – опште одлике и идејне основе, етрурски и грчки утицај; религија, наука, архитектура (иновације у градњи), скулптура, сликарство, свакодневни живот различитих друштвених слојева. Настанак и ширење хришћанства, ранохришћанска уметност (симболи, уметност катакомби, базилике).

Балканско полуострво у римско доба, римски цареви из Србије, најзначајнији локалитети у нашој земљи (Сирмијум, Феликс Ромулијана, Виминацијум...).

Средњовековна цивилизација

Велика сеоба народа и германске државе на територији некадашњег Западног римског царства – привреда, друштво и утицај римског наслеђа; развој Франачке државе до средине IX века. Натурална привреда и организација и врсте властелинских поседа. Феудална хијерархија. Основне одлике ранофеудалне државе – краљевски двор и дружине. Сталешка монархија као држава развијеног феудализма (на примеру Француске од XII до XV века). Друштвена и политичка улога средњовековних градова (примери италијанских градова – комуна); обнова, развој и уређење градова.

Средњовековна култура – Каролиншка ренесанса, витешка и градска култура, школе и универзитети. Уметност – романика и готика (опште одлике архитектуре и скулптуре; катедрале, таписерије, витражи, илуминације рукописа, минијатуре).

Византија од V до XV века – Цариград, Јустинијанова освајања, развој феудалних односа, доба највећег успона; династија Комнина и први пад Цариграда; обнова царства и династија Палеолога, пропаст царства; византијска култура и уметност.

Појава и ширење ислама – основна обележја културе и уметности, утицај на друге народе.

Хришћанска црква у средњем веку – пораст привредне и идејне моћи, улога папства; црквени редови, јереси, црквени раскол 1054. године, крсташки ратови, организација православне цркве и њена улога.

Срби у средњем веку

Словени и њихово насељавање на Балканско полуострво, Срби од VII до XII века и односи са Византијом, покрштавање, делатност Ћирила и Методија и њихових ученика, почеци писмености.

Српска држава од XII до XIV века – осамостаљивање државе (Стефан Немања), проглашење краљевине (Стефан Првовенчани), осамостаљивање цркве (живот и дело Саве Немањића), успон српске државе у XIII и XIV веку – привредни развој (Урош I), ширење српске државе за време краља Милутина и Стефана Дечанског, Српско царство – Душанова освајања, оснивање патријаршије, законодавство. Слабљење и крај Српског царства.

Турци Османлије и њихова освајања на Балкану – немоћ Византије, Србије и Бугарске; битка на Марици, кнез Лазар, бој на Косову.

Држава српских деспота – Стефан Лазаревић, Ђурађ Бранковић, пад Смедерева.

Босна од XII до XV века.

Друштвено и државно уређење српских земаља у средњем веку – властела и зависно становништво; владар, сабори, локална управа.Улога цркве у држави и друштву. Привреда српских земаља у средњем веку – пољопривреда, рударство, занатство и трговина.

Средњовековна култура Срба – књижевност, право, задужбине и ктитори. Уметност од краја XII до краја XIII века (Рашки стил – опште одлике, Ђурђеви ступови, Богородичина црква у манастиру Студеница, Црква вазнесења Христовог у манастиру Жича, Милешева, Сопоћани, Градац; фреска Мироносице на Христовом гробу у Милешеви, Мирослављево јеванђеље). Уметност од краја XIII до седамдесетих година XIV века (Српско-византијска школа – опште одлике, Црква Ваведења у Хиландару, Богородица Љевишка у Призрену, Грачаница, Дечани; Богородица Тројеручица; прстен краљице Теодоре, фреске). Уметност од седамдесетих година XIV века до средине XV века (Моравски стил – опште одлике, манастир Каленић, цркве Лазарица, Раваница, Манасија, рељефи, розете, фреске). Фортификациона архитектура (замкови и манастири, рушења током османске власти).

Европа и свет од краја XV до краја XVIII века

Привредни развој – велика географска открића и њихов утицај на европску привреду; мануфактурна производња, пораст трговине и развој банкарства. Колонизација Новог света. Културе Маја, Инка и Астека – наука, религија, спорт, позориште, керамика, скулптура, основне одлике градова и храмова.

Хуманизам и ренесанса – развитак уметности и науке (примери Фиренце, Милана, Венеције). Идејне основе ренесансне уметности, иновације у сликарству, архитектури и техници. Водећи ренесансни уметници у Италији, Фландрији и Немачкој.

Реформација и противреформација у Европи.

Европске монархије – Шпанија, Француска, Енглеска, Русија, Аустрија, Пруска; апсолутистичке монархије, просвећени апсолутизам.

Европска уметност у XVII и XVIII веку. Маниризам – основне одлике сликарства и скулптуре. Класицизам – услови настанка, основне одлике, водећи уметници. Барок – услови настанка, идејне основе, опште одлике, одлике сликарства, тематика, водећи сликари; основне одлике архитектуре. Рококо – основне одлике, ентеријер, развој примењене уметности (порцулан), мотиви у сликарству, водећи сликари; развој балета.

Српски народ од краја XV до краја XVIII века

Државно и друштвено уређење Османског царства – положај српског народа; облици отпора османској власти; улога Пећке патријаршије у историји српског народа; учешће српског народа у ратовима хришћанских сила против Османлија од XVI до XVIII века; Српски народ на просторима Војне крајине, цивилне Хрватске и Славоније; Срби у Далмацији од XVI до XVIII века; Босански пашалук од XVI до XVIII века; сеобе Срба, Карловачка митрополија и њена улога у историји српског народа, појава грађанства код Срба у јужној Угарској, развој културе и уметности, образовање.

Европа и свет крајем XVIII и у првој половини XIX века

Привредне промене у западној Европи – индустријска револуција, друштвено-економске промене.

Америчка и Француска револуција и њихов значај.

Наполеонова владавина и освајања, Бечки конгрес.

Револуција 1848/1849. године у Европи – основне одлике (Француска, Немачка, Италија и Хабзбуршка монархија).

Уметност крајем XVIII и у првој половини XIX века – опште одлике. Неокласицизам и академизам у сликарству (Давид и Енгр) и ампир стил у време Наполеонове владавине; романтизам; реализам – социјално-критички и политички аспект. Иновације у уметности и техници – зачетак фотографије (дагеротипија).

Српски народ крајем XVIII и у првој половини XIX века

Први српски устанак 1804–1813. године – прилике у Османском царству крајем XVIII века, буна на дахије и ток Првог српског устанка, организација устаничке државе, историјски значај Првог српског устанка.

Други српски устанак – ток устанка, борба за добијање аутономије, хатишерифи из 1830. и 1833. године.

Владавина кнеза Милоша и уређење Кнежевине Србије (Сретењски устав, укидање феудализма).

Уставобранитељи и њихова владавина.

Културни препород и делатност Доситеја Обрадовића и Вука Караџића.

Црна Гора – стварање државе, Цетињска митрополија (Петар I и Петар II Петровић Његош).

Босна и Херцеговина под османском влашћу – друштвени односи, верска и етничка подељеност.

Положај Срба у јужној Угарској, Хрватској и Славонији, Далмацији и Боки которској; Војводина 1848/1849. године – положај Срба у Угарској уочи револуције, Мајска скупштина и проглашење Војводине, борбе у току 1848/1849. године и помоћ добровољаца из Србије. Значај револуције. Матица српска, улога Срба у Угарској у развоју српске националне културе.

Уметност – Христофор Жефаровић; Теодор Крачун; барокна катедрална црква Св. Николе у Сремским Карловцима; одраз друштвених промена и европеизације; школовање уметника у Бечу, утицај бидермајера (Константин Данил), портрети и родољубива историјска тематика (анегдотског карактера).

Европа и свет у другој половини XIX и почетком XX века

Друштвено-економске прилике – економски напредак; Друга индустријска револуција. Пораст националног богатства у развијеним земљама, друштвено раслојавање, политичке странке.

Уједињење Италије и Немачке.

Међународни односи – интересне сфере великих сила и подела колонија у Азији и Африци. Формирање политичких и војних савеза и међународне кризе.

Наука – достигнућа природних наука и њихова примена; развој друштвених наука.

Уметност у другој половини XIX века: модерна уметност – импресионизам (иновације, реакције критике, водећи уметници); модернизам у скулптури; постимпресионизам (Тулуз Лотрек, Пол Сезан, Пол Гоген, Ван Гог); поентилизам (Сера); симболизам; сецесија (Бечка сецесија, Југендстил, Арт Нуво, Густав Климт); модерна архитектура (Ле Корбизије, Гауди, Ајфелов торањ).

Уметност почетком XX века: фовизам (Матис, Дифи, Вијар, група Мост, Оскар Кокошка); експресионизам (Мунк, група Плави јахач, школа Баухаус, Модиљани); кубизам (Пикасо, Брак); футуризам; апстракција (Де Стијл, Мондријан); фантазија (Де Кирико, Шагал); скулптура (Бранкуши, Мур).

Србија, Црна Гора и Срби под османском и хабзбуршком влашћу у другој половини XIX и почетком XX века

Србија – друга владавина Милоша и Михаила Обреновића, намесништво и Устав из 1869. године; владавина Милана Обреновића, ослободилачки ратови 1876–1878. године и стицање независности; проглашење краљевине, настанак модерних политичких странака, Тимочка буна 1883. године, српско-бугарски рат 1885. године, владавина Александра Обреновића; Мајски преврат и успон демократије (Петар I Карађорђевић). Културне прилике и привредни развој крајем XIX и почетком XX века.
Црна Гора – ослободилачки рат 1876–1878. године и стицање независности; владавина књаза Николе Петровића; Устав из 1905. године и страначке борбе, проглашење краљевине.

Срби у Аустроугарској – Аустро-угарска нагодба и њене последице; покрет Светозара Милетића и црквено-школска аутономија; положај Срба у Војној крајини, цивилној Хрватској и Славонији.

Срби у Босни и Херцеговини после Берлинског конгреса – аустроугарска окупација, привредна политика окупационих власти, аграрно питање, међунационални односи, покрет за верску и просветну аутономију. Млада Босна.
Срби под османском влашћу – Рашка област, Косово и Метохија и Македонија; етнички и друштвени односи, прилике после Младотурске револуције.

Балкански ратови – супротности између балканских држава; Балкански савез; Први и Други балкански рат и њихов историјски значај.
Културно-просветне прилике – образовање и наука.

Српска уметност у другој половини XIX века – романтизам (Ђура Јакшић), пејзаж као засебна тематика (Стева Тодоровић, Анастас Јовановић), Минхенска школа; историјски стилови у архитектури (неоренесанса, необарок), утицај сецесије и тежња ка стварању српског националног стила.

Српска уметност крајем XIX и почетком XX века – историјске слике великог формата; експресионизам (Надежда Петровић), пленеризам (Бета Вукановић), поетски реализам (Сава Шумановић), метафизичко сликарство (Милена Павловић-Барили).

Први светски рат и револуције у Русији и Европи

Карактер рата и главни фронтови, ток рата и најзначајније битке; Фебруарска и Октобарска револуција у Русији; револуције у Немачкој и Мађарској. Распад царстава и стварање нових држава у Европи.

Србија и Црна Гора у Првом светском рату (Церска, Колубарска и Мојковачка битка, војни слом и повлачење преко Албаније, Солунски фронт); југословенска идеја (Нишка, Крфска и Женевска декларација); проглашење Краљевине СХС.

Европа и свет између два светска рата

Версајски мир; Друштво народа. Друштвене прилике и превирања, криза демократије и успон тоталитарних идеја (комунизам, фашизам и нацизам); раднички покрет; прилике у СССР-у; модернизација привреде; велика економска криза и модели њеног решавања; заоштравање међународних односа; грађански рат у Шпанији, аншлус Аустрије, Минхенски споразум, пакт Рибентроп–Молотов.

Основне одлике културе; наука – достигнућа природних наука и њихова примена; развој друштвених наука; нови правци у уметности – дадаизам (Арп, Дишан), надреализам (Дали, Рене Магрит, Ешер, Миро), мобилна скулптура (Александер Колдер).

Југославија између два светска рата

Конституисање Краљевине СХС и Видовдански устав; политичке, економске и културне прилике, национално питање; лични режим краља Александра и устав из 1931. године; намеснички режим – влада Милана Стојадиновића, влада Цветковић–Мачек и стварање Бановине Хрватске; спољна политика југословенске државе.

Други светски рат

Карактер рата и главни фронтови; победе Сила осовине у првој фази рата; образовање Антифашистике коалиције; прекретнице у рату (Стаљинград и Ел Аламејн). Геноцид, Холокауст и концентрациони логори. Покрети отпора у Европи. Савезничке конференције (Техеран, Јалта, Потсдам); супротности међу савезничким силама.

Југославија у Другом светском рату – приступање Тројном пакту и војни пуч 27. марта 1941. године, Априлски рат и војни слом, окупација, деоба територија и квислиншки режими, Независна Држава Хрватска и политика геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима; устанци и организовани покрети отпора, револуционарно освајање власти, грађански рат, најзначајније војне операције, савезничка политика према Југославији, основи новог државног уређења, завршне операције за ослобођење југословенског простора, жртве рата и допринос савезничкој победи.

Свет и Југославија после Другог светског рата

Промена односа снага међу великим силама, хладни рат; стварање блокова; улога ОУН у очувању мира, антиколонијални покрети. Свет у савременом добу – распад СССР, нестанак Источног блока, ЕУ, глобализација.

Југославија после Другог светског рата – конституисање југословенске федерације и њено међународно признање; политичке, економске и културне прилике; сукоб са Информбироом, сарадња са Западом, улога у Покрету несврстаних; самоуправни концепт социјалистичког развоја, устав из 1974. године, дезинтеграција и распад југословенске државе; настанак нових држава; демографске, економске и културне последице нестанка Југославије; Косовско питање, раздвајање Србије и Црне Горе.

Култура и уметност до краја XX века – научно-технолошка револуција; популарна култура – хипи покрет, филм, телевизија, музика, стрип. Нови правци у уметности – акционо сликарство, енформел, поп-арт, оп-арт, хиперреализам, концептуализам, минимализам, ленд-арт, перформанс, хепенинг, инсталације...

Српска уметност после Другог светског рата – соцреализам, уметничке групе (*Једанаесторица, Децембарска група, Медијала*).

Култура и уметност почетком XXI века, основне карактеристике и трендови.

ПРИМЕРИ ЗА ПРИКАЗИВАЊЕ

Камено доба. Слике – лавови из пећине Шове, коњ из пећине Ласко и бизон из пећине Алтамира; Вилендорфска венера; музички инструменти – рикач; уметничка радионица у пећини Бломбос; светилишта – Губеклитепе, Стоунхенџ; скулптуре Лепенског вира и Винче.

Метално доба. Реконструкције градова – Шаталхујук, Мохенџо-даро, Урук. Сунчева кола из Данске и Дупљајска колица.

Египат. Пирамиде у Гизи, стубови храмова у Карнаку и Луксору; Велика сфинга из Гизе, статуе Микерина и његове жене, статуе принца Рахотепа и његове жене Нофрет;

потрет краљице Нефертити; рељефни портрет фараона Ехнатона; фреске и хијероглифи; Тутанкамонова посмртна маска, престо, накит.

Сумерско-акадска уметност. Женска глава из Урука; Ован у шипражју и Застава из Ура.

Вавилонска уметност. Рељеф са Хамурабијевог законика.

Асирска уметност. Крилати бик са људском главом из палате Саргона II, Рањена лавица из Ниниве.

Нововавилонска уметност. Капија богиње Иштар.

Персија. Персеполис, персијски ратници из Сузе.

Уметност Крита и Микене. План палате у Кнососу, фреске из Кнососа и Хераклиона, керамика, Лавља капија у Микени.

Хомерско доба („мрачно доба“). Геометријски стил – амфора из Дипилона.

Архајско доба. Москофорос. Црне фигуре на црвеној подлози – сцене из Илијаде; црвене фигуре на црној подлози – пелике и гнатија вазе.

Класично доба. Ерехтејон, Партенон, позориште у Епидауру; донски, јонски и коринтски стил, каријатиде; Дискобол, Дорифор, портрети истакнутих личности; керамика – лекити из друге половине V века.

Хеленистичко доба. Зевсов жртвеник из Пергамона, Лаокоон и синови; портрети из Фајума.

Етрурска уметност. Фреске из гробнице у Тарквинији; скулптуре на саркофазима, капитолска вучица.

Римска уметност. Колосеум, Константинов славолук, Пантеон, Ара пацис, аквадукт *PontduGard*; Трајанов стуб, статуа Августа из Примапорте, Константинов портрет; фреске из Помпеје и Херкуланума, фајумски портрети, Феликс Ромулијана (макета и мозаици); Трајанова табла.

Романика. Катедрала и торањ у Пизи; фреска *Христ у слави* из катедрале Св. Клемента у Барселони.

Готика. Катедрала у Ремсу, гаргојл на катедрали Нотр Дам у Паризу; *Оплакивање Христа* – Ђото ди Бондони; минијатуре – браћа из Лимбурга.

Византија. Света Софија у Цариграду, Хиландар; мозаик из цркве Сан Витале у Равени на којем је представљен Јустинијан са пратњом.

Ислам. Мутавакилова џамија у Самари, џамија у Кордоби, примери арабеске.

Српска уметност у средњем веку. Уметност од краја XII до краја XIII века – Ђурђеви ступови, Богородичина црква у манастиру Студеница, Црква вазнесења Христовог у манастиру Жича, Милешева, Сопоћани, Градац; фреска *Мироносице на Христовом гробу* у Милешеви, Мирослављево јеванђеље. Уметност од краја XIII до седамдесетих година XIV века – Црква Ваведења у Хиландару, Богородица Љевишка у Призрену, Грачаница, Дечани; Богородица Тројеручица; прстен краљице Теодоре, фреске. Уметност од седамдесетих година XIV века до средине XV века – манастир Каленић, цркве Лазарица, Раваница, Манасија, рељефи, розете, фреске.

Претколумбовска Америка. Остаци храмова и градова: Маје – Ћићен Ица, Тикал; Инке – Куско, Мачу Пикчу; Астеци – Теноћтитлан.

Ренесанса. *Рођење Венере, Пролеће* – Сандро Ботичели; *Атинска школа* – Рафаел; цртежи и пројекти, *Мона Лиза, Тајна вечера* – Леонардо; цртежи, *Свод Сикстинске капеле, Мојсије, Базилика Светог Петра у Ватикану* – Микеланђело; *Портрет папе Павла III* – Тицијан; *Супружници Арнолфини* – Јан Ван Ајк; *Гентски олтар* – браћа Ван Ајк; *Ловци у снегу, Слепци* – Питер Бројгел; *Ношење крста* – Хијеронимус Бош; акварели, графике, *Аутопортрет* – Дирер.

Маниризам. *Сахрана грофа Оргаза* – Ел Греко.

Барок. *Неверни Тома* – Караваџо; *Рубенс и Изабела Брант* – Рубенс; *Мале дворске даме* – Веласкез; *Аутопортрет, Ноћна стража* – Рембрант; *Девојка са бисерном минђушом* – Вермер; Версај, унутрашњост царске дворане палате у Вирцбургу.

Рококо. *Ходочашће на Китеру* – Ватo; ентеријер, Мали Тријанон код Версаја.

Неокласицизам и академизам. Портрети Наполеона и *Убијени Мара* – Давид; *Наполеон на царском престолу* – Енгр; одећа и намештај.

Романтизам. *Слобода води народ* – Делакроа, *Стрељање 3. маја* – Гоја.

Реализам. *Туцачи камена* – Курбе.

Натурализам. *Мислилац* – Огист Роден.

Српска уметност у XIX и у првој половини XX века. *Девојка у плавом* – Ђура Јакшић, *Сеоба Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем 1690* – Паја Јовановић; *Косовка девојка* – Урош Предић, *Ресник* – Надежда Петровић, *Летњи дан* – Бета Вукановић, *Пијана лађа* – Сава Шумановић, *Аутопортрет са стрелцем* – Милена Павловић-Барили; *Приморски предео* – Јован Бијелић; *Победник* – Иван Мештровић; *Играли се коњи врани* – Тома Росандић; Дом Народне скупштине – Јован Илкић.

Импресионизам. *Бал на Мулин де ла Галете* – Реноар; *Доручак на трави* – Едуар Мане; *Импресија, рађање сунца* – Клод Моне; *Булевар Монмартр* – Камиј Писаро; слике балерина на пробама и на сцени – Едгар Дега.

Постимпресионизам. Плакати и *Ла Гули стиже у Мулен Руж* – Тулуз Лотрек; *Мртва природа са јабукама* – Пол Сезан; *Одакле долазимо? Ко смо? Где идемо?* – Пол Гоген; *Звездана ноћ, Аутопортрет, Сунцокрети* – Ван Гог.

Поентилизам. *Парада* – Жорж Сера.

Сецесија. *Пољубац* – Густав Климт; париски метро.

Модерна архитектура. Ајфелов торањ; *Саграда фамилија* – Гауди.

Фовизам. *Хармонија у црвеном* – Матис, *Вестминстерски мост* – Раул Дифи.

Експресионизам. *Крик* – Мунк; група Плави јахач: *Жута крава* – Франц Марк, *Композиција IV* – Кандински, *Сенецио* – Пол Кле; портрети – Модиљани.

Кубизам. *Госпођице из Авињона* – Пабло Пикасо; *Човек са гитаром* из 1914 – Жорж Брак. Дела из осталих фаза: *Дете са голубицом, Дечак с лулом, Девојка с књигом, Герника*, керамика – Пикасо; *Акваријум* из 1951 – Жорж Брак.

Дадаизам. *Фонтана* – Марсел Дишан.

Мобилна скулптура. *Звезда* – Александер Колдер.

Надреализам. *Истрајност сећања* – Салвадор Дали; *Замак у Пиринејима* – Рене Магрит; *Релативност* – Морис Ешер; *Холандски ентеријер 1* – Хуан Миро.

Фантазија. *Тајна и меланхолија улице* – Де Кирико; *Зелени виолиниста* – Марк Шагал.

Скулптура. *Пољубац* – Бранкуши; *Лежећа фигура* – Мур.

Акционо сликарство. *Број 5* – Џексон Полок.

Поп-арт. *М-мејби* – Рој Лихтенштајн; *Мерилин Монро* – Енди Ворхол.

Оп-арт. *Вега* – Виктор Вазарели.

Постмодерна. *Без наслова* – Кит Харинг.

XXI век. *Испод базена* – инсталација у музеју савремене уметности у Каназави, Јапан; MAXXI, музеј савремене уметности XXI века у Риму – Заха Хадид; *Лонгвуд баште* – Брус Манро; инсталације Јаои Кусаме.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни програм предмета *историја са историјом културе и цивилизације* осмишљен је тако да ученици стекну свеобухватну слику о развоју цивилизације, друштва, науке и уметности. Имајући у виду програмску концепцију и врсту школе, потребно је водити рачуна о томе да садржаји из историје уметности буду равноправно заступљени и адекватно обрађени.

Наставник има слободу да сам одреди распоред, врсту и динамику активности за сваку тематску целину, водећи рачуна о циљу, задацима предмета и узрасним могућностима ученика.

За сваку тематску целину могу се издвојити тезе које садрже кључне чињенице које ученици треба да упамте, како би се избегло механичко учење великог броја података који се брзо заборављају и како би ученици научили да препознају кључне информације. Када су у питању садржаји из историје уметности, елементарна чињенична знања обухватају повезивање најзначајних уметничких дела са њиховим ауторима, периодом, правцем или стилом и познавање основних карактеристика уметности одређене епохе. Кључне информације се могу приказати и табеларно, графички, у електронској презентацији, на плакату, мапи ума, илустрованој временској ленти, колажу... Пожељно је да ученици учествују у изради, или самостално израђују, сликовне приказе кључних података, јер се на тај начин лакше усвајају и дуже памте чињенице, а ученици имају могућност да примењују знања и вештине стечене у другим предметима (графички прикази, рад различитим материјалима и техникама визуелних уметности, рад у апликативним програмима).

Кључне информације су основа „приче“ о начину живота, веровањима, догађајима, појавама, процесима, истакнутим личностима, култури и уметности, развоју и променама у друштву одређеног периода. Та прича треба да буде богата информацијама, детаљима, занимљивостима и, у зависности од интересовања ученика, употпуњена одабраним реконструкцијама (битке, освајања, изградња познатог града или грађевине, уређење двора, реакције на изложбе и појаве у уметности, открића, одевање у одређеном сталежу, трпеза, ритуали, погребне церемоније, слављење празника...), или кратким биографијама истакнутих личности. Посебно је важно истаћи положај уметника и значај уметности који је био другачији у различитим периодима; идејне основе и промене у уметности које су условљене променама у друштву, историјским догађајима и развојем науке и технологије. Потребно је указати и на значај културно-историјских споменика, организација за заштиту споменика културе, институција културе и уметничких остварења за очување националног идентитета и развој туризма, као и на улогу уметничких дела као историјских извора. Да би стекли јасну и свеобухватну слику о одређеном периоду, ученици треба да „оживе“ причу у свом уму, у чему велику помоћ могу пружити различити извори података (историјски текстови, карте, репродукције уметничких дела, репродукције фотографија, документарни и играни филмови, дигитални материјали, музејски експонати, културно-историјски споменици, археолошки локалитети, архиви, установе културе...). Константно треба имати у виду и значај предмета за будућу професију ученика – свеобухватно „оживљавање“ једног историјског периода омогућава развој сензибилитета неопходног за извођење музике одређене епохе, али и ствара услове за планирање реалистичног и атрактивног сценског наступа, што је услов да би се привукла пажња захтевне публике у савременом друштву.

Настава треба да помогне ученицима да створе јасну представу не само о томе шта се дешавало већ и зашто се дешавало и какве су последице проистекле. Наставник треба да подстиче радозналост ученика и омогући развој критичког мишљења тако што ће водити дијалог, постављати подстицајна питања, охрабривати ученике да постављају питања, да испоље радозналост, неспутано износе своје ставове и аргументовано их бране

и учествују у разноврсним активностима – прављење презентација, учествовање у радионицама и дебатама, рад са подацима, реализовање индивидуалних и групних пројектних задатака, самостално истраживање различитих тема (на пример, поређење два владара или два уметничка правца)...

Како би ученици могли да стекну јасну слику о развоју уметности или одликама уметности одређене епохе, пожељно је припремати презентације. Поред наведених примера, наставник може да допуни презентацију и другим познатим делима. Приликом обраде праисторије, посебно каменог доба, важно је избећи стереотипе, једностране и застарела тумачења, јер се сваке године долази до нових налаза и резултата анализа, па се периодизација и хипотезе мењају веома брзо. Наставник треба да понуди чињенице и неколико научних претпоставки како би побудио интересовање ученика. Репродукције налаза и потребни подаци могу се наћи на адреси http://www.donsmaps.com. Приликом обраде савремене уметности потребно је разматрати трендове: мултикултуралност; опадање индивидуалне популарности у корист уметничких група и великих корпорација (Самсунг, Пиксар, архитектонски бирои, модне куће...); комерцијализација ремек-дела (на примеру Мона Лизе); улога уметности у пропаганди и маркетингу (рекламе, билборди); ширење источњачких утицаја (утицај јапанске манге и аниме на европски и амерички стрип и цртани филм); утицај технологије на савремену уметност (рачунарске игрице; филм – Камеронов Аватар; дигитална фотографија; коришћење апликативних програма за цртање, сликање, обликовање и пројектовање; веб-дизајн; електронски прибор – таблети за цртање, 3Д оловка, Филипсов прибор за сликање светлом, дигиталне видео-четке; ЛЕД технологија...); интеграција различитих врста уметности и сценски спектакли; интеграција уметности и науке (паметне куће); стварање неуобичајеним материјалима (материјали за рециклажу; цртање песком и ватром; моделовање храном...); ширење мурала и графита у градским и сеоским срединама (позитивни аспекти, туристичке атракције – Џулијан Бивер, негативни аспекти – оштећивање културно-историјских споменика и фасада); улога уметности у одрживом развоју и смањењу сиромаштва (популарисање уметничких заната и етнокултуре и уметности).

ОБАВЕЗНИ СТРУЧНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

ГЛАВНИ ПРЕДМЕТ/ ИНСТРУМЕНТ

Циљеви:

- Развијањељубави према музици и инструменту;
- Формирање унутрашњих слуховних музичких представа и усвајање основних елемената музичке писмености;
- Развијање инструменталне технике као средства музичког израза;
- Развијање и усавршавање вештине музичког начина размишљања;
- Усавршавање музичке меморије;
- Стицање самосталности у развијању сопствених извођачких могућности;
- Развијање способности за концертну делатност и заједничко музицирање;
- Развијање афинитета према импровизацији, као једном од начина развоја музичког мишљења;

– Припремање ученика за професионалну делатност.

Задаци:

– Проналажење и планирање педагошких поступака помоћу којих ће се оптимално подстицати развој индивидуалних квалитета ученика.
– Упознавање ученика са стиловима свих музичких раздобља и, у вези с тим, различитим техникама извођења.
– Неговање културе извођачких покрета.
– Оспособљавање за самостално креирање интерпретације дела различитих стилова.

ВИОЛИНА

ПРВИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:

– Формирање музичко-слушних представа изражајним певањем песмица по слуху.
– Почетни рад на развијању музичке фантазије, путем игре и приче.
– Упознавање са инструментом (усвајање назива делова инструмента).
– Нотно описмењавање.
– Поставка леве руке и њено прилагођавање инструменту свирањем једноставних песмица послуху (пицикато).
– Поставка десне руке и прилагођавање вођењем гудала на празним жицама, променом гудала и прелазима са жице на жицу.
– Усвајање основне поделе гудала.
– Упознавање основних потеза.
– Учење полустепена.
– Учење почетног вибрата.
– Рад на развијању музичког слуха.
– Рад на добијању звука, интонацији и ритму.

Обавезни минимум програма:

Две једнооктавне скале (са потезима и трозвуцима);
Две двооктавне скале (са потезима и трозвуцима);
Шест вежби – етида;
Четири комада – песмица.

Препоручена литература:

Школе – К. Родионов, М. Гарлицки, Ш. Сузуки, Д. Марковић, Љ.Степановић, Хрестоматија – свеска 1;
Скале – А. Григорјан, И. Гржимали, С. Коргујев;
Етиде – Н. Бакланова, К. Родионов, Р. Гарлицки, А. Јаншинов, Гњесина-Витачек, К. Фортунатов, Ф. Волфарт, Х. Сит, Ш. Данкла ...;
Комади – Ж. Б. Лили, Ж. Ф. Рамо, Ж. Обер, Ш. Данкла, Б. Барток, К. Родионов, М. Гарлицки, Н. Бакланова, А. Комаровски...

ДРУГИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Даљи рад на развоју музичко-слушних представа, путем изражајног певања и свирања по слуху.
- Наставак рада на развијању музичке фантазије путем игре и приче.
- Промене позиција.
- Упознавање са значењем најчешћих ознака за темпо (*andante, moderato, allegro, presto*…).
- Упознавање са релативним трајањем нота (целих, половина, четвртина, осмина и њима одговарајућих пауза и триола) и значењем пунктирања.
- Упознавање са значењем основних динамичких ознака (*piano, mezoforte, forte, diminuendo,crescendo*...).
- Усавршавање вештине читања нота ради успостављања трајне навике упражњавања ове активности током читавог школовања.
- Упознавање са појмом мисаоне целине (фраза).
- Рад на формирању навике самосталног вежбања и принципа јединства слуховне од механичке компоненте.

Обавезни минимум програма:

Четири двооктавне скале (са потезима и трозвуцима);
Шест етида;
Четири комада;
Једна или више крупних форми (кончертино, варијације…).

Препоручена литература:

Школе – К. Родионов, М. Гарлицки, Ш. Сузуки, Д. Марковић, Љ. Степановић, Хрестоматија – свеска 1;
Скале – А. Григорјан, И. Гржимали, С. Коргујев;
Етиде – Н. Бакланова, К. Родионов, Р. Гарлицки, А. Јаншинов, Гњесина-Витачек, К. Фортунатов, Ф. Волфарт, Х. Сит, Ш. Данкла ...;
Комади – Ж. Б. Лили, Ж. Ф. Рамо, Ж. Обер, Ш. Данкла, Ш. Берио, Б. Барток, К. Родионов, М. Гарлицки, Н. Бакланова, А. Комаровски...;
Концерти – С. Мах, М. Кравчук, Ц. Перлман, Ф. Зајц, А. Хубер, О. Ридинг, Ф. Кихлер, Л. Портноф, П. Есек, А. Комаровски, П. Николић...

ТРЕЋИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Наставак рада на развоју музичко-слушних представа усложњавањем тешкоћа савладаних у претходном разреду.
- Почетак рада на поступку свесног меморисања музичког дела.

- Наставак рада на развијању музичке фантазије, асоцијативно подстицајним разговорима и буђењем интересовања за креативно музичко изражавање.
- Почетак формирања представе о уметнички лепом звуку, тонско објашњење „певања“ на инструменту.
- Даље усавршавање могућности извођачког апарата.
- Проширивање знања о ознакама темпа, карактера, динамике и агогике.
- Рад на формирању навике самосталног вежбања и принципа јединства слуховне од механичке компоненте.

Обавезни минимум програма:

Две двооктавне дурске скале (са трозвуцима и септакордима);
Две двооктавне молскескале (са трозвуцима и септакордима);
Од трећег разреда и надаље скале ће се при бирању, увек, смењивати по родовима дур –мол;
Шест етида;
Четири комада;
Једна или више крупних форми (концерт – I или II и III став, сонатина, варијације…).

Препоручена литература:

Школе – О. Шевчик, Х. Шрадик, Хрестоматија – свеска 2;
Скале – А. Григорјан, И. Гржимали, С. Коргујев;
Етиде – Н. Бакланова, К. Родионов, М. Гарлицки, А. Јаншинов, Ф. Волфарт, Х. Сит, Ш. Данкла, Ш. Берио, Ф. Рис...;
Комади – Ж. Б. Лили, Ж. Ф. Рамо, Ж. Обер, Ж. Б. Сенаје, Л. Бокерини, З. Фибих, Ш. Данкла, Ш. Берио, Б. Барток, С. С. Прокофјев, Д. Д. Шостакович, Н. Бакланова, А. Комаровски...;
Сонате – А. Вивалди, А. Корели, Д. Скарлати, Ф. Верачини, Ф. Ђеминијани, Г. Ф. Хендл, Г. Ф. Телеман...;
Концерти – Ф. Зајц, А. Хубер, О. Ридинг, Ф. Кихлер, Л. Портноф, П. Есек, А. Комаровски, А. Вивалди...

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Рад на развоју музичко-слушних представа повећањем музичко-техничких захтева;
- Рад на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Наставак рада на развијању музичке фантазије подстицајним разговорима, чији су садржаји примерени узрасту ученика, као и указивање на постојање аналогије међу уметничким вредностима дела из разних области уметничког изражавања (књижевности, сликарства, вајарства, архитектуре...);
- Учење виших позиција;
- Почетно учење двохвата (терце, сексте, октаве);
- Усавршавање ефикасности извођачког апарата радом на композицијама

сложенијих техничких захтева;
- Навикавање на повремену употребу метронома у току вежбања са инсистирањем на увиђању суштинске разлике између музичких изражајних средстава метра и ритма, односно метричног и ритмичног свирања;
- Обогаћивање знања ознакама за темпо, карактер, динамику и агогику, у складу са композицијама које су планиране годишњим репертоаром.
- Развијање навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Две двооктавне скале (са потезима, трозвуцима и септакордима);
Две трооктавне скале (са потезима, трозвуцима и септакордима);
Од четвртог разреда обавезно је свирање свих трозвука;
Шест етида;
Четири комада;
Две крупне форме (концерт – I или II и III став, сонатине, варијације…).

Препоручена литература:

Школе – О. Шевчик, Х. Шрадик, Хрестоматија – свеска 2;
Скале – А. Григорјан, И. Гржимали, С. Коргујев;
Етиде – Ф. Волфарт, Х. Сит, Х. Кајзер, Ж. Ф. Мазас, Б. Кампањоли, Ш. Данкла, Ш. Берио, П.Гавињије, Ф. Фиорило, J. Joахим...;
Комади – Ж. Б. Лили, Ж. Ф. Рамо, Ж. Обер, Ж. Б. Сенаје, J. С. Бах, Г. Ф. Хендл, Л. Бокерини, З. Фибих, Ш. Данкла, Ш. Берио, Б. Барток, С. С. Прокофјев, Д. Д. Шостакович, Н. Бакланова...;
Сонате – А. Вивалди, А. Корели, Д. Скарлати, Ф. Верачини, Ф. Ђеминијани, Г. Ф. Хендл, Г. Ф. Телеман...;
Концерти – А. Хубер, О. Ридинг, Ф. Кихлер, Л. Портноф, А. Комаровски, Ж. Б. Аколај, А. Вивалди, Ђ. Тартини...

ПЕТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Континуирани рад на развоју музичке фантазије;
- Интензиван рад на развијању извођачког апарата, постављањем вишег нивоа техничких захтева;
- Проширивање знања о ознакама за темпо и карактер, у зависности од композиција које су део наставног програма;
- Континуиран рад на развоју навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Четири трооктавне скале (са трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте,октаве);
Шест етида;
Четири комада;
Две крупне форме (концерт – I или II и III став, барокне соната, варијације…).

Препоручена литература:

Школе – О. Шевчик, Шрадик, Хрестоматија – свеска 3;
Скале – А. Григорјан, И. Гржимали, С. Коргујев, Ј. Гиљелс, К. Флеш;
Етиде – Ф. Волфарт, Х. Сит, Х. Кајзер, Р. Кројцер, Ж. Ф. Мазас, Б. Кампањоли, Ш. Берио, П. Гавињије, Ф. Фиорило, Ј. Јоахим...;
Комади – Ж. Б. Лили, Ж. Ф. Рамо, Ж. Обер, Ж. Б. Сенај, Ј. С. Бах, Г. Ф. Хендл, Л. Бокерини, Ф. Шуберт, Л. В. Бетовен, Ф. Менделсон, Х. Вијењавски, Х. Вијетан, З. Фибих, Ш. Данкла, Ш. Берио, П. Сарасате, Ф. Крајслер, Б. Барток, С. С. Прокофјев, Д. Д. Шостакович...;
Сонате – А. Вивалди, А. Корели, Д. Скарлати, Ф. Верачини, Ф. Ђеминијани, Ђ. Тартини, Г. Ф. Хендл, Ј. С. Бах, Г. Ф. Телеман...;
Концерти – А. Комаровски, Ж. Б. Аколај, А. Вивалди, Ђ. Тартини, Ј. С. Бах, Ј. Хајдн, Д. Кабалевски...;

ШЕСТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Интензиван рад на даљем усавршавању ефикасности извођачког апарата;
- Рад на техници свесног меморисања;
- Оспособљавнаје ученика за самостално развијање музичке фантазије;
- Континуиран рад на развоју навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Две трооктавне скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте,октаве);
Две четворооктавне скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте,октаве);
Шест етида;
Четири комада;
Две крупне форме (концерт – I или II и III став, барокне соната, варијације…).

Препоручена литература:

Школе – О. Шевчик, Шрадик, Хрестоматија – свеска 3;
Скале – А. Григорјан, И. Гржимали, С. Коргујев, Ј. Гиљелс, К. Флеш;
Етиде – Х. Сит, Х. Кајзер, Р. Кројцер, Ж. Ф. Мазас, Б. Кампањоли, Ш. Берио, П. Гавињије, Ф. Фиорило, Ј. Јоахим...;
Комади – Ф. Шуберт, Л. в. Бетовен; Ф. Менделсон, Р. Шуман, Х. Вијењавски, Х. Вијетан, З. Фибих, Ш. Данкла, Ш. Берио, П. Сарасате, Ф. Крајслер, Б. Барток, С. С. Прокофјев, Д. Д. Шостакович, А. Хачатурјан...;
Сонате – А. Вивалди, А. Корели, Д. Скарлати, Ф. Верачини, Ф. Ђеминијани, Ђ. Тартини, Г. Ф. Хендл, Ј. С. Бах, Г. Ф. Телеман...;
Концерти – Ј. С. Бах, Ј. Хајдн, Д. Кабалевски, В. А. Моцарт, М. Брух, Х. Вијењавски,
Е. Лало...

СЕДМИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 144 часа годишње)

Оперативни задаци:

–Интензиван рад на даљем усавршавању ефикасности извођачког апарата;
–Рад на техници свесног меморисања;
–Оспособљавнаје ученика за самостално развијање музичке фантазије;
–Континуиран рад на развоју навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Две трооктавне скале (са трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);
Две четворооктавне скале (са трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);
Шест етида;
Четири комада;
Бах соло – 1 став сонате или партите;
Две крупне форме (концерт – I или II и III став, класична соната…).

Препоручена литература:

Скале – J. Гиљелс, К. Флеш...;
Етиде – Р. Кројцер, Ж. Ф. Мазас, П. Гавињије, Ф. Фиорило, J. Јоахим, П. Роде, Донт, К.Мострас, А. Јампољски, Х. Вијењавски...;
Комади – Ф. Шуберт, Л. в. Бетовен, Н. Паганини; Ф. Менделсон, Р. Шуман, Х. Вијењавски; Х. Вијетан, Ш. Берио, П. И. Чајковски, J. Брамс, А. Дворжак, П. Сарасате, К. Сен-Санс, Г. Форе, Ф. Крајслер, С. С. Прокофјев, Д. Д. Шостакович, А. Хачатурјан...;
J. С. Бах – Соло сонате и партите;
Сонате –J. Хајдн, В. А. Моцарт, Ф. Шуберт, Л. В. Бетовен;
Концерти – В. А. Моцарт, Ф. Менделсон, М. Брух, Х. Вијењавски, Х. Вијетан, Е. Лало, К. Сен-Санс, С. С. Прокофјев, А. Хачатурјан...

ОСМИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 144 часа годишње)

Оперативни задаци:

- Интензиван рад на даљем усавршавању ефикасности извођачког апарата;
- Рад на техници свесног меморисања;
- Оспособљавнаје ученика за самостално развијање музичке фантазије;
- Континуиран рад на развоју навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Две трооктавне скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве, дециме, прсторедне октаве);
Две четворооктавне скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве, дециме, прсторедне октаве);
Шест етида;
Четири комада;

Бах соло – 1 став сонате или партите;
Две крупне форме (концерт – I или II и III став, класична соната…).

Препоручена литература:

Скале – Ј. Гиљелс, К. Флеш...;
Етиде – Р. Кројцер, Ж. Ф. Мазас, П. Гавињије, Ф. Фиорило, Ј. Јоахим, П. Роде, Ј. Донт, К. Мострас, А. Јампољски, Х. Вијењавски...;
Комади – Ф. Шуберт, Л. в. Бетовен, Н. Паганини; Ф. Менделсон, Р. Шуман, Х. Вијењавски; Х. Вијетан, Ш. Берио, П. И. Чајковски, Ј. Брамс, А. Дворжак, П. Сарасате, К. Сен-Санс, Г. Форе, Ф. Крајслер, С. С. Прокофјев, Д. Д. Шостакович, А. Хачатурјан...;
Ј. С. Бах – Соло сонате и партите;
Сонате – Ј. Хајдн, В. А. Моцарт, Ф. Шуберт, Л. В. Бетовен;
Концерти – В. А. Моцарт, Ф. Менделсон, М. Брух, Х. Вијењавски, Х. Вијетан, Е. Лало, К. Сен-Санс, С. С. Прокофјев, А. Хачатурјан...

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Интензиван рад на даљем усавршавању ефикасности извођачког апарата;
- Рад на техници свесног меморисања;
- Оспособљавнаје ученика за самостално развијање музичке фантазије;
- Континуиран рад на развоју навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Две трооктавне скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве, дециме, прсторедне октаве);
Две четвороктавне скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве, дециме, прсторедне октаве);
Шест етида;
Четири комада;
Бах соло – 2 става сонате или партите;
Две крупне форме (концерт – I или II и III став, класична соната…).

Препоручена литература:

Скале – Ј. Гиљелс, К. Флеш...;
Етиде – Р. Кројцер, П. Гавињије, Ф. Фиорило, Ј. Јоахим, П. Роде, Ј. Донт, К. Мострас, А. Јампољски, Х. Вијењавски, Н. Паганини...;
Комади – Ф. Шуберт, Л. в. Бетовен, Н. Паганини; Ф. Менделсон, Р. Шуман, Х. Вијењавски; Х. Вијетан, П. И. Чајковски, Ј. Брамс, А. Дворжак, П. Сарасате, К. Сен-Санс, Г. Форе, Ф. Крајслер, С. С. Прокофјев, Д. Д. Шостакович, А. Хачатурјан...;
Ј. С. Бах – Соло сонате и партите;
Сонате – Л. В. Бетовен, Ј. Брамс, Р. Шуман, Е. Григ, Г. Форе, С. Франк, К. Дебиси, М. Равел);
Концерти – В. А. Моцарт, Ф. Менделсон, М. Брух, Х. Вијењавски, Х. Вијетан, Е. Лало, К. Сен-Санс, С. С. Прокофјев, А. Хачатурјан...

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 140 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Интензиван рад на даљем усавршавању ефикасности извођачког апарата;
- Рад на техници свесног меморисања;
- Оспособљавнаје ученика за самостално развијање музичке фантазије;
- Континуиран рад на развоју навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Две трооктавне скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве, дециме, прсторедне октаве);
Две четворооктавне скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве, дециме, прсторедне октаве);
Шест етида или каприса;
Четири комада;
Дело домаћег композитора;
Бах соло – 2става сонате или партите;
Две крупне форме (концерт – I или II и III став, класична соната…)

Препоручена литература:

Скале – J. Гиљелс, К. Флеш...;
Етиде – каприси –П. Роде, J. Донт, К. Мострас, Х. Вијењавски, Н. Паганини...;
Комади – Ф. Шуберт, Л. в. Бетовен, Н. Паганини; Ф. Менделсон, Р. Шуман, Х. Вијењавски; Х. Вијетан, П. И. Чајковски, J. Брамс, А. Дворжак, П. Сарасате, К. Сен-Санс, Г. Форе, Ф. Крајслер, С. С. Прокофјев, Д. Д. Шостакович, А.Хачатурјан...;
Домаћи композитор – П. Стојановић, К. Манојловић, J. Славенски, В. Мокрањац, В. Перичић, Д. Радић, Д. Деспић, С. Рајичић...;
J. С. Бах – Соло сонате и партите;
Сонате –J. Брамс, Р. Шуман, Е. Григ, Г. Форе, С. Франк, К. Дебиси, М. Равел, С. С. Прокофјев, Р. Штраус, Е. Вила-Лобос...);
Концерти – В. А. Моцарт, Л. В. Бетовен, Ф. Менделсон, Н. Паганини, М. Брух, Х. Вијењавски, Х. Вијетан, Е. Лало, К. Сен-Санс, П. И. Чајковски, А. Дворжак, J. Сибелиус, С. С. Прокофјев, Д. Д. Шостакович, А. Хачатурјан, И. Стравински...

Обавезна провера знања

У току школске године предвиђене су **три** обавезне провере знања:

I колоквијум;
II колоквијум;
годишњи испит.

Термини обавезних провера знања су:

I колоквијум – друга половина октобра (последња недеља);
II колоквијум – прва половина марта (друга недеља);
годишњи испит – прва половина јуна (осим VI и X разреда).

Напомене у вези са реализацијом колоквијума и испита

Програм колоквијума и испита се односе на два суседна разреда (на пример, I и II разред, III и IV разред...).

Ученици I разреда могу, али не морају, да свирају 1. колоквијум

Од III разреда, на колоквијумима се свирају скале различитих родова (дур – мол).

Основна презентација скале састоји се у свирању потеза „легато".

Додатни потези у скали („легато"плус још два потеза) презентују се у I, II, IV, VI, и VIII разреду. Трозвук у скали треба свирати потезом „легато" (осим у I разреду).

Од IV разреда свирају се сви трозвуци.

Од V разреда, у оквиру скале, свирају се терце, сексте и октаве.

Од VIII разреда, у оквиру скале, свирају се децима и прсторедне октаве.

Сви програми изводе се напамет, осим романтичних соната и соната 20. века.

ПРВИ и ДРУГИ РАЗРЕД

1. колоквијум:

- скала;
- етида;

2. колоквијум:

- скала;
- комад;
- етида или 1 комад.

Годишњи испит:

- етида;
- комад;
- кончертино (за 1.разред – кончертино или 2. комада).

ТРЕЋИ и ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

1. колоквијум:

- скала;
- етида;
- етида или 1 комад.

2. колоквијум:

- скала;
- комад;
- сонатина – 1 став (за 3. разред – сонатина или 2. етиде или 2. комада).

Годишњи испит:

- етида;
- комад;
- концерт– 1. или 2. и 3. став.

ПЕТИ и ШЕСТИ РАЗРЕД

1. колоквијум:

- скала;
- етида;
- етида или 1 комад.

2. колоквијум:

- скала;
- комад;
- барокна соната – 2 става.

Годишњи испит:

- етида;
- комад;
- концерт – 1. или 2. и 3. став.

СЕДМИ и ОСМИ РАЗРЕД

1. колоквијум:

- скала;
- етида;
- комад.

2. колоквијум:

- Бах соло – 1 став сонате или партите;
- комад;
- класична соната –1 став.

Годишњи испит:

- етида или 1 каприс;
- комад;
- концерт – 1. или 2. и 3. став.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

1. колоквијум:

- скала;
- етида или каприс;
- комад.

2. колоквијум:

- Бах соло – 2 става сонате или партите;
- комад;
- романтична соната или соната 20 века –1 став;

Годишњи испит:

- етида или каприс;
- комад;

- концерт (1. или 2. и 3. став);

Напомена: Један од два комада мора бити виртуозан.

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

1. колоквијум:

- романтична соната или соната 20. века (у целини).

Годишњи (завршни) испит:

- 2 етиде или каприса;
- Бах соло – 2 става сонате или партите;
- виртуозни комад;
- дело домаћег композитора;
- концерт (у целини).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У току сваке школске године, поред похађања часова редовне наставе и три обавезне провере знања (јесењи колоквијум, пролећни колоквијум и годишњи испит), ученици наступају на концертима у школи, у земљи и иностранству, на различитим културним манифестацијама на којима школа учествује по позиву, на музичким фестивалима, домаћим и међународним такмичењима. На овим концертима, поред солиста, наступају камерни састави и оркестри. Селекција ученика који ће представљати школу на концертима и такмичењима врши се преслушавањем на аудицијама. Избор представника школе обавља се комисијски, руководећи се високим критеријумима и уметничким захтевима. У току школске године систематски се уводе иновације како би се рад ученика и професора прилагодио постављеним циљевима и задацима.

ВИОЛА

ПРВИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Учење основних потеза;
- Учење полустепена 2-3, 0-1, 3-4;
- Учење почетног вибрата.

Обавезни минимум програма:

Четири дурске и молске скале кроз једну октаву (са потезима и трозвуцима);
Две скале кроз две октаве (са потезима и трозвуцима);
Десет вежби – етида;
Шест комада – песмица.

Препоручена литература:

Школе – М. Гарлицки, К. Родионов, А. Григорјан, Ш. Сузуки, Љ.Степановић; Хрестоматија – свеска 1;

К. Родионов, К. Фортунатов, М. Гарлицки, А. Комаровски, А. Јаншинов, Н. Бакланова, Е. Гјесина, О. Шевчик, Д. Марковић, П. Стојановић, П. Николић, Љ. Степановић, Л. Миранов, Ш. Сузуки…

ДРУГИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Почетно учење промене позиција

Обавезни минимум програма:

Шест скала кроз две октаве (са потезима и трозвуцима);

Осам етида;

Шест комада;

Једна композиција велике форме (кончертино, варијације…).

Препоручена литература:

Школе – М. Гарлицки, К. Родионов, А. Григорјан, О. Шевчик, Х. Шрадик, Ш. Сузуки, Љ. Степановић; Хрестоматија – свеска 1;

К. Родионов, К. Фортунатов, М. Гарлицки, А. Комаровски, А. Јаншинов, Н. Бакланова, Е. Гјесина, Ж. Б. Лили, Ж. Ф. Рамо, В. А. Моцарт, О. Шевчик, О. Ридинг, Ф. Кихлер, Ф. Волфарт, С. Мах, Л. Портноф, А. Хубер, Д. Марковић, П. Стојановић, П. Николић, Љ. Степановић, Л. Миранов, Ш. Сузуки

ТРЕЋИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Промене позиција;
- Даље усавршавање извођачког апарата;
- Почетак рада на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Почетни рад на формирању навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Осам скала (са трозвуцима и септакордима);

Осам етида;

Шест комада;

Једна композиција велике форме (кончертино, концерт – I или II и III став, сонатина, варијације…).

Препоручена литература:

Школе – Григорјан, О. Шевчик, Х. Шрадик; Хрестоматија – свеска 1, Хрестоматија – свеска 2;
К. Родионов, А. Комаровски, А. Јаншинов, Н. Бакланова, Д. Кабалевски, Ж. Б. Лили, Ж. Ф. Рамо, Ж. Обер, А. Вивалди, А. Корели, Ј. Б. Бах, Г. Ф. Телеман, В. А. Моцарт, О. Ридинг, Ф. Кихлер, Ф. Волфарт, Ф. Рис, Ж. Ф. Мазас, Х. Кајзер, Л. Портноф, Г. Есек, А. Хубер, З. Фибих, Д. Марковић, П. Стојановић, Б. Барток…

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Учење виших позиција;
- Почетно учење двохвата (терце, сексте, октаве).

Обавезни минимум програма:

Четири двооктавне скале (са потезима, трозвуцима и септакордима);
Једна трооктавна скала (са потезима, трозвуцима и септакордима);
Осам етида;
Четири комада;
Две композиције велике форме(кончертино, концерт – I или II и III став, сонатине, варијације…).

Препоручена литература:

Школе – Григорјан, О. Шевчик, Х. Шрадик;
Хрестоматија – свеска 2;
А. Комаровски, Н. Бакланова, Д. Кабалевски, Ж. Б. Лили, Ж. Ф. Рамо, Ж. Обер, Ж. Б. Сенаје, А. Вивалди, А. Корели, Ф. Верачини, Ф. Ђеминиани, Ј. С. Бах, Г. Ф. Телеман, Д. Скарлати, В. А. Моцарт, Ј. Хајдн, О. Ридинг, Ф. Кихлер, Ф. Волфарт, Ф. Рис, Ж. Ф. Мазас, Х. Кајзер, Л. Портноф, А. Хубер, З. Фибих, Ш. Данкла, Ш. Берио, Д. Марковић, П. Стојановић, Д. Д. Шостакович, Б. Барток.

ПЕТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Континуиран рад на развоју музичке фантазије;
- Даље усавршавање извођачког апарата;
- Рада на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Проширивање и усвајање нових знања о ознакама за темпо, динамику..;
- Континуиран рад на формирању навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Четири трооктавне скале (са трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);
Осам етида;
Четири комада;

Две композиције велике форме (концерт – I или II и III став, барокне соната, варијације…).

Препоручена литература:

Школе – О. Шевчик, Шрадик, К. Флеш, Г. Березуков;
Р. Кројцер, С. Гргић, Ф. Абел, М. Франк, Х. Е. Кајзер, Ј. В. Каливода, Х. Фергусон, Целтер, А. Б. Бруни, Фрескобалди, П. Клингел, Корели, П. Нардини, Б. Марчело, Вивалди, Телеман, Л. Фирке, Г. Ф. Хендл, М. Маре, Глиер, Фиоко, И. Хандошкин, Шуберт, Ж. Ф. Рамо, А. Корели, Л. Бокерини, Вивалди, Валентини, Р Ф. Менделсон, К. М. Вебер.

ШЕСТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Оспособљавање ученика за самостално развијање музичке фантазије;
- Даље усавршавање извођачког апарата;
- Рада на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Проширивање и усвајање нових знања о ознакама за темпо, динамику..;
- Континуиран рад на формирању навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Четири трооктавне скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);
Шест етида;
Четири комада;
Две композиције велике форме (концерт – I или II и III став, барокне соната, варијације).

Препоручена литература:

Школе – О. Шевчик, Шрадик, К. Флеш, Г. Березуков;
Р. Кројцер, Ј. Ф. Мазас, С. Гргић, Ф. Абел, Целтер, А. Б. Бруни, Ф. Херман, Ј. Палашко, Рола, Фрескобалди, Х. Сит, П. Клингел, Корели, П. Нардини, Б. Марчело, Вивалди, Телеман, Л. Фирке, Давид, Фукс, Г. Ф. Хендл, М. Маре, Глиер, Фиоко, И. Хандошкин, Шуберт, Ј. К. Бах, Ж. Ф. Рамо, А. Корели, Л. Бокерини, Валентини, Р Ф. Менделсон, К. М. Вебер .

СЕДМИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 144 часа годишње)

Оперативни задаци:

- Интензиван рад на даљем усавршавању ефикасности извођачког апарата;
- Рад на техници свесног меморисања;
- Оспособљавнаје ученика за самостално развијање музичке фантазије;
- Континуиран рад на развоју навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Четири трооктавних скала (са трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);
Шест етида;
Четири комада;
J. C. Бах – соло свите – 1 став;
Две композиције велике форме (концерт – I или II и III став, класична соната…).

Препоручена литература:

Школе – О. Шевчик, Шрадик, К. Флеш;
J. C. Бах, Р. Кројцер, А. Б. Бруни, Ф. Херман, J. Палашко, Рола, Фрескобалди, Х. Сит, П. Клингел, Корели, П. Нардини, Б. Марчело, Вивалди, Телеман, Л. Фирке, С Рахмањинов, Ф. Бенда, П. И. Чајковски, Давид, Фукс, Г. Ф. Хендл, Хајдн, Х. Екле, М. Маре, Глиер, Фиоко, К. М. Вебер, И. Хандошкин, Шуберт, J. К. Ванхал, J. К. Бах, Ж. Ф. Рамо, А. Корели, Л. Бокерини, Валентини, Р Ф. Менделсон, J. Брамс, Г. Форе, Ф. Крајслер.

ОСМИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 144 часа годишње)

Оперативни задаци:

− Интензиван рад на даљем усавршавању ефикасности извођачког апарата;
− Рад на техници свесног меморисања;
− Оспособљавнаје ученика за самостално развијање музичке фантазије;
− Континуиран рад на развоју навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Четири скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима - терце, сексте, октаве);
Шест етида или каприса;
Четири комада;
J. C. Бах – соло свите – 1 став;
Две композиције велике форме (концерт – I или II и III став, класична соната…).

Препоручена литература:

J. C. Бах, Р. Кројцер, J. Дont, А. Б. Бруни, Данкла, J. Палашко, Рола, А. Хофмајстер, Б. Кампањоли, М. Брух, Фрескобалди, Р. В. Вилијамс, Х. Сит, П. Клингел, Корели, П. Нардини, Б. Марчело, Вивалди Телеман, Флектон, Х. Екле, А. Дворжак, Дитердорф, Л. Фирке, J. К. Вануда, С Рахмањинов, Ф. Бенда, П. И. Чајковски, Давид, Фукс, Г. Ф. Хендл, Хајдн, М. Глинка, Моцарт, Х. Екле, К. Штамиц, Л. Бокерини, Валентини, Р Ф. Менделсон, J. Брамс, Г. Форе, Ф. Крајслер...

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

− Интензиван рад на даљем усавршавању ефикасности извођачког апарата;
− Рад на техници свесног меморисања;
− Оспособљавнаје ученика за самостално развијање музичке фантазије;
− Континуиран рад на развоју навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Четири скале (са трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);
Шест етида или каприса;
Четири комада;
J. C. Бах – соло свите – 2 става;
Две композиције велике форме (концерт – I или II и III став, романтична соната…

Препоручена литература:

J. C. Бах, П. Роде, Р. Кројцер, J. Донт, Данкла, J. Палашко, Рола, А. Хофмајстер, П. Ровели, Б. Кампањоли, Ф. Херман, М. Брух, Фрескобалди, С Рахмањинов, Ф. Бенда, П. И. Чајковски, Л. В. Бетовен, Давид, Фукс, Хендл, Хајдн, Шуберт, Шостаковић, П. Хиндемит, А. Глазунов, М. Глинка, Х. Екле, Б. Мартину, С. Форсајт, К. Штамиц, Давид, Л. Бокерини, Валентини, Домжалицки, Р Ф. Менделсон, Р. Шуман, J. Брамс, Г. Форе, Ф. Крајслер...

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 140 часова годишње)

Оперативни задаци:

− Интензиван рад на даљем усавршавању ефикасности извођачког апарата;
− Рад на техници свесног меморисања;
− Оспособљавнаје ученика за самостално развијање музичке фантазије;
− Континуиран рад на развоју навике самосталног вежбања.

Обавезни минимум програма:

Четири или више скала (са трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);
Шест или више етида или каприса;
Четири или више комада;
Дело домаћег композитора или комад XX века;
J. C. Бах – соло свите –2 става;
Две композиције велике форме (концерт у целини, класична соната, романтична соната или соната XX века)

Препоручена литература:

J. C. Бах, П. Роде, J. Донт, Н. Паганини, Данкла, J. Палашко, Рола, Анколети, А. Хофмајстер, П. Ровели, М. Вије, Б. Кампањоли, Ф. Херман, М. Брух, П. Хиндемит, С. Тањејев, К. М. Вебер, А. Глазунов, М. Глинка, J. Н. Хумел, Х. Екле, Б. Мартину, С. Форсајт, К. Штамиц, Давид, В. Волтон, Л. Бокерини,

Валентини, Домжалицки, Р. Ф. Менделсон, Р. Шуман, Ј. Брамс, Г. Форе, Ф. Крајслер.

Обавезне провере знања

У току школске године предвиђене су **три** обавезне провере знања:

− I колоквијум;

− II колоквијум;

− годишњи испит.

Термини обавезних провера знања су:

− I колоквијум – друга половина октобра (последња недеља);

− II колоквијум – прва половина марта (друга недеља);

− годишњи испит – прва половина јуна (осим VI и X разреда).

Напомене у вези са реализацијом колоквијума и испита:

Програмски захтеви обавезних провера знања односе се на два суседна разреда (на пример I и II разред, III и IV разред...);

Ученици I разреда могу, али не морају, да свирају 1. колоквијум;

Ученици X разреда не свирају 2. колоквијум;

На два годишња колоквијума скале морају бити различитих родова (дур – мол);

Основна презентација скале састоји се у свирању потеза „легато“;

Додатни потези у скали („легато“ плус још два потеза) презентирају се у I, II, IV, VI, и VIII разреду;

Презентовање трозвука у скали треба да буде у потезу „легато“ (осим у I разреду);

Сви програми изводе се напамет, осим романтичних соната и соната 20. века.

ПРВИ и ДРУГИ РАЗРЕД

I колоквијум:

- скала;
- етида;

II колоквијум:

- скала;
- 2 комада (различитих техничких захтева).

Годишњи испит:

- етида;
- комад;
- кончертино (за I разред: кончертино или 2. комада).

ТРЕЋИ и ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

I колоквијум:

- скала;

- 2 етиде (различитих техничких захтева).

II колоквијум:
- скала;
- комад;
- сонатина – 1. став (за III разред: сонатина или други комад).

Годишњи испит:
- етида;
- комад;
- кончертино – 1. или 2. и 3. став.

ПЕТИ и ШЕСТИ РАЗРЕД

I колоквијум:
- скала;
- 2 етиде (различитих техничких захтева).

II колоквијум:
- скала;
- комад;
- барокна соната – 2 става.

Годишњи испит:
- етида;
- комад;
- концерт – 1. или 2. и 3. став.

СЕДМИ и ОСМИ РАЗРЕД

I колоквијум:
- скала;
- етида;
- комад.

II колоквијум:
- Бах соло – 1 став свите;
- виртуозни комад;
- барокна соната.

Годишњи испит:
- етида или каприс;
- комад;
- концерт – 1. или 2. и 3. став.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

I колоквијум:

- скала;
- етида или каприс;
- комад (по слободном избору).

II колоквијум:

- Бах соло – 2 става сонате или партите;
- виртуозни комад;
- класична соната– 2 става.

Годишњи испит:

- каприс;
- комад (по слободном избору);
- концерт (1. или 2. и 3. став).

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

I колоквијум:

- класична, романтична соната или соната XX века (у целини).

Годишњи (завршни) испит:

- 2 етиде или каприса;
- Бах соло – 2 става сонате или партите;
- виртуозни комад;
- дело домаћег композитора или комад (XXвек);
- концерт у целини.

ВИОЛОНЧЕЛО

ПРВИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Постављање леве и десне руке;
- Вежбе за јачање прстију, артикулацију и интонацију;
- Учење основних потеза.

Обавезни минимум програма:

Четири скале кроз једну октаву (са потезима и трозвуцима);
Једна скала кроз две октаве (са потезима и трозвуцима);
Десет вежби – етида;
Шест комада – песмица.

Препоручена литература:

Косман – вежбе за леву руку;
Избор етида за 1. разред –Р. Мац, М. Симић, Антал;
Кратки комади уз клавирску пратњу – Р. Мац – Хрестоматија , Сузуки – кратки комади.

ДРУГИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Почетне вежбе за вибрато;
- Почетно учење промене позиција;
- Прва позиција – отворени став наниже и навише.

Обавезни минимум програма:

Шест скала кроз две октаве (са потезима и трозвуцима);
Осам етида;
Шест комада;
Једно дело велике форме(кончертино, варијације…).

Препоручена литература:

Косман – вежбе за леву руку;
Избор етида – Р. Мац , С Ли , М. Симић, Р. Сапожњиков, С. Каљанов;
Комади уз клавирску пратњу –М. Нађ – Хрестоматија, Кратки комади – Р. Полански, П. Романчук
Волчков – варијације, Ј. Б. Бревал – кончертино.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Почетни рада на развоју музичко-слушних представа;
- Почетак рада на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Почетак рада на развијању музичке фантазије, асоцијативно подстицајним разговорима и буђењем интересовања за креативно музичко изражавање;
- Почетак формирања представе о уметнички лепом звуку, тонско објашњење „певања“ на инструменту;
- Даље усавршавање могућности извођачког апарата;
- Проширивање знања о ознакама темпа, карактера, динамике и агогике;
- Рад на формирању навике самосталног вежбања и принципа јединства слуховне и механичке компоненте.

Обавезни минимум програма:

Шест скала (са потезима и трозвуцима);

Осам етида;
Шест комада;
Једно деловелике форме(кончертино, концерт –1. или 2. и 3. став, соната, варијације…).

Препоручена литература:

Техничке вежбе – Б. Косман, Мардеровски, Р. Мац;
Етиде – Мац , Ли , Каљанов , Сапожњиков , Ј. Ф. Доцауер;
Комади – М. Нађ, Хрестоматија, Полански – комади;
Соната – Р. Мац : Соната да камера ;
Кончертино – Ј. Б. Бревал (Це-дур, Де-дур).

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Учење виших позиција;
- Рада на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Рад на развијању музичке фантазије и креативном музичком изражавању;
- Даље усавршавање могућности извођачког апарата.
- Проширивање знања о ознакама темпа, карактера, динамике и агогике.
- Континуиран рад на формирању навике самосталног вежбања и принципа јединства слуховне и механичке компоненте.

Обавезни минимум програма:

Четри скале на једној жици у једној октави;
Две двооктавне скале (без употребе празних жица);
Једна трооктавна скала (са потезима, трозвуцима и септакордима);
Осам етида;
Четири комада;
Два дела велике форме(кончертино, концерт – I или II и III став, соната, варијације…)

Препоручена литература:

Техничке вежбе – Б. Косман, Мардеровски – Прелази и положаји; Р. Мац – увод у свирање на палчанику;
Етиде – Р. Мац, С. Ли, Р. Сапожников, С. Каљанов, Л. Мардеровски, Ј. Ф. Доцауер, Ј. Л. Дипор;
Комади, свите, сонате – Р. Мац – свита Це-дур, Соната у старом стилу, Хук – соната, Б. Марчело – соната, Сквир – Тарантела, Г. Голтерман – каприс, Ј. Бревал – кончертино Еф-дур,
Г. Бодио – кончертино Це-дур.

ПЕТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Учење виших позиција;
- Рада на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Рад на развијању музичке фантазије и креативном музичком изражавању;
- Даље усавршавање могућности извођачког апарата.
- Проширивање знања о ознакама темпа, карактера, динамике и агогике.
- Континуиран рад на формирању навике самосталног вежбања и принципа јединства слуховне и механичке компоненте.

Обавезни минимум програма:

Техничке вежбе за десну и леву руку;
Четири трооктавне скале (са трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте);
Осам етида;
Четири комада;
Два дела велике форме (концерт – I или II и III став, барокна соната, варијације).

Препоручена литература:

Техничке вежбе – Б. Косман – вежбе за прсте кроз позиције и двогласи, Р. Мац – Прелази и положаји и увод за свирање на палчанику, Мардеровски –Позиције и прелази, М Фејар – Вежбе за палац позицију;
Етиде – Р. Мац 30 етида, С. Ли 40 етида, Доцауер, I и II свеска, Кањанов, Мардеровски, избор етида;
Комади –Ф. Делин – Хрестоматија, 2.свеска, М Нађ – комади са клавиром III свеска;
Сонате – А. Вивалди, А. Корели, Б. Марчело, Б. Ромберг.
Концерти – А. Вивалди, К. Мони, Ј. Кленгел, Г. Голтерман.

ШЕСТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Учење виших позиција;
- Рада на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Рад на развијању музичке фантазије и креативном музичком изражавању;
- Даље усавршавање могућности извођачког апарата.
- Проширивање знања о ознакама темпа, карактера, динамике и агогике.
- Континуиран рад на формирању навике самосталног вежбања и принципа јединства слуховне и механичке компоненте.

Обавезни минимум програма:

Техничке везбе за десну и леву руку;
Четири трооктавне скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);

Шест етида;
Четири комада;
Два дела велике форме (концерт – I или II и III став, барокна соната, варијације…);
J. C . Бах, I свита Г-дур (1 или 2 става).

Препоручена литература:

Техничке вежбе – С. Кањанов – Техника виолончела, скале, арпеђа и интервали, Сапожњиков – терце,сексте и октаве, Шевчик – Вежбе за десну руку;
Етиде – Р. Мац – 30 етида, С. Ли – Избор етида оп. 31, J. Ф. Доцауер – I и II свеска, Ф. Грицмахер – I свеска;
Комади – П. Романчук –Комади са клавиром, Колијер – 15 композиција са клавиром, J. C. Бах – I свита...
Сонате – А. Вивалди, А. Корели, Б. Марчело...
Концерти – А. Вивалди, Г. Голтерман, J .К. Бах, J. Кленгел.

СЕДМИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 144 часа годишње)

Оперативни задаци:

- Учење виших позиција;
- Рад на развијању музичке фантазије и креативном музичком изражавању;
- Даље усавршавање могућности извођачког апарата.
- Рада на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Проширивање знања о ознакама темпа, карактера, динамике и агогике;
- Континуиран рад на формирању навике самосталног вежбања и принципа јединства слуховне и механичке компоненте.

Обавезни минимум програма:

Четири трооктавне скале (са трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);
Једна четворооктавна скала (са трозвуцима, септакордима и двохватима терце, сексте, октаве);
Шест етида;
Четири комада;
J. C. Бах – Соло свите (најмање 2 става);
Концерт – I или II и III став;
Соната (два става).

Препоручена литература:

Техничке вежбе – Б. Косман: вежбе за трилер, С. Кањанов – техника виолончела, Шевчик – вежбе задесну руку, Р. Сапожњиков – терце, сексте и октаве;
Етиде: Ф. А. Кумер, Мерк, J. Л. Дипор, J. Ф. Доцауер, Ф. Грицмахер ...
Комади: С. Санс – Лабуд, J. С. Бах – Ариозо, Д. Попер – Гавота, Мазурка,Чајковски – Ноктурно, В. Мокрањац – Стара песма.

Ј. С. Бах – Соло свите (најмање 2 става);
Сонате: А. Вивалди, Б. Марчело (Це-дур), Г. Б. Самартини (Ге-дур), Г. Ф. Хендл (ге-мол).
Концерти: Ј. Кленгел (Це-дур), Ф. Голтерман (Но.4), А. Вивалди (це-мол), Г. Тартини (Де-дур)...

ОСМИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 144 часа годишње)

Оперативни задаци:

- Учење виших позиција;
- Рада на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Рад на развијању музичке фантазије и креативном музичком изражавању;
- Даље усавршавање могућности извођачког апарата.
- Проширивање знања о ознакама темпа, карактера, динамике и агогике.
- Континуиран рад на формирању навике самосталног вежбања и принципа јединства слуховне и механичке компоненте.

Обавезни минимум програма:

Четири четворооктавне скале (са потезима, трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);
Шест етида или каприса;
Четири комада;
Ј. С. Бах – Соло свите (најмање 2 става);
Два дела велике форме (концерт – I или II и III став, соната…).

Препоручена литература:

Техничке вежбе: С. Каљанов, М. Фејар, Б. Косман, Р. Сапожњиков, О. Шевчик...
Етиде: Д. Попер , Ј. Л. Дипор, Ј. Ф. Доцауер, Ф. Грицмахер, А. Франком...
Комади: Ј.С.Бах, Л. Бокерини, Ф. Купрен, С. Рахмањинов, Г. Форе...
Ј. С. Бах – Соло свите;
Сонате: А. Вивалди, А. Корели, Цервето, А. Ариости, Л. Бокерини...
Концерти: Ј. К. Бах (е-мол), Ј. Хајдн (Де-дур –мали), Ј. Кленгел (а-мол), Б. Ромберг (Де-дур), Ц. Штамиц (а-мол).

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 140 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Утврђивање виших позиција;
- Рада на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Рад на развијању музичке фантазије и креативном музичком изражавању;
- Даље усавршавање могућности извођачког апарата.
- Проширивање знања о ознакама темпа, карактера, динамике и агогике.
- Континуиран рад на формирању навике самосталног вежбања и принципа јединства слуховне и механичке компоненте.

Обавезни минимум програма:

Четири четворооктавне скале (са трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);
Шест етида или каприса;
Четири комада;
J.C. Бах – Соло свите;
Два дела велике форме (концерт – I или II и III став, соната).

Препоручена литература:

Етиде: Д. Попер, А. Франком, J. Л. Дипор, J. Ф. Доцауер, Ф. Грицмахер, Ц. А. Пиати;
Комади: Г. Форе, Е. Гранадос, А. Глазунов, П. Коњовић, Д. Деспић, Д. Попер, Брух;
Сонате: Л.Бокерини (Ге-дур), Екле (ге-мол), А. Ариости (е-мол);
Концерти: А. Вивалди (це-мол), Б. Ромберг (е-мол), Л. Бокерини (Бе-дур), Давидов (Но.1), Голтерман (Но. 3).

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 140 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Рад на развијању музичке фантазије и креативном музичком изражавању;
- Даље усавршавање могућности извођачког апарата.
- Рада на поступку свесног меморисања музичког дела;
- Проширивање знања о ознакама темпа, карактера, динамике и агогике.
- Континуиран рад на формирању навике самосталног вежбања и принципа јединства слуховне и механичке компоненте.

Обавезни минимум програма:

Четири четворооктавне скале (са трозвуцима, септакордима и двохватима – терце, сексте, октаве);
Шест етида или каприса;
Четири комада;
Дело домаћег композитора;
J.C. Бах – Соло свите (два става);
Два дела велике форме (концерт – у целини, соната…).

Препоручена литература

Етиде: J. Л. Дипор, J. Ф. Доцауер, Д. Попер, А. Франком, Ф. Грицмахер, Ц. А. Пиати.
Комади: П. Чајковски, И. Албениз, С. Рахмањинов, Г. Форе, Г. Касадо, Д. Попер.
J.C.Бах – Свита, прелудиум и један став из I , II или III свите
Сонате: Л. Бокерини (А-дур), Бревал (Ге-дур), Франкер (Е-дур), Л. Ван Бетовен.
Концерти: Л.Бокерини, С. Санс, Е. Лало, J. Хајдн, Д. Кабалевски.

Обавезне провере знања

У току школске године предвиђене су **три** обавезне провере знања:

- I колоквијум;
- II колоквијум;
- Годишњи испит.

Термини обавезних провера знања су:

- I колоквијум – друга половина октобра (последња недеља);
- II колоквијум – прва половина марта (друга недеља);
- Годишњи испит – прва половина јуна (осим VI и X разреда).

Напомене у вези са реализацијом колоквијума и испита:

Програмски захтеви обавезних провера знања односе се на два суседна разреда (нпр.: I и II разред, III и IV разред итд.);
Ученици I разреда могу, али не морају да свирају 1. колоквијум;
Ученици X разреда не свирају 2. колоквијум;
На два годишња колоквијума скале морају бити различитих родова (дур – мол);
Основна презентација скале састоји се у свирању потеза „легато“;
Додатни потези у скали („легато“ плус још два потеза) презентирају се у I, II, IV, VI, и VIII разреду;
Презентирање трозвука у скали треба бити у потезу „легато“ (осим у I разреду);
Сви програми изводе се напамет, осим соната из периода романтизма и соната 20. века.

ПРВИ и ДРУГИ РАЗРЕД

I колоквијум:

- скала;
- (најмање) 1 етида

II колоквијум:

- скала;
- 2 комада (различитих техничких захтева).

Годишњи испит:

- етида;
- комад;
- кончертино (за I разред: кончертино или 2. комад).

ТРЕЋИ и ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

I колоквијум:

- скала;
- 2 етиде (различитих техничких захтева).

II колоквијум:

- скала;
- комад;
- соната или сонатина – 1 став (за III разред или други комад).

Годишњи испит:
- етида;
- комад;
- кончертино – 1. или 2. и 3. став.

ПЕТИ и ШЕСТИ РАЗРЕД

I колоквијум:
- скала;
- 2 етиде (различитих техничких захтева).

II колоквијум:
- скала;
- комад;
- барокна соната – 2 става.

Годишњи испит:
- етида;
- комад;
- концерт – 1. или 2. и 3. став.

СЕДМИ и ОСМИ РАЗРЕД

I колоквијум:
- скала;
- етида;
- комад.

II колоквијум:
- J.C.Бах– 1 став из соло свите;
- виртуозни комад;
- соната – 2 става;

Годишњи испит:
- етида или каприс;
- комад;
- концерт – 1. или 2. и 3. став.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

I колоквијум:
- скала;

- етида или каприс;
- комад (по слободном избору);

II колоквијум:
- J.C.Бах – 2 става из соло свите;
- виртуозни комад;
- соната – 2 става;

Годишњи испит:
- каприс или етида;
- комад (по слободном избору);
- концерт (1. или 2. и 3. став).

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

I колоквијум:
- соната у целини

Годишњи (завршни) испит:
- 2 етиде или каприса;
- J.C.Бах – 2 става из соло свите од којих је један став *Прелудијум*;
- виртуозни комад;
- дело домаћег композитора;
- концерт у целини.

КОНТРАБАС

ТРЕЋИ РАЗРЕД[5]

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:
- Основна поставка десне и леве руке;
- Овладавање полупозицијом и првом позицијом;
- Овладавање целим гудалом и основним потезима кроз скале,етиде и краће композиције уз клавирску пратњу;
- Упознавање ученика са динамичким и агогичким ознакама.

Обавезни минимум програма:

Две дурске скале кроз једну октаву са трузвуком (Еф-дур, Бе-дур)
Четири етиде (Новосел, Рабат, Штрајхер)

[5] Основни ниво образовања за инструмент контрабас траје 4 године, односно похађају га ученици старије узрастне доби, од 10 година. III разред је еквивалент I и II разреду на осталим инструментима, односно музичкој настави када је у питању недељни фонд часова. IV разред је еквивалент III и IV разреду на осталим инструментима, односно музичкој настави.

Четири комада са клавирском пратњом (избор из Хрестоматије)

Препоручена литература

Л. Штрајхер- Школа за контрабас I и II свеска
Етиде- Ф. Рабат, Ј. Новосел, Е. Нани и други
Комади- Избор из хрестоматије

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Рад на побољшању технике леве и десне руке;
- Учење нових позиција закључно са Де-дуром;
- Учење нових потеза гудалом;
- Рад на почетном вибрату и развоју интерпретативних способности;
- Припрема ученика за јавне наступе;
- Школа: Л. Штрајхер.

Обавезни минимум програма

Три дурске скале кроз једну октаву са трозвуком (Ге-дур, Це-дур, Де-дур)
Шест етида (Новосел, Рабат, Штрајхер)
Четири комада са клавирском пратњом одговарајућих техничких захтева (избор из Хрестоматије)

Препоручена литература

Л. Штрајхер- Школа за контрабас II свеска
Етиде: Ј. Новосел, Е. Нани, Ф. Симандл
Комади: Избор из хрестоматије, В. Порадовски, А. Косенко

ПЕТИ РАЗРЕД

(5 часова недељно, 185 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Рад на тонским и техничким проблемима десне и леве руке;
- Учење позиција до тона Ге;
- Обрада етида са одговарајућим техничким захтевима и упознавање ученика са литературом која омогућава даљи развој интерпретативних способности;
- Даље развијање вибрата;

Обавезни минимум програма

Три скале са трозвуцима кроз једну или две октаве
Шест етида (Новосел, Ботезини, Симандл, Штрајхер)
Четири комада са клавирском пратњом (Гејтс, Шпергер, Косенко)

Препоручена литература

Л. Штрајхер- Школа за контрабас II и III свеска

Етиде: J. Новосел, Ђ. Ботезини, Ф. Симандл
Комади: Е. Гејтс, J.M. Шпергер, А. Косенко

ШЕСТИ РАЗРЕД
(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:
- Рад на даљем развоју технике леве и десне руке;
- Савладавање скачућих потеза гудалом;
- Обрада прелаза и поставка позиције на палцу;
- Упознавање са делима крупне форме (већи комади,сонатна форма);

Обавезни минимум програма
Четири скале, са трозвуцима и доминантним септекордом кроз две октаве
Шест етида :Ботезини, Симандл, Храбе
Четири комада са клавирском пратњом: Драгонети, Ботезини, Новосел
Два става барокне сонате (Галијар, Марчело, Феш)

Препоручена литература
Л. Штрајхер- Школа за контрабас III и IV свеска
Етиде: Ђ. Ботезини, Ф. Симандл, J. Храбе
Комади: Д. Драгонети, Ђ. Ботезини
Сонате: И. Галиар, Б. Марчело, В. Де Феш

СЕДМИ РАЗРЕД
(4 часова недељно, 144 часа годишње)

Оперативни задаци:
- Рад на даљем усавршавању, музичком и техничком развоју ученика;
- Овладавање позицијом на палцу;
- Рад на различитим потезима гудала;

Обавезни минимум програма
Пет скала, са трозвуцима и доминантним септекордом кроз две октаве
Пет етида различитих техничких проблема (Ботезини, Новосел, Храбе, Симандл)
Четири комада различитог карактера по избору наставника,одговарајуће тежине
Два става сонате (Галијар, Марчело, Феш)

Препоручена литература
Школе: Л. Штрајхер, Ф. Петраки
Етиде: Ђ. Ботезини, J. Храбе. Ф. Симандл, Е. Нани
Комади: J. Новосел, Е. Маденски, Лоренцети
Сонате: И. Галиар, Б. Марчело, В. Де Феш

ОСМИ РАЗРЕД
(4 часова недељно, 144 часа годишње)

Оперативни задаци

– Савладавање сложенијих техничких и интерпретативних захтева

Обавезни минимум програма

Шест скала, са трозвуцима и доминантним септекордом кроз две или три октаве
Пет етида различитих техничких проблема(Храбе, Шторх – Храбе, Кројцер)
Три комада различитог карактера по избору наставника,одговарајуће тежине
Једна соната (Феш, Перголези)
I став класичног концерта
Школе: Л. Штрајхер, Петраки

Препоручена литература

Школе: Л. Штрајхер, Ф. Петрак
Етиде: Е. Нани, Шторх-Храбе, Ф. Симандл
Комади: Ђ. Ботезини. С. Кусевицки, Д. Драгонети
Сонате: В. Де Феш, Ђ.Б. Перголези, А. Вивалди
Концерти: В. Пихл, А. Капуци

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 148 часова годишње)

Оперативни задаци:

– Савладавање сложенијих техничких и интерпретативних захтева

Обавезни минимум програма

Седам скала , са трозвуцима и доминантним септекордом кроз две или три октаве
Шест етида или каприса (Симандл, Нани, Кројцер)
Три комада одговарајуће тежине по избору наставника
Једна соната (Вивалди, Перголези, Екле)
I став концерта (Капуци, Пихл)
Школе: Л. Штрајхер, Петраки

Препоручена литература

Школе: Л. Штрајхер, Ф. Петраки
Етиде: Е. Нани, Шторх-Храбе, Ф. Симандл
Комади: Ђ. Ботезини. С. Кусевицки, Ш. Решофски
Сонате: В. Де Феш, Ђ.Б. Перголези, А. Вивалди, Х. Екле
Концерти: В. Пихл, А. Капуци, Ф.А. Хофмајстер, Д. Драгонети

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(4 часова недељно, 140 часова годишње)

Оперативни задаци:

– Савладавање сложенијих техничких и интерпретативних захтева

Обавезни минимум програма:

Осам скала, са трозвуцима и доминантним септекордом кроз две или три октаве
Шест етида или каприса (Симандл, Нани, Кројцер)
Ј.С.Бах – два става из свите

Три комада одговарајуће тежине по избору наставника
Једна соната (Вивалди, Перголези, Екле)
Цео концерт (Капуци, Пихл, Драгонети, Дитерсдорф)
Школе: Л. Штрајхер, Петраки

Препоручена литература

Школе: Л. Штрајхер, Ф. Петраки
Етиде: Е. Нани, Шторх-Храбе, Ф. Сима
Комади: Ђ. Ботезини. С. Кусевицки, Ш. Решофски и други
Сонате: В. Де Феш, Ђ.Б. Перголези, А. Вивалди, Х. Екле
Концерти: В. Пихл, А. Капуци, Ф.А. Хофмајстер, Д. Драгонети, Ј.К. Ванхал, К.Д. фон Дитерсдорф

Обавезне провере знања

У току школске године предвиђене су ТРИ обавезне провере знања:
- I колоквијум,
- II колоквијум,
- Годишњи испит.

Термини обавезних провера знања су:
- I колоквијум – друга половина октобра (последња недеља);
- II колоквијум – прва половина марта (друга недеља);
- Годишњи испит –прва половина јуна (осим VI и X разреда).

Напомене у вези са реализацијом колоквијума и испита

Ученици III разреда могу, али не морају, да свирају 1. колоквијум
Ученици X разреда не свирају 2. колоквијум
Ученици III разреда на 2. колоквијуму се оцењују са (+) или (-)
Ученици X разреда на 1. колоквијуму се оцењују са (+) или (-)
Основна презентација скале састоји се у свирању потеза легато
Додатни потези у скали (легато плус још два потеза) презентују се у IV, VI и VIII разреду
Сви програми изводе се напамет, осим романтичних соната и соната 20. века.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

2. колоквијум:

– 1 скала
– 1 комад.

Годишњи испит:

– 1 етида,
– 1 комад.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

1. колоквијум:

– 1 скала,

– 2 етиде или 1 етида и 1 комад.

2. **колоквијум:**

– 1 етида,
– 1 или 2 комада.

Годишњи испит:
–1 етида,
–1 или 2 комада.

ПЕТИ РАЗРЕД

1. колоквијум:

– 1 скала,
– 2 етиде различитих техничких захтева или 1етида и 1комад.

2.колоквијум:
– 1 етида,
– 1 или 2 комада.

Годишњи испит:
– 1 етида,
– 1 или 2 комада.

ШЕСТИ РАЗРЕД

1.колоквијум:
– 1 скала,
– 2 етиде различитих техничких захтева.

2. колоквијум:
– 1 етида,
– 1 или 2 комада.

Годишњи испит:
– 1 комад,
– 2 става барокне сонате.

СЕДМИ и ОСМИ РАЗРЕД

1. колоквијум:
– 1 скала,
– 2 етиде.

2. колоквијум:

– 1 комад
– I став концерта или 2 комада за VII разред

Годишњи испит:
– 1 комад,
– 2 става сонате.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

1.колоквијум:
– 1 скала,
– 2 етиде,

2.колоквијум:
– 1 комад,
– 2 става сонате или I став концерта.

Годишњи испит:
– 1 комад,
– 2 става сонате или I став концерта

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

1.колоквијум:
– Соната у целини.

Годишњи (завршни) испит:
– 2 етиде,
– Бах : 2 става свите,
– 2 комада различитог карактера или 1 виртуозни комад и дело савременог аутора или домаћег аутора
– концерт у целини.

КАМЕРНА МУЗИКА

Циљеви:

Развијање способности комуницирања, дијалога, осећања солидарности, ефикасне сарадње са другима и способности за тимски рад;

Усавршавање способности за заједничко музицирање.

Задаци/ оперативни задаци:

- Рад на усаглашавању индивидуалног са групним музицирањем;
- Рад на усаглашавању интонације и артикулације са осталим члановима у групном раду;
- Рад на развијању способности комуницирања, дијалога и ефикасне сарадње са другим члановима.

Обавезне провере знања

У току године предвиђене су две обавезне провере знања :

- колоквијум (децембар);

- годишњи испит (мај – јун).

Напомена

У оквиру камерног састава ученик је обавезан да у току године наступи најмање једанпут у сваком полугодишту на интерним часовима, концертима или другим јавним наступима. Најбољи састави учествују на концертима које организује школа и такмичењима (републичка, међународна, фестивали ...).

ЧЕТВРТИ, ПЕТИ и ШЕСТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часова годишње)

Обавезни минимум програма

a) једна циклична композиција у целини
b) два комада

Препоручена литература

Избор програма базирати на лакшим композицијама Вивалдија, Хендла, Хајдна, Плејела, Моцарта, Телемана, Бартока... у складу са могућностима чланова ансамбла.

Програм обавезних провера знања:

Један став цикличне композиције или један комад на колоквијуму и на годишњем испиту

СЕДМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Препоручена литература

Мазас: Дуети за две виолине, Плејел: Дуети за две виолине, Попор: Дуети за два чела.

Гудачки квартети за две виолине, виолу и виолончело (Чајковски, Шкерјанц, Менделсон, Григ, Мац, Мича)

Станић: Анданте

Г. Ф. Хендл: Мелодија

Ж. Ф. Рамо: Гавота

Верачини: Ларго

Корели: Анданте

Штамиц, Сен-Санс

Хајдн: гудачки квартети оп. 64 и оп 74

Избор из камерног опуса:

Моцарт, Бетовен, Дебиси, Шостакович, Верди, Бах, Шуберт, Дворжак...у складу са могућностима чланова ансамбла.

Обавезни минимум програма:

У току школске године ученик је обавезан да савлада :

а) две цикличне композиције у целини
б) два комада

Програм обавезних провера знања

Два става цикличне композиције или два комада различита по карактеру (колоквијум и годишњи испит)

ОСМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Препоручена литература

Старокласичне дуо и трио сонате за гудаче: Корели, Леклер, Тартини, Вивалди, Локатели, Хендл, Самартини, Марчело, Верачини, Телеман, Албинони, Ђеминијани, Фукс, Пихл, Плејел, Кромер

Моцарт – Гудачки квинтет

Г. Ф. Телеман – Менует

Штамиц – Граве

Ј. Сибелијус – Тужни валцер

Мартину – Арабеска бр. 5

Д. Скарлати – Пасторала

П. И. Чајковски: Тужна песма

Х. Сит: Комади за гудачки квартет

Х. Персл: Квартети

Ф. А. Миче – Квартет Це-дур

Хајдн: квартети оп. 64, оп.74...

Моцарт: милански кавартети

Избор из камерног опуса Моцарта, Хајдна, Бетовена, Дебисија, Шостаковича, Вердија, Баха, Шуберта, Дворжака... у складу са могућностима чланова ансамбла.

Обавезни минимум програма

У току школске године ученик је обавезан да савлада :
а) две цикличне композиције у целини
б) два комада

Програм обавезних провера знања:

Два става цикличне композиције или два комада различита по карактеру (колоквијум и годишњи испит)

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часова годишње)

Препоручена литература

Сонате за два инструмента из епохе барока, предкласицизма и класицизма, сонате и сонатине романтичара (Вивалди, Корели, Перголези, Дел-Абако, Хендл, Телеман, Марчело, Локатели, Албинони, Глук, К. Ф. Е. Бах, Штамиц, Шпор, Менда, Шуберт, Менделсон....)

Вивалди: Сонате за виолину и басо-континуо, Сонате за виолончело и басо-континуо

Г. Ф. Телеман: Сонате и Сонатине за виолину и басо-континуо

Г. Ф. Хендл: Сонате за виолину и басо-континуо

Палестрина: Осам ричеркара за четири инструмента

Ф. Купрен: Мала свита за две виолине и виолончело

Верачини: Сонате за две виолине и басо-континуо

Самартини: Соната Е-дур за две виолине и басо-континуо

Г. Ф. Телеман: Концерт за четири виолине, Мали комади за две виолине

Соната за четири виолине

Калмар: Дивертименто за две виолине и виолончело

Лекелер : сонате за две виолине

Кромер : Сонате за две виолине

Пихл : Дуо сонате

Плејел: Дуети за две виолине

Дипор: Дуети за два виолончела

Доницети: Соната за виолину– I став

Избор из камерног опуса Моцарта, Хајдна, Бетовена, Дебисија, Шостаковича, Вердија, Баха, Шуберта, Дворжака... у складу са могућностима чланова ансамбла.

Обавезни минимум програма

У току школске године ученик је обавезан да савлада :

а) две цикличне композиције у целини

б) два комада

Програм обавезних провера знања

Два става цикличне композиције или два комада различита по карактеру (колоквијум и годишњи испит)

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Препоручена литература

Г. Ф. Телеман: „Пољска" соната за виолину, виолу и басо– континуо

Менделсон : гудачки квартети

Дебиси – гудачки квартет оп 10

Нардини: Гудачки квартети

Аријага: гудачки квартети

Хит: „Српски квартет"

Ј. Хајдн: Соната за две виолионе и басо-контонуо, Сонате за две виолине, Сонате за виолину и виолу,

Албрехтсбергер: Соната за гудачки трио,

Дворжак –Терцет за две виолине и виолончело

З. Кодаљ – Интермецо за гудачки трио

Л. Бокерини: Квинтет за две виолине, виолу и два виолончела

Моцарт: Три квартета Це-дур, Е-дур и А-дур за флауту (виолину), виолину, виолу и чело

Избор из опуса Бетовена, Дебисија, Шостаковича, Вердија, Баха, Шуберта...

Обавезни минимум програма

У току школске године ученик је обавезан да савлада :

а) две цикличне композиције у целини

б) два комада

Програм обавезних провера знања

- Два става цикличне композиције или два комада различита по карактеру (колоквијум и годишњи испит).

УПУТСТВО ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ПРОГРАМА

Предмет камерна музика је у тесној вези са главним предметом и читањем с листа што треба имати у виду приликом планирања програма како би се остварила успешна корелација са наведеним дисциплинама које са овим предметом чине целину.

У настави камерне музике могу се формирати ансамбли дуо, трио, квартет, квинтет односно састави са највише до пет ученика. Камерне саставе могу чинити како ученици истог разреда тако и ученици различитих разреда. Сматра се да камерна музика спада у најсложенији вид музицирања. Имајући то у виду, препоручљиво је да ученик практично упозна ову врсту музицирања што пре, а као редован предмет обавезан је од IV разреда. Веома је важно да се изврши избор таквих дела која неће бити ван домашаја техничких и музичких могућности чланова ансамбла, јер би се у противном постигао супротан ефекат. Чланови ансамбла треба да буду на приближном нивоу, што се тиче музичке зрелости.

Програм се формира индивидуално према могућностима ученика и врсти ансамбла. Захтевност и специфичност програма одређује предметни наставник у складу са програмским садржајем, поштујући при томе поступност у савладавању градива.

На часовима, наставник даје упутство за вежбање, указује на одређену проблематику и њено разрешавање. Као специфичан вид учења је и индивидуално, односно групно извођачко искуство које пружи могућност провере колико, шта и како је урађено и у ком правцу треба наставити у процесу заједничког музичког сазревања. Како су извођачке могућности као и посвећеност вежбању ученика који су чланови камерног ансамбла индивидуални, то је и начин решавања музичких захтева на часовима камерне музике комбинација индивидуалног и колективног приступа. Приликом рада, педагог треба да инситира првенствено на интонацији, ритмичкој усклађености, култури звука, на уједначеном излагању музичких идеја аутора, као и на приближавању и упознавању ученика са стилским одликама различитих епоха.

Поступност од једноставних дела и форми камерног музицирања ка сложенијим (дуо, трио – соната, квартет, квинтет ...) представља изузетно важан сегмент у настави камерне музике, као и развијање активног стваралачког односа ученика према тим делима.

Ученике треба у оквиру камерних ансамбала, ангажовати што чешће на различитим нивоима јавних манифестација школе како би стекли слободу и изражајност у извођењу музичких дела.

ОРКЕСТАР

Циљеви:

- Развијање способности ученика за групно музицирање;
- Усавршавање способности да се индивидуално извођење подреди потребама групног;
- Развијање перцепције слушања осталих чланова оркестра, посебно вођа деоница;
- Развијање жеље за свирањем у оркестру.

Задаци/ оперативни задаци:

- Рад на оспособљавању за даље оркестарско музицирање;
- Усаглашавање индивидуалног са групним музицирањем;
- Усаглашавање интонације и артикулације са осталим члановима у групном раду;
- Оспособљавање за даљи рад и школовање у оквиру наставе групног музицирања.

ЧЕТВРТИ, ПЕТИ и ШЕСТИ РАЗРЕД

(4 часа недељно, 148 часова годишње)

Препоручена литература за оркестар основне школе

А. Корели – Кончерта гроса (избор)
Г. Ф. Хендл – Кончерта гроса (избор)
А. Вивалди – Кончерта гроса (избор)
А. Иванчић – Синфоније (избор)
Ф. Ђеминијани – Кончерто гросо „Ла Фолиа“
Т. Албинони – Симфонија „а Куатро“ (за гудаче)
Е. Ф. Дал Абако – Концерт за гудаче Оп. 5 бр. 2
М. Тајчевић – Дивертимента бр. 2 и бр. 3
Ј. Брамс – Мађарске игре (по избору)
Л. Соркочевић – Симфоније (избор)
А. Дворжак – Словенске игре (по избору)
В. А. Моцарт – Серенада за гудаче, Мала ноћна музика
Ј. Славенски – Свита за гудаче
Ц. Данкла – Први соло, Варијације и други комади за соло виолину уз пратњу гудачког оркестра
А. Вивалди – Концерти за виолончело соло уз пратњу гудачког оркстра
Б. Барток – Десет дечијих комада
Свите разних барокних мајстора и класичара, као и одговарајућа дела претклaсичних и класичних композирора

Обавезни минимум програма

a) четири комада
b) једно циклично дело

СЕДМИ, ОСМИ, ДЕВЕТИ и ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(СЕДМИ и ОСМИ РАЗРЕД– 4 часа недељно, 144 часа годишње, ДЕВЕТИ РАЗРЕД – 4 часа недељно, 148 часова годишње, ДЕСЕТИ РАЗРЕД – 4 часа недељно, 140 часова годишње)

Препоручена литература за оркестар средње школе:

А. Моцарт – Дивертимента
Л. Соркочевић – Симфоније
А. Корели – Кончерта гроса
Е. Елгар – Серенада
А. Дворжак – Серенада
J. Сук – Серенада
Е. Григ – „ Из Холбергових времена“
Б. Бритн – „ Једноставна симфонија“
Д. Ерић – „ Картун“
Б. Барток, Чајковски, Џоплин, Сибелијус, Рахмањинов – комади

Обавезни минимум програма:

a) два комада;
b) два циклична дела.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У школи се формира оркестар основне школе. Уколико нема ученика IV, V и VI разреда који свирају виолу, замењују их ученици који свирају деоницу треће виолине (аранжирану деоницу виоле), а оркестар средње школе укључује све ученике од VII до X разреда. Пре него што се пређе на увежбавање деоница, ритмичко и интонативно усклађивање, фразирање и динамичку обраду, врши се усклађивање прстореда, потеза и расподеле гудала. Ради квалитетнијег и бржег савладавања програма, препоручљиво је да наставници инструмената и читања с листа са ученицима прочитају и технички обраде деонице које се изводе на часовима оркестра.

Веома је важно да се програм добро одабере, да буде музички квалитетан, за ученике користан и занимљив, а технички доступан. Успешно извођење пред публиком, на јавним приредбама школе, најбољи је подстрек младим музичарима код којих треба да се развије љубав према овом предмету.

Посебан акценат треба ставити на дела за соло инструмент, уз пратњу гудачког оркестра. При томе, треба пружити шансу што већем броју ученика да изађе пред оркестар и одсвира композицију за соло инструмент уз пратњу оркестра. У том смислу, такве композиције треба да имају предност над осталим композицијама у школском плану и програму. Обзиром на јавну делатност школе и учествовање на такмичењима, недељни

фонд часова овог предмета може бити и већи од планираног броја часова наставним планом.

УПОРЕДНИ КЛАВИР

Циљеви:

- Развијање љубави и интересовања према клавиру и уметничкој музици;
- Развој извођачке технике – скале, свирање канденци, етиде, техничке вежбе, једноставне вежбе за полифонију, сонатине, вежбе за читање с листа, вежбе зачетвороручно свирање;
- Развој способности ученика за повезивање овог предмета са главним предметом који ученик изучава.

Задаци:

- Оспособљавање ученика за свирање клавира на нивоу основношколског знања и за наставак школовања у средњој музичкој школи;
- Препознавање регистара на клавиру;
- Упознавање клавира као хармонског инструмента ради развијања музикалности;
- Разликовање врсте основних удара – стакато, легато, портато, тенуто, нон легато.
- Схватање важности мелодије у односу на пратњу;
- Оспособљавање ученика у читању с листа, са два линијска система и два кључа;
- Оспособљавање ученика да сам себе прати на клавиру док пева;
- Упознавање вредних композиција, наших и страних композитора, свирањем (технички доступне) клавирске литературе;
- Оспособљавање ученика за практичну примену стеченог знања;
- Рад на усавршавању техничког нивоа који треба да је у функцији потреба примене основног, односно главног предмета који ученик изучава.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци:

–Упознавање са инструментом, правилан положај за клавиром и природна поставка руку;
–Усвајање основа нотног писма и музичке терминологије;
–Овладавање основним елементима технике свирања.

Садржај програма

Лествице

Дурске скале са белих дирки (Це-дур, Ге-дур, Де-дур, А-дур, Е-дур, Ха-дур, Еф-дур) у осминама у обиму две октаве, са аутентичном каденцом на крају (I, IV, V, I – уски слог)

Трозвуци (истих тоналитета) симултано и разложено трогласно, кроз две октаве паралелно

Препоручена литература

Ј. Кршић – Почетна школа
Николајев – Почетна школа
Ј. Кршић – Клавирска читанка за II разред
Ј. Б. Диверноа оп. 176
А. Лемоан оп. 37 – лакше;
Избор лаких композиција (Просвета, Београд)
Раули – оп.36 и оп. 37
В. Миланковић – Дечје приче, 25 минијатура за I разред
Друге композиције одговарајуће тежине

Обавезни минимум програма:

Лествице и трозвуци по програму;
Најмање 25 композиција из наведеног програма.

Обавезне провере знања

Смотра (крај I полугодишта):

− Једна лествица;
− Једна етида.

Испитни програм (крај школске године):

− Једна лествица;
− Три композиције различитог карактера по слободном избору;

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци:

–Правилан положај за клавиром и природна поставка руку;
–Рад на извођачкој техници;
–Упознавање са елементима музичке форме у циљу садржајног изражавања.
–Оспособљавање ученика за самоконтролу звука.

Садржај програма

Лествице

– Молске лествице кроз две октаве у осминама паралелно, трозвуци у малом разлагању и симултано кроз две октаве (а-мол, де-мол, е-мол, ге-мол, це-мол, еф-мол, ха-мол).

Препоручена литература

Јела Кршић – Клавирска читанка за други разред;
Ј. Б. Диверноа – Етиде за клавир, оп. 176-избор;
Лемоан – Дечје етиде оп.37;
Сонатине: Ј. Б. Ванхал, Ф. Кулау, Клементи, Л. В. Бетовен и др. (урадити у току године две сонатине, минимум један став);
В. Миланковић – Дечје приче, 25 минијатура за II разред;

М. Тајчевић – За младе;
Ј. С. Бах – Мале композиције за клавир
Полифоне компиозиције из разних епоха одговарајуће тежине
Композиције по слободном избору – две до три.

Обавезни минимум програма:

Лествице и трозвуци по програму;
Осам композиција различитог карактера – четири етиде, две композиције полифоног стила, два става сонатине и четири комада по слободном избору;
Једноставна клавирска пратња за гудачке инструменте.

Обавезне провере знања

Смотра (крај I полугодишта):

- Једна лествица;
- Једна етида по слободном избору;
- Једна композиција у полифоном стилу.

Испитни програм (крај школске године):

- Једна лествица;
- Једна композиција по слободном избору;
- Један став сонатине по слободном избору;
- Једноставна клавирска пратња за гудачки инструмент.

ПЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци:

–Рад на извођачкој техници;
–Упознавање са елементима музичке форме у циљу садржајног изражавања.
–Оспособљавање ученика за самоконтролу звука.

Садржај програма

Лествице

Дурске и молске лествице до 5 предзнака кроз три октаве у триолама паралелно.
Трозвуци у великом разлагању паралелно кроз три октаве;
Четворозвуци, доминантни и умањени у малом разлагању и симултано кроз две октаве.

Препоручена литература

Ј. Кршић – Клавирска читанка за трећи разред
Ј. Б. Диверноа – Етиде за клавир, оп. 176-избор
Лемоан – Дечје етиде оп.37
К. Черни – Етиде оп.84
Ј. С. Бах – Мале композиције
Г. Ф. Хендл – Избор композиција
Избор сонатина (Хајдн, Моцарт, Бетовен)
В. Миланковић – Дечје приче, 25 минијатура за II разред

М. Тајчевић – За младе
Р. Шуман – Албум за младе, оп. 68 (избор)
Клавирска пратња (избор композиција писаних за гудачке инструменте)

Обавезни минимум програма

Лествице и трозвуци по програму
Осам композиција различитог карактера од чега су четири етиде, две полифоне композиције и по један став из две различите сонатине
Клавирска пратња писана за било који гудачки инструмент (две композиције)

Напомена: Ученици који су способнији могу урадити две целе сонатине.

Обавезне провере знања

Смотра (крај првогполугодишта):

− Једна лествица;
− Једна етида;
− Једно полифоно дело.

Испитни програм (крај школске године):

− Једна лествица;
− Једна сонатина;
− Клавирска пратња писана за било који гудачки инструмент (једна композиција).

ШЕСТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци:

–Рад на продубљивању извођачке технике;
–Упознавање са елементима музичке форме у циљу изражајног свирања;
–Оспособљавање ученика за самоконтролу звука.

Садржај програма

Лествице

Дурске и молске лествице кроз четири октаве у паралелном и супротном кретању у шеснаестинама;
Трозвуци у великом разлагању кроз 4 октаве паралелно (це-мол, еф-мол, ге-мол, де-мол, а-мол, е-мол, Ге-дур, Ес-дур, Ас-дур, Фис-дур, Гес-дур, Це-дур).

Препоручена литература

Јела Кршић – Клавирска читанка за четврти разред
К. Черни – Етиде оп. 299, I и II свеска
Г. Ф. Хендл – Мале композиције или Ј. С. Бах: две полифоне композиције (по избору)
Избор соната и сонатина (Ј. Хајдн, А. Моцарт, Л. Бетовен и др.), два става из различитих опуса
М. Тајчевић – За младе
Брадач-Храшовец – Мали виртуоз

Чајковски – оп. 39
Шуман – Албум за младе, оп. 68 (избор)
Б. Барток – За децу и Микрокозмос –II свеска
Ј. Славенски – Игре и песме са Балкана
С. Рајичић – Свита де-мол
Клавирска пратња (избор композиција писаних за гудаке инструменте)

Обавезни минимум програма

Лествице и трозвуци по програму

Осам композиција различитог карактера од чега су 2 етиде, две полифоне композиције два комада по слободном избору и по један став из две различите сонатине или сонате. Ученици који су способнији могу урадити две целе сонатине или сонате

Клавирска пратња писана за било који гудачки инструмент (две композиције)

Обавезне провере знања

Смотра (крај првог полугодишта):

- Једна лествица;
- Једна етида по слободном избору;
- Једно полифоно дело;
- Клавирска пратња писана за било који гудачки инструмент (једна композиција).

Испитни програм (крај школске године):

- Једна лествица;
- Једна сонатина;
- Клавирска пратња писана за било који гудачки инструмент. (једна композиција).

СОЛФЕЂО

Циљ:

Оспособљавање ученика за читање и интонирање нотног текста, опажање и записивање појединих елемената музичког језика, као и развијање музичких способности уз стицање знања из теорије музике.

Задаци:

- Координирање образовног процеса са инструменталном наставом;
- Развијање индивидуалних способности ученика кроз разне видове наставног процеса;
- Изграђивање начина мишљења и музичке интелигенције;
- Развијање музичке меморије, хармонског, полифоног и мелодијског слуха;
- Оспособљавање ученика за самостално тумачење и схватање нотног текста, за његово звучно поимање, за записивање и музичку репродукцију;
- Упознавање са законитостима ритма, темпа и метра;
- Развијање моторичности за рефлексно интерпретирање ритма.

ПРВИ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 111 часова годишње)

Оперативни задаци

Мелодика:

– Народне и уметничке песме са текстом и солмизацијом – за постављање основних тонова и ритмичких врста и фигура; за директну координацију са наставом инструмента; за увођење у транспозицију – несвесна транспозиција;

– Рад на импровизацијама – без именовања тонова; са именовањем тонова солмизацијом;

– Це-дур, Ге-дур и Еф-дур, детаљна обрада, лествично и терцно кретање, скокови у све ступњеве, посебно у доминанту, вођицу, терцу тонике и субдоминанту;

– Де-дур и де-мол кроз вежбе лествичног кретања;

– Припрема тоналитета кроз дечје песмице са текстом;

– Певање тоничних трозвука на тоновима празних жица;

– Виолински и бас кључ;

– Припрема молских тоналитета, учење песмица са текстом (а-мол, де-мол и е-мол), певање солмизацијом и по слуху, без теоријског тумачења;

– Звучна припрема мутација;

– Двогласно певање кратких мотива(1-2 такта) и дужих мелодија, тако да горњи глас изводе ученици групно, а доњи изводи наставници на клавиру;

– Певање двогласа бордуског типа.

Ритам:

– Тактирање и бројање на 2, 3 и 4;

– Врсте такта – 2/4, 3/4, 4/4 и 3/8 (у лаганом темпу);

– Поставка врсте такта и ритмичких фигура преко инструктивних песама са текстом. Смер наставе – звук – слика – тумачење;

– Нотне вредности, од целе до шеснаестине ноте са одговарајућим паузама;

– Дводелна подела ритмичке јединице, све нотне вредности од целе до осмине, фигуре четвртина са тачком и осмина (и обрнуто), синкопа на две јединице, одговарајуће паузе. Четвороделна подела ритмичке јединице (без пауза и лукова) узмах, предтакт, лукови и корона;

– Равномерно читање – виолински кључ и бас кључ у једном и два линијска система.

– Мануелно извођење ритмичких вежби;

– Ритмичко читање обрађених врста такта и фигура;

– Читање примера из градива инструменталне наставе уз одговарајуће предвежбе.

Опажање, интонирање, диктати

Усмени диктати:

– Опажање појединачних тонова и мотива у обрађеним тоналитетима;

– Опажање и интонирање тонова у де молу и Де-дуру у лествичном кретању;

– Интонирање појединачних тонова (табулатор или нота слика) солмизацијом;

– Усмено опажање мелодијских мотива у обрађеним тоналитетима;

– Препознавање записаних ритмичких и мелодијских мотива.

Писмени диктати:

– Записивање појединачних или више тонова у једнаком трајању.;

– Ритмички диктат – опажање мере (врсте такта) песама са текстом, препознавање ритмичких мотива и записивање краћих ритмичких диктата (на једној линији и на 2-3 тона у линијском систему).

Теорија музике:

– Термини и појмови из мелодике и ритма без дефиниција, у оквиру садржаја програма;

– Именовање тонова солмизацијом и абецедом, хроматски знаци (повисилице, разрешилице, снизилице), тетрахорд, лествица;

– Нотни и тонски систем од велике до треће октаве са вежбом читања и писања;

– Имена интервала до октаве и визуелна представа у линијском систему;

– Лествице –Це-дур, Ге-дур, Еф-дур, Де-дур и А-дур и њихови тонични квинтакорди;

– Тонични квинтакорди дура и мола на празним жицама;

– Основне ознаке темпа и карактера (Анданте, Модерато, Виво, Аллегро) динамику (*ф, п, мф, мп*, крешендо и декрешендо), фразирање (лук, обележен дах) и артикулацију (легато, нон легато).

ДРУГИ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 111 часова годишње)

Оперативни задаци

Мелодика:

– Обнављање – утврђених пређених тоналитета Це-дур, Ге-дур и Еф-дур примери из литературе и песме са текстом;

– Поставка – а-мол, де-мол и е-мола. Тумачење све три врсте мола и утврђивање скокова у све ступњеве;

– Припрема – Де-дур и Бе-дур – илустративни примери из литературе;

– Примери из литературе (програмII разреда) и композиције са клавирском пратњом;

– Рад на импровизацијама;

– Рад на чистој интонацији – утврђивањем тонских функција, вежбањем певања чистих интервала и вођица, као и певањем двогласних примера;

– Транспоновање лаких дечијих и народних песама научених прво са текстом;

– Каденце;

– Певање кратких двогласних мотива;
– Певање једне деонице двогласа или вишегласа (горњи глас) док остале деонице изводи наставник на клавиру;
– Певање двогласа бордунског типа и у паралелном кретању;
– Обрадити по један канон за сваки пређени тоналитет.

Ритам:

– Метричке врсте и ритимичке фигуре – јединица бројања четвртина, осмина и четвртина с тачком;
– Тактови 2/8, 3/8, 4/8 и 2/2 – само дводелна подела;
– Такт 6/8, припрема основних фигура путем певања одговарајућих песама;
– Даља обрада четвороделне поделе (ритмичка јединица четвртина) и обнављање основних фигура (ритмичка јединица осмина), примена лукова, пауза, узмаха и предтакта;
– Обрада пунктиране и обрнуто пунктиране на ритмичкој јединици бројања у већ познатим врстама такта (2/4,3/4, 4/4);
– Вежбе са триолама;
– Промена врсте такта у дечјим песмама са текстом;
– Начин извођења – равномерно и ритмичко читање, равномерна репордукција ритма;
– Читање лакших композиција из литературе за гудаче;
– Увод у двогласни ритам: ученици изводе једну деоницу (ритам), док наставник изводи другу.

Опажање, интонирање, диктати:

– Опажање и интонирање дијатонских тонова у обновљеним и новим тоналитетима;
– Рад са табулатором;
– Опажање иинтонирање дурског и молског квинтакорда – интонирање свих друских и молских квинтакорада на основним тоновима;
– Опажање и интонирање мале и велике терце и чисте квинте са тенденцијом везивања за тоналитет;
– Опажање дурског, молског и хармонског тетрахорда и њихово интонирање,
– Опажање тонова каденце и свесно постављање **Т,С** и **Д**;
– Препознавање ритмичких и мелодијских мотива;
– Записивање лакших мелодијских и ритмичких диктата;
– Опажање метра у песмама са текстом и у примерима из летературе.

Теорија музике:

– Утврђивање програма из I разреда, усменим и писменим вежбама – интервали, тетрахорди и лествице;
– Врсте интервала до квинте, дурски и молски квинтакорд на основним тоновима;
– Принцип изградње дурске и молске лествице,

– Молске лествице а, д, е, г – познавање предзнака природног мола и изговарање тоничног трозвука;
– Доминантни тетрахорад у а, д, и е молу, усмене и писмене вежбе;
– Изговор чистих квинти(ф-ц-г-д-а-е)узлазно и силазно;
– Проширивање знања из музичке терминологије и увођење једноставних дефиниција.

Захтеви на годишњем испиту:
− Усмено опажање дијатонских тонова (у тоналитету испитне вежбе) и кратких мелодијских мотива;
− Певање са листа једне мелодијске вежбе. Теоријски појмови у вези са задатком;
− Кратка вежба за равномерно читање и једна вежба за ритмичко читање.

ТРЕЋИ РАЗРЕД
(3 часа недељно, 111 часова годишње)

Оперативни задаци
Мелодика:
– Орјентација ка већем коришћењу примера из инструменталне литературе (са одговарајућим припремама и адаптацијом за солфеђирање) у оригиналном тоналитету;
– Обнављање: утврђивање обрађених тоналитета и скокова у тонове доминанте и субдоминанте, вођицу, терцу тонике и II ступањ, кроз инструктивне вежбе и примере из литературе;
– Композиције са клавирском претњом и певање двогласа;
– Обрада: Бе-дур, ге-мол, Де-дур, ха-мол и, А-дур и це-мол лествице;
– Припрема: Е-дур и еф-мол, певање лествице, каденце, мотива, једноставних примера у дуру и истоименом молу;
– Транспоновање мотива кроз све пређене тоналитете;
– Рад на импровизацијама;
– Рад на чистој интонацији(утврђивање тонова, певање двогласа, уводни рад на хроматици уз хармонизацију вантоналних доминанти на клавиру);
– Певање са листа инструменталне литературе;
– Коришћење свих ознака који прате инструменталну литературу;
– Примери са клавирском пратњом, хомофони примери и канони;
–Хомофони троглас (наставник изводи један или два гласа на клавиру) и певање каденце (трогласно).

Ритам:
–Метричке врсте и ритмичке фигуре 6/8 све осбновне комбинације, примена лукова и пауза (без поделе тродела). Информативно поређење 2/4 са 6/8;
–Обнављање и проширивање знања из дводелне и четвороделне поделе, синкопа на две и на једној јединици, четвороделна подела осмине и половине као ритмичке јединице;
– Триола на јединици бројања (уз присуство парне деобе јединица);

– Утврђивање пунктираног ритма;
– Равномерно читање у два система и у једном систему са применом бржег темпа.
– Тенор кључ за виолончелисте и алт кључ за виолисте,
–Ритмичко читање програмаI и II разреда у умерено брзом темпу и уз присуство свих ознака које прате инструменталну литературу;
– Читање инструменталне литературе са одговарајућом припремом;
–Двогласни ритам – ученици изводе једну деоницу, другу наставник, односно обе када је разред подељен у две групе

Опажање, интонирање, диктати:

– Опажање основних тонова у целом регистру клавијатуре;
– Опажање и интонирање тонова, мотива и штимова у тоналитету који се обрађује;
– Опажање симултано свираних двозвука (до квинте) у тоналитету (са евентуалном анализом интервала по именима);
– Интонирање интервала (од слободно датих тонова) до сексте као и октаву;
– Инсистирати на честом певању чистих квинти као I–V ступањ навише, односно I–IV наниже;
– Интонирање доминантног септакорда у обрађеним тоналитетима са разрешењем у тонику;
– Опажање дурских и молских трозвука, интонирање квинтакорада навише и наниже;
– Усмени диктат – мелодијски мотиви и њихово транспоновање;
– Препознавање и записивање ритмичких мотива, одређивање метра и записивање ритмичке окоснице;
– Писмени диктат – записивање тонских висина у једнаком трајању и кратких мелодијских мотива;
– Ритмички диктати на неколико позиција у линијском систему;
– Једноставни мелодијско-ритмички диктати по двотактима.

Теорија музике:

– Дурске лествице са до четири предзнака;
– Молске лествице до три предзнака;
– Интервали: имена, врсте, звучност до октаве;
– Вежбе интервала, усмене и писмене;
– Утврђивање дурских и молских квинтакорада на свим основним тоновима;
– Квинтакорди на главним ступњевима дура и мола;
– Све врсте тетрахорада;
– Темпа –andantino, *larghetto, andante, andantegracioso, vivoиvivace (*са тумачењем назива и приказом темпа у литератури за III разред).

Захтеви на годишњем испиту

*Писмени део***:**

– Писмени мелодијски диктат, тоналитети до два предзнака;
–Тест из теорије музике: лествице, тетрахорди , имена и врста интервала, дурски и молски квинтакорд.

Усмени део:

– Опажање тонова и мелодијских мотива у тоналитету испитне вежбе;
– Певање примера са листа – у обрађеним тоналитетима са скоковима у све ступњеве;
– Два примера из ритма – равномерно читање (10-12 тактова) у два система, ритмичко читање (8-10 тактова) у једном систему из годишњег програма.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часова годишње)

Оперативни задаци

Мелодика:

– Обнављање – тоналитети из претходних са применом скокова, лаганих и брзих темпа, дужих музичких фраза;
– Рад на импровизацијама;
– Тоналитети – Ес-дур, Е-дур, цис-мол, Ас-дур и еф-мол, уз примену инструктивних вежби и примера из литературе;
– Хроматске скретнице наниже у лествицама од два предзнака (кроз техничке вежбе без ритмичке проблематике);
– Дијатонске модулације из дура (до једног предзнака) на дурску доминанту, а из мола (до једног предзнака) на дурску паралелу (приказивање у примерима инструменталне литературе);
– Певање лакших мелодијских кретања уз изражену периодичност мелодике (припремити усменим диктатима);
– Једногласно и двогласно певање као у претходним разредима проширити на певање трогласних кратких мотива (хомофоних);
– Коришћене инструменталне литературе и народних песама.

Ритам:

– Утврђивање метричких врста са половином као јединицом бројања;
– Утврђивање триоле – упоређивање са фигурама четвороделне поделе, сукобљавање триола и пуктираних на јединици бројања;
– Проста деоба тродела (без пунктираних фигура) у 6/8;
– Троделни ритмови без деобе тродела на мање делове у мерама 6/4;
– Синкопиран ритам у врстама парне дистрибуције;
– Двоструко пунктирана и обрнуто пунктирана фигура на две ритмичке јединице;
– Равномерно читање – вежбе у два система и у једном са променама кључева;
– Ритмичко читање етида и примера из литературе са применом свих темпа.

Опажање, интонирање, диктати

Опажање/ Интонирање:

– Опажање појединачних тонова, мотива, и по два тона у симултаном извођењу(без анализе интервала) у тоналитету који се обрађује;

– Опажање три-четири интервала у низу (дат је тоналитет и интервал, на пример, терце и квинте);
– Интонирање свих интервала до октаве навише, а наниже до квинте и октаву (од слободно датих тонова или од камертона;
– Опажање интервала од слободно датих тонова и од камертона;
– Интонирање и опажање свих штимова пређених тоналитета;
– Опажање и интонирање дурских и молских квинтакорада и обртаја (у тоналитету и од слободно датих тонова);
– Интонирање и опажање доминантног септакорда и опажање умањеног септакорда;
– Записивање два-три симултано одсвирана тона у тоналитету и у виду двозвука.

Ритмички и мелодијски диктати:

– Ритмички диктати – опажање врсте такта и записивање ритмичке окоснице;
– Усмено опажање ритмичких фигура у краћим мотивима уз свирање мелодијско/ хармонских склопова (опажање само ритма);
– Писмени ритмички диктати са опажањем врсте такта и записивањем вежбе на неколико тонова у линијском систему (мелодијско варирање трихорда, интервала, пентахорда – ученицима је дата унапред мелодијска основа).

Теорија музике:

– Утврђивање дурских лествица по квинтном кругу навише и наниже (до пет предзнака);
– Све врсте тетрахорада (навише и наниже);
– Поставка лествичних квинтакорада у природном, хармонском и мелодијском молу;
– Утврђивање лествичних квинтакорада у дурској лествици;
– Поставка обртаја интервала и обртаја дурског и молског квинтакорда;
– Доминантни септакорд у дурским тоналитетима, а умањени у молским (само основни облик);
– Нови термини из области темпа агогике, артикулације и динамике;
– Објашњење термина и садржаја – етида, сонатина и соната (информативно, на примерма из инструменталне литературе за IV разред).

Захтеви на годишњем испиту

Писмени део:

– Записивање шифри саслушаних интервала и акорада из годишњег програма (5-10 задатака);
– Писмени мелодијски диктат;
– Тест из теорије музике из пређеног програма.

Усмени део:

– Опажање тонова и мелодијских мотива у тоналитету испитне вежбе;
– Певање примера са листа – дијатонске модулације са обележеним темпом, динамиком, артикулацијом и фразама.

Два примера из ритма:

– равномерно читање (10-12 тактова) у два система;
– ритмичко читање(8-10 тактова) у једном систему из годишњег програма.

ПЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часова годишње)

Оперативни задаци
Мелодика:

– Утврђивање тоналитета до четири предзнака, мелодијске вежбе и примери из литературе, примери с листа;
– Вишегласно певање композиција са клавирском пратњом;
– Нове лествице Ха-дур, Дес-дур, бе-мол;
– Дијатонске модулације из дура и мола на дурску доминанту и паралелу са повратком у полазни тоналитет (почетни тоналитет до два предзнака);
– Приказивање модулација на програму за инструменталну наставу, а певање са листа са једноставним мелодијско-ритмичким покретом;
– Певање мелодијских примера у дуру и у истоименом молу (мутација);
– Хроматске скретнице наниже и навише изводити у једнаким трајањима;
– Хроматске пролазнице у обиму тоничне терце у дурским тоналитетима;
–Певање народних песама са текстом у основним мерама и народним ритмовима; Транспоновање мотива;
– Рад са табулатором приликом поставке нових тоналитета.

Ритам:

– Обрада пунктиране фигуре троделних ритмова (сичилијана и тирана);
– Детаљна обрада свих врста узмаха и предтакта уз илустрацију на инструменталној литератури;
– Упоређивање 6/4 са 3/2 са уочавањем разлика у акцентовању;
– Триола и дуола на јединици бројања;
– Утврђивање триоле на јединици са триолом на половини ритмичке јединице;
– Поставка народних ритмова 5/8, 7/8 и 9/8 преко примера из музичког фолклора;
– Мере 5/4 у умерено лаганом темпу – са илустрацијама из инструменталне литературе за V разред;
– Промене тактова у оквиру исте ритмичке врсте (2/4, ¾, 4/4 и 6/8, 9/8 и 12/8);
– Равномерно читање у једном систему и у два система са променом кључева;
– Алт кључ;
– Ритмичко читање вежби инструменталног типа са обележеним темпом, артикулацијом и фразирањем;
– Двогласни ритам и ритам са мелодијом, инструктивни примери; ритмичке окоснице из инструменталне литературе.

Опажање, интонирање, диктати:

- Опажање дијатонских и хроматских тонова и хроматских скретница у тоналитетима до два предзнака;
- Опажање слободних двозвука у симултаном извођењу – дијатоника, анализа интервала после идентификованих тонских висина;
- Интонирање и опажање штимова у обрађеним тоналитетима;
- Интонирање свих интервала навише, а наниже до мале сексте;
- Скокови чистих 5 и 8 наниже;
- Опажање интервала од слободно датих тонова и од камертона са удаљењем од камертона за секунду;
- Опажање и интонирање дурских и молских квинтакорада са обртајима као и умањеног и прекомерног квинтакорда са разрешењем и везивањем за тоналитет;
- Интонирање доминантног и умањеног септакорда;
- Опажање три-четири интервала у низу – дијатоника;
- Записивање појединачних тонова у једнаким трајањима (свирати и неколико тонова у низу);
- Записивање мелодијских мотива у оквиру програма из мелодике;
- Опажање ритма и метра из програма за V разред;
- Ритмички диктати са применом узмаха и предтакта;
- Писмени мелодијско-ритмички диктати из програма;
- Двогласни диктат (усмени и писмени) – опажање двозвука у тоналитету и записивање у логичном хармонском следу;
- Поставка мол-дура.

Теорија музике:

- Основни појмови и дефиниције;
- Кључеви (виолински, бас, алт и тенор кључ);
- Тонски систем;
- Метар и такт;
- Ритам са карактеристичним ритмичким фигурама;
- Неправилне тонске групе (дуола, триола, квартола...);
- Предтакт и узмах;
- Предзнаци;
- Хроматски и дијатонски полустепени и цели степени;
- Лествице (дуске, молске и хроматске – алтерације);
- Доминантни септакорд и обртаји;
- Модуси (карактеристике);
- Квинтни круг навише и наниже.

Захтеви на годишњем испиту

Писмени део:

- Мелодијско- ритмички диктат из пређеног програма.
- Тест из теорије музике из пређеног програма.

Усмени део

– Модулативни пример са ознакама за темпо, артикулацију и динамику.
– Ритмички пример са применом неправилних група (*parlato*).

ШЕСТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часова годишње)

Оперативни задаци

Мелодика:

– Једногласно и двогласно певање инструктивних примера и композиција из литературе (са одговарајућим припремама);
– Утврђивање дијатонике кроз певање двогласа;
– Хроматске скретнице и пролазнице у раније обрађеним тоналитетима;
– Обрада тоналитета Фис-дур, Гес-дур и ес-мол;
– Певање лествичних квинтакорада, штимова и каденци свих тоналитета до седам предзнака;
– Мутација;
– Обрађивање дијатонских примера из ранијих разреда у истоименом тоналитету;
– У техничким вежбама (без ритмичке проблематике) певати промене тоничне терце;
– Дијатонске модулације из литературе за солфеђо француских аутора и инструктивни примери одговарајуће тежине;
– Вишегласни примери и канони и композиције са клавирском пратњом;
– Импровизација;
– Певање српских народних песама;

Ритам:

Ритмичке врсте и фигуре:

– Дводелна и четвороделна подела ритмичке јединице, синкопиран и пунктиран ритам, узмах и предтакт;
– основне фигуре осмоделне поделе јединице;
– Троделни ритмови – пунктирани ритам на троделној јединици (сичилијана и тирана) са применом пауза и лигатура у тактовима 6/8 ,9/8 и 12/8 – дуола и квартола на јединици бројања (6/8);
– упоређивање секстоле са малим триолама (акцентовање);
– народни ритмови 8/8 уз обнављање 5/8, 7/8 и 9/8 (упознавање са народним ритмовима 10/8, 11/8 и 12/8);
– Ритмичка јединица шеснаестина 6/16;
– Двогласни ритам – примери из литературе, ритмичке окоснице;
– Ритам и мелодија (инструктивни примери из литературе);
– Ритмичко читање из градива инструменталне музике за VI разред утри кључа.

Интонирање, опажање, диктати:

– Опажање и интонирање комплетног програма обрађеног од првог до петог разреда;

– Штимови – интонирање и опажање (према сродностима акорада груписани према заједничком тону у сопрану) у обрађеним тоналитетима;
– Опажање тонике, субдоминанте и доминанте у симултаном извођењу;
– Опажање и интонирање умањеног квинтакорда са обртајима;
– Опажање и интонирање малог дурског септакорда са обртајима и умањеног септакорда са разрешењем,
– Опажање и интонирање повезати за тоналитет;
– Опажање и бележење апсолутних висина уз повезивање низова;
– Ритмички диктати са опажањем врсте такта, записивање на неколико тонова у линијском систему (свираних са једноставном мелодијом на основним тоновима);
– Писмени мелодијско-ритмички диктат из програма V и VI разреда;
– Двогласни диктати – дијатоника, хомофона кретања.

Захтеви на годишњем испиту

Писмени део:

– Записивање опажаних интервала и акорада у датом тоналитету и од слободно датих тонова (нотама или шифром);

– Мелодијско-ритмички диктат – лака мелодијско-ритмичка кретања са модулацијама или дијатонска кретања са скретницама.

Усмени део:

– Ритмичко читање из градива за VI разред;

– Певање са листа једноставни пример са модулацијама или тежи мелодијско-ритмички покрет дијатоника.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

(од првог до шестог разреда)

Равномерност елемената рада у програму *солфеђа* захтева веома брижљиво планирање грађе и равномерно третирање свих елемената приликом извођења наставе. Основни дидактичко-методички поступци обухватају развијање звучних представа с нотом сликом, како за област мелодике тако и за област ритма. Овим се наставним смером усклађује рад на диктатима с певањем и ритмичким читањем. Звучне представе, по правилу,су мелодијски примери (песме са текстом и примери из литературе), мелодијски мотиви (за транспоновање, ради учвршћивања скокова у поједине ступњеве; за певање увек у оригиналном тоналитету ради постављања боје тоналитета и за постављање метричких врста и ритмичких фигура) и, тек на трећем месту, лествични низови (распевавање ученика, ширење обима гласа, упознавање лествица). Примери се обрађују по слуху, у почетним разредима, или из нотног текста, уз помоћ наставника, а и певањем солмизационим слоговима уз тактирање. Свака нова наставна област праћена је наведеним поступцима, који се потом преносе на опажање појединачних и више тонова, ритмичких фигура, метричких врста и усмених мелодијско-ритмичких диктата. Остале дисциплине, теорија, опажање, интонирање са диктатом, уско се повезују са наставним програмом из мелодике и ритма, нарочито у прва два разреда.

Приликом планирања наставе за целу годину, полугодиште и тромесечје, треба предвидети време за обнављање већ постављених методских јединица, као и њихово даље

разрађивање. После одређења када ће се припремати и поставити један тоналитет, треба имати у виду то да се у последњем месецу школске године не постављају нове лествице. То исто важи и за ритмичке поставке, јер је и за мелодику и за ритам потребно одређено време како би се звучне представе усвојиле и надоградиле новим захтевима (више скокова, тежи захтеви за ритмичко читање, примена вокалне и инструменталне литературе из програма тог разреда, писмени диктати, певање примера са листа) – а ради припремања ученика за што самосталније извођење и опажање музичког тока.

Када се у оквиру методске јединице планира нови програмски садржај из ритма треба користити певање у већ познатом тоналитету, а када је поставка нове лествице у питању, треба користити познате ритмичке фигуре и метричке врсте. Нови програм увек прати, после поставке, рад на препознавању, као најелементарнијем виду учења. Писмени диктати и певање са листа (без претходне припреме) следе касније, на другим часовима, као и приликом обнављања претходних поставки, али са већим захтевима. Тиме се гарантује постојање концентричних кругова, познатих у свим педагошким дисциплинама у школама општег образовања.

Опажање – интонирање – диктати

Опажање појединачних тонова основа је памћења звука сваког ступња у лествици. Опажање појединачних тонова треба почети са неколико тонова (најбоље три) и то у једној до две октаве (мала и прва октава). Постепено се брзина свираних тонова повећава и шири обим (до три октаве), с тим да се идентификовани тонови певају солмизацијом када се изводе у гласовном регистру, а изговарају или записују када се примењује већи обим. Овоме треба додати препознавање интервала, односно препознавање два симултативно одсвирана тона, која ученици, најпре, препознају певањем, а потом утврђују који је интервал (у зависности од програма одређеног разреда).

Усмене диктате (мелодијске и ритмичке) ученици изводе групно и појединачно, нарочито непосредно после учињене грешке у певању или писању диктата. Певањем диктираног мотива ученици развијају меморију, а она се даље усвршава техником рада на самодиктату (записивање научене песме или певање мелодијског примера са табле и његовог записивања после брисања).

Интонирање тонова према усменом диктату наставника треба да се избегава (осим када се припрема неки детаљ). Треба користити нотну слику – табулатор јер се тако више везује звук са нотном сликом. Интонирање интервала и акорада треба што више везивати за тоналитет, односно лествицу која се тада обрађује у мелодици. Интонирање и опажање акорада, дакле, има за ослонац каденцу, као и однос трозвука на главним ступњевима. Као допуна ових поступака интонирају се акорди и од слободних датих тонова, али увек са именовањем тонова.

Диктати као резултат постављених звучних представа су обавезни на сваком часу. Писмене диктате не могу успешно да раде ученици који нису вежбали писање нота и преписивање вежби из уџбеника и на тај начин савладали читко и брзо читање и, нарочито, правилну ортографију.

Ритмички диктати и записивање појединачних тонских висина претходе свакој појави мелодијско-ритмичких диктата.

Опажање апсолутних висина, област која је као нова уведена приликом конципирања претходних наставних планова и програма, планирана је да се ради од II разреда. Ради се на опажању свих хроматских тонова од V до I ступња а-мола и де-мола, с тим да се опажени тонови не певају, већ се изговарају абецедом или записују. Даљи развој

се преноси у наредни разред с тенденцијом убрзавања диктирања, али са обавезном паузом између сваке тонске висине. Овиме се убрзава рад на мелодици и диктатима.

Мелодика

Новину представља савлађивање лествица у неколико етапа. Припрема тоналитета, у почетним разредима, изводи се учењем песмама по слуху, прво са текстом, а потом солмизацијом, опажањем диктираних тонова сличних кретању мелодије у песми (по узору на многе стране школе), приказивањем и теоријским тумачењем лествице. Поставка подразумева обнављање научене песме, утврђивање лествице абецедним изговором у секундама и терцама, изговором тоничног трозвука и каденце, препознавањем мотива, певањем инструктивних вежби и лакших примера из литературе и савлађивањем једног канона. Опажање тонова и касније интервала и акорада из каденци, певање тежих примера из литературе и двогласних примера одвија се у облику обнављања тоналитета обично следеће године. Тада се утврђују тежи скокови. Ова фаза обраде тоналитета праћена је писаним диктатима, док је претходна базирана на усменим диктатима, од писмених је тражено записивање само појединачних тонова и више тонова.

У старијим разредима, када ученици имају довољно усвојене функционалне односе, односно стабилне ступњеве, припрема и поставка следе непосредно једна иза друге. Оне лествице које имају велики број предзнака савлађују се теоријски или упоређивањем и изводе се певањем лествица и каденце и илуструју примером из литературе (Цис-дур на пример).

Ритам је изражен у садржајима програма кроз постављање ритмичких фигура и метричких врста. Ове поставке, као и у мелодици, прати коришћење одговарајућих примера песама са текстом или из литературе. Наставник својим извођењем поставља звучне представе (фигуре, врсте), а ученици уче примере напамет и користе их за даљу поставку ритма. Она се одвија на следећи начин: препознавање мотива, извођење кратких ритмичких мотива са новим програмом, мануелно извођење, учење ритмичких примера без тонских висина, савлађивање ритмичких етида – парлато, уз помоћ наставника ради правилног акцентовања, испитивање наученог програма, самостално извођење нових задатака са сличним садржајем, писмени диктати и читање примера из вокалне и инструменталне литературе.

Опажање врста такта стално прати рад на ритму и преноси се на записивање ритмичких окосница наших народних песама и игара. Пре рада на парлату, али и касније (вежбе са променом кључа), користи се читање у једнаком трајању исписаних нота, са или без обележене метричке врсте. Равномерним читањем ученици савлађују континуирано праћење нотног текста са обележеним темпом, а тиме и технику читања литературе коју свирају, односно певају (без враћања код учињене грешке). Домаћи задатак треба да садржи: преписивање нота, вежбе из ортографије, утврђивање научених ритмичких етида, вежбе равномерног читања, утврђивање добро научених примера за поставку мелодике и ритма (песме са текстом и примери из литературе), евентуално, утврђивање оних мелодијских вежби које су обрађене на часу.

Препоручена литература

З. М. Васиљевић – Солфеђо-ритам, I-VI, Нота, Књажевац.

Б. Поповић: Солфеђо I-VI, Удружење музичких и балетских педагога Србије.

В. Јовановић: Солфеђо I–VI.

–В. Цветковић и Ј. Михаљица – Солфеђо за први разред шестогодишње основне музичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
В. Цветковић и Ј. Михаљица – Солфеђо за други разред шестогодишње основне музичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
А. Јовић-Милетић и З. Николић – Солфеђо за трећи разред шестогодишње основне музичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
А. Јовић-Милетић, Г. Стојановић и З. Николић – Солфеђо за четврти разред шестогодишње основне музичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
А. Јовић-Милетић, Г. Стојановић, З. Николић – Солфеђо за пети разред шестогодишње основне музичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
В. Цветковић и Ј. Михаљица – Солфеђо за шести разред шестогодишње основне музичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

СОЛФЕЂО

СЕДМИ, ОСМИ, ДЕВЕТИ и ДЕСЕТИ РАЗРЕД

Циљеви:

– Стицање новог и координисање и систематизација усвојеног знања са нивоа основне музичке школе у функцији схватања, перцепције и рецепције музике.

– Разумевање садржаја музике и оспособљавање за опажање, извођење итумачење музике.

– Континуирани развој музикалности и музичке писмености.

– Корелација иинтеракција садржаја рада на настави *солфеђа* са садржајима на настави инструмента, камерне музике, оркестра и свим другим видовима теоретске наставе.

Задаци:

– Радна унапређивању способности разумевања музичког садржаја.

– Радна интерпретацији, памћењу и записивању музичког текста.

– Радна праћењу латентне хармонија у инструктивним примерима и примерима из уметничке инструменталне и вокалне литературе.

– Радна унапређивању корелацији и интеракцији са садржајем рада *теоретске наставе*, као и настави *инструмента, камерне музике, оркестра*.

СЕДМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Оперативни задаци

Мелодика:

−Једногласно и двогласно певање инструктивних примера и композиција из литературе у виолинском, бас и алт кључу(са одговарајућим примерима);

−Мол-дур и мутације;

−Хроматске скретнице и пролазнице;

− Дијатонске модулације у тоналитете I и II квинтног сродства (почетни тоналитет до два предзнака), уз обавезну анализу.

Ритам:

- Ритмичко читање: промене кључева у једном и два система; ритмичке етиде са обележеним темпом, акцентима и фразама према програмским захтевима;
- Ритмичке врсте и фигуре – осмоделна подела јединице (пунктиране вредности, паузе, синкопе – лакше комбинације);
- Триоле на две јединице бројања и дуоле;
- Деоба тродела – проста подела, пунктиране фигуре са и без узмаха; промене тактова уз задржавање исте јединице бројања;
- Народни ритмови (као у претходном разреду) – обрада 5/8, 7/8,8/8,9/8 и 10/8 (народне песме са текстом, тактирање, изговор и ритмичке вежбе) са померањем тродела у ритмичким вежбама и народним песмама;
- Приказ осталих ритмова – информативно.

Интонирање и опажање

- Обртаји Д7;
- Хармонске везе (главни ступњеви); штимови; низови интервала у оквиру тоналитета; Хомофони двоглас;
- Опажање хроматских тонова – обим кварте: *a1* – де2 и *e1* – *a1* – њихово именовање абецедом, без певања, апсолутне висине без ритма;
- Писмени диктати у оквиру наставног програма.

Захтеви на испиту

Писмени део:

- ритмички диктат;
- мелодијски диктат;
- апсолутне висине.

Усмени део:

- Ритмичка етида;
- Мелодијски пример са листа;
- Опажање и интонирање акорада и хармонских веза.

ОСМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Оперативни задаци

Мелодика:

− Једногласни и вишегласни примери за певање из музичке литературе и литературе за солфеђо. Виолински, бас, алт и тенор кључ.
− Алтерације и хроматика; енхармонске промене.
− Модуси (инструктивни примери; једногласни примери и канони ренесансних аутора).

Ритам:

- Осмоделна подела јединице (пунктиране фигуре на половини јединице; триола на јединици и пола јединице).
- Велика квартола.
- Полиртмија – 3:2; 2:3; 4:3; 3:4.
- Народни ритмови – промене тактова.
- Промене врсте такта; изједначавање трајања дводелне са троделном јединицом бројања.

Интонирање и опажање

- Даљи рад на интервалима; опажање низа интервала према камертону;
- Четворозвуци са малом и умањеном септимом;
- Хармонске везе трозвука на главним, са трозвуцима и четворозвуцима на споредним ступњевима (у тоналитетима до два предзнака);
- Штимови свих тоналитета према камертону;
- Опажање дијатонских и хроматскихтонова – де1 – де2;
- Апсолутне висине од камертона наниже и навише за квинту (5-6 тонова).

Писмени диктати

Једногласни из програма мелодике; двогласни са применом мутација; опажање врсте такта и записивање српских народних песама са текстом; ритмички диктат по двотактима (на неколико тонова ина једној линији) према захтевима програма.

Захтеви на испиту:

Писмени део:

- Ритмички диктат;
- Мелодијски диктат (са алтерацијама);
- Бележење апсолутних висина према камертону (5-6 дијатонских и хроматских тонова без ритма).

Усмени део:

- Певање мелодијског примера са листа;
- Ритмичка етида (парлато) или вежба на једној линији (куцањем са две руке);
- Опажање и интонирање акорада и хармонских веза.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часова годишње)

Оперативни задаци

Мелодика:

- Оспособљавање ученика за интонирање мелодија са слободнијим кретањем тонова:

– У оквиру дур-мол система са применом слободних алтерација и модулација (енхармонских и хроматских) и алтерованих акорада (N6, DD, II5/3);
– Једногласни и вишегласни примери модалног типа;
– Мелодије без тоналног центра (увод у вантоналну мелодику);
– Једногласне и двогласне српске народне песме.

- **Ритам:**
  – Обрада лаганих темпа:
  – Промене метра и темпа; промене метра и ритмичких врста;
  – Троделни ритмови са малим триолама;
  – Обрада квинтоле и септоле;
  –Обнављање народних ритмова кроз етиде за парлато и примере из музичког фолклора.

Интонирање и опажање
- Опажање апсолутних висина у оквиру мале, прве и друге октаве према тоновима празних жица – г д1 а1 е2;
- Опажање и нтервала од слободно датих тонова према камертону;
- Опажање и интонирање свих септакорадаса разрешењима;
- Хармонске везе – модулације;
- Опажање модуса и модалних елемената.

Писмени диктати
- Једногласни у оквиру програма *мелодике*;
- Двогласни – дијатонски са хроматским скретницама и пролазницама;
- Ритмички са новим елементима (поступак као у претходним разредима).

Захтеви на испиту:
Према програму, а по елементима као у претходном разреду.
Писмени део:
- Ритмички диктат – троделни или народни ритмови;
- Једногласни мелодијски диктат модулативни или модални;
- Двогласни писмени диктат – хомофонидвоглас, дијатоника;
- Бележење псолутних висина кроз три октаве без ритма, према камертону.

Усмени део:
- Извођење мелодијског примера према програмским захтевима, са означеним темпом, динамиком и артикулацијом;
- Ритмички задатак у оквиру програма у једном или два система.
- Опажање септакорада и хармонских веза.

ДЕСЕТИ РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Оперативни задаци

Мелодика:

– Једногласни и вишегласни примери у сва четири кључа:

- Лабилне алтерације – елипсе и вантоналне доминанте;
- Модулације – двогласно и трогласно певање;
- Једногласне и двогласне народне песме са променом метра или са хармонским променама.
- Рекапитулација целокупног програма са применом стеченог знања из мелодике и ритмике. Усавршавање чисте интонације и вештине прочитавања текста у смислу сагледавања хармонске основе и формалне структуре композиције.
- Анализа примера из вокалне и инструменталне литературе са применом хроматских елемената (прекомерни 6/5 и 4/3), лабилних алтернација (елипси и вантоналних доминанти), као и енхармонских модулација.
- Усавршавање интонације и способности мисаоног представљања тонова помоћу вежби без тоналног центра, ради схватања и савладавања вантоналне мелодике на следећем нивоу образовања (ФМУ или друга висока школа).

Ритам:

- Утврђивање градива и вештине брзог читања у одређеним тј. метрономски обележеним темпима;
- Опажање и дешифровање ритмичких и метричких структура и њихово преношење на инструмент, односно, претварања у графичке симболе;
- Обнављање целокупног програма на примерима из музичке литературе.

Диктати:

- Опажање слободних група тонова и слободних акордских склопова према камертону, као и њихово бележењеу линијском систему;
- Модулативни двоглас са покретом;
- Хомофони троглас (уски слог).

Захтеви на испиту

Писмени део:

- Ритмички диктат са применом неправилних група и ситнијих фигура (на неколико тонова у линијском систему);
- Једногласни мелодијски диктат, модулативни са тежим захтевима;
- Лакши трогласни диктат.

Усмени део:

- Интерпретација сложенијег мелодијског примера са применом артикулације и динамике;
- Ритмички задатак са променама метра и темпа;
- Опажање хроматских веза – модулације.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

(од седмог до десетог разреда)

Разноврсност елемената у раду у програму *солфеђа* захтева веома брижљиво планирање грађе и равнопавно третирање свих елемената приликом извођења наставе. Мелодика, ритмика, теорија музике и разне врсте диктата требало би да се узајамно преплићу и допуњавају, тако да се током рада ниједна од ових дисциплина не заступи или развија на рачун осталих. Ово се нарочито односи на диктате који се морају сукцесивно примењивати од самог почетка рада, јер су они најбољи начин за проверу и утврђивање знања, за развијање пажње и стварање мисаоних представа звука. Уколико се рад на диктатима запостави, ученици ће се развијати једнострано, само у правцу дешифровања текста (нотна слика–звук) , а обрнути процес (звук – нотна слика) неће се довољно развити, а самим тим и способност слушне контроле која је неопходна, како у солфеђу тако и у инструменталној настави.

Рад на диктатима требало би да се одвија паралелно са обрадом програма *мелодике* и *ритмике*, да их прати и утврђује. Једногласни диктат ради се према програму за читање с листа, с тим што су захтеви за опажање нешто једноставнији. У процесу рада примењивати принцип поступности. Опажати (касније записивати) најпре основне тонове: (це,е,ге) у првој и малој октави па проширти на целу клавијатуру. Затим, додавати и остале тонове, све док се ученици не оспособе да опажају тонове чим чују звук. При томе, не треба понављати тонове гласом, већ их само именовати.

Мелодијски диктат се изводи махом у мањим целинама (у двотактима). Потребно је инсистирати на гласном солмизирању пре записивања, док се ученици не оспособе да то раде самостално. Опажање мелодијских целина треба спроводити уз обавезно тактирање, јер се у противном не могу опажати ритмички и метрички проблеми истовремено са мелодијским. У почетку, диктат је потребно записивати на табли да ученици имају контролу, па постепено прелазити на самостално записивање уз усмену проверу.

Опажање и записивање мотива и модулативних прелаза требало би да претходе једногласном диктату са модулацијама.

Код двогласног диктата инсистирати на мисаоном праћењу сазвука, опажању покрета и правца кретања појединих гласова. И ту би требало ићи поступно, од основног покрета кад један тон лежи, а други се креће навише или наниже; објаснити бочно, паралелно и супротно кретање и развити способност код ученика да то опазе и искажу пре записивања. При томе, први интервал мора да буде унапред одређен док се не постигне вештина одређивања почетног интервала према каденци, тј. функционално – према тоналном центру.Опажање интервала и акорада подразумева развијање способности хармонског мишљења. Сви интервали и акорди требало би да буду везани за тонални центар, односно, да се постављају у логичним везама и разрешењима, а не слободно по целој клавијатури, без логичне везе и без икаквог ослонца.

Посебан начин рада је опажање апсолутних висина према камертону a1: слушање појединих тонова и сазвука, кад је претходно одсвиран a1, и стварање представе о положају задатих тонова према њему као ослонцу, звучном стожеру. У почетку, задати тонови биће удаљени од камертона највише за терцу, али ће се тај размак постепено повећавати, зависно од напредовања ученика. Важно је да се тонови опажају по боји, по звучању, по положају у односу на камертон, а не као интервалски размак, дакле, у свом апсолутном односу, развијајући тако код ученика способност мисаоног представљања звука. На исти начин треба радити на опажању двозвука и акорада.

У вези са мелодијским примерима, треба оспособити ученике да их лако и чисто певају уз поштовање ознака за темпо, динамику и артикулацију. У процесу рада потребно

је савлађивати, одвојено, поједине проблеме који се појављују у мелодијским вежбама: анализирати их теоријски, објаснити метричке и ритмичке проблеме, прочитати прецизно у означеном темпу (парлато) уз обавезно тактирање. Одредити почетни тон према тоналном центру (тонични трозвук или каденца), евентуалне модулације, или хроматске промене тонова, па тек онда певати мелодијски пример. У исправљању интонативних грешака упутити ученике да мисле и теже ка тоналном центру, развијати функционално мишљење и осећање за хармонске функције које представљају базу за чисту интонацију, како при певању тако и у свирању.

Анализа мелодијских примера може помоћи ученицима да схвате најједноставније музичке облике и њихове елементе, што ће им у даљем усавршавању помоћи да лакше савлађују програме других предмета.Поједини интонативни проблеми треба да се савлађују издвојено у краћим примерима или техничким вежбама, као на пример: алтерације, модулативни прелази, разложени акорди, хроматика и слично. Од самог почетка рада на мелодици развијати процес мишљења код ученика, инсистирати на осмишљеној репродукцији, на култивисаном и музикалном певању.

Ритмика је област у којој посебно треба водити рачуна о поступности. Путем ритмичких вежби на једној линији потребно је углавном вршити поставке ритмичких фигура или метричких врста, а увежбавати их ритмичким изговором, прво, на неколико позиција линијског система, а потом на свим позицијама ритмичким читањем (парлато).Вежбе равномерног читања изводити у свим кључевима (најпре у Г и Ф па затим у Ц кључевима – тенор кључ на четвртој и алт кључ на трећој линији) као увод у ритмичко читање.При томе, треба, најпре, фиксирати све позиције тона це (до) и ге(сол) у одређеном кључу, па постепено додајући суседне тонове, терцне позиције, попунити цео низ – до три помоћнице. Сваку групу тонова вежбати најпре у лаганом темпу (ММ=60 за сваку ноту), па постепено читати по две , три или четири ноте на један удар метронома. Кад се савладају два кључа (Г и Ф) потребно је прећи на читање у два линијска система. Могуће је почети одмах читање у два система, а центар треба да буде тон *с1* као оса симетрије. Даље вежбање је постављање два или више тонова према њему, као у претходном поступку. Циљ ових вежби је да ученици овладају нотним знацима у свим позицијама, а не само у певачком регистру, да се навикавају на читање унапред, да погледом обухватају целу нотну групу, како би лакше прочитали и схватили нотни текст. У том циљу важно је што више за ритмичко читање користити примере инструменталне музичке литературе.

Стална корелација наставе *солфеђа* са осталим предметима, а нарочито са наставом инструмента, допринеће да ова дисциплина не постане сама себи циљ, већ да допринесе општем музичком развоју ученика.

ТЕОРИЈА МУЗИКЕ

Циљ

– Теоријско обједињавање свих музичких појмова и израза, као и повезивање теоријске наставе са солфеђом и наставом инструмента;

− Повезивање савладаних појединачних области теорије музике у јединствену сазнајну целину, употребљиву за даље музичко школовање;

− Сагледавање теорије музике као значајне олакшице за извођачку праксу;

− Усавршавање на савладавању елемената за будућу анализу музичког дела.

Задаци:

– Упознавање музичких појмова и појава;

– Овладавање законитостима теорије музике;

– Остваривање функционалних задатака, стицање брзине у схватању тонских односа (лествице, интервали и акорди);
– Овладавање музичком ортографијом;
− Усвајање и проширивање знања о нотном писму и нотном тексту;
− Развијање способности повезивања појединих области теорије музике;
− Развијање способности за истраживање музичког садржаја;
− Развијање способности корелације *теорије музике* и осталих предмета.

ШЕСТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци:

– Дијатонски и хроматски интервали са обртајима (подела, енхармонизам интервала);
– Тоналитет и сродност тоналитета;
– Квинтакорди (врсте и карактеристике);
– Лествични квинтакорди и многостраност квинтакорада;
– Обртаји квинтакорада;
– Септакорди и обртаји септакорада (врсте и карактеристике);
– Обрада термина и њихових садржаја: ознаке за темпо динамику, агогику.

Садржај програма

Утврђивање појмова и термина обрађених у претходним разредима, њихово дефинисање и систематизација (линијски систем, кључеви, тон и његове особине, метар и метричке ознаке, односно врсте такта, интервал, акорд – трозвук и четворозвук, тетрахорд, лествица, тоналитет.

Музичка фраза, фразирање, агогика, артикулација, динамика, темпо са одговарајућим италијанским називима

Теоријско обнављање свих дијатонских лествица, упоређивање истоимених и паралелних тоналитета, упоређиваље лествица удаљених за хроматски полустепен и енхармонских лествица

Поставка мол-дура

Лествични квинтакорди

Интервали до октаве и њихови обртаји

Сложени интервали

Хроматске промене интервала и њихова разрешења (умањени и прекомерни интервали)

Карактеристични лествични интервали

Трозвуци и четворозвуци – обнављање квинтакорада и њихових обртаја. Основни облик и обртаји малог дурског септакорда – везати у тоналитету за доминанту. Умањени, полуумањени и мали молски септакорд на одговарајућим ступњевима у тоналитету. Поставка септакрада у основној дурској и молској лествици

Многостраност тонова и квинтакорада

Ортографија и орнаментика, вежбе правилног писања. Основни украси и фигуре

Испитни програм

Писмени део:

– Интервали;
– Лествице;
– Акорди;
– Ортографија.

Усмени део:

– Интервали, акорди и њихови обртаји, многостраност тонова и квинтакорада.

– Познавање термина и дефиниција, познавње свих ознака које прете нотни текст.

Препоручена литература

И. Дробни, З.М. Васиљевић: Теорија музике, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

М.Тајчевић – Основе теорије музике.

Д. Деспић – Теорија музике, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

В. Јовановић – Теорија музике, Креативни центар, Београд.

СЕДМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Продубљивање знања о нотном писму и нотном тексту;
- Континуирани рад на стицању брзине у схватању тонских односа у оквиру лествица, интервала и акорада и стим у вези остваривање функционалних задатака;
- Ознаке за темпо динамику, агогику у функцији корелације *теорије музике* и осталих предмета;
- Практична примена стечених знања на истраживање музичког садржаја.

Садржај програма

Ноте и паузе различитог трајања, линијски системи, помоћнице, кључеви, предзнаци и именовање тонова;

Читање и писање тонова у различитим кључевима и у разним октавама;

Основне и неправилне ритмичке поделе, сабирање и продужавање ритмичких вредности, груписање краћих вредностиу оквиру ритмичке јединице и ритмичких јединица у тактове;

Разлози и врсте метричке поделе музичког тока, прости, сложени и мешовити тактови, нормални поредак нагласака и његови поремећаји (синкопа, ритмички, мелодијски и мотивски нагласак, вештачки акценти), променљива метрика, полиритмија и полиметрија и аметричан музички ток.

Интервали – полустепени, цели степени, дијатонски и хроматски; величине и врсте интервала, полустепенска мера интервала и њихов енхармонизам;

Обртаји интервала, мелодијски и хармонски интервали, консонанца и дисонанца.

Лествице – врсте тетрахорада, дијатонске дурске и молске лествице, квинтни круг и модуси; Лествице специфичне грађе – пентатонска, целостепена, умањена, оријентално-фолклорне лествице; хроматска лествица;
Лествични интервали;
Појам и врсте акорда, њихови облици – основни и обртаји, лествични акорди и њихова многостраност;
Акорди у новијој музици – терцни вишезвуци, акорди с додатим дисонанцама, квартни акорди, кластери.
Појам и структурална основа тоналитета, његово мелодијско и хармонско испољавање; каденца, сродност тоналитета и начини промене тоналитета;
Динамика, темпо, артикулација;
Орнаментика, помоћни знаци и скраћенице.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Теорија музике се као посебан предмет јавља у шестом разреду. Од првог до петог разреда теорија музике прати сваку поставку и обраду методске јединице, како у мелодици тако и у интонирању, опажању и диктатима у оквиру предмета *солфеђо*. У почетним разредима тежиште рада је на описмењавању ученика у оквиру домаћих задатака, преписивања примера из уџбеника и именовање исписаних нота и нотних записа, по диктату наставника, односно, овладавање нотним писмом у виолинском и бас кључу. (Обележавање нотних трајања, пауза и врсте такта.) Редослед нотних тонова, изговор солмизацијом и абецедом успешно је савладан када ученици нижу све тонове узлазно и слилазно од било ког почетног тона у секундама, а затим у терцама у обиму две октаве.

Основне појмове, наставник, објашњава примерено узрасту ученика. У почетним разредима то ће бити једноставна објашњења, а потом ће се усложњавати зависно од развоја и схватања ученика и методске јединице. Све основне појмове – ступањ, степен, полустепен, предзнаци, тетрахорд, лествица, трозвук, каденца, такт, тактица, темпо и друго – требало би исписивати на табли речима и нотном сликом, а и показивати и одсвирати на инструменту. Изградња тетрахорада од било ког основног тона и проналажење полустепена изванредна је вежба за схватање лествица. Увиђањем распореда целих степена и полустепена у тетрахорду ученици су спремни за теоријску изградњу свих дијатонских лествица.

Већ у првом разреду се може поставити принцип изградње дурских лествица: на познати горњи (доминантни) тетрахорд Це-дура додавањем навише тетрахорда са полустепеном на крају низа, добија се Ге-дур лествица (квинтни круг навише), и супротан смер – од тоничног тетрахорда Це-дура спуштањем још једног тетрахорда са истим распоредом целих степена и полустепена добијамо Еф-дур (квинтни круг наниже). Хроматске промене основних тонова догађају се у смеру кретања – код лествица са повисилицама у горњем тетрахорду (вођица), а код лествица са снизилицама у доњем тетрахорду (субдоминанта).

Молске лестице се постављају као лествице са истим тоновима паралелног дура. Ради очувања и даљег учвршћивања већ претходно постављених хармонских функција (Т-С-Д) у почетном разреди обрађивати каденцу хармонског мола. Обрадама свих врста молске лествице утврђује се доминантни тетрахорд абецедним изговором. Изговарањем свих тонова доминантног тетрахорда молске лествице улази се у област хроматике. Промену у храмонском молу објаснити хармонским разлозима (дурска доминанта), а у мелодијском молу мелодијским разлозима (елиминисањем прекомерне секунде).

Квинтне кругове треба обрадити у трећем разреду, као и низање повисилица (последња повисилица – вођица) и снизилица (претпоследња снизилица име тоналитета). У каснијим разредима упоређивати теоријски и звучно истоимени дур и мол, паралелне лествице, лествице удаљене за хроматски полустепени енхармонске лествице. Увежбати лествичне низове навише и наниже, утврдити главне ступњеве и трозвуке на главним ступњевима, утврдити четворозвуке на V, VII и II ступњу.

Конструкција лествичних интервала (навише и наниже код увежбавања), лествичних квинтакорада и њихових обртаја, септакорда V ступња и његових обртаја. Ово увежбавати кроз све тоналитете.

Препоручују се писмена вежбања као саставни део обраде сваке појединачне области као и увежбавање савладаног градива кроз све тоналитете. Исписивање предзнака задате лествице у оба кључа, испиисвање лествичног низа са предзнацима испред нота, препознавање лествице на основу исписаног низа (не увек од првог ступња), упоређивање лествичних тетрахорада, проналажење једног тетрахорда у више лествица и друго.

Сви садржаји програма, уз теоретска објашњења, захтевају практично увежбавање и повезивање са звуком. На пример: тонски систем ће бити боље савладан ако се тонови, записани у разним октавама (у виолинском и бас кључу), пронађу на клавијатури; тоналитет ће бити боље схваћен ако се повеже са хармонском пратњом једноставнијих примера из литературе; модуси ће бити боље схваћени ако се отпевају одговарајуће мелодије.

Теорија музике је у највећој мери практичан предмет и као такав има свој смисао и вредност, чинећи основу за изучавање других, сложенијих музичко-теоријских дисциплина, за солфеђо и за практично музицирање. Темељно и потпуно објашње појмова веома је важно за даљи рад на многим предметима, како у даљем току средње музичке школе тако и на студијама. Исто тако, треба инсистирати на томе да се ученици навикну на правилно, прецизно и прегледно писање нотног текста, било које врсте, као увек читког музичког „рукописа“,посебно у оквиру домаћих задатака, који се по природи предмета и већ наглашеној потреби њиховог практичног савладавања, намећу као нужни у великом броју. Ипак, и усмено вежбање на часу је неопходно, при чему ваља инсистирати на брзини одговора, јер само брз одговор одражава стварно и поуздано знање. С обзиром на предзнања ученика, пожељно је ради чвршће везе са живом музичком праксом да се поједине области, у програму појединачно разложене (ритмика, метрика, интервали, лествице, акорди), приказују и примењују у узајамном прожимању, а не превише одвојено, јер то носи опасност одлажења у апстракцију. Из истог разлога врло је битно да се све разматране појаве приказују и на практичним примерима из музичке литературе (укључујући народну музику), а нарочито оне познатије, што олакшава и добро разумевање и трајно памћење одређених појмова.

Захтевина годишњем испиту

Писмени испит:

– Тест из теорије

Усмени испит:

– Три питања из оствареног програма

МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

Циљеви:

– Теоријско овладавње функцијом појединачног инструмента;
– Развој практичне употребе инструмента у оркестру, соло и камерној музици;
– Усвајање нотације кључева и транспозиције појединих инструмената;
– Усавршавање анализе партитура и појединих инструменталних деоница.

Задаци:

– Развијање способности на препознавању инструмената по звуку и изгледу;
– Рад на анализи партитура и инструменталних деоница;
– Развијање способности да пореде групе инструмената и њихове улоге у оркестру;
– Проширивање знања о музичкој литератури.

СЕДМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Оперативни задаци:

– Основне карактеристике звука;
– Подела музичких инструмената и основне карактеристике појединих група;
– Место и улога инструмента у оркестру, партитура.

Садржај програма

Звук, основни појмови – дефиниција, особине
Аликвотни низ, природно и темперовано штимовање, камерни тон, рефлексија и резонанца
Подела музичких инструмената
Општа начела стварања звука у оквиру појединих група
Гудачки инструменти – грађа, извођачка техника, историјат, литература
Трзани жичани инструменти – харфа, гитара, историјске и фолклорне варијанте
Клавир и чембало – грађа, извођачка техника, литература
Дрвени дувачки инструменти, сродност и разлике и транспозиција
Лимени дувачки инструменти, заједничка својства технике и звука и историјски развој
Дувачки инструменти са мехом, грађа, функционисање, историјат и литература
Људски глас и разлике између вокалног и инструменталног медија
Удараљке, улога и нотација
Електрични музички инструменти
Главне врсте камерних састава и оркестара, њихова звучна својства, могућности и литература
Уобичајена поставка инструмената у оркестру и поредак у партитури
Упоредно сагледавање инструментаријума – општа звучна својства појединих врста и група инструмената, тонски распони, значај и уобичајене улоге, историјски ток развоја.

Препоручена литература

„Музички инструменти” Дејан Деспић, издавач Завод за уџбенике и наставна средства Београд, Нови Сад и „Нота” Кнажевац

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Тежиште у приказивању инструмената треба ставити на главне представнике њихове врсте и оне који у савременој пракси имају најистакнутију улогу и најзначајнију литературу. Остале приказати превасходно у поређењу са њима.

Треба инсистирати на препознавању инструмената по звуку и изгледу, кроз што већи број добро одабраних музичких примера из најпознатије литературе, као и слика (цртежа) инструмената, а према могућностима и кроз приказ најважнијих инструмената уживо, или видео-снимком. Посета концертима, посебно оркестарским, такође, треба да помогне успешнијем усвајању програма.

Проблеме нотације, кључева, транспозиција, као и упознавање специфичних извођачких упутстава и термина, треба обрадити и кроз писмене вежбе, евентуално домаће задатке, као и анализом партитура и појединих инструменталних деоница у литератури. Посебну пажњу треба посветити гудачким инструментима, њиховој звучности у самосталном извођењу, као и у ансамблу.

ХАРМОНИЈА

Циљеви:

- Сагледавање историјског развоја и значаја хармоније у музици;
- Оспособљавање за усавршавање хармонске анализе дела из музичке литературе
- Упознавање строгог и слободног хармонског става;
- Упознавање са класичним хармонским средствима;
- Упознавање са романтичним хармонским средствима;
- Оспособљавање за усавршавање рада у строгом хармонском ставу.

Задаци:

- Упознавање са основним елементима хармоније;
- Развијање способности рада у слободном хармонском ставу;
- Рад на употреби ванакордских тонова;
- Рад на препознавању акордских веза;
- Препознавање промене тоналитета (дијатонска, хроматска модулација, енхармонска модулација);
- Препознавање и анализа различитих хармонских стилова;
- Примена промене тоналитета.

ОСМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Оперативни задаци:

- Тоналитет и функције;
- Трозвуци главних ступњева;

- Постављање акорада у четворогласни хармонски став;
- Строга, слободна и полуслободна веза;
- Непожељна кретања гласова и критични тонови;
- Промена слога и положаја.
- Каденца
- Споредни трозвуци – квинтакорд VI ступња, варљива каденца (обавезно и на клавиру), квинтакорд II ступња, квинтакорди III и VII ступња;
- Обртаји квинтакорада, секстакорди главних и споредних трозвука;
- Квартсекстакорди – обртајни, задржични, скретничнии пролазни;
- Улога и примена каденцирајућег квартсекстакорда;
- Слушање и разликовање басовог тона у квинтакордима и секстакордима;
- Свирање потпуне аутентичне и проширене каденце са каденцирајућим квартсекстакордом;
- Привидни доминантни однос акорада – секвенце: V-I/VI-II, I-IV/VII-III, I-V/ VI-III у дуру и молу (на клавиру и примери из литературе);
- Споредни четворозвуци – Фигуративна („случајна“) и секвентна појава споредних четворозвука (I, IV, III и VI ступња);
- Секвенца привидних доминантних односа са применом четворозвука (једног или оба) у моделу;
- Петозвуци: Доминантни нонакорд, његови обртаји и разрешења – само уз примере из литературе;
- Ванакордски тонови – задржица (једнострука), пролазница (једнострука). скретница (једнострука), претходница, слободни (ускочни) и напуштени (искочни) ванакордски тонови, тешка пролазница и скретница, пролазна и скретнична задржица – информативно уз примере из литературе. Фигурирани хармонски став;
- Сложеније и хроматске појаве ванакордских тонова;
- Двоструке и троструке задржице, скретнице и пролазнице;
- Скретнично окружење акордског тона (4-2-3, 2-4-3 и сл.) на примерима из литературе поткрепљених аудио-записима;
- Хроматски ванакордски тонови;
- Појам алтерације, реалтерације, унакрснице, отворене и скривене хроматике.

Садржај програма:

Упознавање материје и сврхе предмета

Појам и улога хармоније, као обликотворног, изражајног, колористичког и стилског чиниоца у музици – нотни и аудио-примери. Обнављање, појмова о акордима и њихово препознавање у слободној фактури

Писмена и слушна анализа ванакордских тонова кроз једноставне примере. Строги и слободни хармонски став. Обим, подела и улога гласова у строгом хармонском (хорском) четворогласу

Тонична, субдоминантна и доминантна функција

Појам тоналитета и његово испољавање кроз однос главних трозвука

Препознавање квинтакорада главних ступњева (у дуру и хармонском молу) – слушно и у литератури

Везивање, писмено и на клавиру квинтакорада главних ступњева
Каденце – краћа и проширена верзија
Свирање и препознавање основних каденцирајућих обрта из сва три почетна положаја
Сродство акорада и њихови односи
Квинтно сродство и суседни однос
Тонична, субдоминантна и доминантна функција, њихови главни представници (*T, S* и *D*) и заменици (VI, III, II и VII ступањ)
Усмени хармонски диктат: препознавање акордских функција, главних и споредних трозвука. Терцна сродност акорада
Израда кратких задатака и анализа примера из литературе.

Провера знања на крају првог полугодишта

Писмена израда четворотактног задатка и анализа кратког одломка композиције са акордима који су упознати током полугодишта
Хармонизација молдура, природног и мелодијског мола
Слушни примери и примери из литературе
Главни четворозвуци,: доминантни септакорди и његови обртаји. Представљање истих кроз литературу и аудио-примере
Септакорд II ступња и обртаји, акорд са додатом секстом. Свирање проширене каденце и употребом квинтсекстакорда II ступња
Септакорд VII ступња и обртаји

Провера знања на крају другог полугодишта

Писмена израда четворотактног задатка и анализа кратког одломка композиције са акордима који су упознати током полугодишта.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Оперативни задаци:

- Упознавање са Наполитанским секстакордом, постанком, поставком и применом у литератури, као и у строгом хармонском ставу;
- Упознавање са Прекомерном доминантом (+ D), постанком, поставком и применом;
- Упознавање са Вантоналном доминантом и обртајима, постанком, поставком и применом;
- Заменици вантоналних доминанти са обртајима, упознавање, настанак, поставка и примена;
- Елипсе, упознавање, настанак, поставка и примена;
- Слушање аудио-записа и анализа примера из литературе са применом алтерованих акорада (DD, N). Свирање хроматских секвенца са различитим моделима (нпр D2-T6 – хроматика у басу и DD7-D7 – ланац доминантних септакорада);
- Модулација преко посредног тоналитета (четврта група);
- Свирање на клавиру непосредних дијатонских модулација;

- Појам и видови педала (орглпункта), аналитички. Типичан хармонски ток на завршном педалу тонике (миксолидијско иступање *T-DS-S-D-T,* и његове варијанте. Преглед класичног фонда алтерованих акорада;
- Хроматска модулација;
- Појам и средства хроматске модулације. Хроматска модулација помоћу презначења акорада (дијатонскоги хроматског типа), тзв.хроматска модулација на дијатонски начин.

Садржај програма

Најважнији алтеровани акорди класичне хармоније

Тонално стабилне и тонално лабилне алтерације, њихова улога у формирању алтерованих акорада. Алтеровани акорди дијатонског и хроматског типа – структуралне разлике. Принцип вантоналних акорада – све поткрепљено аудио и нотним примерима

Доминантина доминанта (*DD*) са обртајима

Заменик доминантине доминанте са обртајима

Доминантина доминанта као тврдоумањени четворозвук (DD) и њен заменик као двоструко умањени

Провера знања на крају првог полугодишта

Писмена израда четворотактног задатка и анализа кратког одломка композиције са акордима који су упознати током полугодишта.

Видови промене тоналитета.

Мутација, тонално иступање, тонални скок, модулација. Врсте модулација и њихов значај у музичким облицима. Аудио-записи и примери из литературе.

Дијатонска модулација

Средства дијатонске модулације и начини извођења. Обнављање многостраности трозвука.

Модулационе групе (непосредна модулација).

Провера знања на крају другог полугодишта

Писмена израда четворотактног задатка и анализа кратког одломка композиције са модулацијама које су упознате током полугодишта.

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Продубљивање стечених знања и њихова примена на хроматске модулације;
- Продубљивање стечених знања и њихова примена на енхармонске модулације.

Садржај програма:

Хроматска модулација

Модулација помоћу промене склопа акорада

Модулација помоћу хроматске и привидн етерцне сродности

Модулација помоћу елиптичних веза

Препознавање и свирање једноставнијих хроматских модулација
Енхармонска модулација
Појам и средства енхармонске модулације
Енхармонска замена и енхармонско презначење
Енхармонско презначење умањеног четворозвука
Енхармонско презначење доминантног четворозвука (енхармонизам мале септиме)
Енхармонско презначење тврдоумањеног четворозвука, енхармонско презначење прекомерног трозвука – само кроз анализу аудио и нотних примера из литературе
Свирање једноставнијих енхармонских модулација (помоћу умањеног четворозвука)

Провера знања крају првог полугодишта

Писмена израда четворотактног задатка и анализа кратког одломка композиције са модулацијама које су упознате током полугодишта.

Захтеви на годишњем испиту

Писмени испит:

- Израд осмотактног задатка, у коме је задат обележени бас – 4 такта и необележени сопран;
- Анализа одломка композиције која садржи бар једну модулацију и неколико алтерованих акорада.

Усмени испит:

- Три питања из целокупног оствареног програма *хармоније*;
- Свирање једне модулације на клавиру (на било који начин који ученик одабере).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Специфичност профила ученика гудачког одсека подразумева линерано усвајање нотног текста. Вертикална компонента у виду сагледавања акордског тока кроз анализу нотног текста је отежана, мада ученици увек добро реагују на објашњења која су испраћена звуком. Изучавање овог предмета треба да омогући ученику да усвоји основну логику музичког тока, хармонског језика уопште и помогне му да развије хармонски слух. Уколико га оспособида шаблонски, попут укрштених речи ради хармонске задатке, тада предмет *хармонија* губи смисао. Настава *хармоније* не сме да се ограничи само на теоријско упознавање ученика са садржајима програма, већ од почетка треба настојати да се ученик оспособи да свесно чује и анализира хармонски став. Свака теоријска поставка треба да буде оживљена звуком и примерима из литературе, одслушана више пута и пажљиво одсвирана .

Основна поставка је од звука ка слици, а не обрнуто. Тежиште рада почива на звуку, тј.аудио-примерима који илуструју тему (наставну јединицу) на часу. Уобичајено је да се након излагања наставника, уз обавезно свирање примера на клавиру, почне и са израдом задатака у строгом хармонском ставу. Успешност савладавања програма треба да

се базира на реалним композицијама у слободном хармонском ставу, усменом и писменом анализом оног што се чуло. Тек након презентације звучног примера и поређења са нотним текстом, треба приступити поставци у строгом хармонском ставу.

Посебност овог програма предмета *хармонија* се огледа и у чињеници да се тежи квалитету, а не квантитету. То значи да задаци могу бити и краћи него што је то уобичајено (нпр.четири такта), јер је звучна слика сваког урађеног примера битнија за разумевање суштине проблематике од броја урађених задатака.

У програму су заступљени и (усмени) хармонски диктати, тако да се препознавањем функција и карактеристичних веза ученик од почетка навикава да чује хармонију.У току израде задатака ученик може, али и не мора да користи клавир, али кад је задатак урађен треба га, свакако, одсвирати, како би резултат могао бити проверен слухом.Пожељно је да ученици не само отпевају задатак који је урађен на табли већ и да исти задатак одсвирају у ансамблу гудачког квартета (или квинтета са удвојеном басовом линијом у контрабасу) ради приближавања звука строгог и слободног хармонског става. У вези са израдом задатака ваља водити рачуна да се на задатом басу формира музикална сопранска линија и обрнуто, при хармонизацији сопрана добра линија баса, како би ученик могао да покаже колико је овладао логиком хармонског изражавања.

Све задатке треба и анализирати и посветити им једнаку пажњу, као и примерима из литературе уз планирање довољног броја часова потребних за обнављање и утврђивање градива.

Програм предмета *хармонија*, у потпуности припрема ученике за даље школовање, с обзиром на то да на нивоу високог образовања постоји предмет *Анализа музичког дела* у оквиру кога се изучава анализа дела (не писање задатака), обједињујући анализу музичких облика, контрапункта и хармоније.

КОНТРАПУНКТ

Циљеви:

- Сагледавање историјског развоја контрапункта;
- Оспособљавање за усавршавање анализе и рада на вокалном контрапункту;
- Оспособљавање за усавршавање анализе и рада на инструменталном контрапункту;
- Упознавање са барокном инструменталном полифонијом.

Задаци:

- Развијање способностиза сагледавањем историјског развоја контрапункта;
- Развијање способности анализе и рада на вокалном контрапункту;
- Развијање способности разликовања врста имитације;
- Развијање способности анализе и рада на инструменталном контрапункту;
- Изучавање тоналног плана фуге;
- Развијање способности анализе и рада на барокној инструменталној полифонији.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Модуси– врсте и карактеристике;
- Контрапунктска мелодија, кантус фирмус – аналитички;
- Двогласни контрапункт вокалног стила;
- Дисонанце и консонанце у двогласу;
- Третман текста у вокалном контрапункту – аналитички;
- Трогласни полифони став – карактеристике трогласног става – аналитички;
- Певање трогласних примера из литературе;
- Техника израде канона; аудио и писмена анализа;
- Мелодика, ритмика и метрика инструменталног контрапункта;
- Хармонска основа и стил барокне полифоније. Третман дисонанце у барокној полифонији;
- Израда стилске мелодије барокно-полифоног типа, различитих ритмичких профила;
- Двогласни инструментални полифони став; представљање хармонске основе двозвуцима. Хармонска анализа слободног двогласног става;
- Израда слободног двогласног става;
- Врста имитације у барокној полифонији– аналитички и практично;
- Канон – врсте и технике; анализа и практична израда у октави;
- Обртајни контрапункт информативно; смисао и примена обртајног контрапункта. Секвенца у контрапунктским облицима– аналитички и практично.

Садржај програма

Контрапункт – основи ренесасне полифоније

Појам и садржај предмета, историјски развој контрапункта

Карактеристике ренесансне полифоније

Слободан двогласни став, комплементарни ритам – аналитички

Канон (појами врсте)

Мотет – аналитички

Имитација – појам и врсте имитације; интервал имитације; преображај одговора у имитацији – инверзија, аугментација, диминуција, ретроградни одговор – препознавање у примерима из литературе

Вокални полифони облици

Стилско-историјске разлике између вокалног (строгог) и инструменталног (слободног) стила полифоније

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Оперативни задаци:

- Практична анализа двогласне инвенције;

- Практична израда двогласне инвенције;
- Трогласна инвенција – аналитички;
- Вишегласни инструментални став: Хармонске, мелодијске и ритмичке карактеристике вишегласног полифоног става – примери из литературе;
- Фуга – Облик и тонални план фуге– аналитички;
- Експозиција фуге – практично, трогласна;
- Проширена експозиција и контра експозиција аналитички;
- Међуставови у фуги. Спроводни и завршни део фуге – аналитички. Стрета и оргелпункт (педал);
- Фуга са две или више тема (типови фуге – без улажења у појединости). Примена фуге; фугато (аналитички).

Садржај програма

Стилско-историјске карактеристике инструменталног (слободног) стила полифоније – обнављање (имитација, секвенца, хармонска основа...)
Инвенција: Облик и тонални план двогласне инвенције
Двогласна инвенција
Контрапунктски поступци у инвенцији
Анализа примера из литературе
Облици барокне инструменталне полифоније – информативно. Прелудијум, корална предигра, токата, фантазија, ричеркар

Провера знањана крају првог полугодишта

Анализа једне инвенције: приметити хармонски језик, имитацију, секвенце.
Тема у фуги
Одговор– реалан, тоналан, модулирајући – аналитички
Контра субјект – аналитички
Одговор – реалан, тоналан, модулирајући – и контрасубјект – практично

Провера знањана крају другог полугодишта

Анализа једне фуге: приметити хармонски језик, имитацију, секвенце...

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Да би се карактер ренесансне полифоније приближио ученицима, неопходно је на почетку (уз методску јединицу „Основи вокалног контрапункта“) користити звучне илустрације, преслушати одломак мисе и бар један мотет Палестрине. Преслушавање одговарајуће литературе је неопходно спроводити и касније, нарочито приликом обраде текста, вишегласног става и вокалних полифоних облика (мотет). Истом циљу допринеће и певање задатака израђених или анализираних на часу, што је веома важно и за развој полифоног слуха.

Барокна полифонија је ученицима ближа, с обзиром на то да је слушајуи свирају од почетка свог музичког образовања. Ипак, и овде ће звучне илустрације допринети бољем увиду у стилске особености барокне музике и пружити поузданију основу за практичан рад и за аналитичко сагледавање.

Обрада полифоних секвенци захтева посебну пажњу и континуирану праксу, паралелно са савладавањем осталог програма, јер секвенце у полифонији чине важно „везивно ткиво“,чија добра израда и тумачење значајно утичу на квалитет целине.

У деветом разреду тежиште је на прихватању модалности и, у везис тим, ученик треба да се оспособи да анализира композицију, да препозна модус, имитацију... Током другог полугодишта, ученик треба да буде спреман да разликује барокну од ренесансне музике по језику (модалност – тоналност), полифоним поступцима, стилу. У току првог полугодишта десетог разреда ученик треба да буде у стању да самостално напише једну двогласну инвенцију, а до краја другог полугодишта, експозицију трогласне фуге на задату тему.

Врло је важно да све написане задатке и радове ученици практично изведу. При раду на вокалном контрапункту обавезноје да ученици отпевају пример који се анализира. У десетом разреду је врло битно да написани двоглас (слободни двоглас, инвенцију...) одсвирају као гудачки дуо (или трио, квартет..). Све задатке треба ианализирати и посветити им једнаку пажњу као и примерима из литературе уз планирање довољног броја часова потребних за обнављање и утврђивање градива.

ИСТОРИЈА МУЗИКЕ СА УПОЗНАВАЊЕМ МУЗИЧКЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Циљеви:

- Развијање свести о значају и улози музичке уметности кроз развој цивилизације и друштва;
- Оспособљавање ученика за разликовање основних одлика уметности различитихцивилизација и култура кроз сагледавање елемената музичких дела;
- Оспособљавање ученика зауочавање разлика и сличности измену наше и других традиција и култура у домену музике;
- Унапређивање естетских критеријума код ученика;
- Подстицање, стварање и неговањеинтересовања, навика и потреба за слушање вредних музичких остварења;

Задаци:

- Стицање знања о музици различитих епоха;
- Слушањедела најзначајнијих представника музичких епоха;
- Упознавање и препознавање изражајних средстава музичке уметностиу односу на њен развој и карактеристике музичких стилова;
- Разликовање музичких стилова;
- Препознавање назива композиција након њиховог слушања, као и препознавање и именовањеелементарних музичких елемената који се односе на динамику, темпо, облик дела;
- Формирање музичког укусакроз упоредну анализу дела која припадају различитим епохама и жанровима;
- Повезивање карактеристика инструмента и његове улоге у дочаравању музичке експресије;
- Разумевање корелације између избора извођачког састава и садржаја музике.

Препоручена литература

J. Андреис, Хисторија музике I, II и III
Роксанда Пејовић, Историја музике I, II
Соња Маринковић, Историја музике
Б. Радовић, Мала историја музике

СЕДМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Садржај програма

Музичка култура претк­ласног друштва и старог века

Теорија о настанку музике и музика првобитне заједнице
Музика старих цивилизација
Музика Старе Грчке и Рима
Звучне илустрације: примери из фолклора, нотни примери музике народа на ниском развојном ступњу, инсерти музике народа Истока и Старе Грчке

Музичка култура средњег века

Музика Блиског истока и Византије
Духовна музика западне Европе
Световно једногласје
Развој средњовековне полифоније, музичка теорија и инструментална музика
Звучне и нотне илустрације: типични примери једногласне духовне и световне музике средњег века, први облици вишегласја

Музика ренесансе

Стилске карактеристике ренесансе
Arsnova у Француској и Италији
Ренесанса у фламанским земљама
Француска музика зреле ренесансе
Ренесанса у Италији
Ренесанса у Немачкој и Енглеској
Палестрина, Ласо
Инструментална музика ренесансе
Звучне и нотне илустрације: избор из духовних и световних композиција стваралаца *Ars nove* и представника франко-фламанске школе, избор из стваралаштва Палестрине и Ласа, вокална, вокално-инструментална и инструментална музика.

Музика барока

Стилске карактеристике барока
Опера у Италији
Опера у Француској
Опера у Немачкој и Глукова реформа опере
Духовна музика у бароку
Инструментална музика у Италији
Инструментална музика у Француској
Инструментална музика у Немачкој
Звучне и нотне илустрације

Захтеви на годишњем испиту

Три питања из програма

ОСМИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Садржај програма

Музика барока

Музика J. C. Баха (12 часова уз слушање музике)

Музика Г. Ф. Хендла (8 часова уз слушање музике)

Рококо и галантни стил – преткласицизам, Бокерини, Манхајмска школа... (8 часова уз слушање музике).

Музика класицизма

Стилске карактеристике

Музика J. Хајдна (10 часова уз слушањем музике)

Музика В. А. Моцарта (12 часова уз слушање музике)

Музика Л. В. Бетовена (12 часова уз слушање музике)

Музика романтизма

Стилске карактеристике

Рани романтичари: Ф. Шуберт, Р. Шуман, Ф. Шопен, Ф. Менделсон (8 часова уз слушањем музике)

Захтеви на годишњем испиту

Усмени испит са три питања из програма

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Садржај програма

Музика романтизма

Х. Берлиоз и Ф. Лист (4 часа уз слушањем музике)

J. Брамс, А. Брукнер, Ц. Франк, Г. Малер, М. Регер, J. Штраус, композитори виолинисти (8 часова уз слушање музике)

Романтичарска опера

Опера у Француској (2)

Опера у Италији

Развој опере у Немачкој

Националне школе

Романтизам у Русији

Романтизам у Чешкој и Словачкој

Романтизам у Шпанији

Скандинавске земље

Српска романтичарска музика (10 часова уз слушање музике)

Импресионизам

Стилске карактеристике

К. Дебиси, М. Равел, А. Скрјабин (8 часова уз слушање музике)

Стилске карактеристике музике xx века

Експресионизам, извори и главни представници: А. Шенберг, А. Берг и А. Веберн (4 часа)

Националне школе у музици XX века. И. Стравински, Б. Барток, Л. Јаначек (4 часа)

Неокласицизам у европској музици XX века. Шесторица у Француској. П. Хиндемит, С. Прокофјев, Д. Шостакович (8 часова уз слушање музике)

Стилска стремљења у музици од друге половине XX века (8 часова уз слушање музике)

Захтеви на годишњем испиту

Три питања из програма.

НАЧИН ОСВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни програм систематизован је по историјско-стилским целинама у циљу стицања што ширег општег музичког образовања ученика, као и повезивања овог предмета са осталим стручним (*музички облици, хармонија, контрапункт*), као и шире општеобразовних предмета (српски језик и књижевност, *историја,* историја са историјом културе и цивилизације). Свака већа наставна јединица мора бити пропраћена звучним, тј. слушним примерима, док највећи стваоци морају бити и слушно и аналитички обрађени. У ту сврху, треба, увек,бирати најпопуларнија дела, ученицима доступна и једноставна за памћење. Неопходно је што више ученике ангажовати приликом слушања музике, користећи партитуре, ноте, ликовне или филмске, видео-прилоге. Метода рада не треба да буде искључиво вербална и наративна, већ дијалошка, на основу прочитаног а и слушаног. Пожељно је да се користе различити тестови, за одређене стваралачке области или ликове, за упоређивање различитих области, стилова или жанрова.

Овим наставним предметом потребно је развити љубав према музици, интересовање за посету концерата, активно слушање музике преко различитих средстава. За поједине области, могуће је урадити семинарске радове, читати их јавно и тиме развијати процес мишљења, повезивања, закључивања и развијати елементе писмености и изражавања. Посебну пажњу треба обратити на развој гудачких инструмената и на дела компонована за гудачке инструменте.

МУЗИЧКИ ОБЛИЦИ

Циљеви:

- Упознавање елемената музичких облика.
- Упознавање форми музичких облика.
- Усавршавање способности за анализом форми музичких облика.

Задаци:

- Рад на способности разликовања елемената музичких облика.
- Развијање способности самосталне анализе соло песме, ронда, варијација, свите, сонате, концерта.
- Рад на анализи облика вокално-инструменталних форми.

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

Садржај програма

Реченица
Мотив и двотакт
Рад са мотивом
Период
Неправилности у изградњи реченице и периода
Типови излагања
Облик песме (дводелна, троделна, прелазни облик)
Сложена троделна песма
Слободнији типови песме
Примена облика песме

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Садржај програма

Варијације (орнаменталне, карактерне, контрапунктске), примери из литературе са анализом у основним цртама без детаљне анализе
Рондо (Купренов, класични са једном, две и три теме)
Свита (барокна и новија)
Сонатни облик и сонатни циклус
Класични сонатни облик
Експозиција сонатног облика
Обнављање и утврђивање програма
Развојни део сонатног облика
Реприза сонатног облика
Изузеци у сонатном облику
Сонатни рондо
Соната и симфонија
Камерна дела
Концерт
Остали инструментални облици (информативно)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Да би ученици усвојили одређене појмове и схватили њихову узајамну повезаност, да би им се олакшао приступ у анализи мањих и већих целина, као и сложенијих облика, неопходно је обратити пажњу на редослед и флексибилно приступити излагању садржаја појединих наставних јединица.

Полазак од реченице и периода, као елемента музичког облика, а тек потом изучавање њихових структуралних, односно тематских елемената – двотакта и мотива, предлаже се зато што су ученицима реченица и период најближе и најлакше обухватне формалне целине, познате било кроз свирање музичке литературе, или кроз рад на хармонији, чијисе задаци углавном и постављају као реченице и периодичне целине, почев од учења каденце и полукаденце.

Пожељно је да се посебна пажња посвети, управо, микро структури облика, јер њено темељно разумевање и аналитичко упознавање има пресудан значај за даље успешно сналажење и у сложенијим формалним целинама. У првојгодини учења овог предмета предвиђено је довољно времена за усвајање предвиђених садржаја. Највише часова је предвиђено за добро савладавање облика песме и сонате, као кључних, које чине основу многих музичких дела различитих жанрова, назива и намена.

У вези с анализом не само ових облика посебно ваља нагласити потребу звучног приказа сваког анализираног примера, а никако на само његове визуелне, апстрактне анализе.

Приликом анализе превасходно, треба користити слушне и нотне примере из гудачке литературе, као и извођачки лаке и фактурно прегледне клавирске композиције.

Приликом обраде појединих наставних јединица потребно је да се ученицима објасне и неки појмови из области контрапункта. Повезивање са обликотворним чиниоцима хармоније (каденце, секвенце, тонални односи), управо, треба увек да указује на тесну узајамну повезаност трију музичких „дисциплина“ које су методски раздвојене у склопу музичког образовања.

НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА МУЗИКЕ

Циљеви:

- Оспособљавање на разликовању различитих музичких карактеристика у односу на временску динстанцу;
- Корелација са осталим музичким преметима;
- Сагледавање стваралаштва истакнутих композитора сваке епохе, са посебним акцентом на композиторе који су писали за гудачке инструменте;
- Развој и усавршавање на познавању музичке литературе, са посебним акцентом на дела која су писана за гудачке инструменте;
- Сагледавање српске народне музике првенствено на звучним примерима.

Задаци:

- Рад на разликовању различитих музичких карактеристика у односу на временску динстанцу;
- Корелација са осталим музичким предметима;
- Унапређивање способности за класификацију периода музичке историје;

- Унапређивање знања о стваралаштву истакнутих композитора сваке епохе, нарочито стваралаштва композитора који су писали за гудачке инструменте;
- Рад на ширењу познавања музичке литературе, нарочито дела за гудачке инструменте;
- Унапређивање знања о српској народној музици, првенствено путем звучних примера.

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

Садржај програма

Извори и корени српске музике
Почеци музике код Словена
Српска средњовековна музика, световна и духовна
Турски период (XV – XVIII век)
Почеци грађанске музике – XVIII век
Романтизам у српским земљама
Музика у Милошевој Србији
Претходници Корнелија Станковића, Корнелије Станковић и почеци романтизма
Даворин Јенко и чешки музичари у Србији XIX века
Јосиф Маринковић
Стеван Мокрањац
Српска музика на прелазу у XX век
Бинички, Крстић, Јоксимовић.
Музика XX века
Први модерни правци XX века. Коњовић, Милојевић, Христић, Славенски Стојановић, Пауновић, Манојловић
Настављачи националног смера: Тајчевић, Живковић, Настасијевић, Бандур, Вукдраговић
Представници европске модерне у међуратном периоду (прашка група): Логар, Милошевић, Чолић, Ристић, Марић, Вучковић, Рајичић
Тенденције у српској музици после II светског рата. Јосиф, Радић, В. Мокрањац, Обрадовић, Радовановић, Максимовић, Деспић, Озгијан, З. Христић, М. Михајловић, Јевтић, Куленовић, Трајковић, Ерић, Хофман
Српска народна музика
Старије сеоско певање и новије сеоско певање
Градска музика
Типови народних инструмената и инструментална музика

Избор дела за слушање

Избор из записа средњовековне музике
Шлезингер: Игре за оркестар
Станковић: избор дела за клавир, („Што се боре мисли моје“), обраде народних мелодија за хор, избор из духовне музике (Литургија)
Јенко: Увертира „Косово“, избор из хорске музике
Толингер: „Косовка“ за хор и оркестар (одломци)
Маринковић: избор из соло песама, хорова и Кола, избор из духовне музике

Мокрањац: анализа Руковети, Козара и Приморских напјева, избор из духовне музике (Литургија, Опело)
Бинички: одломци из опере „На уранку“, избор из хорске музике
Коњовић: преглед опера (од „Кнеза од Зете“ до „Отацбине“), сцене и одломци из „Коштане“, избор из соло песама, хорске музике („Враголан“), избор из камерне музике. Симфонија це-мол
Милојевић: избор из соло песама, клавирске музике и хорске музике („Муха и комарац“), Интима за гудачки оркестар, балет „Собарева метла“, одломци
Христић: одломци из балета „Охридска легенда“, избор из соло песама, хорова. Опело у бе-молу, ораторијум Васкресење (одломци)
Славенски: Балканофонија, Соната релићоза, избор из хорова („Вода звира“), квартети („Песме моје мајке“), Симфонија оријента (одломци)
Стојановић: минијатуре за виолину и клавир, избор из виолинских концерата
Логар: нумера из опере „Покондирена тиква“ и балета „Златна рибица“
Милошевић: избор из дела
Ристић: избор из симфонија (II и VIII)
Љ.Марић: одломци из „Песама простора“ и Византијског концерта
С.Рајичић: 3. Клавирски концерт, одломци из опере „Симонида“, избор из минијатура за клавир
В. Мокрањац: одломци из симфонија, избор из клавирске музике („Одјеци“)
Обрадовић: Микросимфонија, одломак из Концерта за виолончело.
Д. Деспић: избор из клавирске музике
Радовановић: одломак из Аудиоспацијала
Максимовић: избор из вокалне музике
М. Михајловић: Ноктурни, „Шта сањам“
Трајковић: Арион за гитару и гудаче. Куленовић: Буги за клавир и оркестар. Јевтић: избор из концертантне музике
З. Ерић: *Cartoon*за гудаче и чембало

Захтеви на годишњем испиту
Три питања из програма

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм је неопходно реализовати уз звучне примере. Осим предложених композиција, наставник може да изврши додатни, сопствени избор. Акценат треба дати превасходно слушању музике. Ученике треба упутити да користе сву расположиву литературу (Андреис, Цветко, Ђурић-Клајн: Хисторијски развој музичке културе у Југославији, Р. Цејовић: Југословенска историја музике, Властимир Перичић: Музички стваоци у Србији Д. Големовић: Етномузикологија, уцбеник за средњу музичку школу; Дискографија наше народне музике, аудио и видео материјал) како би што боље препознали одлике музике у делима националних композитора.

Дела за слушање у XX веку бирана су тако да представљају не само типична остварења одређеног аутора већ су значајна као мешаши различитих стилских усмерења. Потребно је студиозније и дуже задржавати се на делима највећих стваралаца, која треба обрадити кроз анализу и приказ целокупног рада, као што су Мокрањац: Руковети или Коњовић: музичке драме. Подразумева се корелација са *историјом музике*и *науком о музичком фолклору*. Уколико је могуће, користити видео-снимке и друге врсте презентације савремене музике (телевизијске емисије), посете фестивалима савремене

музике, концертима. Начин проверавања треба да буде разноврстан – од наративног, кроз дијалог, семинарске радове, који би поједину материју продубили са више аспеката до аналитичког, историјског и сл.

ЧИТАЊЕ С ЛИСТА

Циљ:

- Савладавање вештине брзог и течног читања нотног текста;
- Упознавања ученика са инструменталном литературом.

Задаци:

- Упознавање ученика са основним принципима и проблематиком читања са листа, као и различитим начинима и техникама читања с листа;
- Оспособљавање ученика да после краће визуелне анализе успешно прочита задати нотни текст, поштујући све задате параметре (тоналитет, темпо, динамику, артикулацију, ритам итд.);
- Оспособљавање ученика за анализу текста и развијање способности да унапред види нотни текст;
- Развијање општег познавања музичке литературе, посебно гудачке.

ЧЕТВРТИ, ПЕТИ и ШЕСТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

Програм предмета *читање с листа* за IV, V и VI разред базира се и проистиче из програма главног предмета, односно *инструмента* као и *оркестра* и *камерне музике*. За овај узраст ученика, програм је базиран на лакшим композицијама уз поштовање принципа поступности у савладавању програма.

Обавезни минимум програма

За IV разред:

- пет етида;
- седам композиција различитог садржаја, облика и карактера;
- две композиције предвиђене програмом за камерно музицирање;
- пет композиције за оркестар – хор;
- три-четири дуа примерене тежине и различитог карактера.

За V разред:

- осам етида;
- десет композиција различитог садржаја, облика и карактера;
- две композиције предвиђене програмом за камерно музицирање;
- пет композиције за оркестар – хор;
- три-четири дуа примерене тежине и различитог карактера.

За VI разред:

- 10 етида;
- 12 композиција различитог садржаја, облика и карактера;

- две композиције предвиђене програмом за камерно музицирање;
- пет композиције за оркестар – хор;
- три-четири дуа примерене тежине и различитог карактера.

Препоручена литература

Вивалди, Плејел, Моцарт, Телеман, Хендл, Корели, Вивалди, Иванчић, Соркочевић, Славенски, Тајчевић, Ђеминијани, Лили, Рамо, Бах, Данкла, Мазас, Берио, Стојановић, Дворжак, Брамс, Кампањоли, Волфрат, Тартини, Бокерини, Барток, а по потреби и разни комади и етиде, у договору са наставницима главних предмета.

Провера знања се врши на колоквијуму у току године и на испиту на крају године.

- На **колоквијуму** се изводе два примера за читање с листа од којих се један доставља ученику дан пре, за припрему, а други пример се задаје на самом испиту за извођење *prima vista.*
- На годишњем **испиту** се изводе три примера за читање с листа, од којих се два достављају ученику дан пре испита за припрему, а трећи пример се задаје на самом испиту за извођење prima vista.

СЕДМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

ВИОЛИНА

Садржај програма

Корели: Кончерто гросо оп. 6 бр. 7
Г. Торели: Симфонија це-мол оп. 6
А. Вивалди: Кончерто гросо оп. 3
А. Вивалди: Симфонија
Л. Соркочевић: Симфонија бр. 6 Де-дур
Л. Соркочевић: Симфонија бр. 4 Еф-дур
Л. Соркочевић: Симфонија бр. 3 Де-дур
К. Стамиц: Оркестарски квартет оп. 4
Ј. С. Бах: Бранденбуршки концерт бр. 5 Де-дур
Ј. С. Бах: Бранденбуршки концерт бр. 1 Еф-дур
Ј. С. Бах: Бранденбуршки концерт бр. 3 Ге-дур
Ј. Хајдн: Симфонија бр. 31 Де-дур

Препоручена литература:

Оркестарске студије за виолину, I свеска,Милорад Ђурић, („Нота“, Књажевац, 1979).

ВИОЛА

Садржај програма

Ј. С. Бах: Симфонија Еф-дур, I став
Ј. С. Бах: Бранденбуршки концерт:бр. 1;бр. 2 – I став;бр. 3 Ге-дур;бр. 4 Ге-дур;бр. 5 Де-дур;бр. 6 Бе-дур.
Ј. С. Бах: Концерт за виолину а-мол
Ј. С. Бах: Концерт за виолу Е-дур
Ј. С. Бах: Концерт за флауту, виолину и клавир а-мол

J. C. Бах: Концерт за клавир де-мол
J. Хајдн:Симфонија бр. 12;Симфонија бр. 16;Симфонија бр. 99.
В. А. Моцарт: Чаробна фрула – увертира
В. А. Моцарт: Фигарова женидба – увертира

Препоручена литература

Оркестарске студије за виолу, I свеска, Петар Ивановић, („Нота“, Кнажевац, 1979).

ВИОЛОНЧЕЛО

Садржај програма

J. Хајдн:Симфонија бр. 88; Симфонија бр. 94 Ге-дур; Симфонија бр. 101 Де-дур – Часовник; Симфонија бр. 103 Ес-дур; Симфонија бр. 104 Де-дур – Лондонска

В. А. Моцарт:Чаробна фрула – увертира; Дон Жуан – увертира; Фигарова женидба – увертира

Моцарт: Симфонија бр. 30 Де-дур – Хафнерт; Симфонија бр. 40 ге-мол; Симфонија бр. 41 Це-дур – Јупитер

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 1 Це-дур оп. 21; Симфонија бр. 2 Де-дур оп. 36; Симфонија бр. 3 Ес-дур оп. 55 – Ероика; Симфонија бр. 5 це-мол оп. 67; Симфонија бр. 6 Еф-дур оп. 68 – Пасторална; Симфонија бр. 7 А-дур оп. 92; Симфонија бр. 9 де-мол оп. 125

Л. ван Бетовен: Увертира „Леонора“ бр. 3 оп. 72а

Препоручена литература

Оркестарске студије за виолончело, I свеска, Реља Ћетковић, („Нота“, Кнажевац, 1979).

КОНТРАБАС

Садржај програма

Музика барока и преткласике

Г. Ф. Хендл: Оркестарска свита „Музика на води“

J. C. Бах: Пасија по Матеју – хор и речитатив

J. C. Бах: Концерт за виолину Е-дур

J. C. Бах: Концерт за клавир и оркестар еф-мол

J. C. Бах: Чакона де-мол

J. C. Бах: Бранденбуршки концерт:Бе-дур,Еф-дур,Ге-дур

К. В. Глук: Ифигенија на Тауриди – увертира

Препоручена литература

Оркестарске студије за контрабас“, I део, Војин Драшкоци и Јурај Почевски.

Обавезни минимум програма

10 етида

12 композиција различитог садржаја, облика и карактера

две композиције предвиђене програмом за камерно музицирање

две композиције за оркестар – хор
три-четир дуа примерене тежине и различитог карактера

Провере знања се врше два пута годишње – на колоквијуму у децембру и годишњем испиту у јуну.

- На **колоквијуму** се изводе два примера за читање с листа, од којих се један доставља ученику дан пре испита, за припрему, а други пример се задаје на самом испиту за извођење *prima vista.*
- На **испиту** се изводе три примера за читање с листа од којих се два достављају ученику дан пре испита за припрему, а трећи пример се задаје на самом испиту за извођење *prima vista.*

ОСМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

ВИОЛИНА

Садржај програма

Ј. Хајдн: Симфонија бр. 88; Симфонија бр. 94; Симфонија бр. 31 Де-дур; Симфонија бр. 101 Де-дур; Симфонија бр. 104 Де-дур; Симфонија бр. 94 Ге-дур; Симфонија бр. 103 Ес-дур

В. А. Моцарт: Симфонија бр. 35 Де-дур; Симфонија бр. 41 Це-дур; Симфонија бр. 39 Ес-дур; Фигарова женидба – увертира

Ф. Шуберт: Симфонија бр. 8 ха-мол

Препоручена литература:

- Оркестарске студије за виолину I свеска, Милорад Ђуричић („Нота”, Књажевац, 1979).

ВИОЛА

Садржај програма

В. А. Моцарт: Идоменео – увертира „Cosi fan tutte” – увертира

В. А. Моцарт: Симфонија бр. 35 Де-дур – Хафнер; Симфонија бр. 36 – Линцер; Симфонија бр. 40 ге-мол; Симфонија бр. 41 Це-дур – Јупитер

Л. Керубини: Водоноша – увертира

Ђ. Росини:Севиљски берберин – увертира;Сврака крадљивица – увертира

Л. ван Бетовен: Увертире „Кориолан“ оп. 67;„Леонора“ бр. 1 оп. 72а; „Леонора“ бр. 2 оп. 72а; „Леонора“ бр. 3 оп. 72а

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 3 Ес-дур – Ероика – оп. 55; Симфонија бр. 5 це-мол оп. 67;Симфонија бр. 6 Еф-дур – Пасторална – оп. 68

Препоручена литература

Оркестарске студије за виолу, I свеска, Петар Ивановић („Нота“, Књажевац, 1979).

ВИОЛОНЧЕЛО

Садржај програма

Л. ван Бетовен: Увертира „Кориолан“ оп. 62

Ф. Шуберт: Симфонија бр. 4 це-мол – Трагична; Симфонија бр. 2, Бе-дур; Симфонија бр. 7, Це-дур; Симфонија бр. 8, ха-мол – Недовршена

Р. Шуман: Симфонија бр. 1, Бе-дур оп. 38; Симфонија бр. 2, Це-дур оп. 61; Симфонија бр. 4, де-мол оп. 120

Ф. Менделсон: Симфонија бр. 3, е-мол оп. 56 – *Шкотска*; Симфонија бр. 4, А-дур оп. 90 – *Италијанска*; Симфонија бр. 5, де-мол, оп. 107 – *Реформацијска*

Ф. Менделсон: Увертира „Фингалова пећина“ оп. 26

К. М. Вебер: Оберон – увертира; Чаробни стрелац – увертира; Еуријанте – увертира

Вебер – Берлиоз: Позив на игру оп. 65

Х, Берлиоз: Фантастична симфонија оп. 14

Х. Берлиоз: Харолд у Италији оп. 16 – Симфонија са виолом облигато

Х. Берлиоз: Римски карневал оп. 17

Препоручена литература

Оркестарске студије за виолончело, I свеска, Реља Ћетковић („Нота“, Књажевац, 1979).

КОНТРАБАС

Садржај програма

Ј. Хајдн: Симфоније:бр. 99 Ес-дур; бр. 94 Ге-дур; бр. 101 Де-дур; бр. 104 Де-дур

В. А. Моцарт – увертире из опера: „Дон Жуан“, „Фигарова женидба“, „Чаробна фрула“, „Отмица из Сераја“

В. А. Моцарт – Симфоније:бр. 39, Ес-дур, К543; бр. 40, ге-мол; бр. 41 – Јупитер; бр. 35, Де-дур – Хафнер; бр. 36, Це-дур – Линцер

Л. ван Бетовен: Симфоније бр I, II, III, IV и V

Препоручена литература:

Оркестарске студије за контрабас, I део, Војин Драшкоци и Јурај Почевски.

Поред наведених дела, треба обрађивати, повремено, делове композиција из програма за главни инструмент, камерну музику и оркестар – по избору наставника наведених предмета.

Обавезни минимум програма

10 етида

12 композиција различитог садржаја, облика и карактера

две композиције предвиђене програмом за камерно музицирање

две композиције за оркестар – хор

три-четири дуа примерене тежине и различитог карактера

Провере знања се врше два пута годишње – на колоквијуму у децембру и годишњем испиту у јуну.

- На **колоквијуму** се изводе два примера за читање с листа од којих се један доставља ученику дан пре испита, за припрему, а други пример се задаје на самом испиту за извођење *prima vista.*
- На **испиту** се изводе три примера за читање с листа од којих се два достављају ученику дан пре испита за припрему, а трећи пример се задаје на самом испиту за извођење *prima vista*

ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37 часова годишње)

ВИОЛИНА

Садржај програма

В. А. Моцарт: Чаробна фрула – увертира, Арија Морена

В. А. Моцарт: Отмица из Сарајa – увертира

В. А. Моцарт: Симфоније:бр. 38, Де-дур; бр. 41 Це-дур; бр. 40 ге-мол

Б. Сметана: Продана невеста – увертира

Ј. Мајседер: Сцена из балета

Ђ. Росини: Виљем Тел – увертира

Л. Делиб: Копелија – свита из балета

Б. Бритн: Једноставна симфонија II и IV став

В. Мокрањац: Дивертименто за гудаче

Препоручена литература

Оркестарске студије за виолину, свеска I и II, Милорад Ђуричић, („Нота”, Кнажевац, 1979)

Друга литература која одговара захтевима

ВИОЛА

Садржај програма

Л. ван Бетовен: Концерт за клавир бр. 4 оп. 58

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 7 А-дур оп. 92

Л. ван Бетовен: Концерт за клавир бр. 5 оп. 73

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 9 де-мол оп. 125

Л. ван Бетовен: Миса Солемнис оп. 123

Л. ван Бетовен: Концерт за виолину Де-дур

К. М. Вебер:Чаробни стрелац – увертира; Еуријенте – увертира; Прециоза – увертира; Оберон – увертира; Јубиларна увертира

Ф. Шуберт: Симфонија бр. 2, Бе-дур; Симфонија бр. 4, це-мол – Трагична; Симфонија бр. 7, Це-дур

Р. Шуман: Симфонија бр. 1 Бе-дур оп. 38

Р. Шуман: Увертира „Манфред“

Р. Шуман: Концерт за клавир а-мол оп. 54

Препоручена литература:

Оркестарске студије за виолу, I свеска“, Петар Ивановић („Нота“, Кнажевац, 1979).

ВИОЛОНЧЕЛО

Садржај програма

Понкиели: Ђоконда – Игра сатова

Ђ. Росини:Севиљски берберин – увертира;Виљем Тел – увертира

М. И. Глинка: Руслан и Људмила – увертира

Ж. Бизе: Арлезијанка – Свита бр. 1

Ј. Брамс: Симфонија бр. 1 це-мол оп. 68;Симфонија бр. 4, е-мол, оп. 98; Симфонија бр. 2, Де-дур оп. 73; Симфонија бр. 3, Еф-дур, оп. 90

Ј. Брамс: Концерт за клавир бр. 2, Бе-дур, оп. 83

Б. Сметана: Продана невеста – увертира

П. И. Чајковски: Словенски марш оп. 31

П. И. Чајковски: Серенада за гудаче Це-дур оп. 48

П. И. Чајковски: Лабудово језеро – Свита из балета – оп. 20

П. И. Чајковски: Симфонија бр. 4, Ес-дур, оп. 36; Симфонија бр. 5, е-мол оп. 64; Симфонија бр. 6 ха-мол оп. 74 – Патетична

П. И. Чајковски: Концерт за клавир бр. 1 оп. 23

П. И. Чајковски: Ромео и Јулија – увертира – фантазија

Препоручена литература:

Оркестарске студије за виолончело, I свеска, Реља Ћетковић („Нота”, Кнажевац, 1979).

КОНТРАБАС

Садржај програма

Л. ван Бетовен, симфоније: VI, VII, VIII и IX

Л. ван Бетовен, увертире:Кориолан;Леонора бр. 3;Освећење дома

К. М. ф Вебер, увертире: Оберон; Прециоза; Еуријанте; Чаробни стрелац

Ф. Шуберт, симфоније: бр. 7, Це-дур;бр. 8 ха-мол – Недовршена

Ф. Менделсон, симфоније:бр. 3 а-мол;бр. 4 А-дур

Ф. Менделсон, Увертира „Фингалова пећина“

Р. Шуман, симфоније:бр. 1, Бе-дур; бр. 1, Це-дур;бр. 4 де-мол

Ф. Лист: Мазепа – симфонијска поема

Ј. Брамс, симфоније: бр. 1, це-мол; бр. 2 Де-дур; бр. 3 Еф-дур; бр. 4 е-мол

Препоручена литература:

Оркестарске студије за контрабас, I део, Војин Драшкоци и Јурај Почевски.

Поред наведеног, треба обрађивати, повремено, делове композиција из програма за главни инструмент, камерну музику и оркестар – по избору наставника наведених предмета.

Обавезни минимум програма

10 етид
12 композиција различитог садржаја, облика и карактера
две композиције предвиђене програмом за камерно музицирање
две композиције за оркестар – хор
Три-четири дуа примерене тежине и различитог карактера

Провере знања се врше два пута годишње – на колоквијуму у децембру и годишњем испиту у јуну.

- На **колоквијуму** се изводе два примера за читање с листа од којих се један доставља ученику дан пре испита, за припрему, а други пример се задаје на самом испиту за извођење *prima vista.*

- На **годишњем испиту** се изводе три примера за читање с листа од којих се два достављају ученику дан пре испита за припрему, а трећи пример се задаје на самом испиту за извођење *prima vista.*

ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часа годишње)

ВИОЛИНА

Садржај програма

Л. ван Бетовен – III симфонија Ес-дур оп. 55
Л. ван Бетовен – IV симфонија Бе-дур оп. 60
Л. ван Бетовен – VI симфонија Еф-дур оп. 68
Л. ван Бетовен – VII симфонија А-дур оп. 92
Л. ван Бетовен – IX симфонија де-мол оп. 125
Л. ван Бетовен – Леонора бр. 3 пр. 72а – увертира
Ј. Брамс – Концерт за клавир оп. 15
Ј. Брамс – I симфонија це-мол оп. 68
Ј. Брамс – II симфонија Де-дур оп. 73
Ф. Шуберт – Симфонија ха-мол
Адам – Жизела – свита из балета
Дворжак – IX симфонија е-мол
Б. Сметана – Влтава – симфонијска поема бр. 2
П. И. Чајковски – Лабудово језеро – балетска свита
П. И. Чајковски – IV симфонија еф-мол оп. 36
П. Коњовић – Велика чочечка игра – опера „Коштана“
С. Рајичић – Симфонија ин Е

Препоручена литература:

Оркестарске студије за виолину, II свеска, Милорад Ђуричић („Нота”, Књажевац, 1979).
Друга литература која одговара по захтевима и обиму.

ВИОЛА

Садржај програма

Р. Шуман – Симфонија бр. 2, Це-дур оп. 61; Симфонија бр. 3, Ес-дур, оп. 97
Симфонија бр. 4, де-мол, оп. 120
Ф. Менделсон – Симфонија бр. 3, а-мол оп. 56 – Шкотска
Ф. Менделсон – Концерт за виолину е-мол, оп. 64
Ф. Менделсон – Симфонија бр. 5 де-мол оп. 107 – Реформацијска
Ф. Менделсон – Увертира „Фингалова пећина“ – Хебриди – оп. 26;„Сан летње ноћи“ – увертира оп. 21
Ф. Менделсон – „Сан летње ноћи“ – скрцо оп. 61
Ф. Менделсон - Симфонија бр. 4 де-мол оп. 90 – Италијанска
Г. Мајербер – Хугеноти – опера у 4 чина
Ж. Бизе – Кармен – опера у 4 чина
Ђ. Верди –Трубадур – опера у 4 чина; Риголето – опера у 3 чина
Аида – опера у 4 чина, Бал под маскама – опера у 3 чина, Отело – опера у 4 чина

Препоручена литература:

Оркестарске студије за виолу, I свеска, Петар Ивановић („Нота”, Књажевац, 1979)

ВИОЛОНЧЕЛО

Садржај програма

Н. Р. Корсаков: Шехерезада оп. 25 – Симфонијска свита
Н. Р. Корсаков: Шпански капричо оп. 34
Дворжак:Симфонија бр. 8 (4) Ге-дур оп. 88;Симфонија бр. 9 (5) е-мол оп. 95 – „Из новог света“
Е. Елгар: Енигма варијације оп. 36
Ц. Франк: Симфонија де-мол
Брукнер:Симфонија бр. 4 Ес-дур;Симфонија бр. 7 Е-дур
Г. Малер:Симфонија бр. 1 Де-дур;Симфонија бр. 4 Ге-дур
П. Дика: Чаробњаков ученик – Симфонијска поема
Ј. Сибелијус: Симфонија бр. 2 Де-дур оп. 43
С. Прокофјев: Симфонија бр. 5 оп. 100
С. Прокофјев: Класична симфонија оп. 25
Д. Шостакович:Симфонија бр. 1 Еф-мол оп. 10;Симфонија бр. 5 де-мол оп. 47

Препоручена литература:

Оркестарске студије за виолончело, I свеска, Реља Ћетковић („Нота”, Књажевац, 1979).

КОНТРАБАС

Садржај програма

Р. Штраус – Симфонија бр. 1 еф-мол

Р. Штраус – Дон Жуан – симфонијска поема, Макбет, Смрт и преображење, Тил Ојленшпигел, „Тако је говорио Заратустра“, Дон Кихот, Живот јунака, Симфонија доместика

П. И. Чајковски – Серенада за гудаче

П. И. Чајковски – Свита за оркестар бр. 3; бр. 4

П. И. Чајковски – Крцко Орашчић

П. И. Чајковски – Симфоније бр. 1 ге-мол, бр. 2 це-мол, бр. 3, бр. 4, бр. 5 и бр. 6.

П. И. Чајковски – Манфред, Италијански каприччо, Увертира 1812

П. И. Чајковски – Ромео и Јулија, Франческа Римини,Успавана лепотица

П. И. Чајковски – Евгеније Оњегин, Мазепа, Пикова Дама, Чаробница

Ђ. Верди – опере:Риголето, Трубадур, Травијата, Бал под маскама, Моћ судбине, Макбет, Дон Карлос, Аида, Отело, Фалстаф

Ђ. Верди: Реквијем

У операма треба изабирати најзначајније делове за контрабас

Препоручена литература

Оркестарске студије за контрабас, I део, Војин Драшкоци и Јурај Почевски.

Поред наведеног, треба обрађивати, повремено, делове композиција из програма за главни инструмент, камерну музику и оркестар – по избору наставника наведених предмета.

Обавезни минимум програма

10 етида;

12 композиција различитог садржаја, облика и карактера;

две композиције предвиђене програмом за камерно музицирање;

две композиције за оркестар – хор.

три-четири дуа примерене тежине и различитог карактера.

Провере знања се врше два пута годишње, на колоквијуму у децембру и годишњем испиту у јуну.

- На колоквијуму се изводе два примера за читање с листа од којих се један доставља ученику дан пре испита, за припрему, а други пример се задаје на самом испиту за извођење *prima vista.*
- На испиту се изводе три примера за читање с листа од којих се два достављају ученику дан пре испита за припрему, а трећи пример се задаје на самом испиту за извођење *prima vista.*

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Предмет *читање с листа* има за циљ савладавање вештине брзог и течног читања нотног текста кроз упознавање ученика са инструменталном литературом на нивоу захтева постојећих програма главног предмета и оркестарског материјала примереног техничким захтевима одређеног узраста. Реализација задатака доприноси стицању вештине сагледавања текста у целини, а самим тим и бржем напредовању на свим извођачким предметима.

Читање с листа је обавезан предмет за све ученике од IV до X разреда. За ученике IV, V и VI разреда нису предвиђене провере знања у виду колоквијума и завршних испита. Настава се изводи у паровима како би ефекат наставе био што бољи. Знања стечена на часовима овог предмета треба да омогуће ученику њихову најширу примену у пракси.

Наставу *читања с листа* треба започети најједноставнијим вежбама, етидама или композицијама које се обрађују у нижим разредима. Најважније је инсистирати на континуираном кретању кроз текст, без прекида или задржавања. Треба инсистирати на томе да ритам буде изведен без грешке, пулс буде уједначен – у темпу у ком се могу извести претходни захтеви. Погрешно одсвиране ноте могу се толерисати и због њих не треба прекидати читање. Пре почетка свирања треба прегледати текст (предзнаци и такт). Када се код ученика учврсти способност непрекидног кретања кроз композицију и потпуног правилног ритмизирања, могу му се поставити детаљнији захтеви у вези са темпом, као и са комплетним музичким изражавањем (фразирање, динамика, артикулација, боја итд.).

Опсег читаног текста треба постепено ширити. Настава подразумева и упутства за вежбање, указивање на одређену проблематику која се среће у музичкој литератури и како је решити и превазићи. Пракса треба да омогући ученику брже сналажење кроз непознат музички текст било да се ради о камерној или оркестарској музици.

У седам година (од IV до X разреда) обуке на овом предмету, техника „прима виста“ треба да буде рутинска и уобичајена процедура, као саставни и неодвојиви део културе ученика који је спреман да настави своје даље школовање на неком од музичких факултета.

Поред већ наведених предмета, *читање с листа* је уско повезан и са осталим предметима, као што су *солфеђо, теорија музике, хармонија, контрапункт, музички облици* и *историја музике.*

ПРИПРЕМНИ ПРОГРАМ

Циљеви:

- Развијање интересовања и љубави према музици кроз слушање и извођење музике;
- Развијање способности активног слушања у оквиру групног извођења музике
- Основно музичко описмењавање;
- Упознавање са елементарним појмовима из теорије музике;
- Развијење смисла за импровизацију музичког садржаја.

Задаци:

- Извођење дечјих, народних и других песама различитог карактера и садржаја;

- Развијање критичког мишљења (способност исказивања осећања која настају слушањем или извођењем музике).
- Развијање слуха и гласовног опсега;
- Развијање музичке меморије;
- Савладавање нотног писма и тактирање;
- Оспособљавање за метричко праћење музичког тока тактирањем.

Програм ***припремног разреда*** реализује се у оквиру наставе припремног солфеђа, инструмента и групног музицирања.

Припремни солфеђо се реализује кроз следеће области:

- **Слушање музике**

Дечје песме и инструментална литература.
Праћење музике једноставним покретима тела (корачање, тапшање...)
Слушање у вези са променом карактера, мелодије, динамике, пулса, темпа, ритма, и других елемената музичке структуре у току свирања.

- **Мелодика**

Обрада дечјих народних и других песама различитих музичких жанрова по слуху и из нотног текста.
Песме – модели за тонове у Це-дуру.
Транспоновање мелодијских мотива – „померање".

- **Ритам**

Тактирање и бројање на два, три и четири.
Нотне вредности од целе до осмине ноте и паузе.
Препознавање дводела, тродела и четвородела.
У недељном распореду часова ***припремни солфеђо***, односно мелодика, слушање музике и ритам обухваћени су једним часом недељно у трајању од 45 минута.

ПРЕПОРУЧЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Зорислава М. Васиљевић: Музички буквар, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Инструмент

Настава инструмента обухвата упознавање инструмента, правилно држање инструмента, односно поставку леве и десне руке и овладавање основним елементима почетног свирања. Програм се конципира према индивидуалним способностима и могућностима сваког ученика, а реализује се до 3 часа недељно, у трајању од 30 минута. На крају припремног разреда ученици полажу пријемни испит за упис у I разред.

Групно музицирање

У оквиру припремне наставе могу бити организовани и часови групног музицирања и то у оквиру хорића, односно малог оркестра или камерне музике са 2 часа недељно, у зависности од броја, могућности, индивидуалних склоности и способности уписаних ученика.

ПРЕПОРУЧЕНА ЛИТЕРАТУРА ЗА ИНСТРУМЕНТ И ГРУПНО МУЗИЦИРАЊЕ

- Литература по избору

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Примери се обрађују по слуху, или из нотног текста, певањем солмизационим слоговима паралелно са тактирањем, уз помоћ наставника. Веома је важно опажање појединачних тонова као и тонова у групи, ритмичких фигура, метричких врста и усмених мелодијско-ритмичких диктата.

Кроз развијање музикалности, интересовања и љубави према музици, уз музичко описмењавање и слушање музике, припремни разред упућује децу млађег узраста ка основном музичком образовању и васпитању. Развијајући слух, гласовни опсег и музичку меморију, деца обогаћују музички фонд народних и дечијих песама различитог карактера и садржаја.

Боравак деце у музичкој школи у току припремног разреда, пружа им прилику за упознавање са музичким инструментима као и за групно музицирање кроз које се уче међусобном слушању и уважавању.

ФАКУЛТАТИВНИ ПРЕДМЕТИ

КОРЕКТИВНА ГИМНАСТИКА

ПРВИ– ДЕСЕТИ РАЗРЕД
(1 час недељно, 35 – 37 часова годишње)

Циљ овог факултативног предмета је превенција и спречавање евентуалних деформитета који могу настати као последица одржавања неправилног положаја тела приликом свирања инструмента.

Задаци:

– јачање исуфицијентне мускулатуре и превенцију деформитета и постуралних поремећаја;
– опуштање тониране мускулатуре;
– стицање знања о значају правилног држања тела;
– развој позитивног става према физичкој активности.

Садржај програма

Вежбе за превенцију и отклањање кифозе,

Вежбе за превенцију и отклањање сколиозе,
Вежбе за превенцију и отклањање лордозе,
Вежбе за превенцију и отклањање деформитета стопала,
Вежбе истезања и опуштања мускулатуре,
Значај континуираног вежабања,
Здравствено - хигијенске навике.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Предмет могу похађати ученици који осете потребу за додатним корективним вежбањем или они којима је то препоручено. За овај факултативни предмет ученици се опредељују на почетку школске године. Формира се само једна група, на нивоу целе школе у оквиру које се реализују различите активности што подразумева индивидуализацију, односно прилагођавање корективних вежби потребама и могућностима сваког ученика.

Добро организоване физичке активности у овом узрасту доводе до смањења броја ученика са постуралним поремећајима и телесним деформитетима као и оних који су ослобођени наставе физичког васпитања.

На основу разрађеног програма рада ученик треба да овлада одређеним вежбама које морају да буду примерене узрасним карактеристикама, полу, евентуалном деформитету, исуфицијентној или превише тонираној мускулатури. Теоријско образовање подразумева стицање знања на основу којих ће ученици упознати суштину корективног вежбања и значај правилног држања тела за здравље и њихов даљи професионални развој. Осим тога, ученици треба да се упознају са законитостима развоја младог организма и значаја стицања здравствено-хигијенских навика и да развију позитиван став према физичком вежбању.

За реализацију овог предмета није потребна додатна опрема већ се користи она која је предвиђена за наставу *физичког васпитања*. Наставник континуирано прати ученике и у складу са тим мења програм вежби. Све промене наставник бележи у личном картону ученика.

УВОД У ОРКЕСТАРСКО ДИРИГОВАЊЕ

ОСМИ или ДЕВЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 – 37 часова годишње)

Циљ овог факултативног предмета је развој способности ученика за рад са камерним ансмаблима и оркестрима, као и примена, односно делотворност научене технике на живом звуку.

Задаци предмета су **у**познавање са историјским развојем дириговања, са основним законитостима дириговања, са улогом и значајем диригента као вође и правилима која владају у ансамблу. У оквиру предмета ученици треба да вежбају дириговање кроз техничке вежбе различитог темпа, динамике и арутикулације и вежбе које обезбеђују фиксираност зглобова и еластичност мишића.

Садржај програма

Почетна позиција
Припремни потез – систем тачке и покрета, однос амплитуде–темпа, одраз од основне тачке и покрет који следи, динамика и артикулација
Такт/Схематски прикази (2/4 ¾ 4/4 5/4 као и 6/8 9/8 12/8)
Предтакт/Узмах
Дириговање *на један потез (una battuta)*
Однос темпа, такта и карактера у делу
Короне, цезуре, генерал паузе
Промена темпа, промена такта
Самосталност леве руке (диференцирати покрете леве и десне руке након што се савладају основне врсте тактова и темпа)
Покрети везани за динамику, артикулацију, агогику и одређене ритмичке фигуре: субито *ф,* субито *п,* акценти, крешендо, декрешендо, acc. rit. rall. ritard., синкопиран ритам
Обрађање деоницама и разноликост покрета
Рад са диригентском палицом
формира концепција неког дела
Основне поставке у раду са ансамблима (састав и врсте оркестара, распоред, бројност, уједначавање звука)

Препоручена литература/партитуре:

Пахелбел – Канон и жига
Корели – Кончерто гросо оп.6 бр.2 (I став)
Вивалди – Кончерто за гудаче и континуо (по избору) – Д-дур РВ 121
Бах – Бранденбуршки концерт бр.3
Хајдн – Симфоније бр. 88, 93, 94, 104
Моцарт – Мала ноћна музика, Серенада у Д-дуру, Симфоније бр. 26, 36, 39, 40, Увертире *Отмица из Сарајa*, *Фигарова женидба*, *Чаробна фрула*
Бетовен – Симфоније 1, 2, 4, 5, 7, 8 (поједини ставови), *Увертире Егмонт, Леонора бр.3*
Шуман – Симфоније бр. 1, 4
Шуберт – Симфоније бр. 5, 6, 8
Дворжак – Словенске игре (8), Серенада за гудаче
Брамс – Мађарске игре
Чајковски – Серенада за гудачки оркестар оп.48, Елегија за гудаче
Албинони – Симфоније, Адађо
Григ – Пер Гинт (одломци)
Елгар – Серенада за гудачки оркестар оп.20, Елегија за гудаче, оп.58

Са талентованим ученицима могу се радити и оркестарске пратње:
Арије по избору – Верди – Риголето, Трубадур, Аида, Отело; Пучини – Боеми, Тоска, Чајковски – Евгеније Оњегин.
Концерти за гудаче (први ставови): Телеман, Чајковски, Менделсон, Брамс.

Литература за наставника:

Т. Романић – *Диригирање*, Свјетлост – Сарајево, 1987.
Л. Димитријевић, А. Краставчевић – *Скрипта за предмет хорско дириговање са свирањем хорских партитура*, Пролетер – Рума, 1979.
Ф.Лхотка – *Диригирање*, Школска књига – Загреб, 1968.
Р. Вагнер – *О дириговању*
Х. Берлиоз – *Есеј о музици – диригент*
J. Haberlen – Mastering Conducting Techniques
C. Knox – exercise) – Mark Foster Music company – USA, 1977
B.McElheran – *Conducting Technique*, Oxford University Press, 2004

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Предмет могу похађати ученици који осете потребу за упознавање законитости дириговања или они којима је то препоручено од предметног наставника на основу показаних способности и склоности. За овај факултативни предмет ученици се опредељују на почетку школске године. Настава се реализује у једном термину који највише одговара ученицима што значи да се формира само једна група од ученика осмог и деветог разреда.

Циљ предмета је да ученицима разјасни основне проблеме и правилности *дириговања*. На почетку, ученици се упознају са улогом диригента и његовим задацима у раду са ансамблом. Настава се одржава у групама, а са ученицима се ради и индивидуално у оквиру групе.

Савладавање технике дириговања у почетној фази рада представља најважнији сегмент. Почиње се од диригентског става, односно почетне позиције. Вежба се у оном ставу у коме се у стварности и наступа. Правилно савладани почетни став представља главни предуслов за даље успешно савлађивање сложенијих задатака. Овоме се мора посветити пуна пажња јер су касније измене већ усвојеног погрешног става тешке и споре. Ученик мора да успостави пуну контролу над сваким делом свога тела и треба да ради вежбе за еластичност тела. Ученици посматрају став професора и упоређују га са својим колегама и собом. Једном усвојен покрет се мора марљиво увежбавати. Добро је да ученици, ради контроле, вежбају уз огледало.

Увек постоји дилема – да ли да се обрађује прво припрема или тактирање. Најприроднију варијанту представља паралелно упознавање са овим проблемима. Што се тиче метрике, ученик се прво упознаје са тактирањем дводелног такта. Графички приказ путање руке је врло значајан, не само за дводел, већ и за остале мере. Када се савлада место тезе и арзе ученици ће визуелизацијом брзо усвојити метричке схеме. За почетак је довољно да ученици савладају троделну и четвороделну схему која је изведена из дводела.

Узмах или припрема су важни јер ученици треба да схвате да се у овом импулсу изражава темпо, динамика и карактер композиције, као и атака ансамбла.

Дириговање се реализује унапред. Својим гестом диригент управља оним што предстоји, али и прати тренутни ток музике. Најбољи доказ ученику за ову законитост је ситуација пијано-форте. Све ове проблеме треба „озвучити“ односно прорадити кроз литературу. Примере треба тражити у музици која је позната ученицима. Почиње се од двогласа. Веома је корисно да се ученици на часу организују тако да формирају ансамбл који ће певати ова дела. За почетак су то одломци, касније се обрађују целине.

Короне, цезуре, ритарданда, аћелеранда, крешенда, декрешенда, промене темпа и друго уче се тек када су горе наведени задаци савладани.

Сваки ученик треба да познаје значење диригентског гласа, да га обележи у литератури и да га пева док диригује. Канони су најделотворнији у проучавању диригентског гласа. Предмет добија свој потпуни смисао када ученик диригује ансамблом. У почетку ће се ученици изненадити, можда и уплашити звука који стиже са закашњењем. Са тим проблемом ученици треба да су већ теоретски упознати.

Ученик треба да познаје оркестарске групе и место на коме се свака деоница инструмента налази. Ово је прилика да се провери знање које је ученик стекао у оквиру предмета *музички инструменти.*

Диригентски став у раду са оркестром је измењен у односу на хор. Руке стоје ниже од хорског става, јер музичари у оркестру седе, па се ово мора увежбавати.

Значај диригентске палице треба објаснити. Начин на који палица лежи у руци се вежба и на њу се рука навикава као виолиниста на гудало. За савладавање треба времена.

Предавач може да направи селекцију најуспешнијих ученика који ће дириговати школским оркестром на некој од редовних проба уз пуну контролу професора.

УПОРЕДНИ КЛАВИР

СЕДМИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Оперативни задаци:

– Наставак рада на извођачкој техници;

– Упознавање са елементима музичке форме у функцији изражајног свирања;

– Савладавање ознака за педал;

– Разликовање елемената артикулације;

– Оспособљавање ученика за самоконтролу звука.

Садржај програма

Лествице

Дурске и молске лествице кроз четири октаве у паралелном и супротном кретању у шеснаестинама;

Трозвуци у великом разлагању кроз четири октаве паралелно;

Доминантни и умањени септакорд симултано и разложено четворогласно, а велико разлагање кроз две октаве паралелно.

Препоручена литература

Ј. Кршић – Клавирска читанка за четврти разред

К. Черни – Етиде оп. 299, I и II свеска

Г. Ф. Хендл или Ј. С. Бах – две полифоне композиције (по избору)

Избор соната и сонатина: Ј. Хајдн, А. Моцарт, Л. Ван Бетовен..., две целе сонатине или сонате

П. И.Чајковски – оп. 39

Р. Шуман – Албум за младе, оп. 68 (избор)

Б. Барток – За децу и Микрокозмос –II свеска

J. Славенски – Игре и песме са Балкана
Рајичић – Свита де-мол
Клавирска пратња (избор композиција писаних за гудачке инструменте)

ОСМИ РАЗРЕД
(1 час недељно, 36 часова годишње)

Оперативни задатак:
– Наставак рада на извођачкој техници.

Садржај програма
Лествице:
Дурске и молске лествице кроз 4 октаве у паралелном и супротном кретању у шеснаестинама
Трозвуци у великом разлагању кроз 4 октаве паралелно
Доминантни и умањени септакорд симултано и разложено четворогласно, а велико разлагање кроз две октаве паралелно

Препоручена литература
Јела Кршић – Клавирска читанка за четврти разред
К. Черни – Етиде оп. 299, I и II свеска
Г. Ф. Хендл или Ј. С. Бах – две полифоне композиције (по избору)
Избор соната и сонатина (Ј. Хајдн, А. Моцарт, Л в. Бетовен и др.), две целе сонатине или сонате
П. И. Чајковски – оп. 39
Р. Шуман – Албум за младе, оп. 68 (избор)
Б. Барток – За децу и Микрокозмос –II свеска
J. Славенски – Игре и песме са Балкана
Рајичић – Свита де-мол
Клавирска пратња (избор композиција писаних за гудачке инструменте)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Настава предмета *упоредни клавир* предвиђена је од трећег до шестог разреда. Факултативни предмет истог назива има за циљ да код ученика који предмет изаберу унапреди технику свирања клавира.

Свирање лествица је основно средство у изградњи мануелне технике и изједначености у звуку. Поред ритмичке прецизности, треба применити правилан прсторед, као и узлазну и силазну динамику коју намећу звучни услови самог инструмента.

Неопходна је опрезност наставника клавира када је у питању рад над клавирском техником, која би, под одређеним условима, могла, евентуално, да нашкоди техници свирања гудачког инструмента. Стога је боље да уместо петопрсних вежби, арпеђа,

дугачких етида, наставник клавира подстиче код ученика свирање једноставне акордске фактуре, као и учење музике по слуху – компоновање акордских веза које ће ученицима бити од велике користи за развој музичког мишљења и слуха.

Поступност у раду је од великог значаја за савлађивање хармонског инструмента какав је клавир.

Погрешно би било руководити се тиме што многи од ових ученика лако читају нотни текст, па на изглед брзо прочитају неку нову композицију која је технички изнад нивоа. Само опрезност и поступност у одабирању програма могу довести до жељеног резултата.

Пожељно је да једноставну клавирску пратњу ученик изводи са гудачким инструментом, што је могуће раније, и да овај део програма буде важан део наставе *клавира.* За посебно надарене пожељно је да ученици, сами и уз помоћ наставника, по слуху налазе једноставне хармонске ходове, као пратњу колеги – гудачу.

У одабиру *упоредног клавира* као факултативног предмета пожељно је да ученици:

- свирају филмску музику за клавир (у обради ученика – по слуху);
- свирају у неком ансамблу где постоји клавир, ради потпунијег доживљаја и што боље припреме за неку будућу сарадњу у оквиру њиховог позива.

УВОД У АРАНЖИРАЊЕ

Циљ предмета је да ученици овладају аранжирањем једноставнијих композиција.

Задаци:

- развој основних елемената инструментације,
- Развој способности рада у аранжирању мањег ансамбла,
- употреба различитих инструмената,
- препознавање инструментата и ансамбала,
- препознавање и анализа стилски различитих аранжмана,

ДЕВЕТИ или ДЕСЕТИ РАЗРЕД

(1 час недељно, 37/35 часова годишње**)**

Садржај програма

Карактеристике интерпретације, транспозиција и записивање

Транспоновање мелодије једног у други гудачки инструмент

Представљање мелодије коју изводи дувачки инструмент – у мелодију за неки од гудачких инструмената

Постојећи двоглас слободног клавирског става преаранжирати за два гудачка инструмента

Постојећи двоглас дувачких инструмената преаранжирати за два гудачка инструмента

Анализа музичких примера из литературе у односу на музичке параметре (ритам, метар, мелодија, хармонија, полифонија)

Преаранжирање постојећег трогласа (клавирски или хорски став) у гудачки трио

Преаранжирање клавирског трија који садржи бар један дувачки инструмент у одговарајући са гудачким инструментима

Постојећи четвороглас (хорски став или адекватан пример из литературе) прерадити за гудачки квартет

Анализа инструментације композиција писаних за гудачки оркестар

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

На листи факултативних предмета налази се и *увод у аранжирање* јер је пракса показала да је понекад тешко организовати ансамбл по композиторовој замисли, те је потребно „преаранжирати“ постојећу композицију и модификовати је за састав који је ученицима (касније музичарима) на располагању.

Предмет могу похађати ученици који осете потребу за упознавање законитости и вештине аранжирања музичког садржаја или они којима је то препоручено од предметног наставника на основу показаних способности и склоности. За овај факултативни предмет ученици се опредељују на почетку школске године. Настава се реализује у једном термину који највише одговара ученицима што значи да се формира само једна група од ученика деветог и десетог разреда.

Тежиште у приказивању добре инструментације и различитих аранжмана треба базирати на одабраним, добро познатим примерима из литературе различитих жанрова. Често, неке композиције популарног жанра могу бити врло инспиративне за ученике. Није обавезно аранжирати целе композиције, најбоље је одабрати карактеристичне делове, који, пак, треба да буду повезани и са обликом, тј.осмишљеном музичком целином.

Треба инсистирати на препознавању инструмената и ансамбала по звуку, са посебном пажњом на карактер и логику музике, као и артикулацију. „Превођење“ артикулације неког другог инструмента или људског гласа у језик гудачког инструмента је од посебне важности.

Сваки аранжирани пример треба обавезно одсвирати и оно што је написано слушно проверити. У зависности од мотивације ученика могуће је (и пожељно) уприличити и јавно извођење успелијих радова, у оквиру неког од јавних часова, где би ученици стекли и додатну мотивацију у аранжирању композиција.

Наставник треба да има дозу креативности у приступу овом предмету, а може користити постојећу литературу, коју треба прилагодити узрасту ученика.

ОРГАНИЗАЦИЈА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

У оквиру десетогодишњег музичког образовања у Школи изучавају се виолина, виола, виолончело и контрабас. Поред стручних предмета који су специфични за основно и средње музичко образовање и васпитање, у школи ученици добијају основно и опште средње образовање и васпитања. Школа за музичке таленте организована је као школа са домом ученика.

Настава се реализује као индивидуална, групна и разредна. Час музичке наставе траје 30 или 45 минута, у зависности од предмета и године учења. Настава и други облици образовно-васпитног рада остварују се у оквиру шестодневне радне недеље – од I до IX разреда у 37 радних недеља, а у X разреду у 35 радних недеља. Преостале недеље се користе за припрему годишњих испита, матурског испита, пријемног испита за факултет и друге облике образовно-васпитног рада.

Настава предмета *информатика и рачунарство* у VII и VIII реализује се као блок настава, тако што се у току школске године 5 дана организује 6 часова у блоку (по један понедељак, уторак, среда, четвртак и петак). Тих дана ученици немају наставу из других наставних предмета.

Подела одељења на групе

Табела 1. **Стручни предмети**

Облик наставе	**Предмети**
индивидуална настава	• главни предмет – инструмент • упоредни клавир
два ученика на часу	• читање са листа
до пет ученика на часу	• камерна музика
до 10 ученика на часу	• солфеђо • теорија музике • музички инструменти • музички облици • хармонија • контрапункт • историја музике
од 15 до 30 ученика на часу	• оркестар ученика од IV до VI разреда • оркестар ученика од VII до X разреда

Пријемни испити

Пријемни испит у Школи полаже се пре уписа у први разред. Испит обавља стручни тим који чине професори инструмента, солфеђа, теоретичари, психолог и педагог. На пријемном испиту проверава се слух, ритам и музичка меморија. Део пријемног испита чини и психолошка провера способности, чији резултати нису елиминаторни. Психолошка провера способности спроводи се комплементарно са провером способности коју обавља комисија наставника музичке школе. Она има своје, јасно дефинисано место и функцију у оквиру пријемног испита, и значајна је у процесу идентификације развоја даровитости у области музике.

Пријемни испити за VII разред (средњи ниво) се састоји из испита из инструмента, солфеђа и психолошке провере способности. Максималан број бодова на пријемном испиту је 300 бодова – 200 бодова за инструмент и 100 бодова за солфеђо. Минимум бодова за пријем ученика је 150 бодова за инструмент и 70 бодова за солфеђо. Резултати психолошке провере способности немају елиминаторни карактер.

Годишњи испити / колоквијуми / смотре

Табела 2.

Динамика колоквијума/смотри* и годишњих испита по предметима, у току школске године

Предмет	**Колоквијум/ смотра**		**Колоквијум/ смотра**	**Годишњи испит**	**Укупан број**	**Разред**
инструмент	новембар		март	мај-јун		од I до X III и VI***
камерна музика	децембар		/	мај-јун	2	IV – X
солфеђо	октобар	децембар	март	мај-јун	4	од II до X
	КП 1**	КП 2**	КП 3**	КП 4**		
упоредни клавир	/		/	мај-јун	1	VI
читање с листа				јун	1	VI – X
теорија музике	/		/	јун	1	VI – VII
музички инструменти				јун	1	VII
историја музике	/		/	јун	1	VII – IX
музички облици	/		/	јун	1	IX – X

*Колоквијум – провера – испит у коме учествују представници ФМУ; смотре – провера у којој учествују представници наставника Школе.

**КП – класификациони период.

***Прелиминарне провере – утврђивање могућности даљег образовања у Школи, односно преусмеравање ученика у другу музичку образовану установу или основну школу, врши се у III и VI разреду.

Смотре, односно колоквијуми организују се у току школске године, а циљ је проверавање знања и напредовање ученика.

У току школске године, обавезно је учешће сваког ученика на јавним наступима школе, најмање два пута годишње. Тиме се стичу услови и право за полагање годишњег испита из инструмента као главног предмета. Ученици награђени на савезним и интернационалним такмичењима, на предлог Наставничког већа, могу бити ослобођени полагања годишњег испита.

Матурски испит

Ученици Школе полажу *матурски испит* на завршној години свога школовања. У оквиру *матурског испита* ученици полажу писмени задатак из српског језика и књижевности, испит из камерне музике и испит из главног предмета – реситал. Испити из камерне музике и главног предмета – инструмента, ученици полажу пред комисијом коју чине представници професора Факултета музичке уметности у Београду и наставници Школе. Ученици који су у оквиру камерног ансамбла освојили награде на међународним такмичењима или су имали запажену концертну активност, могу бити ослобођени полагања овог дела матурског испита.

Клавирска сарадња – корепетиција

За ученике првог и другог разреда, настава инструмента са корепетитором недељно траје 20 минута. За ученике трећег и четвртог разреда, настава инструмента са корепетитором недељно траје 30 минута. За ученике од петог до седмог разреда, настава инструмента са корепетитором недељно траје 45 минута. За ученике од осмог до десетог разреда, настава инструмента са корепетитором недељно траје 60 минута.

Ваннаставне активности

Неопходни и саставни део ваннаставних активности јесте свакодневно вежбање инструмента, камерне музике и клавира. Време потребно за ове активности прилагођено је узрасту ученика и захтевима програма наведених предмета. Надзор над свакодневним вежбањем врши надлежни васпитач, стручни координатор и наставник. У сарадњи са Факултетом музичке уметности у Београду, у Школи могу бити ангажовани и студенти мастер студија/асистенти који у оквиру своје обавезне праксе могу бити укључени у надзор над вежбањем уз менторство предметних наставника.

Табела 3.
Вежбање инструмента – недељно оптерећење ученика

Вежбање инструмента	**Разред**	**Препоручено време**	**Просечно оптерећење на дневном нивоу**	**Просечно оптерећење на недељном нивоу**
за млађе разреде	од I до III	3 x 30 мин	максимум 2 сата	максимум 14 сати
за старије разреде	од IV до X	од 2 до 6 сати	минимум 4 сата	минимум 20 сати

Други садржаји ваннаставних активности се утврђују у складу са потребама ученика. Циљ је да ученици креативно проводе своје слободно време у школи и дому, као и да се њихов потенцијал усмери на разноврсне активности које ће подстаћи укупан развој. Планирање и садржаји ваннаставних активности зависе од узраста ученика и њихових навика. У оквиру ових активности реализују се друштвено-корисни задаци који развијају радне навике и рационално планирање радних и културних потенцијала. Ученици, поред осталог, стичу и одговорност за очување животне средине и развијају колективно деловање у спровођењу акција у оквиру секција и тимова.

Табела 4.
Језичко-књижевна секција

Секција	Циљ	Задаци
Језичко-књижевна секција	Неговање културе усменог и писменог изражавања	*– проучавање књижевног језика и дијалеката краја у коме се налази школа* *– упознавање са лексиком средине из које ученици долазе,* *– подстицање литерарне креативности и жеље за самосталним књижевним стварањем,* *– писање приказа, реферата, есеја, критика књижевних и музичких дела,* *– припремање прилога за разне школске листове и часописе* *– јавни наступи у школи,*
рецитаторска	усавршавање способности изражајног читања и казивања	*– читање и анализирање књижевних и других текстова,* *– курс дикције,* *– беседништво,* *– припремање и учествовање на школским и регионалним такмичењима,* *– сусрети са афирмисаним рецитаторима и глумцима;*
драмска	увођење у драмско стваралаштво и сценску уметност	*– упознавање драмске и позоришне уметности,* *– курсеви глуме, сценског покрета, режије,* *– анализе позоришних представа,* *– сусрети са позоришним писцима и глумцима;*
страни језик	функционално знање страног језика	*– обогаћивање лексичког фонда,* *– изражајно читање и казивање разних текстова,* *– коментарисање програма на страном језику,* *– дописивање са вршњацима,из других земаља* *– праћење страних страних часописа из области музичке уметности.*
новинарска	упућивање у облике новинарства	*– припремање новинских прилога и текстова,* *– усвајање термина у новинарству, уређивање новина,* *– историја штампарства,припрема прилога за школске новине,* *– сусрети са познатим новинарима;*
медијска	проширење знања о средствима масовних медија	*– праћење, снимање, анализирање музичких и осталих емисија,* *– упознавање функционисања телевизије као мас-медија,* *– припремање и емитовање школских прилога на школској радио-станици;*
Медијатека,	оспособљавање за	*– избор и евидентирање нотног и другог материјала,*

нототека, библиотека	рад у иблиотеци/нототеци/ медијатеци	*– прикупљање нота, дискова, плоча и књига;*
филмска	упознавање филма као уметности	*– анализирање разних уметничких, посебно музичких филмова,* *– упућивање у филмско стваралаштво,* *– режија, сценографија, камера, монтажа,* *– руковањее камером и пројектором,* *– снимање концерата и другог филмског материјала.*

***Табела 5*. Ликовне и секције градитељства**

Секција	**Циљеви**	**Задаци**
Сликарска	препознавање међусобног утицаја ликовне и музичке уметности	*– практичан рад,* *– примена разних сликарских техника и жанрова,* *– организовање групних и самосталних изложби,* *– сарадња са ликовним уметницима , посета атељеима факултета ликовне, примењене уметности,* *– обилазак музеја и изложби;*
Вајарска	овладавање вајарским техникама	*– практичан рад,* *– упознавање и примена разних вајарских техника и материјала,* *– вајање, обликовање по темама,* *– процес технолошког развоја у вајању,* *– сарадња са вајарима, грнчарима, предавачима, професорима и критичарима,* *– организовање изложби,* *– посета музеја, галерија;*
Секција за репарирање и одржавање инструмената	поправка и израда гудачких инструмената	*– упознавање основа градитељства гудачких, инструмената – школе Амати, Страдивари, Гварнери...* *– дрво као материјал – упознавање и изучавање,* *– алатом који се користи у изградњи инструмената – упознавање,* *– фина ручна обрада свих делова гудачких инструмената,* *– поправке инструмената,* *– сарадња са мајсторима градитељства гудачких инструмената,* *– посета радионица градитеља и рестауратора.*

У оквиру Школе, могу се организовати и друге секције на иницијативу ученика. Групу чини најмање пет ученика. Секцију могу водити наставници и стручни сарадници. Секције које постижу добре резултате треба посебно стимулисати, а наставнике подржати и наградити.

Упутство за реализацију програма ваннаставних активности

Реализација овог дела програма је прилагођена условима у дому Школе. Сви друштвено-корисни садржаји се реализују у оквиру 20 часова годишње и захтевају посебну пажњу и одређену временску припрему, у складу са узрастом ученика и

одговарајућим активностима. То значи да се за ове активности могу планирати, на седмичном нивоу, по 30 минута, а месечном по 2 сата. С обзиром на то да се у школи образују ученици од 6 до 18 година, који живе и раде у условима дома, многи садржаји се реализују у оквиру васпитних активности дома.

Ученички парламент

Ученички парламент чине ученици старијих разреда, по 2 из сваког разреда (од VII до X). Ученички парламент има свој пословник, председника и заменика, који се бирају на годину дана. У припремању седница помаже им стручни сарадник или директор Школе. Састају се према потреби. Представници ученичког парламента могу да присуствују раду наставничког већа или школског одбора, без права одлучивања. Дневни ред састанака парламента усаглашава се са реалним потребама Школе. Ученици нижих разреда не учествују у раду ученичког парламента, али учествују у животу и раду школе, односно у раду одељенске заједнице. Сваки разред има свог председника и заменика.

Физичко и здравствено васпитање

Максимално развијање музичких способности и развој комплетне личности ученика, захтева вежбање инструмента током већег дела дана, што је напоран и статичан рад. Зато, *физичко и здравствено васпитање* у школи заузима посебно место. Поред редовних часова *физичког васпитања*, свакодневно се реализују и следеће активности:

- јутарња гимнастика;
- поподневна гимнастика;
- ритмика;
- фолклор, плес;
- пливање, трчање, стони тенис и шах.

Посебан програм *физичко-здравственог васпитања* одвија се и у оквиру следећих активности:

- излети (јесењи, пролећни);
- радна летовања (мастер курсеви);
- радна зимовања (оркестарске припреме);
- слободне активности (разни рекреативни групни програми).

Програм сваког облика рекреације утврђује се у складу са наставним планом и програмом и у сарадњи са музичким већем, као и уз сагласност Савета родитеља и Школског одбора. Циљ ових активности је очување здравља, развијање принципа толеранције и међусобног поштовања и понашања у групи, развијање еколошке свести и подстицања самосталности.

Табела 6.
Активности у оквиру посебног програма *физичко-здравственог васпитања*

Активности	Кратак опис и садржај активности	Динамика, трајање
једнодневни излети	– пешачење, игра и спремање оброка у природи, – упознавање природе и терена, – упознавање историјских споменика културе, – обилазак манастира и археолошких налазишта;	два пута годишње
радно летовање	– рекреација, одмор, – обука у пливању, – упознавање терена и културних споменика те области; У оквиру радног летовања организују се следеће музичке активности: – мастер клас, – оркестарске припреме и усавршавање, – концертирање у виду малих турнеја или гостовања,	у току летњег распуста, до 14 дана
радно зимовање	– рекреација, одмор, – обука свих спортско-зимских активности; У оквиру радног зимовања организују се следеће музичке активности: – мастер клас, – оркестарске припреме и усавршавање, – концертирање у виду малих турнеја или гостовања;	у току зимског распуста, до 7 дана
остале слободне активности	– организовање и припреме спортских такмичења, – крос, уличне трке, – такмичења у оквиру Олимпијских спортских игара школске омладине Србије, са којима школа сарађује.	једном годишње

Програм здравствене заштите

Очување и унапређивање здравља ученика у школи је стална брига свих учесника у образовно-васпитном процесу, с обзиром на изузетно захтеван школски програм, велику психо-физичку ангажованост и рано одвајање од породице, односно живот у дому.

Циљ програма здравствене заштите јесте да:

– ученици стекну основне информације о здрављу,
– формирају правилне навике и развијају неопходне вештине за постизање здравог понашања,
– примене стечена знања и вештине у свакодневном животу,

- развију позитивну слику о себи и прихвате своја осећања, жеље и потребе као један од предуслова здравог начина живота ради развијања самопоуздања и самопоштовања,
- постепено развијају капацитете за међусобну комуникацију, комуникацију са средином, вршњацима и родитељима...,
- успостављање сарадње школе, породице и локалне заједнице ради развоја, заштите и унапређивања здравља ученика.

Здрвствено васпитање се реализује у сарадњи са разредним старешином и предметним наставницима, према планираним темама. Здравствено васпитање обавља и васпитач у оквиру своје васпитне групе, а стручни сарадник индивидуалним радом са ученицима.

Да би здравствена брига о ученицима била потпуна, улога родитеља је значајна у:

- идентификацији здравствено-васпитних потреба ученика,
- давању подршке здравственој пракси која се спроводи у оквиру програма здравственог васпитања у школи,
- давању повратних информација о ефектима остваривања програма.

Здравствено-васпитни програми треба да буду пажљиво планирани, праћени и интегрисани у наставни процес. Поруке о здрављу треба да буду јасне и недвосмислене, а сарадња са здравственим службама мора да буде континуирани процес.

КУЛТУРНА И ЈАВНА ДЕЛАТНОСТ

Специфичност деловања Школе у Ћуприји, посебно долази до изражаја у оквиру остваривања културне и јавне делатности. Поред образовног, Школа има циљ да својим музичким активностима што снажније утиче на културни развој локалне средине и шире.

Школа, као центар културног и друштвеног живота, организује следеће активности:

- **Концертна делатност** у оквиру које ученици приказују резултате свог музичког умећа. Концерти се организују у земљи и иностранству ради промовисања музичке уметности и анимирања младих за бављење музиком.
- **Одржавање семинара** у школи, са великим бројем предавача и полазника. Размена стручних предавача и презентација искуства у извођачкој методици и педагогији као значајан извор информација којима се подижу не само компетенције наставника већ и непосредно ученика.
- **Организација међународних скупова** – летње школе, семинари, кампови, мајсторски курсеви... чиме се обезбеђује разграната међународна сарадња и концертно представљање младих у њиховим музичким достигнућима.
- **Учешће у омладинском симфонијском оркестру,** чиме се обезбеђује неопходно свирачко искуство важно за касније професионално деловање.
- **Организовање концертне сезоне,** као специфичним подстреком и мотивацијом за континуиране концертне активности током школске године;
- **Сарадња са установама културе као што су** Музичка омладина, Коларчева задужбина, различите фондације и друго. Поред самосталног наступања у оквиру Бемуса, Светосавске академије, Републичког такмичења, међународних такмичења, ученици ове школе свирају као придружени чланови у оркестрима Београдске филхармоније, Симфонијског оркестра РТС-а, међународним омладинским оркестрима итд.

ОСНОВЕ ВАСПИТНОГ ПРОГРАМА

Основе васпитног програма јесу основа за:

1) доношење програма васпитног рада у школи са домом;
2) вредновање квалитета васпитног рада у школи са домом.

Програм је припремљен у складу са општим принципима образовања и васпитања и специфичностима школе за музичке таленте. Програм је организован у четири области које чине окосницу васпитног рада у школи са домом. Свака област има циљеве (остварује их васпитач), очекиване исходе (достиже их ученик, а васпитач их користи за планирање и вредновање сопственог рада) и препоручене теме (користи их васпитач за планирање и реализацију својих активности). На крају документа налази се упутство за начин остваривања овог програма.

Циљ васпитног рада у школи са домом је:

- обезбеђивање оптималних услова за доступније, ефикасније и квалитетније образовање и васпитање ученика;
- оспособљавање ученика за успешно функционисање у условима одвојености од породице и сналажење у различитим проблемским ситуацијама;
- подршка развоју личности ученика у складу са узрасним и личним потребама, индивидуалним карактеристикама и интересовањима;
- јачање компетенција ученика које доприносе социјалној интеграцији и превазилажењу тешкоћа у вези са честим јавним наступима и такмичењима.

ОБЛАСТ	ЦИЉ	ИСХОДИ Ученик:	ПРЕПОРУЧЕНЕ ТЕМЕ
АДАПТАЦИЈА НА ЖИВОТ У ДОМУ	• Подршка процесу прилагођавања ученика на живот у дому и окружењу у коме су дом и школа.	• познаје организацију дома, начин његовог функционисања и поштује правила понашања, • зна своја права и обавезе које се односе на живот у дому, • прихвата одвојеност од куће и живот у дому, • уме да брине о себи и својим стварима, • сналази се у окружењу у коме су дом и школа, • зна где и на који начин може да добије потребне информације и помоћ.	• Организација, функционисање и правила живота у дому. • Права, обавезе и одговорности ученика у дому. • Процес адаптације на нову средину. • Окружење у коме су школа и дом (важне информације о превозу, институцијама итд.).

УЧЕЊЕ И ШКОЛСКА УСПЕШНОСТ	• Помоћ ученицима да самостално и успешно уче,постижу образовне резултате и изграде одговоран однос према школским обавезама и сопственом професионалном развоју.	• познаје и примењује ефикасне стратегије учења и вежбања инструмента, • прилагођава навике учења на услове у дому, • процењује сопствени школски успех и узроке тешкоћа, • поставља реалистичне циљеве и предузима одговарајуће кораке за њихово остварење, • уме да направи краткорочне и дугорочне планове активности, • показује заинтересованост за учење, вежбање и постизање школског успеха, • редовно испуњава школске обавезе, • уколико има тешкоће у учењу благовремено тражи помоћ, • показује спремност да другима помогне у учењу области коју добро познаје, • учествује у организованим додатним активностима из области за коју је заинтересован и/или надарен, • одговорно доноси одлуке које имају последице на његов професионални развој.	• Планирање учења. • Планирање вежбања инструмента • Стратегије учења. • Мотивација за вежбање инструмента и учење. • Пажња, концентрација и меморија • Чиниоци школског успеха и неуспеха. • Праћење тока и резултата учења и вежбања. • Помоћ вршњака у учењу. • Професионални развој.

ЖИВОТНЕ ВЕШТИНЕ	• Оспособљавање ученика за активан и одговоран однос према сопственом и туђем животу кроз стицање различитих животних вештина.	• реално сагледава себе, сопствене потребе, интересовања, могућности, • одговорно се односи према сопственом здрављу познајући одлике здравих стилова живота и последице негативних животних навика, • води рачуна о личној хигијени и хигијени просторија које користи, • препознаје сопствена и туђа осећања и на социјално прихватљив начин изражава емоције, • уме да примењује технике смањења негативног утицаја треме, • има здрав однос према такмичењима, на одговарајући начин прихвата успех и неуспех, • изражава критички однос према информацијама и вредностима исказаним у медијима и непосредном окружењу, • изражава правилне ставове према ризичном понашању (хемијским и нехемијским зависностима) и уме да бира неризичне ситуације и окружење, • одговорно се односи према сопственој и туђој безбедности у дому и окружењу, • уме да се одупре притиску вршњака, • у стресним ситуацијама конструктивно реагује, • тражи помоћ од	• Слика о себи: самоперцепција, самопоштовање, самопоуздање. • Осећања: препознавање сопствених и туђих осећања, изражавање осећања на социјално прихватљив начин. • Морал и вредности. • Здрави стилови живота: исхрана и физичка активност, ментално здравље, хигијена (лична и хигијена заједничког простора), хемијске зависности (алкохолизам, наркоманија...), нехемијске зависности (патолошко коцкање, интернет зависност...), сексуално и репродуктивно здравље. • Животне вештине: доношење одлука, решавање проблема, супротстављање притиску вршњака, критичко мишљење. • Стрес и начини његовог превазилажења. • Јавни наступ и трема. • Такмичења • Ризична понашања и управљање ризицима. • Безбедно и небезбедно понашање, превенција повреда и насиља. Безбедност у дому. • Организација слободног времена.

		одговарајуће особе уколико има тешкоће које не може сам да реши, • уме конструктивно да користи слободно време.	
ЖИВОТ У ЗАЈЕДНИЦИ	• Оснаживање ученика за социјалну интеграцију.	• својим понашањем и поступцима показује да уважава различитости и поштује права других, • препознаје предрасуде, дискриминацију, нетолеранцију и регује на њих, • уме да комуницира на конструктиван начин, • испољава социјално пожељне облике понашања у односима са вршњацима и одраслима, • уме да конструктивно решава сукобе са вршњацима и одраслима, „напада“ проблем, а не особу, • прихвата одговорност за сопствено понашање, • уме да сарађује и да буде члан тима, • аргументовано износи сопствено мишљење, • учествује у активностима које организује дом, • иницира и/или прихвата промене усмерене ка унапређивању квалитета живота у дому, • спреман је да пружи помоћ другима који имају тешкоће.	• Уважавање различитости, толеранција, поштовање права других. • Конструктивна комуникација, узроци проблема у комуникацији. • Комуникације везане за музичко извођење на релацији уметник, уметничко дело, публика и критика. • Успостављање, неговање и развијање односа са другима. • Конфликти, врсте и стилови поступања у конфликтима. • Сарадња, тимски рад. • Подршка и помоћ особама које имају тешкоће. • Активности које организује дом и начин учествовања у њима.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Васпитни рад у школи са домом остварује се на основу Програма васпитног рада који доноси школа, односно дом на основу документа Основе васпитног програма. Програм васпитног рада садржи циљеве, исходе, садржаје, врсте активности, облике рада и друга питања од значаја за васпитни рад уважавајући специфичности корисника дома. Једна од најзначајнијих специфичности дома школе за музичке таленте јесте што корисници могу бити ученици од 6 до 18 година. Те велике узрасне разлике захтевају разуђеност приступа, активности и посебну организацију рада. Осим тога, на васпитном програму је одговорност да се ученицима који су у великој мери оптерећени садржајима везаним за музику обезбеди равнотежа и са другим садржајима неопходним за целовит развој младе особе.

Основе васпитног програма су тако конципиране да подразумевају поштовање индивидуалних разлика међу ученицима, као и способност васпитача да прати ученике, њихове потребе, интересовања, могућности, актуелна дешавања и да у складу с тим одабере одговарајуће садржаје, начине рада и временску динамику.

Све четири области васпитног рада су једнако важне, а васпитач их, у непосредном раду са ученицима, интегрише јер између њих постоји природна веза. На пример, процес адаптације се не везује само за прву годину боравка у дому јер се кризе одвојености од породице могу појавити и касније.

У програму су наведене само препоручене теме које васпитач допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада, имајући у виду исходе које треба остварити. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност - сви су од значаја за постизање општег циља програма, односно васпитног рада. Између исхода, како у оквиру једне, тако и више области, постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода.

Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства васпитног рада, током дужег временског периода. Свакодневни васпитни рад доприноси напредовању ученика ка наведеним исходима. По врсти, исходи могу бити:

а) сазнајни (ученик познаје организацију дома, зна где и на који начин може добити информацију и помоћ);

б) емоционални (препознаје сопствена и туђа осећања, прихвата одвојеност од куће...);

в) вољни (исказује спремност да другима помогне, уме да направи краткорочне планове, тражи помоћ кад му треба...).

Треба имати у виду да се сазнајни (когнитивни) исходи лакше остварују, али тек кад су исходи све три врсте остварени општи циљ васпитног рада је достигнут у потпуности. Зато није довољно познавати правила дома већ их и поштовати, као што није довољно познавати приципе конструктивне комуникације већ и комуницирати на такав начин.

У реализацији програма васпитач користи различите методе и технике рада, као и све облике рада (индивидуални, рад у паровима, малим и великим групама). Он процењује који начин рада, у датим околностима, најбоље води жељеним исходима. Предност имају облици рада у којима ученици могу активно да учествује.

За пуну реализацију програма потребно је да васпитач сарађује са другим васпитачима, стручним сарадницима, управом дома, родитељима, наставницима школе. Васпитач је важан модел за углед ученицима. Он личним примером, својим изгледом (уредност), особинама личности (тачност, одговорност, искреност, доследност...) и понашањем (однос према раду, начин на који комуницира и решава конфликтне ситуације, прати културна дешавања...) такође доприноси постизању наведених исхода.

Кад год је могуће треба подстицати иницијативност, партиципацију и тимски рад ученика. Треба их укључити у организацију активности у дому, питати их за мишљење, омогућити да бирају између различитих могућности уз образложење својих избора. За остварење неких исхода васпитач може да се ослони на узајамну помоћ ученика, посебно старијих ученика млађим. Бројне институције у окружењу, аматерска позоришта, спортски клубови, разна такмичења, ученички парламент су, такође, место за васпитни рад са ученицима. Посебну пажњу треба посветити подршци ученицима да на конструктиван начин проводе слободно време у складу са сопственим интересовањима и могућностима. Васпитач организује различите активности на предлог и у складу са интересовањима ученика и могућностима установе, и упознаје ученике са активностима у окружењу у које могу да се укључе.

За реализацију програма важна је атмосфера у којој се одвија живот у дому и начин на који васпитачи комуницирају са ученицима. Предуслов успеха је стална, двосмерна размена информација, како формална тако и неформална. Однос између васпитача и ученика треба да карактерише узајамно уважавање, поверење и искреност.